BİR DÜNYA GÜCÜNÜN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

HABSBURGLAR

MARTYN RADY

Çeviri:
Cem Demirkan

Kronik

2. BASKI

"*Habsburglar* sürükleyici, renkli, dramatik olmasının yanı sıra özlü, akademik ve konuya hâkim bir kitap. Martyn Rady, bir zamanlar Peru'dan Filipinler'e üzerinde güneş batmayan bir imparatorluk yönetmiş, Avrupa'nın en büyük hanedanının hikayesini bizlere anlatıyor. Dünya tarihinde neredeyse bin sene boyunca rol almış önemli bir aktörü konu alan Habsburglar içine din, cinayet, ensest, delilik, intihar, suikast karışmış yüksek siyaset ve aile mahremiyetini gözler önüne seriyor. Bu kitap destansı bir tarihi merak edenler için!"

Simon Sebag Montefiore, *Romanovlar*'ın yazarı

Habsburglar yüzyıllarca Avrupa'nın büyük bölümüne hükmetti. Aslında sadece sıradan Alman asillerinden oluşan bu aile evlilikler ve fetihlerin yanı sıra sahte evraklar düzenleyerek, kendilerine sahte atalar bularak ve tabii şanslarının yaver gitmesiyle de Avrupa kıtasının en önemli hanedanlarından biri haline gelmeyi başardı. Martyn Rady, Habsburg hanedanı ve onun neredeyse bin sene içerisinde inşa etmiş olduğu –ve sonra da kaybettiği– siyasi, sosyal ve kültürel düzenin destansı hikâyesini Avrupa ve dünya tarihi bağlamında anlatıyor.

Ortaçağ'da Habsburglar Svabya'dan Güney Almanya ve Avusturya'ya yayılmaya başladılar. 1452 tarihinde bir Habsburg dükü, III. Frederick namıyla Kutsal Roma İmparatoru olarak taç giyince artık hanedan "Avusturya Dünyaya Hükmedecek" düsturuyla hareket eden bir imparatorluk mefkûresine sahip oldu.

Yüzyıllar boyunca Kutsal Roma İmparatoru unvanını ellerinden bırakmayan Habsburglar İtalya, İspanya, Yeni Dünya ve Pasifik'e yayılarak Şarlken'in tabiriyle, üzerinde güneş batmayan bir imparatorluk haline geldiler. Akabinde bitmek bilmeyen din savaşları, ihtilaller, değişimler, 1700'de İspanya İmparatorluğu'nun ellerinden çıkması ve 1806'da Kutsal Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle sürekli kan kaybettiler, ta ki Birinci Dünya Savaşı'nın neticesinde dağılmalarına kadar.

Tarihçiler Habsburgları, her ne kadar Avrupa'nın kıyısında kalmış köhne, ayakta zor duran bir imparatorluğun hükümdarları olarak tasvir etmiş olsalar da Rady bu kitapta Habsburgların nasıl bir aile olduklarını gayet açıkça aktarıyor: Sadece fetihlerle değil Hıristiyan medeniyeti ve Roma Katolik Kilisesinin müdafaası, barış ve huzurun temini ve bilimle eğitimin himayesiyle dünyaya hükmetmek olan bir hanedan.

Habsburglar, asırlar boyunca Avrupa'da hüküm sürmüş olan kudretli bir hanedanın, kuruluşundan nihai yıkılışına kadar geçen bütün tarihi.

Kronik
₺60,00
KDV'den muaftır.
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-7631-16-7
9 786257 631167

Kronik

HABSBURGLAR
Bir Dünya Gücünün Yükselişi ve Çöküşü

—

MARTYN RADY

KRONİK YAYINCILIK: 213
Avrupa Tarihi: 7

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

ÇEVİRİ
Cem Demirkan

EDİTÖR
M. Murtaza Özeren

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Mayıs 2021, İstanbul
2. Baskı, Ekim 2021, İstanbul

ISBN
978-625-7631-16-7

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah.
Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
Küçükçekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
© Martyn Rady, 2020, "Habsburgs: The Rise and Fall of a World Power" özgün adıyla Hachette, Basic Books tarafından yayımlanan, telif hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

BİR DÜNYA GÜCÜNÜN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

HABSBURGLAR

MARTYN RADY

Kronik

MARTYN RADY

University College London'da Orta Avrupa Tarihi profesörüdür. Ortaçağ'dan yirminci yüzyıla kadar uzanan Macaristan tarihi hakkında birkaç önemli eser kaleme aldığı gibi Hussitler, vampirlik ve İmparator Şarlken gibi farklı konularda da çalışmaları mevcuttur. Budapeşte'deki Karoli Üniversitesi ve Romanya, Sibiu'daki Lucian Blaga Üniversitesi kendisine fahri doktorluk unvanı vermiştir.

CEM DEMİRKAN

1973 yılında doğdu. 2003 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Uzun yıllardır çevirmenlik yapıyor.

Howard ve Mary'ye

İçindekiler

Haritalar		9
Habsburg Soyağacı		11
İsimler Hakkında Açıklama		17
Kısaltmalar		19
Giriş: Bir İmparatorluğun Kütüphanesi		21
1.	Habsburg Şatosu ve "Fortinbras Etkisi"	33
2	Kutsal Roma İmparatorluğu ve Altın Kral	45
3	Yerinden Olmak ve Geçmişi İnşa Etmek	57
4	III. Frederick: Satürn ile Mars	70
5	Maximilian ile Renkle İşaretlenmiş Krallar	83
6	Şarlken (V. Charles): Dünyanın Hâkimi	97
7	Protestan Mukavemeti ve Macaristan ile Bohemya	112
8	II. Philip: Yeni Dünya, Dini Huzursuzluk ve Hanedan İçi Ensest	124
9	Don John ve İnebahtı'daki Kadırgalar	139
10	II. Rudolf ile Prag'ın Simyacısı	151
11	Sapkınların Zaferi	163
12	II. Ferdinand, Mukaddes Ev ve Bohemya	175
13	Otuz Yıl "Dünya Savaşı"	188
14	Anormal İmparatorluk ve Viyana Savaşı	202
15	İspanya'nın Görünmez Hükümdarları ve Büyülenen Kralın Ölümü	216
16	Barok Sahnesi	230

17	Maria Theresa, Otomata ve Bürokratlar	242
18	Tacirler, Botanikçiler ve Masonlar	255
19	Vampirizm, Aydınlanma ve Tepeden İnme İhtilal	267
20	Arşidüşes ve Habsburg Alçak Ülkeleri	280
21	Sansür, Jakobenler ve *Sihirli Flüt*	293
22	Metternich ve Avrupa Haritası	306
23	1848: Von Neumann'ın Günlüğü ve Radetzky Marşı	323
24	Franz Joseph'in İmparatorluğu, Sisi ve Macaristan	338
25	Maximilian, Meksika ve Kraliyet Ölümleri	355
26	Memnuniyetsizlik Siyaseti ve 1908 Sene-i Devriyesi	367
27	Kâşifler, Yahudiler ve Dünyanın Bilgisi	381
28	Av ve Avcı: Franz Ferdinand ile Bosna	395
29	Cihan Harbi ve Dağılma	410
	Sonuç	425
	Teşekkürler	431
	Okuma Önerileri	433
	Dizin	445

Haritalar

Güney Svabya, Yak. 1200 39

Avrupa'daki Habsburg Toprakları, 1555 110

Habsburg Mülkleri, 1600 130

Orta Avrupa'daki Habsburg Toprakları, 1648 199

Avusturya-Macaristan, 1914 407

Habsburg Soyağacı

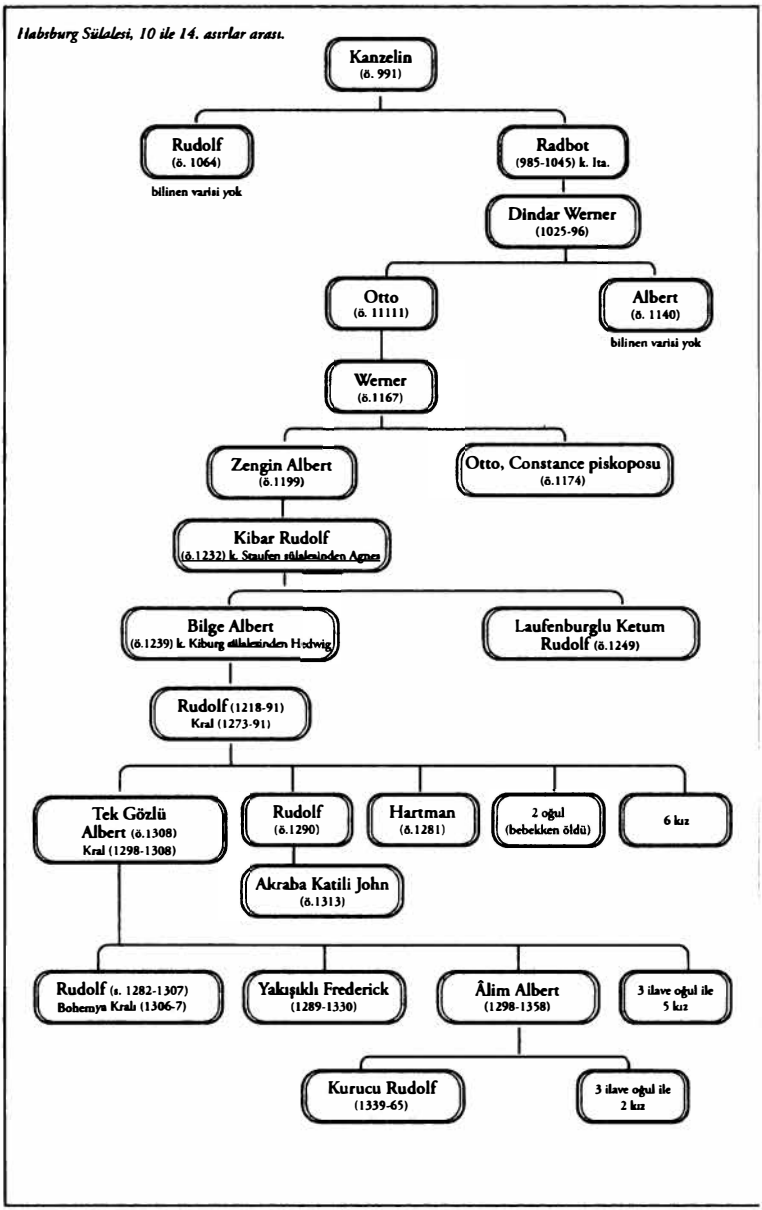

Habsburg Sülalesi 14 ile 15. asırlar arası.

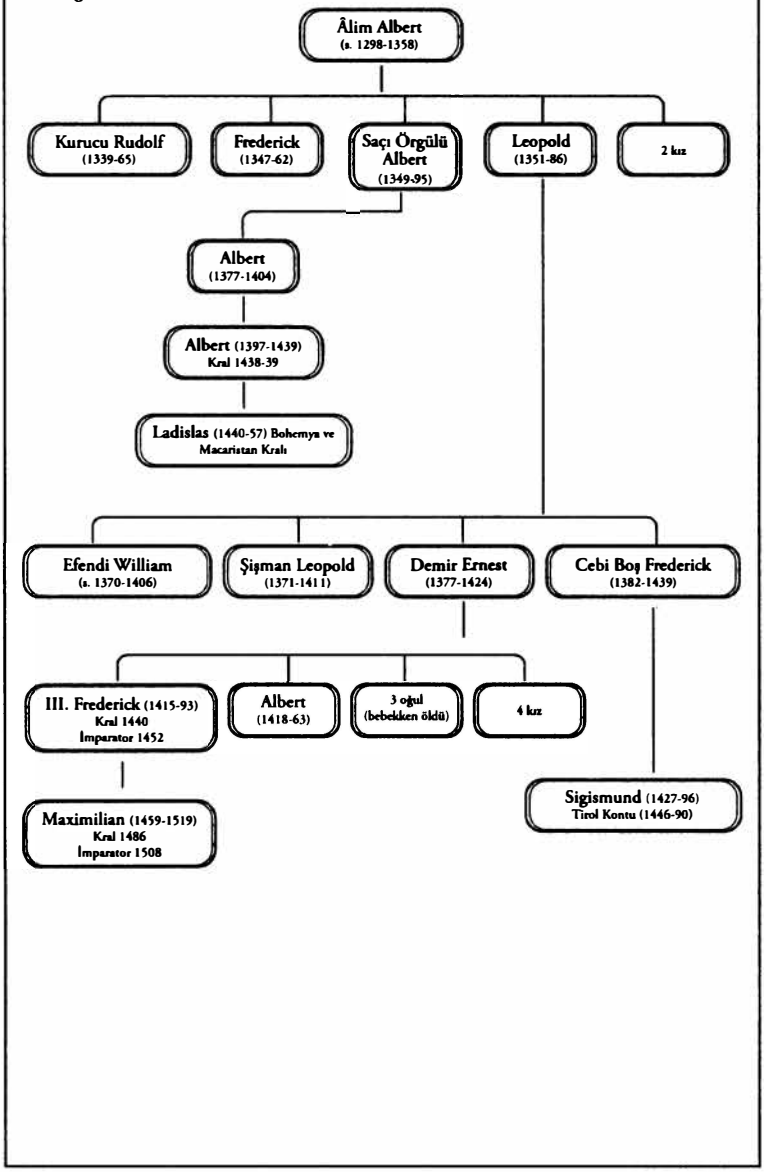

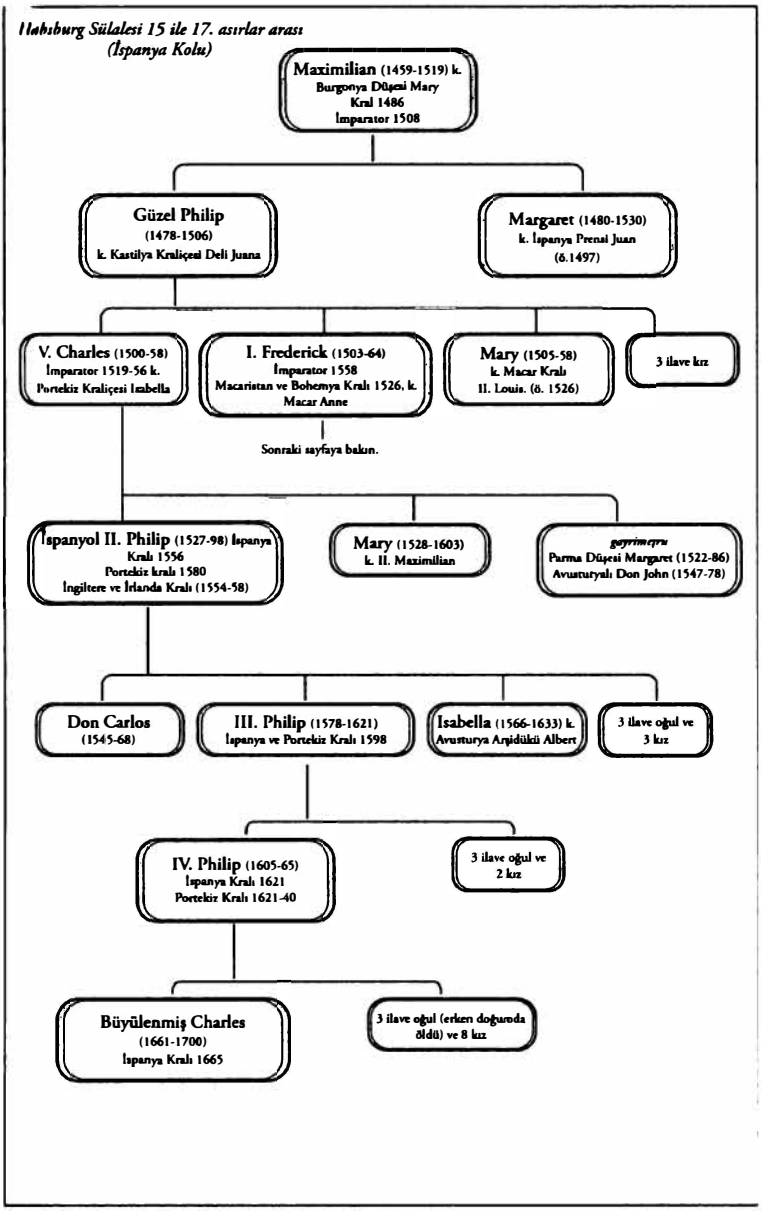
Habsburg Sülalesi 15 ile 17. asırlar arası
(İspanya Kolu)
Maximilian (1459-1519) k.
Burgonya Düşesi Mary
Kral 1486
İmparator 1508
Güzel Philip
(1478-1506)
k. Kastilya Kraliçesi Deli Juana
Margaret (1480-1530)
k. İspanya Prensi Juan
(ö.1497)
V. Charles (1500-58)
İmparator 1519-56 k.
Portekiz Kraliçesi Isabella
I. Frederick (1503-64)
İmparator 1558
Macaristan ve Bohemya Kralı 1526, k.
Macar Anne
Mary (1505-58)
k. Macar Kralı
II. Louis. (ö. 1526)
3 ilave kız
Sonraki sayfaya bakın.
İspanyol II. Philip (1527-98) İspanya
Kralı 1556
Portekiz kralı 1580
İngiltere ve İrlanda Kralı (1554-58)
Mary (1528-1603)
k. II. Maximilian
gayrimeşru
Parma Düşesi Margaret (1522-86)
Avusturyalı Don John (1547-78)
Don Carlos
(1545-68)
III. Philip (1578-1621)
İspanya ve Portekiz Kralı 1598
Isabella (1566-1633) k.
Avusturya Arşidükü Albert
3 ilave oğul ve
3 kız
IV. Philip (1605-65)
İspanya Kralı 1621
Portekiz Kralı 1621-40
3 ilave oğul ve
2 kız
Büyülenmiş Charles
(1661-1700)
İspanya Kralı 1665
3 ilave oğul (erken doğumda
öldü) ve 8 kız

Habsburg Sülalesi 16 ile 18. asırlar arası.
(Orta Avrupa Kolu)

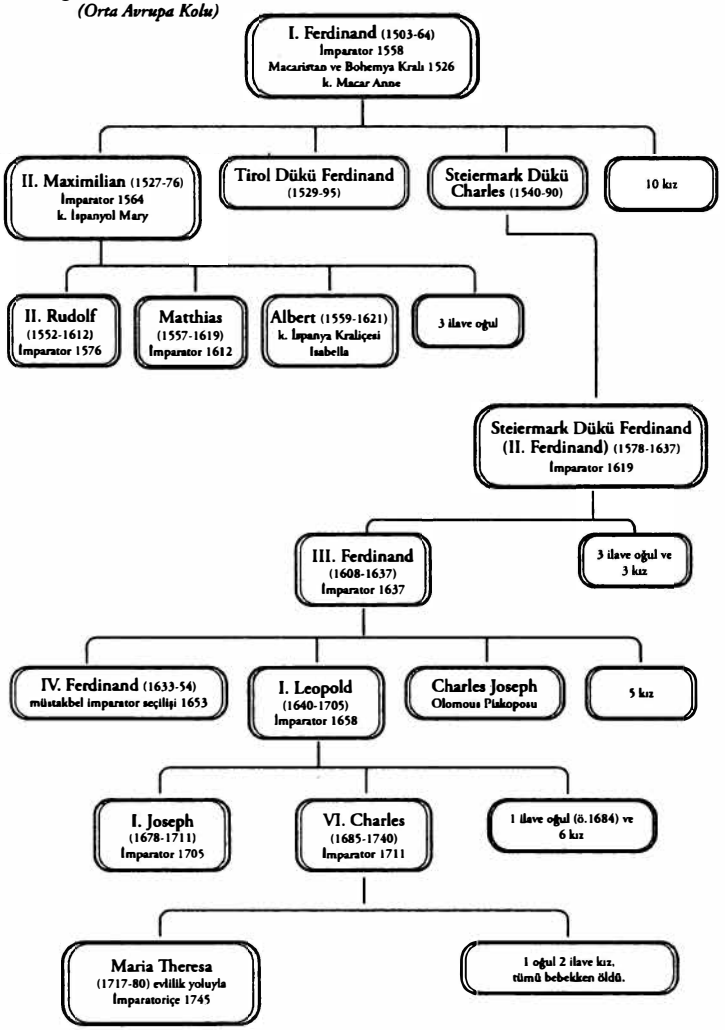

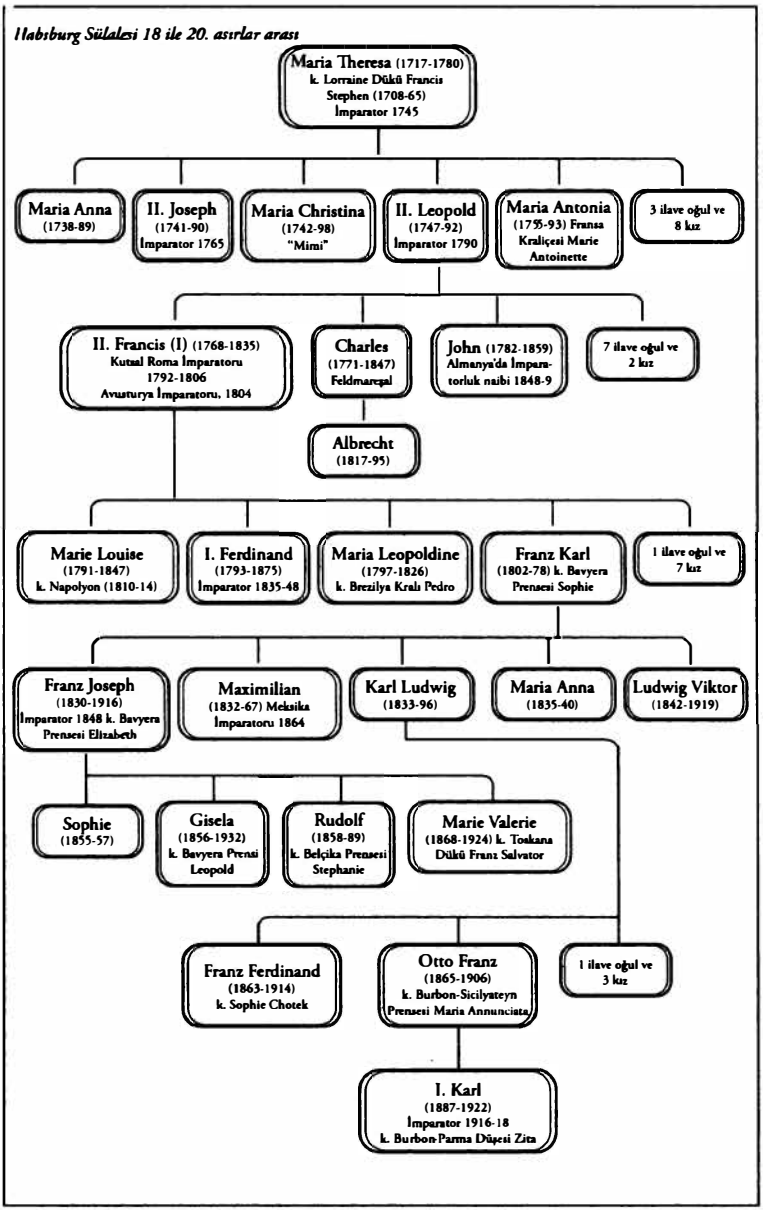
Habsburg Sülalesi 18 ile 20. asırlar arası
Maria Theresa (1717-1780)
k. Lorraine Dükü Francis Stephen (1708-65)
İmparator 1745
Maria Anna (1738-89)
II. Joseph (1741-90) İmparator 1765
Maria Christina (1742-98) "Mimi"
II. Leopold (1747-92) İmparator 1790
Maria Antonia (1755-93) Fransa Kraliçesi Marie Antoinette
3 ilave oğul ve 8 kız
II. Francis (I) (1768-1835) Kutsal Roma İmparatoru 1792-1806 Avusturya İmparatoru, 1804
Charles (1771-1847) Feldmareşal
John (1782-1859) Almanya'da İmparatorluk naibi 1848-9
7 ilave oğul ve 2 kız
Albrecht (1817-95)
Marie Louise (1791-1847) k. Napolyon (1810-14)
I. Ferdinand (1793-1875) İmparator 1835-48
Maria Leopoldine (1797-1826) k. Brezilya Kralı Pedro
Franz Karl (1802-78) k. Bavyera Prensesi Sophie
1 ilave oğul ve 7 kız
Franz Joseph (1830-1916) İmparator 1848 k. Bavyera Prensesi Elizabeth
Maximilian (1832-67) Meksika İmparatoru 1864
Karl Ludwig (1833-96)
Maria Anna (1835-40)
Ludwig Viktor (1842-1919)
Sophie (1855-57)
Gisela (1856-1932) k. Bavyera Prensi Leopold
Rudolf (1858-89) k. Belçika Prensesi Stephanie
Marie Valerie (1868-1924) k. Toskana Dükü Franz Salvator
Franz Ferdinand (1863-1914) k. Sophie Chotek
Otto Franz (1865-1906) k. Burbon-Sicilyateyn Prensesi Maria Annunciata
1 ilave oğul ve 3 kız
I. Karl (1887-1922) İmparator 1916-18 k. Burbon-Parma Düşesi Zita

İsimler Hakkında Açıklama

Tüm yer isimleri bugünkü halleriyle kullanılmıştır. Bunun tek istisnası Budapeşte'dir. Buda ile Pest ayrı olup 1873 tarihinde birleşmiştir.

Şahıs isimleri kullanımında ise belli bir kalıp mevcut değildir. Genelde isimler mevcut tarih kitaplarında en sık kullanıldıkları biçimde kullanıldı –o yüzden Arşidük John değil de Arşidük Ludwig kullanıldı. Mutabakat olmayan yerlerde ise isimler İngilizceye uygun biçimde yazıldı.

Kısaltmalar

AHR	*American Historical Review*
AHY	*Austrian History Yearbook*
AS	*Austrian Studies*
HAHR	*Hispanic American Historical Review*
HR	*Hispanic Review*
HZ	*Historische Zeitschrift*
JGPÖ	*Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*
JWCI	*Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MGH, Dt. Chron.	MGH Deutsche Chroniken
MGH SS	MGH Scriptores, in folio
MGH, SS rer. Germ.	MGH Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum
MGH SS rer. Germ. N.S.	MGH Scriptores rerum Germanicarum, Nova series
MGH, Staatsschriften	MGH Staatsschriften des späteren Mittelalters
MIÖG	*Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Hungarian State Archive, Budapest
OeStA/HHStA	Austrian State Archive, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Vienna
SEER	*Slavonic and East European Review*

Giriş
Bir İmparatorun Kütüphanesi

Habsburgların kışlık sarayı olan Hofburg günümüzde Viyana'nın gözde turist mekânlarından biridir. Turistler at arabalarıyla bitişikteki eski şehrin dar sokaklarında ve kemerleri arasında dolaşırlar. Ara sokaklardan geçen kalabalık, trafiğe karıştığı esnada, ahırlarında duran Lipizzaner atlarının beyaz burunlarını görür. Günümüzde otopark olarak kullanılan ardışık avluları ve genelde Barok tarzdaki civar cepheleriyle sarayın dışı, on dokuzuncu yüzyılda inşa edilen St. Michael kanadının yeşil kubbesi haricinde, cazibeden yoksundur.

Neyse ki günümüzde Hofburg esaslı bir tadilattan geçmektedir. Hâlâ işlevsel bir saray olduğu 1918 öncesine ait fotoğraf ve dialarda yıkık ve çatlak duvarlarla kırık camlar görmek mümkündür. Hofburg tarihinin büyük bölümünde aslında bir inşaat sahasıydı. Müteakip imparatorlar saraya yeni kanatlar eklemiş, yeni yerler inşa edebilmek için eskileri yıkmış ve ahşabı taşla değiştirmişlerdir. Hofburg on yedinci yüzyılın sonlarına kadar şehir savunmasının bir parçası olup şehir tabyalarından birine de bitişiktir. Osmanlı Türkleri şehri son olarak 1683 tarihinde muhasara ettiler. Habsburg imparatorları muhtemelen ancak Türkleri yendikten sonra Hofburg'u tahkimli bir meskenden ziyade bir saray ve merasim makamı olarak görmeye başlamışlardır.

Hofburg'un merkezinde Eski Kale (Alte Burg) yer alır. On yedinci ve on sekizinci asırlarda sarayın maruz kaldığı tadilatlar

nedeniyle günümüzde Eski Kale'nin asli dokusuna dair neredeyse hiçbir şey kalmamıştır. On üçüncü yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Eski Kale her birinin üzerinde üçgen çatı ve alem olan dört burca sahip elli metrekarelik yekpare taştan bir kuleydi. Boyutuna rağmen Eski Kale'nin iç mekânı kasvetlidir. Burayı ziyarete gelenler bir arabanın dönebileceği kadar bile geniş olmayan avlusundan, basık odalarından, küflü merdivenlerinden ve duvarlarda halı olmamasından şikâyet ederler. Oysaki Hofburg'un Eski Kalesi'nin maksadı sahip olduğu şatafatla görenleri hayran bırakmak değildir. Onun maksadı şehirle ötesindeki kırsala tepeden bakarak sahibinin kudretini herkese göstermektir.*[1]

Eski Kale, Habsburg'un ilk simgesi olmuştur. Habsburg özünde bir Orta Avrupa hanedanı olup merkezleri Avusturya'ydı. Fakat on altı ile on yedinci asırlarda İspanya ile İspanya'nın Alçak Ülkeler, İtalya ve Yeni Dünya'daki mülklerinin de hükümdarı haline geldiler. Eski Kale o tarihe kadar askeri açıdan çoktan ıskartaya çıkmış olsa da tasarımı Habsburgların İspanya'da –Toledo ve Madrid– inşa ya da ihya ettikleri büyük şatolarda yaşatılmış ve oradan da Yeni Dünya'ya sirayet etmiştir. Meksika'daki dört burçlu tahkimli konak ilk kraliyet valilerinin güçlerini simgeler –rütbeleri düşük olanlar iki burçla iktifa etmeye mecburdu. Habsburgların imparator olarak hükmettiği takribi olarak günümüzde Avusturya, Almanya ve Çek Cumhuriyeti'nin bulunduğu alanda yer alan Kutsal Roma İmparatorluğu'na mensup hırslı prensler de itibar meselesi olarak gördüklerinden dört burçlu kuleler inşa etmişlerdir.[2]

---

* Aslına bakılırsa dipnotlarla aram pek iyi değildir, sadece alıntıları ve alışılmadık ayrıntıları belirtmek ve akademik borçlarımı ödemek için dipnot kullanıyorum. Standart kaynaklarda bilgiler zaten bulunuyorsa genelde atıf yapmam.

1 Friedrich B. Polleross, "Tradition und Recreation. Die Residenzen der österreichischenHabsburger in der frühen Neuzeit", *Majestas*, 6 (1998), 91–148 (100).

2 Matthias Müller, "Der Anachronismus als Modernität. Der Wiener Hofburg als programmatisches Leitbilds für den frühneuzeitlichen Residenzbau im Alten Reich", *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im*

Habsburglar hâkimiyetleri tüm cihana yayılan ilk hükümdarlar olup bunu kısmen talih kısmen de kaba kuvvetle elde etmişlerdir. On altıncı asırda dört kuleli kale onların Avrupa'nın bir kısmındaki hâkimiyetlerinin nişanesiyken bunların diğer kıtalarda da boy göstermesi küresel hâkimiyetlerinin simgesi haline gelmiştir. Fakat bu Habsburgların kullandığı simgelerden sadece biridir çünkü sahip oldukları bu kudreti hem kaderin tecellisi hem de dünyayı ayakta tutan ilahi takdirin bir parçası olarak gördüler. Bu taşa kazınmış bir tehditten ziyade çok daha mahir bir sembolizm icap ettirmekteydi.

Hofburg'un on sekizinci yüzyılın başındaki, Eski Kale'nin de nihayet tarihe karışmasına vesile olan, tadilatı esnasında Saray Kütüphanesi de (Hofbibliothek) inşa edilmiştir. Geçmişte imparatorluk kütüphanesi Viyana'daki terk edilmiş bir manastırda, özel bir sarayın bir bölümünde ve Eski Kale'nin gölgesindeki ahşap bir binada (günümüzde Josefplatz) yer alırdı. Kütüphaneciler rutubetten, sokaktan gelen tozdan, yetersiz aydınlatmadan ve yangın tehlikesinden şikâyet ederdi. Yine de imparatorluk kütüphanesi ancak VI. Charles'ın (1711-1740) döneminde Eski Kale'nin hemen güneyinde kendisine kalıcı bir mekân bulabilmiştir.[3]

Yeni kütüphane binası 1720'lerde inşa edilmiş olup, İmparator VI. Charles'ın da istediği şekilde, günümüze kadar pek fazla değişmeden kalmıştır. İki yüz bin kadar kitap ve el yazması 75 metre uzunluğa sahip tek bir koridordaki raflarda bulunur. Günümüze değin bu koleksiyona teoloji, kilise tarihi, hukuk, felsefe, fen ve matematik alanında pek çok eser ve Yunanca, Latince, Süryanice, Ermenice ve Koptik el yazmaları dâhil edilmiştir. Charles kütüphanesini âlimlere açmış olsa da girişleri izne tabi olup sadece sabah saatleriyle sınırlıydı. Charles bu cömertliğinin

frühmodernen Staat, ed. Marina Dmitrievaand Karen Lambrecht (Stuttgart, 2000) 313–29 (323); Luis Weckmann, *The Medieval Heritage of Mexico*, c. 1 (New York, 1992), 577–81.

3 Ignaz von Mosel, *Geschichte der kaiserl. königl. Bibliothek zu Wien* (Vienna, 1835), 73–4, 96, 104–5.

karşılığı olarak da gazetelerden vergi almaya başladı. Başta sadece binanın masrafını karşılama maksadıyla geçici olarak koyulan bu vergi kalıcı hale getirilip itinayla ileride yeni edinilecek kitaplara tahsis edilmiştir. Ayrıca matbaacılardan bastıkları her kitabın bir nüshasını da kütüphaneye teslim etmeleri istenmişti. Viyanalı matbaacıların bir kısmı pornografiyle de alakadar olduğundan bu mecburiyet çoğu zaman görmezden gelinmişti.[4]

Kütüphanenin merkezinde VI. Charles'ın Musarumlu Herkül olarak gösterildiği gerçek boyutlarda bir heykeli yer almaktadır. Kubbeli tavanında onun apotheosis ya da semaya yükselişi gösterilirken alegorik figürlerle de başarıları onurlandırılmıştır. Semaya yükselişi Birleşik Devletler Capitol Binası'nın rotondunda gösterilen George Washington'dan farklı olarak İmparator Charles'ın tavandan bizlere bakan bir portresi mevcut değildir. Ressam eserine başladığında Charles hayatta olduğundan henüz semadaki yerini almış değildi. Fakat elinde defne yaprağından bir taçla onu bekleyen uçan birinin mevcudiyetinden, Charles'ın vefatını müteakip melekler tarafından karşılanıp onların refakatinde bulutların üzerinde oturmayı temenni ettiğini anlamak zor değildir.

Kütüphanenin zeminindeki VI. Charles'ın mermer heykeline on üçüncü yüzyıldaki Kral Rudolf'la başlayıp 1700'de ölen İspanya Kralı II. Charles'a kadar pek çok Habsburglu imparator, kral ve arşidüke ait on altı heykel yarenlik eder. Mermer heykel yapımı son derece masraflı olduğundan pek çoğu Hofburg'un depo ve bahçelerinden alınmıştır. Zaman içerisinde onlara diğer imparatorluk saraylarındaki heykeller de eklenmiş ya da onlarla takas edilmişlerdir. Saray Kütüphanesi'nin ilk tarihçisi, on altı heykelin çoğunun okumaya ve öğrenmeye pek de temayülü olmayan Habsburglu hükümdarlara ait olduğunu düşündüğünden, yapılan eser seçimlerini tenkit etmişti. Bu zatın kütüphanenin kitaplar ve tedrisatla alakalı bir yer olması gerektiğini

4 Johannes Frimmel, "'Verliebte Dummheiten und ekelhafte Nuditäten.' Der Verleger Johann Mösle, die *Priapische Dichterlaune* und der Erotika-Vertrieb im josephinischen Wien", *Das achtzehnte Jahrhundert*, 42, no. 2 (2018), 237–51.

düşündüğü açıktır. Fakat burası Saray Kütüphanesi olduğundan işlevi farklıdır: Habsburglar ve onların kâinatın ilahi düzeni içerisindeki konumuna vurgu yapmak.[5]

Duvar resimleri, tavanı ve mobilyaları da dâhil olmak üzere kütüphanenin tüm dekoru Habsburgların azameti ve onların nihayetsiz kudretinin yansıtmayı amaçlar. Dolayısıyla Habsburgların ihtiraslarının boyutlarını göstermesi açısından merkezi kupolanın altındaki gökleri ve yeri simgeleyen dört büyük küre gibisi yoktur. Her kitaplığın kanatlarında ikişer sütun olup kütüphane binasının her yerinde, bilhassa da binanın dış cephesi ve koridorun her iki ucundaki beyaz mermer ve yaldızlı direklerde, ikiz sütun desenlerini görmek mümkündür. Herkül Sütunları ve Habsburgların düsturu olan "Daha İleri" cümlesini temsil ettiklerinden fiziki engellerle sınırlanmayan bir hâkimiyeti de simgelerler. Tavandaki semaya yükselme freskinde üzerinde AEIOU yazılı bir sancak taşıyan üç klasik dönem tanrıçası bulunmaktadır. Bu harfler pek çok manaya gelebileceğinden akademisyenler üç yüz civarında farklı cevap ve kombinasyon üretmişlerdir. Fakat tümü de Habsburgların idaresindeki Avusturya'nın azametine işaret etmektedir – dolayısıyla bu harflerin genel olarak "Avusturya Dünyaya Hükmedecek" manasına geldiği kabul edilir (Latince *Austria Est Imperare Orbi Universae* ya da Almanca *Alles Erdreich Ist Österreich Untertan.*)[6]

Fakat bu, siyasi ve fiziki kudreti esas alan dünyevi bir hâkimiyet hayali değildir. Charles kütüphanesinde fetihlere girişmiş bir savaşçı olarak değil de bilimin ve sanatın hamisi olarak arzı endam etmektedir. Apotheosis, Charles'ın erdemlerini –alicenaplığı, şöhreti, ihtişamı ve metaneti– yüceltir. Herkül'ün ayakları altında ezilen üç başlı köpek Kerberus haricinde askeri zaferlerine

5 Werner Telesko, *Geschichtsraum Österreich. Die Habsburger und ihre Geschichte in der bildenden Kunst des 19. Jahrhunderts* (Vienna, Cologne, and Weimar, 2006), 178; Mosel, *Geschichte der kaiserl. königl. Bibliothek*, 123–4.

6 Alphons Lhotsky, "AEIOU. Die Devise Kaiser Friedrichs III. und sein Notizbuch", *Lhotsky, Aufsätze und Vorträge*, c. 2 (Vienna, 1971), 164–222 (172).

işaret eden herhangi bir simge mevcut değildir. Benzer şekilde harp konulu fresklerin asıl amacı harbin zıttı olan ahenk, düzen ve bilgiyi yüceltmektir. Hepsinden öte Charles huzurun temeli ve eğitimin destekçisi olarak anılmak istemiştir. Rotondun altındaki Trompe l'oeil'de sohbet eden gerçekçi kişiler yer alırken her bir zümre Charles'ın ihya ettiği bir bilim dalını temsil eder –anatomi, arkeoloji, botanik, hidrolik, armacılık, nümizmatik ve hatta güneş saati yapma zanaatı olan gnomoloji.

Kütüphanede sadece kitapların yer alması gerektiği kanaatindeki aynı tarihçi rotondla fresklerin de kütüphanenin alegorisi olduğunu düşünür. Bu mümkün olabilir fakat Barok Çağı'ndaki alegorilerin çoğu gizli mesajlar ihtiva eder. Habsburg imparatorları ve kahramanları, mükerrer çifte sütunları ve itinayla yerleştirilmiş küreleriyle kütüphane ve eşyaları aynı zamanda Habsburg hanedanının nihayetsiz ve ebedi hâkimiyetinin de simgeleridir. Fakat freskler bize bu hanedanın hâkimi olmaya çalıştığı dünyanın sadece fiziki bir dünya değil bilimin ve bilimsel araştırmanın uhrevi dünyaları da olduğunu anlatmaya çalışır. Tıpkı AEIOU harflerinde olduğu gibi Habsburgların vazifesinin karmaşıklığını izah edip ihtimalleri eleyebilecek tek bir çözüm söz konusu değildir.[7]

Habsburgların dünya üzerindeki vazifelerine dair tahayyülleri, hanedan tarihinin her bölümünde tümü birbirine ideolojik varsayımlarla bağlanmış yeni hedeflerin ortaya çıkmasıyla, zaman içerisinde kademeli olarak şekil almıştır. Bu vazifeler ilk olarak dini bağlamda tasavvur edilmiştir. On üçüncü yüzyılda Habsburg kralı Rudolf (saltanatı 1273-1291) kiliseleri ve manastırları talan etmesiyle nam salmıştı. Fakat ölümünden yirmi otuz sene kadar sonra dilden dile dolaşmaya başlayan bir rivayete göre Rudolf günün birinde ölmek üzere olan birine ayin ekmeği yetiştirmeye çalışan bir rahibe denk gelince ona atını vermişti. Müteakip asırlarda bu hikâye tekrar tekrar anlatılmış, her anlatan ona bir şeyler daha eklemiş ve bunun sonucunda da Rudolf'a verdiği ata

7 Mosel, *Geschichte der kaiserl. königl. Bibliothek*, 132.

karşılık olarak dünyevi bir taç, ayin ekmeği ve taç giyme merasiminde esrarlı bir biçimde onu kutsayan şarap bahşedilmiştir. İncil ayetlerine de başvurularak ayin ekmeğini yetiştirmek için gayret eden Rudolf'un varislerinin de ilk kez Eski Ahit'te zikredilen ilahi plan çerçevesinde bu ekmekle besleneceği iddia edilmiştir.[8]

Ayin, hac ve kilise merasimleriyle tezahür eden Habsburg hanedanının dindarlığının merkezinde kutsal ekmeğe gösterilen hürmet yer alır. Aceleyle bir yerlere giderken bir Habsburg tarafından görülen bir rahibin zorla at ya da araba sahibi yapılması muhtemeldir. On altıncı ve on yedinci asırlardaki din savaşları sırasında mukaddes ekmeğin ehemmiyeti Protestanlar tarafından tartışılmıştır. Habsburg hükümdarlarının kutsal ekmeğe gösterdiği abartılı hürmet onların Katolik Kilisesi'ne olan sadakatlerinin ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olma vazifelerinin simgesidir. Habsburg İmparatorluğu'nun son senelerinde dahi hanedanın kutsal ekmeğe olan sadakati sadece ayinlerde değil dünyevi hadiselerde de kendini göstermeye devam etmiştir. 1912 yılında İsviçre nişancılık kulübüne bir kupa göndermesi istenen İmparator Franz Joseph, Rudolf'u rahibin seyahatini kolaylaştırmak için ona atını vermeden önce atından inerken gösteren küçük bir heykel göndermişti.[9]

Habsburglar 1273 tarihinden sonra fasılalarla, 1438'den 1806'daki yıkılışlarına kadarsa neredeyse mütemadiyen Kutsal Roma İmparatorluğu'nu yönetmişlerdir. Kutsal Roma İmparatorluğu 800 tarihinde Şarlman tarafından kurulmuş olsa da klasik çağdaki Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak kabul edilmiştir. Başlangıçta sadece Roma İmparatorluğu denmiş olup on üçüncü yüzyılda başına Kutsal kelimesi eklense de bu kelime pek rağbet görmemişti. Kutsal Roma İmparatorluğu onuncu yüzyılda büyük ölçüde bir Alman İmparatorluğu olarak tekrar kurulmuş ve bu durum imparatorluk unvanının itibarına zeval

8 Anna Coreth, *Pietas Austriaca* (West Lafayette, IN, 2004), 13–6.

9 Heykel günümüzde Habsburg Şatosunun ana yemek salonundadır.

vermemiştir. İmparator, Roma'daki papanın mevkidaşı, antik dönemdeki Roma imparatorlarının halefi ve tüm diğer kralların üstünde bir iktidar sahibi olarak görülmeye devam edildi. Meleklerle şeytanın çırağı Deccal arasında vuku bulacak bir savaştan ve bin yıl adaletle hükmedecek "son imparatordan" dem vuran Ortaçağ kehanetleri de imparatorluğun ihtişamını bir kat daha artırmıştır. Habsburglar buradan yola çıkarak yaklaşan kıyametteki vazifelerini öve öve bitirememişlerdi. İmparator I. Maximilian (1486-1508 yılları arasında kral 1508-1519 yılları arasında da imparator olarak hükmetmiştir) bir portrede kehanetlerde tarif edilen son imparatoru andıracak biçimde geniş alınlı, yüksek kaşlı, büyük gözlü ve şahin burunlu olarak resmedilmiştir.[10]

Son imparator sadece Deccal'e haddini bildirmekle kalmayıp Türkleri mağlup ederek İstanbul'u onların elinden alacak ve Kudüs'ü de Müslümanların hâkimiyetinden kurtaracaktı. Müteakip imparatorlar kâfirlere karşı, sadece kehaneti gerçekleştirmekle kalmayıp Hıristiyan dünyasındaki önderliklerini ve Hıristiyan şövalyeliği düsturlarına olan sadakatlerini gösterecek olan Haçlı seferlerine verdikleri değeri göstermeyi ihmal etmediler. Habsburgların kâfirlere karşı yürütülecek mukaddes savaş hayaline on altıncı asırda imansızlığa karşı verilecek savaş da eklendi. Müteakip Habsburg imparator ve hükümdarları Katolik Kilisesi'nin otoritesine meydan okuyan Protestan inancının yayılmasına engel olmak için mücadele ettiler. İspanyol Habsburglarına göre imanı saflaştırmanın yolu kutsal ekmeğe gösterilen hürmet kadar sapkınların düzenli olarak yakılmasından da geçiyordu.

Rönesans olarak bilinen sanat ve öğrenimin ihyasının parçası olarak on beşinci ve on altıncı asırlarda klasik döneme ait metinlerin incelenmesine ağırlık verildi. Rönesans edebi âlimleri ve hümanistleri antik Roma'yı bir rehber ve ilham kaynağı olarak görürdü. Çoğu Roma dönemine ait, hükümdarlar arasında

10 Marie Tanner, *The Last Descendant of Aeneas: The Hapsburgs and the Mythic Image of the Emperor* (New Haven, CT, 1992), 122.

denge unsuru olup huzur ve güvenin temin edecek bir imparatorun denetimindeki hiyerarşik düzeni benimsedi. Hümanistler, çoğunlukla Habsburglara nizamı ve ahengi tesis edecek son derece maharetli imparatorlar gözüyle baktılar. O yüzden Habsburg hükümdarlarının yöneteceği "dünya imparatorluğu" ve "evrensel monarşiden" bahsedip klasik hikâyeleri tekrar yazarak Habsburg imparatorlarını Roma Sezarları gibi gösterdiler. Bu görüşü pekiştirmek için Habsburgların vazifesinden ve Habsburg hükümdarlarına bilinen tüm dünyanın haritasının işlendiği kalkanların temsil edilmesinden bahseden klasik tanrıların hitaplarını da eklediler.[11]

En büyük Rönesans hümanisti olan Rotterdamlı Erasmus'un ise bu tür âlimane zirvalara tahammülü yoktur. "Kral ve aptal olarak doğulur, sonradan olunmaz," diyerek evrensel bir hükümdarın muhtemelen evrensel bir tirana dönüşeceğini söylemiştir "O herkesin herkes de onun düşmanı olacak." Diğer taraftan Habsburglar, Erasmus'un korktuğu "dünya monarşisini" gerçekleştirmeye çok yaklaştılar. İmparator, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun en önemli yedi prensi tarafından seçilirdi. Habsburglar, Kutsal Roma İmparatoru olsalar da imparatorluk bünyesindeki eyalet ve bölgeleri imparator olarak değil de kalıtsal hakları gereğince şahsi mülkleri olarak görüp öyle yönettiler. Hanedana mensup bu özel araziler başlangıçta Yukarı Ren bölgesinde olsa da on üçüncü yüzyıla gelindiğinde Habsburglar günümüzde yaklaşık olarak Avusturya ve Slovenya'ya tekabül eden Orta Avrupa'daki toprakları da diğerlerine dâhil etmişti. Akabinde 1470'lerden itibaren elli sene kadar devam eden bir dönemde Habsburg toprakları büyük bir hızla genişledi –Alçak Ülkeler, İspanya, Bohemya, Macaristan ve İtalya'nın büyük bölümü. Bağımsız bir krallık ve Bohemya'dan farklı olarak Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bir

11 Paul Gwynne, "'*Tu alter Caesar eris*': Maximilian I, Vladislav II, Johannes Michael Nagonius and the Renovatio Imperii", *Renaissance Studies*, 10 (1996), 56–71.

parçası olmayan Macaristan sayesinde Habsburg hâkimiyeti 700 kilometre doğuya yani günümüzde Ukrayna olarak bilinen yere kadar yayıldı. Fakat asıl mükâfat Yeni Dünya, Asya ve Pasifik Okyanusu'nda kolonilere sahip olan İspanya oldu. Habsburg mülkü üzerinde güneş batmayan ilk imparatorluk olmuştur.[12]

İmparator Şarlken'in 1521 tarihine ait resmi unvanı Habsburg toprakları hususunda bize yaklaşık bir fikir vermektedir.

> Tanrı'nın inayetiyle Kutsal Roma İmparatoru olarak seçilen, imparatorluğun genişleticisi vs. Almanya, Kastilya, Aragon, Leon, Sicilya, Kudüs, Macaristan, Dalmaçya, Hırvatistan, Navarre, Gırnata, Toledo, Valencia, Galiçya, Baler Adaları, İşbiliye, Sardunya, Kurtuba, Korsika, Mürcie, Jaen, Algarve, Algeciras, Cebelitarık, Kanarya Adaları, Hint Adaları ve Okyanus Denizi kıtası ve diğerlerinin kralı; Avusturya arşidükü, Burgundiya, Lorraine, Brabant, Steiermark, Carinthia, Carniola, Limburg, Lüksemburg, Gelders, Württemberg, Calabria, Atina, Neopatras ve diğerlerinin dükü; Flanders, Habsburg, Tirol, Gorizia, Barselona, Artis ve Burgundiya Kontu; Hainaut, Hollanda, Zealand, Ferrette, Kiburg, Namur, Roussillon, Cerdagne ve Zutphen Palatin Kontu; Alsace Landgrave'i; Oristano, Goceano ve Kutsal Roma İmparatorluğu Margrave'i; Svabya, Katalonya, Asturias ve diğerlerinin prensi; Friesland, Windisch Mark, Pordenone, Vizcaya, Molins, Salins, Tripoli, Mechlin ve diğerlerinin Lordu.[13]

Bu liste düzensiz olup Habsburgların elinde olmadığı halde hâlâ üzerinde hak iddia ettikleri yerleri de (Kudüs ve Atina gibi) içermektedir. Bazıları tartışmalı bölgeler olduklarından kasten dâhil edilirken pek çoğu da listeye girmeyi başaramayıp ve diğerleri diyerek geçiştirilmiştir. Her şeye rağmen Habsburg idaresinin

12 Erasmus ve evrensel hükümdar için bakınız, Margaret Mann Phillips, *The 'Adages' of Erasmus: A Study with Translations* (Cambridge, 1964), 224–5, 243.

13 *Urkundenbuch der Stadt Braunschweig*, c. 1, ed. Ludwig Hänselmann (Brunswick, 1873), 294.

hacmini göstermeyi amaçlayan bu liste on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda dahi fazla değişmeden varlığını sürdürdü. Kimi mıntıkalar imparatorluğun bir parçası olmayıp kendi hükümeti, kanunu, asilleri, idarecileri ve meclislerine sahipti. Bu bakımdan sadece hükümdarın mevcudiyetinin bir arada tuttuğu müstakil ülkeler olduklarını söylemek de mümkündür. Mevzubahis bölgeler arasındaki mesafe dikkate alındığında kaçınılmazmış gibi görünen bu gevşek idare siyaseti aynı zamanda adı var kendi yok bir hükümdara tabi farklı halkları yönetebilmek için başvurulan bilinçli bir yöntemdi. Bir İspanyol hukukçunun Şarlken'e (1519-1556 yılları arasında imparator olarak hüküm sürmüştür) izah ettiği gibi mülkünün sadakatini temin edebilmek için onlara farklı muamele etmesi "yani onları bir arada tutan tek kralın her birinin kendine has müstakil kralıymış gibi davranması," şarttı.[14]

Habsburglara göre tüm dünya dine hizmet eden, Hıristiyanlar arasında barış ve huzuru tesis eden ve imansızlara karşı savaşan tek bir hükümdar tarafından idare edilmeliydi. Fakat bu, Habsburgların hâkimiyeti altındaki topraklarda dahi tatbik edilmiş bir siyaset değildir. Tüm krallıklar farklı topraklardaki mürekkep devletlerin bir araya gelip birleşmesiyle ortaya çıkar. Birkaç krallıktan oluşan devletler bile zaman içerisinde kurucu unsurların zayıflayıp kendilerine has vasıf ve müesseseleri kaybetmeleriyle gittikçe daha evrensel bir hal alır. Habsburglar bunu hiçbir zaman beceremedi –nadir fasılalar haricinde denedikleri bile söylenemez. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda idari ve hukuki yapılardaki birleştirme gayretlerine rağmen koloniler sınırsız yetkiye sahip bir süper kral değil de hepsinin başında ayrı bir idareci varmış gibi yönetilmeye devam edildi. On sekizinci yüzyıldaki bir Fransa kralı sadece "Fransa ve Navarre" kralı olarak zikredilip Aquitaine ve Brittany dükü, Toulouse kontu, Normandiya dükü gibi vasıflarla anılmazken Habsburglar yirminci yüzyıla kadar imparatorluğun her bir parçasını ayrı bir bölge olarak belirtmeye devam etti.

14 Martyn Rady, *Emperor Charles V* (Harlow, 1988), 36.

Tarihçiler tarih yazarken olacakları bilme avantajına sahiptirler. Geleceğin merkezi ulus devletlere ait olduğunu, adem-i merkeziyetçilik ve farklılık ilkelerinin başarısızlığa mahkûm olduğunu bilirler. Habsburgların son dönemlerini ifade etmek için genelde "köhne", "anakronistik" ya da "tesadüfi" tabirleri kullanılır. Fakat Habsburgları böyle hafife almak haksızlıktır. Onlarınki toprakların ve korkutucu taş kalelerin çok ötesine geçen çok boyutlu bir tasavvurdu. VI. Charles'ın kütüphanesinin de göstereceği gibi temelinde bütünleyici ülküler ve hedefler –tarih ve miras, Roma Sezarları ve Katolik inancı, alicenap yönetim ve bilgi, değişmezlik ve uhrevi saadet arayışı– yer alır.

Haliyle işin içine siyaset girince Habsburg monarşisinin esrarlı havasının gereksiz ve hatta saçma görünmesine yol açmıştı. Yine de, yaklaşık bir asır önce, Habsburglar sona doğru yaklaşırken bu ülkülerinin bir kısmı hâlâ varlığını sürdürmekteydi. Bu kitabın amacı onların imparatorlukları ve ülkülerine ek olarak bu ülkünün nasıl tesis edildiğini, maksatlarını, hedeflerini ve başarısızlıklarını da izah etmektir. Habsburglar on beşinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar yarım bin yıl boyunca Avrupa'nın en önemli hanedanlarından biri olup Yeni Dünya ve ötesindeki kolonileriyle imparatorlukları küresel bir teşebbüs haline gelmişti. Bundan sonra kısmen onların hikâyesi anlatılacak kısmen de bir Habsburg için dünyayı yönetmenin ne manaya geldiğini anlama gayreti sarf edilecektir.

1

Habsburg Şatosu ve "Fortinbras Etkisi"

Son yüzyılın başında beklenmedik derecede çalışkan bir öğrenci, o tarihte İmparator Franz Joseph'in varisi olan, Arşidük Franz Ferdinand'ın şeceresini çıkarmayı kafaya koydu. Sonuçta hazırladığı ve on altıncı yüzyıla kadar uzanan soy ağacı otuz üç kademe olup Franz Ferdinand'ın 4000'den fazla ceddini ihtiva ediyordu. Fakat akraba evliliklerinin neden olduğu kargaşa yüzünden öğrenci ancak 1500 kadar farklı fert bulabilmişti çünkü çoğu karı koca aynı zamanda adı başka yerlerde de geçen yeğenlerdi. O nedenle Franz Ferdinand on altıncı yüzyıldaki İmparator I. Ferdinand'la yaklaşık yüz, Ferdinand'ın uzak kuzeni, pek hatıra gelmeyen fakat dindar Lorraine Düşesi Renate'la yaklaşık 25 kişi üzerinden akrabaydı.[1]

Araştırmasını Franz Ferdinand'a adayan öğrenci Avrupa'daki tüm hanedanların benzer şekilde ensest yaptıklarını istatistiksel olarak göstererek Habsburgların yaptığı akraba evliliklerinin boyutunu makul göstermeyi denedi. Ayrıca araştırmasını Ortaçağ'a kadar derinleştiremediği için özür dilemeyi de ihmal etmedi. Fakat arşidükün şeceresini on birinci yüzyıla kadar takip etmeye kalkışmış olsaydı her nesilde ata sayısı katlandığından birkaç bin akrabanın isimlerini bulmak zorunda kalacaktı. Diğer taraftan

1 Otto Forst, *Ahnen-Tafel seiner kaiserlichen u. königlichen Hoheit des durchlautigsten Herrn Erzherzogs Franz Ferdinand von Österreich-Este* (Vienna and Leipzig, 1910).

yazılı kaynaklar gittikçe azalacağından muhtemelen zamanda geriye gittikçe öğrencimizin işi daha da kolaylaşacaktı. Onuncu yüzyıla gelindiğinde Habsburg sülalesi, teoride, binlerce kişiden azala azala sonunda kim olduğu belirsiz birkaç kişiden ibaret hale gelir.

Masallardan çok da farklı olmayan Habsburgların ilk dönemlerine ait kitaplar Habsburgların nesebini Alsas kontu olan pek bilinmeyen Etichonid sülalesi üzerinden beşinci asırdaki atası beş boynuzlu bir boğa (*quinotaur*) olan Fransız Merovenj kralına bağlarlar. Aslında ilk Habsburglara ait izleri ancak onuncu asırda, günümüzde Fransa ve Almanya sınırındaki, Yukarı Ren ve Alsas bölgesiyle, günümüzde İsviçre'de yer alan, Aargau'da yaşadıkları zamanda takip etmek mümkündür. Svabya dukalığına ait olan bu bölge Kutsal Roma İmparatorluğu'nun parçası olup her biri birkaç kontluktan oluşan ve *gau* olarak bilinip büyük ölçüde kendi kendini yöneten bölgelerden oluşurdu. Hakkında kesin bilgi sahibi olduğumuz ilk Habsburg, sonraki kayıtlarda İsviçre Aargau'daki Brugg şehri yakınındaki Altenburg'da küçük bir kalesi olduğu söylenen, Kanzelin (bazen Lanzelin olarak da geçer) adındaki bir şahıstır.[2]

990 civarında Kanzelin'in ölümü üzerine iki oğlu Radbot'la (985-1045) Rudolf onun topraklarını aralarında paylaştılar. Radbot'un payına düşen topraklar arasında Altenburg'un yirmi beş kilometre güneyindeki Muri köyü de bulunuyordu. Radbot'un evlendikten sonra düğün hediyesi olarak Muri'yi verdiği karısı Ita (Idda) 1027 yılında orada Benediktin keşişleri için bir manastır kurdu. Ita'nın bu cömertliği, manastır kilisesinin mihrabının yanındaki bir mezarla mükâfatlandırıldı. Manastır 1531 senesinde Protestan Berne tarafından yağmalansa da Ita'nın mezarı günümüze kalabilmiştir. Ölümlerinin ardından kalpleri bir vazoya konarak kilise mihrabının yanına yerleştirilen son

2 Harold Steinacker, "Zur Herkunft und ältesten Geschichte des Hauses Habsburg", *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, NF 19 (1904), 181–244, 359-433 (233-8).

Habsburg İmparatoru ve İmparatoriçesi Karl ile Zita kısmen de olsa onu orada yalnız bırakmadılar. Birinci Dünya Savaşı'nı müteakip Avusturya'ya dönemediğinden Karl'ın naşı 1922 yılında öldüğü Portekiz'e ait Madeira Adasında bulunurken Zita'nınki Viyana'daki Kapuzin Mezarlığı'ndadır.

Muri Manastırı dindarlar ve kurucularının cömertliği sayesinde gittikçe zenginleşti. Yakınındaki kırktan fazla köye ek olarak, aralarında yüzden fazla şehit ve azizin kemiği, Hakiki Haç'ın parçaları, On Emir'in üzerine yazıldığı tabletler ve Pontius Pilatus'un İsa'yı yargıladığı yerdeki sütunun da bulunduğu, kutsal emanetlerden oluşan bir hazineye sahipti. Radbot ve Ita'nın soyundan gelenler ise tüm bunların kendilerine ait olduğuna karar verdi. Ailelerinin kurup zengin ettiği manastırı "şahsi manastır" olarak kabul ettiler –ayinlerde atalarına dua edilen ve diledikleri baş keşişi tayin ettikleri bir aile kabristanı. Ayrıca hami yani *Vogt* (kimi zaman kâhya ya da müdafi diye de geçer) vazifesini de üstlenip bunun mukabilinde de manastırın gelirinden pay aldılar.[3]

Radbot'un oğlu, ileride "Dindar" olarak adlandırılacak, Werner (1025-1096) Cluny ve Hirsau'daki büyük manastırlardan yayılan ve itaat, sürekli ibadet ve dünyevi meşgalelerden uzaklaşmayı amaç edinen manastır yaşamındaki yeni temayüllere kaşı ihtiyatlıydı. Söylendiğine göre canları istediği gibi gelip giden Muri'deki kardeşlerinden rahatsız olan Werner ibret olması için Muri'ye Kara Orman'ın disiplinli keşişlerini getirdi. Fakat Werner'in bu hamlesi geri tepti. Manastır ıslahat hareketi sadece keşişlerin ahlaki değerleriyle ilgili değildi. Aynı zamanda dini kurumlara nezaret etme hakkının ruhban sınıfına ait olduğunu vurgulayıp sıradan insanların manastırları özel mülkleriymiş gibi kullanmalarına da karşı çıkıyordu. Bu durumdan doğrudan etkilenen Werner kendi sülalesinin kurmuş olduğu

3 Muri'nin kutsal emanetleri için, bakınız *Acta Murensia. Die Akten des Klosters Muri mit der Genealogie der frühen Habsburger*, ed. Charlotte Bretscher-Gisiger ve Christian Sieber (Basle, 2012), 73–123.

manastır üzerindeki tüm denetimi kaybedebileceğini anlamakta zorlanmadı.[4]

1080'lerin ortalarında Werner sahte bir berat yazarak bu beratı altmış sene önce amcası (ya da büyük amcası) Strazburg piskoposu Werner'in yazdığını iddia etti. Berata göre manastır bu piskopos tarafından kurulmuş olup hamilik vazifesi de onun soyundan gelenlerin hakkıydı. Sahte berat önce Aargau meclisindeki toplantıda kayıtlara geçti sonra da Roma'daki Kardinal Heyeti tarafından tasdik edildi. Hikâyeyi daha da inandırıcı hale getirebilmek adına Werner'e sadık bir grup keşiş bir ölü listesi hazırlayarak ayinlerde isimleri zikredilmesi gereken kişileri tespit ettiler. Listede Piskopos Werner kırmızı harfle yazılı olduğu halde Ita'nın ismi yer almıyordu. Böylece manastırın kurucusu olarak Ita değil de piskopos kabul edilmiş ve dolayısıyla beratta zikredilen tüm haklar adına sahte berat düzenlenen kişiye devredilmiş oldu.[5]

Sahte berattaki şartlar 1114 tarihinde Kutsal Roma İmparatoru V. Henry tarafından da tasdik edildi. Fakat bu sefer imparator berata bir madde ekleyerek manastırın hamisinin vazifesi karşılığında bir menfaat elde etmemesi ve manastırın yönetimine de karışmamasını şart koştu. Bu tarihten itibaren Werner'in varisleri kademeli olarak manastırdaki görevlerinden feragat ettiler. Bu zaman zarfında manastırın varlıklarını çalmalarına mani olmak isteyen keşişler manastırın sahip olduğu topraklar ve kutsal emanetlerin teferruatlı bir listesini hazırladı. Ayrıca Muri'nin kurucularının yağmacı ve hırsız ve manastırın kuruluşu için arazi vermelerinin nedeninin de vicdanlarını rahatlatmak olduğunu iddia ettikleri bir erken dönem Muri tarihi de kaleme aldılar. Muri keşişlerinin anlattıkları hikâyelerde biraz gerçeklik payı olması muhtemelse de çalışmaları ilk Habsburgların, modern

4 *Acta Murensia*, 23; Albert Brackmann, *Zur Geschichte der Hirsauer Reformbewegung im XII. Jahrhundert* (Berlin, 1928), 6.

5 *Acta Murensia*, 300–3; Jean Jacques Siegrist, "Die Acta Murensia und die Frühhabsburger", *Argovia. Jahresschrift der Historischen Gesellschaft des Kantons Aargau*, 98 (1986), 5–21 (11).

tarifiyle "kırsalda dolaşıp öldürüp yağmalayan", hırsız baronlardan başka bir şey olmadığı yönündeki kanaatleri pekiştirdi.[6]

Arazi sahipleri manastırları dua fabrikaları olarak kurmuştu. Bu sayede her ayinde ruhlarına dua edileceğinden ruhlarının Araf'tan geçişi hızlanacaktı. Kendilerini bu dünya üzerinde korumak içinse şatolar inşa ettiler. İlk tahkimatlar toprak tabyalardan ibaret olmasına rağmen on birinci asırdan itibaren ahşap ve taştan yapılma büyük kuleler görülmeye başlandı. Maksatları savunmak, hâkimiyet tesis etmek ve civar araziyi denetim altına almak olan şatolar aynı zamanda kont ve lordların gittikçe artan güç ve bağımsızlıklarının da simgesiydi. Ortaçağ Avrupa'sında şatoların en yoğun yer aldığı yerlerden biri de İsviçre'deki Aargau'dur. On dokuzuncu yüzyıl sonlarındaki bir antikacı 1400 kilometrelik karelik bir alanda, çoğu 1300 tarihinden önce inşa edilmiş, en az yetmiş taş kale olduğunu söylemişti. Bereketli otlaklara sahip ve Alplerden geçen yollara hâkim olduğundan tamahkâr komşularının aklından çıkmayan Aargau'nun bunlara ihtiyacı vardı.[7]

Rivayete göre Radbot ava çıktığı bir gün gözde şahini kaybeder. Onu ararken arazisinin kıyısındaki Aare Nehrinin yakınındaki kayalık bir sırtı görüp buranın bir kale inşa etmek için ideal bir yer olduğunu anlar. Radbot oraya inşa ettiği kaleye Habichtsburg ya da Şahin Şatosu (Eski Almancada şahin *Habicht* ya da *Habuh*'tur) adını verir. Bunun kısaltılmış şekli olan Habsburg onun ismi olarak yerleşir ve Radbot'un varisleri de bu ismi kullanmaya başlar. Radbot'un şahini ve şatosunun kuruluşuna dair bu hikâye asırlar sonra dahi romantiklerin hayallerini süslemeye devam etti. Habsburgların tarihini yazan ilk İngiliz tarihçisi olan Başrahip William Coxe (1748-1828) Habsburg Şatosunu

6 *Acta Murensia*, 35–7; Brackmann, *Zur Geschichte der Hirsauer Reformbewegung*, 27; Modern tabir Hans Ulrich Stoldt'a aittir, "Rehpfeffer Radbot", *Spiegel Geschichte*, 2009, no. 6 (digital edition).

7 J. Müller, *Der Aargau. Seine politische, Rechts-, Kultur- und Sitten-Geschichte* (Zurich, 1870), 418–46.

görmenin kendisini nasıl etkilediğini bahsederken kendini Roma Forumu harabelerini inceleyen Edward Gibbon'a benzetmiştir.[8]

Dik bir kayalığa inşa edilen Habsburg Şatosu, restorana çevrilmesine ve surlarındaki güneşliklere rağmen, hâlâ etkileyici bir yapıdır. Oysaki Radbot'un şahini hikâyesi başka bir yerden alınmıştır. Habichtsburg ismi ilk olarak 1080'lerde ortaya çıkmıştır. Şato, Aare Nehrindeki bir geçiş noktası yakınında olduğundan bu isim yüksek ihtimalle şahinle değil de nehir geçişi yani *Hafen* kelimesiyle ilişkilidir. Üstelik erken dönem farklı türevleriyle Habsburg kelimesi (Havechisburg, Havichsberg, Havesborc ve diğerleri) sülalenin gözde unvanları listesinde geçen birkaç yerden sadece biridir. Sülale diğer yerlerde de mülk edinmeye başlayınca Habsburg ismi listede aşağılara inmeye başlayıp sonunda ailenin mülk ve varlık listesinden tümüyle çıkıp gitti. Habsburg ismi ancak on sekizinci asırda, eski köklerini hatırlamanın moda olduğu dönemde, ortaya çıkıp Schiller'in meşhur tarihi baladı "Habsburg Kontunda" (1803) bolca kullanılmıştır. O tarihe kadar Habsburg ismini sürekli olarak kullanmaya devam eden tek sülale İngiltere, Warwickshire'deki Denbigh kontlarıdır. Sonradan görme olduklarından ihtiraslı bir şecere uydurup isimlerine şan katma gayretiyle uydurma yabancı unvanlar kullandılar.[9]

Habsburg Şatosu haydut yatağı olmasa da bir askeri kaleden ziyade bir ev olarak tasarlanmıştı. Şatonun merkezinde yer alan on sekize on üç metre ebadındaki dikdörtgen kulenin taban duvarının kalınlığı yaklaşık iki metreydi. Bu kulenin üzerine daha sonra, kuzeydoğu ucu bir kare burca bitişik olan, dört katlı bir mesken inşa edildi. On ikinci asrın sonlarında hem kule hem de burcun etrafına inşa edilen alın duvarı sayesinde şato bir de

8 C. H. Herford, *The Age of Wordsworth* (London, 1945), 41.

9 Grete Klingenstein, "The Meanings of 'Austria' and 'Austrian' in the Eighteenth Century", *Royal and Republican Sovereignty in Early Modern Europe*, ed. Robert Oresko vd. (Cambridge, 1997), 423–78 (440); Denbigh kontları için bakınız J. H. Round, *Studies in Peerage and Family History*, c. 2 (London, 1901), 14–5.

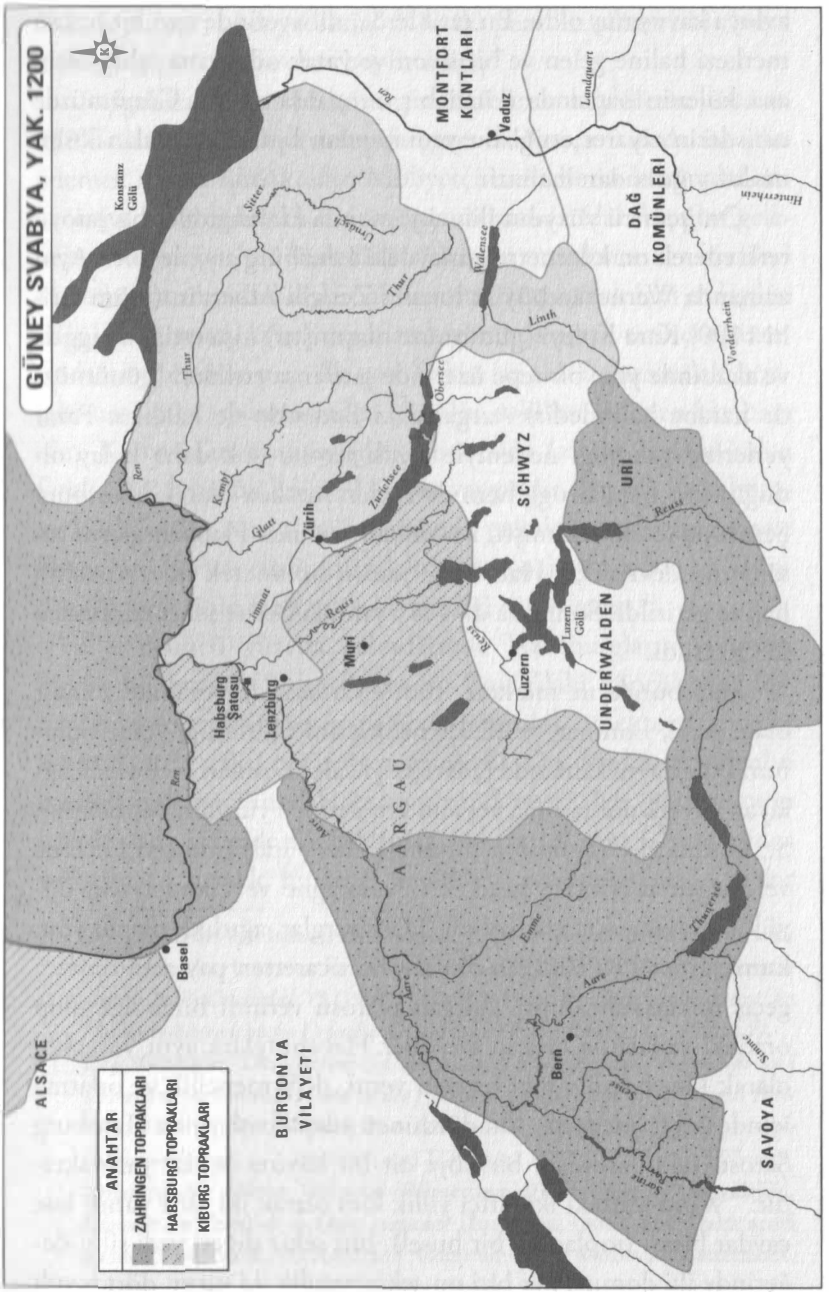
GÜNEY SVABYA, YAK. 1200
K
ANAHTAR
ZAHRİNGEN TOPRAKLARI
HABSBURG TOPRAKLARI
KİBURG TOPRAKLARI
ALSACE
BURGONYA VİLAYETİ
SAVOYA
AARGAU
SCHWYZ
URİ
UNDERWALDEN
DAĞ KOMÜNLERİ
MONTFORT KONTLARI
Konstanz Gölü
Vaduz
Zürih
Luzern
Luzern Gölü
Muri
Habsburg Şatosu
Lenzburg
Basel
Bern
Ren
Thur
Sitter
Urnäsch
Walensee
Linth
Landquart
Hinterrhein
Vorderrhein
Obersee
Zurichsee
Kempf
Glatt
Limmat
Reuss
Aare
Emme
Thunersee
Simme
Sense
Sarine

avluya kavuşmuş oldu. Bu tarihlerde, nihayetinde ayrı bir tesisin merkezi haline gelen ve bir salon ve yatak odalarına sahip olan, ana kulenin batısında ikinci bir burç inşa edildi. Günümüzde turistlerin ziyaret ettiği bu yeni yapılan bina olup kalan kısmı moloz yığınından ibarettir.

On üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Habsburglar bu şatoyu terk ederek on kilometre güneydeki Lenzburg'a yerleştiler. Aynı zamanda Werner'in büyük torunu Zengin Albert'in (ölüm tarihi 1199) Kara Kuleyi (günümüze ulaşmıştır) inşa ettiği Brugg'da ve akabinde yine bir tepe üzerinde şato inşa ettikleri (günümüzde harabe halindedir) Aargau'daki Baden'de de kaldılar. Pazar yerlerine yakınlığı nedeniyle erzak temini çok daha kolay olduğundan hem Brugg hem de Baden mesken olarak Habsburg Şatosuna tercih edilmişti. Bu zaman zarfında Habsburgların vasallarına devredilen Habsburg Şatosu bölünerek iki ayrı tabya haline getirildi. Sonunda da 1415 yılında Berne şehri tarafından ele geçirildi.

Habsburgların merkezi, tümü Ortaçağ'da seyahate müsait olan, Aare, Limmat, ve Reuss nehirlerinin birleştiği yerde bulunur. Bölge aynı zamanda İç İsviçre'yle alçak ovaları birbirine bağlayan kavşak noktasında yer alır. On üçüncü yüzyılın başında Alp St. Gotthard Geçidinin açılmasıyla kuzey İtalya ticareti Lucerne ve Aargau üzerinden geçerek Champagne ve Flanders'teki büyük pazarlara akmaya başladı. Habsburglar, ağırlıklı olarak yün, kumaş, metal ve balıktan oluşan, bu ticaretten pay alan onlarca geçiş noktasına sahipti. Aargau platosu verimli bir bölge olup oradaki tarlalarda çalışan köylüler Habsburglara ayni ve nakdi olarak kira ödediği gibi hayvan yemi, değirmencilik ve otlatma içinde ücret öderlerdi. On dördüncü yüzyıl başlarında Habsburg Şatosu yakınlarındaki bir köye ait bir kayıtta şunlar yazmaktadır: "Windisch'teki iki çiftçi yıllık kira olarak iki tane yarım kile çavdar birası (toplamda bir buşel), biri sekiz diğeri yedi şilin değerinde iki domuz, her biri on sekiz penilik iki kuzu, dört tavuk

ve kırk yumurta ödeyecektir." (On iki peni bir şilin ve bir buşel altmış beş pint ya da otuz beş litredir).[10]

Aargau'daki diğer Habsburg mülklerinde köylülerin yükümlülükleri arasında "eşlerinin ilk gece hakkı için" lorda üç şilin ödemek de yer almaktadır. Milliyetçi tarihçilerin kötü adamlara ihtiyacı olduğundan İsviçre kaynaklarında Habsburglar geleneksel olarak bu rolü üstlenirler. Üç şilin meselesi eski efendileri Habsburgların cinsel ilişki haklarından vazgeçmek için onlardan para kabul etmesini hakaret olarak gören İsviçreli tarihçiler tarafından uydurulmuştur. İlk gece hakkı ise aklı uçkurundaki sonraki nesillerin uydurmasıdır. Üç şilin evlilikte ödenen bir para olup Karnaval'ın sona erdiğini işaret eden Lenten hediyesinden farklı değildir ve bu İsviçre'de gayet yaygındır. İşin aslı Habsburglar köylülerden para alma konusunda pek de hevesli olmamış ve köylü borçları zaman içerisinde birikmeye devam etmiştir. Windisch çiftçilerinin fazla zahmete girdiği söylenemez.[11]

On üçüncü yüzyıla gelindiğinde Habsburgların gelirinin büyük bölümünü, başta Baden ve Brugg'daki köprülerden alınanlardan olmak üzere, geçiş ücretleri teşkil etmekteydi. Adalet kurumları da diğer bir gelir kaynağıydı. On dördüncü yüzyılın başında kaleme alınan Habsburg mülklerine dair gelir ve tapu kayıtlarında genelde ilk bildirilen hak bu olurdu –"para cezası verip itaat ettirmek, hırsızlığı ve şiddeti cezalandırmak." Cezalar

10 Geçiş noktaları için bakınız Fritz Glauser, "Der internationale Gotthardtransit im Lichte des Luzerner Zentnerzolls von 1493 bis 1505", *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte*, 18 (1968), 177–245 (182); Windisch için, bakınız *Das Habsburg-österreichische Urbarbuch*, ed. Franz Pfeiffer (Stuttgart, 1850), 149.

11 Jörg Wettlaufer, *Das Herrenrecht des ersten Nacht. Hochzeit, Herrschaft und Heiratzins im Mittelalter und in der frühen Neuzeit* (Frankfurt a/M. and New York, 1999), 251; Johannes von Müller, *Die Geschichten Schweizerischer Eidgenossenschaft*, c. 2 (Stuttgart and Tübingen, 1832), 157; Konrad Glaettli, *Sagen aus den Zürcher Oberland* (Winterthur, 1951), 20; Le Doyen Bridel, *Glossaire du Patois de la Suisse romande* (Lausanne, 1866), 121. Daha genel olarak, Tom Scott, "Liberty and Community in Medieval Switzerland", *German History*, 13 (1993), 98–113 (101–2).

ve müsadere edilen mallar çoğunlukla lordun hakkı olduğundan bu önemli bir gelir kaynağıydı. Sahip oldukları servet sayesinde Habsburglar diğer toprak sahiplerini de kendilerine bağlamayı başardılar. Vasallığı kabul etmeleri karşılığında onlara şato ya da şato inşa etme hakkı verildi ve buraları Habsburg efendileri adına ellerinde tuttular. On dördüncü asra gelindiğinde Habsburglar, Constance Gölünden Ren ve Alsas'ın sol kıyısına kadar uzanan bölgede, her birine köy, konak ve çiftliklerin bağlı olduğu, otuz civarında şatoya sahiptiler. Habsburglar bazı tarihçilerin hayal ettiği gibi fukara kontlar değildi.[12]

Başlangıçta Habsburglar, İsviçre Aargau'daki pek çok asil sülaleden biriydi. Tarihçiler onların yükselişini umumiyetle siyasete bağlama eğilimindedir. On ikinci asırda Staufen sülalesinden rakiplerine karşı İmparator III. Lothar'ı (1125-1137) desteklediler. Buna mukabil Lothar da onlara Yukarı Alsas'da yeni arazilerle itibarlı *landgrave* unvanını bahşetti. Bilahare, yüzyılın ortasında, Habsburglar fikir değiştirip Staufenleri desteklemeye başladı. İlk Werner'in torunu olan II. Werner 1167 tarihinde Staufen İmparator I. Frederick Barbarossa adına savaşırken Roma yakınlarında öldü. Oğlu Zengin Albert ile torunu İhtiyar Rudolf (Kibar ya da İyi olarak da bilinir, ölüm tarihi 1232) sırasıyla Staufen varisler Svabya Prensi Philip ve Staufen Frederick'i desteklediler. Daha sonra Rudolf'un Frederick'in askeri seferinin masrafını karşılaması neticesinde 1211 tarihinde Frederick, Kutsal Roma İmparatorluğu'nda iktidarı ele geçirip İmparator II. Frederick oldu. Bunu da mükâfatlar takip etti –Staufen sülalesiyle evlilik, II. Frederick'in İhtiyar Rudolf'un torununun vaftiz babası olmayı kabul etmesi ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun güneybatısında elde edilen yeni araziler.

Fakat Habsburglar yükselişlerini daha ziyade "Fortinbras etkisi" denen şeye borçludurlar. Shakespeare'in *Hamlet*'inin son

12 Werner Wild, "Habsburger und Burgenbau in den 'Vorderen Länden'", *Die Habsburger zwischen Aare und Bodensee*, ed. Peter Niederhäuser, 2. b. (Zurich, 2010), 34–60.

perdesinde tüm önemli karakterlerin öldüğü esnada Norveç Prensi Fortinbras gelip "hafızasındaki bazı hakları" hatırlayarak boş taht üzerinde hak iddia eder. Fortinbras gibi Habsburglar da herkes öldükten sonra gelip hazıra konmuşlardı. On ikinci ve on üçüncü asırlarda günümüzde İsviçre ve güneybatı Almanya'da bulunan topraklardaki asil ailelerle evlilikler yaptılar. Sülaleleri bocaladığında Lenzburg, Pfullendorf ve Homburg sülalelerinin boş mülkleri üzerinde hak ederek onlara kısmen ya da tamamen el koydular. Başlangıçta Habsburglar sadece Lenzburg mirasına sahip olsa da 1170'lerde elde ettikleri toprak onlara kont unvanını da kazandırdı. Geçmişte Habsburglar bu unvanı sadece şeref payesi kullanırdı.[13]

Fakat Kutsal Roma İmparatorluğu'nun güneybatı bölümündeki Habsburg mülküne en büyük katkının nedeni 1218 ve 1264 yıllarında sırasıyla Zahringen ve Kiburg sülalelerinin ortadan kalkmasıdır. Staufenlerin eski düşmanı olan Zahringenlerin geniş toprakları Kara Orman'dan Savoya'ya kadar uzanmaktaydı. Son dük V. Berthold ardında bir varis bırakmadan ölünce Zahringen mülkü bölündü. Berthold'un kız kardeşi bir Kiburg'la evli olduğundan toprakların büyük bölümü Kiburg sülalesine kaldı. Fakat 1264 tarihinde Kiburg sülalesinde de erkek varis kalmadı. İhtiyar Rudolf'un torunu olan Habsburg Kontu Rudolf (1218-1291) annesi Kiburg sülalesine mensup olduğundan Zürih ile Constance arasındaki toprakların büyük bölümünün sahibi oldu. Kiburg mülküyle birlikte Zahringen arazileri ve Habsburgların bir asır önce kaçırdığı Lenzburg mirasının bir kısmı da geldi.

Habsburg gücünün bölgesel temeli elde ettikleri toprakların düşündürdüğünden daha zayıftır. Sülalenin emlak ve arazileri bir bütün halinde olmayıp kilisenin, diğer asillerin, şehirlerin ve hür köylerin toprakları arasında dağınık haldeydi. Bazı Habsburg mülkleri rehin tutulurken diğerleri de geliri mukabilinde hizmetkâr ya da resmi görevlilere tahsis edilmişti. Kiralar ya da diğer

13 Oswald Redlich, *Rudolf von Habsburg* (Innsbruck, 1903), 11, 17.

ödemeler de başkalarına satılır ya da peşin ödeme karşılığında devredilirdi. Habsburg arazilerinin çok küçük bir bölümündeki değişim ve teferruat bile dikkate alındığında bu toprakları merkezi bir idare tarafından yönetmenin ne kadar zor olacağını anlamak hiç de zor olmaz. Bu nedenle her toprak parçasıyla Habsburg sahibinin arasında kendine has bir ilişki mevcuttur. Her şeye rağmen on üçüncü asır ortalarına gelindiğinde Svabya dukalığındaki en güçlü sülale Habsburglardı. Toprakları Strazburg'dan Constance Gölüne, Aare Nehrinden Alplerin ormanlık vadilerine yani günümüzde doğu Fransa'dan, kuzey İsviçre'nin büyük bölümünü de bünyesine dâhil ederek, Avusturya'nın batı sınırına kadar uzanmaktaydı. İhtiyar'ın torunu Kont Rudolf, Habsburg tarihinin en iddialı teşebbüsüne yani Kutsal Roma İmparatorluğu'nu ele geçirmeye kalkıştığında işte hâkimiyeti altında bu topraklar bulunuyordu.[14]

Habsburglar Kuzey İtalya ile Fransa arasındaki yollara ve geçiş noktalarına sahip oldukları için şanslıydılar. Siyasi ittifaklar açısından da şanslı sayılırlardı. Yine de Habsburg gücünün yayılışının arkasındaki itici gücün ana kaynağı dayanıklı şeceleridir. Franz Ferdinand'ın soy ağacını araştıran çalışkan talebenin de öğrendiği üzere Habsburglar hayatta kalmayı biliyordu. Nesiller boyunca varis üretmeye devam ettiler; oğulları yoksa yeğenlerini kullanmaktan çekinmediler. Dayanıklı olmaları sayesinde evlendikleri ve kendileri kadar dayanıklı olmayan diğer sülalelerin topraklarını da kendi topraklarına kattılar. Asırlar içerisinde Habsburgların biyolojik talihi ve Fortinbras fırsatçılığı hiç eksilmeden devam etti. Avusturyalı şair Maria Rilke (1875-1926) "Asıl önemli olan hayatta kalmaksa zafer kazanmanın ne manası var?" diye sormuştu. Habsburg örneğinde ise onlara ilk zaferlerini kazandıran hayatta kalabilme kabiliyetleri oldu.

14 Peter Blickle, *Von der Leibeigenschaft zu den Menschenrechte. Eine Geschichte der Freiheit in Deutschland*, 2. b. (Munich, 2006), 76–8; Hans Erich Feine, "Die Territorialbildung der Habsburger im deutschen Südwesten", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Germanistische Abteilung)*, 67 (1950), 176–308 (188).

2

Kutsal Roma İmparatorluğu ve Altın Kral

İmparator I. Frederick Barbarossa (saltanatı 1155-1190) 1184 senesinde Ren Nehrindeki trafiği daha verimli biçimde vergilendirebilmek adına Kaiserwerth'te bir gümrük kulesi inşa etti. Kulenin üzerine de "İmparator Frederick imparatorluğun bu muhteşem eserini herkese huzur ve adalet getirmek için inşa ettirdi," diye yazdırdı. Vergi toplamanın yol açtığı hoşnutsuzluk yüzünden günümüzde bu tür bir yazıya pek de iyi göze bakılmayabilir fakat Frederick'in sözleri Kutsal Roma İmparatorluğu'na o tarihte ne gözle bakıldığını idrak edebilmemiz açısından mühimdir. İmparatorluk, birleşik bir krallıktan ziyade her biri "kendi hak ve hürriyetlerine" sahip artan biçimde müstakil bölgeler ve şehirler topluluğuydu. İmparatorluğun vazifesi hak ve hürriyetlerin "herkes kendi kanununa göre yargılanacak" şeklindeki adalet anlayışına göre korunmasını sağlayacak mekanizma ve şartları tesis etmekti. Bu vergileri koyan, nizamı tesis etmesi beklenen adil bir hükümdardı. Vicdansız lordların topladığı vergilerden nefret edildiği gibi bu adil vergilerin de övülmesi gerekiyordu.[1]

Fakat Kutsal Roma İmparatorluğu her birine kendine göre hak ve hürriyet dağıtacak bir yönetime sahip değildi. Merkezi idare, düzenli gelir, başkent ve hükümdar adına adalet dağıtacak

1 Kaiserswerth kitabesi için, bakınız Barbara Haupt, *Das Fest in der Dichtung. Untersuchungen zur historischen Semantiken eines literarischen Motivs in der mittelhochdeutschen Epik* (Dusseldorf, 1989), 40.

bir saray erkânı mevcut değildi. Güç, lordlarla prenslerin elinde olup hükümdarı "Romalıların kralı" olarak seçenler de onlardı –ancak papa tarafından taç giydirildiğinde imparator olabilirdi. Lordlar, ruhban sınıfı ve şehir meclislerinde bir araya gelen şehir temsilcilerinin mutabakata varması çok güçtü. Hâlâ önderlik etmesi için hükümdara yöneliyor olsalar da hükümdarın iradesini tatbik edecek gücü yoktu. İkna edebilmek için boyun eğmek ya da taviz vermek zorunda kalır ve bu da nüfuzundan geriye kalan son kırıntıların da uçup gitmesine neden olurdu. On üçüncü asır sonlarına ait bir tasvirde imparator, hanedan armasındaki gibi bir kartal olarak değil de çürümüş bir ağacın üzerindeki bir ağaçkakan olarak gösterilmiştir.[2]

Hükümdarların buna karşılık bulduğu çözümse şahsi servetlerini artırarak güçlerini çoğaltmaya çalışmak oldu. Tarihçiler bu siyaseti tenkit ederek imparatorları kendi güçlerini artırarak çoğunluğun menfaatlerini göz ardı etmekle suçlamaya devam etmektedir. Oysaki ancak bu sayede Svabya'da mülklerini genişleten Staufen hükümdarlar söz sahibi olabilecek seviyeye gelebilmiş ve ilk imparator Frederick Barbarossa da o sülaleden çıkmıştır. Staufen sülalesine mensup imparatorlar benzer şekilde gözlerini İtalya'ya dikip orada da izlerini bırakmayı kafaya koydular. Bu da onları papalar ve İtalya'nın servetine göz dikmiş diğer rakiplerle karşı karşıya getirdi. Frederick Barbarossa'nın torunu II. Frederick imparatorluğunun son yıllarında papa tarafından önce aforoz edilip sonra da tahtan indirildi. II. Frederick'in 1250 tarihindeki ölümünden yirmi sene sonra oğlu, gayrimeşru varisi ve en büyük torunu İtalya'da hayatını kaybetti –torunu Napoli meydanında bir cellat tarafından idam edildi.

1250-1273 yılları arasındaki Büyük Fetret Döneminde devleti andıran her ne varsa uçup gitti. II. Frederick'in yerine kimin geçeceği konusunda bir mutabakat olmadığından hiç beklenmedik

2 Len Scales, *The Shaping of German Identity: Authority and Crisis, 1245–1414* (Cambridge, 2012), 234.

dış güçler duruma müdahale etmeye başladılar. En son biyografinin bile açıklamayı beceremediği sebeplerden dolayı Kastilya Kralı X. Alfonso tahtta hak iddia etse de imparatorluğu ziyaret etmeye bile zahmet etmedi. İngiltere Kralı John'un küçük oğlu rakip Cornwall Kontu Richard, üç başpiskopos ve ondan fazla lord tarafından 1257 tarihinde kral olarak seçildi. Fakat onun asıl derdi Staufenlere galebe çalarak İngilizlerin Sicilya üzerindeki iddiasını pekiştirmekti. Richard imparatorluğu dört kez ziyaret etmiş olsa da kalıcı bir iz bırakmasına yetecek kadar uzun süre durmamıştır.[3]

1250 tarihinde II. Frederick'in ölümünü müteakip Svabya'daki Staufen toprakları, kurumları ve tüm gelir kaynakları elden gitti. Staufen toprakları işgal edildi ve hatta Staufen hükümdarlarının şahsi mülkleri olarak ellerinde tuttukları araziler bile alındı. İşgal edilmeyen topraklar da II. Frederick'in hırslı varisleri tarafından dağıtıldı. Çok geçmeden ganimet kapma peşindeki yağmacılar birbirlerine düştüler. Kapanın malı götürdüğü bu ortamda Staufen sülalesine ait olmayan mülkler ele geçirildi, haksız vergiler konuldu ve pek çok küçük arazi sahibi toprağından edildi. Bir vakanüvis 1270 senesi hakkında "şer her geçen gün artıp kıyamet adım adım yaklaşmakta" diye yazmıştı. Yağmalanan kırsalda tövbekârlar zümreler halinde dolaşıp kendilerini kırbaçlayarak Tanrı'nın gazabını teskin etmeye çalışırken eski sapkınlıkları da canlandırdılar.[4]

Staufen sülalesinin batmasından mesul olanların başında Habsburg Kontu Rudolf (1218-1291 yılları arasında yaşadı) gelir. İhtiyar Rudolf'un torunu olan Kont Rudolf babası Bilge Albert'in 1239 tarihindeki ölümü üzerine Habsburg topraklarının büyük bölümünün sahibi oldu. Miras yoluyla yani meşru olarak

3 H. Salvador Martínez, *Alfonso X, the Learned: A Biography* (Leiden and Boston, 2010), 121–35; Armin Wolf, *Die Entstehung des Kurfürstenkollegs 1198–1298* (Idstein, 1998), 43–6; Björn Weiler, "Image and Reality in Richard of Cornwall's German Career", *English Historical Review*, 113 (1998), 1111–42.

4 MGH SS, xxv, 350.

bu topraklara sahip olması üzerine II. Frederick'in varisleri ona toprak, gelir ve haklar tahsis etmeye başladı. Buna rağmen devlet otoritesinin zayıflamasından istifade ederek Kiburg sülalesinin son mensubunun dul eşinin çeyizini yağmalamaktan geri kalmadı. Tamahkârlığı yüzünden kısa sürede pek çok düşman edinen Rudolf kan davası yüzünden en az sekiz rakiple savaştı. Kan davalarının izin günleri ve zayıflara dokunmama gibi bazı usullere göre yürütülmesi adetten olsa da Rudolf bu tür şeylerle zaman kaybedecek bir savaşçı değildi. Muasır Basel Vakayinamesi bize onun hakkında şu malumatı vermektedir: 1269'da Strazburg'da bazı şövalyeleri öldürdü; 1270'te Basel'i üç gün boyunca muhasara etti; 1271'de misli görülmemiş vergiler koyup bir manastırı yakarak köyleri ele geçirdi; 1272'de Tiefenstein Şatosunu harabeye çevirip Freiburg'a yürüyerek yoluna çıkanları öldürüp ekinleri de yaktı; 1273'te Klingen köyünü yerle bir etti ve bu böyle sürüp gitti.[5]

1272'de Cornwall Kontu Richard'ın ölümünü fırsat bilen elektörler bir araya gelip bir şekilde nizamı tekrar tesis etmeye koyuldu. 1257 tarihinde Richard'ın seçilişindeki gibi bir kalabalık olmasa da yedi elektör olduğu yönünde genel bir mutabakat olduğu söylenebilir ama bu elektörlerin kim olduğu şüphelidir. Papa X. Gregory'nin büyük baskısı üzerine imparatorluğun kalburüstü lordları oylamanın gizli olacağı konusunda anlaştılar çünkü bölünmenin neticesi iç savaş olabilirdi. Fakat asıl sorun tahta geçecek bariz bir aday olmamasıydı.

Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki en kudretli prens Bohemya kralı II. Ottokar'dı. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun hükümdarı olmak istemiş ve Bohemya, imparatorluğun bir parçası olduğundan müstakbel Romalıların kralının seçiminde onun da oy hakkı olması gerektiğini düşünmüştü. Fakat Ottokar itimat edilen birisi değildi ve Slav kökenli olduğundan bu payeye layık görülmeyip onun yerine oy hakkı Bavyera düküne verildi. Diğer

5 *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Annalen und Chronik von Kolmar*, ed. H. Pabst (Berlin, 1867), 10–13.

büyük lordlar arasında bu makama gelmeye hevesli olan yoktu. İki asırdan uzun süredir hükümdarlık makamı Svabya ve komşusu Frankonya'nın siyasi mevzularına o derece gömülmüştü ki bu iki dukalığa artık imparatorlukla eşit gözle bakılıyordu. Brandenburg ve Saksonya dukalıkları merkezden uzak olup yöneticileri kendi işleriyle ve doğuya doğru yayılmakla meşguldü. Bavyera ve Palatinate'in Wittelsbach dükleri kardeş olup birbirlerinin menfaatlerini sabote etmekten başka bir şeye vakit bulamıyorlardı.[6]

Dolayısıyla elektörlerin içinde oybirliğiyle seçilmeye meraklı hiç kimse mevcut değildi. Habsburg Lordu Rudolf bunu fırsat bildi. Diğerlerini caydıran şeyle onu cezbeden aynıydı: imparatorluk makamıyla Habsburgların yayılmakta olduğu Kutsal Roma İmparatorluğu'nun güneydoğu bölgesi arasındaki irtibat. Fakat tek derdi toprak elde etmek değildi. İmparator II. Frederick'in vaftiz oğlu olan Rudolf, Frederick'in tüm varisleri öldüğünden, kendini tahtın asıl varisi olarak görüyordu. Üstelik Staufen hükümdarların memleketi olan Svabya'daki en güçlü lord olduğundan bu hakkının peşinden koşabilecek imkânlara da sahipti. Bu açıdan bir yabancı olmaktan ziyade "aday listesi dâhilindeki biri" olarak görülebilir.[7]

Elektörler açısından da Rudolf iyi bir tercihti. Elli beş yaşında olduğundan uzun vadeli bir tehdit olma ihtimali zayıftı. Staufen topraklarından geçindiği için diğer lordların el koyduğu toprakların iade edilmesini isteyeceğini de zannetmiyorlardı. Alaycıların sözleri bir yana Rudolf'un endamı da yerindeydi. Uzun boyluydu –bir belgede boyunun yedi feet olduğu söylenir ki o tarihte Almanların *Fuss*'u günümüzdeki İngiliz *foot*'undan (30,48 cm) biraz daha uzundu– ve görünümü sıra dışıydı. Bir alaycının tabiriyle burnu trafiği durduracak kadar uzundu. Üstelik çoğu prensin sadece Haçlı seferine çıkmaktan bahsedip hiçbir şey yapmadığı

6 Alman krallığı ve onun Svabya ve Frankonya bağlantıları için, bakınız Peter Moraw, "Franken als königsnahe Landschaft im späten Mittelalter", *Blätter für deutsche Landesgeschichte*, 112 (1976), 123–38 (137–8).

7 Oswald Redlich, *Rudolf von Habsburg* (Innsbruck, 1903), 160–1.

bir dönemde Rudolf haçı sırtlayarak 1250'li yıllarda Baltık kıyılarında pagan Prusyalılara karşı savaşmıştı (bir rahibe manastırını yakmasına kefaret olsun diye yapmış olabilir). Rudolf 29 Eylül 1273 tarihinde Aachen'da seçilip ertesi ay taç giydi.[8]

Muasırları Rudolf'un zekâsı, cesareti, irfanı ve takvasından bahsederler. Bunların büyük bölümünün propaganda olduğu şüphesiz olsa da kendisini seçen uysal memurlarla alakası olmayan haşarı bir sima olduğunu anlamamıza da yardımcı olurlar: "Yeme içmesi ve diğer her şeyi kararındaydı." Askerlik ve yağmayla geçen bir ömrün ardından edindiği en önemli ders sabır ve strateji olmuştu ki bu bağlamda satranç oynuyor olmasına da şaşırmamak gerekir. Aachen'da taç giydikten sonra yaptığı konuşma ihtiva ettiği sahte mütevazılık bakımından şaheserdir: "Bugün bana karşı yapılmış tüm haksızlıkları affedip hapishanelerdeki tüm mahkûmları salıveriyor ve geçmişte gözü pek bir savaşçı olduğum gibi bugünden sonra da sulhun müdafisi olacağıma söz veriyorum."[9]

Rudolf o tarihe kadar sadece kraldı. İmparator olabilmesi için Roma'daki papanın ona taç giydirmesi şarttı. Ona rağmen Rudolf "Biz ve İmparatorluk," diye bahsetmekten geri kalmayıp unvanına on dokuzuncu yüzyıla kadar değişmeden kalacak bir de ibare ekledi: "İmparatorluğun daimi genişleticisi." Rudolf taç giyme töreninde söylediklerine de büyük ölçüde sadık kaldı. Kan davalarını, büyük ölçüde kendi lehine olsa da, sonlandırıp Ren vadisindeki haydut yataklarını ortadan kaldırmak için Renanya bölgesindeki şehirlerle işbirliği yaptı. Rüdesheim yakınındaki, on dokuzuncu yüzyılda neo-Gotik tarzda kısmen yeniden inşa

8 Rudolf'un burnu için, bakınız MGH, SS rer. Germ. in usum schol., xxxvi, Bölüm 1, 247.

9 Rudolf hakkındaki muasır hükümler için, bakınız Othmar Schönhuth, *Anekdoten und Sprüche zur Charakteristik von König Rudolphs von Habsburg* (Canstatt, 1841), ve *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit*, 122. Rudolf'un satranç oyunculuğu için, bakınız Wilhelm Wackernagel, "Das Schachspiel im Mittelalter", *Wackernagel, Kleinere Schriften*, c. 1 (Leipzig, 1872), 107–27 (113). Konuşması için, bakınız Redlich, *Rudolf von Habsburg*, 168.

edilen, Sooneck Şatosunun harabesi hâlâ onun tesis ettiği nizamın izlerini taşımaktadır; Rudolf'un, Reichsttein yakınlarındaki haydut şövalyeleri astıktan sonra onların darağaçlarının ahşabıyla cemaatin onun ruhu için dua edeceği bir kilise inşa ettirdiği efsanesi de benzer şekilde varlığını korumuştur.[10]

Düzeni tesis etmeyi kafasına koyan Rudolf'un idari sistemi yeniden örgütlemesi de benzer şekilde etkileyicidir. Geçmişte de pek çok hükümdar "ülkede huzuru tesis edeceğini" ilan ederek şiddetin her türlüsünü yasaklayıp aksini yapanları da cezalandırmıştı. Fakat çok az kişi bunu denetleyecek bir mekanizma kurmayı başarabilmiş ve bunun neticesi olarak da kan davaları ve "kaba kuvvet adaleti" çok geçmeden tekrar baş göstermişti. Rudolf ise farklı olarak ülkede huzuru tesis edebilmek için düzeni askeri güçle sağlayacak "ülkenin koruyucuları" ya da *Landvogt*ları tayin etti. Rudolf onların masrafını karşılayabilmek için de 1274 tarihinde imparatorluğa bağlı tüm şehirlerden ayrı bir vergi alıp sekiz sene sonra da bunu tekrarladı. İmparatorluğu yerel huzuru tesis etmekle görevli bölgelere ayırarak 1500 tarihinden sonra gelecek "imparatorluk mıntıkaları" ve on dokuzuncu yüzyıla kadar devam edecek kanuni yaptırımların da temelini atmış oldu.[11]

*Landvogt*lar sadece nizamın tesisinden değil 1245 tarihinden sonra verilen imparatorluk topraklarının geri alınmasından da mesuldüler. Kaba kuvvetle desteklenen bu siyaset Svabya ve komşu Frankonya'da orta derecede başarıyla tatbik edildi. Kral olan Rudolf dolayısıyla hak sahibi de olduğundan geri alınan mülkler doğrudan ona teslim edildi. Diğer taraftan Rudolf ne kendi özel mülküne dâhil ettiği imparatorluk topraklarını ne de gayrimeşru yollardan elde ettiği diğer arazileri iade etti. Bavyera

10 İmparatorluk tarzı için, bakınız Eckhard Müller-Mertens, "Imperium und Regnum im Verhältnis zwischen Wormser Konkordat und Goldener Bulle", *Historische Zeitschrift*, 284 (2007), 561–95 (578).

11 Winfried Dotzauer, *Die deutschen Reichskreise* (1383–1806) (Stuttgart, 1998), 23–4; *Handbuch der Bayerischen Geschichte*, c. 3 (Franken, Schwaben, Oberpfalz), ed. Max Spindler (Munich, 1971), bölüm 2, 904 (Adolf Layer tarafından).

ve Palatinate'in Wittelsbach dükleriyle arayı düzeltmekte de bir fayda görmediğinden onları da ele geçirdikleri toprakları iade etmeye mecbur etti.[12]

Elden çıkan imparatorluk topraklarının geri alınması siyaseti hukuki hak ve unvanların da artmasına sebep oldu. Bu mevzudan en zararlı çıkansa Bohemya Kralı Ottokar (yaklaşık 1232-1278 tarihleri arasında yaşadı) oldu. Ottokar henüz Bohemya tahtının varisi iken, 1246 yılında Babenberg sülalesinin son ferdi Dük II. Ferdinand'ın ölmesi üzerine sahipsiz kalan, Avusturya dukalığını işgal etti. Ottokar bu hamlesini Avusturyalı asillerin kendisini davet ettiği iddiasıyla meşrulaştırırken dukalıkta epey bir desteklendiği de yalan değildi. Ottokar hâkimiyetini pekiştirmek için Dük Frederick'in kız kardeşi Margaret'la evlendi. Margaret'ın bir tarzı vardı. Önce İmparator II. Frederick'in oğlu Cüzzamlı Henry'le evlenmiş dul kaldıktan sonra rahibe olmuş sonra da Avusturya dukalığının kendi hakkı olduğunu iddia ederek manastır hayatını terk etmişti. Ellisine merdiven dayamış olan Margaret, Ottokar'dan neredeyse otuz yaş büyüktü. Bu evlilikten bir varis dünyaya gelmeyeceği yönündeki bariz soruna ek olarak Ottokar'ın bir sıkıntısı daha vardı. Avusturya, imparatorluk toprağı olduğundan Babenberg sülalesinin ortadan kalkmasıyla imparatorluğa devredilmesi mecburiydi. Akabinde imparator bu mülkü münasip göreceği herhangi birine teslim edebilirdi. Avusturyalı asillerin temennileri ve yapmış olduğu evliliğe rağmen dukalık Ottokar'a ait değildi.

Takip eden on yıllarda Ottokar topraklarını, geçmişte Macar kralı tarafından işgal edilmiş olan, Steiermark ve mesnetsiz biçimde miras yoluyla kendi hakkı olduklarını iddia ettiği komşu Carinthia ve Carniola'ya kadar genişletti. Babasının 1253'teki ölümü üzerine Bohemya kralı da oldu. Her şeye rağmen Babenberg mirası meselesi çözüme kavuşmadan kaldı. Cornwall Kontu

12 *Handbuch der Bayerischen Geschichte*, c. 3, bölüm 1, 163 (Alois Gerlich tarafından).

Richard 1262 tarihinde Ottokar'ın meşru varis olduğunu kabul etse de Richard'ın kararına itiraz edildi ve 1269 tarihinde İngiltere'yi son kez terk etmesi üzerine sahip olduğu kısıtlı otorite de uçup gitti. Üstelik Ottokar birkaç yıl süren evliliğin ardından Margaret'ı boşayıp onun yerine on altı yaşındaki Macar bir prensesle evlendi. Ottokar bu eşinden dilediği varise sahip olsa da bunun Ottokar'ın Avusturya üzerindeki hakkını meşru gösterme yönünde bir faydası olmadı.

Ottokar gasıp olduğu kadar da tehlikeli biriydi. İmparatorluğun doğu sınırı boyunca uzanan bölgeye sahip olduğundan imparatorluk bünyesinde en çok araziye sahip olan hükümdar oydu. Büyük ölçüde Bohemya madenleri ve sahip olduğu kârlı darphanelerin eseri olan büyük bir servete sahipti. Muasırlarının aktardıklarına göre dört muhkem şatoda korunan hazinesinde tabaklar ve mücevher işlemeli kâseler içinde tutulan iki yüz bin gümüş mark ve sekiz yüz bin altın mark mevcuttu. Ottokar'ın Bohemya'dan elde ettiği senelik gelirin yüz bin gümüş mark civarında olduğu hesaplanmıştır ki bu yaklaşık olarak Avusturya'nın gelirine denktir. Bu rakamları mukayese etmek gerekirse o tarihte Köln başpiskoposunun gelirinin tümü elli bin ve Bavyera dükününki de sadece yirmi bin gümüş marktı. O tarihte imparatorluğun gelirleri de sadece yedi bin gümüş marktan ibaretti. Rudolf'un sadece beş şilini olduğundan bir hazinedara ihtiyacı olmadığını söylemesi gibi Ottokar'ı "Altın Kral," olarak tasvir eden muasırları da pek mübalağa etmiş olmuyordu.[13]

Rudolf gibi Ottokar da haçı sırtlayıp –hem de bir kez değil iki kez – Haçlı seferine çıkmış ve bu nedenle kuzeyin haçlı Töton şövalyeleri Baltık kıyısına kurulmasına yardım ettiği şehre onun şerefine Königsberg ismini vermişti (bu isim Kralın Dağı manasına gelir ve günümüzde Rusya'ya ait Kaliningrad şehridir.) Ottokar'a göre

13 Ottokar'ın hazinesi için, bakınız MGH SS, xviii, 571. İlave kaynak için bakınız Jörg K. Hoensch, *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König* (Graz, 1989), 64, 80; MGH SS, ix, 187; Scales, *The Shaping of German Identity*, 92.

Rudolf kraliyet unvanını taşıyacak tıynette birisi değildi –Ottokar bunu papaya da söylemekten çekinmemişti. Ottokar, Rudolf'un seçilmesine karşı çıkıp kendisine oy hakkı tanınmadığından mevzubahis seçimin gayrimeşru olduğunu iddiaya devam etti. Ottokar halk karşısında gösteriş yapmaktan çekinmeyip haberleşmede imparatorluk tarzını taklit ederek imparatorluk kartalını da kullandı. Bohemya tıpkı Avusturya gibi imparatorluğa bağlı olsa da Ottokar bunu görmezden gelerek "tüm kralların ve prenslerin tabi olduğu Tanrı'nın inayetiyle hükmettiğini," iddia etti.[14]

Rudolf, Ottokar'ı oyuna getirdi. Düşmanlarıyla işbirliği yapıp onları en az altı tane olan kızlarıyla evlendirerek hepsini evlilik bağıyla kendisine bağladı. Ayrıca Ottokar'ın hareketlerinin kendisinin değil de Kutsal Roma İmparatorluğu'nun itibarını zedelediğini vurguladı. Rudolf kral olarak seçildikten kısa süre sonra bir mahkeme meclisini Ottokar'ı imparatorluğa ait olan toprakları elinde tuttuğu gerekçesiyle kınamaya ikna etti. Ottokar mahkemenin kararına itaat etmeyi reddedince yasa dışı olduğu ilan edildi ki muasır bir tasvire göre bu nedenle bir vahşi kuş (*Vogelfrei*) seviyesine inmiş oldu –kimsenin umursamadığı, ormanda yaşayan ve dileyen kişinin öldürebileceği bir mahlûk. Yetmezmiş gibi Mainz başpiskoposu, Ottokar'ı aforoz edip, tüm tebaasının ona olan sadakat yeminlerini iptal ederek Bohemya'da Aşai Rabbani ayinini yasakladı. Ottokar'ın krallığında dini hayat durma noktasına geldi.[15]

Rudolf hiç acele etmeden müttefik sayısını artırıp dedikodular üretti – papa sözde Altın Kralı aforoz etmişti; Ottokar on yaşındaki kızının Rudolf'un oğullarından biriyle evlenmesine mani olmak için onu bir manastıra kapatmıştı; bir münzevi, rüyasında bir sfenks görmüştü ki bu Ottokar'ın mağlup olacağı manasına geliyordu. Rivayetler böyle sürüp gitti. Nihayet, 1276 senesinin yaz mevsiminin sonunda, Rudolf tekrar harekete geçip

14 Jiří Kuthan, *Přemysl Ottokar II. König, Bauherr und Mäzen* (Vienna, Cologne, and Weimar, 1996), 31–49.

15 Johann Franzl, *Rudolf I. Der erste Habsburger auf dem deutschen Thron* (Graz, 1986), 120.

Ottokar'ın beklediği gibi Bohemya'ya değil de Tuna'ya saldırdı. Kendi memleketinde isyanlarla boğuşan ve düşmanları çoktan Viyana'da toplanmış olan Ottokar yenilgiyi kabul etti. Muasır bir vakanüvis Ottokar'ın Rudolf'a boyun eğerken en güzel kıyafetlerini giydiğinden bahseder. Rudolf, Altın Kralı üzerinde en adi kıyafetler olduğu halde karşılayıp "her fırsatta benim gri kıyafetimle dalga geçerdi, hadi şimdi de dalga geçsin," dedi. Ottokar bir taburenin üzerinde oturan Rudolf'un önünde yüzükoyun yere yatarak Bohemya krallığını tımar olarak geri almaya başarsa da Avusturya topraklarını Rudolf'a kaptırdı.[16]

Kudretli ve şatafatlı kralın kendini sıradan kıyafetli hasmının önünde küçük düşürmesi Rudolf'un mütevazılığını göstermeyi hedef alan bir Ortaçağ âdetidir. Oysaki Ottokar'ın Rudolf'a sadık kalmak gibi bir niyeti yoktu. Ottokar, Bohemya'ya döndükten sonra servetini kullanarak Rudolf'un eski müttefiklerini kendi safına çekip Habsburg hâkimiyetindeki Avusturya'da kargaşa çıkardı. 1278 tarihinde başlayan harpte Rudolf büyük ölçüde Macaristan'dan toplanan askerleri kullandı. İki ordu Viyana'nın kırk kilometre kuzeydoğusundaki Dürnkrut'ta karşı karşıya geldi. Takribi on bin kişilik mevcuduyla Rudolf'un ordusu daha kalabalık olsa da birliklerinin büyük bölümü hafif süvariyle piyadeydi. Bu nedenle Rudolf hileye başvurdu. Harp meydanında hile yapmayı şerefsizlik olarak gören şövalyelik kanununu terk eden Rudolf birkaç yüz zırhlı şövalyeden müteşekkil ihtiyat birliklerini gizledi. Muharebenin kritik bir anında şövalyeler düşmanın cenahına hücum ederek Ottokar'ın ordusunu dağıtıp onu da öldürdüler. Rudolf'un askerleri kralın vücudunu parçalayarak üzerindeki pahalı zırhı aldı.

Ottokar olduğunu iddia edecek bir sahtekârın çıkmasına mani olmak isteyen Rudolf, Bohemya kralının çürümesini geciktirmek için iç organlarını çıkarttırarak cesedini altı aydan uzun süre Viyana'da sergiledi. Ertesi sene, 1279 tarihinde, ceset Bohemya'ya

16 MGH SS, xvii, 249.

götürüldü ve sonunda, günümüzde hâlâ yatmakta olduğu, Prag St. Vitus Katedralinde defnedildi. Na'şı kralın on dördüncü asırda yapılmış heykelinin altında durmaktadır. Alman sanat tarihçilerinin gizli lisanında bu heykel *dumpf-erregt* (yaklaşık tercümesi tuhaf biçimde inşa edilmiş) şeklinde tasvir edilebilir. Diğer taraftan Rudolf, başına bela olacağına hükmederek, Bohemya kralının mülküne el koymak yerine son bekâr kızını Ottokar'ın oğlu ve varisi olan sefahat düşkünü II. Wenceslas'la evlendirdi.[17]

1291'e kadar süren Rudolf'un hükümranlığının kalan kısmına başarısızlık damgasını vurdu. Papayı kendisine imparator olarak taç giydirmeye ikna edemeyip kral unvanıyla iktifa etmek zorunda kaldı. Tüm selefleri gibi o da Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesinde mutlak bir kalıtsal monarşi kurmayı başaramadı. Onun yerine elektörler ve sadakatlerini evlilik vasıtasıyla temin etmeye çalıştığı prenslerle idare etmek zorunda kaldı. Benzer şekilde Rudolf'un, varisleri için Svabya dukalığını tekrar kurma hayali de sukuta uğradı çünkü dört oğlundan üçü ondan evvel öldü.[18]

On dördüncü yüzyılda yazılan Dante'nin *Araf* isimli eserinde Rudolf'la Ottokar birlikte, dünyevi menfaatler uğruna öbür dünyalarını ihmal eden hükümdarların gittiği, "ihmalkâr prensler vadisinde" görülürler. Orada Ottokar, Rudolf'u teselli eder. Fakat Rudolf'la Altın Kral arasındaki mücadele ferdi akıbetlerinden çok daha fazlasını tayin etmiştir. Rudolf, Avusturya'yı ele geçirerek Orta Avrupa'nın büyük bölümünün hâkimi olunca Habsburgların talihi de döndü. Doğuda, Svabya'daki sülale topraklarına ekleyebileceklerini bildikleri bolca arazi bulunduğunun şuurunda olan Habsburglar şahsi kaynaklarını kullanarak Kutsal Roma İmparatorluğu'nu yeniden şekillendirmeye karar verdiler. Fakat bu hem Kutsal Roma İmparatorluğu hem de Habsburglar için yalancı şafaktı.[19]

17 Ottokar'ın mezarı için, bakınız *Prague: The Crown of Bohemia 1347–1437*, ed. Barbara Drake Boehm ve Jiří Fajt (New York, 2005), 195.

18 Augustin Demski, *Papst Nikolaus III* (Münster, 1903), 175.

19 Dante, *Purgatorio*, 7.97–102.

3

Yerinden Olmak ve Geçmişi İnşa Etmek

On dördüncü asrın Habsburgların asrı olması gerekirdi. Orta Avrupa'daki kral ve prenslerin soyları zayıfladı. 1301'de Macar Árpád sülalesi sona erdi; beş yıl sonra II. Ottokar'ın da dâhil olduğu Bohemya Premyslid sülalesi tükendi. 1320'de Brandenburg'daki son Ascanialı *margrave* de öldü. Fakat Habsburglar diğerlerinin biyolojik talihsizliklerinden istifade edemedi. Aksine on dördüncü asırda onlar da Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki makam ve itibarlarını kaybettiler. En azından bir süre için istikbal Bavyera'nın Wittelsbach hükümdarlarıyla Bohemya'nın yeni Lüksemburglu krallarına aitmiş gibi görünüyordu.

1291 tarihinde ölen Rudolf, Speyer Katedralinde yeraltı mezarına, diğer Staufen hanedanı mensuplarının yanına, defnedildi. Fakat elektörler Habsburgların Staufenlerin yerini alarak Kutsal Roma İmparatorluğu'nu kendi şahsi mülkleri gibi kullanmalarına müsaade etmemeye kararlıydılar. O yüzden önce Rudolf'un oğlu ve varisi olan Albert'in (1255-1308) tahta geçmesine mani olmak adına entrikalar çevirmeye başladılar. Her şeye rağmen Albert birkaç prens vasıtasıyla kukla aday Teck Dükü Conrad'ın seçilmesini sağladı. Conrad seçildikten sonraki kırk sekiz saat içerisinde kafasını dağıtan bir suikastçı tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Conrad'la Albert'in rakibi Nassau Kontu Adolf kral oldu. Elektörlerin çoğunun Adolf'u desteklemesinin ana nedeni kendi mülkü olmadığından bir tehdit teşkil edemeyecek olmasıydı fakat Adolf

iktidarı ele geçirir geçirmez elinin uzanabildiği her yere el koymaya başladı. Elektörlerin yardım istemeye mecbur kaldıkları Albert, Adolf'u mağlup ederek öldürdü. Buna mukabil elektörler 1298 tarihinde Albert'i kral olarak seçtiler.[1]

Kral I. Albert, hasımlarının propagandasına inanmaya fazlasıyla meyilli olan, tarihçiler tarafından hiç sevilmemiştir –"tek gözü ve insanı tedirgin eden bir bakışı olan hödüğün teki... İmparatorluğa bolca çocuk hariç hiçbir katkısı olmayan ve parasından kimseye koklatmayan bir cimri." Albert'in bir gözü olmadığı doğruydu. 1295 yılında bir hastalığı zehirlenmeyle karıştıran hekimleri onu tavandan baş aşağı sarkıtarak olmayan sıvıyı akıtmaya çalıştılar. Bunun kafatasına yapmış olduğu baskı nedeniyle bir gözünü kaybetti. Epey verimli bir baba olan Albert'in en az yirmi bir tane çocuğu olup bunlardan on bir tanesi de ergenliğe geçmeyi başardı. Çocuklarının Fransa, Aragon, Macaristan, Lehistan, Bohemya, Savoya ve Lorraine'deki hanedan ve asil sülalelerle yaptığı evlilikler Albert ve temsilcisi olduğu sülalenin sahip olduğu itibarın göstergesidir.[2]

Babası gibi Albert de Roma'da imparator olarak taç giymek istedi. Papa VIII. Boniface, Albert'in gönderdiği elçiyi küçük görerek imparatorluk unvanını dilediği kişiye vermenin onun tasarrufunda olduğunu söyledi. Başında, üzerinde altına oyulmuş 220 mücevherli, devasa St. Sylvester papalık şapkası olduğu halde St. Peter'deki tahtında oturan Papa Boniface, "Romalıların kralıyım, İmparator benim," diye ilan etti. Fakat Albert'in kaderini mühürleyen papa değil de ailevi bir münakaşa oldu. Kral Rudolf küçük oğlu Rudolf'a Albert'inkine denk bir miras sözü vermiş olsa da sözünü tutmamıştı. Genç Rudolf'un varisi, Topraksız Dük unvanıyla dalga geçilen, John, Habsburg mülkünden pay talep etse de Albert unvan ve toprakları kendi çocuklarına dağıtmayı

1 Armin Wolf, *Die Entstehung des Kurfürstenkollegs 1198–1298* (Idstein, 1998), 59–60.

2 Albert'in "hödüğün teki" olması hakkında, bakınız MGH, Dt. Chron., ii, 331.

tercih etti. Mayıs 1308'de John, birkaç şövalyeyle birlikte, Albert'i pusuya düşürerek öldürdü. Bu anlamsız cinayet yüzünden John, Piza'daki bir manastırda ömür boyu hapsedilirken o tarihten sonra da "akraba katili," olarak anıldı.[3]

Albert'in ölümü üzerine elektörler Lüksemburglu Henry'i, on yıl önce Nassaulu Adolf'u seçtikleri aynı nedenle –menfaatlerine zarar vermesi mümkün olmayan birini tercih ederek Habsburgların tahta çıkmasına mani olmak– seçtiler. Fakat tıpkı Adolf gibi Henry de derhal, bu sefer Bohemya tacını elde ederek, kendi gücünü artırmaya başladı. Hatta 1312 tarihinde Roma'ya giden Henry, papanın elinden tacı giyerek imparator olunca neredeyse bir asırdır bunu becerebilen ilk kral oldu. Ertesi sene bu seyahati esnasında kapmış olduğu sıtma hastalığından öldü. Alman vakanüvisleri o tarihe kadar hükümdarlarının öldürülmesine o derece aşina olmuşlardı ki Henry'nin papanın talimatı üzerine zehirli ayin şarabıyla öldürüldüğünü söylediler.[4]

Elektörler Henry'nin oğlu cesaretiyle nam salmış Lüksemburglu John'u seçmek için 1314 tarihinde Frankfurt'ta toplandılar. Fakat elektörlerin oyları Albert'in oğlu Habsburg sülalesinden Yakışıklı Frederick (1289-1330 tarihleri arasında yaşadı) ile Wittelsbach sülalesinden Bavyera Dükü Louis arasında bölündü. Bu ikisi on yıldır harp halinde olup ikisi de unvan üzerinde hak talep ediyordu. Yakışıklı Frederick mağlup olarak hapse atılıp dezavantajlı bir anlaşmaya razı olduktan sonra 1330 tarihinde Wiener Neustadt'ın batısındaki Burg Gutenstein'daki ücra bir yerde erken yaşta hayatını kaybetti. Frederick'in iki kardeşi alelacele Louis ile sulh yapıp onu kralları olarak kabul ettiler. Bu tarihte Habsburgların zayıflığı hissedilir seviyedeydi. Bir nesil önce

3 VIII. Boniface için, bakınız Robert Folz, *The Concept of Empire in Western Europe: From the Fifth to the Fourteenth Century* (London, 1969), 207. Papalık tacı için, bakınız Edward Twining, *A History of the Crown Jewels of Europe* (London, 1960), 377–8. Albert ve Rudolf için, bakınız MGH SS, xiii, 58.

4 MGH SS, xxx, bölüm 1, 651; Peter Browe, "Die angebliche Vergiftung Kaiser Heinrichs VII", *Historisches Jahrbuch*, 49 (1929), 429–38.

Avrupa'nın diğer hanedanlarıyla evlenirken şimdi Lehistan ve Fransa'daki alt seviye asillerle evlenebilmek için çırpınıyorlardı.

Habsburgların talihsizliklerine İsviçreliler karşısında uğradıkları mağlubiyet de eklendi. İsviçre orman kantonları olan Uri, Schwyz ve Unterwalden 1291 yılında bir savunma ittifakı teşkil edip çok geçmeden de Habsburgları hedef alan bir taarruz başlattı. Bunun asıl nedeni Habsburgların, toprak, gümrük kapıları ve Kiburg topraklarını ele geçirdikten sonra lordluk haklarını elde ettikleri, Alp vadilerine doğru yayılmalarıydı. Yakışıklı Frederick'le mücadele eden Kral Louis, kantonları da kendi safına çekmişti. 1315 sonunda, Frederick'in kardeşi Leopold haklarını korumak için vadilerde ilerlerken, Uri ve Schwyz askerleri tarafından pusuya düşürülerek bozguna uğratıldı. Morgaten Muharebesi İsviçrelilerin süvarilere karşı teber kullandığı ve bu teberlerin kancalı ucuyla süvarileri atlarından aşağı çekip sivri uçlarıyla da öldürdükleri ilk çatışmadır. Vatikan'daki İsviçreli Papalık Muhafızları günümüzde de merasim silahı olarak teber kullanmaktadır.

Habsburg itibarına son darbe 1356 tarihinde indi. O sene Kral Louis'nin varisi, Roma'da kısa süre önce imparator olarak taç giymiş olan, Lüksemburg Prensi IV. Charles, Altın Mühür olarak bilinen fermanı yayınladı (ismini *bulla* olarak bilinen altın mühürden almıştır). Altın Mühür fermanıyla hükümdarı seçecek yedi elektör kesin olarak tespit edildi –üç Renanya başpiskoposuyla miras yoluyla tahta geçmiş dört seküler lord. Habsburglar geçmişte kralların seçilmesine iştirak etmiş olsalar da yeni elektör listesine dâhil edilmediklerinden Kutsal Roma İmparatorluğu'nun tarihindeki en önemli siyasi metinden dışlanmış oluyorlardı. Charles meclisin müteakip toplantılarındaki oturma düzenini tespit ederken Habsburgları ikinci sıraya yani elektörler, üst düzey ruhban sınıfı ve imparatorluğun ileri gelenlerinin arkasına yerleştirdi. Habsburgların tepkisi ideolojik bakımdan kahredici olup onların kendilerine ve tarihi rollerine bakışlarını temelli değiştirdi. IV. Charles'ın

densizliğe tepki olarak Svabyalı geçmişlerini terk ederek Avusturyalı ve Romalı oldular.[5]

Habsburglar, Avusturya dükü olarak hükmettikleri ilk elli senede bu dukalığa Svabya'daki topraklarına nispetle daha az önem vermişlerdi. Avusturya'nın gelirini diğer topraklarının savunmasına harcarken Avusturya'yı, en büyük hedefleri olarak gördükleri, Bohemya'ya düzenledikleri askeri seferler için bir geçiş noktası olarak kullandılar. Ancak 1330 tarihinde Yakışıklı Frederick'in kardeşi romatizmalı Âlim Albert (1298-1358 yılları arasında yaşamıştır) sülalenin başına geçince Habsburglar, Avusturya'ya sürekli bir alaka göstermeye başladılar. İsviçreliler, Habsburg topraklarına ve Aargau'daki kalelerine saldırmayı sürdürdüklerinden Albert maiyetini, ileride Hofburg Sarayı olacak yerin merkezini teşkil eden, Viyana'daki Eski Kale'ye taşıdı. Albert ayrıca Aşağı Avusturya'daki Gaming'de bir aile kabristanı inşaatına başlayıp büyükbabalarının rehin vermiş olduğu Carinthia ile Carniola'yı tekrar ele geçirdi. Albert'in Avusturya'ya yerleşmesi sayesinde vakanüvislerden biri ilk kez Habsburglardan Avusturyalı olarak bahsetti. Geçmişte Habsburglar, Avusturya'yı vekilleri vasıtasıyla yönetirken artık Svabya'daki topraklarına vali tayin etmeye başladılar.[6]

Başlangıçta Habsburglar, Avusturya'yla ne yapacağını tam olarak bilmiyor olsa da Avusturya onlarla ne yapacağını gayet iyi biliyordu. Avusturya başlangıçta "doğu diyarı" (*Ostarrichi* –bu isim ilk kez 996 tarihinde ortaya çıkmıştır) olarak bilinen bir sınır bölgesi olup yöneticileri de Babenberg sülalesi mensubuydu. Gözü yükseklerde olan Babenbergler hem Kutsal Roma hem de Bizans İmparatorları hanedanlarıyla evlendiklerinden kendilerini Roma'nın asıl varisi olarak gördüler. Dine olan sadakatlerini

5 *Die Goldene Bulle. Politik, Wahrnehmung, Rezeption*, ed. Ulrike Hohensee vd., c. 1 (Berlin, 2009), 150 (Eva Schlotheuber tarafından).

6 Âlim Albert için, bakınız Karl-Friedrich Krieger, *Die Habsburger im Mittelalter*, 2. b. (Stuttgart, 2004), 128–30. Avusturyalı Habsburglar için, bakınız MGH SS rer. Germ. N.S., iv, 382. Valiler için, bakınız Dieter Speck, *Kleine Geschichte Vorderösterreichs*, 2. b. (Karlsruhe, 2016), 48.

göstermeye meraklı olduklarından inşa ettikleri sayısız manastırlarda kalan keşişler onlara methiyeler düzdü. Babenberglerin itibarları onlara verilen isimlerden de anlaşılmaktadır –Şerefli, Dindar, Muhteşem, Kudretli ve Mukaddes. Sadece Babenberg sülalesinin son mensubu olan II. Frederick (1246'da öldü) Kavgacı gibi nahoş bir isimle anılmıştır.[7]

Babenberg şeceresinde bazen taşra ve şehirlerin acayip tasvirlerine de rastlanır. Her şeye rağmen zamanla hanedanın istisnacılık inancı ülke ve halkının özel olduğu fikriyle birbirine karıştı. Avusturyalıları antik çağdaki Gotların ve hatta ihtişamlı Yunan ve Romalı kahramanların torunları olarak gören bir edebiyat türü doğdu. Romalıların Avusturya'ya Noricum demesinden yola çıkarak Avusturya'nın Ermenistan civarlarından gelen ve varislerine Avusturya ve Bavyera'yı bırakan Herkül'ün oğlu Norix tarafından kurulduğunu iddia ettiler. Babenberg toprakları aynı zamanda, ilk örneklerinde yönetici hanedanın tarihinin de dayandırıldığı Cermen mitolojisinden hikâyeler bulunan, *Nibelunglied* destanının da yuvasıdır.[8]

Tüm bunları sonuna kadar kullanan Habsburglar, Heiligenkreuz ve Tulln'daki Babenberg dini yapılarının sayısını artırıp dindarlıklarını anlatacak şair ve vakanüvisleri istihdam ettiler. Zaman içerisinde Babenberglerle Habsburgların tarihleri birbirlerine öyle bir karıştı ki Babenbergler Habsburgların ceddi haline geldiler ve buna atfen Habsburglar, sıklıkla Babenberg vaftiz ismi Leopold'u kullandılar. Bunun önemi, aziz olmasa da öldükten sonra aziz olmasına yetecek kadar mucize sergilemiş olan, Babenberg sülalesinden III. Leopold ile aralarında bir bağ tesis edilmiş olmasıdır. Azizliğin sülalenin şöhretini katladığı bir dönemde Habsburgların elinde bunun haricinde elle tutulur bir ata yoktu.

---

7 Gerhart B. Ladner, "The Middle Ages in Austrian Tradition: Problems of an Imperial and Paternalistic Ideology", *Viator*, 3 (1972), 433–62 (436–40).

8 Acayip tasvirler için, bakınız MGH, Dt. Chron., iii, 706–29. Norix için, bakınız MGH SS, ix, 535.

Habsburglar, Roma soyundan geldiklerini fark etmekte de geçikmeyip Colonna'daki bir senatör ailesinden geldiklerini iddia ettiler. Vakanüvisler bu hikâyeyi allayıp pullayarak Antik Roma'dan sürülen iki kardeşin Alp Dağlarının kuzeyine geldiğini ve onlardan birinin Habsburg Şatosunu kurduğunu anlattılar. Hayal gücü daha zengin olan Königsfelden Vakayinamesi yazarı Habsburg tarihini Roma mirası, azizlik ve kehanetle harmanlayarak anlattı. Roma İmparatoru Augustus'tan II. Frederick'e kadar uzanan bir soyağacı inşa ettikten sonra hiç hız kesmeden Habsburg Kralı Rudolf'un hayatını anlatarak devam etti. Sonra da kısa süre Macaristan kraliçesi olduktan sonra Brugg yakınlarındaki Königsfelden Manastırında inzivaya çekilerek dünyevi işlerden elini eteğini çeken Rudolf'un torunu Agnes'in biyografisine girişti. Vakanüvis, İspanya'da bir taşın içerisinde keşfedilen sayfaları ahşap ve içinde Latince, Yunanca ve İbranice ahir zaman ve kıyamet de dâhil olmak üzere tüm dünya tarihinin yazılı olduğu bir kitaba dair eski bir hikâyeden de bahsederek başladı. Neyi ima ettiği belliydi –Agnes'in takvası sayesinde arınarak mukaddes bir hal alan Habsburgların Roma imparatorları olarak hükmetmek kaderlerinde vardı.[9]

1350'lerde istisnacılık yerini siyasi programa bıraktı. IV. Charles'ın Altın Mührüyle küçük düşürülüp yerinden edilen Habsburg Kralı Rudolf (1339-1365 yılları arasında yaşadı) hem sülalesinin itibarını geri kazanmaya hem de büyük bir devlet kurarak rakiplerini geride bırakmaya kararlıydı. Bunu da gençliğinin sağladığı sürat, şevk ve hayal gücüyle yaparak rakiplerini şaşırttı. 1358 tarihinde babası Âlim Albert'in ölümünü müteakip birkaç ay içerisinde genç Rudolf kâtiplerine beş sahte berat hazırlamalarını emretti. Maksadı Habsburg verasetini

[9] Colonna için, bakınız Alphons Lhotsky, *Aufsätze und Vorträge*, c. 2 (Munich, 1971), 7–102. İki kardeş için, bakınız MGH, SS rer. Germ. N. S., iv, 8–9. Königsfelden Vakayinamesi için, bakınız Martin Gerbert, *De translatis Habsburgo-Austriacarum principum* (St Blasien, 1772), 86–113. Ayrıca *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 28 (1972), 432–4.

Avusturya ve Roma verasetleriyle birbirine bağlayarak Habsburgları Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesindeki en önemli prensler haline getirmekti. Rudolf'un bu hamlesi sekizinci asırdaki papayı Hıristiyan dünyasının nihai hükümdarı olarak gösteren Konstantin Kararnamesinden bu yana teşebbüs edilmiş Ortaçağ Avrupası'ndaki en büyük sahtekârlıktı. Ayrıca çok daha da iyi yapılmıştı.[10]

Beş berattan üçü diğerlerini tasdik ederek tüm sahtekârlığı birbirine bağlıyordu. Sahtekârlığın özünde "Düzmece Henry" ile "Büyük İmtiyaz" olarak bilinen iki berat yer almaktadır. Muhtemelen Rudolf'un şansölyesi olan Düzmece Henry'nin yazarı, Babenberg Dükü Ernest'in iki mektubunu ihtiva eden, bu beratın 1054 tarihinde İmparator Henry tarafından yayınlandığını iddia ediyordu. İlk mektup Julius Sezar tarafından doğu diyarı yani Avusturya halkına hitaben yazılmıştı. Julius Sezar doğulular ya da Avusturyalılara onların derebeyleri olarak mutlak yetki verdiği amcasını hükümdarları olarak kabul etmelerini emrediyordu. Sahte mektup aynı zamanda Julius Sezar'ın amcasını Roma İmparatorluğu'nun danışmanlarına da takdim ediyordu ki böylece "her ne olursa olsun hiçbir mesele onun bilgisi haricinde bir karara bağlanmayacaktı". Düzmece Henry'de yer alan ikinci mektupta İmparator Neron benzer biçimde yine doğu halkına hitap etmekteydi. Neron, ihtişamları Roma İmparatorluğu bünyesindeki tüm diğer halkları gölgede bıraktığından dolayı senatoya onların vergiden muaf tutulup onlara daha da fazla serbestiyet verilmesini tavsiye ediyordu.

Düzmece Henry'den farklı olarak Büyük İmtiyaz kısmen de olsa gerçek olup 1156 yılında Avusturya'yı dukalığa yükselten ve I. Frederick tarafından yayınlanan bir beratı esas alıyordu. Fakat asıl metne bolca ekleme yapılmıştı. Avusturya artık Kutsal Roma İmparatorluğu'nun "kalkanı ve kalbi olup" dükü de

10 Sahte metinlerin bulunduğu yer, *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, 8 (1852), 108–19.

kendi dukalığı içerisinde dilediği gibi hareket edebilirdi. Düke "palatin arşidük" unvanı verildiğinden artık özel bir taca ve asaya sahipti ve elektörlerle eşit hak sahibi olarak meclis toplantısında imparatorun sağında oturacaktı. Dükün konumunu daha da güçlendirebilmesi için dukalığı en büyük oğluna oğlu olmaması durumunda da kızına bırakmasına müsaade ediliyordu. Kendisini 1156'daki aslından ayırmak için bu nüshası "Büyük İmtiyaz" adını alınca aslına da "Küçük İmtiyaz" denmeye başlandı.

Düzmece Henry'yle Büyük İmtiyazı destekleyen diğer üç berat ilave şeyler ekliyordu. Resmi merasimlerde, artık elde ettiği unvanla, arşidük ve maiyeti daima ilk sırada olacak ve arşidük tacına, normalde imparatora bağlı kralların takabildiği, kuşak ya da şerit takılabilecekti. Kilise meselelerinde Avusturya üzerinde söz sahibi olan Salzburg başpiskoposuyla Passau piskoposu artık arşidüke bağlıydı. Tasdik ettikleri beratlar gibi bu ikinci dereceden unsurlara göre de Rudolf, genelde iddia edildiğinin aksine, IV. Charles'ın 1356 tarihli Altın Mührüne duyduğu kin nedeniyle harekete geçerek böyle bir şeye teşebbüs etmemişti. Arşidükün Avusturya'nın tam hâkimi olmasını sağlayan, kiliseyi ona tabii kılan ve makamını oğullarına devretmesine izin veren bu sahte belgeler sayesinde arşidük kendi topraklarında olduğu kadar imparatorluk sarayında da nüfuzunu pekiştirdi.

İçinde Julius Sezar'la Neron'a ait mektuplar ihtiva eden Düzmece Henry derhal reddedildi. İtalyan âlim Petrarca 1361 tarihinde İmparator IV. Charles'a bir mektup göndererek metindeki anakronizmlere dikkat çekip metnin "saçma, abartılı, gerçekten yoksun, kimliği meçhul ama işinin ehli olmayan biri tarafından uydurulmuş... Gülünç ve mide bulandırıcı," olduğunu söyledi. Diğer taraftan Büyük İmtiyaz daha hoş karşılandı. 1740 tarihinde babası VI. Charles'ın ölümünü müteakip Maria Theresa'nın Avusturya tahtına çıkmasını sağlamak için tekrar gündeme getirilen beratın sahte olduğu on dokuzuncu asır ortalarında

ispatlandı. Konstantin Kararnamesinin sahte olduğu ise on beşinci asırda ortaya çıktı.[11]

1360 tarihinde Rudolf bu beş sahte beratı, onlara yedi hakiki belge daha ekleyerek, tasdik etmesi için İmparator IV. Charles'a takdim etti. Charles birkaç ayrıntı yüzünden biraz sorun çıkarsa da sonunda istemeyerek de olsa "şimdilik hakiki olduklarını," tasdik etti. Fakat Rudolf'un istediği biçimde elektörler kurulu ya da meclisteki oturma düzenini değiştirmeye kalkmadı. Yine de Rudolf artık arşidüktü ve kendi icadı olan arşidük tacı takıyordu. Baştaki tereddüdün ardından hem taç hem de, daha yavaşça, unvan onun varisleriyle –on beşinci asır ortalarında – Habsburg sülalesinin mümtaz mensupları tarafından da benimsendi.[12]

Avusturya dukalığı, komşu Steiermark, Carinthia ve Carniola dukalıklarıyla birlikte eşit haklara sahip bir bütün tesis etmiyordu. Bazı mülkler arşidüke ait olsa da diğerleri kral tarafından taksim edilen müstakil arazilerdi. Büyük İmtiyaz arşidükün Avusturya dâhilinde mutlak iktidar sahibi olduğunu ilan etmiş ve Rudolf da bunu gerçeğe dönüştürmeyi kafasına koymuştu. Kralın taksim etme hakkına sahip olduğu tüm toprakları kendisinin taksim etme hakkına sahip olduğu topraklara dönüştürdü. Carinthia'daki en büyük arazi sahiplerinden biri ve unvanı altıncı asırdan kalma bir antika olan Aquileia patriğinin eski kudretinden eser kalmamıştı. Patrik inatçılık edince Rudolf onun topraklarını işgal ederek onu itaate zorladı. Alsas'ın Büyük İmtiyazla bir alakası olmasa da Rudolf aynı ilkeyi buraya da tatbik ederek

11 Petrarca için, bakınız *Quellensammlung zur österreichischen und deutschen Rechtsgeschichte*, ed. Rudolf Hoke ve Ilse Reiter (Vienna, Cologne and Weimar, 1993), 120–1.

12 IV. Charles'ın tasdiki için, bakınız Renate Spreitzer, "Die Belehnungs- und Bestätigungsurkunden König Sigismunds von 1421 für Herzog Albrecht V. von Österreich", *MIÖG*, 114 (2006), 289–328 (304). Habsburg tarzı için, bakınız Eva Bruckner, *Formen der Herrschaftsrepräsentation und Selbstdarstellung habsburgischer Fürsten in Spätmittelalter*, Doktora tezi (University of Vienna, 2009), 27–8, 141, 154, 160, 168, 178, 184, 217.

mertebesi mucibince "tüm hak ve hürriyetlere tabi değil de onların hâkimi" olduğunu iddia etti.[13]

Salzburg başpiskoposu ile Passau piskoposu çok daha çetin rakiplerdi ve Rudolf'un Viyana merkezli bir piskoposluk kurarak onların yetki alanlarını kısıtlamasına izin vermeye de niyetleri yoktu. Her şeye rağmen yılmayan Rudolf Viyana'daki St. Stephen'i bir bölge kilisesinden ziyade bir katedral gibi yeniden inşa ettirerek Romanesk nefi Gotik muadiliyle değiştirip iki kule inşa etmeye karar verdi (sadece biri inşa edildi). Piskoposu olmadan böyle bir hakkı olmamasına rağmen kiliseye kendi kanon meclisini kurma hakkı verip kanonları kardinal kabul ederek tümüne kırmızı kep giydirip altın pektoral haçlar taktırttı. Yenilenen kilisenin bir amacı da Habsburg ailesini yüceltmek olduğundan Rudolf nef civarına kendinin ve atalarının heykellerini yerleştirip yeraltı mezarını ailesine ait olacak bir mozoleye çevirdi. Rudolf kilisenin arkasında, IV. Charles'ın Prag'da kurduğuna rakip olması maksadıyla, bir üniversite kurdu. St. Stephen'i ihya etmesi nedeniyle Rudolf "Kurucu" olarak anılmaya başlandı. Bu ismi kendisi de benimseyip kilisenin kuzey balkonundaki lahdinin üzerindeki sihirli rünlere kazıttırdı.[14]

Rudolf üçkâğıtçılık hususunda kendine bir akran buldu. Tirol vilayeti altın ve gümüş madenleri ile İtalya'yı Brenner Geçidinin diğer ucundaki Alman şehirlerine bağlayan yollardan aldığı geçiş ücretleri sayesinde son derece zengindi. Tirol 1360'lı yıllarda *Maultasch* ("Koca Ağız") olarak bilinen ve bu kendisine takılan isimler içerisinde belki de en iyisi olan dul Margaret'in idaresindeydi. Önce Lüksemburg sonra da Wittelsbach prensleriyle evlenen Margaret 1363 yılının başında hayatta kalan son oğlunu da kaybetti. Tirol olgun bir armut gibi toplanmayı

13 *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, 13 (1941–2), 210.

14 Lahit rünleri için, bakınız Bernhard Bischoff, "Die nichtdiplomatischen Geheimschriften des Mittelalters", *MIÖG*, 62 (1954), 1–27 (12). Kanonların kıyafetleri için, bakınız MGH, SS rer. Germ. N.S., xiii, 282.

bekliyordu ve talibi de çoktu. Fakat Margaret kolay lokma değildi. İlk kocasını kapı dışarı edip ilkiyle boşanmaya bile zahmet etmeden ikincisiyle evlendi, aforoz edilmesine aldırmadı ve yeni eşine kök söktürdüğü gibi yeni ölen oğlunu da rahat bırakmadı.

Margaret, Rudolf'la anlaşma yaptı. Margaret ölene kadar vilayeti elinde tutacak öldükten sonra da idare Rudolf'a devredilecekti. Diğer taraftan, aynı zamanda Tirol'ün büyük toprak sahipleri olan, Margaret'in yaverleri 1363 yılı ocak ayında onu yabancı prenslerle yapılacak tüm anlaşmaların onların iznine tabi olduğunu kabule mecbur ettiler. Margaret arazi ve diğer hediyelerle gönüllerini kazanmaya çalışsa da muvaffak olamadı. Rudolf'un bizzat Tirol başkenti Innsbruck'a gelmesi dahi durumu değiştiremedi. Yaverleri ikna edebilmek adına Margaret ile Rudolf sahte bir berat düzenledi. Sahte belgeye göre Margaret, Tirol'ü dört sene önce Rudolf'a vermişti ve bunun geri alınması da mümkün değildi. Sahte berat üzerinde yanlış mühür kullanılmış olsa da işe yaradı. Ocak anlaşmasının geçersiz olması üzerine Margaret'ın yaverleri yola gelip razı olduklarını bildirip on dördünün de mührünü ihtiva eden bir mektup gönderdiler. Yıl sonuna kadar Rudolf, ona Viyana'da lüks içinde bir emeklilik vaat ederek, Margaret'i idareyi ona devretmeye razı etti. Tirol böylece onun oldu. Tirol'ü, 1500 senesinde sona erecek Margaret'in uzaktan akrabası bir sülaleye ait olan, Adriyatik kıyısındaki Gorizia (Görz-Gradisca) takip etti.[15]

Rudolf 1368 tarihinde, daha yirmi beş yaşındayken öldü. Yaz sıcağında cesedi hızla çürüdüğünden etinin kemiğinden ayrılması için kaynatıldı. Kemikleri St. Stephen'deki, planladığı gibi balkondaki lahde değil de, yeraltı mezarına defnedildi. Rünleri ve Rudolf'u arşidük tacıyla gösteren gerçek boyuttaki heykeliyle

15 Samuel Steinherz, "Margareta von Tirol und Rudolf IV", *MIÖG*, 26 (1905), 553–611. Margaret'ın yaverlerini ikna teşebbüsleri için, bakınız Alfons Huber, *Geschichte der Vereinigung Tirols mit Oesterreich* (Innsbruck, 1864), 215–9. Rudolf'un veraset hakkını kabul eden yaverlerin gönderdiği belge için, bakınız OeSta/HHStA, UR AUR 1363. I. 26.

boş mezarı onun hükümdarlığının bir istiaresi gibidir –şatafatlı, abartılı ve bir o kadar da boş. Rudolf hayatı boyunca kendisi ve uğrunda ter döküp sahtekârlık yapmaktan kaçınmadığı Avusturya için itibar elde etmek için çırpınsa da başaramadı. Ne istediği piskoposluğu elde edebildi ne de elektörlerle eşit seviyede görüldü. Günümüzde hâlâ ismini taşıyan üniversitesi birkaç odalık bir okuldan başka bir şey değildir. Profesörlere iş verip üniversiteye gerçek kimliğini kazandıran kişi kardeşi olacaktı. Kurnazlıkla elde ettiği Tirol onun en büyük kazanımı oldu.[16]

Aslında Rudolf'un asıl başarısı fazla göze batmayan bir alanda oldu. Habsburglara tarih bilinci ve kendileri hakkında bir inanç sistemi kazandıran Rudolf onları sadece akrabadan fazlası haline getirdi. Hayali Roma ve Avusturya mazisi ve icat ettiği arşidük tacı ve unvanıyla varisleri arasında her nesilde daha da pekişecek bir dayanışma ve müşterek gaye hissi tesis etti. Diğerleri elektör rütbesine muasır bir imparatorun hediyesi olarak sahip olurken Habsburglar bu unvanı Julius Sezar ve asırlar içerisinde nice imparator tarafından tasdik edilmiş imtiyazlara borçluydular. Sülale ölümde dahi St. Stephen'in yeraltı mezarlığında inşa edilen yeni mozolede bir araya geldi. Habsburgların bir hanedan haline dönüşmesinde Rudolf'un tıpkı boş mezarında yazdığı gibi "Kurucu" bir rol üstlendiğine şüphe yoktur.

16 Rudolf'un cesedinin kaynatılması hakkında, bakınız Estella Weiss-Krejci, "Restless Corpses: 'Secondary Burial' in the Babenberg and Habsburg Dynasties", *Antiquity*, 75 (2001) 769–80 (775).

4

III. Frederick: Satürn ile Mars

On üçüncü yüzyıldan itibaren Habsburg sülalesinin içişleri "sülale fermanları" vasıtasıyla düzenlenmeye başladı. Sülalenin ileri gelenleri aralarındaki akrabalık ilişkilerini belirleyerek bu fermanlarla ilan ederlerdi. Bu fermanlara göre miras erkek evlatlara bir bütün olarak kalacak fakat geçici olarak aralarında taksim edilecekti. Büyük İmtiyaz'da Rudolf ilk doğan kuralını yani tüm mirasın en büyük erkek evlada kalmasını geçerli kılmaya çalışsa da çok geçmeden bundan vazgeçip tekrar müşterek miras, bir muasırın tabiriyle müşterek lordluk, kuralına geri döndü.[1]

Babalar diğer akrabalarını görmezden gelerek her şeyi oğullarına bırakmaya kalkınca haliyle gerilim de tırmanmaya başladı. Rudolf'un 1368 tarihindeki ölümünün akabinde iki kardeşi işbirliği yapmayı beceremedi ve nihayetinde on yıl sonra Habsburg mülkünü kendi aralarında paylaştılar. 1406'daki diğer bir paylaşımla da bu sefer topraklar üçe bölünmüş oldu. 1450'lerde Avusturya dukalığının merkez toprakları dahi bölünerek Enns Nehrini sınır kabul eden Yukarı ve Aşağı Avusturya teşkil edildi. Ayrı dukalıklara tahsis edilen bu bölgeler başlarda "Enns'ın bu yakasındaki Avusturya ve Enns'ın diğer yakasındaki Avusturya," olarak anıldı. Eşitliğin sağlanması için Viyana'daki Eski Kale bile bölünerek katları farklı varislere dağıtıldı.

1 Karl-Friedrich Krieger, *Die Habsburger im Mittelalter*, 2. b. (Stuttgart, 2004), 145.

Habsburglar mülklerine şahsi malları gibi davranıp onu canlarının istediği gibi bölüp dağıtsalar da halkın buna bakışı farklıydı. Lordluk bir tür siyasi topluluk şuuru tesis etmişti olup Habsburg topraklarındaki yönetim kurumları da yönettiklerinin menfaatlerini savunuyordu. On dördüncü asrın sonlarından itibaren bu siyasi topluluklar kendi meclislerini kurarak yöneticileriyle tartışıp artan vergiler üzerinde daha fazla söz sahibi olmaya başladılar. Veraset üzerine yapılan tartışmalarda meclisler genelde bir mutabakata varılması için müdahale ederek tarafların iddialarını dinleyecek heyetler kurardı.

Meclisler genelde dört statü grubundan oluşurdu –vergi toplama yetkisine de sahip olan büyük toprak sahipleri; yetkileri ve toprakları daha az olan asiller, ruhban sınıfı ve şehir temsilcileri. Her eyalet farklı şekilde değişim geçirdi. Carinthia'da on beşinci asır ortalarında lordlar sınıfında sadece iki kişi olurken bu başka yerlerde bir düzineye çıkabilirdi; Tirol'de meclise köylüler de iştirak ederdi; Habsburg Alsas'ta sadece şehir ve alt seviye asiller temsil edilirdi gibi. Şehirli ve köylülerin asillere ait mülkleri satın alıp sonra da kendilerini asil olarak yutturmaya kalkmaları genel bir sorundu. Kimi zaman birkaç eyaletin meclisi birlikte toplanırdı. Mesela Avusturya dukalığında eyaletin ikiye bölünmesinin ardından meclis de ikiye bölünmüştü.[2]

Arazilerin bölünmesi nedeniyle zayıflayan Habsburglar, İsviçrelilerin müteakip tecavüzlerine karşı esaslı bir direniş sergileyemedi. 1386'da Kurucu Rudolf'un kardeşi Leopold, Sempach'da İsviçrelilerle savaşırken öldürüldü. Bu muharebede Habsburg süvarisi bir kez daha ormanlık arazide gafil avlanıp yaya savaşmaya mecbur oldu. Atlarından inen şövalyeler önce savaşmak sonra da kaçabilmek için ayaklarındaki abartılı derecede uzun

2 Alsas için, bakınız Georges Bischoff, *Vorderösterreich in der frühen Neuzeit*, ed. Hans Maier ve Volker Press (Sigmaringen, 1989), 276. Köylü iddiaları için, bakınız *Die Salzburger Lehen in Kärnten bis 1520*, ed. Alois Lang vd. (Vienna, 1971), 8–9.

sabatonları kesmek zorunda kaldılar. Otuz yıl kadar sonra Leopold'un oğlu Tirol Dükü Frederick (Boş Cep) Papa XXIII. John'un (antipapa olarak bilinir) tecavüz, oğlancılık, ensest, cinayet ve yağmacılık suçları nedeniyle görevden alındığı Constance'taki Kilise Meclisinden kaçmasına yardım ederek Kral (müstakbel İmparator) Sigismund'un nefretini kazandı. Kanun kaçağı ilan edilen Frederick İsviçre topraklarında elinde kalan Habsburg mülkünü koruyabilmek için gereken kuvveti toplamayı başaramadı. Aargau 1415 tarihinde işgal edilirken Baden'deki Habsburg tabyası da İsviçre topları tarafından harabeye çevrildi. Aynı tarihlerde Habsburg Şatosu da İsviçrelilerin eline geçti. Svabya'da elde kalan Habsburg toprakları Dış Avusturya adı altında yeniden örgütlenip Innsbruck'tan idare edildi.

Dük Albert'in (1397-1439 yılları arasında yaşadı) 1411 tarihinde Avusturya dukalığının idaresini eline almasıyla Habsburgların talihi de döndü. Dindar olan Albert yılmaz bir kilise reformcusu, mahir bir idareci, iyi bir komutan ve her yönüyle aklı başında birisiydi. Aynı zamanda okuma yazması olmayıp gaddardı. 1420'de Habsburgların Avusturya Yahudilerini koruma siyasetini terk ederek onlara öyle bir zulmetti ki dönemin papası bile şikâyet etmek zorunda kaldı. Asıl derdi Yahudilerin servetini yağmalayarak bu serveti Kral Sigismund'un Bohemya'daki sapkın Hussitlere karşı yürüttüğü savaşı desteklemekte kullanmaktı. Kendisine Moravya'nın idaresi verilen Albert, buradaki Yahudilere de aynısını yaptı. 1433 yılında imparator olacak Sigismund'u desteklemesi sayesinde Albert, Sigismund'un kızı Elizabeth ile evlendi. Oğlu olmayan Sigismund daha sonra Albert'i Bohemya ve Macaristan'daki varisi ilan etti.

Sigismund'un 1437'de ölmesi üzerine Albert fazla zahmet çekmeden Macaristan tacına yerleşirken Bohemya meclisinde kral olarak seçilmeyi de başardı. O tarihe kadar Kutsal Roma İmparatorluğu elektörleri zayıf idareciler tayin etmenin nasıl bir hata olduğunu anlamaya başlamıştı. Onlarında da farkında

oldukları gibi durum vahimdi –birbiriyle mücadele eden birkaç papa olduğundan kilise kurumları karmaşa içerisindeydi; Bohemya'da sapkınlık kol gezerken batıya doğru ilerleyen Türkler, Bosna'yı üs olarak kullanıp imparatorluk sınırlarını bile yağmalamaya başlamışlardı. Tüm bunların sonucunda elektörler 1438 tarihinde oy birliğiyle Albert'i, adaylığını ilan etmediği halde, Sigismund'un varisi olarak seçtiler. Kutsal Roma İmparatorluğu, Avusturya dukalığı ve Bohemya ve Macaristan krallıkları artık tek bir kişinin idaresi altındaydı. On sekiz ay sonra dizanteriden ölen Albert'in erkek bir varisi olmasa da karısı hamileydi. Kâhinler ve ebeler çocuğun kız olacağından emindiler fakat Elizabeth bir erkek çocuk dünyaya getirdi.[3]

Hayatta kalan en yaşlı Habsburg Steiermark, Carinthia ve Carniola dükü ve Albert'in ikinci kuzeni (Bilge Albert ikisinin de büyük büyük babasıdır) olan Frederick'ti (1415-1493 yılları arasında yaşadı). 1440 tarihinde III. Frederick kral (ileride imparator) olarak seçildi. Hem güzelliği hem de tırnaklarını çınar ağacı tahtalarına geçirebilme yeteneğiyle nam salmış annesi Polonyalı Cymburga'nın fiziğini miras alan Frederick de bir hükümdar tipi vardı. Sarı saçlı ve ince uzun olan Frederick büyük olmak için gereken tüm vasıfları haizdi. Ziyaret ettiği Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesinde şövalye ilan edildi ve tüm şövalye cemaatlerinin üyesi oldu. Üstelik ismi de Frederick'ti. O tarihte dilden dile dolaşan bir efsane Frederick adındaki kudretli bir imparatorun dünyayı hak dinin sancağı altında bir araya getirip sonra da Kudüs'e giderek tahtan feragat ettikten sonra Kıyamet Günü'nün gelmesini sağlayacağından bahsediyordu. Bu hikâyenin okült metinleri ve İncil'in yaratıcı bölümlerine dayandırılan pek çok farklı türevini bulmak mümkündür (Daniel Kitabı ve Vahiy Kitabı gizli manalar bulabilmek adına

3 *Regesta Imperii*, c. 12 (Albrecht II), ed. Günther Hödl (Vienna, Cologne, and Weimar, 1975), 4 (no. f); Wilhelm Wostry, *Albrecht II. (1437–1439)*, c. 1 (Prague, 1906), 61.

didik didik edildi). Frederick kendisini efsanede zikredilen kişi olarak gören bu kalabalığa aksini söylemek gibi bir şey yapmaya kalkışmadı ve Steiermark kıyamet metinlerinin didiklendiği bir merkez haline geldi.[4]

Bu beklentiler neticesinde Frederick'in imparator olarak seçilememek ya da başarısız olmak gibi bir lüksü yoktu. Yıllar içerisinde uzun saçı beyazlayıp seyrelirken iyice şişmanladı. Şeker hastası olduğundan susuzluğunu dindirmek için sürekli olarak kavun yedi. Sonunda yetmişli yaşlarındayken bir ayağı kangren olunca afyonla uyuşturularak ayağı kesildi. Bu ameliyatla alakalı çok teferruatlı bir kayıt günümüze ulaşmıştır. Frederick'in hekimlerinin talimatları doğrultusunda ameliyat Linz'de halka açık bir mekânda bir berber cerrah tarafından icra edilmişti. Ameliyat her yönüyle büyük bir başarıydı fakat on gün sonra hasta ölünce suçlanan kavunlar oldu.[5]

Muasırlarını asıl rahatsız eden Frederick'in fiziki çöküntüsü değil de tembelliği olmuştu. Frederick yirmi beş seneden uzun bir süre (1444-1471) içerisinde bir kez bile Steiermark'la Avusturya ötesine geçerek Kutsal Roma İmparatorluğu'nun topraklarının kalanını ziyaret etmeye kalkışmadı. Fransız elçisi elinden geldiğince seçtiği kelimelere dikkat ederek onu "uyuşuk, suratsız, somurtkan, keyifsiz, içine kapanık, cimri, eli sıkı ve bezgin," olarak tasvir etmiştir. Gelecekte Papa II. Pius olacak olan Frederick'in sırdaşı ve danışmanı Enea Silvio Piccolomini efendisini Kutsal Roma İmparatorluğu'nun "baş uykucusu" olarak tarif ederken Macaristan Pecs piskoposu, Frederick'in mizacını yanlış yıldıza bağlamıştır:

4 Frances Courtney Kneupper, *The Empire at the End of Time: Identity and Reform in Late Medieval German Prophecy* (Oxford, 2016), 7, 163.

5 Daniel Carlo Pangerl, "Die Beinamputation an Kaiser Friedrich III. am 8. Juni 1493 in Linz", *Sudhoffs Archiv*, 94 (2010), 195–200. Daha fazla bilgi için, bakınız Wilfried Knoche, *Prothesen der unteren Extremität. Die Entwicklung vom Althertum bis 1930* (Dortmund, 2006), 25; *Ausstellung. Friedrich III. Kaiserresidenz Wiener Neustadt* (Wiener Neustadt, 1966), 36.

Roma bir keresinde Fabius'un gecikmesi sayesinde kurtuldu,
Fakat senin gecikmelerin Frederick onu çöküşün eşiğine getirdi.
Sürekli danıştın ama hiçbir şey yapmadın.
Bir kez yemeyi bırakıp harekete geçsen nasıl olurdu?
Yıldızların en donuğu olan Satürn'e kulak verdin;
Eğer Mars'ın sözünü dinleseydin çok daha iyi olurdu.[6]

Donuk Satürn'le kızıl Mars arasındaki tezat edebiyatta çok kullanılır. Frederick'in içine kapanık, kasvetli ve yumurta parasından tasarruf etmek için seyahatlerinde yanında tavuk gezdirecek kadar cimri olduğu doğrudur. Fakat kesinlikle tembel değildi. Avusturya ile Steiermark'tan dışarı çıkmamasının nedeni bu bölgelerin tehdit altında olması ve oralarda henüz hâkimiyetini tam olarak tesis edememiş olmasıdır. Kral II. Albert'in, o öldükten sonra doğan, oğlu ve büyük yeğeni Ladislas'ın vesayetini çok ciddiye almış ve çocuğu daima yakınında tutarak onun Bohemya ile Macaristan üzerindeki iddialarını desteklemiştir. Ladislas'ın 1457'deki ölümünden önce dahi Frederick'in küçük kardeşi Albert onun vesayetinin gayrimeşru olduğunu dolayısıyla Frederick'in dük olarak hükmetme hakkını haiz olmadığını iddia ederek Frederick'in Avusturya'daki hâkimiyetine açıkça itiraz etmişti. Avusturya'nın Enns Nehri sınır kabul edilerek ikiye bölünmesi de Albert'in hırsını tatmin etmeye yetmedi. Frederick'in, en yaşlı Habsburg'un ayrıcalıklı haklarına vurgu yapan, Büyük İmtiyazı tasdik ettiğini açıklaması da benzer şekilde işe yaramadı.

İkinci olarak Frederick miskin değildi. Evet, Linz ya da Wiener Neustadt'tan dışarı adım atmadığı seneler olsa da iki kez İtalya'ya gitmişti – 1452'de bir Portekizliyle evlenip Roma'da papanın elinden imparatorluk tacını giymek ve 1468-1469 yıllarında da papayı tekrar ziyaret etmek için. Roma'ya ikinci ziyareti esnasında papayı, Viyana'daki St. Stephen'e bir piskopos tayin etmeye ikna

6 Janus Pannonius, *Epigrammata–Epigramme*, ed. Josef Faber (Norderstedt, 2009), 82. Ayrıca bakınız Karl-Friedrich Krieger, *Die Habsburger im Mittelalter* (Stuttgart, 2004), 171.

ederek büyük amcası Rudolf'un hayalini gerçekleştirmiş oldu. Aslında bununla da yetinmedi. Carniola'daki Ljubljana'yı piskoposluk yapma hususunda papanın rızasını aldıktan sonra papayı Wiener Neustadt ile diğer üç şehri daha piskoposluk seviyesine yükseltmeye ikna edip on iki yıl sonra da artık bir Habsburg atası olarak kabul edilen Babenberg kralı İyi Leopold'u azizlik mertebesine yükselttirdi.[7]

Frederick seyahat etmediği zamanlarda dahi faal olsa da bunu Mars adamından ziyade Satürn adamı olarak yaptı. Meclis toplantılarına, akşam üzerinden gece yarısına kadar sürse dahi, her gün iştirak etti. Elli yıldan biraz fazla süren saltanatı esnasında Frederick'in şansölyeliği, çoğu üzerinde Frederick'in şahsi talimatını içerdiğini gösteren bir nişan bulunan, elli bin kadar ferman ve berat yayınladı. Frederick, Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki yönetim zafiyetini dengeleyebilmek adına adalet dağıtıp kararlarını tatbik edecek memurlar tayin etti. Frederick'in fermanları ya da memurları vasıtasıyla yaptığı müdahalelerin büyük bölümü "hükümdara yakın olan," topraklarla alakalıdır –Svabya, Renanya ve doğudaki öndersiz Frankonya. Fakat memurları buraların ötelerine de geçerek Saksonya, Baltık sahili ve en kuzeydeki ve Kutsal Roma İmparatorluğu'yla arasındaki bağ en zayıf olan Livonya'ya (günümüzde Litvanya ile Estonya) kadar giderek sorunları çözmeye gayret etti.[8]

Frederick aynı zamanda inşaat faaliyetlerine de girişti. Viyana'daki St. Stephen'in nefine onun dönenimde taş bir kemer

7 Frederick'in seyahat programı için, bakınız Paul-Joachim Heinig, *Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik* (Cologne, Weimar, and Vienna, 1997), 1347–87. Ayrıca bakınız *Perzeption und Rezeption. Wahrnehmung und Deutung im Mittelalter und der Moderne*, ed. Joachim Laczny ve Jürgen Sarnowsky (Cologne, 2014), 33-65.

8 *Gerichts- und Schlichtungskommissionen Kaiser Friedrichs III.* (regesta-imperii.de /dbkommissionen/ZentraleKomm.html), nos. 126, 1268, 1522, 1620, vd. Meclis toplantıları ve beratlar için, bakınız Heinig, *Kaiser Friedrich III.*, 152, ve Paul Herold ve Karin Winter, "Ein Urkundenfund zu Kaiser Friedrich III. aus dem Stiftsarchiv Lilienfeld", *MIÖG*, 116 (2008), 267–90 (282-6).

eklendi ve 137 metre yüksekliğiyle kıta Avrupa'sındaki en yüksek kule olan ilkine denk olacak ikinci kulenin inşaatına da başlandı. (Londra'daki Eski St. Paul ve Lincoln Katedrallerinin kuleleri, sırasıyla, 150 ve 160 metre yükseklikleriyle ondan daha yüksektir). Fakat 1462 tarihinde doymak bilmeyen kardeşi Albert, Frederick'i Viyana'dan sürdü. Viyana'nın 60 kilometre güneyindeki Wiener Neustadt'a çekilen Frederick orada en meşhur eserinin inşaatı için talimat verdi. Dük şatosunun bitişiğindeki St. George şapelinin batı cephesinde zanaatkârlar yüzden fazla hanedan arması içeren 16 metrelik bir rölyef oydular. Tabanında, uzun saçları ve başında arşidük tacıyla, genç Frederick yer alıyordu. Sağındaki bir meleğin taşıdığı kalkanın üzerine ise AEIOU harfleri işlenmişti.

AEIOU, Frederick'in şahsi nişanı olup muhtemelen doğumuyla alakalı bir şifre olsa da tüm kısaltmalar gibi pek çok farklı manaya gelebilir. İlk kez Frederick'in not defterlerinden birine 1437 tarihinde kaydedilen bu harflerin birkaç yüz farklı manaya geldiği düşünülmüştür. Bu manaların içerisinde en çok kabul görmüş olan Giriş bölümünde de geçtiği üzere "Avusturya Tüm Dünyaya Hükmedecek" şeklindeki hem Latince hem de Almanca karşılığıdır. Fakat benzer derecede önemli başka şeylere de yorulmuştur – "Seçilmiş kartalın tümüne hükmetmeye hakkı vardır," (*Aquila Electa Iuste Omnia Uincat*) ya da "En iyi imparator tüm sanatları ihya edendir," (*Artes Extollitur Imperator Optimus Universas*) gibi.

Frederick bu harflerle neyi kastetmişti? Cevap kısmen St. George'un batı cephesindeki rölyefte yatmaktadır. 107 hanedan arması içerisinden sadece on dokuz tanesi o tarihte Habsburgların elinde olan topraklara aittir. Kalanların ise milattan öncesine kadar giden Avusturya'nın tüm hükümdarlarına ait olduğu iddia edilmiştir. Mimar bunu yaparken Frederick'in de ilham aldığını bildiğimiz ve Habsburg topraklarındaki en meşhur vakayiname olan "Doksan Beş Lord Vakayinamesini" kaynak olarak

kullanmıştır. İlk olarak on dördüncü yüzyılın sonunda derlenen bu vakayiname Avusturya'nın Temonarialı (bilinen bir yer değildir) Yahudi Şövalye Abraham tarafından kurulmasıyla başlar. Abraham, İncil'e göre M.Ö. 1500 civarlarında cereyan eden, Büyük Tufan'dan 810 yıl sonra efsanevi Harika Topraklardan çıkarak gelmiştir. Vakayiname III. Frederick'in büyük amcası olan doksan beşinci lordla da sona erer. Arada idare, papalık tarihinden iyice uzaklaşarak, pek çok hayali Yahudi patrik, Babenberg Avusturya hükümdarları ve sonra da Habsburgların eline geçer. Her lordun arması en ince ayrıntısına kadar tasvir edilmişti. Yazar, Roma imparatorlarının da listesini verip onların soyunu da Habsburg hükümdarlarının tarihiyle bir anlatmıştır.[9]

Geç dönem Ortaçağ edebiyatında aristokrat ya da hanedan şecerelerini muasır yer isimlerine ya da denizkızları, Amazonlar, devler ve ejderhaların yaşadığı efsanevi bir geçmişe bağlamak adettendi. "Doksan Beş Lord Vakayinamesi" ise İncil, İmparatorluk ve Avusturya tarihini bir araya getirip fantastikle armacılık ve biyografiyi buluşturması açısından istisnaidir. On beşinci yüzyıldan kalma elli el yazması nüshasının olması ne kadar revaçta olduğuna delalet ederken içeriği de sonraki yazarlarca zenginleştirilmiştir. Vakayinamenin içeriğiyle Avusturya'nın Herkül'ün oğlu Norix tarafından kuruluşu hikâyesini birlikte anlatarak Viyana'yı Julius Sezar'ın kurduğunu iddia edip (orada iki yıl yani bir *biennium* kalmış ve şehirde ismini oradan almıştır) Sezar'la Neron'un sahte mektuplarını da eklemişlerdir. Diğerleri dört imparatorluğun (Asur, Pers, Yunan-Makedon ve Roma) tarihini bir araya getirerek bir dünya tarihi oluşturmaya kalkışmış sonra da en önemli Habsburg hükümdarlarını bunun içerisine serpiştirmiştir.

AEIOU harfleri, St. George'un batı cephesindeki hanedan armaları ve yeni şekil almaya başlayan vakayiname hep aynı

9 *Erzählen und Episteme. Literatur im 16. Jahrhundert*, ed. Beate Kellner vd. (Berlin and New York, 2011), 351 (Thomas Schauerte makalesi); Christoph J. Hagemann, *Geschichtsfiktion im Dienste territorialer Macht. Die Chronik von den 95 Herrschaften* (Heidelberg, 2017), 146.

şeyden bahsetmektedir. Avusturya sadece bir yer değildir. Orası hükümdarlarının kaderinde büyüklük ve hükmetmek olan bir ülkeydi. Gerçekten de Avusturya bir yer olmaktan ziyade imparatorluk, vazife, veraset ve kader öğelerini bir araya getiren zaman içerisinde inşa edilmiş bir yapıydı. Diğer hükümdarlar kendilerini yönettikleri en önemli ülkeyle adlandırabilirdi –Brandenburg sülalesi, Saksonya sülalesi gibi. Fakat Avusturya farklıydı çünkü o yönetici hanedanı coğrafyadan ayıran bir inançlar silsilesinin işaretlerini vermekteydi. Sonraki tarihlerde Burgonya'ya ya da İspanya tacını devralmaya giden Habsburg prensleri bile Avusturya dukalığıyla fiziki bağları son derece zayıf olsa da hep Avusturya sülalesine bağlı olduklarını söylemişlerdir. Habsburglar, Avusturya'dan bahsederken bir yerden olduğu kadar bir düşünceden de bahsetmiş olurlardı.

Avusturya ve hükümdarlarının yerine getirmekle yükümlü bir vazifelerinin olduğu fikri, Frederick'in danışmanı olmasının yanı sıra döneminin en ünlü tarihçisi de olan, Enea Silvio Piccolomini tarafından da savunulmuştur. Frederick'in terbiyesi için 1440'lı yılların başlarında yazılan hayali bir sohbette Piccolomini, Avusturya hükümdarlarının ifa etmekle yükümlü olduğu vazifelerden bahseder: imparatorluğu müdafaa edip kudretini artırmak, İtalya'ya düzen getirmek, Hıristiyanlığın sınırlarını genişletmek ve tebaasının refahını sağlamak. Birkaç yıl sonra Basel'deki Kilise Heyeti toplantısında söz alan Piccolomini, Avusturya'yı, sevki ilahiyle yönlendirildiğini söyleyerek, daha da yüceltip buna delil olarak da oradan çıkan kral ve imparatorların vasıflarını gösterdi. "Doksan Beş Lord Vakayinamesi"ne atıfta bulunup onun efsanevi şeceresini tasdik ederek Habsburgların kaderinde büyük olmanın yer aldığı efsanesini de iyice pekiştirdi.[10]

Frederick diğerlerinin ondan beklediklerini boşa çıkarma konusunda mahirdi. Ayrıca kehanetlere de sonuna kadar inanırdı.

10 MGH, Staatsschriften, viii, 199, 287, 293, 305; MGH, SS rer. Germ. N.S., xxiv, 2, 829.

Astrologları sarayına davet edip, sonraki nesillerin çay yapraklarından mana çıkarmaya çalışması gibi, o da fare dışkılarına bakarak geleceği görmeye çalışmıştı. Fıtratından mıdır yoksa bir kuyruklu yıldıza (1468 ve 1471 yıllarında iki tanesi gözlenmiştir) şahit olduğu için midir bilinmez 1470 yıllarında Frederick soğuk Satürn cübbesini çıkarıp Mars cübbesini giydi. 1468'de topraklarını huzur ülkesi ilan edip tüm sürtüşmeleri ihanet olarak kabul edeceğini söyledikten sonra ödenmemiş bir borcu bahane ederek kendisine karşı silaha sarılan Steiermarklı densiz bir paralı asker komutanını hapsetti. Trieste'yi de Habsburg idaresi altına alıp oranın önceki sözde bağlılığını gerçek bağlılığa çevirerek topraklarının Adriyatik sahilinden denize kavuşmasını sağladı. Üç yıl sonra 1471'de Frederick, Regensburg'daki bir "Hıristiyan prensler" toplantısına katılarak doğuda artan Türk tehdidine karşı işbirliği siyaseti tesis etmeye çalıştı –boşa uğraştıkları çok geçmeden anlaşıldı. Frederick'in gönderdiği mektup ve atadığı memurların sayısı artarken saray maiyeti de gittikçe kudretinin sınırlarını daha fazla yansıtmaya başladı. Artık danışmanlarının yarıya yakınını Habsburg toprakları dışından devşirmeye başlamıştı.[11]

1470'lerden sonra Frederick, Burgonya Dükü Cesur Charles ile sıkı diplomatik ilişkiler tesis etti. Birbirlerine ihtiyaçları vardı. Charles artan mülkünün birliğini temin edece bir kraliyet unvanı ve şahsi konumunu yükseltmenin peşindeydi. Frederick ise, Charles'a kral unvanı bahşetmesinin karşılığında, ayrı bir dukalık olarak birbirine bağlamayı düşündüğü, güneybatıda elinde kalan topraklarının emniyetini teminat altına alacağını ümit etti. Fakat Frederick'in elinde Charles'ın ihtirasına denk bir unvan mevcut olmadığından araları bozuldu. 1473 yılında ikisi bir araya geldiğinde Charles'ın pahalı hediyeler ve abartılı kıyafetiyle (bir kıyafetinde birkaç bin inciyle yakut bulunuyordu) adab-ı muaşereti

11 Peter Moraw, "The Court of the German King and of the Emperor at the End of the Middle Ages, 1440–1519", *Princes, Patronage and the Nobility: The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450–1650*, ed. Ronald G. Asch ve Adolf M. Birks (Oxford, 1991), 103–37 (118).

ayaklar altına alması durumu daha da beter etti. Tartışmalar yerini çatışmaya ve ardından tekrar müzakereye bıraktı. Sonunda Frederick'le Charles, Avusturya ile Burgonya sülaleleri arasında bir ittifak tesis etmeye karar verip bu ittifakı da Frederick'in oğlu Maximilian (1459-1519) ile Charles'ın kızı Mary'i evlendirerek pekiştirdiler.[12]

Burgonya dükü olan Charles'ın toprakları Fransa ile Habsburg arasında kalan iki parçadan ibaretti. Güneyde, sırasıyla merkezleri Dijon ile Besançon olan, Burgonya ve Charolais dukalıkları yer almaktaydı. Kuzey bölümü ise Lüksemburg, Alçak Ülkeler (günümüzde Belçika ile Hollanda) ve Calais'in güneyindeki Fransa'ya ait bir bölgeyi içermekteydi. Charles bu iki ayrı bölgeyi birleştirebilmek için 1475 tarihinde Lorraine'i işgal edip sonra da dikkatini İsviçre'deki Vaud'a çevirince düşmanları ona karşı birleştiler. İki yıl sonra Charles cenk meydanında bir İsviçre teberi tarafından öldürüldü.[13]

Charles erkek bir varis bırakmadan öldüğünden Frederick onun topraklarının imparatorluğa ait olduğunu iddia etti. Charles'ın ölümünden sekiz ay sonra Maximilian onun kızı Mary'le evlenerek Burgonya topraklarını Habsburg sülalesinin mülkü haline getirdi. Maximilian bu zaman zarfında Burgonya dukalığını işgal eden Fransa kralı XI. Louis'nin talepleriyle uğraşmak zorunda kalsa da Alçak Ülkeler, Franche-Comte ve Charolais de dâhil olmak üzere Cesur Charles'a ait arazilerin büyük bölümünü elinde tutmayı becerdi. Frederick de o esnada, Avusturya'yı işgal ederek Viyana'ya yerleşen, Macar Kralı Matthias Cornivus ile uğraşmakla meşguldü. Matthias'ın 1490 tarihinde ölümü üzerine Frederick, Macarları topraklarından kovmayı başardı.

Frederick uzun ömrüne çok şey borçludur. Akrabalarından ve rakiplerinden daha uzun süre yaşadığından bölünmüş Habsburg

12 Petra Ehm, *Burgund und das Reich* (Munich, 2002), 151, 166, 198.

13 J. F. Kirk, *History of Charles the Bold, Duke of Burgundy*, c. 3 (London, 1868), 490.

mülkünü tekrar bir araya getirmeyi becerdi. 1463 tarihinde kardeşi Albert ardında bir varis bırakmadan ölünce Frederick, Yukarı Avusturya'yı tekrar ele geçirirken Habsburg topraklarının Tirol kısmını yöneten Sigismund da 1490 tarihinde Maximilian lehine tahttan feragat etti. Büyük yeğeni Ladislas'ın 1457 tarihinde bir varis bırakmadan ölmesi üzerine Aşağı Avusturya da Frederick'in eline geçti. Rakipleri hem Matthias Cornivus hem de Cesur Charles, biri felçten diğeri muharebe meydanında olmak üzere, Frederick'ten önce öldü. Üstelik Frederick, 1486 tarihinde elektörlerin Maximilian'ı Romalıların kralı olarak seçmesini sağlayarak veraset sorununu da çözmüş oldu. En az üç asırdır ilk kez elektörler babasının sağlığında bir evladı kral seçme hususunda hemfikir olmuşlardı.

III. Frederick, Viyana'daki St. Stephen katedralinin güney doğu köşesinde bulunan kocaman bir lahde defnedildi. İnşasında dokuz ton mermer kullanılmış olup nakliyesi için güzergâh üzerindeki köprülerin sağlamlaştırılması gerekmişti. Lahitte hem Frederick'in büstü hem de AEIOU harfleri yer almaktadır. Fakat büyük amcası Rudolf'un mezarından farklı olarak bu içi boş bir iktidara bir atıf değildir çünkü Frederick hem orada yatmaktadır hem de Satürn ile Mars'ın emrindeki hizmetleri çok daha büyüktür. On beşinci asır başında Habsburglar, imparatorluk tahtına layık adaylar gibi görünmüyordu. Frederick'in öldüğü 1493 tarihine gelindiğinde ise elli beş senedir imparatorluğu yönetmekteydiler. Tarih onlardan yana olduğu gibi Avusturyalı Habsburg sülalesi efsanesinin ve geleneğinin artık bir parçası olan büyüklük gibi bir emelleri vardı. 1437'de Frederick'in dünya hâkimiyetine atıfta bulunan AEIOU harfleri hem abartılı hem de ahmakça görünüyordu. 1490'lı yıllara gelindiğinde ise hem makuldü hem de gerçeğe dönüşmenin eşiğindeydi.

5

Maximilian ile Renkle İşaretlenmiş Krallar

Frederick'in oğlu Maximilian 1486 tarihinde kral seçilip yedi yıl sonra babasının ölmesi üzerine sorunsuzca iktidara sahip oldu. Sürekli hareket halinde olup aynı yerde nadiren birkaç hafta kaldığından dolayı da III. Frederick'ten çok farklıydı. Yine de kendinden önceki tüm kral ve imparatorlar gibi yol güzergâhı geleneksel olarak hükümdara yakın bölgeler haricine çıkmamıştı –Svabya, Frankonya ve yeni ele geçirilen Alçak Ülkelerin de dâhil edilmiş olduğu Renanya, Saksonya, Brunswick, Brandenburg ya da güney Baltık sahilindeki prensliklere adımını dahi atmadı. Alman tarihçiler neden kendi ülkelerinin Fransa ya da İspanya gibi birleşik bir devlet haline gelemediğini düşünüp dururlar. Bu hususta pek çok sebep ileri sürülebilir ama en önemli sebeplerden birinin Kutsal Roma İmparatorluğu'nun büyük bölümünün hükümdarın seyahat güzergâhına hiç dâhil edilmemesi olduğu kesindir. Almanya'nın kuzey doğusundaki Pomeranya'yı bir imparator ilk kez 1712 tarihinde ziyaret etmiştir ve o da Rus imparatorudur.

Maximilian tarzı idare onun şahsiyeti ve mevcudiyetine bağlı olup bunun eksikliği vukuunda sadece resminin yeterli olması beklenirdi. Elimize ulaşan birkaç bin portresinden Maximilian'ın kendisini Avrupa'nın en tanınan siması yapmayı kafaya koyduğunu anlamak zor değildir. Sanatkârlardan onu ve başarılarını olabilecek en dramatik şekillerde resmetmeleri istenmişti. Albrecht Dürer, Albrecht Altdorfer ve bir grup daha az meşhur hakkâk,

Maximilian'ın atalarını ve şecaatlerini anlatan *Zafer Alayı* ve *Zafer Takı* isimli iki büyük ağaç baskısı hazırladı. İç içe geçmiş basılı kâğıtlardan oluşan bu resimler gönderildikleri lordlara ve şehirlere ait saraylara ve meclis binalarına duvar kâğıdı gibi yapıştırılacaktı.

Maximilian şöhretini görevlendirdiği şairler vasıtasıyla da yaymayı denedi. Rönesans âlimi Conrad Celtis'i saray şairi olarak tayin edip gönlünü kazandıktan sonra onu Viyana Üniversitesi'ndeki yeni Şiir ve Matematik Kürsüsünün başına getirdi. Celtis de bunun karşılığında methiyeler kaleme alarak Maximilian'ı büyük bir avcı ve savaşçı olarak yüceltip onu antik çağ ve Alman tarihindeki kahramanlarla mukayese etti. Maximilian'ın, Celtis haricinde sarayında görevlendirdiği kırk kadar daha şair olup onlar da onu anlata anlata bitiremediler. Maximilian bu şiirlerin basılmasını emrettiği gibi onlara telif hakkı vererek bu alanda da ilklerden birine imza attı. Buna rağmen Celtis'in eseri olan, arada Maximilian'ın başarılarını da dâhil ettiği, Tacitus'un ilk asır *Germania* tarihi diğerleri tarafından da tekrar tekrar yazılarak hükümdarın şanına şan kattı.[1]

Maximilian kendini dilediği şekle sokmakta kararlıydı. Kendisini şövalyelerin en şereflisi ve başarılısı olarak gösterttiği üç alegorik otobiyografinin derlenmesine nezaret etti. *Theuerdank*'ta Maximilian'ın kendisiyle özleştirdiği tümüyle hayali olan Asil Düşünce ismindeki bir kahraman, karısı Burgonyalı Mary'i temsil eden, Leydi Ehrenreich (Çok Şerefli) ile evlenmeye gider. Theuerdank rakiplerinin yoluna çıkardığı nice engelle mücadele etmek zorunda kalır –kırık merdivenler, çığlar, zehirli yiyecekler gibi. Theuerdank muradına eriştikten sonra da haçlı seferine çıkar. Gerçekte Maximilian'ın Viyana'dan evleneceği Gent'e gitmesi sürekli eğlence ve ziyafet tertip etmesinden dolayı üç ay sürse de üzerinde gerçekten de gümüşten bir zırh takımı vardı.[2]

1 Gernot Michael Müller, *Die 'Germania generalis' des Conrad Celtis* (Tübingen, 2001), 11–18.

2 Hermann Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, 5 c. (Vienna, 1971–86), c. 1, 133–4.

Theuerdank 118 ahşap baskıyla çok canlı biçimde tasvir edilmiş ve metinde kullan siyah harfler daha sonra Alman gotik yazısı ya da *Fraktur*'un temelini oluşturmuştur. Maximilian, *Theuerdank*'ın özel dağıtımına 1517 tarihinde izin verdi ve iki yıl sonra da genel satışa çıktı. Sonraki eser olan *Freydal* (Güzel ve Kibar) ise beş resmi haricinde basılmayıp el yazması olarak kaldı. *Freydal*'da Maximilian iki yüzden fazla rakibiyle ona hayran kalabalıklar önünde düello edip kazandıktan sonra bu zaferlerini de maskeli balolarda kutlar.[3]

Maximilian'ın en meşhur otobiyografik aşk hikâyesi *Weisskunig*'dur (Beyaz Kral). O öldükten sonra basılan bu otobiyografide Maximilian'ın yetişmesi ve katıldığı seferler mecazi Beyaz Kral ismi kullanılarak anlatılır. Hikâyede Beyaz Kral'ın tedrisatı en ince teferruatına kadar anlatılır –çocukken yeni liberal sanatları (gramer, belagat, mantık, aritmetik, geometri, müzik ve astronomi) çabucak kavrar ve şecere, madencilik, saz şairliği ve resimle devam ederek kuşların dilini dahi çözer. İşin aslı Maximilian kötü bir talebe olup dokuz yaşına kadar da konuşmayı reddetmişti. Yine de Maximilian'ın diğer kişiliği olan Beyaz Kral lisan öğrenmekte hiç zahmet çekmeyip yedi tanesini de akıcı olarak konuşabiliyordu. Hatta karanlık sanatlara da bulaşmış fakat ruhunun lekelenmemesi için fazla derinlere inmemişti.[4]

Beyaz Kral bir hükümdar olarak sadece sulh istese de diğerlerinin entrikaları yüzünden bir türlü huzur bulamaz. Diğerleri renkleri ya da nişanlarına göre sıralanır –Yeşil Kral (Macaristan Kralı), Mavi Kral (Fransa Kralı), Kırmızı ve Beyaz Kral (İngiltere Kralı), Balık Kral (Venedik Doçu), Kralların Kralı (Papa), Kara Kral (Aragon), Erimiş Demir Kralı (Burgonya) gibi. Heyecanına gem vuramayan Maximilian kimi zaman renkleri karıştırdığından arada bir kralların renkleri de değişir. Beyaz Kral,

3 Kunsthistorisches Museum Wien, MSS, Kunstkammer no 5073.

4 Glenn Elwood Waas, *The Legendary Character of Kaiser Maximilian* (New York, 1941), 5.

Renkli Krallarla savaşmadığı zamanlarda, uzun süredir mücadele halinde olduğu, Alçak Ülkelerin ordularıyla savaşır –gerçekte başına buyruk paralı askerlerden oluşan onun kurduğu Beyaz Orduya karşılık Kahverengi, Gri ve Elma Grisi Ordular. Birkaç yerde Maximilian renk ya da nişanları ihmal ettiğinden İsviçreliler sadece köylü hödükler, Beyaz Kral'ın oğlu (Maximilian'ın da oğludur) Philip "Güzel Kral" ve Burgonyalı Mary ile evlenmek isteyen Fransa Kralının en büyük oğluysa "Maymun Suratlıdır."

1509 yılına ait konu başlıkları metnin niteliğine dair bize yeterince fikir vermektedir:

> Beyaz Kral, Balık Kralı'na karşı nasıl ittifak tertip etti.
> Kralların Kralı'yla Mavi Kral, Balık Kralı'na nasıl savaş ilan etti.
> Mavi Kral Balık Kralı'na saldırıp onu nasıl yendi.
> Beyaz Kral, Balık Kralı'na karşı sefer düzenleyip nasıl pek çok şehri ve bölgeyi ele geçirdi.[5]

Rengine göre düzenlenen şampiyon ya da rakiplerin yeni olan bir tarafı yoktur. Sör Thomas Malory'nin muasır eseri *Le Morte d'Arthur*'da bolca Kırmızı, Mavi, Yeşil, Kara ve Sarı Şövalye bulunurken on beşinci asır sonlarına ait en iyi şövalyelik macerası olan Valensiyaca *Tirant lo Blanc* da ismini beyaz bir şövalyeden almıştır. Fakat *Weisskunig*'te *Morte d'Arthur*'da var olan ahlaki muğlaklıklar, kusurlu cazibeler ve rahatsız edici akıbetler olmadığı gibi *Tiran lo Blanc*'ın öykü örgüsü ve canlılığı da mevcut değildir. Ancak metni süsleyen 250 tahta baskı sayesinde biraz değer kazanabilen yarım kalmış kibirli bir teşebbüsten başka bir şey değildir.

Maximilian mevzubahis üç otobiyografik alegorinin sonunda farklı alanları içeren çok ciltli bir ansiklopedi şeklini alacak büyük bir yayıncılık teşebbüsünün ilk adımı olacağını tasarlamıştı. Her parçada aşçılık, at biniciliği, şahincilik, tarım, topçuluk, eskrim, ahlak, şatolar ve şehirler, büyü (kara büyü de dâhil) ve sevme sanatı gibi konulara dair bilgiler yer alacaktı. 130 kadar başlık

5 *Der Weiss Kunig. Eine Erzehlung* (Vienna, 1775), 290–2.

düşünülse de ancak ikisinin tamamlanması mümkün oldu. Tirol ve Gorizia'daki en iyi avlanma ve balıkçılık alanlarına ek olarak Maximilian'ı ağ atarken, nehir kıyısını gezerken ve avcılarla konuşurken gösteren çizimleriyle muhtevası bu devasa projenin asıl maksadını açıkça göstermektedir: Maximilian'ın kendisi. Ansiklopedinin her bölümünün amacı onun hükümdarlığını, başarılarını ve onun zatında insanlığın tüm tecrübesini bir araya getiren maharetini yüceltmektir.[6]

Benzeri bir yaklaşım tarih ve şecere alanlarına da tatbik edildi. Çoğu hükümdarın soyunu Truvalılara dayandırmakla iktifa ettiği bir dönemde Maximilian bununla kalmayıp Nuh'a kadar uzanmış ve Viyana Üniversitesi teoloji fakültesini tehdit ederek onlardan bu iddiayı desteklemelerini istemişti. Profesörler kaçamak cevaplar vererek işin içinden sıyrılmaya çalışınca bunu ispatlamak daha sonra gelecek bir âlime kaldı. Maximilian aynı yolda devam ederek evlilikle ve akrabalık yoluyla soy ağacını, Eski Ahit Peygamberlerine, Yunan ve Mısır tanrılarına ve yüz kadar papa, iki yüz civarında aziz (123'ü aziz 47'si ise cennetlik) ve Avrupa'nın tüm hanedanlarına bağladı. Bunlardan bazılarının heykelleri Maximilian'ın, yapımına 1502 tarihinde başlanan, siyah mermer mezarının üzerine konuldu. Başlangıçta Wiener Neustadt'taki saray şapeline konması tasarlanan mozole beklenenden büyük olunca onu inşası sırasında Innsbruck'taki saray kilisesinin bahçesine taşımak zorunda kaldılar. Mozolenin çevresinde Albrecht Dürer ile Veit Stoss'un da dâhil olduğu zamanın önde gelen heykeltıraşları tarafından yapılmış yirmi sekiz tunç insan heykeli bulunmaktadır. Bu heykeller sadece Maximilian'ın Habsburg atalarına ait olmayıp aralarında Frank kralları, ilk Kudüs kralı ve İngiliz Kralı Arthur da bulunmaktadır. On iki tunç heykel, Roma imparatorlarına ait otuz dört büst ve azizlere ait

6 Michael Mayr, *Das Fischereibuch Kaiser Maximilians I.* (Innsbruck, 1901); Mayr, *Das Jagdbuch Maximilians I.* (Innsbruck, 1901); Ludwig Baldass, *Der Künstlerkreis Kaiser Maximilians* (Vienna, 1923), 14.

yüz kadar heykelin yapılması da tasarlansa da bu tasarı hayata geçirilemedi.[7]

Zafer Takı olarak bilinen ağaç baskısı demeti çelişen alegoriler yığını içerisinde tüm bu soy ağacına dair iddiaları bir araya getirdi. Takın başındaki mabette onun Mısırlı Osiris'in soyundan geldiğini gösteren hiyeroglif simgelerle süslü Maximilian oturmaktadır. Altındaki üç kadın Habsburgların Truva, Fransa'nın ilk dönem krallığı ve Sicambria ile aynı soydan geldiğine işaret eder ki bu da Avusturya ve Macar topraklarına Truvalı Hektor'un yerleştiği manasına gelmektedir. Bitişik kulelerde, Sezar ile Neron'un Avusturya'ya hediyeleri olan, İmparator ve arşidük taçları durmaktadır. Yandaki panel hayali ve gerçek atalara, Maximilian'ın hükümdar olarak icraatlarına ve onun başarılarından dem vurup atalarını zikreden şiirlere tahsis edilmiştir. Üzerinde kartal ve ejderha simgesi olan antik zırhlarını giymiş iki şövalye Antik Roma'nın muharebe sancakları ve imparatorlarını simgeleyerek Maximilian'ın –kemerin yanındaki bir yazının da açıkladığı gibi– imparator atalarının yanında durmaya en çok hakkı olan kişi olduğunu göstermektedir.[8]

Zafer Takı imparatorluk ve hanedan desenlerini bir arada bulundurarak Habsburg ve antik Roma miraslarını birbirine karıştırır. Eşi olan *Zafer Alayı* ise buna tümüyle yeni olan bölgesel algıyı da ekler. *Zafer Alayı* 130'dan fazla ayrı tahta baskı bloktan yapılmış olup bir araya geldiğinde 54 metreye ulaşmaktadır. Buna ayrı olarak basılan fakat aslında diğerlerinin bir parçası olacağı düşünülen Albrecht Dürer'in *Zafer Arabası*'nı da (2,4 metre) eklemek gerekir. Resimlerde zafer kazanmış Roma birlikleri davulcu, akrobat ve şövalyelerin refakatinde ilerlerken gösterilmektedir. Onları Maximilian'ın topraklarını, zaferlerini ve atalarını gösteren sancaklar taşıyan arabalar takip etmektedir.

7 Maximilian'ın soyunu ispat etmesi hakkında, bakınız Hieronymus Gebweiler, *Epitome regii ac vetustissimi ortus* (Hagenau, 1530).

8 Walter L. Strauss, *Albrecht Dürer: Woodcuts and Wood Blocks* (New York, 1979), 726–31.

Bu tabloları tahmin etmek çok zor olmasa da zafer alayını takip eden şey fazlasıyla sıra dışıdır. Başlarında sarık ya da Amerikan yerlileri gibi tüy olan ve önünde fil giden arabaları takip eden birkaç grup insan. Kitabede bunların, henüz Maximilian'ın imparatorluğuna dâhil edilmiş olan, güney Hindistan'daki "uzak Kalküta halkı" olduğu yazılıdır. İlgili paneli hazırlayan ressam Hans Burgkmair Yeni Dünya ya da Hint okyanusuna gitmemiş olduğundan muhtemelen diğer ressamların eserlerinden ilham almıştır. İşin aslı Maximilian'ın imparatorluğuna dâhil edilmiş uzaktaki bir halk ya da toprak yoktu. Fakat *Zafer Alayı*'nı hazırlayanları yakından takip eden Maximilian açısından bu önemsiz bir teferruattı. Onun hayal dünyasında imparatorluğu sadece Roma ya da Habsburg topraklarıyla sınırlı kalmayıp tüm dünyayı kapsıyordu. Maximilian böylece babasının kullandığı AEIOU harflerini, uzaklardaki halkların bile onun tebaası olarak görüldüğü, bir dünya hâkimiyeti mefkûresine dönüştürmüş oldu.[9]

Maximilian'ın hayali uçuk ve inanılması zordu. Hâkimiyeti esnasında ihtirasına denk bir gelire sahip değildi. Fransa krallarının senelik gelirinin birkaç milyon duka olduğu bir dönemde Maximilian, orta Avrupa'daki topraklarından ancak altı yüz bin duka toplayabiliyordu. Alçak Ülkelerdeki eyalet meclisleri ve şehirler vergi taleplerine direnerek onu para basmak zorunda bırakıyordu ki bu da 1480'lerde ancak iki yüz bin dukalık bir gelir sağlamıştı (kötü geçen bir on yıl olduğuna şüphe yok). Kutsal Roma İmparatorluğu yılda sadece yirmi bin duka kadar katkı sağladı. Maximilian öldüğünde ardında yaklaşık beş milyon dukalık bir borç bıraktı.[10]

Maximilian maliyeyi toparlamak için çok gayret sarf etti. Avusturya, Steiermark ve Tirol'de önce Alçak Ülkelerde denenmiş

9 Burgkmair ve Kalküta halkı için, bakınız Christian Feest, "The People of Calicut: Objects, Texts and Images in the Age of Proto-Ethnography", *Boletim do Museu Paraense Emílio Goeldi: Ciências Humanes*, 9 (2014), 287–303.

10 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian*, c. 5, 637. Ayrıca bakınız age., c. 4, 92; *Standen en Landen*, 40–41 (1966), 82.

olan mali sistemleri tatbik etti. Yönettiği topraklarda idareyi farklı kollara –hükümet (*Regiment*), hazine (*Kammer*) ve şansölyelik (*Kanzlei*)– ayırarak on sekizinci yüzyıla kadar devam edecek Habsburg idari sisteminin de temelini atmış oldu. Hazine araçlarını meclislerin etkisinden kurtarma teşebbüsleri ise o derece başarılı olamadı. Meclisler vergiyi oylamayla tespit edip toplanmasından da mesul olduklarından temsilcileri eyalet hazinelerini yöneten heyetlerin üyeleri olma hususunda ısrar ederdi. Her şeye rağmen Maximilian tüm yere hazineleri Tirol, Innsbruck'taki Avusturya hazinesine tabi kılacak bir reformu uygulamaya koymayı başardı.

Maximilian'ın hazinenin yeri olarak Innsbruck'u seçmesi sebepsiz değildi. Böylece Tirol'ün altın ve gümüş madenlerine yakın olan hazine, yüksek faizli borçları Maximilian'ı mali açıdan ayakta tutan, Augsburg'taki Fugger ve Welser bankerlerin sağladığı nakit paraya karşılık madenlerin gelecekteki gelirlerini teminat olarak gösterebilecekti. Innsbruck'a verdiği önemi göstermek isteyen Maximilian oradaki sarayını tekrar inşa etti. Bir tarafına da üzerinde elinde tuttuğu toprakların hanedan armalarını bulunduran bir "arma kulesi" yaptırdı. Diğer tarafında ise Innsbruck'un ana meydanına tepeden baktığı için turnuva ve at binme gösterilerini izleyebileceği bir sundurma inşa ettirdi. Sundurmanın "Altın Çatısı" (*Goldenes Dachl*), bakır kiremitler altın karışımıyla kaplanmıştı, günümüzde de Innsbruck meydanına tepeden bakmaktadır.

Maximilian 1480'lerde Alçak Ülkelerde de sözünü dinletebilmek için çok uğraştı. 1482'de Burgonya Düşesi Mary'nin ölümünün akabinde Alçak Ülkelerdeki Flandre vilayetindeki bazı şehirler, eşinin ölümü üzerine Maximilian'ın artık oralarda bir hakkı kalmadığını iddia ederek, isyan etti. 1488 tarihinde Gent vatandaşları Maximilian'ı yakalayarak birkaç ay esir tuttuktan sonra babası bir orduyla müdahale ederek hem onu kurtarıp hem de isyanı sona erdirdi. Birkaç yıl sonra Hollanda'da bir halk

ayaklanması patlak verdi. Üzerinde peynir ekmek resmi olan bir sancağın altında bir araya gelen köylü ve şehirliler Maximilian'ın vergilerini protesto ettiler. İsyan, sancaklarında bira bardakları olan, Alman para askerler tarafından sona erdirildi.

Alçak Ülkelerde Habsburg iktidarını pekiştirmek isteyen Maximilian 1494 tarihinde idareyi, son Burgonya düşesinin soyundan geldiği için Alçak Ülkelerdeki şehirlerin ve asillerin gözüne daha hoş görünmesi mümkün olan, oğlu Philip'e (1478-1506) devretmeye mecbur oldu. Sonuçta Philip de ileri gelen asilzadelerden oluşan bir meclisle müşterek olarak yönetmek zorunda kaldı. 1506 tarihinde Philip ölünce Maximilian onun yerine geçecek Philip'in küçük oğlu Gent Lordu Charles'ın adına yönetimi devraldı. Maximilian muhalefete meydan vermemek için kızı Margaret'i naip olarak tayin etse de çocuğun hamisi olduğu iddiasıyla paraları cebe indirmeyi sürdürdü.

Hollanda'da barışın tesis edilmesinden kısa süre sonra bu sefer de kuzey İtalya karıştı. Fransa Kralı VIII. Charles 1494 tarihinde yarım adayı işgal edip Napoli Krallığını kısa süreliğini de olsa ele geçirdi. Charles çok geçmeden Maximilian'ın da dâhil olduğu bir ittifak tarafından oradan sürülse de onun bu macerası İtalya'daki şehir devletleri ele geçirmeye ne kadar hevesli olduğunu ortaya çıkardı. Sonraki on yıllarda İtalya'nın kaynakları, şehir devletler birbirleriyle savaşıp yabancı devletlerden de yardım istediğinden, hem içeriden hem de dışarıdan yağmalandı. Bu nedenle Maximilian 1498'de, Fransız yanlısı Floransa şehrini ezmek maksadıyla, Milano Dükü Ludovico Sforza'nın daveti üzerine kuzey İtalya'yı işgal etti. On yıl sonra Cambrai Birliğine katılıp papa ve XII. Louis'yle ittifak yaparak Venedik'e savaş ilan etti. Birkaç yıl sonra Maximilian bu sefer Venedik'i destekleyip papayla da ittifak yaparak Fransa kralıyla savaştı.

Bu manevra *Weisskunig*'de kullanılacak bir hikâyeye temel teşkil etse de onun haricinde Maximilian'ın hiçbir işine yaramadı. Maximilian, Bianca Sforza ile evlenmiş olduğu halde karısının

amcasını Milano'nun başına tekrar geçirmeyi başaramadı. Onun yerine kuzey İtalya kendisini Milano dükü ilan eden Fransa kralı ile Maximilian'ın askerleri tarafından kısa süreliğine işgal edilen Padua'yı tekrar ele geçiren Venedik arasında ikiye bölündü. Bu arada Aragon Kralı Ferdinand, Napoli krallığını ele geçirip onu Aragon krallığının bir parçası olan Sicilya'ya bağladı.

Maximilian toplamda, her biri *Zafer Alayı*'ndaki sancaklara işlenen, on yedi askeri sefere çıktı. Savaşların masraflarını karşılamak isteyen Maximilian, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kaynaklarını kullanabilmek adına destek almaya da çalıştı. Reformcular yarım asırdan uzun süredir imparatorluğun kurumlarını nasıl yeniden örgütleyebileceklerini düşünmüşlerdi. Fakat hiçbiri bunu bazı tarihçilerin iddia ettiği biçimde tasarlamadı –devlet inkılabı, federalleşme ve hatta ademi merkeziyetçilikle adem-i adem-i merkeziyetçiliği, ikincisine daha meyilli olarak, uzlaştırma gayreti. Onun yerine çoğunluk efsanevi bir geçmişe bakarak adaletin hükümdar ve prensler vasıtasıyla dağıtılacağı Tanrı tarafından takdir edilmiş bir devletin yeniden kurulmasını tahayyül etti. Maximilian onlardan farklı olarak ordu ve para toplamayı esas alarak bir işbirliği tesis etmeye çalıştı ve reformcuların tahayyül ettiği biçimdeki bir güç paylaşımından da pek hoşnut değildi.[11]

Maximilian o tarihte "kendisinin harpleri," olarak görülen savaşların masrafını Kutsal Roma İmparatorluğu'na ödetmeyi beceremedi. Para toplama gayretleri esnasında Mainz başpiskoposu önderliğindeki reformcular onu kısa süreliğine de olsa yetkisini elektör ve diğer prenslerden oluşan bir meclisle paylaşmaya mecbur ettiler. Ayrıca İmparatorluk Yüksek Mahkemesi olarak bilinecek merkezi bir mahkemeyi de kurmaya mecbur kaldı. Bu mahkemenin ana amacı halkın huzur ve güvenini temin etmek

11 İmparatorluk reformlarının ayrıntılarıyla incelendiği eserler hakkında, bakınız Karl-Friedrich Krieger, *König, Reich und Reichsreform in Spätmittelalter*, 2. b. (Berlin, 2010), özellikle 55–60. Ayrıca bakınız Joachim Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, c. 1 (Oxford, 2012), 86.

olsa da üyeleri çoğunlukla imparatorluğun lord ve prensleri tarafından tayin edildi. Maximilian Viyana'da, yetkileri Frankfurt'taki İmparatorluk Yüksek Mahkemesiyle çatışan, benzer bir mahkeme açarak iki rakip hukuki yapı kurmuş oldu. Maximilian hükümdarın gücünü pekiştirmek için 1508 yılında papadan Kutsal Roma İmparatorluğu krallarının kendilerine "seçilmiş imparator" demeleri ve Roma tarafından taç giydirilmeden bile imparatorluk unvanını kullanabilmeleri için müsaade aldı. O tarihten sonra kral unvanı, seçilip selefi hâlâ hayattayken tahta çıkma teminatıyla taç giymiş, müstakbel imparatorlar için kullanıldı.

Mahkeme kararlarının tatbik edilebilmesini sağlamak için asker yetiştirecek toprakların birbirlerine bağlanmasına verilen isim olan "imparatorluk mıntıkalarının" 1500 tarihinde hayata geçirilmesiyle imparatorluğun işleri de biraz düzene girdi. Mıntıkalar on üçüncü asırda Habsburg kralı Rudolf tarafından kurulan *Landvogt*ların kurumsal torunları olup tek farkları yerel lord ve prenslerin katıldığı meclislerle değil de hükümdarın atadığı temsilcilerle yönetiliyor olmalarıydı. Reformcular da bir imparatorluk meclisi kurup onu gayri resmi bir şey olmaktan çıkararak bağlayıcı kanunlar hazırlayan bir kurum haline getirme hususunda başarılı oldu. Her şeye rağmen Maximilian son sözü söyleyecek kişinin o olduğunu herkesin anlamasını sağladı. Meclisi açtı, kendi gündemini dayattı ve veto hakkını korudu. Bir kararın kanun olabilmesi için imparatorun onayını alıp sonra da meclisin elektör, prens ve şehirlerden oluşan üç ayrı "kurulunun" desteğini alması zorunluydu. Sabah dörtten gece yarısına kadar süren oturumlara rağmen toplantılar çoğunlukla bir karara varılamadan sona erdi.

Maximilian ve prensleri büyük bir başarıyla birbirlerine ayak bağı oldu. İki tarafta ne güçlü merkezi bir hükümet ne de kendi gücünün azalmasını istemiyordu. Bu nedenle Kutsal Roma İmparatorluğu aşırı şiddete mani olma ihtiyacından doğan bir denetleme kurumu olarak kalmaya devam etti. Daha önce de

olduğu gibi, Habsburgların uzak toprakları da dâhil olmak üzere, yönetim yerel lordlar ve prenslerin elindeydi. Prensler ve topraklar üzerinde yükselen Kutsal Roma İmparatorluğu sadece en temel işlevleri ifa ederek, on dokuzuncu asırdaki bir Alman teoristin "gece bekçisi devleti" olarak tarif edeceği biçimde, sadece son çare olarak başvurulan bir güvenlik örgütü vazifesini sürdürdü.

Maximilian yapılması imkânsız ya da ihmalkârlıktan bir sonuca ulaşamayan şeylerin peşinde koşma huyunu bırakmadı. Her fırsatta Haçlı seferine çıkacağını söyleyip Kudüs'ün alınmasını sağlamak için St. George şövalyeleri adında yeni bir şövalye tarikatı kurdu ama nihayetinde böyle bir şeye kalkışmadı. Avusturya Yahudilerine karşı tutumu da benzer şekilde dengesizdi. 1495 tarihinde Steiermark'tan sürülmelerini emredip sonra da Aşağı Avusturya'ya mülteci olarak sığınmalarına izin verdi. Mistik Yahudi Kabalası'nın gizli manaları üzerine kafa yorduktan sonra tüm Yahudi eserlerinin yasaklanmasını emredip hemen sonrasında da vazgeçti. 1511'de, ikinci karısının ölümünü müteakip, papa olmaya karar verdi. Bu uğurda kardinallere rüşvet verip Fugger bankerleri onun adaylığını desteklemeleri için ikna etti. Kızı Margaret'e gönderdiği bir mektupta bekârlık sözü verip "bir daha çıplak kadınları kovalamayacağını," söyleyerek imzasını "Maxi, iyi yürekli baban ve müstakbel papa," olarak attı. Ne bundan ne de birkaç sene sonraki Burgonya topraklarını antik Frenkçe Austrasia ismiyle bir krallık yapma hayallerinden hiçbir şey çıkmadı.[12]

Maximilian'ın benzer derecede iddialı olan evlilik siyaseti de batağa saplanıp varislerinin başına bir sürü dert açtı. 1496 ve 1497 yıllarında çocuklarını İspanyol hanedanı mensuplarıyla evlendirdi –oğlu Philip, Juana (ileride Deli lakabını alacak) adındaki Aragon

12 Inge Wiesflecker-Friedhuber, "Die Austreibung der Juden aus der Steiermark Unter Maximilian I.", *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland*, 92 (1993), 47–64. Maximilian'ın papa olması hakkında, bakınız Wiesflecker, *Kaiser Maximilian*, c. 4, 91–2, ve Hugh Trevor-Roper, "The Emperor Maximilian I, as Patron of the Arts", Trevor-Roper, *Renaissance Essays* (London, 1986), 13–23 (17).

Kralı Ferdinand'la Kastilya Kraliçesi Isabella'nın içine kapanık kızıyla evlenirken kızı Margaret de Ferdinand'la Isabella'nın yegâne oğlu Juan'la evlendi. Bunlar riskli evliliklerdi çünkü Juan ile Margaret'in bir erkek çocukları olursa o çocuk ileride İspanyol bir prens olarak en azından Maximilian'ın topraklarının bir kısmında hak iddia edebilirdi. Fakat ilk ölen Juan oldu –rivayete göre karısının cinsel taleplerinden öyle bitap düşmüştü ki onun akıbeti cebrinefis taraftarlarının reklam kaynağı haline geldi. Arada bir girilen bunalımlara rağmen Philip ile Juana'nın evliliği daha başarılı oldu. Philip 1506 tarihinde güneş çarpması yüzünden erken yaşta ölene kadar Juana altı çocuk dünyaya getirdi. Oğullarının en büyüğü olan Gent Lordu Charles, Maximilian'ın unvanlarına ek olarak tüm İspanya Krallığını da ele geçirmeye koyuldu. Her şeye rağmen bu kaçınılmaz bir akıbet değildi. 1505 tarihinde ikinci kez evlenen Aragon kralı Ferdinand krallığını yeni karısı Foix Düşesi Germaine'den yapacağı herhangi bir oğluna bırakmaya kararlıydı. Fakat nihayet 1509 yılında dünyaya gelen erkek evlat sadece birkaç saat yaşadı.[13]

Hem III. Frederick hem de Maximilian, Macaristan'ı da imparatorluğun yörüngesine sokabilmek için çok uğraşmış olsa da Macar Kralı Matthias Cornivus'la (saltanatı 1458-1490) yapılan evlilik müzakereleri Matthias'ın meşru bir varise sahip olmayı beceremmemesi nedeniyle fayda vermedi. Matthias'ın halefi ve aynı zamanda Bohemya kralı olan Wladislas Jagiello ile yapılan görüşmeler daha başarılı oldu ve 1515 tarihinde karşılıklı söz kesmeyle sonuçlandı. Böylece Maximilian'ın torunları Mary ile Ferdinand, Wladislas'ın oğlu ve kızı Louis ve Anne ile nişanlanmış oldu. İki çift farklı merasimlerle 1521 ve 1522 yıllarında evlendi. Bir kez

13 Juan ile Margaret'ın evlilikleri hakkında, bakınız *Dead Lovers: Erotic Bonds and the Study of Premodern Europe*, ed. Basil Duffalo ve Peggy McCracken (Ann Arbor, MI, 2007), 121; Rachael Ball ve Geoffrey Parker, *Cómo ser rey. Instrucciones de Carlos V a su hijo Felipe. Mayo de 1543* (Madrid, 2014), 149–53.

daha çifte evlilik Avusturya'nın Jagiello sülalesinin eline düşmesi riskini doğurdu. Fakat sonunda tam tersi oldu ve Habsburglar, Macaristan'la Bohemya'nın üzerine kondular.[14]

Maximilian'ın İspanya hanedanı ve Jagiello sülalesi ile tertiplediği çifte nikâh büyük bir kumardı. Gent Lordu Charles'ın, o tarihte artık İmparator Şarlken olmuştu, daha sonra söyleyeceği gibi neticesine güven olmayacağından evlilik siyaseti son derece muğlak ve tehlikelidir. Fakat sonunda Maximilian'ın gözü pekliği meyvesini vererek varislerini sadece Avrupa'nın değil dünyanın da efendileri haline getirdi. On yedinci yüzyılda ifade edildiği şekliyle "diğerleri savaşırken Mesut Avusturya evlenmekle meşguldü."[15]

Maximilian'ın uçuk hayalleri, kibirli tavırları ve güzel sanatlar düşkünlüğü bize gülünç gelebilir. Fakat Habsburglar açısından bakıldığında Beyaz Kral alegorisini gerçeğe dönüştürerek varislerini Avrupa'nın büyük bölümü ve İspanya bağlantısı vasıtasıyla da Yeni Dünya'nın büyük kısmının hâkimi haline getirmeyi başardı. Maximilian'ın ölümünden sonraki on yıllar içerisinde *Zafer Alayı*'nda geçen "uzak Kalküta halkı" dahi Habsburgların tebaası haline geldi. Önceki iki asırda Habsburgların maruz kaldığı hakaret, bölünme ve yenilgiler dikkate alınırsa Maximilian'ın başarıları çok daha büyük ve kendini bu derece abartması da çok daha makul görülebilir. Talih, nikâh ve savaşlar vasıtasıyla Habsburgları orta seviye bir Orta Avrupa hanedanlığından Fransa'ya denk bir Avrupa gücü haline getirdi. Onun varisi ve torunu Şarlken döneminde Habsburglar bir adım daha ileri giderek dünya gücü haline geleceklerdi.

---

14 Çift genelde zannedildiği gibi tek değil de iki ayrı merasimle evlendi. Bakınız *Magyarország történeti kronológiája*, ed. Kálmán Benda, c. 1 (Budapest, 1983), 341-2.

15 Alfred Kohler, *Quellen zur Geschichte Karls V.* (Darmstadt, 1990), 287–8; Elisabeth Klecker, "Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube. Eine Spurensuche", *Österreich in Geschichte und Literatur*, 41 (1997), 30–44.

6

Şarlken (V. Charles): Dünyanın Hâkimi

Maximilian 1519 tarihinde öldü. Onu muayene eden hekimlerin neden onda her türden hastalık bulunduğunu iddia ettiklerini bilmiyoruz –sarılık, kolit, safra kesesi taşı, zatülcenp, dizanteri gibi. (Aslında yüksek ihtimalle frengiden ölmüştü.) Maximilian, Innsbruck'ta yaptırdığı şatafatlı mezara değil de Wiener Neustadt'taki St. George Şapelinde bulunan, aynı zamanda mihrap olarak da kullanılan, sade bir mermer bloğun altına gömüldü. Oraya bir tövbekâr olarak defnedildi ve vasiyet ettiği üzere na'şı defnedilmeden önce kırbaçlandı, saçı kesildi ve dişleri kırıldı. Maximilian ölümünde dahi dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştı.[1]

Maximilian ölmeden birkaç sene evvel ressam Bernhard Strigel'den onu eşi, oğlu ve torunuyla birlikte gösterecek bir aile resmi yapmasını istedi. Kompozisyon, Habsburg tarihindeki en bildik misallerden biri olsa da ortam tümüyle hayaliydi. Maximilian resimde orta yaşlı ve sağlıklı olarak gösterilse de gerçekte o derece hastaydı ki seyahatlerinde tabutunu da yanında götürürdü. Üstelik tıraşlı olmayıp seyrek beyaz bir sakalı vardı. Yanında resmedilen karısıyla oğlu ise çok önceden ölmüştü –Burgonyalı Mary'nin semaya kaldırıldığı doğrudur çünkü ölmüştü. Üstelik resimdeki üç çocuk hiç bir araya gelmemiştir çünkü büyükbabasının kollarında gösterilen Ferdinand, İspanya'da ve ortadaki Gent Lordu Charles ise Alçak Ülkelerde büyümüştür. Uzun sarı bukleleri olan

1 Hermann Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, c. 4 (Munich, 1981), 424.

üçüncü çocuk ise Habsburg olmayıp Jagiello sülalesi mensubu Macar Kralı Louis'dir ve Habsburg hanedanıyla irtibatı 1515 tarihindeki çifte nikâha dayanır. Ertesi sene babası Wladislas'ın ölümü üzerine yetim kalan Louis, Maximilian'ın hamilerinden biri olmasını kabul etti –bu sayede de resme dâhil edilmiş oldu.

Strigel, müstakbel İmparator Şarlken, Gent Lordu Charles'ı da benzer şekilde fazlasıyla iyimser resmetmiştir çünkü portrenin yapıldığı tarihte Charles'ın çenesi çok yamuk olduğundan alt ve üst dişleri denk gelmiyordu ve bir araba kazası yüzünden de ön dişlerini kaybetmişti (ilerleyen tarihlerde gözlük takması gibi o tarihte de muhtemelen takma diş takıyordu). Büyük lenf bezleri ağzının da sürekli açık olduğu manası gelmektedir. İspanya saray erkânından düşüncesiz bir zat ileride Charles'a Kastilya'nın mavi sinekleri son derece arsız olduğundan ağzını kapalı tutmasını tavsiye edecekti. Benzer şekilde merhametsiz olan tarihçiler de Charles'ı sıradan, kabiliyetsiz ve Orta Çağdan kalma bir antika olarak tarif etmişlerdir. On sekizinci asır İskoç filozofu David Hume, Şarlken için "pek ilginç değil," yorumunda bulunmuştu. Bunalıma nadiren iyi gözle bakıldığından 1550'lerin ortasında Şarlken'in sinir krizi geçirip sonra da tahttan feragat etmesi başarısızlıkla eşdeğer görülmüştü.[2]

Genç adam 1516'da annesinin babası Aragon Kralı Ferdinand'ın ölümü üzerinde İspanya verasetine dâhil oldu. Şarlken'in, İspanya mülküne Sicilya, Güney İtalya, Sardunya, 1510-1520 yılları arasında miktarları artan ve günümüzde hâlâ İspanya'ya ait olan Kuzey Afrika sahilindeki topraklar ve Tunus da dâhildi. Yine Şarlken'in İspanya Kralı olduğu dönemde Yeni Dünya'nın büyük bölümü İspanyol toprağı oldu –1519'dan sonra Meksika; 1529'den sonra Peru merkezli İnka İmparatorluğu; 1530'lardan sonra ise ileride Şili olarak bilinecek bölge. 1521 tarihinde Macellan tarafından keşfedilerek İspanyol toprağı olduğu ilan edilen

2 Şarlken'in çenesi ve dişleri için, bakınız *Charles V, 1500–1558, and His Time*, ed. Hugo Soly (Antwerp, 1999), 490; *Letters of David Hume*, ed. J. Y. T. Greig, c. 1 (Oxford, 1932), 315.

Filipinlere de Şarlken'in oğlu Philip'in ismi verildi. Şarlken sahip olduğu topraklarının genişliği yüzünden muasırları tarafından "Dünyanın Hâkimi, kâinatın kralı" ya da Meksika fatihi Hernando Cortes'in tabiriyle "kralların kralı" olarak adlandırılmıştı. Şarlken'in yeni Meksikalı tebaasına göreyse o aynı zamanda "zelzele tanrısıydı" çünkü onun gücünün toprak altında gezerek depremlere neden olan dev armadillolara denk olduğunu düşünmüşlerdi.[3]

Şarlken'in 1517'deki İspanya'yı ilk ziyaretinden kısa süre sonra, İspanya'nın kaynaklarını talan etmeye başlayan şık giyimli Flaman saray erkânının büyük ölçüde tahrik ettiği, bir isyan patlak verdi. İsyan bastırılsa da bu Şarlken'e iyi bir ders oldu. Bilahare İspanya ve diğer bölgelerde mevcut seçkinler ve nüfuz sahibi kişilerle işbirliği yaparak onların imtiyazlarına dokunmayıp mutabakattan yana bir yol takip etti. Hükümet işlerinde İspanyol asilzadelerine pek itimat etmese de onlara komutanlık ve valilik görevleri vermekten çekinmedi. Ayrıca onları, aslında Burgonya şövalye tarikatı olup toplantılarında krallara diğer mensuplarıyla eşit seviyede muamele edilen, Altın Post Tarikatına da dâhil etti. Bu toplantılarda Şarlken onların işleri ağırdan alması, ayrıntılara fazla takılması, minnettarlık ve davranışlarını düzelteceğine dair verdiği boş sözlere yönelik şikâyetlerini dinledi.[4]

Şarlken'in müzakereye meyilli olduğunu Kastilya ve Aragon meclislerine karşı tutumundan da anlamak mümkündür. Kastilya meclisi Cortes'in toplantılarına yaklaşık üç yıl onun Aragon muadili Corts General'in toplantılarına da yaklaşık beş senede bir katılırdı. Şarlken, İspanya meclisinin ancak şartlarının kabul edilmesi karşılığında krala yeni vergiler sunması ilkesini yok saydı. Her şeye rağmen Cortes ve Corts General'in taleplerine kulak verip o talepleri de genelde kanun haline getirerek kral ile tebaası arasında bir mutabakat olduğu ve kralın gücünün sınırsız olmayıp kısmen denetim altında bulunduğu düşüncesini de pekiştirdi.

3 Frank Graziano, *The Millennial New World* (Oxford, 1999), 33, 47.

4 Pierre Houart ve Maxime Benoît-Jeannin, *Histoire de la Toison d'Or* (Brussels, 2006), 150, 161.

Şarlken mali buhranlarla başa çıkma konusunda ustalaştı. Paraya muhtaçtı. Kastilya'da Cortes'in rızasına ihtiyaç duymadan kral olarak vergi toplama hakkına sahipti. Maceralarının masrafını karşılamak ya da alacağı borçlara teminat gösterilmek için ilk akla gelen mecralar buralardı. Akabinde Cortes'in para toplamak için yapacağı hususi oylamadan medet umması gerekiyordu ki bunun içinde de önce meclisin toplanması gerekirdi. 1530'larda Kastilya Meclisi Cortes sonu gelmez harcamalar yüzünden krallığın parası kalmadığını öne sürerek Şarlken'in ilave vergi talebine itiraz etti. Fakat o tarihlere gelindiğinde Şarlken, çok geçmeden Bolivya'daki gümüş madenlerinin de ekleneceği Yeni Dünya'daki gelir kaynakları sayesinde, kendisine yeni bir para kaynağı bulmuştu. Fakat hem İspanya hem de Yeni Dünya'dan gelen paralar yetmeyince Şarlken, 1550'lerde neredeyse yüzde yüze çıkan kahredici faiz oranlarında, Alman ve İtalyan bankerlerden borç almak zorunda kaldı. Mukayeseler her ne kadar yanıltıcı olsa da Şarlken'in İspanya ve deniz aşırı topraklarından elde ettiği gelirler baş rakipleri Fransa kralının gelirinin yarısı Osmanlı padişahının gelirinin de çeyreğinden daha azdı.[5]

Parasızlık Şarlken'i durdurmaya yetmedi. Kırk yıllık saltanatının yarısında Şarlken, Fransa'ya karşı İtalya'da, Pirenelerde ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun batı sınırında savaştı. Tuna'da Osmanlılarla mücadele edip onların Kuzey Afrikalı müttefiklerine karşı donanmalara kaptanlık ederek Kutsal Roma İmparatorluğu'nun sınırları dâhilinde seferler düzenledi. Zaferleri ve mağlubiyetlerinin sayısı aşağı yukarı aynıdır. 1477 tarihinde Fransa'ya kaptırdıkları Burgonya topraklarını geri alamadı fakat rakibi Fransa Kralı I. Fransuva'yı İtalya'dan sürmeyi başararak İtalya'daki hâkimiyetini pekiştirdi. Kutsa Roma İmparatorluğu bünyesinde kilise düşmanlarına karşı yürütülen mücadelede

5 Kredi faizleri hakkında, bakınız Ramón Carande, *Carlos V y sus banqueros* (edición abreviada), c. 2 (Barcelona, 1983), 290–301.

başarılı olamadı. 1535'te Kuzey Afrika'daki Tunus'u alıp kurduğu garnizon Kasbah'ta kırk yıl ayakta kalsa da donanması 1541'de Cezayir önünde perişan oldu.

Şarlken tahtan çekildiğinde seyahatlerini Brüksel'deki bir kitleye şöyle anlattı:

> Dokuz kez Almanya, altı kez İspanya ve yedi kez de İtalya'ya gittim; Flandre'ye on kez geldim ve harp ile sulh esnasında Fransa'ya dört, İngiltere'ye ve Afrika'ya da ikişer kez gittim... Diğer ehemmiyetsiz seyahatlerimden bahsetmiyorum bile. Sekiz kez Akdeniz'e üç kez de İspanyol denizlerine gittim.[6]

(Şarlken, VIII. Henry ile ittifak tesis edebilmek için 1520 ve 1522 yıllarında İngiltere'ye gitti. İngiliz Kanalını geçen tahttaki tek Habsburg imparatorudur.) Şarlken'in şahsi amblemi olarak taşıdığı, üzerinde *Plus Ultra* ("Daha İleri") yazılı Herkül Sütunları şeklindeki nişanı at üzerinde ve hastalandıktan sonra da tahtırevanda geçen bir saltanata işaret eder. Cihan hâkimiyetini simgeleyen Herkül Sütunları zaman içerisinde Habsburgların en gözde simgesi olacaktır. *Plus Ultra* ile birlikte İspanya bayrağını süslemeye devam etmektedir.[7]

Cervantes, Don Kişot'u yazarken kısmen Şarlken'den ilham alsa da Şarlken'in faaliyetleri ihtiyarlığın onu çalışmaktan alıkoymadığını göstermektedir. Şarlken, İspanya'da bir kurumsal ıslahat faaliyetine girişip hem seleflerinin yaptıklarını geliştirdi hem de Burgonya mali uygulamalarından ilham aldı. Şehirlerdeki düşük seviyeli asiller arasından seçilen hukukçu ve tecrübeli sekreterlerin de dâhil olduğu meclisler ve heyetler hükümet çalışmalarına nezaret edip tartışma metinleri hazırlayarak hükümdara tavsiyelerde bulundu. İdari yapı hâlâ küçüktü. Diğer bölgeler ve şehirlerde onun kanunlarına nadiren riayet edilirdi ve kargaşa

6 Henry Kamen, *Spain, 1469–1714: A Society of Conflict* (London, 1983), 69.

7 Earl Rosenthal, "Plus Ultra, Non Plus Ultra, and the Columnar Device of Emperor Charles V", *JWCI*, 34 (1971), 204–28.

içerisindeki Aragon krallığında kraliyet fermanı çoğunlukla ciddiye alınmazdı. Yeni Dünya'ya gelince Cadiz'e gidiş geliş deniz seyahati dört beş ay kadar sürerdi ve bu yüzden de gönderilen fermanlar ciddiye alındığı durumlarda bile çoğunlukla geç kalmış olurdu. Koloni hükümetlerinin sloganı "eğer ölüm İspanya'dan gelse bizler ölümsüz olurduk," şeklindeydi.[8]

1519'da Şarlken gıyabında Kutsal Roma İmparatoru ve dedesi Maximilian'ın varisi ilan edildi. Bu kendisi de güçlü bir aday olan Fransa Kralı I. Fransuva'nın beklediği bir haber değildi (o derece olmasa da İngiltere Kralı VIII. Henry de adaydı). Fakat Şarlken, Güney Almanya bankerlerinin desteğini almıştı. Elektörlere gönderdikleri ve ancak Şarlken'in seçilmesi şartıyla ödenecek çekler sonucu tayin etti. Hemen Almanya'ya giden Şarlken, Aachen'da Romalıların kralı olarak taç giydi. Çok geçmeden de Worms'taki meclise başkanlık etti. Orada, teolojik tartışmalar yüzünden papanın aforoz ettiği, Martin Luther'le tanıştı. Luther meclisin huzurunda itikadını ifade etti, Şarlken onun itikadının sapkınlık olduğunu söyleyip Luther'in öğretilerini yasaklayarak onu da kanun kaçağı ilan etti.

Fakat bu hassas anda dahi genç Şarlken mutabakata ne kadar meyilli olduğunu göstermekten geri kalmadı. Luther sadece bir keşiş olmayıp aynı zamanda mevcut Saksonya elektörü Bilge Frederick tarafından kurulmuş olan Wittenberg Üniversitesi'nde de profesördü. Topladığı, aralarında mukaddes kemiklerin de bulunduğu, kutsal emanetlerin miktarı yirmi bini geçen Frederick dindar bir Katolik'ti; o tarihte bu kutsal emanetleri ziyaret eden tövbekârların Araf'ta azap içinde geçirecekleri gün sayısının 1902202 sene ve 270 gün azalacağı hesaplanmıştı. Buna rağmen Frederick, profesörünü destekleyince Şarlken, Frederick'e doğrudan bulaşmanın hayrına olmayacağını anladı. Dolayısıyla Şarlken, Luther'in görüşlerini yasaklayan fermanı Frederick'e de

8 Cervantes ve Şarlken için, bakınız Ana Maria G. Laguna, *Cervantes and the Pictorial Imagination* (Lewisburg, PA, 2009), 97.

göndermeyerek onu, Frederick'in yaptığı gibi, cezadan muaf tutabileceğini de göstermek istedi.[9]

Meclis toplantısını müteakip Şarlken, İspanya'ya döndü. Kardeşi Ferdinand'ı Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki naibi olarak tayin edip Avusturya'daki Habsburg topraklarını ona tahsis etti. Fakat Ferdinand, Luther'in ateşlediği Protestan Reformu'nu durdurma hususunda başarılı olamadı. İmparatorluk bünyesindeki pek çok prens ve lordun kesin olarak reformdan yana olduğunu ilan etmesi için hâlâ on yıllar geçmesi gerekecek olsa da yeni görüşlerin kök salmaya başladığı şehirlerdeki halkla aralarının bozulmasını istemediğinden çoğu tarafsız kalmakla yetindi. Yeni inancın çok daha aşırı türevleri ortaya çıktı. Kıyamet öğretileriyle harman olmuş biçimde sosyal devrim fikirlerini aşılayarak 1525 tarihindeki Köylü Savaşları denen büyük ayaklanmanın da fitilini ateşlediler. Bu arada Kutsal Roma İmparatorluğu'nun savunmasını sınayan Türkler 1529 tarihinde kısa süreliğine de olsa Viyana'yı kuşattı. On yıl kadar süreyle Ferdinand bu tehditlerle tek başına mücadele etmek zorunda kalacaktı.

Şarlken bu arada Portekiz kraliçesi güzel fakat çelimsiz Isabella'yla evlendi. Siyasi bir evlilik olup çift birbirinin yüzünü ancak düğün gününde görmüştü. Fakat Şarlken çok geçmeden Isabella'ya âşık olup ona yokluğu esnasında onu İspanya naibi tayin edecek kadar ona güvendi. Şarlken'e beş çocuk veren Isabella 1539 tarihinde düşük yaptıktan sonra öldü. Şarlken onun ölümü üzerine teselliyi metreslerinde aradı. Isabella'yı hiç unutmayıp Titian'dan onun bir portresini yapmasını isteyerek müzisyenlerinden de sıklıkla onun anısına Fransızca ilahi "Bin Pişmanlık'ı" (*Mille Regretz*'i) çalmalarını istedi.

Şarlken 1529 tarihinde İspanya ile Isabella'yı terk ederek Barselona'dan Kutsal Roma İmparatorluğu'na Cenova'ya doğru yola çıktı. İki sene önce onun askerleri Fransa kralı ve papa ittifakını

9 Hubert Jedin vd., *Handbuch der Kirchengeschichte. Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation* (Freiburg, 1967), 48.

bozguna uğratarak Roma'yı yağmalamıştı. Şarlken askerlerinin gaddarlığını lanetlese de bu durumu lehine kullanmaktan geri kalmayıp fiili tutsağı olan Papa VII. Clement'i kendisine imparatorluk tacı giydirmeye zorladı. Fakat Ferdinand'ın sürekli yardım istemesi üzerine Şarlken seyahatini yarıda kesip tacını papanın elinden Roma'da değil de Şubat 1530'da Bolonya'da aldı. Taç giyme törenini şenlikler ve ahşap ve sıvadan yapıldığı halde mermer ve taştan yapılmışa benzeyen zafer taklarının altından yapılan geçit törenleri takip etti. Bu takların üzerinde Roma imparatorlarının resimlerine ek olarak dünya ve gökyüzünü gösteren küreler de bulunuyordu. Şarlken, Vergillius'un *Aeneid*'de öngördüğü gibi, hâkimiyeti yeni bir Altın Çağ başlatacak yeni Augustus olarak gösterilirken triton, siren ve denizatlarıyla birlikte resmedilen Neptün de okyanuslardaki hâkimiyet ve deniz aşırı kolonilere dikkat çekiyordu.[10]

Şarlken'in selefleri imparatorluğun kaderine dair görüntüleri hep bir arada kullanarak klasik hikâyelerle abartılı şecere ve şahsi başarıları birbirine karıştırmıştı. Şarlken'in müşavirleri, Erasmus ile Dante'den Hıristiyanlar arası barış, birleşik bir Hıristiyan devleti ve tek bir hükümdarın yönettiği bir dünya fikirlerini de alarak bu karışımı daha da zenginleştirdi. Şarlken'in en yakın danışmanlarından biri olan İspanyol hümanist Alfonso de Valdes şöyle yazmıştı: "Tüm dünya bu Hıristiyan hükümdarın idaresi altına girip bizim inancımızı kabul edecek. Böylece kurtarıcımızın 'tek bir sürü ve tek bir çoban olsun' şeklindeki sözü gerçekleşmiş olacaktır." Şarlken'e eğitime yatırım yapmasını tavsiye ederek yeni Süleyman olabilmesi için bir filozof kral gibi davranmasını nasihat etti.[11]

Diğerleri "dünyanın kralı" olduğundan Şarlken'e Kudüs'ü işaret edip mukaddes mekânları imar etmesini, "Tanrı tarafından

10 Roy Strong, *Art and Power: Renaissance Festivals 1450–1650* (Berkeley and Los Angeles, 1984), 78–81.

11 Marcel Bataillon, *Erasmo y España, estudios sobre la historia espiritual del siglo xvi* (Mexico City, Madrid, and Buenos Aires, 1966), 227; Antonio Pérez-Romero, *The Subversive Tradition in Spanish Renaissance Writing* (Lewisburg, PA, 2005), 190–5.

belirlenen, peygamberler tarafından öngörülen, Havariler tarafından öğretilen ve ölüp, yaşaması ve ölmesiyle Mesih tarafından da tasdik edilen" mutlak bir hedefin temellerini atmasını tavsiye ettiler. Ortaçağ kehaneti, Yeni Ahit teolojisi ve İtalyan hukuk teorisini harmanlayan Şarlken'in şansölyesi Mercurino di Gattinara, Şarlken'in bir cihan hükümdarı olarak, gölgesinde yerel prens, imtiyaz ve geleneklerin serpilmeye devam edeceği, ılımlı bir hükümranlık süreceğini tahayyül etti. Yazısını ilginç kinayelerle süsleyerek Siyon mihrabını ihya etmeye yeni bir Davut gibi gelecek Şarlken'in silip süpüreceği eşek yuvaları, devasa rahipler ve uzuvları yılana benzeyen arıların kralından bahsetti. Hümanist Erasmus ise Şarlken'e "Nihayetsiz Kudret" örneği üzerine kurulu bir yönetim teorisi tesis etmesini özellikle tavsiye etti.[12]

Şarlken çocukken, ileride Papa VI. Adrian olacak, önde gelen hümanist Utrechtli Adrian'dan ders almıştır. Fakat aşk romanları okumayı Latince yazmaya tercih eden kötü bir talebeydi. Yetişkinliğinde Şarlken ulvi tasavvurlardan, mağrur kinayelerden ve yönetim teorilerinden nefret etti. Danışmanlarının tüm nasihatlerine rağmen yönetim şekli son derece pratikti. Ceddini ve bu soya ait olmanın getirdiği mesuliyetler arasında Katolikliği ihya edip dünya üzerinde Tanrı'nın adaletini tesis etmek olduğunu biliyordu. Şarlken'in kendisinin kaleme aldığı (Fransızca) belki de ilk beyanat 1521 tarihinde Worms Meclisi'ndeki Luther'in kınanmasına dairdir. Bu beyanatta Alman, Avusturyalı, İspanyol ve Burgonyalı seleflerinden bahsederek tümünün "hayatları boyunca Roma Kilisesinin sadık çocukları... Katolik inancının, mukaddes ayinlerinin, fetvalarının, emirlerinin ve ibadetlerinin müdafileri... ve her daim Katolikliğin yayılmasına ve ruhların selamete erişmesine gayret eden kişiler," olduklarını iddia etmiştir.

12 Rebecca Boone, "Empire and Medieval Simulacrum: A Political Project of Mercurino di Gattinara, Grand Chancellor of Charles V", *Sixteenth Century Journal*, 42 (2011), 1027–49; Prudencio de Sandoval, *Historia de la vida y hechos del emperador Carlos V* (Madrid, 1955), 91–2; Desiderius Erasmus, *The Education of a Christian Prince*, ed. Lester K. Born (New York, 1963), 133.

"ceddine layık birisi olan" Şarlken'in sapkınlara göz açtırmamaktan başka çaresi yoktu.[13]

Ecdat mesuliyet demek olsa da tüm dünyaya yayılan topraklar da ilgi bekliyordu. Şarlken büyük bir Hıristiyan önderin "Hıristiyanlar arasında barışı tesis etmek," için çalışması gereğini kabul etse de bu fikre pratik açıdan yaklaştı. Onun amacı hükümdarların evlilik bağıyla işbirliği yapmasını sağlamaktı. O nedenle kız kardeşini Fransa Kralı Fransuva'yla evlendirdi; oğlu Philip önce bir Portekizli prensesle sonra da bir İngiliz kraliçesiyle evlenirken diğer bir kız kardeşi de Portekiz'le olan ittifakı pekiştirmekte kullanıldı. İtalya yarımadasını daha fazla Habsburg safına çekebilmek ümidiyle yeğenlerini İtalyan dükleriyle evlendirdi. Saltanatının sonuna doğru Habsburg evlilik ittifakı ağı Lehistan'dan İskandinavya'ya, İngiltere'den Bavyera ve Akdeniz'e kadar uzanıyordu. Bu, barışı hâkim kılmak adına "cihana yeniden nizam" vermeyi amaçlayan bir hanedan siyaseti olup büyükbabasının yaptığı gibi birilerinin hayatta kalmasına dair oynanmış bir kumar değildi. Fransa'yla barış yapmayı başaramayan Şarlken daha doğrudan bir yaklaşım benimsese de Fransa kralı onunla düello yapmayı reddetti.[14]

"Hıristiyanlar arasındaki barışla" dünya barışı birbirinden farklıydı. İşbirliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılıp "işledikleri günahlar yüzünden kâfirlerin eline geçen" (Alfonso de Valdes) Konstantinopolis ve Kudüs'ün kurtarılmasını hedef alan din savaşına hazırlıktan başka bir şey değildi. Bu mücadele, Şarlken'in zihninde okuduğu şövalye romanları ve Maximilian da dâhil olmak üzere İspanyol atalarının bahsetmekten hiç bıkmadığı haçlı seferi fikrinin harman olmasının ürünüydü. Bu ruh haliyle Şarlken 1535 tarihinde, kısa süre önce Türk Amirali Barbaros tarafından bir İspanya haraçgüzar devletinden alınan,

13 James Atkinson, *The Trial of Luther* (London, 1971), 177-8.

14 "Cihana yeniden nizam" için, bakınız J. A. Maravall, "Las etapas del pensamiento político de Carlos V", *Revista del Estudios Políticos*, 100 (1958), 93–146 (96).

Tunus'u ele geçirdi. Bu hamleye İspanyol, Portekiz, Ceneviz ve Malta kuvvetlerine ek olarak Şarlken'in İtalya'daki toprakları da destek verdiği gibi papa bu sefere katılmanın günahlara kefaret olacağını ilan etti.

Zafer kazanan Şarlken bir Habsburg hükümdarı için yapılacak en büyük duvar halısının yapılmasını emretti. Birlikte 600 metre kare alanı işgal eden iki devasa panelde Şarlken'in Barselona'da birlikleri teftiş etmesiyle başlayıp Tunus'un ele geçirilmesinden sonra tekrar gemiye binişlerine kadar devam eden tüm sefer kaydedildi. Şarlken açısından Tunus seferi kendi önderliğinde Hıristiyan prensleri bir araya getirip kâfirlere karşı savaşma emelini gerçekleştirebilmenin mümkün olduğunu göstermişti. Duvar halıları Brüksel ve Madrid'deki ana giriş salonları arasında gidip geldi, bir taklidi Şarlken'in kız kardeşi Mary ve Lizbon'daki saraya gönderildi.[15]

Şarlken Hıristiyan hükümdarlarla iyi ilişkiler tesis edebilmek adına müzakere ve tavize hazırdı. İşte bu ruhla Katoliklik ile Protestanlık arasında köprü inşa edecek bir teolojik formül bulmaya çalıştı. Bunu beceremeyince Katolikliği ihya ederek Protestanların sürekli şikâyet ettiği suiistimalleri ortadan kaldırabilmek adına dönemindeki papaları reform yapmaya zorladı. Şarlken bu reformları yapabilmenin en verimli yolunun bir kilise meclisi kurmak olduğuna inansa da böyle bir meclisin imtiyazlarını elinden alacağına inanan papalar bu fikre pek de sıcak bakmadılar. Bu türden bir Kilise Meclisi ancak 1545 tarihinde Trent'te kurulabildi ve kurulmasıyla çoğu Protestan'ın muhalif olduğu Katolik akidelerini onaylaması bir oldu.

İmparatorluk bünyesinde askeri bir çatışmanın çıkabileceğinden endişe eden Şarlken "şehirleri, aralarındaki mesafeleri, nehirleri ve dağları" gösteren teferruatlı "renkli haritalar" hazırlattı. Günümüze ulaşamamış olsa da bunlar Alman topraklarını gösteren ilk ayrıntılı haritalardı. Şarlken benzer şekilde siyasi zemini

15 *Kaiser Karl V. erobert Tunis*, ed. Sabine Haag and Katja Schmitz-von Lederbur (Vienna, 2013).

de hazırladı. Din savaşı ilan etmek yerine Protestan prenslerin üzerine, onlara ait olmayan toprakları ellerinde tuttuklarını iddia ederek, yürüdü. Bunun düşmanları arasında yarattığı bölünme sayesinde Şarlken 1547 tarihinde Protestan prenslere karşı Mühlberg Muharebesi'nde ezici bir zafer kazandı.[16]

Şarlken muzafferken dahi mütevazılığından ödün vermedi. Katolikliği zorla dayatmak yerine papanın hâkimiyetinin tanınması karşılığında hem Protestan hem de Katoliklerin itiraz etmeyeceği bazı Protestan ibadetlerinin icra edilmesine izin veren bir geçiş dönemi dini anlaşmasını kabul ettirdi. Bu bağlamda, hâlâ Roma'nın denetimi altında olsa da, Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesinde ayrı bir inanç tasarımı ortaya koymuş oldu. Fakat iki taraf da geri adım atmaya niyetli olmayıp Şarlken'in kazandığı zaferle elde etmiş olduğu güçten rahatsızdı. Sonuç olarak geçiş dönemi dini anlaşması sadece Şarlken'in askeri güçle işgal ettiği topraklarda kabul edildi. 1552'de, Katolik Fransa kralının desteklediği, Protestan "istiklal ve hürriyet" birliği Şarlken'i kaçmak zorunda bıraktı. Rakiplerinin galebe çalıp Katolik müttefiklerinin de terk ettiği Şarlken bir tahtırevan içerisinde uzak ama emniyetli Carinthia'ya kaçtı.

Şarlken, imparatorluk bünyesinde barışın tesis edilmesi vazifesini kardeşi Ferdinand'a verince Ferdinand da 1555 tarihinde Augsburg'da prenslerle lordlara Katoliklik ve Lüteryanizm arasında tercih yapabilme hakkını tanıdı. Şarlken o tarihte fiziki ve zihinsel sınırlarına erişmişti. İmparator olarak son yıllarını inzivaya çekilmiş halde saat söküp hizmetkârlarından onların eş zamanlı olarak tıklamasını sağlamalarını isteyerek geçirdi. 1555 tarihinde tahttan feragat edip Kastilya'daki Yuste Manastırına çekildi. Bazen iddia edildiği gibi orada keşiş olarak yaşamadı. Elinin altında elli civarında hizmetkâr olup zamanını siyaset ve

16 Renkli haritalar için, bakınız James D. Tracy, *Emperor Charles V, Impresario of War: Campaign Strategy, International Finance, and Domestic Politics* (Cambridge, 2002), 213.

din hakkında yazıp istiridye, yılan balığı, hamsi ve bira tüketerek harcadı. Şarlken'in hekimlerine göre 1558 tarihindeki ölümünün nedeni oburluk olsa da sıtmadan olduğunu söylemek kulağa daha hoş gelmektedir.[17]

Şarlken hükümranlığı boyunca onun adına dünyanın diğer köşelerinde yapılan keşifleri dikkatle takip etti. Meksika'daki *conquistador*larla irtibat halinde olup onların memlekete gönderdikleri ganimetleri inceleyerek keşiflerini haritadan takip etti. Yeni Dünya'ya yerleşen ilk Habsburg'un faaliyetlerini de takip etti. Söz konusu bu Habsburg Gentli Kardeş Peter (Fray Pedro de Gante) olup kendisi Maximilian'ın gayrimeşru çocuğu olmasının yanı sıra Meksika'da yüzden fazla Fransisken okulu ve kilisesi de inşa etmişti. Şarlken ilk Amerikan yerlisini 1520 tarihinde Brüksel'de gördü –yerli titrediğinden Charles kendisine bir kıyafet verilmesini emretti. Bilahare Şarlken yerli halkın durumundan endişe ettiğinden onlara adaletle muamele edilmesini, zorla çalıştırılmamalarını ve yeni dini zorla değil de kalpleri ısıtılarak kabul etmelerinin sağlanmasını emretti.[18]

Şarlken'in Yeni Dünya'ya olan ilgisi onun Eski Dünya'ya gönderdiği ganimetlerle sınırlı değildi. "Uzak Kalküta halkı" Şarlken'in cihan imparatorluğunun bir parçası olduğundan, oğlu Philip'e de söylediği gibi, "Tanrı'nın rızası ve adalet icabı" aynı zamanda onun sorumluluğundaydı. Fakat Şarlken'in toprakları Pasifik Okyanusuna kadar yayılırken evrensel krallık dini ihtilaf yüzünden ikiye bölünmüştü. Şarlken, Hıristiyan hükümdarlar arasında barışı tesis etmeyi ne kadar istese de artık tüm Hıristiyanlara aynı gözle bakabilmesi mümkün değildi. Augsburg Barışıyla Kutsal Roma İmparatorluğu'nun topraklarındaki prenslerin çoğu Lütheryen olurken çok azı eski inanca sadık kalmayı sürdürdü.[19]

17 J. De Zulueta, "La causa de la muerte del Emperador Carlos V", *Parassitologia*, 49 (2007), 107–9.

18 Hugh Thomas, *The Golden Age: The Spanish Empire of Charles V* (London, 2010), 40–2.

19 "Tanrı'nın rızası..." için, bakınız Thomas, *The Golden Age*, 364.

AVRUPA'DAKİ
HABSBURG TOPRAKLARI, 1555
ANAHTAR
HABSBURG TOPRAKLARI
KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU'NUN SINIRLARI
İRLANDA
İNGİLTERE
İspanya Kralı II. Philip'in eş hükümdarlığı, 1554-58
Kuzey Denizi
Baltık Denizi
KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU
ASAĞI ÜLKELER
POLONYA-LİTVANYA
SİLEZYA
BOHEMYA
Viyana
Bratislava
DIŞ AVUSTURYA
AVUSTURYA
TİROL
FRANCHE-COMTE
ŞAROLE
FRANSA
ATLAS OKYANUSU
MACARİSTAN
TRANSİLVANYA
MOLDOVYA
Osmanlı Uyduları
Milan
MİLANO
Venedik
OSMANLI İMPARATORLUĞU
EFLAK
Karadeniz
HIRVATİSTAN
KASTİLYA
İSPANYA
Madrid
PORTEKİZ
ARAGON
Roma
NAPOLİ
Napoli
SARDUNYA
BALEAR ADALARI
SİCİLYA
Tangiers
Vahran
Tunus
Akdeniz

Şarlken 1555'te Brüksel'deki tahtan çekilme konuşması esnasında hazirûndan gözyaşları içerisinde özür diledi. Elinden geleni yapmış olup daha iyisi yapamayacağından ötürü de bedbahttı. Hâlihazırda toprakları bölünmeye devam ediyordu. Kardeşi Ferdinand, imparatorluk tacını Şarlken'in oğlu Philip'e vermeyi reddediyordu. Ferdinand 1531 tarihinde Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kralı olarak seçildiğinden haklı olarak Şarlken'in ardından imparator olmayı bekliyordu. O yüzden, Şarlken, Ferdinand'ın oğlu Maximilian'ın (müstakbel İmparator II. Maximilian) Philip'ten sonra hem İspanya hem de Kutsal Roma İmparatorluğu hükümdarı olmasını ihtiva eden dönüşümlü idareyi teklif etmiş olsa da, Ferdinand İspanya ile Kutsal Roma İmparatorluğu'nun tek bir hükümdar tarafından yönetilmesi fikrini kabul etmedi. Bunun neticesinde de Habsburg toprakları en geniş oldukları tarihte İspanya kısmı Şarlken'in oğlu Philip'in Orta Avrupa kısmı da Şarlken'in kardeşi Ferdinand'ın olacak şekilde iki bölündü.[20]

Her şeye rağmen Şarlken'in başarıları hissedilir boyuttadır. Habsburglar efsane toplamaya, büyük mozoleler inşa etmeye ve Romalılarınkini hatırlatan zafer alayları düzenlemeye devam ettiler fakat bunların hiçbiri artık yok yere kendini olduğundan büyük göstermeye çalışmak için değildi. Aksine artan biçimde, Şarlken'in Worms Meclisinde de altını çizdiği, müşterek bir amacı ihtiva etmeye başlamışlardı –hanedanı din savunmasının aracı haline getirmek. Bu düzenleme zaman gerektirecek olup başlangıçta İspanya'dan ziyade Orta Avrupa'da kendini gösterdi. Philip'in dindarlığı nihayetsizken Ferdinand ile varisleri, Katolik inancından taviz verme pahasına dahi, Şarlken'in müzakere ve anlaşmaya varma hevesini paylaşmaktaydı. Zaman içerisinde parçalar yerine oturup AEIOU harflerine Şarlken'in Katolik kilisesine hizmet eden Habsburg hanedanı hayali de eklendi.

20 Şarlken'in tahttan feragat konuşması için, bakınız Edward Armstrong, *The Emperor Charles V*, 2. b., c. 2 (London, 1910), 355.

7

Protestan Mukavemeti ve Macaristan ile Bohemya

29 Ağustos 1526 akşamı Macar Ordusu Mohaç Ovası'nda Osmanlı Türkleri tarafından iki saatten kısa sürede imha edildi. Muharebede önde gelen asillerin yarısıyla savaşta kendi birliklerine komuta eden yeni piskoposla başpiskopos da hayatını kaybetti. Strigel'in portresinde bir çocuk olarak karşımıza çıkan Macaristan ve Bohemya'nın genç kralı Louis de bozgun esnasında hayatını kaybedenler arasındaydı. Henüz yirmi yaşındaydı. Louis'nin ölümüyle Habsburglara Macaristan ve Bohemya krallıklarını elde etme yolu açıldı çünkü Louis'nin varisi Strigel'in resminde solda duran çocuktu –Maximilian'ın küçük torunu Avusturya arşidükü Ferdinand (1503-1564). Bu Habsburglar açısından en büyük "Fortinbras anıydı." Ferdinand ile varisleri Macaristan ve Bohemya'daki Jogiello hanedanının kalıntıları üzerinde tarihçilerin Habsburg imparatorluğu adını vereceği Orta Avrupa topraklarından oluşan bir küme inşa edeceklerdi.

Jagiello hanedanından Louis, Habsburglarla iki koldan akrabaydı. Kız kardeşi Anne, Ferdinand'la evliyken Louis de 1522 tarihinde Ferdinand'ın kız kardeşi Mary'yle evlenmişti. Türkler Macaristan'dan çekilince, kralın bir varisi bulunmadığından, Mary derhal idareyi ele alıp hem Macar hem de Bohemya krallıklarının kardeşine miras kalması için var gücüyle çalıştı. Ferdinand o tarihte çoktan Şarlken'in Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki naibi olarak görev yapmaya başladığı gibi Şarlken Orta Avrupa'daki

Habsburg mülklerinin idaresini de ona vermişti. Strigel'in resmindeki çocuk artık asabi, İspanya'da yetişmiş ve orada revaçta olduğu üzere siyah giyinmeyi seven bir gençti. Çıkık elmacık kemikleri, ince suratı ve ince uzun uzuvlarıyla örümceğe benziyordu.

Ferdinand'ın Bohemya ile Macaristan'daki seleflerinin talepleri tarihçileri hâlâ yanıltmaya devam etmektedir. Yabancı asker ve yardım elde edebilmek için hem Louis hem de babası II. Wladislas (1456-1516 tarihleri arasında yaşadı) yabancı elçileri Bohemya ve Macaristan topraklarının fakirleştiğine ve dolayısıyla artan Osmanlı Türkü tehdidine karşı fazla bir mukavemet gösteremeyeceğine ikna ettiler. Tarihçilerin elindeki bilgilerin çoğu elçilerin mali sıkıntılara dair raporlarına dayanır. Bohemya'daki fakirliğin asıl nedeni yerel meclislerin hükümdarın ilave vergiler toplama taleplerini sürekli reddetmesi olsa da kralın elinde darphaneler, madenler ve geçiş ücretlerinden elde ettiği hatırı sayılır bir gelir vardı. Macaristan'da ise fukaralık tümüyle yalandan ibarettir. Devlet gelirlerinin büyük bölümü daha kaynağında dağıtıldığından hazineye hiç girmezdi. Ona rağmen hazine gelirinin senede altı yüz bin altın florin ya da duka olduğu söylenebilir ki buna mecburi borçlanma ve beklenmedik kazançları da dâhil etmek gerekir. Hazineden zimmetine para geçirdiği anlaşılan bir piskopos hürriyeti karşılığında dört yüz bin florin ödemeye mecbur kalmıştı.[1]

Louis'nin Macaristan'dan elde ettiği gelirin Arşidük Ferdinand'ın Avusturya'dan elde ettiği gelirden aşağı kalır yanı olmadığı gibi bu gelir sayesinde Macar ordusu Avrupa'daki en modern ve iyi teçhiz edilmiş ordulardan biri haline gelmişti. İtalya'da kullanılmış olsaydı, tümü entegre savaş planına göre hareket eden, kargılı askerleri, arkebüzcüleri, topçusu ve süvarisiyle bütün yarım adayı alabilirlerdi. Fakat bu ordu onun yerine Mohaç'ta Osmanlı Türklerinin karşısına çıktı –yirmi beş bin askerin, ne kadar

1 Kenneth J. Dillon, *King and Estates in the Bohemian Lands 1526–1564* (Brussels, 1976), 40–4; Martyn Rady, "Fiscal and Military Developments in Hungary During the Jagello Period", *Chronica* (Szeged), 11, 2011, 85–98.

iyi teçhiz ve komuta edilmiş olursa olsun, kendisinden üç kat kalabalık bir orduyu yenmesi nadiren görülür. Buna rağmen Sultan Süleyman'ın danışmanları kendisine Macar ordusunun çetin bir rakip olduğunu söyleyerek kralının da "kâfirlerin büyük hükümdarlarından biri," olarak kabul ettirmişlerdi. Bu yüzden Süleyman Macaristan'a hem Anadolu hem de Balkanlardaki Türk birliklerini ihtiva eden iki orduyla sefere çıktı.[2]

Dolayısıyla Ferdinand açısından, ikisi de nispeten zengin krallıklar olan, Bohemya ile Macaristan'ı ele geçirme isteği son derece makuldü. Yine de Habsburg sülalesi ile Bohemya ve Macar krallarının sülaleleri arasındaki çifte nikâh sorunsuz bir geçişin temini bakımından yeterli değildi. İki krallıkta da mevcut olan güçlü asiller meclis vasıtasıyla siyaset ve veraseti belirlemek istiyordu. Bohemya meclisi daha örgütlü olup üyeleri otuz kadar şehrin temsilcilerin oluşurdu. Senede üç dört kez toplanan meclis on altıncı yüzyıla gelindiğinde krallık idaresini, kendi hükümet memurlarını tayin edecek derecede, kendi aracı haline getirmişti.

Fakat Macar meclisi daha ödlekti. Senede ekseriya bir kez toplanırdı ve krallıktaki tüm asiller yani yaklaşık on bin soylunun bizzat katılma hakkı olduğundan da toplantıları çok kalabalık geçerdi. Meclis genelde Pest yakınındaki Rákos Ovası'nda toplanırdı. Çitlerle çevrili açık arazide bir araya gelen asiller bir kürsüde oturan kral ile memurlarını azarlarken silahlı çingeneler de civarda devriye gezerdi. Meclise tam teçhizatlı katılan asiller kimi zaman hainlerin gözünü korkutmak için cellat kütüğü koyar ya da darağacı kurardı. Gerektiğinde bunları kullanmaktan

2 Muharebe meydanı taktikleri için, bakınız V. J. Parry, "La manière de combattre", *War, Technology and Society in the Middle East*, ed. Parry ve M. C. Yapp (London, 1975), 218–56 (221). Ayrıca bakınız László Veszprémy, "The State and Military Affairs in East-Central Europe, 1380–c. 1520s", European Warfare 1350–1750, ed. Frank Tallett ve D. J. B. Trim (Cambridge, 2010), 96–109. Macar kralının "en büyük hükümdarlardan biri olması" hakkında, bakınız Feridun M. Emecen, "A csata, amely a "Nagy Török" előtt megnyitotta a magyar Alföldet—Mohács, 1526", *Mohács*, ed. János B. Szabó (Budapest, 2006), 412–34 (414–6).

da çekinmezlerdi. Pek çok asilin ilk fırsatta kaçıp gitmesine şaşmamak gerekir. Bu gergin ortamda önce kral kendi tekliflerini sunar sonra da asiller şikâyetlerini dile getirirdi. Ardından da geriye iki makamı uzlaştırıp ikisinin de hemfikir olabileceği bir anlaşmaya imza atmak kalırdı. Mutabakata varılamadığı zamanlarda ise krallığın işleri sürüncemede kalmaya devam ederdi.[3]

Mohaç'ta Kral Louis'nin ölmesi üzerine iki krallık da sahipsiz kaldı. Ferdinand iki krallık içerisinde Bohemya'nın daha cazip olduğunu düşündüğünden tacını ele geçirmek adına derhal harekete geçti. Ferdinand'ın elini güçlendirmek adına hem adamları hem de dul kraliçe ölü Kral Louis'yle evlilik bağıyla sağlanan hısımlığa vurgu yapıp durdu. Fakat Çek toprakları birkaç bölümden müteşekkildi. Bohemya'ya ek olarak her biri kendi meclis ve kanunlarına sahip olan Moravya, Silezya ve Yukarı ve Aşağı Lausitz de bulunuyordu (Silezya günümüzde büyük ölçüde Polonya sınırları içerisindeyken Lausitzler Polonya ile Almanya arasında bölünmüştür). Bu topraklar Ferdinand'ın miras hakkını kabule razı olsa da bu hakka ancak ölü kralın kız kardeşi olan karısı sayesinde sahip olduğunda ısrar ettiler. Üstelik mevzubahis meclisler içerisinde en güçlü olanı Bohemya meclisiydi. Kralın seçimle gelmesi gerektiğine inandıklarından kimin kral olacağına karar verecek olan da yine bu meclisti.

Bohemya tahtının Ferdinand'a ek olarak dokuz varisi daha vardı: Farklı Alman prensleri, birkaç hırslı Çek lord ve Fransa Kralı I. Fransuva. Fransa kralının yedi yıl önce imparator olarak seçilmeyi beceremememesinin hırsını zerre kadar törpülemediği belliydi. Bohemya meclisinden bir heyet her birini değerlendirdikten sonra, muhtemelen, Macaristan'dan kuzeye doğru ilerlemeye devam etmeleri mümkün olan, Türkleri durdurabilecek güce sahip içlerindeki yegâne kişi olduğundan, Ferdinand'da karar kıldı. Ferdinand'ın asillerin Jagiello seleflerine olan borçlarını

3 Bakınız *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae—The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1490–1526*, ed. Péter Banyó ve Martyn Rady (Idyllwild, CA, and Budapest, 2012).

sileceğini açıklamasının da bu seçimde etkisi olmuştu. Yine de Ferdinand bu seçimi teminat altına alabilmek için, kralın seçimle gelmesini kabul etmek, Bohemya asillerinin haklarını tanımak ve Çek Utraquistlere tanınan dini hürriyeti devam ettirmek gibi, tavizler vermek zorunda kalmıştı.

Utraquistler 1415 tarihinde sapkın olduğu için yakılan Praglı Vaiz Jan Hus'un müritleri olup Bohemya'daki en kalabalık tarikat onlardı. Aşai Rabbani ayininde onlar bebekler de dâhil olmak üzere cemaate ekmekle şarap dağıtırken (*sub utraque specie*, ki isimleri de buradan gelir) Katolik Kilisesi şarabı umumiyetle ruhban sınıfına ayırırdı. Utraquistlerin farklı olan kilise hiyerarşisinde en tepede, Prag'da Katolik Başpiskoposluğu yerine görev yapan, idarecilerden müteşekkil bir heyet vardı. Utraquistler papanın otoritesine karşı çıksalar da onun "teolojik bakımdan" zaruri olduğunu kabul eder ve rahiplerinin Katolik piskoposları tarafından onaylanmasını isterlerdi. 1433'te Basel'de toplanan Kilise Meclisi Utraquizm'e izin vermeyi kabul etse de papa çok geçmeden Utraquizm'i sapkın ilan etti. Bu nedenle Utraquist kilisesinin Bohemya'daki haklarını tanımış olan Ferdinand da yoldan çıkmış oluyordu.[4]

1527 başında Ferdinand'a, Prag'daki St. Vitus Katedrali'nde Olomous piskoposu (Prag piskoposluğu makamı boştu) taç giydirdi. Ettiği yeminde Katolik kilisesine ek olarak Utraquist kilisesini de muhafaza edeceğini söylemişti. Ferdinand bu söze hürmeten Utraquistlerle hiç uğraşmayıp onun yerine, pek istemeden de olsa, Çek şehit Jan Hus'unkiler de dâhil olmak üzere sapkın ayin ve fikirleri müdafaa etmeye devam etti. Bir Habsburg hükümdarının böyle bir konuma gelmek zorunda olması çok ilginçtir.[5]

4 Utraquist ayini hakkında, bakınız Zdeněk V. David, "Utraquism's Curious Welcome to Luther and the Candlemas Day Articles of 1524", *SEER*, 79 (2001), 51–89 (76–7).

5 Benita Berning, *'Nach alltem löblichen Gebrauch'. Die böhmische Königskrönungen der Frühen Neuzeit (1526–1743)* (Cologne, Weimar, and Vienna, 2008), 105, 119.

Macaristan'da verasetin kesin hükümleri olmayıp, o tarih için siyasi dengenin üzerine inşa edilebileceği ideal karışım olan, hem veraset hakkı hem de meclisin vereceği kararla belirlenirdi. Louis'nin ölümünden üç ay sonra meclis John Zápolya'yı onun varisi olarak seçti. Zápolya, o tarihte Macaristan'ın en doğudaki eyaleti olan, Transilvanya voyvodasıydı. Zápolya'nın damarlarında bir damla bile hanedan kanı bulunmasa da Macar asilleri arasında bol miktarda destekçisi mevcuttu. Zápolya, taç giyme törenlerinin yapıldığı şehir olan, başkent Budin'in güney batısındaki, İstoni Belgrad'da Nitra piskoposunun elinden taç giydi. Piskoposun ona giydirdiği St. Stephen'in Mukaddes Tacı'ydı. On birinci asır başlarında yaşamış Macaristan'ın ilk Hıristiyan kralından ismini alan bu taç aslında iki küçük tacın birbirine eklenip tepelerine bir kiriş takılmasıyla oluşturulmuş daha sonraki döneme ait bir üründü. Her şeye rağmen onu takana kadar hiç kimse Macaristan'ın gerçek hükümdarı olarak kabul edilmezdi.[6]

Ölü kralın sülalesiyle olan evliliğinin ona verdiği haktan güç alan Ferdinand, Macaristan'a girdi, hediyeler ve unvanlar dağıtıp Kral John Zápolya'yı doğuya sürdü. Meclis tekrar toplanarak Ferdinand'ı kral ilan etti. Zápolya'nın taç giymesinden sadece bir ay sonra Ferdinand tahta çıkmış oldu –aynı mukaddes tacı, aynı şehirde ve aynı piskoposun elinden giydi. Bu arada, on ikinci asırdan beri Macaristan'ın parçası olan, Hırvatistan krallığındaki (günümüzde Adriyatik kıyısındaki Kuzey Dalmaçya) asiller meclisi de Ferdinand'ı kralları olarak seçti. Hırvat asiller bunu bir şart öne sürmeden yaparak Ferdinand'ı Hırvat tahtının varisi olarak tanıyıp onun varislerinin haklarını da kabul ettiler. Hırvat Meclisi, Ferdinand'a bu biçimde boyun eğdiğinden bir

6 Macaristan'da veraset hakkında, bakınız Martyn Rady, "Law and the Ancient Constitution in Medieval and Early Modern Hungary", *A History of the Hungarian Constitution*, ed. Ferenc Hörcher ve Thomas Lorman (London and New York, 2019), 21–45 (30–5).

daha kendi kralını seçemeyip Habsburglar ne teklif ederse kabul etmek zorunda kaldılar.[7]

İkisi de St. Stephen'in tacını giyen iki rakip kralı olan Macaristan'da iç savaş başladı. Ferdinand askeri açıdan üstün olduğundan John Zápolya istemeden de olsa Osmanlı Türkleriyle 1529 tarihinde ittifak yaparak sultanın vasalı oldu. Anlaşma Mohaç cenk meydanında, savaşın neden olduğu yıkımın ve ölülerin kafataslarının arasında, onaylandı. Padişah Zápolya'yı desteklemek için Ferdinand'ın topraklarını işgal ederek aynı sene Viyana'yı muhasara etti. Bir tarafında Zápolya'nın zoraki ittifakı ve Türkler diğer tarafındaysa Ferdinand'ın bulunduğu üçlü bir mücadele başladı. Zápolya'nın Türklere ihanet ederek Ferdinand'la anlaşmaya çalışmasını müteakip 1540 tarihinde ölmesi üzerine ertesi sene Türkler Orta Macaristan'ı işgal ederek ellerinde tuttular. Türklerin en çok değer verdikleri evliyalarının naaşlarını Macaristan topraklarındaki türbelere nakletmeleri burada kalmaya niyetli olduklarını gösteriyordu.

Macaristan adım adım üçe bölündü –çoğu, Zápolya'nın oğlu ve henüz çocuk olan II. John Sigismund'a (1540-1571 yılları arasında yaşamıştır) miras kalıp kendi meclisi ve kanunları olan, Transilvanya'nın teşkil ettiği doğu bölgesi; Adriyatik sahilinden kuzeydoğudaki Ferdinand'ın topraklarına kadar uzanan hilal şeklindeki bölge; Türklerin elinde olan geniş merkezi koridor. Başkent Budin şehri Türk paşasının makamı olurken en büyük kilisesi olan Matthias Kilisesi de camiye çevrilip kulesi minare olarak kullanıldı. Orta Macaristan'daki Türk hâkimiyeti 140 yıldan uzun sürecektir.

1520'lerden itibaren Orta Avrupa'da baş gösteren Reform, bölgedeki siyasi belirsizlik ve bölünmeleri bir kat daha artırdı. Bohemya topraklarında Lüteryenlik yüzünden Utraquizm daha da radikal hale gelip ılımlılarla reformcuların arasını açarak daha

7 *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*, c. 33 (Zagreb, 1912), 50–3.

aşırı mezheplere de cesaret verdi: Yetişkinlerin vaftiz edilmesini ve sosyal devrimi kabul eden Anabaptistler; ilahi tutkuyla kendilerinden geçen Demoniaclar; çıplaklık ve herkesin önüne gelenle sevişmesinin Cennet bahçesindeki masumiyeti geri getireceğine inanan Adamiteler; İsa'nın ulûhiyetini reddeden Ünitaryenler vs. Bu arada Macaristan'da Lütheryenlik sarayda da kök salmaya başladı. Mohaç Muharebesi'nden önce dahi Protestanlığa muhabbet besleyen Kraliçe Mary bu yüzden papa elçisi tarafından "Lütheryen dişi aslan" olarak adlandırılırken Kral Louis'nin baş danışmanlarından biri olan Brandenburglu George, saraydaki vazifesinden bir süreliğine istifa ederek Reform'u Silezya'daki mülklerine yaymakla ilgilendi.[8]

Lütheryenlik, Almanların ekseriyeti teşkil ettikleri yerlerde serpildi –ticari sınıfı oluşturdukları Macaristan'ın büyük şehirleri ve Pied Piper efsanesiyle yola çıkıp on ikinci yüzyılda tüccar ve çiftçi olarak yerleştikleri Transilvanya'da. Fakat Macar kırsalını fetheden John Calvin'in 1530'lardan sonraki daha katı reformcu itikadı haline geldi. Kalvinizm ilahi müdahaleye vurgu yapıyordu ki bu da Macarların ülkenin Türkler ve Habsburglar tarafından neden işgal edildiğini açıklamasını kolaylaştırıyordu. Kalvinist vaizler Macarların başına gelen musibetlerin Eski Ahit'te zikredilen İsrailoğullarının başına gelenlerden farklı olmadığını dolayısıyla onların da Seçilmiş Millet olduğunu söylüyorlardı. Kalvinizim'le birlikte beklenmedik biçimde Üniteryanizm de katı fakat "dindar" asiller ve şehir ileri zenginlerinin himayesi altında Transilvanya'da yayıldı. Bir buçuk asır boyunca, Transilvanya'daki en büyük kilise olan, St. Michael Kilisesi Üniteryenlerin ibadethanesiydi.[9]

8 Katherine Walsh, "Eine Ketzerin im Hause Habsburg? Erzherzogin Maria, Königin von Ungarn und Böhmen", *JGPÖ* (2007), 7–25 (10–11).

9 "Seçilmiş halk," için, bakınız Graeme Murdock, *Calvinism on the Frontier: International Calvinism and the Reformed Church in Hungary and Transylvania* (Oxford, 2000), 6, 262.

Kalvinist ve Üniteryenler, Katolik ve Lütheryenlerden farklı olarak, İsa'nın fiziki olarak ya da özü itibariyle ayindeki ekmek ve şarapta var olduğunu inkâr ettiklerinden dolayı çok baskı gördüler. Buna rağmen yeni inanç toprak sahiplerinin himayesi altında yayılmayı sürdürürken doğuda, imparatorluğun Transilvanya topraklarında, meclis Kalvinizm'le Üniteryanizm'i resmi dinler olarak kabul etti. Türklerin elindeki bölgelerde dini ibadetler üzerinde herhangi bir denetim mevzubahis değildi. Budin'deki paşa 1548 tarihinde "tüm Macar ve Slavların Tanrı'nın sözünü hiç korkmadan söyleyip dinleyebileceğini," ilan etti. Yüzyıl sonuna gelindiğinde Macaristan'ın üç parçasında bulunan kilise mıntıkalarının dörtte üçü şu veya bu biçimde Protestan olmuştu.[10]

Ferdinand sapkınlığın yayılmasına tepki olarak Luther'in Worms Meclisi'nde ilan ettiği akidesini 1527'de tüm toprakları ve krallıklarında yasaklayıp aksini yapanların da ölüm cezasına çarptırılacağını ilan etti. Fakat o tarihe kadar Lütheryanizm, Avusturya'yı da ele geçirmişti. Ertesi sene kilise mıntıkaları ve dini kurumlara düzenlenen bir teftiş ya da "ziyaret," esnasında durumun ne kadar vahim olduğu meydana çıktı. Viyana'nın merkezindeki İskoç manastırında (İrlandalı keşişlerin kurduğu Schottenkloster) sadece yedi keşiş kalmışken üniversitedeki talebe sayısı da otuza düşmüştü. Gelen diğer haberlerde rahibelerin görevlerini terk ederek seyahate çıktığı ya da evlendiğinden bahsediliyordu. Steiermark'taki Admont'ta bulunan rahibeler yanlarında Protestan kitapları bulundurduğu gibi manastırın hazinelerini de talan etmişlerdi.[11]

10 "Tüm Macar ve Slavlar Tanrı'nın sözünü..." için, bakınız Géza Kathona, *Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből* (Budapest, 1974), 50.

11 Grete Mecenseffy, *Geschichte des Protestantismus in Österreich* (Graz and Cologne, 1956), 10; Johann Loserth, "Zu den Anfängen der Reformation in Steiermark. Die Visitation und Inquisition von 1528 und ihre Ergebnisse", *JGPÖ* (1933), 83–97; Johannes Jung OSB vd., *Das Schottengymnasium in Wien* (Vienna, Cologne, and Weimar, 1997), 29. Astrid von Schlachta, "Protestantismus und Konfessionalisierung in Tirol", *JGPÖ* (2007), 27–42 (30).

Ferdinand "Mukaddes Hıristiyan Dinindeki bu hizbi ve yapılan kahredici hataları büyük bir keder ve ıstırapla izliyor olsa da," elinde buna karşı gelebilecek kuvvet yoktu. 1530'lara gelindiğinde Aşağı ve Yukarı Avusturya meclislerinde Protestanlar ekseriyeti ele geçirmişti. Talep üzerine kesenin ağzını açan eyalet asilleri Ferdinand'ın saltanatının sonuna kadar birkaç milyon dukalık vergi ödediler. Ferdinand, Lütheryenlere karşı kaba kuvvete başvurmuş olsaydı hem kazanamayacağı bir iç savaşı tetiklemiş olur hem de Türklere karşı yürüttüğü mücadelede ihtiyaç duyduğu gelir kaynaklarını tehlikeye atardı. Üstelik Protestanlık o kadar çok sayıda asil ve diğer kesimler tarafından kabul görmüştü ki Ferdinand'ın yönetici ve saray erkânı olarak kullanacağı yeterli sayıda Katolik kalmamıştı. Ferdinand, Protestanları devlet memurluklarına tayin ettiği gibi onları divanına bile davet etmişti. Hepsinden daha ilginci Ferdinand'ın din siyaseti danışmanının evli bir rahip olmasıdır.[12]

Ferdinand'ın müşavir ve sözü dinlenir kişi olarak yine Protestanları kullanmak zorunda kaldığı Macaristan'da da durum farklı değildi. Baş müttefiki ve 1554 tarihinden sonra da başvekili ya da *palatin*i olan Thomas Nadasdy'nin Batı Macaristan'da bulunan Sarvar'daki şahsi matbaası, aralarında Yeni Ahit'in Macarca tercümesinin de bulunduğu, Protestan eserlerini basmaktaydı. Bohemya'da teolojik olarak Lutheryanizm ile Kalvinizm (pasifizmle karışık olarak) arasında bulunup Hussitizm'in daha aşırı bir türevini benimsemiş olan Çek Kardeşlik Birliği (Unity of Czech Brethren) nadiren baskı gördü. Yine de Ferdinand her bulduğu

12 "Büyük bir keder ve ıstırapla..." için, bakınız Anita Ziegelhofer, "Die Religionssache auf den steierischen Landtage von 1527 bis 1564", *JGPÖ* (1994), 47–68 (56). Meclisler için, bakınız Rudolf Leeb, "Der Augsburger Religionsfrieden und die österreichischen Länder", *JGPÖ* (2006), 23–54 (45). Ferdinand'ın müşavirleri için, bakınız Alfred Kohler, *Ferdinand I. 1503-1564. Fürst, König und Kaiser* (Munich, 2003), 144–7. Ayrıca bakınız, Howard Louthan, *The Quest for Compromise: Peacemakers in Counter-Reformation Vienna* (Cambridge, 1997), 87–96.

fırsatta Katolikliği desteklemeyi ihmal etmedi. 1541 tarihindeki bir yangında Prag'daki kraliyet kütüphanesinin yanmasıyla pek çok asil ve diğerlerinin tapuları yok olup gidince Ferdinand, Katoliklik yanlılarının haklarını iade ederken Protestanlara tanınmış olan hakları geri aldı. Prag'da 1547 tarihinde patlak veren isyanı fırsat bilen Ferdinand, Protestan asilerin aleyhine Katolik asilleri mükâfatlandırmayı sürdürdü.

Ferdinand dönemindeki nispi müsamahanın tek nedeni menfaatler değildi. Ferdinand dini mevzularda orta yol takip etmenin ve Katoliklerle Protestanlar arasında bir mutabakata varmanın mümkün olacağına inanıyordu. Bu bakımdan Erasmus'un en iyi çözümün rakip itikatlar arasındaki bir uzlaşmayla sağlanabileceği görüşüne yakın olduğu söylenebilir. Benzer şekilde çatışmadan uzak durarak tam tersine papaya baskı yapıp, uzlaşma vesilesi olması adına, rahiplere evlenme hakkı ve ayinin hem ekmek hem de şarapla yapılmasını kabul etmesini istedi. Katolik inancı adına giriştiği hamleler nazik ve tartışmaya yer vermeyecek türdendi –Prag'daki başpiskoposluğun yeniden kurulması, Utraquist Charles Üniversitesi'ne karşılık olarak Prag'da Katolik Clementium Koleji'nin kurulması, Cizvitler olarak bilinen ve yeni ortaya çıkan Katolik misyonerlerinin eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi ve Viyana'nın dört bir taraftan kuşatılmış kilise mıntıkasına hak edecek seviyedeki piskoposların atanması.

Ferdinand'ın toprakları Orta Avrupa'nın büyük kesimi teşkil ediyordu. Buna ek olarak Ferdinand kardeşi adına Kutsal Roma İmparatorluğu naipliği yapıp 1558 tarihinde de onun yerine imparator oldu. Fazlasıyla meşgul olduğundan Macaristan ve Bohemya'nın idaresini naip meclislerine devretti. Zamanının çoğunu diğer sarayların şikâyetlerini dinlemek ve sunulan dilekçeleri okumakla geçirirdi. Siyasette eşgüdüm ancak Kraliyet Divanı sayesinde sağlanabilmişti. 1527'de kurulan divan, Ferdinand'a seyahatlerinde de refakat eden, bir düzine kadar müşavirden müteşekkildi.

Karmaşık siyaset ve yerel menfaatler birleşik bir idarenin kurulmasına mani oluyordu. Yine 1527 tarihinde kurulmuş olan imparatorluk hazinesi Avusturya toprakları hükümdarının şahsi mülklerine nezaret edip arada bir de vergi gelirlerinin taksimiyle ilgilendirdi. Yine de gelirin büyük bölümü ya doğrudan Innsbruck'taki hazine dairesine gider ya da gelire Prag'daki Bohemya hazinesi tarafından el konulurdu. Macar hazine dairesi Macaristan'daki yegâne faal idari müessese olup oradaki idarenin çoğu işini de o hallederdi. 1556 tarihinde kurulan İmparatorluk Harp Divanı genelde Türklerle olan sınırın ihtiyaçlarının giderilmesi ve askeri stratejiyle ilgileniyor olup Avusturya topraklarındaki otoritesi rakip askeri heyetler yüzünden sınırlıydı. Ferdinand zamandan kazanmak için Orta Avrupa topraklarındaki meclislerin birlikte toplanmasını teklif etse de söz konusu bölgelerin asilleri buna yanaşmadı.[13]

Ferdinand dini bir mutabakat tesis edemediği gibi merkezi bir idare şekli kurmayı da beceremedi. Ona bağlı topraklar ve krallıklar güçlü asiller, kendi bildiğini okuyan meclisler ve patırtıcı Protestan ekseriyetin elindeydi. Sonuç olarak Ferdinand her adımını hesap ederek atmaya mecbur olmuş fırsatını bulduğunda bir kazanç elde edip mecbur kaldığında da, Lütheryanizm'in yayılmasına izin verip Utraquist kâfirleri savunmaya yemin edecek kadar, taviz vermişti. Ferdinand'ın mirası faydaları duruma göre değişen makamlarla yerel tavizler ağından ibarettir. Tüm kusurlarına rağmen işlevsel fakat sadece geçici bir çözüm üretebilmeyi başarabilmişti.

13 Győző Ember, *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig* (Budapest, 1946), 55–7, 71, 124–5; Václav Bůžek, *Ferdinand von Tirol zwischen Prag und Innsbruck* (Vienna, Cologne, and Weimar, 2009), 52–3.

8

II. Philip: Yeni Dünya, Dini Huzursuzluk ve Hanedan İçi Ensest

1555 tarihinde Şarlken'in tahttan feragat etmesini müteakip oğlu Philip İspanya tahtına çıktı. İspanya'yla birlikte İspanya'nın Yeni Dünya'daki toprakları, Alçak Ülkeler, Franche-Comte (Burgonya arazisi), Napoli, Sicilya, Milano, Balear Adaları ve Sardunya'da geldi. Fakat II. Philip'e bundan da fazlası miras kalmıştı. Babasından Habsburg hükümdarlarının Katolik inancını müdafaa edip yaymaları gerektiği ve bunun hanedanın aslı vazifesi olduğu fikrini de miras almıştı. Philip işte bu ruhla Madrid'in dışında Escorial Sarayı'nı inşa ettirdi. Babasının hatırasına inşa ettirdiği Escorial, hanedanın dini vazifelerinin onun ayrılmaz bir parçası olduğunu simgeliyordu. Oradaki Şarlken ve Portekiz Kraliçesi Isabella için tahsis edilmiş olan yeraltı odası daha sonra genişletilerek hanedanın diğer mensuplarının da defnedileceği bir mozole haline getirildi. Philip teyzesi Macar Kraliçesi Mary'le birlikte dört karısından üçünü de (ikinci karısı Mary Tudor, Westminster Manastırı'nda defnedilmiştir) oraya naklettirdi. Escorial'ın hanedanla olan bağını vurgulamak adına sarayı çevreleyen kare duvarın her bir köşesine, Viyana'daki Habsburg Eski Kalesi'ni hatırlatan, dört burç yerleştirtti. Daha da ileri giderek duvarların içini Süleyman Mabedi'nin taklidi olarak inşa ettirip Escorial'ın koruyucu azizi üçüncü asırda yaşamış ve kızartılarak öldürülmüş Aziz Lawrence anısına da ızgaralar yaptırdı.[1]

1 Escorial ve Eski Kale için, bakınız Matthias Müller, "Der Anachronismus als Modernität. Der Wiener Hofburg als programmatisches Leitbilds für den

Escorial sadece bir saray ve kabir değildi. On altı avlu etrafına inşa edilmiş ve 160 kilometre uzunluğunda koridorla birbirine bağlı dört bin odadan müteşekkil olup binanın sadece dörtte birinde kraliyet daireleri yer almaktadır. Kalan kısmını bir bazilika, elli keşişli bir manastır ve bir mektep teşkil eder. Philip'in, 7422 eser barındıran, kutsal emanetler müzesi sarayın kutsiyetini bir kat daha artırır. Koleksiyonda Hakiki Haç'ın parçaları ve İsa'nın Dikenli Tacı'na ek olarak on iki azizin bütün haldeki cesedi, 144 kafa ve 3500 civarında şehide ait muhtelif vücut parçaları bulunmaktaydı. Philip yatak odasındaki dâhili bir pencereden, ölen akrabalarının ruhuna neredeyse aralıksız biçimde ayinler tertip edilen, bazilikanın mihrabını görebilmekteydi. Escorial her şeyin ötesinde Habsburgların İspanyol kolu için inşa edilmiş bir dua fabrikasıydı.[2]

Escorial'ın etrafında bahçeler ve on iki bin çam ağacının bulunduğu taşınmış bir orman vardı. Bu ağaçların ötesinde yılın büyük bölümünde yağmur görmeyen çorak topraklar bulunurdu. Bu tezat Philip'in taviz vermez mizacını da hatırlatır gibiydi. Tarihçiler son zamanlarda kralın mizacının daha yumuşak olan kısımlarına dikkat çekmeye başladılar –dans, müsabaka, boğa dövüşü ve kadın tutkusuyla cüce ve soytarıların refakatinden hoşlanması. Fakat Philip'i yaptığı bazı açıklamalara bakarak anlamak daha kolaydır: "Dine ve Tanrı'ya hizmette en ufak bir kusura müsamaha etmek yerine tüm topraklarımı ve yüz canım olsa tümünü kaybetmeye razıyım. Tebaamda sapkınlara yer yoktur." Şahsi sloganı olan "Dünya Yetmez" cümlesi de aynısını söylemektedir –maddi dünya manevi dünyadan daha kıymetsiz görülürdü.[3]

---

frühneuzeitlichen Residenzbau im Alten Reich", *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, ed. Marina Dmitrieva ve Karen Lambrecht (Stuttgart, 2000), 313–29 (323–4).

2 Henry Kamen, *The Escorial: Art and Power in the Renaissance* (New Haven, CT, and London, 2010), 117; Antonio Rotondo, *Descripcion de la Gran Basilica del Escorial* (Madrid, 1861), 71–2.

3 Henry Kamen, *Philip of Spain* (New Haven, CT, and London, 1997), 115.

Philip, Tanrı'nın iradesine göre hareket ettiğinden emindi. Birkaç hadise de yaverlerine ona hizmet etmekle Tanrı'ya hizmet etmenin "aynı şey," olduğunu söylemişti. Aşılmaz engellerle karşılaştığında mucizevi bir müdahalenin tümünü bertaraf edeceğini düşünürdü çünkü "Bir Hıristiyan Tanrı'nın her türlü engeli kaldırıp her türlü zorluğun üstesinden gelmek için kendisine ilham ve güç vereceğinden asla şüphe etmez." Kendisinin papalardan daha fazla Tanrı'nın iradesini temsil ettiğine olan inancı sayesinde bir papayı Protestanlık fikirlerini yaymakla itham edecek kadar ileri gidebilmişti. Gerçekten de şecereyle alakalı araştırmaları hem Maximilian'ın muhteşem atalarını tasdik etmiş hem de onun Melchizedek ve Eski Ahit'teki rahip kralların soyundan geldiğini ortaya çıkarmıştı.[4]

Philip'in ilahi bir planın parçası olduğuna dair sarsılmaz imanı bir yandan onun gerçekçi olmayan kararlar almasına neden olurken diğer yandan da onu vicdan azabından korudu. Kendisi sadece İsa'nın iradesinin bir vasıtası olduğundan ne istiyorsa yapabilirdi. Vicdanı rahat olan Philip, Katolikliğe ve kendisine duyduğu sadakatten zerre kadar şüphe duyduğu herkesin burnundan getirdi. Kısa süreliğine İngiltere kralı ve Kraliçe Mary Tudor'un kocası (1554-1558) olduğu dönemde Philip üç yüz kadar Protestan'ın idam edilmesinde pay sahibi olarak on altı yüzyıldaki en büyük dini baskılardan birinin de faili haline geldi. İspanya'ya dönmesinin akabinde Valladolid ve Sevilla'daki Protestan toplulukların, yaklaşık yüz mensubunu yaktırarak, köklerini kazıdı ve Florida sahilindeki yerli halkı Hıristiyan yapmaya çalışan, Fransız Protestan ve Huguenot kolonisini yok etmesi için buraya ordu gönderdi –143 göçmen katledildi.[5]

4 "Aşılmaz engellerle karşılaştığında...", bakınız Geoffrey Parker, *Imprudent King: A New Life of Philip II* (New Haven, CT, and London, 2014), 91–4; Marie Tanner, *The Last Descendant of Aeneas: The Hapsburgs and the Mythic Image of the Emperor* (New Haven, CT, and London, 1993), 217–8.

5 Charles E. Bennett, *Laudonniere and Fort Caroline* (Tuscaloosa, AL, 2001), 38.

Fakat Philip'in canını sıkan sadece Lütheryen sapkınlık değildi. İspanya'da, İber Yarımadası'nın çoğunun İslami yönetim altında olduğu asırlardan kalma, yarım milyon civarında Müslüman nüfus bulunuyordu. Dinlerini değiştirip hepsini sözde Yeni Hıristiyan yapmaya çalışan İspanya'nın Katolik hükümdarları onlara rahat yüzü göstermiyordu. Din değiştirseler de bu çoğu zaman göstermelik oluyor ve gizlice eski inançlarını sürdürmeye devam ediyorlardı. Philip, sadece mürtet olduklarından değil gizlice düşmana hizmet ettiklerini de varsaydığından, onları ezmeye devam etti. İspanya'nın bazı "gizli Müslümanları" Kuzey Afrika'daki Türklerin müttefikleriyle birlikte bir isyan tasarladığından Philip'in şüpheleri mesnetsiz de değildi. Philip'in farklı kıyafet, yemek, Arapça ve hamamı yasaklaması 1568-69 yıllarında Güney İspanya'da büyük bir isyanın çıkmasına ve bu isyanın bastırılmasının ardından da yarım milyonluk Müslüman nüfusun sürgün edilip dağıtılmasına neden oldu.[6]

İspanya'da benzer şekilde Katolikliği kabul etmeye zorlanan üç yüz bin civarında Yahudi de mevcuttu. Bunların çoğu on altıncı asır ortalarına geldiğinde kendi kültüründen uzaklaşmış olup eski dinlerine ait tatbikatlar gizlice icra edilen gizli kapaklı ibadetler seviyesine inmişti. Fakat sayıları ve faaliyetleri artık eskisi gibi bilinmeyen Yahudi Yeni Hıristiyanlar bu müphemlik yüzünden korku kaynağı oldular. Philip'in saltanatının ilk senelerinde İspanya'daki Yahudi büyüklerinin İstanbul'daki hahamlara gönderdiği söylenen mektubun bulunması üzerine ortalık karıştı. Mektup hadisesi çarın gizli polisinin Rus Yahudilerini derdest etmeyi meşru göstermek adına uydurduğu Siyon Liderlerinin Protokollerini akla getiren bir sahtekârlık örneğiydi. Mektupta İspanya Yahudilerinin şikâyetlerine cevap veren İstanbullu hahamlar onlara Katolik cemaate sızarak onları içten çökertmelerini tavsiye ediyordu: "Onların sizi öldürdüklerini söylüyorsunuz.

6 Andrew C. Hess, "The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain", *AHR*, 74 (1968), 1–25.

O zaman oğullarınızın hekim ve eczacı olmasını sağlayın ve siz onları öldürün. Oğullarınızı ruhban ve teolog yaparak kiliselerini mahvedin." Mektup Yahudilere devlet ve mahkemelere sızabilmek için hukuk ve idareyle ilgilenmelerini de söylüyordu.[7]

Fakat artık kimin Yahudi olup olmadığını anlamak kolay olmadığından gizli Yahudileri tespit etmek için yeni yöntemlerin geliştirilmesi mecburiydi. Bu yüzden on altıncı asırda artan biçimde loncalar, tarikatlar ve şövalye cemiyetleri üyelik için namzetlerden ceddini gösteren bir delil istemeye başladılar. II. Philip bu tür cemiyetlerin soruşturma yapma ve soyları Yahudi ya da Müslüman atarlarla lekelenmiş olanları kabul etmeme haklarını savunarak bu uygulamanın bekçiliğini yaptı. Kanın saflığını (*limpieza de sangre*) temin edebilmek adına şecere tüm İspanya'da bir saplantı ve sahte belge üretmek de bir sanayi haline geldi.

Maceracılar imparator adına yeni fetihler yapıp misyonerler nüfus üzerindeki dini otoritelerini sağlamlaştırdıkça İspanya'nın Yeni Dünya'daki toprakları Philip'in saltanatı müddetince de genişlemeye devam etti. Kral naipleri tarafından yönetilen ve merkezleri, sırasıyla, Mexico City ve Lima olan New Spain ve Peru eyaletlerinde, tümü belli aralıklarla seyyar hâkim ve mahkemeler tarafından ziyaret edilip Madrid'deki Hint Adaları Konsülü tarafından denetlenen bir idari hiyerarşi mevcuttu. Aslında İspanyol denetimi zayıftı. Hint Adaları Konsülü'nün deniz aşırı topraklarda olup bitenler üzerinde fazla bir kontrolü olmadığından Philip 1569 tarihinde İspanya'nın Yeni Dünya'daki toprakları hakkında, bölgede çalışan tüm orta seviye memurlara gönderilen anketlere dayalı, istatistiksel bir inceleme yapılmasını emretti. Neticede bolca kıymetli bilgi edinilmesine ek olarak düzenin tümüyle hayali olduğunun anlaşılması da sağladı. Latin Amerika taşrasının büyük bölümü hâlâ esrar perdesi arkasındayken

7 Francois Soyer, "The Anti-Semitic Conspiracy Theory in Sixteenth-Century Spain and Portugal and the Origins of the Carta de los Judíos de Constantinopla: New Evidence", *Sefarad*, 74 (2014), 369–88 (371).

diğerleri de çoktan firari askerlere ve çiftliklerden kaçıp kendi "tenha devletlerini" kuran zenci kölelere kaptırılmıştı. Panama Kıstağı'ndan geçen hayati önemi haiz yol haydutlar tarafından sıklıkla kapatılıyordu.[8]

1560'lardan sonra İspanyol Yeni Dünyası Atlantik'le olduğu kadar Pasifik'le de alakalı bir olguydu. Bolivya'dan çıkarılan gümüş artık Acapulco üzerinden batıya, 1571 tarihinde kurulan, Filipinlerdeki Manila limanına gider ve orada da ipek ve porselenle takas edilirdi. Peru ve Meksika'da basılan gümüş paralar birkaç on yıl içerisinde dünya çapında kabul gören para birimleri haline geldiler. Manila kalyonları altın külçeleriyle takas etmek için, Japon samuraylarının zırhlarının imalinde de kullanılan, geyik derisi taşımaya başladı. 1580 tarihinde Portekiz Kralı Henry, kardinal olduğu için bekârlık yemini ettiğinden, ardında bir varis bırakmadan öldü. Philip annesi Isabella üzerinden tahtta hak iddia edip rakiplerini krallıktan sürdü. II. Philip'in Portekiz tahtını ele geçirmesiyle Brezilya'ya ek olarak Hindistan'daki Gao, Çin kıyısındaki Macao ve (kısa süreliğine) Japonya'nın güney sahilindeki Nagazaki de bulunan koloniler de İspanya topraklarına katıldı. Habsburg İspanyası artık hem Pasifik hem Atlas Okyanusu'ndaki en büyük güçtü.[9]

Fakat Pasifik'teki İspanyol hâkimiyeti fazlasıyla seyrekti. 1580'lerde tüm Filipin adalarında sadece yedi yüz İspanyol varken Manila'da sadece seksen İspanyol aile bulunuyordu. Yaverleri Çin ve Güneydoğu Asya'daki fırsatlardan bahsederek Philip'in ihtirasını daha da biledi. Philip birkaç on yıl müddetince sahili işgal edip sonra da destek toplayarak kıta içerisine doğru ilerlemeyi ihtiva eden "Çin Teşebbüsünü" (*la empresa de China*) düşünüp durdu. Hernando Cortes birkaç yüz askerle Meksika'yı ele geçirdiğine göre Çin'in ele geçirilmesi için de altı bin asker

8 Howard F. Cline, "The Relaciones Geográficas of the Spanish Indies, 1577–1586", *HAHR*, 44, (1964), 341–74.

9 Manila ticareti için, bakınız Birgit Tremml-Werner, *Spain, China, and Japan in Manila, 1571–1644* (Amsterdam, 2015), 50, 143.

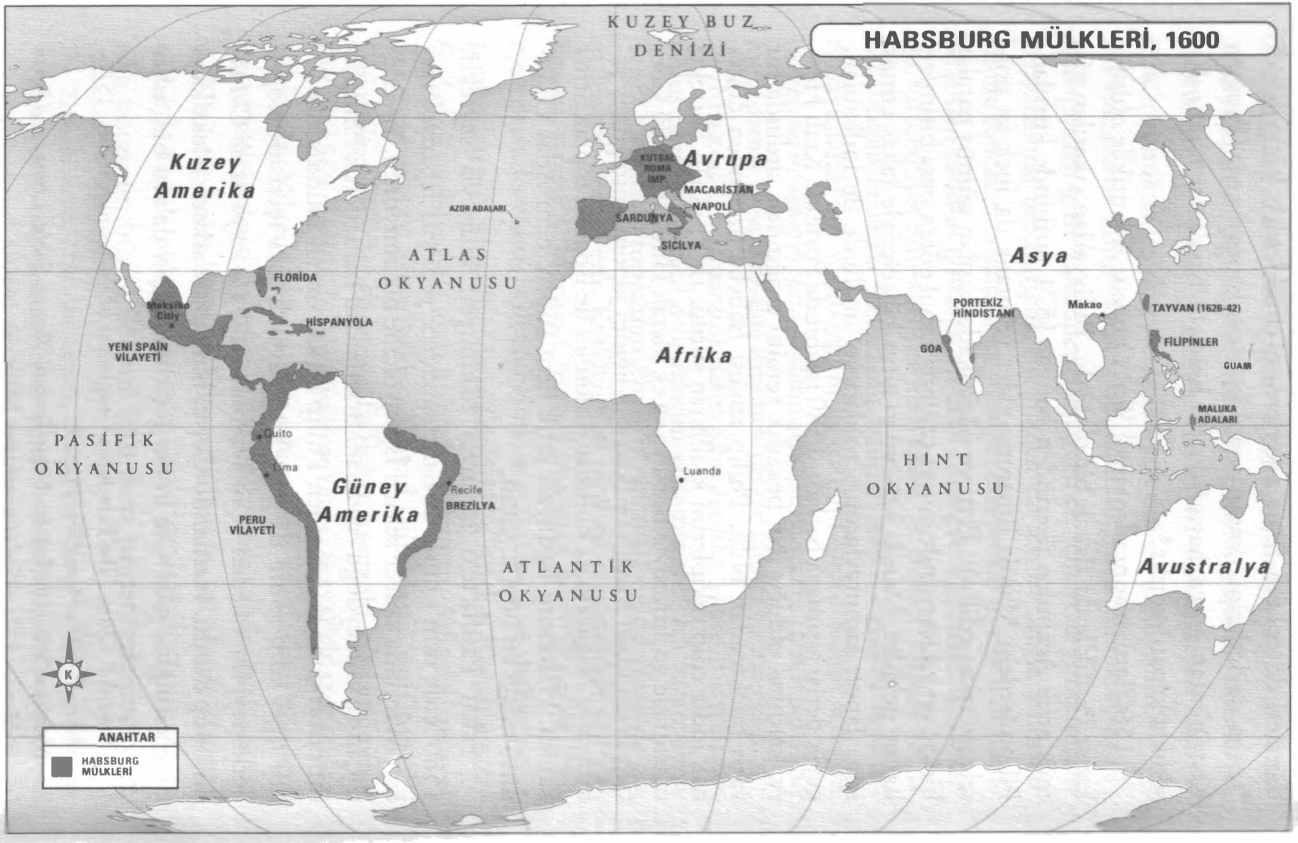
HABSBURG MÜLKLERİ, 1600
KUZEY BUZ DENİZİ
Kuzey Amerika
Avrupa
KUTSAL ROMA İMP.
MACARİSTAN
NAPOLİ
SARDUNYA
SİCİLYA
AZOR ADALARI
ATLAS OKYANUSU
Asya
FLORİDA
Meksiko City
HİSPANYOLA
YENİ SPAİN VİLAYETİ
PORTEKİZ HİNDİSTANI
Makao
TAYVAN (1626-42)
FİLİPİNLER
GUAM
GOA
Afrika
MALUKA ADALARI
PASİFİK OKYANUSU
Quito
Lima
Güney Amerika
Recife
BREZİLYA
PERU VİLAYETİ
Luanda
HİNT OKYANUSU
ATLANTİK OKYANUSU
Avustralya
K
ANAHTAR
HABSBURG MÜLKLERİ

yeterli olurdu. Philip bir seçenek olarak Borneo, Tayland ve Kamboçya'daki hükümdarları devirip kuzeye doğru ilerleyerek tüm Çin'i işgal etmeyi de tasarladı. Müşavirleri ona Sarawak'tan elde edilecek ganimetle İngiltere'nin işgalinin masrafını karşılamanın bile mümkün olabileceğini söyledi. Gittikçe gerçekçilikten uzak olduğu anlaşılan Philip'in küresel işgal planı hiçbir zaman tatbik edilmediği gibi 1588 tarihinde İngiltere'yi işgal etmek için gönderdiği büyük donanma ya da armada da Kuzey Denizi'nde batıp gitti.[10]

Yeni Hıristiyanların Yeni Dünya'ya gitmesi yasak olsa da hem fırsat hem de sığınak olarak gördükleri o topraklara gitmekten geri durmadılar. Bir vakanüvis Meksika'nın halinden şöyle şikâyet etmişti: "Burası adi, sahtekâr ve güven olmaz insanlarla dolup taştı. İspanya'dan buraya gelmeleri yasak olduğuna göre onları buradan göndermemize de herhangi bir mani olacağını zannetmiyorum." Yeni Hıristiyanlara yönelik en büyük zulüm aracı Philip'in 1570-71 tarihlerinde Lima ve Mexico City'de kurduğu İspanyol Engizisyonu'dur. Kastilya'da on beşinci asır sonlarında, bir engizisyon generali idaresindeki, devlete bağlı bir şube olarak kurulan ve bünyesinde hukuk eğitimi almış rahiplerin görev yaptığı İspanyol Engizisyonu büyük ölçüde devletten bağımsız hareket ederdi. Başta dinsizlik ve din değiştirmeyle mücadele etmek için kurulan Engizisyon çok geçmeden sapkınlık, küfür, çok eşlilik ve cinsel suçlarla da ilgilenmeye başladı. Ayrıca dilediği cezayı tatbik etme salahiyetine de sahipti. Ölüme mahkûm edilenler genelde üzerlerine giydirilen küçük düşürücü cübbelerle sokaklarda dolaştırılıp kendilerine dini telkinde bulunulduktan sonra halka açık bir yerde, *auto-da-fé* (imanın beyanı) adlı bir dini merasimle birlikte, kazığa bağlanarak yakılırdı.[11]

10 Hugh Thomas, "Spain and the Conquest of China", *Standpoint* (Mart 2012). Ayrıca bakınız C. R. Boxer, "Portuguese and Spanish Projects for the Conquest of Southeast Asia, 1580–1600", *Journal of Asian History*, 3 (1969), 118–36.

11 "İnsanlarla dolup taştı..." için, bakınız Gaspar Pérez de Villagrá, *Historia de la Nueva México, 1610*, ed. Miguel Encinias vd. (Albuquerque, NM, 1992), 39.

Buna ilave olarak Engizisyon'un kitap yasaklama ve nahoş fikirleri kapabilecekleri yurt dışındaki üniversitelere gidecek talebe sayısını kısıtlama gibi yetkileri de vardı. Engizisyon hem İspanya'yı hem de Yeni Dünya'yı entelektüel bir karantinaya almaya çalışmıştı. Tümüyle ana akım olanlar haricindeki tüm eserleri imha ederek bu bakımdan epey başarılı oldu. İspanya'ya gelen bir elçi sansürün neden olduğu hayal gücü eksikliğinden bahseder. Tarif ettiğine göre İspanyol asiller, entelektüel birikimleri sıfıra yakın olduğundan, renkleri tarif eden bir kör gibi konuşmaktaydı. Yeni Dünya'da Engizisyon, Mexico City ve Lima'daki matbaaları sıkı denetime tabii tutarak on altı asırda sadece, en önemsiz konulardan bahseden, iki yüzden daha az kitap basmalarına neden oldu. Sansür sadece matbaalara değil dövme ve dağlama demirlerine de müdahale etti.[12]

Yeni Dünya'da Engizisyon asıl kuruluş amacına dönüp Yahudi dönmelerin peşine düştü. 1589 ile 1596 yılları arasında Mexico City Engizisyonu bu suçtan iki yüz kişiyi yargılayıp doksanını idam etti. Bu uygulamayla New Spain'deki Yahudi cemaati ortadan kalkmış oldu. Cemaat Portekiz'den gelen göçmenlerle yeniden canlansa da 1640'larda, otuzunun kazığa bağlanıp yüz kadarının da kuklasının yakılmasıyla (ya hapiste ölmüşler ya da kaçmışlardı) tekrar harap oldu. Lima'da 1570'lerde başlayan zulüm neticesinde bir sonraki asra kadar Yahudilerin büyük bölümü ortadan kalktı.[13]

Engizisyon tarafından yargılananların çok azı idam cezası almıştır –toplamda yüzde 1 ya da 2 olduğu söylenebilir. Fakat insanların hayatını yok etmenin tek yolu onları idam etmek değildir. New Spain ile Peru'daki Yahudilerin malları müsadere edilirken

12 Henry Kamen, *Philip of Spain* (New Haven, CT, and New York, 1997), 179. Yeni Dünya'daki sansür için, bakınız Antonio Rodríguez-Buckingham, "Change and the Printing Press in Sixteenth-Century Spanish America", *Agent of Change: Print Culture Studies*, ed. Sabrina Alcorn Baron vd. (Amherst, MA, and Boston, 2007), 216–37.

13 Stacey Schlau, *Gendered Crime and Punishment: Women and/in the Hispanic Inquisitions* (Leiden, 2013), 26.

Engizisyon düzenli olarak işkence ve ağır fiziki cezalar tatbik etmeyi sürdürdü. On altıncı asır ortalarında İspanya'ya ait Sicilya'dan gelen rakamlara göre Engizisyon tarafından mahkûm edilen 660 kişiden sadece 22 tanesi idam edilirken 274 tanesi kürek mahkûmu olarak satılmış ya da su tahtası, omuz çıkarma ve kurbanın bağ dokularını parçalayan aletlerle işkenceye maruz kalmıştı. Üstelik genelde on binlerce kişinin izlediği *auto-da-fé*'nin ana amacı da insanları riayete ikna etmekti. Bir İspanyol hukukçunun da izah ettiği gibi halka açık idamın maksadı "suçlunun ruhunu kurtarmak değil de toplumun selameti için insanların yüreğine korku ve mütevazılık salmaktır."[14]

Philip, Yeni Dünya'da kendi kılıcıyla büyük toprakları ele geçirip fazlasıyla güçlenen kendi tebaasıyla uğraşmak zorunda kaldı. On altıncı asır sonunda 130.000 kilometrekare toprağa sahip olan Conquistador Hernando Cortés'in oğlu Martin Cortés belki de dünyanın en zengin adamıydı. Philip benzer şekilde Yeni Dünya'da hem yetersiz hem de işbirliğine pek de istekli olmayan bir bürokrasiyle de karşı karşıya kaldı – pek çok koloni idaresinin sloganı "dinlerim ama itaat etmem," şeklindeydi. Diğer taraftan Philip'in Yeni Dünya'da, yönetimde hak iddia eden güçlü soylular ve kendi başlarına hareket etmeye alışık meclislerden kaynaklanan, iktidarını kısıtlayan kadim hürriyetlerle uğraşmak gibi bir mecburiyeti yoktu. Bu bakımdan Yeni Dünya'daki otoritesinin daha katı olduğu söylenebilir. Martin Cortés bile tutuklanıp sürgün edilmekten beri değildi.[15]

14 "Ruhları kurtarmak değil de..." için, bakınız Alejandra B. Osorio, *Inventing Lima: Baroque Modernity in Peru's South Sea Metropolis* (New York, 2008), 106. Sicilya'ya dair rakamlar için, bakınız C. A. Garufi, "Contributo alla storia dell'Inquisizione in Sicilia nei secoli xvi e xvii", *Archivo storico Siciliano*, 38 (1913), 264–329 (278). Ayrıca bakınız Bartolomé Bennassar, "Patterns in the Inquisitorial Mind as the Basis for a Pedagogy of Fear", *The Spanish Inquisition and the Inquisitorial Mind*, ed. Angel Alcalá (New York, 1984), 177–86.

15 Martin Cortés için, bakınız Hugh Thomas, *World Without End: The Global Empire of Philip II* (London, 2014), 76.

İspanya'nın Yeni Dünya ile Eski Dünya toprakları arasındaki fark birinin Madrid tarafından yönetilen bir kolonileşme teşebbüsü diğerinin ise karma bir monarşi olmasıdır: Tek bir Habsburg hükümdar tarafından tek bir çatı altında toplanan fakat hâlâ kendilerine has imtiyaz, kurum ve temsil organlarını muhafaza eden topraklar ve krallıklar bütünü. "Her bölgeyi aşina olduğu adetlere göre idare etmek hayati önemi haiz olduğundan," Şarlken daima bunun böyle devam ettirilmesi gerektiğini söylemişti. Philip'in babasının tavsiyesini göz ardı etmesi için bir neden yoktu. Tahta çıktığında ya da bir yeri ilk ziyaretinde mutlaka her bölgenin kendine has haklarını koruyacağını ilan ederdi. Bu nedenle Hainaut ve Brabant eyaletlerinde "tüm statü, imtiyaz, anlaşma, muafiyet ve dokunulmazlıkları, eski ve yeni tüm hukuki ve irsi hakları, tüm şehir, arazi, su kanunlarını ve bölgenin örf ve adetlerini," koruyacağına söz vermişti. Benzer şekilde 1581'de Portekiz kralı olarak taç giydiğinde (başka yerlerde sadece ilan edilmesi yeterli olduğundan katıldığı tek taç giyme töreni budur) yeni krallığının geleneksel hürriyetlerini muhafaza edeceğine söz verdi.[16]

Philip çoğunlukla verdiği sözlere sadık kaldı. Bölgeler gereken vergiyi ödeyip sapkın fikirlerden de uzak durdukları müddetçe kendi kendilerini yönetmelerine ve yerel asillerin hürriyetlerinin tadını çıkarmasına itiraz etmedi. Bu nedenle Sicilya ve Napoli'de, irtikâp ve haydutluğu sona erdirmek için hiçbir şey yapmayan, aristokratik rejimler varlığını sürdürmeye devam etti. Yerel asiller arasından seçilip tayin edilen bir kral naibi (*viceroy*) ile Dole'daki meclise verilen geniş yetkiler Franche-Comte'nin sadakatini kazanmaya yetiyordu. Diğer yerlerde de suikastlar, ihbarlar ve tehditler itaatin sağlanması için yeterli olurdu.

Fakat kendisine ısrarla karşı konulduğunda Philip, istemeden de olsa, güce başvurmaktan çekinmedi. 1580'lerde kuzey doğu İspanya'daki, *corts* adındaki meclisi Madrid'in krallığın

16 "Her bölgeyi aşina olduğu..." için, bakınız *Correspondenz des Kaisers Karl V*, ed. Karl Lanz, c. 2 (Leipzig, 1845), 526.

içişlerine müdahale etmesinden son derece rahatsız olan, Aragon'da huzursuzluk baş gösterdi. O tarihlerde meclis üyeleri krala sadakat yemini içeren eski bir metni gündeme getirmeye başladılar –"seninle aynı seviyede olan bizler bizden daha iyi olmayan sana sadakat yemini eder ve ancak hürriyet ve kanunlara riayet etmen şartıyla seni kralımız ve hükümdarımız olarak kabul ederiz." 1591'de Zaragoza şehri, Kastilya'dan gelen bir kaçağı Engizisyon'a vermeyi reddeden, Aragon sarayına destek olmak için ayaklanınca Philip bir ordu gönderdi. İsyanın elebaşları derdest edilip sarayların yetkileri de kısıtlandı.[17]

Alçak Ülkeler daha çetin ceviz olduklarını gösterdiler. 1560'larda Philip, hem hükümette hem de kilisede makam sahibi olan, ileri gelen asillerin haklarını tehdit eden bir ıslahat teklifinde bulundu. Bu plana karşı çıkmaları üzerine de onları görevden aldı. 1566'da küçük ama yaygaracı Protestan azınlıkla birleşerek dini hoşgörü talep edip taviz vermeyi reddettiler. Bu huzursuzluk isyana dönüşüp Katolik kiliseleri tahrip edilmeye başlanınca Philip tereddüt etti. Bu tereddüdün neticesinde isyan iyice yayılınca 1567 sonbaharında orduyu göndermekten başka seçeneği kalmadı. Generali Alva Dükü çoğu hoşnutsuz asillerden oluşan binden fazla sapkınla asiyi idam etti. Protestanlardan pek haz etmeyen Philip'in kuzeni Steiermark Arşidükü Charles bile krala "tebaasına şefkat ve merhametle muamele etmesini," tavsiye etse de Philip, Alva'nın tabiriyle "her bireyin güzel bir gece ya da sabah vakti evinin başına yıkılabileceğini hissettiği," bir yönetim sistemini tercih etti.[18]

Ordunun masrafını karşılamak için başka kaynak bulamayan Philip, Alçak Ülke şehirlerini vergiye bağladı. Fakat şehirler yerel meclisler kabul etmediğinden dolayı bunun gayrı meşru olduğunu söyleyerek vergi ödemeyi reddettiler. Maaşlarını alamayan

17 Ralph E. Giesey, *If Not, Not: The Oath of the Aragonese and the Legendary Laws of Sobrarbe* (Princeton, 1968).

18 Henry Kamen, *The Duke of Alba* (New Haven, CT, and London, 2004), 92.

Philip'in askerleri isyan ederek bölgeyi talan edip 1576 tarihinde de Antwerp'i yağmaladı. Güney eyaletlerindeki (yaklaşık olarak günümüzdeki Belçika ile Lüksemburg) önde gelen asillerle müzakere eden Philip, Alçak Ülkelerin o kısımlarını elinde tutabilse de kalan kısmını temelli kaybetti. Alçak Ülkelerin yedi kuzey vilayeti 1581 tarihinde müstakil Protestan cumhuriyeti, Birleşik Hollanda Eyaletlerini ilan etti. Birkaç on yıl boyunca Philip, sürekli artan miktarlarda paralı asker orduları kurarak, beyhude yere cumhuriyeti yıkmaya uğraşıp durdu. Alçak Ülkelerdeki savaşın maliyeti İspanyol hazinesini tüketti. Yeni Dünya'dan külçe akışı devam etmesine rağmen Philip dört kez borç ödemesini iptal edip onları sadece faizinin ödendiği devlet tahvillerine çevirdi.

Başta planlandığı gibi Philip 1568 tarihinde Alçak Ülkeleri ziyaret etmiş olsaydı o takdirde bunların olmasının önüne geçebilirdi. Fakat o sene İspanya'da patlak veren Müslüman isyanı ve aile trajedisi yüzünden bir yere gidemedi. Philip'in oğlu ve varisi Prens Carlos hem sakat doğmuştu hem de akıl hastasıydı. Onu bir aziz mumyasıyla aynı yatakta yatırarak tedavi etme teşebbüsleri fayda vermediği gibi genç adam gittikçe daha da saldırganlaşmaya başladı. Philip'in muhalifleri onu oğlunu zehirleyip öldürmekle suçlasa da eldeki delillerle göre Carlos yemek yemediği için açlıktan ölmüştü.[19]

Don Carlos'un deliliğinin nedeni çok yüksek ihtimalle akraba evliliğiydi çünkü akraba evliliği olmaması için gereken sayıdaki büyük büyük ebeveynin sadece yarısına sahipti. Gerçekten de dört büyük ebeveyninden ikisinin annesi Kastilyalı Deli Juana iken kendi annesi olan Portekizli Maria Manuela da aynı zamanda onun ikinci dereceden kuzeniydi. Reformasyon yüzünden evlenecek münasip sülale sayısı azaldığından, her nesilde İspanyol ve Orta Avrupa kollarının sürekli birbiriyle evlenmesinden dolayı,

19 1568'deki yatıştırma ihtimali için, bakınız Violet Soen, *Adellijke en Habsburgse verzoeningspogingen tijdens de Nederlandse Opstand (1564–1581)* (Amsterdam, 2011), 80–3.

Habsburglar arasında ensest evlilikleri gittikçe artmaya başladı. 1450 ve 1750 tarihleri arasında bu iki kol arasında yapılan yetmiş üç evlilikten dördü amca yeğen, on biri birinci derece kuzen, dördü kardeş torunu, sekizi ikinci dereceden kuzen ve diğerleri daha uzak derecede akraba evliliğidir. Bunların tümü kilise kanunlarına göre yasak olup papadan özel izin alınmasını gerektirmiştir.[20]

Evlilik geçmişte Habsburgların çok işine yaramıştı. Şimdiyse kan bağı yüzünden sakatlık ve akıl hastalıklarının kaynağı olmuştu. Zamanında Şarlken'in göze çarpan nitelikleri olan çıkık çeneyle düşük alt dudak şekil bozukluğu seviyesine çıkarak bir Habsburg hükümdarının *Fotzenpoidl* (şapşal suratlı olarak tercüme edilebilir) lakabını kazanmasına neden oldu. Diğerleri içinse salgın hastalık, sara, ölü doğum ve hasta çocuklar demekti. 1527 ile 1661 tarihleri arasında on çocuk birinci yaşını göremezken on yedi tanesi de on yaşına gelmeden öldüğü için çocuk ölüm oranı, döneminin dört katına, yüzde 80'e yükseldi.[21]

On altıncı yüzyılın sonuna gelindiğinde yabancı propagandacılar, Engizisyon ve onun işkenceleri, halka kötü muamele ve İspanyol ordusunun yağmalama âdetini ileride "Kara Efsane" (aslında yirminci asra ait bir terimdir) olarak bilinecek bir edebiyat türünde bir araya getirdiler. Philip'in 1598 tarihindeki ölümü ve ölüm döşeğinde çektiği eziyet işlediği suçlar yüzünden krala eziyet eden Tanrı fikrine gayet güzel bir temel teşkil etti. Zulüm tasvirlerine hanedan üyeleri arasındaki baba kız ilişkilerinden ve hilkat garibesi çocuklardan bahseden hanedanın ahlaksızlığına dair hikâyeler eklendi. Tüm bu hikâyeler aslında bozulma ve ahlaki çöküntüye yapılan göndermeler niteliğindeydi.[22]

20 F. C. Ceballos ve G. Álvarez, "Royal Dynasties as Human Inbreeding Laboratories: The Habsburgs", *Heredity*, 111 (2013), 114–21 (116–7).

21 Gonzalo Alvarez, Francisco C. Ceballos, ve Celsa Quinteiro, "The Role of Inbreeding in the Extinction of a European Royal Dynasty", *PLoS ONE*, 4 (no 4) (Nisan 2009).

22 Kara Efsane tarihi için, bakınız Julián Juderías, *La leyenda negra: Estudios acerca del concepto de España en el extranjero* (Madrid, 1914).

Protestan (ve Yahudi) yayıncıların gözünde Philip'in saltanatı krallığın ne kadar çabuk tiranlık ve dini baskıya dönüşebileceğine dair en güzel örnekti. Gerçekten de 1649 tarihindeki mahkemesi esnasında İngiltere Kralı I. Charles'a karşı kullanılan iddiaların bazıları önce II. Philip'i hedef almıştı. Diğer taraftan İspanyol yazar ve oyun yazarlarına göreyse Philip döneminde toprakların genişlemesi ve onun Katolik inancına olan sarsılmaz sadakati İspanya'nın dini ihya etme vazifesiyle tevdi edilip Roma İmparatorluğu'nu bile geçebilecek bir kaderle mükâfatlandırıldığını gösteriyordu. Köyler ve şehir meydanlarına ek olarak saraylarda da tertip edilen yeni "mukaddes festivallerde" İspanya'nın, Katolikliği yayma vazifesiyle tanımlanması Kutsal Ruh'un simgeleriyle İspanya ve onu yöneten hanedanın simgelerinin bir araya gösterilmesiyle ifade edilirdi. Hemşerilerine seslenen meşhur bir yazar şöyle demişti: "Tanrı sizi kendi milleti olarak seçti. Seni Seçti Ey İspanya! Çünkü sen Katolik kilisesini yüceltip mükemmel hale getirdin. Mukaddes, Katolik ve Apostalik Roma Kilisesini müdafaa edip onu tüm dünyaya yayarak Tanrımız İsa'yı şereflendirdin." Dine hizmet eden cihan imparatorluğu fikri İspanya'da artık iyice yerleşmişti.[23]

23 Eva Botella-Ordinas, "'Exempt from Time and from Its Fatal Change': Spanish Imperial Ideology, 1450–1700", *Renaissance Studies*, 26 (2012), 580–604 (596–7), alıntılayan Juan de Garnica, *De Hispanorum Monarchia (1595)*. II. Philip ve tiranlık için, bakınız Jonathan Israel, "King Philip II of Spain as a Symbol of 'Tyranny' in Spinoza's Political Writings", *Revista Co-herencia*, 15 (2018), 137–54; Ronald Mellor, "Tacitus, Academic Politics, and Regicide in the Reign of Charles I: The Tragedy of Dr Isaac Dorislaus", *International Journal of the Classical Tradition*, 11 (2004), 153–93 (183).

9

Don John ve İnebahtı'daki Kadırgalar

1559 sonbaharında Jerome adında on iki yaşında bir çocuk hamisi tarafından Valladolid'in otuz kilometre kadar uzağındaki bir ormanlıkta bulunan bir Sistersiyen manastırına götürüldü. Kral Philip yakınlarda avlanmaktaydı; onun yaklaştığını gören çocuk diz çöktü. Kral ondan ayağa kalkmasını isteyip ona babasının kim olduğunu bilip bilmediğini sordu. Mahcup olan Jerome bilmediğini söyleyince Philip ona sarıldı. Kral, babalarının aynı olduğunu söyledi ki bu da kardeş olduklarını gösterirdi. Farklı annelerden doğmuş olmalarına rağmen ikisi de İmparator Şarlken'in oğluydu.

Kimliği gizli prens hikâyesi İspanyol Altın Çağ dramının ayrılmaz bir parçası olsa da bu hadise, en azından temel olarak, doğruya benzemektedir. Mevzubahis çocuk, Şarlken'in Regensburglu Barbara Blomberg'le cilveleşmesi sonucu 1547 tarihinde dünyaya geldi. Barbara genelde iddia edildiği gibi şarkıcı olmayıp imparatorun bir kez uğradığı bir handaki aşçı yamağıydı. Çocuk daha bebekken annesinden alınıp yetiştirilmek üzere önce Alçak Ülkelere sonra da İspanya'ya gönderildi. Şarlken oğluyla oğlunun annesini takip ettirip hem çocuğu hem de Brüksel'deki memurlarından biriyle evlenmiş olan kadını görmek için çaba sarf etti. Saltanatının sonlarında Şarlken resmen babalığını kabul edince Philip de bir üvey kardeşi olduğunu öğrenmiş oldu. Şarlken ayrıca çocuğa kilisede münasip bir makam ayarlanmasını da

emrederek ismini Jerome'den, Şarlken'in annesi Juna'ya ithafen, John ya da Juan'a çevirtti. Çocuk o tarihten itibaren Don John olarak bilinecekti. Kendisini kadın düşkünü İngiliz Don Juan'la karıştırmamak gerekir.[1]

Philip babasının talimatlarına riayet ederek Don John'u Madrid yakınlarındaki Alcala Üniversitesi'ne gönderdi. Üniversitenin ihtisası rahiplik üzerineydi fakat Philip çok geçmeden üvey kardeşinin siyasetçi olması gerektiğine hükmetti. Alçak Ülkelerdeki asillerin başına hanedana ait birinin geçmesi gerekiyordu. Şarlken oraya vali olarak önce halası Margaret'i 1530 tarihinde onun ölümü üzerine de Macar Prensesi Mary'i göndermişti fakat Philip'in elinde yeterli sayıda müsait akraba yoktu. O yüzden 1555 tarihinde emekli olan Mary'den makamını terk etmemesini istedi. Mary reddedince de Philip onun yerine üvey kız kardeşi Parmalı Margaret'i tayin etti.

Don John gibi Margaret de Şarlken'in gayrimeşru çocuğuydu. Flaman bir hizmetçiden doğmuş ve gençliğini İtalya'da sürekli birileriyle evlenerek geçirmişti. Margaret, Alçak Ülkelerin valisi olduğu esnada otoritesini pekiştirmek için kaytan bıyık bırakıp onu Amazon gibi gösteren madalyalar yapılmasını emretti. Yine de Alçak Ülkelerin tehlikeli siyasi ortamında hayatta kalabilecek meziyetleri haiz olmadığından Philip onun yerine başkasını aramaya başladı. Don John bir seçenek olsa da yaşı küçük olduğundan muhtemel bir seçenek değildi. Yine de Philip 1566 tarihinde genci Altın Post Tarikatına alarak ona ihtişamın kapısını açtı. Tarikat şövalyeleri artık, Philip eleştiriden nefret ettiği için, kralın iştiraki olmadan toplanıyor olsa da Altın Post hâlâ Avrupa'nın en meşhur şövalye cemiyeti olarak kabul ediliyordu.[2]

Don John hırslıydı. İngiltere Kraliçesi Elizabeth'le evlenerek tebaasını tekrar Roma inancına çekmeyi düşünürken Elizabeth'in

1 Barbara Blomberg'in özgeçmişi için, bakınız Marita A. Panzer, *Barbara Blomberg. Bürgertochter, Kaisergeliebte und Heldenmutter* (Regensburg, 2017), 36–7.

2 Margaret'ın meşhur bıyığı için, bakınız Famiano Strada, *De Bello Belgico Decas Prima* (Rome, 1648), 42. Kitap Margaret'in oğlunun yardımıyla yazılmıştır.

tutsağı olan İskoçya Kraliçesi Mary'i kurtarmak için de planlar yapıp tablosuna iştahla bakarak onunla da evlenme hayalleri kurdu. Philip onu İspanya'da önemli mevkilere getirse de Don John'un herhangi bir teşebbüste mesuliyet verilemeyecek kadar dik kafalı biri olduğunu düşünüyordu. Nihayetinde John'u Alçak Ülkeler valisi olarak tayin etmeye niyetli olsa da onu daha tecrübeli bir siyasetçi ve asker olan Luis de Requesens'le birlikte çalışmaya mecbur etti. Don John 1568-1569 tarihindeki Müslüman isyanını bastırırken de onu meşhur yapacak 1571 seferine çıkarken de yanında Requesens vardı. Söz konusu sefer, sonunda Hıristiyanların İnebahtı'da zafer kazanmasıyla sonuçlanacak Akdeniz'de Osmanlı Türklerine karşı yürütülen savaştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi genelde ilk on sultan dönemindeki ve zirvesine Muhteşem Süleyman'la (saltanatı 1520-1566) erişen süratli bir yayılma ve onu takip eden yirmi altı sultan dönemindeki dört asırlık bir gerileme şeklinde anlatılır. Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortaçağ sonlarındaki bu hızlı yayılmasının asıl sebebi komşularının zayıflığıdır. Süleyman döneminde bile Osmanlı İmparatorluğu yayılmasının sınırlarına gelmeye başladı. Doğuda yolu Safevilerin, kuzeyde ise Moskova knezliğinin yayılmasıyla kesildi. Batıda Macaristan'da I. Frederick tarafından inşa edilen tahkimatlar da Hıristiyan Avrupa'ya doğru ilerlemelerini durdurdu. Hint Okyanusu'nda da Portekizliler Avrupa pazarlarını besleyen baharat yolunu ele geçirerek yolun yönünü Ümit Burnu'na çevirdi.

İstanbul'da Yeni Dünya'nın keşfine epey ilgi vardı. Kolomb'un ilk haritalarından birinin, Süleyman'ın talimatı üzerine yapılarak sadrazam tarafından bizzat padişaha takdim edilen, nüshasının nüshası Osmanlı denizcileri sayesinde günümüze ulaşmıştır. Fakat Osmanlı sarayındaki yeni dünyaya duyulan ilgi yeterli nakliye filosu olmaması ve Türklerin kuzey batı Afrika'da ilerlemesine mani olarak Atlantik'i Osmanlı gemilerine kapatan Fas'ın Saadi hükümdarları nedeniyle havada kaldı. Yine de İstanbul'da

imparatorluğun etrafını saran bu çemberin nasıl aşılacağına dair çok kafa yoruldu. Don ve Volga nehirlerini bir kanalla birbirine bağlayarak Orta Asya'yı ticarete açma teşebbüsü gibi Süveyş kanalını açma teşebbüsü de başarısız olurken Hint Okyanusunda Osmanlı gücünün artırılmasına gayret edildi. Her şeye rağmen 1560'larda Sumatra'daki Açe'ye top ve top döküm ustaları göndererek oradaki Sultanı Portekizlerle savaşabilir hale getirme çabasından bir şey çıkmadı. Açe sultanı altı yüz savaş filine güvenerek topları paslanmaya terk etti.[3]

Oysaki Avrupa'nın Hıristiyan hükümdarları onları kuşatanın Osmanlı İmparatorluğu olduğunu düşünüyordu. Denizciler Hint Okyanusu ve Pasifik'te denk geldikleri Müslümanları, Batının Büyük Hükümdarı cümlesinin sadece Cuma namazlarında zikredildiğini fark ettikleri halde, Osmanlı padişahlarının tebaası zannetmişlerdi. Bu Müslümanlardan bazıları İspanya'dan geldiği için İspanyolca konuşuyordu. 1521 gibi erken bir tarihte bile Ferdinand Macellan, Filipinler'de İspanya'dan sürülenlere denk gelmişti. Fakat bunlar İstanbul'a bağlı olmayıp dünyanın diğer ucundaki Müslümanlarla da irtibat halinde değildiler. Alt tarafı baskıdan kaçıp doğuya doğru 12.000 kilometre giderek uzaktaki bir yere sığınan bir zümreden ibarettiler.[4]

On altıncı asırda Kuzey Afrika'da Türklerle İspanyollar arasında pek çok savaş oldu. Genelde Osmanlı donanmasıyla birlikte hareket eden yerel korsanları def etmek adına Akdeniz sahili boyunca İspanyol garnizonları kuruldu. Müslüman korsanların elinin uzanmadığı yer yoktu. İspanya'nın Güney İtalya'daki

3 Gregory C. McIntosh, *The Piri Reis Map of 1513* (Athens, GA, 2000), 6, 87; Anthony Reid, "Sixteenth Century Turkish Influence in Western Indonesia", *Journal of Southeast Asian History*, 10 (1969), 395–414; C. R. Boxer, "Portuguese and Spanish Projects for the Conquest of Southeast Asia, 1580–1600", *Journal of Asian History*, 3 (1969), 118–36 (120).

4 Carmen Y. Hsu, "Writing on Behalf of a Christian Empire: Gifts, Dissimulation, and Politics in the Letters of Philip II of Spain to Wanli of China", *HR*, 78 (2010), 323–44 (327–8); William Henry Scott, *Looking for the Prehistoric Filipino and Other Essays in Philippine History* (Quezon City, 1992), 24–5.

topraklarıyla olan deniz bağlantısını tehlikeye attıkları gibi Atlantik'e çıkarak Yeni Dünya'dan gelen gemilere de saldırıyorlardı. Gerçi bu korsanlar düşman ayrımı gözetmeyip İngiltere, İrlanda ve İzlanda kıyılarına da saldırıp yağmalayarak köle topladılar. Bu faaliyetleriyle, zirvede olduğu dönemde senede yüz bin Avrupalı köleye ihtiyaç duyan, Osmanlı köle ticaretini de beslediler.[5]

On altı asrın ortalarında Muhteşem Süleyman, İspanyol garnizonlarını ele geçirip onları kendi komutanları ya da daha ziyade kukla prenslere tahsis ederek Kuzey Afrika'daki yerini sağlamlaştırdı. 1560'lara gelindiğinde Hıristiyanların elinde Oran ve komşu Mers el Kebir limanı haricinde pek bir yer kalmazken İspanya sahili de tehlikeli biçimde saldırıya açıktı. Fakat Süleyman ve varisi II. Selim'in (1566-1574) asıl gözünü diktiği yerler Akdeniz adaları Kıbrıs'la Malta'ydı. İkisi de hem gemilere saldıran korsanların yatağı hem de kutsal topraklara giden hacıların durak noktalarıydı. 1564 tarihinde Malta Korsanları, İstanbul'daki kızlar ağasına ait birkaç gemiyi ele geçirerek sultanın haremine gidecek kıymetli ipeklere el koydu. Buna cevaben Süleyman, Malta'yı kuşatsa da şövalyelerin elinden almayı başaramadı.

1570 tarihinde Venedik'teki Türk elçisi Venedik doçuna Kıbrıs'ın teslim edilmesini isteyen bir ültimatom verdi. Bu reddedilince Sultan Selim donanmaya yaklaşık yetmiş bin mevcutlu orduyu adaya taşımasını emretti. Osmanlı saldırısının boyutları Akdeniz'e komşu Katolik devletleri bir araya getirirken azimli Venedik diplomasisi sayesinde Moskova'da bu ittifaka dâhil oldu. Fakat bu ittifakın merkezinde, Roma'nın İspanya'nın iç işlerine müdahale etmesi yüzünden aralarında baş gösteren sürtüşmeyi bir kenara bırakan, II. Philip ile Papa V. Pius (1566-1572) yer almaktadır. Papanın desteği nedeniyle İspanya, Venedik, Ceneviz ve Malta ittifakı kendilerine Kutsal İttifak adını verdi. Donanmanın masrafının çoğunu ve gemilerinin dörtte

5 William G. Clarence-Smith ve David Eltis, "White Servitude", *The Cambridge World History of Slavery*, c. 2, ed. Eltis ve Stanley L. Engerman (Cambridge, 2011), 132– 59 (133).

birini II. Philip karşıladığından komutanını seçmenin de onun hakkı olduğunu düşündü.[6]

Philip, Don John'u komutan olarak seçse de tayin mektubunda ondan Requesens'e hürmet edip daha tecrübeli Venedik ve Ceneviz kaptanların nasihatlerine de kulak vermesini istedi. Ek olarak Don Juan'a üstlendiği vazifenin siyasi ehemmiyetini de hatırlatmıştı çünkü toplanan donanma Batı Akdeniz'i takviye ederek Osmanlıların ilerlemesini durdurabilirdi. O nedenle 1571 yazında Kıbrıs'taki, komutanının derisi muzaffer Türkler tarafından yüzülen, son Venedik kalesi de teslim olsa da ittifakın hazırlıklarında bir gevşeme olmadı. Sicilya'daki Messina limanında toplanmış olan Hıristiyan donanması eylül ortalarında, Kıbrıs'a yapacağı saldırıdan önce, Osmanlı donanmasını bulmak için demir aldı.

İki donanmada da, hafif Akdeniz rüzgârında kürekçilere bel bağlayan, kadırgalar bulunuyordu. Türk kadırgaları daha alçak olmakla birlikte 40 metreye altı metre ebatlarıyla iki tarafın kadırgaları yaklaşık eşit boylardaydı. Gemilerin iki tarafında da tek güvertede her birini, sıra halinde dizili oturakların üzerinde oturan, üç kişinin çektiği kürekler mevcuttu. Çoğu köle olsa da her oturağın ucundaki tempo tutucular genelde tecrübeli hür kürekçilerdi. Bir temizlik düzeni olmayıp tüm pislikler gemi güvertesine döküldüğünden bir kadırgayı kokusu sayesinde yarım kilometre uzaktan tespit etmek mümkündü. Donanmada pek çok farklı ebatta olan kadırgalara ek olarak aslında büyük ticaret gemileri olup her bir küreğinde beş ve her oturakta yaklaşık otuz kürekçinin yer aldığı mavnalar da bulunuyordu. Savaşta kullanılmak için teçhiz edildiğinde yüksek olması sayesinde mavnaların hem pruvasına hem de yanlarına top koymak mümkündü. Kadırgaların ateş gücü ise, barut ve güllenin iskele üzerinde ileri geri taşınmasını zorunlu kılan, pruvadaki tek bir büyük toptan ibaretti.[7]

6 Özlem Kumrular, "Lepanto: antes y después. La República, la Sublime Puerta y la Monarquía Católica", *Studia historica. Historia moderna*, 36 (2014), 101–20.

7 Kadırgaların pis kokusu için, bakınız Jack Beeching, *The Galleys at Lepanto* (New York, 1983), 16.

Yaklaşık iki yüzer gemiden oluşan iki donanma İyon Denizi'ndeki Korinth Körfezi'nin ağzında yer alan Nafpaktos ya da İnebahtı açıklarında karşılaştı. Hıristiyan donanmasının harp tertibinin ne kadarını Don Juan'a borçlu olduğunu bilmiyoruz. Yakın dostu olan Cenevizli Amiral Giovanni Andrea Doria'nın tavsiyelerine kulak verdiğinden (prens aşkları ve hastalıklarıyla alakalı sırları dahi Doria ile paylaşmıştır) harp nizamının onun eseri olması da mümkündür. Osmanlı donanmasının onu çevirmeyi deneyeceğini bilen Don John gemilerini, sağ cenahı karaya gelecek şekilde, düz bir hat halinde dizdi. Hattın önüne yerleştirdiği altı mavna, onları nakliye gemisi zanneden, Türkleri şaşırttı. 7 Ekim sabahı saat on bir civarında Türk amirali hazır olduğunu gösteren kurusıkı bir top atışı yaptı. Parlak zırhını giymiş olan Don John da bu meydan okumaya karşılık verdi ama bunu yaparken demir gülle kullandı. Güllenin düştüğü yere bakan topçular bu sayede toplarının menzillerini ayarladılar.

Osmanlı donanması yaklaşırken asıl işlevleri anlaşılan mavnalar yaklaşan düşmana ateş açtı. Her salvonun ardından geminin diğer tarafındaki topların da ateş edebilmesi için mavnalar kendi etraflarında döndü. Türk gemileri mavnaların yanından geçerken mavnaların pruva toplarının, kürekçi ve mürettebatı da mavnaların yüksek güvertelerindeki tüfekçilerin hedefi oldu. Osmanlı donanmasının üçte biri daha düşmana erişemeden battı ya da etkisiz hale getirildi. Savaşı anlatan bir İtalyan yazar "kendi etraflarında dönen mavnaların kahredici gücüne şahit olmak muhteşem bir şeydi," diye yazmıştı.[8]

Bilinmeyen nedenlerle Hıristiyan filosunun sağ kanadı açıkta durarak Türk gemilerinin bazılarının aradan kaçmasına neden oldu. Hıristiyan sol cenahıyla merkezi olduğu yeri muhafaza edip düşmanlarla yakın savaşa girdi. Kutsal İttifak burada da üstün durumdaydı. Türk askerleri Hollywood tarzı ipler

8 Giovanni Pietro Contarini, *Historia delle cose successe dal principio* (Venice, 1572), fol. 51v.

kullanarak kadırgadan kadırgaya geçmeye çalışırken İspanyol gemileri askerlerinin hep birlikte rampa etmesine izin veren ağlar ve hasırlar kullandı. Düşman güvertesine çıkan kargılı İspanyol askerleri kare şeklinde ilerleyerek düşmanı geri püskürterek tüfekçileri desteklediler. Gemileriyle birlikte denizin dibine inmeye hevesli olmayan köleler de savaşa katılıp eski efendilerine karşı savaşmaya başladı. Akşamüzeri Hıristiyan zaferi öyle kesin bir hal almıştı ki düşmanlar savaşmayı bırakıp birbirlerine portakal ve limon atmaya başladılar. Yüzden fazla Türk kadırgası ele geçirilirken elli kadarı da battı. Türklerin kaybının 35.000 olduğu söylenirken (çok yüksek ihtimalle abartıdır) Kutsal İttifak'ın kaybı 7.500 oldu.[9]

Hıristiyanların İnebahtı'daki zaferi tüm Avrupa'da coşkuyla kutlandı. Roma'daki Papa V. Pius'un Don John'u İncil'den alıntı yaparak methettiği –Tanrı tarafından gönderilen ve ismi John olan biri vardı– ve 7 Ekim'in bundan böyle Our Lady of Victories Bayramı (günümüzde Our Lady of Rosary) olarak kutlanmasını emrettiği söylenir. Osmanlılar donanmalarını kısa sürede tekrar inşa ederken Hıristiyan müttefikler köle ve gemi taksimi yüzünden birbirine girdi. II. Philip'ten gelen mütenakız talimatlar yüzünden Don John Kıbrıs ve ötesine doğru ilerlemekle batıya geri çekilmek arasında kararsız kaldı. Bu arada Venedikliler, Girit, Korfu ve Adriyatik'teki diğer Venedik topraklarına teminat verilmesi karşılığında, padişahla anlaşma yaptı.

1573'te II. Philip, Don John'a hazırlık olması maksadıyla, Requesens'i Alçak Ülkeler valisi olarak tayin etti. Requesens kabiliyetli bir diplomat ve ara bulucu olsa da Philip'in dini konularda taviz verilmemesi yönündeki talimatı elini kolunu bağlıyordu. Bu arada Don Juan da donanmayla, onların gelmesiyle teslim olan, Tunus'a gitti. Prens, Kral Philip'ten kendisini Tunus kralı yapmasını istese de Philip ona donanmayla İtalya'ya dönmesini

9 Niccolò Capponi, *Victory of the West: The Story of the Battle of Lepanto* (London, 2006), 289.

emretti ve bunun neticesinde de Tunus derhal Osmanlı hâkimiyetine geri döndü. Don John en başından beri niyetli olduğu Alçak Ülkeler valiliğine ancak 1576 tarihindeki Requesens'in ölümü üzerine gelebildi. Selefleri gibi o da Kral Philip tüm asilerin tekrar Katolik inancına dönmesi hususunda ısrar ettiği müddetçe bir ilerleme sağlayamayacaktı.

Don John talihine küfrederek "dünya üzerindeki en çok ihmal edilmiş şövalye olduğundan" yakındı. Hem diplomaside hem de muharebe meydanlarında çoğu zaman asi önderlerin oyununa gelirken Alçak Ülkelerdeki, Avusturya Arşidükü Matthias'ı gelip onun yerine geçmesi için davet eden, ılımlı Katolik aristokratların da desteğini kaybetti. Fiziki ve zihinsel olarak bitap haldeki (muhtemelen frengi yüzünden) Don Juan Ekim 1578'de hummadan öldü. Don John'un na'şının asi Hollandalı ya da İngiliz gemileri tarafından ele geçirilmesi endişesi yüzünden deniz yoluyla gönderilmemesi genel olarak kuzey Avrupa'da İspanyol gücünün zayıflığına delalet olarak gösterilir. Bunun yerine cesedi dört parçaya ayrılıp çuvallara konarak gizlice kara yoluyla Fransa üzerinde Madrid'e gönderilip orada da Escorial'de defnedildi.[10]

Don John'un Escorial'e defnedilmesi diğer gayrimeşru Habsburgların hiçbirine nasip olmayan bir şeref olup bunu İnebahtı'da kazandığı şöhrete borçlu olduğuna şüphe yoktur. Muasırları İnebahtı'nın Hıristiyanların muvaffakiyetle geçtiği bir imtihan olduğundan emin olsalar da asıl önemini idrak etmeyi başaramadılar çünkü o tarihlerde Osmanlıların kara ve deniz gücünde herhangi bir zayıflama olmamıştı. Arayışları esnasında yorumcular sadece İncil değil klasik metinlerden de istifade ettiler ve bazıları Vergillius'un M.Ö. 40 tarihinde yazdığı *Ekloglar*'ında geçen Cumalı falcı kadın ya da kâhinden bile dem vurdu:

10 "En ihmal edilmiş şövalye..." için, bakınız *Lettere di D. Giovanni d'Austria a D. Giovanni Andrea Doria*, ed. Alfonso Doria Pamphili (Rome, 1896), Nov. 1571, Messina.

Cuma kehanetinin gerçek olduğu gün geldi;
Birbirini takip eden asırlar tekrar canlandı.
Bakire'nin ve Satürn'ün hâkimiyeti geri döndü;
Yeni bir evlat semadaki yerinden indi.
Ey saf Lucina, şu çocuğa bir bak.
Onun doğumu Demir çağını sona erdirip tüm dünyada...
Altın çağının başlamasına neden olacak...[11]

(Burada geçen Satürn bereket tanrısı iken Lucina da doğum tanrıçasıdır.)

Bakireden ve İsa'nın doğumundan bahseden bu kısa şiir II. Philip'in yayıncıları tarafından Bakire Meryem'in rahmeti ve onların dine olan hizmetleri neticesinde dünyaya yeniden nizam getirmelerinin yolunun nasıl açıldığını göstermekte kullanıldı. Bu hedefe erişmede İnebahtı bir basamak olduğu kadar hanedanın artistik ve edebi temsillerinin de dâhil edilebileceği bir alegori de olacaktı. Deniz muharebesi olduğundan Altın Postlu Habsburg ambleminin temelinde yatan hayali canlandırıp mitolojide deniz seferine çıkıp ganimetle dönen Jason'ı hatırlattı. (Don John'un İnebahtı'daki sancak gemisinin ismini Jason'ın gemisi *Argo*'dan alıyor olması da bu fikri perçinledi). Benzer şekilde muharebede kullanılan Hıristiyan sancağının üzerindeki, Haç ve *In Hoc Signo*'ya (Bu işarette) karşılık gelen, IHS harfleri de ilk Hıristiyan Roma İmparatoru Büyük Konstantin'in (M.S. 312-324) zafer nişanıyla ilişkilendirildi. Titian'ın *İnebahtı Alegorisi*'nde (1573-1575) Philip yeni doğan oğlu Ferdinand'ı (daha çocukken ölecektir) sanki Kutsal Ruh tarafından takdis ediliyormuş gibi Tanrı'ya doğru kaldırırken arka planda cereyan eden muharebeyle iç içe geçerek hanedanın dini ibadetlere olan sadakatini bir kez daha gösterir.[12]

11 Virgil, *The Eclogues*, ed. Guy Lee (London, 1984), 57 (Ecl, 4. 1–10).

12 Marie Tanner, *The Last Descendant of Aeneas: The Hapsburgs and the Mythic Image of the Emperor* (New Haven, CT, and London, 1993), 202, 216–7.

Bu temsillerin tümü Philip ve maiyetinin hayal gücünün mahsulü olsa da muharebenin yabancı ve meşhur tasvirleri de benzer derecede sembolizm yüklüdür. Fransız yazarlar İnebahtı'dan yeni Actium Muharebesi, II. Philip'ten ise yeni Augustus (Octavianus M.Ö. 31 tarihinde Marcus Antonius ve Kleopatra'ya karşı Actium'da bir deniz zaferi kazandıktan sonra Augustus ismini almıştır) olarak bahseder. İspanyol muadilleri gibi onlar da İspanyolların Osmanlı Türklerine karşı olan mücadelesini Katoliklerin sapkınlara karşı verdiği mücadeleyle bir görerek yeni bir savaşçı aziz kültü yarattılar. 1585'te İskoçya Kralı VI. James'ın Güney İskoçya'da yazdığı İnebahtı hakkındaki destansı şiiri kısa sürede Latince, Fransızca, Flamanca ve Almancaya tercüme edildi. Tuz mahzenleriyle mürekkep kuyularına dahi savaşı tasvir eden rölyefler konulurken günümüzde İsviçre sınırları dâhilinde olan Locarno'daki Pazzalinolu Aziz Mary Kilisesi'nde yerel bir sanatçı Bakire Meryem'i çocuk İsa'ya Türk gemilerine gülle atmasını emrederken gösteren bir fresk çizdi.[13]

Ferdinand'ın oğlu ve varisi İmparator II. Maximilian (saltanatı 1564-1576), V. Pius ile II. Philip'in Kutsal İttifak'a katılmasına dair görüşme tekliflerinden kaçındığı için İnebahtı'yla sonuçlanacak olaylar dizisinde bir rol oynamadı. Dediği üzere Protestan Alman prensleri başını papanın çektiği bir ittifakı tasvip etmezdi. Fakat bunda Maximilian'ın babasından miras aldığı farklılıkları müzakere yoluyla çözme huyuyla, şahsi şüpheleri ve manevi murakabesi yüzünden, Katolik dinine olan sadakatinin nispeten zayıf olması da etkili olmuştur. İtalyan teolog Acontius'un (1520-1566) sadık bir okuyucusu olan Maximilian suni farklılıklar ardında yatan gizli hakiki bir dine inanıyormuş gibi göründüğünden Türklerin ve hatta Yahudilerin bile Hıristiyanlara vazifelerini hatırlatma hususunda bir rolü olduğuna inanıyor olabilirdi. Zulüm siyaseti gütmeyip 1568 tarihinde Sultan

13 Fransız şiirinde İnebahtı için, bakınız Bruno Méniel, *Renaissance de l' épopée. La poésie épique en France de 1572 à 1623* (Geneva, 2004), 388–9.

Selim'le barış anlaşması yaptıktan sonra vaktini, ağırladığı misafirlerini eğlendirmekte kullandığı, bir kurmalı gemiyle (*nef*) uğraşarak geçirdi.[14]

Ömrünün son on senesinde Ressam Titian (1488-1576) "Dinin Yardımcısı" konulu iki resim yaptı. Resimlerden biri II. Philip'e diğeri de II. Maximilian'a takdim edildi. Maximilian'a gönderilen kaybolmuş olsa da dini başı belada ve yılanlar tarafından tehdit edilen bir kız olarak gösteren bir gravüre bakarak tekrar yapılmış olabilir. İmparatorluk sancağını taşıyan taç ve tül gömlek giymiş bir kadın savaşçı kızın imdadına koşar. Ayağının dibinde yerde pek çok silah yatmaktadır. II. Philip'e gönderilen resimdeki kişilerde ufak tefek değişiklikler yapılmıştı. O resimde dinin kurtarıcısı zırh giyip mızrak, kılıç ve kalkan taşımaktadır ve üzerinde İspanya arması mevcuttur. Arka plandaki sarıklı Türk, Neptün olarak resmedilmiş olup altındaki deniz savaş arabası batmaktadır. Titian birbirinin aynısı iki resimde Habsburg hanedanının iki kolunun Katolikliğe olan farklı yaklaşımını gayet güzel ifade etmişti: Biri barış ve uzlaşma hediyesiyle gelirken diğeri İnebahtı'da henüz zafer kazanmış militarist İspanya'nın kılıcını taşımaktaydı.[15]

14 Acontius için, bakınız Paula Sutter Fichtner, *Emperor Maximilian II* (New Haven, CT, and London, 2001), 39–40.

15 Miguel Falomir, "La Religión socorrido por el Imperio (hacia 1568)", *Museo Nacional del Prado: Memoria de Actividades 2014*, (Madrid, 2015), 72–4.

10

II. Rudolf ile Prag'ın Simyacısı

On beşinci asırla on yedinci asır arasında gelip geçmiş hükümdarların büyük bölümü simya ve sihirle uğraşmıştır. II. Philip'in yaptırdığı Escorial'de bile kralın cevherlerin arıtılmasına ve metallerin tahavvülüne nezaret ettiği birkaç laboratuvar bulunmaktaydı. Simya ve okült kişiyi yönetimden uzak tutan meşgaleler olarak görülmezdi. Bilakis, sihir ve gizli hakikatler âlemi dünyanın kâinatla ahenk içerisinde hareket etmesini mümkün kılacak çözümü barındırdığından, bu tür şeyler de yönetimin parçası sayılırdı. Ayrıca kraliyet koleksiyonlarının toplanmasından sanat eserlerinin siparişine kadar pek çok krallık faaliyetine de yön verirlerdi. Gizli ilimler, temel ilkeleri şüpheli olsa da, belirsiz fakat kendi içinde bir mantığı olan içine kapanık bir entelektüel sistemdi. II. Maximilian'ın oğlu II. Rudolf'u (saltanatı 1576-1612) pençesine alıp onu bunalıma ve dönemine damgasını vuracak bir inziva düşkünlüğüne sevk etti.

Erken dönem Avrupa'sında inanılan okült dünyasının muhtevasını en iyi gösteren *Zümrüt Tablet*'tir (*Tabula Smaragdina*). Rudolf'un sarayında Latinceden Çekçeye tercüme edilen bu eserin Sör Isaac Newton'ın tercümesi olan İngilizce nüshası şöyle başlar:

> Bu, hiçbir yalanı olmayan, hakikatin ta kendisidir.
> Yani alttaki üsteki üstteki de alttaki gibidir ve tümü de tek mucizenin ürünüdür.

Her şey tek bir şeyin müdahalesiyle tek bir şeyden ortaya çıkmıştır:
Yeni her şey uyum sağlayarak bu tek şeyden türemiştir.
Babası güneş annesi aydır, rüzgâr onu karnında taşıyıp yer de emzirmiştir.
Dünya üzerindeki tüm mükemmelliklerin atası buradadır.
Kudreti eğer toprağa dönüştürülürse mutlaktır.
Toprağı ateşten havayı katıdan büyük bir maharetle ayırır.
Yerden semaya yükselip tekrar yere iner ve üstün ve zayıf olan şeylerin gücünü alır.
Bu yolla tüm dünyanın ihtişamı senin olur
Ve böylece gözlerindeki perde kalkar.[1]

Zümrüt Tablet'in ilk olarak Büyük İskender'in Sihirbaz Hermes Trismegistus'un (Yüce Thrice) mezarında bulduğu yeşim taşından bir bloğun üzerine kazılı olduğuna inanılmaktadır. Aslında muhtemelen ilk kez sekizinci asırda Süryanice derlenip sonra da Arapçaya ve ardından da Latinceye tercüme edilmiştir. On üçüncü asır ortalarına kadar Hıristiyan dünyasında gayet yaygınlaşmış olup genelde benzer derecedeki müphem eserlerle birlikte değerlendirilmişti.

1460'larda İstanbul'dan İtalya'ya Yunanca on dört mektuptan oluşan ve *Zümrüt Tablet*'le benzer bir menşei olduğu ve Hermes Trismegistus tarafından derlendiği düşünülen bir tomar geldi. Âlimler o tarihe kadar Hermes'in gerçek bir kişi (St. Augustine'in onu uzun uzadıya anlatmasının da bunda payı olmuştu) ve Musa'nın muasırı hatta Büyük Tufan'dan önce yaşamış, muhtemelen Mısır Tanrısı Thoth'un dengi, biri olduğundan emin olmuşlardı. Bu mektuplar ile daha sonra ortaya çıkan diğer üçü aslında M.S. ikinci asırda derlenmiş ve Mısır mitolojisiyle sihri, Eflatun felsefesini de katarak harmanlamıştı. Mektuplar çabucak Yunancadan Latinceye tercüme edildi ve aynı entelektüel çevreden geldikleri

1 *King's College Library*, Cambridge, Keynes MS 28, fol. 2 r–v (imlası düzeltildi).

için, *Zümrüt Tabletleri*'ni destekliyorlarmış gibi de bir hava yarattılar.

Hermetik Külliyat olarak bilinen bu mektuplarda sihir ve dualara ek olarak muska ve tılsımlarla onların sihirli güçlerine dair tartışmalar yer almaktadır. Ayrıca metnin kısımlarını teşkil eden uzun diyaloglarda meleklerle iblislerin ve simyacıların hayal ettiği gibi altına çevrilmesinin mümkün olabileceği o maddenin varlığından bahseder. Mektuplarda defalarca makro kozmos olan semayla, tek bir taş parçası ve bitkiye varıncaya kadar, dünyanın mikro kozmosunun birleşik olduğu anlatılmıştır. Her şeye gücünü veren kâinatın ruhudur o nedenle de "birbirinden farklı görünen şeyler aslında birdir" ya da *Zümrüt Tabletleri*'nin de dediği gibi "aşağıda olan yukarıda olan gibidir."[2]

Hermes öğretileri ahenk içerisindeki bir kâinattan bahsediyordu çünkü göklerdeki ve yerdeki her şeye tek bir ruh nüfuz etmiş olup her şeyi o tek ruh yönlendiriliyordu. Ayrıca tüm olguların tekliği ve dış görünüşteki farklılıklara rağmen her şeyin, temel madde adı verilebilecek, tek bir özü, esası olduğu fikri üzerinde duruyordu (bazen Filozof Taşı'yla özdeşleştirilen bu terim pek çok farklı olgu için kullanılmıştır). Fakat Hermes yazmaları aynı zamanda bilgi edinmenin ön şartının, dua ve gizli başlangıç ayinleriyle elde edilebilecek ruhani bir üst seviyeyle mümkün olabileceğini savunan, ikinci asır Yunan gnostisizmini de ihtiva ediyordu. Kâinatı ve onun esrarlı ahengini idrak edebilmenin yolu sebattan ve Zümrüt Tabletlerinin de ima ettiği gibi bilinmezliğin ortadan kalkıp ihtişamın gözler önüne serilmesiyle sonuçlanacak bir süreçten geçiyordu.

Hermetik düşünce simya uygulamalarını destekleyip tüm maddelerin bir olduğu dolayısıyla da her şeyin özünde bulunan temel maddenin altına dönüştürülmesinin mümkün olduğu fikrini onayladı. Ayrıca âlimleri esrarlı biçimde kâinatın birliğine

2 *Hermetica: The Greek Corpus Hermeticum and the Latin Asclepius in New English Translation*, ed. Brian P. Copenhaver (Cambridge, 1992), 48.

şehadet eden simgeler ya da "monadları" aramaya ve yıldızlara bakarak altındaki dünyaya dair yeni ferasetler edinmeye itti. II. Rudolf gibi Avrupa'daki diğer hükümdarlar da tuhaf ve harikulade olan nesneleri toplayıp çoğu zaman da onları Harikalar Salonlarında (*Wunderkammer*, *Kunstkammer*) sergilediler. Her nesnenin birliğini anlamak ancak alakasız olan üzerine tefekkür etmekle mümkün olabileceğinden pangolinlerle kozalaklar genelde bir araya konuldu. Ressam ve müzisyenler de eserlerini Hermes'in öğretilerini yansıtacak şekilde üretmeye teşvik edilirken hekimler tüm hastalıkları iyileştirecek evrensel "özlerin özünü" aramaya koyuldu. Böylece ilmin tüm alanları *Zümrüt Tablet* ve Hermetik Külliyat'ta bir araya gelmeye başladı.[3]

Din siyaseti açısından da durum farklı değildi. İnanç farklılığı, kâinattaki her şeyin ahenk içinde olduğunu varsayan, Hermes öğretilerine aykırıydı. Bu nedenle teologlar arasındaki tartışmalar yüzeysel olup her şeyi birbirine bağlayan asıl hakikati görmelerine mani oluyordu. Böylece Hermetik öğreti Hıristiyanların didişmeyi bırakarak rakip inançlar arasında bir orta yol bulmaya çalışmaları gerektiği yönündeki hümanist düşünceyi de güçlendirdi. İmparator II. Maximilian'ın Acontius okuyarak edindiği felsefi ilkeler de bundan farklı değildi. Kendisine Katolik mi yoksa Protestan mı olduğu sorulduğunda o, ben Hıristiyanım demekle iktifa etmişti. Maximilian açısından iki mezhep arasındaki farklılıktan ziyade Hıristiyanlığın mesajının ihtiva ettiği hakikat önemliydi.[4]

İmparatorlar II. Maximilian ile II. Rudolf'un dine olan sadakatleri muğlaktı. Çoğu Maximilian'ın dini konulardaki bu kaypaklığının nedeninin gizli Protestan olmasından kaynaklandığını düşünüyordu. İspanya Kralı II. Philip, yaveri Adam von Dietrichstein'dan Maximilian'ın dini vecibelerini yerine getirip

3 Temel madde ve simya ilkeleri için, bakınız Martyn Rady, "A Transylvanian Alchemist in Seventeenth-Century London", *SEER*, 72 (1994), 240–51.

4 Viktor Bibl, *Maximilian II. Der rätselhafte Kaiser* (Vienna and Leipzig, 1929), 98.

getirmediği gizlice takip etmesini istemiş ve bunun neticesinde öğrendikleri onu hüsrana uğrattı. Dietrichstein 1571 tarihinde verdiği raporda kalp krizinin bile imparatoru ayine getiremediğini söyledi –bilakis sarayına evli Lütheryen bir rahibi kabul etmişti. Maximilian ölene kadar ekmek şarap ayinini reddetti.[5]

Rudolf'un inancı de benzer şekilde muammadır. Arada bir Katolik olduğunu hatırlamak gibi bir huyu olsa da çoğu zaman ekmek şarap ayinine katılmayı reddetti. Fakat onu Protestan olmakla suçlayan çıkmadı. Onun yerine çok daha beterini söylediler. 1606 tarihinde yeğeni şöyle söylemişti: "Majesteleri artık Tanrı'yı tümüyle terk ettiği bir vaziyettedir; onu dinlemeyip onunla konuşmamakta hatta onunla alakalı hiçbir şey yapmamaktadır... İstikbalde farklı bir efendiye hizmet edebilmek arzusuyla tüm vaktini Tanrı'yı ortadan kaldırmaya harcamaktadır." Rudolf da günah çıkarmadan öldü.[6]

Rudolf gençliğini İspanya'da geçirmiş olup Philip'in oğlu Don Carlos'un ölümü üzerine bir süreliğine Philip'in en yakın erkek akrabası kabul edildi. 1571 tarihinde Viyana'ya dönen Rudolf, İspanyolca konuşmayı tercih edip İspanya sarayında adet olduğu üzere boynuna geniş beyaz bir yaka takarak kuzgun kanadı adı verilen bir Meksika boyasıyla boyanmış kapkara yelek ile çorap giydi. Yetmezmiş gibi Rudolf'un davranışları da değişmişti. İspanyol davranışlarını taklit ettiğinden daha katı ve resmiydi. 1577 tarihinde Rudolf'la tanışan, İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in elçisi, Sör Philip Sidney onu "çok az konuşan, ağır başlı, içine kapanık ve dirençli ve babasının diğer insanların gönlünü kazanmada kullandığı hiçbir vasfa sahip olmayan... Tümüyle İspanyollaşmış," birisi olarak tarif etti.[7]

5 Friedrich Edelmayer, "Honor y Dinero. Adam de Dietrichstein al servicio de la Casa de Austria", *Studia Historica. Studia Moderna*, 11 (1993), 89–116 (101–2).

6 R. J. W. Evans, *Rudolf II and His World: A Study in Intellectual History 1576–1612* (Oxford, 1973), 84, 196.

7 M. W. Wallace, *The Life of Sir Philip Sidney* (Cambridge, 1915), 17.

Fakat görenleri asıl telaşa sevk eden Rudolf'un kasvetli ruh hali oldu. Rudolf uzunca süreler saray ve devlet işlerinden elini eteğini çekip, 1580'lerin başlarında yönetim merkezini taşıdığı, Prag'daki şatoda inzivaya çekilirdi. İspanyol elçisi dahi iki seneden uzun bir süre onunla görüşmeyi başaramadı. Bir şahidin söylediği gibi "aklına tesir eden bir illetten mustarip olduğundan yalnızlığa meyledip sanki hapisteymiş gibi kendini sarayına kilitlemeye başladı." Bu rapor kaleme alındığında yani Rudolf'un saltanatının sonlarına doğru diğerleri de onun delirdiğini hatta şeytan tarafından ele geçirildiğini söylemeye başladı.[8]

Kişinin deli olduğuna ısrar etmek kolay olsa da kesin bir teşhis koymak mümkün değildir. Rudolf evlenmeyip her ay değiştirdiği metres ve cariyeleriyle idare etti. Onlardan altı tane çocuğu oldu. O çocukların en büyüğü ve ismi meçhul bir baronesle ilişkisinin meyvesi olan Don Julio'nun dengesiz olduğu kesindi. Hayatı boyunca nice gaddarlıklar yapan Don Julio en sonunda kız arkadaşını öldürüp vücudunu parçaladıktan sonra gövdesini bir sandığa çiviledi ve sonra da intihar etti. Fakat oğlunun akli dengesizliğine bakarak babasının akli dengesiyle alakalı bir yorumda bulunmaya kalkmak hem hatalıdır hem de hiçbir akli dengesizlik sergilemeyen diğer beş çocuğunun hakkını yemek olur.[9]

Haliyle Rudolf'un bu karamsar halinin tümüyle numara olması da mümkündür. Geçmişte sadece manastırda yaşayanlara has bir ruh hali olduğu düşünülen bunalım çoğu açıdan bir on beşinci asır icadıdır. O tarihte bilindiği ismiyle melankoli iyi bir şey olarak görülmezdi çünkü insanı tembellik ve ilgisizliğe sevk ederdi. Fakat 1500'lerden sonra nedendir bilinmez sadece entelektüelliğin değil, klasik bir geleneği takip ederek, dâhiliğin de alameti olarak görülmeye başlandı. Bunalım bilgiyi elde etmedeki bir safha olarak kabul edilince filozoflar da buhrana girmesi en muhtemel kişiler olarak kabul edildi. Albrecht Dürer'in

8 "Aklına tesir eden..." için, bakınız Evans, *Rudolf II*, 45.

9 Christian Sapper, "Kinder des Geblüts—Die Bastarde Kaiser Rudolfs II.", *MIÖG*, 47 (1999), 1–116 (4–6, 10–19).

Melencolia I isimli ağaç baskısındaki çift cinsiyetli meleğin geometri ve matematik formüllerini düşünürken suratını asmasının nedeni de budur –taştan çok yüzlü bir cisim, küre ve 1232 farklı kombinasyonda toplamları 34 eden rakamlar. Uzaktaki iç denizde kozmik hadiseler cereyan ederken meleğin ayaklarının dibinde insan idrakinin araçları yatmaktadır. Bir yarasa da geç saatler de çalışmanın tehlikelerine dair bir ikaz niteliğindedir.[10]

Fakat bu melek sadece matematikçi olmayıp aynı zamanda da simyacıdır. Meleğin arkasında altında ateş yanan bir pota ve yedi esas ve ikincil elementi simgeleyen yedi basamaklı bir merdiven bulunur. Meleğin elbisesinden sarkan anahtarlar ve çanta simyacıların meşhur servet ve kudretine delalet etmektedir. Satürn'ü simgeleyen sıska köpek bu örnekte melankolinin kaynağı ve mukaddes metinlerin koruyucu olarak görünürken yazı yazmakla meşgul olan keruv melankolinin daima tembelliğe yol açmadığını göstermek istiyor olabilir. Çok yüzlü cisim bir geometrik şekilden fazlası olup evrensel maddeyi –simyacıların altına çevirmeye çalıştığı temel maddeyi– simgelemektedir. Yamuk şeklinden henüz mükemmel hale getirilme sürecinin başlamadığı anlaşılmaktadır.[11]

Melankoli ile simya arasındaki bağı fark eden tek kişi Dürer değildi. Filozoflar gibi simyacıların da ruhani yükselişlerinin ilk safhasında bunalım ve çaresizlikle tanıştığına inanılırdı. Bunun ötesine geçtiğindeyse simyacının seyahatinin tatbik ettiği zanaata benzer olduğu varsayılırdı. Üzerinde çalıştığı maddeler gibi simyacının da kusurlardan arındırılıp ruhani olarak tekrar şekil alması gerekirdi. Muasır bir kaynakta bu durum "altın ancak

10 Raymond Klibansky, Erwin Panofsky, ve Fritz Saxl, *Saturn and Melancholy: Studies in the Natural Philosophy, Nature and Art* (London, 1964), 284–365. Bunalım için, bakınız Robert W. Daly, "Before Depression: The Medieval Vice of Acedia', *Psychiatry*, 70 (2007), 30–51 (38); Winfried Schleiner, *Melancholy, Genius, and Utopia in the Renaissance* (Wiesbaden, 1991), 233; Aristotle, *Problemata*, ed. E. Forster (Oxford, 1927), Kitap 30, 953a.

11 Johannes Fabricius, *Alchemy: The Medieval Alchemists and Their Royal Art* (Copenhagen, 1976), 148; Leah DeVun, *Prophecy, Alchemy and the End of Time: John of Rupescissa in the Late Middle Ages* (New York, 2009), 112.

melankoli ve Satürn'ün tefekkürüyle elde edilebilir," şeklinde açıklanmıştı. Ancak, o tarihte kuru ve çorak olarak kabul edilen, melankolinin ortadan kalkmasıyla simyacı "doğal sıcaklık ya da kavrulan zihninin hareketiyle kızarıp ışık saçmaya başlayarak maddeyi dönüştürecek güce sahip olur."[12]

Sonuç olarak Rudolf belki gerçekten de bunalımdaydı ya da saray erkânından birinin şüphe ettiği gibi zor siyasi kararları vermekten imtina ettiği için öyleymiş gibi yapıyordu. Fakat Rudolf döneminde Prag'ın Avrupa'nın önde gelen simya ve Hermetik büyü merkezi haline gelip iki yüz civarında simyacıya ev sahipliği yaptığı kesindir. Sayıları çok fazla olduğundan saray duvarlarının ardına sığmayıp bahçeye taşar, çiçeklikler arasında dökümhaneler kurarlardı. Kendisi de simyayla uğraşan Rudolf bir keresinde kazara sakalını yaktı. Fakat üzerinde pentagram olan siyah pelerin takmadı –bu iddia yeni uydurulan bir kaynaktan (sözde Damiano Günlüğü) gelmektedir.[13]

Rudolf'un sarayını mesken tutan simyacı ve sihirbazlar çok farklı bir yelpazeden gelmekteydi. Yelpazenin bir ucunda bedavacı şarlatanlar yer almaktadır. Bunlardan biri Prag'a geldiğinde sahtekârlık suçu yüzünden kulaklarının ucu kesilmiş olan ayyaş medyum Edward Kelley'dir. Yelpazenin diğer ucunda ise gözlemleri ve deneysel yöntemleri modern bilimin kurulmasına temel teşkil eden işinin ehli kişiler yer almaktaydı. Bunlardan biri olan Tycho Brahe, Prag'da kaldığı kısa süre içerisinde (1599-1601) yıldızların hareketini gözlemek için bir rasathane inşa ederken

12 Noel L. Brann, "Alchemy and Melancholy in Medieval and Renaissance Thought", *Ambix*, 32 (1985), 127–48 (128, 138).

13 Rudolf 'un bunalımı hakkında, bakınız Harald Tersch, "Melancholie in österreichischen Selbstzeugnissen des Späthumanismus", *MIÖG*, 105 (1997), 130–55 (142). Simyacıları için, bakınız Gertrude von Schwarzenfeld, *Rudolf II. Ein deutscher Kaiser am Vorabend des Dreissigjährigen Krieges*, 2. b. (Munich, 1979), 70. Deneylerdeki şahsi iştiraki için, bakınız Daniel Jütte, *Das Zeitalter des Geheimnissen. Juden, Christen und die Ökonomie des Geheimen* (Göttingen, 2011), 268. Damiano günlüğü için, bakınız Hans Holzer, *The Alchemist: The Secret Magical Life of Rudolf von Habsburg* (New York, 1974).

Johannes Kepler de 1600-1612 tarihleri arasında Rudolf'un baş astroloğu olarak görev yaptı. Kepler'in gözlemleri gezegenlerin güneşin çekim gücü dâhilinde nasıl hareket ettiğine dair ilk bilgileri verirken gelişmiş teleskopu da Jüpiter'le aylarının tespit edilmesini sağladı.

Diğerleri kendi esrarlı bilgilerini Hermetik sihrin bilinmeyenlerine dâhil etti. Fikirlerini daha önce II. Maximilian'ın monadının semavi simgesinde de ortaya koyan İngiliz büyücü John Dee 1580'lerde Rudolf'un himayesine girmeye gayret etse de Rudolf, Dee'nin çalışmalarını anlamadığını itiraf etti. Bunun üzerine Dee, Rudolf'un merakını melek çağırarak cezbetmeyi denedi. İddia ettiğine göre melekleri bir ayna ya da kristal küre içerisinde hapsettikten sonra onları geleceği anlatmaya ikna ediyordu. Hatta onlarla iletişim kurabilmek için "Enochian" adında bir lisan bile icat etti. Fakat meleklerin sadece Edward Kelley tarafından görülüp duyulabiliyor olması Dee'nin itibarına gölge düşürdü. Melekler sorun çıkarmaya başlayıp Dee'den karısını Kelley'nin keyfine teslim etmesini istediklerinde Dee söyleneni yaptı. Melekler benzer şekilde Katolik ruhbanlığının ortadan kalkmasının an meselesi olduğunu söyleyince ikisi bunu da hiç düşünmeden papanın elçisine iletti. Ölü diriltmekle suçlanan Dee 1586'da Prag'dan kaçarken kalmaya devam eden Kelley sonunda hapishanede can verdi.[14]

Rudolf'un küçük kardeşleri Rudolf'u çevresine "büyücü, simyacı, kabalist ve benzerlerini," topladığı için imparatora şikâyet etti. Fakat sarayına herhangi bir tarihte gelmiş olanların listesine bakıldığında o listede on altıncı asır sonunun en meşhur filozoflarını da görmek mümkündür –polimat Giordano Bruno; ileride (haksız yere) kilden golem veya insan benzeri bir canavar yaratmakla suçlanacak olan Yahudi mistik ve kabalist haham

14 *The Diaries of John Dee*, ed. Edward Fenton (Charlbury, 1998), 142; C. H. Josten, "An Unknown Chapter in the Life of John Dee", *JWCI*, 28 (1965), 223–57 (228); Glynn Parry, *The Arch Conjuror of England* (New Haven, CT, 2011), 179–93.

Judah Loew; Polonyalı metalürjist Sendivogius (Michał Sędziwój) ve diğerleri. Rudolf aynı zamanda nesneleri de toplayıp onları Prag şatosunun bir kanadında bulunan galerilere yerleştirdi. O galerilerde Dürer, Brueghel, Raphael, Titian ve Correggio'ya gibi on altıncı asır sanatkarlarına ait heykeller, büstler, yeni bir icat olan dövme çelik yayla çalışan kurmalı otomatlar ve devridaimle çalışan makineler (atmosfer basıncındaki değişiklikleri kullanarak çalışıyordu) yer almaktaydı. Bunlar deniz aşırı memleketlerden gelen sıra dışı taşlar, fosiller ve tabiat resimleriyle birlikte sergilendi.[15]

Rudolf'un Harikalar Salonu ziyaretçileri etkileyecek biçimde tasarlanmış olduğundan elçilerini de burada huzuruna kabul ederdi. Bu salon aynı zamanda kâinatın mikro kozmosu olarak da görev yaparak tabiatla sanatı o tarihte bilindiği tabiriyle "dünya sahnesinde," bir araya getirirdi. Nesneler umumiyetle Hermetik ve simya hayal gücünün ürünleriydi. Arcimboldo portrelerinde doğal nesnelerden yüzler yapmış olup bazı muasırlarına göre bu hafife alınacak bir şey değildi. Hem Maximilian hem de Rudolf'un topladığı bu eserlerin amacı insan mikro kozmosunun içine işlemiş olan makro kozmik tabiatın ne kadar çeşitli olabileceğini göstermekti. Rudolf'un kendisi de bir mükâfat aldı: Onu Hermes'in kardeşi mevsim ve bereket tanrısı Vertumnus olarak gösteren meyve ve sebzelerden yapılma bir portre.[16]

Daha sonra yapılan bir katalogda Rudolf'un koleksiyonu "tabii" ve "insan yapımı" nesneler olarak ayrılsa da imparator kâinatın işleyişinin temelinde yatan ahenk ve birliğin ilkelerinin sınırlarını zorlayan nesneleri severdi. Kendisinin minik taklidini bir gemi güvertesinde gösterenin de (günümüzde British Museum'dadır) dâhil olduğu kurmalı oyuncaklar iki sınıf arasındaki

15 "Büyücü, simyacı, kabalistler...", bakınız Evans, *Rudolf II*, 196. Haham Loew için, bakınız Edan Dekel ve David Gantt, "How the Golem Came to Prague", *Jewish Quarterly Review*, 103 (2013), 241-58.

16 Thomas DaCosta Kaufmann, "Remarks on the Collections of Rudolf II: The Kunstkammer as a Form of Representatio", *Art Journal*, 38 (1978), 22–8.

sınırı bulanık hale getirirdi –gergedan boynuzu ile domuz dişinden yapılma kadeh gibi. Rudolf'un sanat sevgisi kuralları çiğneme açısından da sıra dışıydı. Rudolf'un saray ressamı Bartolomeus Spranger'in resimlerinde ihtiyar adamlar genç kızlarla oynaşırken gösterilirken kadınlar genelde erkek gibi yapılı ve hatta erkek kıyafetleriyle resmedildi.

Tarihçiler ve diğerleri bu rahatsız edici cinsel eserleri Rudolf'un arızalı aklı ve homoseksüel temayülünün (ki bu yönde hiçbir delil yoktur) alametleri olarak kabul ettiler. Fakat potayı rahim olarak görüp maddenin asil metal tarafından döllendiğini söyleyen ve erkek ya da dişi elementleri "kimyasal evlilikle" bir araya getiren simyada da zaten cinsel sembolizm hâkimdi. Bu yapı içerisinde erkek sabit, kadınsa değişken maddeyi temsil etmiştir. Erkeği yaşlı Neptün ya da Vulcan, kadınıysa Venüs ya da zarif toprak tanrıçası Maia ile simgeleyerek devrin yüzeysel ahenksizliklerine atıfta bulunma vasıtasıyla ahenkli birlikteliklerinin daha da pekiştiğini göstermek isterler. Onların birlikteliğinin mahsulü en mükemmel olandır: İki cinsi tek bir vücutta bir araya getiren Hermes ile Afrodit'in çift cinsiyetli çocuğu. Hem Spranger'ın çizdiği erkeksi kadınlar ve hem de Dürer'in *Melancolia I*'indeki melekler çift cinsiyetli kusursuzluğa sahip yani cıvayla sülfürün kimyasal bileşiminin ürünü gibiydiler.

Rudolf son yıllarında, Shakespeare'in *Fırtına* isimli eserindeki Prospero gibi, "kafayı o derece gizli ilimlere takmıştı ki," Prag'daki şatosundan nadiren çıkıyordu. Rudolf her ne kadar münzevi olsa da bir açıdan Habsburg hükümdarları içerisinde en evrenseli sayılabilirdi çünkü kozmosun bilgisinin tümünü elde etmeye çalışmıştı. Rudolf, Harikalar Salonuyla ve Hermetik sihir ve simya sembolizmi kullanarak filozofların "Üçlü Aydınlanma Tacı olan âlimi mutlaklık, kadiri mutlaklık ve ilahi aşkın coşkusunu," elde etmeye çalışmıştı.

Fakat Rudolf, *Zümrüt Tabletler*'de zikredilen "tüm dünyanın nuruna" sahip olamadı. Prospero'yla aynı akıbeti paylaşan Rudolf

siyasi bir felaketle yüzleşip tüm krallıklarını kaybetti. Simya ve okült sihir Habsburg kudretinin üzerine inşa edilebileceği istikrarlı bir temel teşkil etmiyordu. Hadiseler silsilesi Avrupa'yı değiştirmeye başlamış olup Katoliklik ile Protestanlık arasındaki çekişmenin bir yerden patlak vermesi kaçınılmazdı. İki ihtimal mevcuttu: Dini taviz ve mutabakata dayalı bir Orta Avrupa çözümü ya da hoşgörüsüzlük ve münhasırlığı esas alan İspanyol tarzı bir çözüm. Bu iki kutup arasında kalan Rudolf sonunda simya dünyasındaki çift cinsiyetliler kadar steril bir siyaset bir üretti.

11

Sapkınların Zaferi

On altıncı asrın son çeyreğine gelindiğinde Protestanlık, Avrupa'da iyice kök salmıştı. İngiltere ve İskoçya'da Katolik ibadeti yasaklanmış ve Hollanda eyaletlerini Protestan hükümetler yönetmeye başlamıştı. İskandinav krallıkları ve Baltık'taki Livonya Lütheryanizmi kabul etmiş olup Kuzey kutbundaki Saami kavmi (Lapps) bile Şamanizm'den Protestanlığa geçmeye başlamıştı. Lehistan ve Fransa'da kalabalık Protestan azınlıklar Katolik tahakkümüne meydan okumaya başladılar. Lehistan'da dini hürriyet dini bölünmeye çözüm sunarken tavizlerin işe yaramadığı Fransa'da 1560'larda uzun sürecek bir savaş patlak verdi. Fakat Avrupa'nın ilk resmi Protestan krallığının kurulduğu yer, Yunanistan doğumlu Jacob Heraclides'in (1561-1563) despot unvanıyla yönettiği, Moldavya (günümüzde Romanya ile Moldova arasında kalmaktadır) oldu.

Protestanlık asrın ikinci yarısında Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesinde benzer derecede yayılmıştı. Büyük prensliklerden sadece Lorraine ile Bavyera hâlâ Katolik inancına sadıktı. Kırk kadar Katolik piskopos ve başpiskoposla birlikte seksen kadar başkeşiş de makamını korumuş olsa da bu kişiler ayin ve merasimlere müdahale edip kiliselerin araç ve mülklerine ek koyarak ibadet eden keşiş ve rahibeleri taciz eden öfkeli bir halkla uğraşmak zorunda kaldılar. 1550'ler gibi erken bir tarihte Kutsal Roma İmparatorluğu'nu ziyaret eden bir İtalyan kardinal, Katolik kilisesinin orada işinin bittiğini söyledi –enkazından daha iyi bir

şey çıkacağını ümit ederek bırakalım da yıkılsın diye tavsiye etmişti. Hildesheim piskoposunun tespiti ise daha çarpıcıdır: "Kilisemle ben mahvolduk."[1]

Avusturya ve komşu Habsburg dukalıkları, Katoliklik enkazının parçalarıydı. On altıncı asır ortalarına gelindiğinde şehirlerin neredeyse tamamıyla asillerin çok büyük bölümü –yüzde 80-90 nispetinde –Protestanlığa geçerek kilise topraklarını işgal edip kendi okullarını kurmuştu. Halk Aşai Rabbani ayininde hem şarap hem de ekmek dağıtılmasını ve duaların Almanca okunmasını istedi. Reddeden rahipler ya sürüldü ya da cemaatleri onların kiliselerine gitmeyi bıraktı. "Alman dini" Protestanlıktan fazla etkilenmeyen Steiermark ve Carniola'nın Slovakça konuşan köylüleri üzerindeki denetim eksikliği köylülerin eski pagan adetlerinin geri dönmesine neden oldu. "Sıçrayan ve fırlatanların" (*Springer*, *Wefert*) önderliğinde cezbeye tutulmuş halde deli gibi dans etme adedi ormanlık bölgedeki birkaç topluluğu etkisi altına aldı.[2]

Katolik kilisesinin kurumları zayıfladı. Tirol'ün Katolik bölgesinde bile manastır ve rahibe manastırları boşaldı. Stams'taki büyük Sistersiyen manastırında 1574 tarihine gelindiğinde sadece iki ihtiyar keşiş kalmıştı. Tirol'de disiplin çöktü ve Sonnenburg rahibeleri hanlarda yiyip içerek geceleri at üzerinde asillerin evlerine gitmeye başladı. Buna rağmen Sonnenburg manastırı o tarihlerde ziyaret eden din adamları tarafından "diğerleri kadar kötü değil," diye tarif edilmişti. Keşişlerle birlikte yaşayan cariye, gayrimeşru çocuk ve otlakçılar yüzünden manastırlar kendini geçindiremez hale geldi. Rahiplerin durumu da pek farklı değildi. 1571'de Brixen'deki katedral bölgesinde yapılan bir teftiş neticesinde sadece beş papazın görev yerinde olduğu görülmüş onlar da disiplinli olmaları istenmesi üzerine derhal yeminlerini bozmuştu.[3]

---

1 Alıntılayan, Thomas Brady, *Luther zwischen den Kulturen*, ed. Hans Medick ve Peer Schmidt (Göttingen, 2004), 96–7.

2 Fritz Byloff, *Hexenglaube und Hexenverfolgung in den österreichischen Alpenländer* (Berlin and Leipzig, 1934), 15–6.

3 Josef Hirn, *Erzherzog Ferdinand II.*, c. 1 (Innsbruck, 1885), 90, 111–3.

Dini müsamaha kısmen felsefi bir seçimdi. Hermetizm ve her şeyin bir tasarının parçası olduğu inancından da besleniyordu. Ayrıca hümanistlerin aşırı uçlar arasında bir "orta yol" bulma çabası ve on altıncı yüzyılın son çeyreğinde artan biçimde şöhret kazanacak itidali tavsiye edip aşırı uygulamalardan kaçınmak gerektiğini öğreten neo-Stoacılık da uyum içerisindeydi. Fakat müsamaha aynı zamanda da siyasi bir seçimdi. Protestanlığın yayılması dikkate alındığında Katolikliğin ihyası ancak sert tedbirlerin uygulanmasıyla mümkünmüş gibi görünüyordu. Fakat dogmatik siyasetlerin takip edildiği diğer ülkelerde yaşananlar ibret vesilesi oldu – 1560 sonlarında Alçak Ülkelerdeki İspanyol işgalinin neden olduğu kıyım; 1572 tarihinde on binlerce Protestan'ın öldürüldüğü Fransa'daki St. Bartholomew Günü Katliamı; 1576 tarihinde İspanyol ordusunun Antwerp'i yerle bir etmesi ve kısmen ya da tümüyle dini sebeplerden kaynaklı olup kral ve diğer siyasi önderleri hedef alan nice suikast.[4]

Taviz vererek bariz faydalar elde edilebileceği ise aşikârdı. II. Maximilian 1568 tarihinde Yukarı ve Aşağı Avusturya asillerine din hürriyeti bahşederek eyalet meclisinin 2,5 milyon dukalık bir vergiyi kabul etmesini sağladı. Maximilian'ın kardeşi Arşidük Charles'ın bu hürriyetleri "iç Avusturya" dukalıkları Steiermark, Carinthia ve Carniola'ya yaymasının neticesi ilave 1,7 milyonluk vergi geliri ve meclislerinin Hırvatistan'daki tahkimatların masrafını karşılamaya devam etmeyi kabulü oldu. II. Maximilian ile II. Rudolf, Roma'yla arasına mesafe koyarak yeni kurulan Manastır Konsülü (*Klosterrat*) vasıtasıyla, Maximilian bu konsülü günahlarına kefaret olarak kurmuş olsa da, dini kurumların gelirlerinden kendilerine pay aldılar.[5]

4 Neo-Stoacılık için, bakınız A. A. Long, "Stoicism and the Philosophical Tradition", *The Cambridge Companion to the Stoics*, ed. Brad Inwood (Cambridge, 2006), 365–92 (379–82).

5 Silvia Petrin, "Der niederösterreichische Klosterrat 1568–1629", *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland*, 102 (1999), 145–56; *Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich*, 21 (1974), 125.

1555 tarihindeki Augsburg Barışının şartlarına göre bir prensliğin dinine onu yöneten hükümdar karar verecekti. Demek ki tebaalarının neye inanacağını tayin etmek Avusturya ve komşu dukalıkları yöneten Habsburg hükümdarların hakkıydı. Diğer taraftan II. Maximilian değil tebaasının neye inanacağına karar vermek kendi inancını bile açıklayacak özgüvene sahip değildi. II. Rudolf, Katolikliğe daha sadık olduğunu gösterse de onun da ibadetlerden uzak durduğu uzun fasılalar mevcuttu. 1578'de Rudolf'un önderliğindeki bir kafile katedralin yanından geçerken çıkan arbede (süt güğümleri fırlatıldığından Süt Savaşı adı verilmiştir) onun moralini iyice bozup onu temelli Prag'a yerleşmeye ikna etmiş gibi görünmektedir.[6]

Rudolf'un gitmesini müteakip dini inisiyatif amcaları Tirol Dükü Ferdinand (1529-1595) ile Steiermark Dükü Charles'ın elinde geçti. Ferdinand hafife alınacak biri değildi. Piyade kargısını cirit gibi fırlatabilen bu adam bir maskeli baloda tanıştığı Philippine Welser adındaki halktan biriyle evlenerek töreye aykırı davranmıştı. Augsburglu bir bankerin kızı olan Philippine aynı zamanda, İmparator Şarlken'in amcasına olan borcuna rehin verilmesi nedeniyle, Venezuela'nın da varisiydi. Fakat evlilikten kısa süre sonra bu borç silindiğinden Tirol bir sömürge devleti olamadı. Günümüzde Innsbruck yakınlarındaki Ambras Şatosu'nda hâlâ varlığını koruyan Harikalar Salonu'yla Prag dışındaki ve simya ilkelerine göre yapıldığından tabanı pentagram şeklinde olan Yıldız Sarayı da (Hvězda) Ferdinand tarafından inşa edilmiştir.

Ferdinand'ın kardeşi cimriliğiyle nam salmış Charles'ın Graz da hizmetkâr ve memur sayısı nadiren otuza çıkan bir sarayı vardı. Steiermark, Hırvat sınırını Türklere karşı savunmanın maddi bedelini karşılamakla yükümlü olduğundan Charles eli sıkı olmakta haklıydı. Her şeye rağmen Charles Lipica'daki (günümüzde Slovenya'da) Trieste yakınlarında bir at ahırı kurarak orada

6 Walter Sturminger, "Der Milchkrieg zu Wien am Fronleichnamstag 1578", *MIÖG*, 58 (1950), 614–24.

İspanya'daki Endülüs'ten getirilen atları çiftleştirerek meşhur beyaz Lipizzaner ırkını elde etti. Bu atlara "İspanyol yürüyüşü" denen diz kaldırma hareketi öğretildi ve bu atlar Viyana'daki Hofburg Sarayının bitişiğinde II. Maximilian tarafından inşa edilen geçici arenada gösteri yaptılar. Oranın yerine 1730'larda günümüzde İspanya ya da Kış Binicilik Okulu denen Rossturnplatz inşa edildi.[7]

Kardeşler tüm bu meşgalelere rağmen Katolik inancına olan sadakatlerinden taviz vermediler. Charles ile Ferdinand, 1579 tarihinde Münih'te Bavyera Dükü William ile bir araya gelerek Tirol ve iç Avusturya dukalıklarının eski dinlerine iadesi için bir plan hazırladılar. Bu toplantının ayrıntıları günümüze ulaşmış olup bugün bile okuyanları hayret içinde bırakacak seviyededir. Asillere din hürriyeti bağlamında verilen imtiyazlar ilk fırsatta geri alınacak fakat bu takdir edileceği üzere parça parça ve kademeli olarak yapılacaktı. Şehirlere resmi olarak bir imtiyaz tanınmadığından onlara dini hususlarda baskı yapılmasında bir mahzur olmayacaktı –böylece onları asil dindaşlarından ayırmak mümkün olacaktı. İtirazla karşılaştıklarında arşidükler rahatça Augsburg Barışının şartlarına riayet ettiklerini iddia edebilirlerdi. Ayrıca kasıtlı olarak dini hükümlere itaatle kendilerine sadakat meselesini birbirine karıştırıp o tarihten itibaren sadece Katolik asilleri üst makamlara getireceklerdi.[8]

1579 tarihinde tasarlanan bu plan "mezhepleşme" olarak bilinen daha büyük ölçekli bir sürecin en sert ifadesiydi. Burada dini inanç ve ibadetlerin birliği sadece vurgulanmakla kalmayıp aynı zamanda hükümdara siyasi sadakat ve onun iktidarının araçlarına itaatle tanımlanıyordu. Carniola meclisinde Arşidük Charles'ın da izah ettiği gibi ibadetleri aksatıp günah işlemek düzeni bozarak hükümdarı zayıflatırdı. Dolayısıyla Katolik inancının tatbiki "artık

7 Mathilde Windisch-Graetz, *The Spanish Riding School* (London, 1956), 7–21.

8 *Acten und Correspondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich*, c. 1, ed. J. Loserth (Vienna, 1898), 31–41.

dini bir mesele olmayıp hükümdarın iktidarı ve muafiyet kanununun koruması için zaruriydi." Müstakbel Viyana piskoposu Melcihor Khlesl bu durumu çok daha bariz biçimde ifade etmişti: "Sahte itikadın tabiatında sadakatsizlik yatar." O tarihlerde Katolik siyasi jargonuna yeni bir kelime eklendi: Sapkın (*heretic*) ve asi (*rebel*) kelimelerinin birleşiminden oluşan "herebel" (*Retzel*).[9]

Sonraki senelerde 1579 tarihli Münih programı uygulamaya konuldu. Vaizler, Tirol ve Aşağı Avusturya dukalıklarındaki şehirlerden sürülürken hakimler de Katolik "iman beyannamesini" imzalamaya mecbur edildi. 1585'te Tirol Dükü Ferdinand Tirol'deki, ilahi kitaplarından okul kitaplarına kadar, tüm dini neşriyatın tetkik edilmesini emredip sadece Katolik itikadına uygun olanların serbest bırakılmasını istedi. Bu arada Steiermark'ta şehir ve kasabaların sakinlerine din imtihanı yapıldı. Başarısız olanların vatandaşlık ve çoğu durumda da oturma hakkı iptal edildi. 1579 programını tatbik edenlerin de tahmin ettiği üzere asiller şikâyet etseler de dindaşlarını desteklemek gibi bir şeye teşebbüs etmediler.[10]

Muhalefet çoğunlukla tabandan geldi. 1590 tarihinde Graz'da ayaklanan Protestanlar "kanlı bir Paris düğünü" düzenlemekle tehdit ettiler –yirmi yıl kadar önce Fransa'da yaşanan St. Bartholomew günü katliamına bir göndermedir. Fakat patlak veren fırtına kalabalığı dağıttı. Taşradaki Protestanlar ise daha münasip bir yer bulmak adına köylerini terk edince Tirol ve Steiermark'taki maden sanayi çöktü. Kalmayı tercih edenlerse orman ve tarlalarda çalışmaya başladı. Günümüzde hâlâ kullanılan yer isimleri onların Protestanlığa olan sadakatine delalet

9 "Artık dini bir mesele olmayıp..." için, bakınız August Dimitz, *Geschichte Krains*, c. 3 (Ljubljana, 1875), 13. "Sahte itikadın tabiatında..." için, bakınız Joseph von Hammer-Purgstall, *Leben des Kardinals Khlesl*, c. 1 (Vienna, 1847), 304. Herebel için, bakınız Gustav Reingrabner, "Zur Entwicklung der niederösterreichischen Luthertums im 17. Jahrhundert", *JGPÖ*, 119 (2003), 9–92 (15).

10 Hirn, *Erzherzog Ferdinand II*, c. 1, 167–9.

etmektedir: Ormandaki Kilise, Çayır Şapeli, Vaaz Taşı (Waldkirche, Tempelwiese, Predigerstein).[11]

Tüm bu mukavemete rağmen Münih Programı Yukarı ve Aşağı Avusturya'da da oranın yöneticileri tarafından tatbik edildi. Bir kez daha ilk hedefleri şehirler oldu ve 1580'lerde Aşağı Avusturya şehirleri Viyana, Krems ve Stein Protestanlardan arındırıldı. Kısmen oradaki meclisin, gözü pek Kalvinist soylu George Tschernembl'in tahrikiyle, eyleme geçmesi sayesinde Yukarı Avusturya'da işler bu kadar kolay yürümedi. Fakat 1596 tarihindeki köylü isyanı daha sert tedbirlere başvurmak için icap eden mazereti de sunmuş oldu. İleride Viyana piskoposu olacak Wiener, Neustadt Piskoposu Melchiro Khlesl'in nezaretinde çok daha kapsamlı bir din değiştirme programı uygulanmaya başlandı. İsyanın asıl nedeninin iktisadi olduğunu gösteren tüm delillere rağmen Khlesl nedenin, yerel lordların başa çıkmayı beceremediği cehalet ve sapkınlık olduğunda ısrar etti. Islah edilen Manastır Konsülü vasıtasıyla ruhban sınıfı tekrar hizaya sokularak halk da hak dini kabule mecbur edilecekti. Khlesl terörizme başvurulmasını tavsiye etti: Bu iş için Alçak Ülkelerin Katolik bölgelerinde görev yapmış Katolik alaylarından askerler seçilecekti çünkü "onlar hem daha cesurdu hem de hırsızlık, yağma ve savaşta daha tecrübeliydiler."[12]

Khlesl'in siyasetinin başarısı o dönemlerde artan biçimde, gerekirse hızlı biçimde vaftiz etmek için insanları nehirlere atmaktan bile çekinmeyip güç kullanarak taşrayı itaate zorlayan, askeri Reform Heyetlerinin kullanılmasına bağlanabilir. Benzer şekilde bu başarı tekrar Katolik dinine döndüklerinin alameti olarak kiliselerin tepesine inşa edilen soğan şeklindeki kubbelerin artışından da anlaşılabilir. Fakat en büyük katkıyı sağlayan Katolik nezaretinin çalışmaları oldu: başta Graz'daki Cizvit okulları

11 Reiner Sörries, *Von Kaisers Gnaden. Protestantische Kirchenbauten im Habsburger Reich* (Cologne, Weimar, and Vienna, 2008), 23. 1590'da Graz için, bakınız Regina Pörtner, *The Counter-Reformation in Central Europe: Styria 1580–1630* (Oxford, 2001), 95.

12 Hammer-Purgstall, *Leben des Kardinals Khlesl*, c. 1, 321.

olmak üzere okul ve üniversitelerin kurulması, Kapuzin rahiplerin ılımlı vaazları, yerel hacılar ve tümünün sergilediği dindarlık faaliyeti. Mezhepleşme tepeden inme disiplinli bir cemiyet inşa etme teşebbüsüne ek olarak kültürel ve sosyal bir olguydu.

1593 tarihinde Osmanlı Türkleri, Macaristan'da on üç sene sürecek bir savaş başlattı. Genelde muhasara, intikal ve yağmadan ibaret olan savaştaki kayda değer tek çatışma olan 1596 tarihindeki Haçova Muharebesi'nde Habsburg ordusu büyük bir mağlubiyet yaşadı. Savaş esnasında Rudolf'un Katolik Tanrı'yla arası, kısa süreliğine de olsa, düzelince Macaristan'ı tekrar Katolik yapma planını tatbik etmeye koyuldu. Hem, onu dini mevzularda daha pervasız davranmaya iten, Prag'daki sözde İspanyol hizbi hem de 1601 tarihinde Transilvanya'yı işgal etmesine fırsat tanıyan o bölgedeki kargaşadan cesaret aldı. Bilahare ordusuyla kuzey Macaristan'daki ana dini merkezlere yöneldi. 1604 tarihinde Macar meclisi şikâyet ettiğinde Rudolf sekreterine meclis kararnamesini andıracak ve tüm Protestan ibadetlerini yasaklayan bir ferman kaleme almasını emretti.

Yetmezmiş gibi Rudolf ihanet iddiasıyla ayırt etmeksizin tüm Macar asilleri cezalandırmaya başladı. Macar kanunlarındaki ihanet maddesi muğlak olduğundan Rudolf'un adamları kralın yetkisini sorgulamaktan tutun da ensest ve saldırıya kadar pek çok suçu ihanetle eşdeğer görmeyi tercih etti. İhanetle suçlanan kişinin derhal mülkü müsadere edildiğinden Macar yöneticiler Rudolf'u Babil Kralı Buhtunnasır'la mukayese ederek onun asıl derdinin topraklarını imparatorluğa dâhil etmek olduğunu söylediler. (Gerçekten de 1804 tarihinde Avusturya İmparatorluğu'nun parçası oldu.) Yöneticiler mallarının müsadere edilmesinden o derece korktular ki Rudolf mülküne el koymasın diye hizmetçi kızları öldüren Elizabeth Bathory'nin işlediği suçları örtbas ettiler.[13]

13 İhanet için, bakınız István Nagy, *A magyar kamara és a királyi pénzügyigazgatás fejlödése Mohács után 1528–1686* (Budapest, 2015), 28. Rudolf'un tacı için, bakınız *Monumenta Comitialia regni Hungariae*, ed. Árpád Károlyi, c. 11 (Budapest, 1899), 172-3.

Netice tahmin edildiği gibi oldu: Macaristan ile Transilvanya'da Protestan ayaklanması patlak verdi. Kalvinizmi benimsemiş Katolik bir toprak sahibi olan Stephen Bocskai'nin önderliğindeki ayaklanma Türklerin ve okudukları İncillerdeki şehitlikle alakalı bölümlerden etkilenen Macar ovalarındaki sığırtmaçların da desteğini aldı. 1605'te Transilvanya ve Macaristan meclisleri Bocskai'yi prens seçerek Rudolf'un hâkimiyetini tanımadıklarını gösterdiler. O tarihe gelindiğinde krallık ve prenslikteki Habsburg otoritesi tümüyle çökmüş olup Macaristan'ın en batısındaki birkaç bölgeyle sınırlı hale gelmişti. Bocskai'nin başarısından ötürü sultan ona hazinesinden bir taç gönderdi. Çok ısrar edilse de kral unvanını almayan Bocskai yine de tacı elinde tuttu.[14]

Rudolf'un hadiseleri kontrol altında tutmadaki beceriksizliği sülale içinde bir hesaplaşmayla neticelendi. 1605 ilkbaharında kardeşi Matthias ve Rudolf'un üç yeğeni imparatordan Macaristan'ın idaresini onlara devretmesini isteyince Rudolf istemeden de olsa da Matthias'ı Macaristan valisi olarak tayin etti. Piskopos Khlesl tarafından "dini mevzularda ekşi elmayı ısırmak zorunda kalabileceği" yönünde ikaz edilen Matthias 1600 tarihinde Macarlarla Viyana Barışını imzalayarak onlara sınırsız ibadet hürriyeti tanıdı. Bocskai'nin talebi üzerine barışın şartları Bohemya, Moravya, Steiermark ve Yukarı ve Aşağı Avusturya meclisleri tarafından da teminat altına alındı. Böylece icabında bu anlaşmayı savunmak için silahlanma hakkını elde etmiş oluyorlardı. Matthias aynı zamanda Türklerle Zitvatorok anlaşmasını da imzalayarak onların Macaristan'ın en önemli kalelerini elinde tutmaya devam etmesini kabul etti.[15]

Franz Grillparzer'in ilk kez 1848 tarihinde sergilenen *Kardeş Kavgası* (*Ein Bruderzwist in Habsburg*) isimli oyununda Matthias

14 Martyn Rady, "Bocskai, Rebellion and Resistance in Early Modern Hungary", *Resistance, Rebellion and Revolution in Hungary and Central Europe*, ed. László Péter and Rady (London, 2008), 57–66.

15 "Ekşi elmayı ısırmak" hakkında, bakınız Rudolf J. Schleich, *Melchior Khlesl and the Habsburg Bruderzwist, 1605–1612*, Doktora tezi (Fordham University, 1968), 232.

asıl amacı iyi niyetli fakat dalgın kardeşinin elinden toprak çalmaya çalışan sahtekârın teki olarak gösterildi. Gerçekten de Matthias'ın İspanyol kuzenleri onun Alçak Ülkelere müdahale gafletini hiç affetmediler. Orada 1570'lerde bir anlaşmaya varabilmek hevesiyle kısa süreliğine asilerin aracısı gibi davranmıştı. Aslında Matthias düşünceli, açık fikirli ve sıcakkanlı (İngiliz elçisi Sör Philip Sidney onun Maximilian'ın beş kardeşi içerisinde en cana yakın olanı olduğunu söylemiştir) olup onu gasıp gibi davranmaya iten şey kardeşinin tutarsızlığı olmuştu. Rudolf, Zitvatorok Anlaşmasını imzalamayı kabul etmeyince Türkler tekrar savaşa başlamakla tehdit ettiler. Matthias, Rudolf'tan anlaşmaya riayet etmesini istediğinde aldığı tek cevap "imparatorun rahatsız edilmemesi" oldu. Benzer şekilde Viyana Barışının şartı olmasına rağmen Rudolf, Macar meclisini de toplantıya çağırmadı.[16]

Macaristan bir kez daha isyanın eşiğindeydi. Bu durumda Matthias'ın Macar meclisini bizzat toplantıya çağırıp sultana elçiler göndererek barış anlaşmasının ihlal etmek gibi bir niyetleri olmadığını açıklamaktan başka seçeneği kalmadı. Geçmişte Matthias'ı kardeşine karşı desteklemiş olan yeğenleri bu sefer karışmayınca Matthias, Macar anlaşmasına teminat veren, Avusturya, Bohemya ve Moravya meclislerinin desteğine muhtaç kaldı. Meclisler, Macaristan'a barış getirmeye çalışan Matthias'ı desteklemek için birlik olup anlaşmaya savunma ittifakı maddesini de eklediler. Böylece Matthias meclislere bağımlı hale gelirken meclisler de Katoliklerin tüm kazanımlarını tersine çevirecek bir Protestan yanlısı siyaset güttüler.

Hesaplaşma gecikmedi. Yukarı ve Aşağı Avusturya on yıldır nüfusunu tekrar Katolik yapmayı kafaya koymuş şedit bir idarenin altında eziliyordu. İki dukalığın meclisleri tam bir dini hürriyet talebiyle işbirliği yaparken Yukarı Avusturya, Linz'de "Lord, Şövalye ve Şehirlerden oluşan üç ayrı zümre hep birlikte kiliseleri ve okullarıyla şehir ve kasabalardaki dini hayatın eski haline

16 *The Correspondence of Sir Philip Sidney and Hubert Languet*, ed. S. A. Pears (London, 1845), 116; Schleich, *Melchior Khlesl*, 271.

dönmesini ve bunun da her zümrenin diğerini desteklemesiyle sağlanmasını istemektedir," şeklinde bir beyanatta bulundu. Meclisler verdikleri desteği tümüyle çekmekle tehdit edince pes eden Matthias "Tanrım ne yapacağım? Eğer bu tavizi vermezsem mülkümü ve tebaamı kaybederim; verirsem de lanetlenirim," demişti. Nihayet 1609 tarihinde Yukarı ve Aşağı Avusturya'da umumi din hürriyetini kabul ederek ruhunu kaybetmeyi tercih etti. Bu arada Macaristan'da Matthias'ın, nihayet 1608 tarihinde elde edeceği, taçla ilgi müzakereler hem Viyana Anlaşmasına sadakatine hem de Cizvitlerin Macaristan'dan kovulup okullarının da kapatılmasına bağlı hale gelecekti.[17]

Rudolf'un tüm bu olup bitenlerde kabahati vardır. Matthias'ı alt etmek için hem Yukarı ve Aşağı Avusturya'daki Protestan liderlerle hem de Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki Kalvinist prenslerle müzakere ederek din hürriyeti taleplerini teşvik etti. Ayrıca Matthias'ın taç giyme merasimi öncesinde Macaristan'ın iç işlerine müdahale ederek Matthias'ı din hususunda razı olduğundan daha fazla taviz vermeye mecbur bıraktı. Beyhude yere Bohemya'da tutunmaya çalışan Rudolf, Protestanları kendi safına çekmeyi denedi. 1609 tarihinde onların taleplerine tümüyle boyun eğip Hükümdar Fermanı olarak bilinen şeyi yayınladı.

Hükümdar Fermanı 1575 tarihinde Bohemya'daki Lütheryen ve Utraquistlerin, İmparator II. Maximilian'ın onayını alabilmek adına itikatlarının sınırlarını belirlemek için, hazırladığı itikat belgesini esas alıyordu. Fakat Maximilian "Bohemya Akidesine" mensup kişilerin inançları yüzünden baskı görmeyeceklerine dair sadece şifahen söz vermişti. Bu belge ise o sözü resmi hale getiriyor ve belgenin kapsamında yer alan kişilerin "dini ya da dünyevi herhangi bir kişi tarafından taciz edilmeden" dinlerini serbestçe ifa edebilmelerini mümkün kılıyordu. Bu anlaşma meclis tarafından belirlenen yirmi dört "müdafi" tarafından da

17 "Lordlar, Şövalyeler ve Şehirler..." için, bakınız Hammer-Purgstall, *Leben des Kardinals Khlesl*, c. 2 (Vienna, 1847), 121. "Tanrım ne yapacağım?" için, bakınız Schleich, *Melchior Khlesl*, 426-7.

korunacaktı. Muğlak ve dolayısıyla artmaya meyilli güçlere sahip olan Müdafiler çok geçmeden gölge bir hükümet haline geldiler.

Hükümdar Fermanının şartları zamanla Bohemya'daki diğer bölgelerde de –Moravya, Silezya ve Lusatias– yürürlüğe girse de Rudolf'un tahtına kurtarmaya yetmediler. Rudolf tavizleri geri almayı deneyip Passau piskoposunun sınırdaki askerlerini getirmekle tehdit edince Bohemya meclisi Matthias'tan yardım istedi. Bir orduyla Prag'a giren Matthias, Rudolf'u Bohemya tahtından çekilmeye mecbur edip 1611 yılının Mart ayında da onun yerine Bohemya kralı oldu. Matthias'ın yeni karısı ve kuzeni Tirollü Anna da Prag'da ona katıldı. İstisnai bir endama (*monstreux de voir*) sahip kibar bir kadın olan Anna'nın klavsen çalmadaki yeteneğine ek olarak kefaret olsun diye kendini kırbaçlamak gibi de bir âdeti vardı. Fakat 1612 başında ihtiyar İmparator Rudolf kalp yetmezliği yüzünden Prag'da öldüğünde cesedinin başında bekleyen kişi de o oldu. Astrologların da tahmin ettiği gibi Rudolf'un ölümü saray hayvanat bahçesindeki gözde aslanının ölümüyle aynı zamana denk gelmişti.[18]

Rudolf'un yerine imparator olan Matthias, Haziran 1612'de Frankfurt'ta Romalıların kralı olarak taç giydi. Aslında bu şahsi zaferi sapkınlığa karşı verdiği tavizler sayesinde kazanmıştı. Tirol ve Aşağı Avusturya dukalıkları olan Steiermark, Carinthia ve Carniola haricinde Protestanlık, Habsburg topraklarında sadece yayılmakla kalmayıp resmi olarak da kabul edilmişti. Yukarı Avusturya'daki Linz'den Silezya'daki Wroclaw'a kadar her yerde Lütheryenler açıkça ibadet edebilirken Macar Kalvinistlerin vaazlarına da pek karışan olmadı. Rudolf ile Matthias'ın tekrar ele geçirmeyi başaramadığı Transilvanya'da Lütheryen, Kalvinist ve Üniteryenler önceki gibi ibadete devam etti. Fakat bu yalancı bir şafaktı çünkü bir kenarda beklemekte olan bir Habsburg'un kaderinde tarihi değiştirip Orta Avrupa'daki Protestanları dize getirmek yazılıydı: Rudolf ile Matthias'ın kuzeni Steiermark Dükü Ferdinand.

18 Tirollü Anna için, bakınız A. B., *Die Gunstdamen und die Kinder von Liebe im Hause Habsburg* (Berlin, 1869), 31.

12

II. Ferdinand, Mukaddes Ev ve Bohemya

Steiermark Dükü Ferdinand (doğumu 1578) Arşidük Charles'ın oğlu ve imparatorlar II. Rudolf ve Matthias'ın da kuzenidir. Anne babası onu on bir yaşındayken Bavyera'daki Ingolstadt'ta bulunan Cizvit yatılı okuluna gönderdi. Birkaç sene sonra yakındaki üniversiteye giderek herhangi bir alanda diploma almak için okuyan ilk Habsburg oldu (*trivium* ya da beşeri bilimler alanında). Ingolstadt'ta sıradan bir talebe gibi yaşamayıp şehirdeki Herzogskanten Şatosunda maiyetiyle birlikte kalıp dersler arasında da ava çıktı. Ingolstadt'a vardıktan kısa süre sonra babası öldü ve annesi Maria Anna sadece bir kez ziyaretine geldi. Yine de Ferdinand annesine mektup göndermeyi ihmal etmeyip annesinin 1608'deki ölümüne kadar da buna devam etti. Genç Ferdinand'ın Katolik kilisesine olan hudutsuz sadakatinin kaynağının Cizvit hocalarından ziyade annesi Maria Anna olduğunu iddia etmek abartı olmaz.[1]

1596 tarihinde on beş yaşında olan Ferdinand, İç Avusturya'nın yöneticisi oldu. Çok geçmeden de Roma'ya hacca gitti. Yolda, on üçüncü asırda meleklerin mucizevi bir biçimde Nasıra'dan İtalya sahiline taşıdığı, İsa'nın çocukluğunu geçirdiği yer olan Mukaddes Evi de ziyaret etti. Evin taş duvarında içinde Meryem'in Lübnan sedirinden oyulmuş küçük bir heykelinin

1 Katrin Keller, *Erzherzogin Maria Anna von Innerösterreich (1551–1606). Zwischen Habsburg und Wittelsbach* (Vienna, 2012), 128–9.

de bulunduğu bir niş vardı. Ferdinand bu heykelin önünde diz çöküp babasının başlattığı şeyi devam ettirerek mülkünü sapkınlardan temizleyeceğine yemin etti.[2]

Ferdinand'ın yemin hikâyesinin Mukaddes Ev efsanesinden daha gerçekçi olduğunu söylemek zordur. Her halükârda Ferdinand, Steiermark'a döndükten sonra babasının başlattığı baskı siyasetini yeniden canlandırdı. Önce şehirleri hedef alıp Lütheryen vaizleri kovarak okulların kapattı. Akabinde Ferdinand'ın babasının 1578 tarihinde verdiği imtiyazlar sayesinde Protestan dinine inanmaya hakları olduğunu söyleyen asillere gözünü dikti. Ferdinand onların şikâyetlerini duymazdan gelip askerlerin desteklediği Reform Heyetleri gönderdi. Maria Anna oğlunu teşvik ederek ona babasının verdiği tavizlerle bağlı olmadığını ve "dişlerini göstermesi gerektiğini" söyledi.[3]

Ferdinand'ın bir silahı daha vardı. Roma hukuku isminden anlaşılacağı üzere Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğu döneminden kalmaydı. Bu kanunlar on beşinci asrın sonlarından itibaren Kutsal Roma İmparatorluğu ve Orta Avrupa'daki hukuki gelişmeleri fazlasıyla etkilemeye başladı. Roma hukuku metinleri altıncı asırda Bizans İmparatoru Justinianus'un yaptığı düzenlemeleri esas almıştı. Bu sadece eksikleri tamamlayıp farklı hükümleri bir bütün olarak bir araya getirmekle kalmayıp aynı zamanda hükümdarın iktidarını da yüceltiyordu. Bir Roma hukuku metnine göre "prensin ağzından çıkan kanundu." Diğer bir metindeyse hükümdarın kanunla kısıtlanmadan "dilediğini yapabilme" (*proprio suo motu*) hakkına sahip olduğu söyleniyordu.

İç Avusturya'daki meclislerle tartışmaları esnasında Ferdinand hep Roma hukukuna sığındı. Onlara hükümdar olması nedeniyle mutlak bir otoriteye sahip olduğunu söyledi. Protestanlığın kökünün kazanması istiyor ve bu bağlamda da "dilediği gibi" hareket etmek istiyordu. Üstelik böylece sapkınlara, onları doğru yola sevk

2 *Guilielmi Lamormaini Ferdinandi II. Romanorum imperatoris virtutes* (Vienna, 1638), 4.

3 Keller, *Erzherzogin Maria Anna*, 135–6.

edip ebedi azap çekmelerine mani olarak, büyük bir iyilik yapmaktaydı. Uzun yıllar sonra günah çıkardığı papaz, Ferdinand'ın sözlerini tekrar derledi: "Sapkınlığı yasakladığımdan dolayı Katolik olmayanlar benden haz etmiyorlar. Fakat ben onlardan nefret etmek yerine onları seviyorum. Eğer onları sevmeseydim memnuniyetle onların hata yapmalarına göz yumardım."[4]

Dindar olan Ferdinand günde yedi kez dua edip iki kez Aşai Rabbani ayinine katılırdı. Aynı zamanda da müsrif olup ayrıntılara fazla dikkat etmezdi. O bir "fikir adamı," olduğundan süreçler ve bilançolarla vakit harcayamazdı. Daha da tehlikelisi Tanrı'yla arasında özel bir bağ olduğuna inanırdı. Tanrı onun lehine mucizeler sergiler ve hatta hemen önünde dua ettiği haç vasıtasıyla onunla konuşurdu. (mevzubahis haç ölümünü müteakip Hofburg Şapelinin mihrabına nakledilerek orada kaldığı yerden mucize sergilemeye devam etti). Ferdinand annesine gönderdiği son mektuplarından birinde dine olan sadakatini II. Philip'inkine benzer şekilde ifade etmişti: "dine zarar gelmesindense toprak ve insan kaybetmeyi tercih ederdi."[5]

Ferdinand, Rudolf'la Matthias arasındaki rekabette taraf olmamaya özen gösterip birini desteklemekten kaçındı. Fakat Bavyera Dükü Maximilian ile görüşmeyi ihmal etmedi. İspanya'nın ardından Habsburg hanedanının ikinci Katolik eş kaynağı Bavyera Wittelsbach sülalesiydi. Ferdinand'ın annesi Maria Anna ve Ferdinand'ın, aynı zamanda kuzeni ve adı yine Maria Anna olan, ilk karısı (1600 tarihinde evlendiler) Bavyeralıydı. Fakat geleneksel olarak Bavyera, imparatorluğun güney kısmının hâkimiyeti için Habsburglarla rekabet ederdi. Bavyera Dükü Maximilian da Ferdinand kadar koyu bir Katolik'ti. Hatta kayınbiraderinden bir adım ileri giderek kendi kanıyla Bakire Meryem'e şahsi sadakat belgesi imzaladı. Dini partizanlık Maximilian ile Ferdinand'ı siyaseten birbirine yaklaştırdı. 1609'da Ferdinand, Maximilian'ın Katolikliği müdafaa etmek için kurmuş olduğu, aynı zamanda

4 *Guilielmi Lamormaini Ferdinandi II.*, 77.

5 Keller, *Erzherzogin Maria Anna*, 140.

savunma amacı olduğu da iddia edilen, Katolik Birliğine, Protestan Evanjelist Birliğini dengelemek adına, katıldı.[6]

1612 tarihinde kardeşinin yerine imparator olan Matthias sağlık durumu hiç elvermediğinden en az Rudolf kadar aciz kaldı. Gittikçe şişmanlayan karısından bir erkek evlat sahibi olabilecekmişe de pek benzemiyordu. Matthias dindarlığından şüphe ettiği Ferdinand'dan pek haz etmezdi. Fakat Matthias'ın erkek kardeşleri ölmüş ya da ölmek üzere olup hiçbirinin de varisi olmadığından Matthias'ın yegâne varisi kuzeni Ferdinand'dı. 1614 tarihine gelindiğinde Ferdinand'ın sahip olduğu iki oğulla Habsburg kan bağını teminat altına alması da işini kolaylaştırdı. Başka çaresi kalmayan Matthias, Ferdinand'ı tahtı devralması için hazırladı.

Macar meclisiyle yapılan müzakereler 1616'da başladı. Katolikliğe olan bağlılığı nedeniyle Macaristan'da Ferdinand'a güvenilmese de yeni tayin edilen kardinal Peter Pázmány, Ferdinand'ın lehine elinden gelen gayreti sarf etti. Pázmány bir grup Macar asile krallığın iki seçeneği olduğunu anlattı: Ya Türklere boyun eğecek ya da "komşu Hıristiyan hükümdarın kanatları altına sığınarak," Habsburgları "ülkenin sığınağı" olarak kabul edeceklerdi. Pázmány aynı zamanda Ferdinand'a, 1606 Viyana Anlaşması'nda teminat altına alındığı şekliyle, Macaristan'da dini hürriyetleri savunacağını gösteren teminatlar vermesi yönünde telkinde bulundu. Ferdinand seçilip kral olarak taç giymesi mukabilinde meclis tarafından kaleme alınan bir beyanat yayınladı. Bu beyanatın ihtiva ettiği yirmi yedi maddeden birine göre "dininin gereklerini yerine getiren insanlara hiçbir zorluk çıkarılmayacaktı." 1619 tarihinde bu, Ferdinand'ın saltanatının ilk kanunu olarak yayınlandı.[7]

Ferdinand tahta çıktıktan sonra Macaristan halkına verdiği sözlerden caymadı. Tahta çıkma ayininde bu sözlerin Ferdinand'ın "istemesi halinde bile" değiştirilmeyeceği taahhüt edildi.

6 Edgar Krausen, "Die Blutweihbriefe der Kurfürsten Maximilian I. und Ferdinand Maria von Bayern", *Archivalische Zeitschrift*, 57 (1961), 52–6.

7 "Kanatları altında..." için, bakınız Ágnes R. Várkonyi, *A királyi Magyarország 1541– 1686* (Budapest, 1999), 75.

Gerçekten de 1622 tarihinde Sopron'daki mecliste, seleflerinin yaptığı gibi meclis dilediği birini seçene kadar meclisi feshetmek yerine, Ferdinand önde gelen Protestan Asil Stanislas Thurzó'yu başvekili ya da palatini seçerek meclise olan hürmetini gösterdi. Benzer şekilde Bohemyalıların ona karşı ayaklanmadığına bakılırsa Ferdinand, Hükümdar Fermanında Bohemya'ya tanınan imtiyazları da devam ettirmişti.[8]

Ferdinand 1617 tarihinde Bohemya meclisi tarafından Bohemya kralı ilan edildi. Bu emsalde Matthias siyasi becerisini kullanarak asillerle birer birer görüşüp onlara Ferdinand'ın tahta geçmesinin muhakkak olduğunu ve onun adaylığını desteklemenin de faydalarına olacağını söyledi. Bohemyalılar aynı zamanda, Bohemya meclisinin yönetici seçme müstakil hakkına ve bu bağlamda Bohemya'nın karmaşık Bohemya toprakları bünyesindeki önceliğine halel getiren, Moravya asillerinden de rahatsızdı. Bohemyalı asiller Habsburg veraset geleneğine karşı gelmeyerek siyasi statükoyu ve dolayısıyla üstünlüklerini korumaya amaçladılar. Ferdinand taç için yapılan müzakereler dâhilinde Hükümdar Fermanına uyacağını söyleyip tahta çıkarken de içerdiği maddeleri uygulayacağına yemin etti.[9]

Hükümdar Fermanının pek çok maddesi muğlaktır. Yerel bir başkeşişle Prag başpiskoposuna ait topraklara Protestan kiliseleri inşa edilmesi üzerine başlayan mücadele yıllar içerisinde içinden çıkılmaz hale gelirken Matthias bu sorunu görmezden gelmişti. Nihayet, kiliselerin yıkılması üzerine yapılan bir protestodan sonra, Hükümdar Fermanı mucibince tayin edilen, Protestan Müdafileri, Matthias'a baskı yapmak için 1618 tarihinde Prag'da bir araya geldi. Matthias henüz resmen Bohemya'yı Ferdinand'a

8 Géza Pálffy, "Egy elfelejtett kiegyezés a 17. századi magyar történelemben. Az 1622. évi koronázódiéta Sopronban", *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés*, ed. Péter Dominkovits ve Csaba Katona (Sopron and Budapest, 2014), 17–58 (30–49).

9 Matthias'ın mahir siyaseti için, bakınız Bernd Rill, *Kaiser Matthias. Bruderzwist und Glaubenskampf* (Graz, Vienna, and Cologne, 1999), 287.

teslim etmemiş olup idareyi bir naip heyetine bırakmıştı. Matthias, Müdafilere Viyana'dan sert bir mesaj göndererek onları bir daha otoritesini çiğnememeleri hususunda ikaz etti.

Matthias'ın bu derece sert davranmasına alışık olmayan Müdafiler bu mektubun onun adına naipler heyeti tarafından yazılmış olabileceğinden şüphelendiler. Mayıs 1618'de Prag Şatosunda naiplerle Müdafiler arasında baş gösteren sürtüşme rayından çıkınca mektubu yazdığından şüphe edilen iki memur bir sekreterle birlikte camdan atıldı. Yirmi metre yüksekten düşmelerine rağmen hiçbirine bir şey olmadı –ya çöplerin üzerine düştüler ya da bir muasırın söylediği gibi düşüşleri melekler tarafından yavaşlatıldı. Her halükârda bu üç kişi hem camdan atılmayı hem de arkalarından ateşlenen mermileri atlatmayı becerdi. Bu hadisenin hemen akabinde Ferdinand haksız yere saldırıya uğrayan sekretere "von Hohenfall" (Yüksekten Düşen) unvanını verdi.

Müdafilerin, Matthias'ın memurlarını camdan atması basit bir eylem olmayıp aynı zamanda idareyi de devirdiklerini gösterirdi. Henüz bu yerel bir sürtüşme olsa da Ferdinand riske giremezdi. Prag'daki asilerin kendi hükümetlerini kurup asker toplayarak, kralı etkisiz kılacak, bir konfederasyon kurabilme amacıyla diğer Bohemya eyaletleriyle müzakere etmelerini endişe içerisinde izledi. Tepki olarak önce taviz vermeye fazlasıyla meyilli olduğu mazeretiyle Melchior Khlesl'i tutukladı. Khlesl, kardinal olduğundan papa, Ferdinand'ı aforoz etti. Fakat Ferdinand papadan daha yüksek bir mercie tabii olduğundan çok geçmeden yaptıklarının affedileceğine hükmetti.

Bu zaman zarfında asiler, Protestanlığı müdafaa edebilmek adına birleşik bir cephe kurabilme fırsatını yakaladıklarını gören, Aşağı ve Yukarı Avusturya'daki daha radikal asilleri de saflarına kattılar. Mart 1619'da Matthias'ın ölümünü fırsat bilerek Ferdinand'ın kuzeninin yerine geçmesine itiraz edip ondan taviz koparmaya çalıştılar. Aşağı Avusturya'dan gelen patırtıcı bir asil güruhu Viyana'daki Ferdinand'a, dini hürriyetlerini ve Bohemya ile ittifak yapma haklarını tescil eden, bir arzuhal sundu. Şehir

dışında toplanan Bohemya ordusu da ellerini güçlendiriyordu. Eğer Ferdinand'a sadık birlikler yardıma gelmezse Viyana'nın küçük garnizonu ve profesörlerinin idaresi altında toplanmış talebelerinden başka savunması yoktu.[10]

Ferdinand başşehrini kaybetmesine ramak kalmasına rağmen ağustosta Frankfurt'ta imparator seçilip tahta çıkmayı başardı. Üç elektör başpiskoposla Protestan olmasına rağmen temkinli "zapt etme" siyaseti güden Saksonya dükünün de desteğini almayı başarmıştı. Ferdinand, Bohemya kralı olduğundan kendisinin de oy hakkı vardı ve izah ettiği üzere kendisine haksızlık etmemek için o oyu da kendine vermişti. Sayıca azınlıkta olduklarını gören Brandenburg ve Palatinate'in Protestan elektörleri de boyun eğince Ferdinand oybirliğiyle seçildi. Ertesi ayın başında Frankfurt Katedrali'nde Şarlman'ın tacını takarak imparator oldu.[11]

1618-1619 senelerinde alınan iki karar isyanın yayılıp "beynelmilel" hale gelmesine neden olsa da iki karar da Ferdinand'a ait değildi. İspanya Kralı III. Philip (1598-1621) Bohemya İsyanının seyrini büyük bir endişeyle takip etmişti. Shakespeare gibi o da Bohemya'nın denize kıyısı olduğunu zannettiğinden ilk tepkisi isyanı bastırmak için bir donanma göndermek olsa da sonunda güdülecek siyaseti belirlemeyi Devlet Konsülüne bıraktı. Temmuz 1618'de toplanan konsül bölündü. Lerma dükünün desteklediği bir zümre itidal çağrısı yapıp İspanyol kaynaklarının Akdeniz'e yoğunlaştırılmasını tavsiye etti. Zúñiga dükü önderliğinde diğer zümre ise ikmal yollarına gelecek zarar ve Habsburgların Orta Avrupa kolunun yalnız bırakılmasının neden olacağı moral bozukluğunun da dâhil olduğu çok daha umumi stratejik endişeleri dile getirdi.

Fakat asıl bombayı patlatan Zúñiga oldu. Söylediğine göre Viyana'daki İspanyol elçisi Madrid'e danışmadan İtalya'daki askerleri isyanı bastırmakla görevlendirmişti. Zúñiga açıklamasına

10 Karl Völker, "Die 'Sturmpetition' der evangelischen Stände in der Wiener Hofburg am 5. Juni 1619", *JGPÖ*, 57 (1936), 3–50 (34–42).

11 Robert Bireley, *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578–1637* (Cambridge, 2014), 99–100.

şöyle devam etti: "Vazife başındaki bir birliği görev yerinden çekmek imparatorun otoritesini yerle bir eder çünkü imparatorun korumasını çekmesi itibarının da ortadan kalkmasına neden olur." Böylece ok yaydan çıktı ve İspanya kralı da çatışmanın taraflarından biri haline geldi. Mevzubahis elçilik darbesiyle karşı karşıya kalan III. Philip, Avusturyalı akrabalarını desteklemek için önce para gönderdi. Nisan 1619 tarihine kadar yedi bin kişilik takviye birliğin ilk kıtaları imparatorluğa varmaya başladı; müteakip iki senede bunları otuz binden fazlası takip edecekti.[12]

İkinci karar ise Prag'da asiler tarafından alındı. Ağustos 1619'da Bohemya meclisi seçimin usulsüz olduğunu iddia ederek Ferdinand'ı tahttan indirdi. Beyhude yere Ferdinand'ın yerine geçirebilecekleri sorumluluk sahibi bir yetişkin arayan meclis sonunda acemi Kalvinist Palatinate Prensi V. Frederick'te (1596-1632 tarihleri arasında yaşadı) karar kıldı. Frederick, kaderinde Katolik tiranlığı devirmek ve Almanların afaki esaretini sona erdirmek olduğuna inanan siyasi bir çılgındı. Frederick maskeli balolarda kasten, ilk asırda Roma lejyonlarını yenen, Alman Arminius ve Altın Postu (Habsburg simgesi) çalan Jason gibi giyindi. İncil'den rastgele bir yer açarak denk geldikleri ayetlere manalar yükleyen Kalvinist vaizler ve yayıncılar onun Eski Ahit'teki Ezra Kitabı'nda geçen ve hâkimiyeti esnasında Deccal'in ortadan kaldırılacağı Kükreyen Aslan ya da Gece Yarısı Aslanı olduğunu iddia ettiler. Sonuç olarak "Tanrı'nın iradesi ve müdahalesi sayesinde," seçileceğinden hiç şüphesi olmayan Frederick, Bohemya tacını fazla itiraz etmeden kabul etti.[13]

12 "Vazife başındaki bir birliği..." için, bakınız Peter Brightwell, "The Spanish Origins of the Thirty Years' War", *European Studies Review*, 9 (1979), 409–31 (422).

13 Carlos Gilly, "The 'Midnight Lion', the 'Eagle' and the 'Antichrist': Political, Religious and Chiliastic Propaganda in the Pamphlets, Illustrated Broadsheets and Ballads of the Thirty Years War", *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis*, 80 (2000), 46–77 (52–4); Brennan C. Pursell, *The Winter King: Frederick V of the Palatinate and the Coming of the Thirty Years' War* (Aldershot and Burlington, VT, 2003), 76–9.

İster Katolik ister Protestan olsun Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki lord ve prenslerin neredeyse tamamı Frederick'in taç giymesini krallık ilkelerinin ayaklar altına alınması olarak gördü. Kayınpederi İngiltere kralı I. James (İskoçya kralı VI. James) de dâhil olmak üzere Frederick'in yanında hiç kimse kalmadı. Transilvanya'nın Kalvinist yöneticisi Gabriel Bethlen, Ferdinand'ın adamları Polonya Kazaklarını Frederick'in ülkesini mahvetmek için kiraladığında, benzer şekilde güvenilmez bir müttefik olduğunu göstererek onu terk etti. Durumun vahametini fark eden Frederick istemeden de olsa sultanla müzakere ederek senelik haraç ödemesi karşılığında yardım istedi. Nihayetinde Prag'a bir Türk elçisi gelmiş olsa da elçinin asıl niyeti naiplerin atıldığı meşhur pencereyi görebilmekti.[14]

Ferdinand, tahttan indirilene kadar, daima Bohemya asileriyle anlaşmaya hazırdı. Fakat asiler artık tüm anlaşma ümidini ortadan kaldırıp imparatorluğun önde gelen bir prensini de önderleri olarak seçmişti. Bu nedenle Ferdinand da kendi askeri müttefiklerini aramaya mecbur kaldı. Bavyera dükü Maximilian bariz bir seçim olup Ferdinand adına Katolik Birliğini kuran da o oldu. Buna mukabil Maximilian'ın masraflarını karşılaması gerektiğini bilen Ferdinand, Yukarı Avusturya'nın gelirini teminat gösterdi. Aşağı Avusturya asilleri de anlaşmaya meyilli olsa da Ferdinand onların desteğini alabilmek için Matthias'ın tanımış olduğu dini hürriyetleri onaylamak zorunda kaldı. Bu tavizleri vermenin ne kadar doğru olacağını papaya danıştığında papa, Ferdinand'a "görmezden gelineceği" söylendi. Birkaç sene sonra Ferdinand, Protestanların kiliselerini değil de sadece vicdanlarını korumak istediğini söyleyerek, verdiği sözden caydı. Her şeye rağmen Ferdinand bu müsamaha gösterisine ek olarak masraflarını karşılama sözü verip Lausitzleri de teminat göstererek Saksonya dükü John George'un kalbini kazandı. Bu arada İspanyol birlikleri de Alçak Ülkelere akın etmeyi sürdürdü.

14 H. Forst, "Der türkische Gesandte in Prag 1620 und der Briefwechsel des Winterkönigs mit Sultan Osman II.", *MIÖG*, 16 (1895), 566–81 (570).

Neticeyi tahmin etmek zor değildi: Ferdinand'ın itibari komutayı devrettiği Bakire Meryem'in emrindeki birlikler kazanacaktı. Bavyeralı komutan Tilly'nin emrindeki otuz bin asker Kasım 1620 tarihinde, mevcutları ve disiplinleri daha düşük olan, düşmanlarını iki saatten kısa süre içerisinde Prag dışında cereyan eden Beyaz Dağ Muharebesi'nde dağıttı (günümüzde Prag havaalanının olduğu yer). Bohemya'daki hâkimiyeti on beş ay bile sürmeyen Kış Kralı denen V. Frederick tüm muhaberatını arkada bırakarak Prag Şatosu'na sığındı. Bu muhaberat Bavyera Dükü Maximilian'ın talimatı üzerine basılırken Frederick'i olabilecek en kötü şekilde göstermek için değiştirildi –"gözü tahtta olup Avusturya sülalesini ortadan kaldırıp Katolik kiliselerini ele geçirmek isteyen tanrı tanımaz ve rezil bir güruhun bir ferdi."[15]

Bohemya'nın aradan çekilmesi üzerine Tilly, Palatinate'i işgal edip Alçak Ülkelerdeki İspanyol birlikleriyle birleşebilmek adına batıya döndü. Bu hamleyle Frederick'in son birkaç Protestan müttefiki de ortadan kalktı ve sonunda Heidelberg'deki peri masallarından çıkmış sarayıyla Mannheim'daki yedi cepheli kalesi topa tutularak ele geçirildi. Frederick, Hollanda'daki Lahey'e sığındı. Nihai utanç 1623 tarihinde yaşandı. Maximilian hem Frederick'in topraklarına hem de onun işlediği cürümlerin tek tek anlatıldığı bir taç giyme töreninin ardından elektör unvanına el koydu. İlave olarak merasimin kaydedildiği evrakta Frederick'le varisleri kanun kaçağı olarak ilan edildi.[16]

Bohemya'nın işi bitmişti. İsyanın elebaşı kırk sekiz kişi idama mahkûm edilirken biri çarpıcı bir biçimde darağacında affedildi. Haziran 1622'de Prag'ın Eski Şehir Meydanında sergilenen "kan tiyatrosuna" maksatları kurbanların son sözlerinin duyulmasını engellemek olan davulcular da iştirak etti. Bohemya ile Moravya'da (Saksonya Dükü John George tarafından işgal edilen Silezya

15 Adolf Petersen, *Über die Bedeutung der Flugschrift die anhaltische Kanzlei vom Jahre 1621* (Jena, 1867), 8.

16 Bayerisches Hauptstaatsarchiv (Munich), Kurbayern Urkunden, no 22118.

ve Lausitzlerde durum farklıydı) geniş ölçekli bir din değiştirme programı tatbik edilmeye başlandı. Asilere para cezası verildi ya da topraklarına ek konuldu. Katolikliğe dönmeyi reddedenlerin de topraklarına el konulup sürgün edilmeleri üzerine yaklaşık 150.000 kişi yerinden oldu. Onların yerine Habsburg hanedanına sadık olanlar yerleştirildi. Geçmişte dini radikalizmin kaynağı olan üniversite, Cizvit Clementinum Koleji'yle birleştirildi ve taşrada her zamanki gibi Reform Heyetleri görevlendirildi.

Ferdinand, taç giyme merasimi de dâhil olmak üzere, iki kez Hükümdar Fermanının hükümlerine riayet edeceğini ilan etmişti. Sözünden caymasını meşru göstermek isteyen Ferdinand, 1627 tarihinde Bohemya'ya verdiği Yenilenen Anayasa'daki (*Vernewerte Landesordnung*) gibi, bir kez daha Roma hukukuna başvurdu. Adına rağmen bu kanun krallıktaki amme hukukunun yeniden belirlenip tarihi kurumlarının ortadan kaldırılmasını içeriyordu –tahta çıkmak artık verasete göre belirlenecek, meclisin, bilhassa vergi hususunda, rolü hükümdarın talimatlarını onaylamaktan ibaret olacaktı ("geçmişte olduğu gibi... Şarta bağlı ya da namüsait şartlar yüzünden gecikmesi mümkün," gibi şeyler olmayacaktı) ve kral "istediği zaman," bu anayasanın maddelerini değiştirebilirdi.[17]

Bohemya'nın tarihi kurumlarını neden alt üst ettiğini açıklamak isteyen Ferdinand buna mazeret olarak tüm iktidarın onun elinde olduğunu söyledi. Asiller ve meclisin kendine has hakları olmayıp onlara bu hakkı bahşeden bizzat hükümdardı. Bu saf Roma hukukuydu çünkü geleneksel ya da örfi kanunlara göre hükümdar ile meclis eşit, müstakil ve kaynakları ayrı haklara sahipti. Ferdinand açıklamasına devam ederek Bohemyalılar kendisine karşı ayaklandığından seleflerinin onlara verdiği imtiyazları, artık onları hak etmediklerinden dolayı, onlardan geri almaya

17 Yenilenen Anayasa'dan yapılan alıntılar şu eserdeki İngilizce çeviriden yapılmıştır: C. A. Macartney, *The Habsburg and Hohenzollern Dynasties in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* (New York, 1970), 37–45.

hakkı olduğunu söyledi. Dolayısıyla "kanun ve fermanları tayin etme gücü ve bu yasama yetkisinden doğan her şey sadece bize yani krala aittir (*ius legis ferendai* –diğer bir Romalılaştırma)."

Haliyle tüm Bohemyalılar asi değildi ve bu da Ferdinand'ı ikinci bir Roma kanunuyla çözüm aramaya itti. Açıkladığına göre isyan "müşterek biçimde" (*in forma universitatis*) cereyan ettiğinden tümü bu ortak karardan mesuldü. Sonuç olarak bizzat suç işleyip işlemediklerine bakılmadan tümünün cezalandırılması icap ederdi. Bohemya'nın o tarihten itibaren üç asırlık bir karanlığa gömülmesi Çek milliyetçilerinin mübalağası olsa da bu tarihi krallığın Avusturya tarafından ilhak edildiği bir gerçektir. Bu ilhakın nişanesi olarak idarenin rutin kısmının büyük bölümünü halleden Bohemya şansölyeliği bile 1624'te Prag'dan Viyana'ya taşındı.[18]

Yenilenen Anayasanın ilan edildiği 1627 senesinde Ferdinand'ın ikinci karısı Mantualı Eleonora Gonzaga (1622'de evlenmişlerdi) Viyana'daki Augustinian Kilisesi'ne yeni bir şapel eklettirdi. Bu şapel Loreto'daki Mukaddes Ev ile aynı ebatlarda olup aynı yontma taşlarla inşa edilmişti. Loreto Şapeli, Ferdinand'ın dua makamı haline geldi. Duvarlarını mağlup ettiği düşmanlarının sancaklarıyla bezeyip orada kendini tekrar Bakire Meryem'e adadı. Ferdinand'ın otuz sene önce Mukaddes Ev'de sapkınlığın kökünü kazımaya yemin edip etmediğini bilmiyoruz. Eğer öyle yapmışsa yeni Loreto şapelinde ettiği dualarda yerine getirmesinin yakın olduğu bu sözü hatırladığı da muhakkaktır.

Fakat Loreto Şapeli sıradan bir kiliseden çok daha fazlasıydı. Habsburgların hanedan kilisesi haline geldiğinden evlilik törenleri burada yapılmış çocukları olduğunda burada şükür duası etmişlerdi. Habsburg duvarına yerleştirilen küçük bir dolaba (daha sonra büyütüldü) hükümdarlar, arşidükler ve arşidüşeslere ait kalplerin bulunduğu kupalar konuldu. Ölümlerinin akabinde üçe bölünerek kalbi alınmış vücutları Viyana'daki Kapuzin Kilisesi'ndeki yeraltı mezarına nakledilirken iç organları Kurucu

18 *In forma universitatis* için, bakınız Hasso Hofmann, *Rappresentanza-rappresentazione. Parola e concetto dall'antichità all'Ottocento* (Milan, 2007), 172.

Rudolf'un torunlarının naaşlarının bir bütün olarak defnedilmesi için inşa ettiği fakat Prag'daki Wiener Neustadt yüzünden unutulan St. Stephen'in yer altı mezarına gönderilirdi.

Burgonya ananesinden ilham alınarak on altıncı asırda Orta Avrupa'daki Habsburg hükümdar ve prensleri (İspanya'da geçerli değildir) öldüklerinde ikiye bölünüp kalpleriyle cesetleri ayrı defnedildi. Üçe bölme uygulaması 1619'da Matthias'ın cesedinin üçe bölünmesiyle başlasa da parçalarının tümünün defnedilmesi 1630'larda Loreto Şapeli ile Kapuzin Yeraltı Mezarlığının tamamlanmasına kadar tehir edildi. Habsburg cesetlerinin ölümü müteakip üçe bölünmesinin nedeni bir ölüm kültü olmayıp tümüyle dini maksatlıdır. Cesedin üçe bölünüp üç ayrı kilisede saklanması ölü şahsa ait "liyakat hazinesinin" de artmasını sağlar. Her kilisede ölenlerin ruhuna dua edildiğinden şahsın bedeninin mekâna olan fiziki yakınlığı ruhunun cennete gidişini sıradan günahkârlara kıyasla üç kat hızlandırır.[19]

Cesedin parçalanması hanedanın, rahiplerin Aşai Rabbani ayini sırasında vücut parçasının yanında sergilediği, kutsal ekmekle yakın bağını temsil ederdi. Ferdinand, İspanyol kuzen ve hısımlarının icadı olan militan askeri vazifeyi üstlenmekle kalmayıp hanedanın kendisinin de mensup olduğu koluna, Bakire Meryem'e olan sadakati ve ölümde bile Aşai rabbani ayinin gücünü kabul etmesinden anlaşılabilecek, kutsal bir vazife addetti. Dindarlıkta ondan aşağı kalmayan torunları da merasimlere katıldı, kutsal ekmeğe olan sadakatlerini göstermek adına şapeller inşa etti ve ayinlerde rahiplerden Kral Rudolf'un adını da zikretmelerini istedi. II. Ferdinand'ın varisleri Katolik dinine olan sadakatlerini göstermek adına AEIOU harflerine yenilerini ekledi: EUCHARISTIA, ki HIC AUSTRIA yani "Burası Avusturya," manasına geliyor olabilir.[20]

19 Üçe bölünüp gömülmenin menşei için, bakınız Rill, *Kaiser Matthias*, 323. Daha genel olarak, bakınız Estella Weiss-Krejci, "Heart Burial in Medieval and Early Post-Medieval Central Europe", *Body Parts and Bodies Whole*, eds. Katharina Rebay-Salisbury vd. (Oxford, 2010), 119–34.

20 Anna Coreth, *Pietas Austriaca* (West Lafayette, IN, 2004), 13–23.

13

Otuz Yıl "Dünya Savaşı"

Bohemya İsyanı, Otuz Yıl Savaşlarının (1618-1648) açılış safhasını teşkil eder. Otuz Yıl Savaşları umumiyetle din savaşı olarak kabul edilse de herhangi bir sınıfa dâhil edilmesi zordur. Tüm büyük harpler gibi Otuz Yıl Savaşları da her biri kendine has hedefleri olan farklı çatışmalar bütünüdür. Her bir safhası bünyesinde bir sonraki çatışmanın tohumunu barındırdığından muasırlar bu çatışmaları ardı ardına devam eden tek ve büyük bir savaş olarak kabul etmişti. Çatışmaların çoğu Kutsal Roma İmparatorluğu topraklarında yaşansa da zamanla Alçak Ülkeler, İngiltere, Danimarka, Fransa, İspanya, Portekiz, Macaristan, Transilvanya, Kuzey İtalya, İsveç, Lehistan ve Lehistan ile İsveç vasıtasıyla da uzaktaki Rusya bile bu savaştan nasibini almıştı.

İngiliz diplomasisinin sultanı Protestan davasını desteklemeye ikna etmesine ramak kalmış olmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu bu harbe dâhil olmadı. Bu istisna haricinde Otuz Yıl Savaşları, Avrupa kıtasının tümünün dâhil olduğu ilk savaştı. Fakat rakipler Afrika, Hint ve Pasifik Okyanusu ve Batı Hint Adalarında da mücadele ettiklerinden aynı zamanda da küresel bir savaştı. Alman tarihçiler Otuz yıl Savaşlarının yabancı devletlerinin müdahalesi yüzünden süresi ve şiddetinin arttığından ve "Alman toprakları üzerinde cereyan eden beynelmilel bir harbe" dönüştüğünden şikâyet ederler –Almanlar arasında çıkan bir çatışmayken önce Avrupa sonra da tüm dünyaya yayılmıştı.[1]

1 Johannes Arndt, *Der dreissigjährige Krieg* (Stuttgart, 2009), 12.

Habsburg İspanyası ile Hollanda Birleşik Eyaletleri arasındaki mücadele Otuz Yıl Savaşlarını küresel bir mücadeleye dönüştüren paratoner vazifesini gördü. 1560'larda II. Philip döneminde Alçak Ülkelerde başlayan savaş Otuz Yıl Savaşlarının da parçası haline geldi. Fakat Alçak Ülkelerdeki savaş genel itibarıyla kuşatma ve açmazlardan ibaretken İspanya ile Birleşik Eyaletler arasındaki deniz mücadelesi birkaç geniş cephede devam etti. İspanya'nın deniz aşırı sömürgeleri Hollanda'nın saldırılarına hedef oldu. 1580'den itibaren II. Philip ile varisleri tarafından yönetilen Portekiz sömürgeleri de aynı akıbete uğradı. Hollanda'nın ana amacı ganimet elde etmek olduğu kadar İspanya'nın gelir kaynaklarına da darbe vurmaktı. O tarihte durumdan haberdar bir gözlemcinin tabiriyle "İspanya kralının bıçağını boğazımızdan uzak tutarak Avrupa'da savaşmasını mümkün kılan can damarlarını kesmek istiyorduk." Fakat Habsburglar açısından Hollanda'nın faaliyetleri sadece ticaret yollarını tehlikeye atmakla kalmayıp hanedanı da felakete sürüklüyordu. İspanya sarayında revaçta olan bir varsayıma göre Habsburg toprakları öylesine iç içe geçmişti ki bir yerdeki yenilgi tüm yapının bir bütün olarak çökmesine neden olabilirdi. Habsburg gücünün küresel kenetlenmesi Otuz Yıl Savaşlarını küresel bir savaş haline getirdi.[2]

1625'ten sonra Hollandalılara, İngiliz bayrağı çekerek (korsanların kırmız siyah bayrağı haricinde herhangi bir bayrak da olabilirdi) kendi menfaatleri için savaşan müteşebbis ve korsanlarla birlikte İngiliz müttefikleri de katıldı. Güvenilmez müttefikler olan İngilizler, Habsburg İspanyası'yla barışçı ilişkiler tesis edebilmek için çok geçmeden Hollandalıları terk etti. Buna rağmen Batı Hint Adalarındaki St. Kitts adasında kalıcı bir üs elde edip oradan yola çıkarak da Leeward adalarını ele geçirdiler. Bu

2 "İspanya kralının bıçağını..." için, bakınız Jesús M. Usunáriz, "América en la política internacional Española", *Discursos coloniales: Texto y poder en la América Hispana*, ed. Pilar Latasa (Madrid, 2011), 167–82 (181); J. H. Elliott, *The Count-Duke of Olivares: The Statesman in an Age of Decline* (New Haven, CT, and London, 1986), 57, 492.

adaları üs olarak kullanan İngiliz korsanlar 1640'larda Karayiplerdeki İspanyol mülklerine saldırıp 1643'te Jamaika'nın büyük bölümünü ele geçirdi. İngilizlerin oradan ayrılması için üç asır geçmesi gerekecekti.

Hollanda'nın ihtirası daha da büyüktü. Hollanda hükümeti ile States General (Lahey'deki meclis) İspanya ve Portekiz sömürgeleriyle savaşma vazifesini Doğu Hindistan Şirketi (kuruluşu 1602) ve Batı Hindistan Şirketi'ne (kuruluşu 1621) tevdi etti. Bu iki şirket donanma inşa etmek için hisse satacak, kolonileri ele geçirip idare edecek ve kendi ticaret imparatorluklarını kuracaktı. Kurulmasından kısa süre sonra Batı Hindistan Şirketinin "On Dokuz Beyefendisi" bir "büyük plan" (*Groot Desseyn*) tasarladı. Bu plan mucibince Brezilya'daki Portekiz kolonisine saldırılarak Brezilya'daki şeker çiftlikleri ve Orta Afrika köle ticareti ele geçirilecekti.

Yeni Dünya'daki Habsburg İspanyol ve Portekiz sömürgeleri hızla Batı Hindistan Şirketinin eline geçmeye başladı. 1628'de Küba açıklarında bir İspanyol hazine filosunun tümü ele geçirildi; bundan kısa süre sonra da Brezilya'nın yaklaşık yarısını ele geçiren Hollandalılar New Holland kolonisini kurdular. Fakat Hollandalı göçmenlerin sadakatini kazanmayı başaramadığı Portekizli çiftlik sahipleri 1645 tarihinde onlara karşı ayaklandı. Hissedarlarının kâr elde etmeyi beklediği Batı Hindistan Şirketi'nin yeterince desteklemediği New Holland kolonisi 1654 tarihinde Portekiz tarafından geri alındı. İdareleri esnasında Hollandalılar nispi bir din hürriyeti sağladığından New Holland'da kalabalık bir Yahudi cemaati oluştu. New Holland'ın yerli olmayan nüfusunun yaklaşık yarısı muhtemelen Yahudi olup başkent Mauritsstad (günümüzde Recife) Amerika kıtasında sinagog inşa edilen ilk yerdi. Brezilya'nın tekrar Portekiz'in elini geçmesini de dini baskının hortlaması takip etti.[3]

3 Marcelo Szpilman, *Judeus: Suas Extraordinárias Histórias*, 2. b. (Rio de Janeiro, 2012), 117; Jonathan Israel ve Stuart B. Schwartz, *The Expansion of Tolerance: Religion in Dutch Brazil (1624–1654)* (Amsterdam, 2007), 13–32.

İspanyol Habsburgları Portekiz vasıtasıyla günümüz Angola'sındaki merkezi Luanda olan küçük bir kıyı yerleşimine de sahip oldu. Kuzeyindeki Kongo krallığı da Portekiz kültürünün etki alanı dâhilindeydi. On yedinci asırda Kongo, Kongo Nehri'nin ağzında kurulmuş güneyde Angola'ya kadar uzanan ve başşehri São Salvador (günümüzde Mbanza Kongo) olan bir yerdi. Konumuna rağmen kültürel olarak karmaşık bir devlet olan Kongo, Katolikliği kabul etmesine ek olarak Portekiz isimleri, rütbeleri ve hanedan armalarını da kullanan tahsilli bir seçkin sınıfı tarafından yönetiliyordu.[4]

Fakat 1620'lerde Luanda'nın Portekizli valileri Kongo'yu hedef almaya başladı. Komşu Ndongo krallığına boyun eğdirdikten sonra Kongo krallığı üzerindeki Portekiz kültürel hâkimiyetini siyasi hâkimiyete dönüştürmeye karar verdiler. Ürkütücü Imbangalaları da kendi saflarına çektiler. Güneybatı Afrika'nın Spartaları olan Imbangalalar yamyam ve bebek katili olup sadece yabancıların çocuklarını aralarını alarak onları iyi tasarlanmış kabul törenleri vasıtasıyla itaatkâr hale getirirlerdi. Krallığının yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu gören Kongo Kralı II. Pedro, Hollandalılardan yardım isteyerek onlara yardım karşılığında altın, gümüş, fildişi ve köle sözü verdi. Böylece Kongo Krallığı da Protestanların safında Otuz Yıl Savaşlarına katılmış oldu.[5]

Pedro'nun talebine cevaben bir Hollanda filosu 1624'te Luanda'yı topa tutsa da kralın erken ölümü müteakip askeri faaliyetleri engelledi. Kongo Kralı II. Garcia, bir Batı Hindistan Şirketi görevlisine dert yandığı üzere, Portekiz'in siyasi ve askeri müdahalelerinden "zarar görmeye" devam ettiği için Pedro'nun siyasetini devam ettirdi. Bunun üzerine Batı Hindistan Şirketi'ne ait bir filo Luanda'yı ele geçirip Portekizleri oradan kovarak

4 Alia Lagamma, *Kongo: Power and Majesty* (New York, 2015), 89–92.

5 T. J. Desch-Obi, *Fighting for Honor: The History of African Martial Art Traditions in the Atlantic World* (Columbia, SC, 2008), 21–5; John K. Thornton, "The Kingdom of Kongo and the Thirty Years' War", *Journal of World History*, 27 (2016), 189–213.

orada bir Hollanda kolonisi inşa etmeye başladı. Luanda'nın ele geçirilmesini takip eden çarpışmalarda hem Hollandalı hem de Portekizliler yerel kabileleri kullanarak toplarla desteklenen mevcutları otuz bine yakın ordular kurarken yüzlerce köy de ortadan kalktı. Sıradan bir didişme olmayan Kongo'daki savaş Habsburgların Roma generali ve sözde Habsburg atası, Kartaca fatihi ve İspanya emperyalist gücünün efsanevi kaynağı, Scipio Africanus'un (M.Ö. 236-183) Afrika'daki mirasını ihya etmeyi ihtiva eden küresel heveslerini yeniden canlandırdı.[6]

Bu arada Hint ve Pasifik Okyanuslarındaki Habsburg toprakları da Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin hedefi oldu. Molucca Adaları ve Hindistan sahilinde üslenmiş Hollanda gemileri İspanya ve Portekiz baharat ticaretini baltaladı. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, Pasifik Okyanusu'nda modern Endonezya'nın bir kısmını işgal ederek günümüzde Cakarta olarak bilinen Batavia'yı kurdu. Burada üslenen Hollanda gemileri Manila'yı ablukaya alıp İspanyol gemilerine saldırdı. Fakat asıl mücadele 1620'lerde hem İspanyol hem de Hollandalılar tarafından neredeyse aynı zamanda işgal edilen Tayvan'da (Formosa) yaşandı. İspanyol valisi San Domingo'da (günümüzde New Taipei) Tayvan'daki ilk taş bina olarak kabul edilen bir kale inşa etti. Yekpare taştan kırmızı cephenin tuğla kemerleri Herkül Sütunları ve Habsburg gücünü simgeleyen ikiz sütunlarla desteklendi.[7]

İspanyolların amacı Tayvan'ı Çin'e gidecek mallar için bir konaklama noktası ve Manila'yı Hollanda saldırılarından koruyacak

6 Linda Heywood ve John K. Thornton, *Central Africans, Atlantic Creoles, and the Foundation of the Americas, 1585–1660* (Cambridge, 2007), 151; Frederick A. De Armas, "Numancia as Ganymede", *Echoes and Inscriptions: Comparative Approaches to Early Modern Spanish Literatures*, ed. Barbara Simerka ve Christopher B. Weimer (Lewisburg, PA, and London, 2000), 250–70 (255); ayrıca, Hendrik J. Horn, "The 'Allegory of the Abdication of Emperor Charles V' by Frans Francken III", *RACAR: revue d'art Canadienne / Canadian Art Review*, 13 (1986), 23–30.

7 José Eugenio Borao Mateo, *The Spanish Experience in Taiwan 1626–1642* (Hong Kong, 2009).

bir üs olarak kullanmaktı. Fakat hem İspanyol hem de Hollandalılar aynı zamanda insanları kendi dinlerine çekmek, Japonya'yla ticaret yapabilmek ve Tayvan'daki şeker çiftliklerinde çalışacak Çinli işçiler için de rekabet halindeydi. Han hanedanının yönettiği Çin'den gelenler geçmişte çoğunluğunu kelle avcısı yerlilerin teşkil ettiği Tayvan'ın etnik dokusunu değiştirdi. Hollandalıların San Domingo kalesini topa tutmasını müteakip İspanyol kolonisi 1642'de terk edildi. Yine de Tayvan'ın kaderinin Otuz Yıl Savaşlarınınkiyle iç içe geçtiği bu yılların demografik yapıya olan tesiri günümüze kadar siyasi bir çekişme kaynağı olarak kalmaya devam etti.[8]

Otuz Yıl Savaşları Avrupa'da coğrafi olarak daha dar bir bölgede cereyan ettiğinden buna bağlı olarak küresel sonuçları da daha önemsiz oldu. Ama çok daha kanlı olduğu kesindi. Sadece Kutsal Roma İmparatorluğu'nda nüfusun yüzde 20'sine tekabül eden 5 milyon kişi öldürüldü ya da savaşın yol açtığı nedenler yüzünden öldü. En ağır darbeyi yiyen Aşağı Avusturya'ydı. 1600'de 600.000 olan nüfusu elli yıl içerisinde yüzde 25 azalarak 450.000'e indi. İşgalci ordular geçtikleri yerleri yağmalayıp halka dehşet saçtığından, su kaynaklarını zehirlediğinden, şehirleri ayırım gözetmeksizin topa tuttuğundan ve kimi zaman arsenik ve ban otundan kaynaklı zehirli gazlar taşıyan mermiler kullandığından asıl zayiatı siviller verdi.[9]

En büyük katliam 20 Mayıs 1631 tarihinde imparatorluk ordusu Saksonya'daki müstakil Lütheryen kalesi olan Magdeburg'a saldırdığında yaşandı. Çıkan yangınlar ve sergilenen vahşetin neticesinde tahminen otuz bine yakın insan hayatını kaybetti. Hayatta kalan bir görgü şahidi imparatorluk askerleri "çocukları mızraklarla dürterek koyun gibi ateşe sürdü; Türkler ve barbarlar dahi onların yaptıklarını yapmazdı," demişti. Muzaffer komutan

8 Tonio Andrade, *How Taiwan Became Chinese: Dutch, Spanish, and Han Colonization in the Seventeenth Century* (New York and Chichester, Sussex, 2007).

9 Peter H. Wilson, *The Thirty Years War: Europe's Tragedy* (Cambridge, MA, 2011), 786–8.

Pappenheim soğukkanlılıkla şöyle ifade etmişti: "Tahminimce yirmi binden fazla kişi öldü. Kudüs'ün yerle bir edilmesinden beri böyle bir vahşet ve ilahi cezalandırmanın yaşanmadığından eminim. Askerlerimizin tümü zengin oldu." Magdeburg'un düşmesiyle Almancaya yeni bir kelime eklendi –*Magdeburgisierung*, "Magdeburg'a benzetmek."[10]

Magdeburg'un yağmalanması yüzlerce kitapçık, el ilanı ve vaazda tekrar tekrar anlatıldı. Katolikler yağmayı ilahi bir intikam olarak tasvir edip şehri mahveden yangını (haklı olarak) Magdeburg'un kendi halkının başlattığını söylediler. Habsburgların vahşet ve zulmünün "Kara Efsanesiyle" lekelenen II. Ferdinand'ın itibarı da zarar gördü. Ferdinand'ın komutanlarından birinin izah ettiği üzere Magdeburg'dan sonra Katolik davası siyasi açıdan tecrit edildi ve kendi ürünü olan bir labirente sıkışıp kaldı. Yapılan hataların en büyüğü olarak kabul edilebilecek Magdeburg'un yağmalanması neredeyse Habsburgların Otuz Yıl Savaşlarını kaybetmesine neden olacaktı.[11]

Bohemyalı asilerin mağlup edilmesinin akabinde savaşın ilk on yılı II. Ferdinand açısından gayet güzel gitti. Kış Kralı olarak bilinen Palatinate dükü Frederick bozguna uğratıldı ve Danimarka müdahalesi, Katolik Birliği tarafından durduruldu. Kendisini Bavyera önderliğindeki birliğe bağımlı olmaktan kurtarmak isteyen Ferdinand yüzünü Bohemyalı Asil Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna'ya çevirdi çevirdi. Ana dili Çekçe olsa da Valdštejna, isminin Almanca karşılığı, Wallenstein olarak bilinir. Wallenstein orta halli bir aileden geliyor olsa da zengin bir dulla evlenmesi, para spekülasyonu ve sürgün edilen Protestan mallarını ucuza satın alması sayesinde kısa sürede zengin oldu. Burcunu hazırlayan

10 Bu raporlar için, bakınız Hans Medick ve Pamela Selwyn, "Historical Event and Contemporary Experience: The Capture and Destruction of Magdeburg in 1631", *History Workshop Journal*, 52 (2001), 23–48 (30); Karl Wittich, "Magdeburg als katholisches Marienburg. Eine Episode aus dem Dreissigjährigen Kriege", *HZ*, 65 (1890), 415–64 (432-3).

11 Wittich, "Magdeburg als katholisches Marienburg", 461–2.

Kepler birkaç hata yapmış olduğundan Wallenstein'ın mizacına dair tahminlerini (çevik, faal, merhametsiz ve benzeri) göz ardı etmek daha yerinde olur. Onunla ilgili en iyi bilgiyi Prag'da inşa ettirdiği sarayın bahçesinden alabiliriz. Çiçek yataklarının geometrik ve simetrik düzenlemesi, yanında Wallenstein'ın baykuş koleksiyonunun da yer aldığı, kaba sarkıtlar ve pis pis bakan suratlardan oluşan devasa damla taştan yapılma duvarla tezat teşkil etmektedir.[12]

1625 tarihinde Wallenstein, Ferdinand'a bir asilden beklenebilecek bir jest olarak, tek bir alay yerine koca bir ordu teklif etti. Ordu el koyma sistemiyle beslenecek ve diğer masrafları da tahvil olarak satılıp teminat altına alınacak kredilerle ödenecekti. Cephanenin bir kısmını Wallenstein'a ait olan dökümhane ve imalathaneler tedarik edecekti. Ferdinand'ın onayını alan Wallenstein (sonunda) yüz bin kişilik mevcuda erişen bir ordu kurarak önce Danimarkalıları savaş dışı etti sonra da uzaktaki Pomerania'da yer alan Stralsund'u kuşattı. Wallenstein'ı Kuzey ve Baltık Denizleri Amiralliğine terfi ettiren Ferdinand böylece ondan yeni zaferler beklediğini de ima etmiş oldu. Ferdinand, Wallenstein'ın masraflarını karşılamak için 1628'de ona Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kuzeyindeki, Ferdinand'ın Danimarkalıları destekledikleri bahanesiyle yöneticilerinden aldığı, Mecklenburg dukalığını verdi.

Mecklenburg, Ferdinand'ın verdiği ikinci dukalıktı; ilki Ferdinand'ın Palatinate Dükü Frederick'ten alarak Bavyera dükü Maximilian'a verdiği Palatinate'ti. Ferdinand bu müsadereleri haklı göstermek için Roma kanunlarını değil de derebeylik kanunlarını emsal gösterdi. Ferdinand'ın açıkladığına göre Mecklenburg dükü, tıpkı Palatinate dükü Frederick gibi, "ahlaksız bir asi," olduğundan tüm mülküne ek koyma hakkına sahipti. Ama bu doğru değildi. Müsadere edilen toprağın en yakın akrabaya

12 Kepler'in Wallenstein burcu için, bakınız Klaudia Einhorn ve Günther Wuchterl, "Kepler's Wallenstein-Horoscopes", *Acta Universitatis Carolinae. Mathematica et Physica*, 46 Supp. (2005), 101–14.

verilmesi gerekirdi ki o kişi de Wallenstein değildi. Üstelik iki dukalıkta da el konulan araziler sahibi belli tımar ve eski malikâneler olup devri mümkün değildi. Ferdinand tüm bu mülkleri aynı kefeye koyarak kanunları pek de umursamadığını göstermiş oldu.[13]

Ferdinand bu hukuki üçkâğıda ek olarak 1555 tarihli Augsburg Barışını da tekrar ele aldı. Maddelerini kendi lehine yorumlayarak 1552 tarihinden (asıl barış anlaşmasındaki yürürlüğe girme tarihi) beri Protestanların işgali altında olan tüm kilise arazilerinin Katolik kilisesine iade edilmesini emretti. 1629 tarihli Tazminat Fermanı, Katolik kilisesine kaybettiği tüm mülklerin iade edilmesini şart koşarak geçen dönemde imparatorluk bünyesinde en az iki başpiskoposluk, on üç piskoposluk ve beş yüz kadar manastır arazisine el koyan Protestan yöneticileri de mahvetmekle tehdit etti. Ferdinand geri adım atmayı reddedince Saksonya dükü önderliğindeki Protestan liderler "savunma maksadıyla" bir araya gelmeye başladı. Akabinde 1630 tarihinde İsveç'in Lüteryen kralı Gustavus Adolphus, Pomerania'ya çıktı. Bu noktada Gustavus'un ana hedefi muhtemelen sadece Baltık kıyısını ele geçirmekti çünkü yanında iç kesimlere dair harita getirmemişti. Fakat büyük Protestan intikamcısı ve yeni Kuzeyli Gece Yarısı Aslanı olarak yere göğe sığdırılamayan Gustavus Adolphus kendisine biçilen bu kaftanı giymeyi kabul etti.[14]

Ferdinand, Tazminat Fermanıyla Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesinde Katolik kilisesini tekrar ihya etmeyi amaçlasa da Fermanı Magdeburg'un yağmalanması takip ettiğinden tüm avantajını kaybetti. Mevzubahis vahşet ve tüm topraklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olan Protestan liderler artık

13 Cf. Robert Bireley, *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578–1637* (Cambridge, 2014), 307. İlave kaynak için Christoph Kampmann, *Reichsrebellion und kaiserliche Acht. Politische Strafjustiz im dreissigjährige Krieg* (Münster, 1992), 34, 94; Johann Moser, *Einleitung zu dem Reichs-Hof-Raths-Process*, c. 3, bölüm 6: Von Reichs-Lehen (Frankfurt and Leipzig, 1742), 406–7.

14 Protestan sekülerliğinin boyutları için, bakınız Wilson, *The Thirty Years War*, 448.

tarafsız kalamazdı. Gustavus'un meşru sahiplerine iade ettiği Brandenburg, Saksonya ve Mecklenburg'un dükleri İsveç kralını desteklemek için bir araya geldi. Birkaç çarpıcı zaferi müteakip müttefikler Bohemya, Silezya ve Bavyera'ya girerken Wallenstein durumu toparladı. Başarılarından rahatsız olan Ferdinand tarafından emekli olmaya zorlanıp sonra tekrar göreve çağrılan Wallenstein, Protestan kuvvetleri geri püskürttü. 1632 tarihindeki Lützen Muharebesinde Gustavus Adolphus'un ölmesi, varisi altı yaşındaki bir kız olduğundan, İsveç'te siyasi bir krizin patlak vermesine yol açtı. Fakat vazgeçmeye niyeti olmayan İsveç şansölyesi ve naibi Oxenstierna bu krizi Fransa ve Protestan yöneticilerinin İsveç ordusunu mali açıdan desteklemelerini sağlamak için baskı aracı olarak kullandı.

Oxenstierna'nın mücadeleye devam etmeye kararlı olduğunu gören Wallenstein silahlı kuvvetlerle yapılacak güç gösterisine diplomatik bir hamlenin de eşlik etmesi gerektiğini düşünerek düşmanıyla müzakereye başladı. Wallenstein'ın ne yapmaya çalıştığını haber alan Ferdinand, Wallenstein'ı "azılı asi" ilan ederek Şubat 1634'te idamını emretti. Bir hafta sonra Wallenstein, Ferdinand'ın talimatı üzerine idam edildi. Ferdinand'ın adamları "İhanetin Zararları ve Bir Nankörün Akıbeti" başlıklı bir kitapçıkla onun yaptıklarını mazur göstermeye çalışırken en mantıklı yorumu XIII. Louis'nin başvekili Kardinal Richelieu yaptı: "Wallenstein'ın ölümü efendisinin gaddarlığının... feci bir misali olarak kalmaya devam edecektir."[15]

Ferdinand sonunda oğlu Ferdinand'ı (müstakbel İmparator III. Ferdinand) Wallenstein'ın halefi olarak imparatorluk güçlerinin başkomutanı olarak tayin etti. Genç Ferdinand feraset sahibi bir taktisyen, mahir bir kumandan ve kabiliyetli bir diplomat olduğunu ispat etti. Fakat imparator çok geçmeden Wallenstein'ın

15 *Alberti Fridlandi Perduellionis Chaos sive Ingrati Animi Abyssus* (1634; yazar ve basım yeri yok); Geoff Mortimer, *Wallenstein: The Enigma of the Thirty Years War* (Basingstoke and New York, 2010), 252.

haklı olduğunu fark etti. Müzakeresiz savaşı sona erdirmek mümkün değildi. İmparatorluk merkezinde İspanyol ordusu kullanmak bile, genç Ferdinand ile İspanyol Kardinal-Infante Ferdinand'ın birlikte 1634'te Nördlingen'de kazandığı zafere rağmen, Habsburgların durumunu değiştirmedi. 1635 tarihinde Alman prensleriyle Prag Barışını imzalayan II. Ferdinand, Tazminat Fermanını geri çekti. Anlaşmanın metni maksadının açıkça göstermektedir: "Kan dökme derhal sona erecek ve anayurdumuz yüze Alman Ülkesi tümüyle harap olmaktan kurtarılacaktır."[16]

II. Ferdinand 1637'de geçirdiği felç yüzünden öldü. Kalbi Loreto Şapeli'ndeki bir kupaya konurken bedeni de, kendisini bekleyen mozolenin yirmi yıldan uzun süredir inşa halinde olduğu, Graz'a nakledildi. Yerine, zaten Romalıların kralı olarak seçilmiş olan, genç Ferdinand geçti ve babasının yolundan gidip savaşı sona erdirmenin yollarını aramaya başladı. Prag Barışından sonra Habsburglara karşı yürütülen savaşta önderliği İsveç'le ittifak yapan Fransa aldı. Savaş büyük ölçüde dini vasfını kaybedip Fransa ile Habsburglar arasındaki siyasi bir çekişmeye dönüştü. Savaşın bu safhasında Fransa, Katalonya'da İspanya kralı IV. Philip'e karşı başlatılan isyanı ve 1640'ta Portekiz'in ayrılmasını destekleyerek İspanyol Habsburgların kolunu kanadını kırdı.

Beklenenin tam tersine 1630'larda başlayan barış görüşmeleri, taraflar masada ellerini güçlendirecek kısa yoldan kazanılacak zaferlerin peşine düştüğünden, savaşı daha da alevlendirdi. Bu görüşmelere katılan bir elçi "kışın müzakere edip yazın savaşırız," demişti. Savaşın son senesinde bir İsveç ordusu Prag Şatosunu işgal etti –otuz yıl önce savaşın başlamasına neden olan camdan atılma hadisesinin yaşandığı yer. İsveçliler, II. Rudolf'un Harikalar Salonundan geriye kalanları topladılar, Prag'ın manastır kütüphanelerindeki kıymetli kitapları aldılar ve ganimeti

16 Alıntılayan Tryntje Helfferich, *The Ashgate Research Companion to the Thirty Years' War*, ed. Olaf Asbach ve Peter Schröder (London and New York, 2014), 151.

Stockholm'e gönderdiler. Fakat Rudolf'un meşhur "Buhtunnasır tacını" aramaları fayda vermedi çünkü taç Viyana'daydı.[17]

1648'e gelindiğinde Habsburglar askeri açıdan tükenmişti. Prag düştüğü gibi İsveç ordusu Viyana'yı da tehdit ediyordu. III. Ferdinand şehirde alelacele bir mermer Meryem sütunu inşa ettirdi. Böylece Meryem'in İsveçlilerin dikkatini başka yöne çekeceğini ummuştu. Bavyera 1648'e kadar iki kez Fransızlar tarafından işgal edildi. Bu arada Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki

17 "Kışın müzakere eder..." için, bakınız Geoffrey Parker, *Thirty Years' War* (London and New York, 1984), 179; B. Dudík, *Schweden in Böhmen und Mähren 1640–1650* (Vienna, 1879), 294–5.

kale ve tahkimli garnizonların dörtte ya da beşte biri düşman eline geçmişti. Fakat Stockholm ve Paris'teki hükümetler strateji hususunda sürekli tartışıp birbirine güvenmediğinden düşmanları da bölünmüş haldeydi. Ferdinand, Fransa Kralı XIV. Louis'ye İspanya'yla olan savaşına karışmayıp Pirenelerde süren savaşta tarafsız kalacağı sözünü vererek baş düşmanını müzakereye razı etti. İsveçlileri ikna etmeye de ödenecek yüklü miktardaki para yeterli oldu.[18]

1648 tarihinde Otuz Yıl Savaşlarını sona erdiren Vestfalya Barışı genelde teferruatlarla alakalıdır –sınırlar nasıl çizilecek, hangi bölge kimin eline geçecek, Bavyera dükleri, 1623 tarihinde II. Ferdinand'ın onlara bahşettiği, elektör unvanlarını kullanmaya devam edebilecekler mi gibi. Diğer taraftan Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlı prenslerin diledikleri dini seçebilmesi ve Kalvinizm'in bir seçenek olmasını kabul ederken onların tebaalarının kendi dinlerinin gereklerini yerine getirme hakkını da (bazı hudutlar dâhilinde) tanıdı. Gelecekte kilise mülkleri ve dini hürriyetin sınırları hakkındaki tartışmaların karara bağlanması mahkemelerin vazifesi olacaktı –imparatorluğun merkezi mahkemesi sırf bu maksatla yenilenip eşit sayıda Protestan ve Katolik hâkim atandı. Kendine ait olan topraklarda din hürriyeti tanımakla mükellef olmayan III. Ferdinand ise önemli bir muafiyet hakkı elde etmiş oluyordu. Böylece Bohemya ve Avusturya topraklarında insanları Katolikliğe döndürmek için sarf edilen gayretlerin boşa çıkmasına mani olunmuştu.

Vestfalya Barışı "Hıristiyan dünyasında umumi sulhu" temin etmeyi başardığından Avrupa'nın ilk anayasası ve modern Avrupa'nın evriminde hayati bir adım olarak kabul edildi. Diğer taraftan Habsburg İspanyası ile Hollanda Birleşik Eyaletleri'nin "denizde ve diğer sularda, karada... Doğu ve Batı Hint Adalarında,

18 Habsburg aleyhtarı kazanımların boyutları için, bakınız Konrad Repgen, "Ferdinand III.", *Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918*, ed. Anton Schindling ve Walter Ziegler (Munich, 1990), 142–67 (151).

Brezilya'da, Asya, Afrika ve Amerika kıyılarında," savaşmasına son verdiğinden küresel bir barış da sayılırdı. O tarihe kadar ele geçirilen topraklar tanındı ve Hollandalılara İspanyol kolonileriyle ticaret yapmada imtiyazlar verildi. Anlaşmanın akabinde Hollanda Batı Hindistan Şirketi, Orta Avrupa köle ticaretini çabucak ele geçirip genişletti. Vestfalya'dan sonraki yarım asır içerisinde güney Karayiplerdeki Curaçao'da bulunan Hollanda "işleme tesisi" üzerinden elli bin kadar Afrikalı köle İspanya'nın Yeni Dünya'daki ve Pasifik okyanusundaki topraklarına gönderildi. Vestfalya Barışı, Otuz Yıl Savaşlarını sona erdirmekle birlikte nihayetinde on iki milyon insanın canına mal olacak dünya çapındaki Afrikalı köle ticaretini de alevlendirdi.[19]

19 Johannes Postma, *The Dutch in the Atlantic Slave Trade, 1600–1815* (Cambridge, 1990), 33–45. Barış anlaşması metni Latince ve ALmanca olarak şurada verilmiştir: *Tractatus Pacis, Trigesimo Januarii, anno supra millesimum sexcentesimo quadragesimo octavo, Monasterii Westfalorum* (1648). Modern hükümler için, bakınız Johannes Arndt, "Ein europäisches Jubiläum: 350 Jahre Westfälische Frieden", *Jahrbuch für Europäische Geschichte*, 1 (2000), 133–58.

14

Anormal İmparatorluk ve Viyana Savaşı

1648'deki Vestfalya Barışı, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ne olduğuna bir açıklık getirmedi. Fransız filozof Jean Bodin (1530-1596) sayesinde siyasi güç artık belli bir toprak üzerinde tecelli eden bölünmez bir hükümranlıkla eşdeğer kabul ediliyordu. Fakat bu hükümranlığın imparatorluğun neresinde olduğu muğlaktı ve bir yazar (Johann Jacob Moser) bu muammaya açıklık getirebilmek adına yetmiş ciltten fazla kitap yazdı. Bazılarına göre imparatorluk nasılsa öyle kalmıştı: tepesinde, teoride hâkimiyeti mutlak olan, bir imparatorun bulunduğu hiyerarşik bir yapı. Diğerlerine göreyse imparator ve prenslerin idareyi paylaştığı müşterek bir yönetime tabi eşitlerden oluşan bir konfederasyondu. Hukukçuların asırlar boyunca ne olduğunu düşündüğü Kutsal Roma İmparatorluğu bir krallık, aristokrasi, müstakil parçalardan oluşan umumi bir yapı ya da hiçbir tanıma uymayan ve meşhur bir yorumcunun dediği gibi "anormal bir ucubeydi."[1]

Vestfalya Barışından sonraki ilk meclis 1653'te Regensburg'da toplandı. Hukukçuların tartışmaları yerini çabucak protokol ve usuller üzerine yapılan münakaşalara bıraktı. Württemberg dükü

1 Michael Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland*, c. 1 (Munich, 2012), 234–6. Alıntı şuradandır: Samuel Pufendorf (1632–94), *irregularis aliquod corpus et simile monstro*. Buradaki çeviri, yanlış anlaşılabilecek "canavar" veya "canavar gibi" kelimelerini kullanmamıştır. Bakınız Hanns Gross, *Empire and Sovereignty: A History of the Public Law Literature in the Holy Roman Empire, 1599–1804* (Chicago and London, 1973), 321–6.

en az diğer prensler kadar otoriteye sahip olduğunu düşündüğünden Regensburg'a borazancılar ve bir davulcuyla gitti –bu, o tarihe kadar sadece elektörlere tanınan bir imtiyazdı. Fakat aksini düşünen İmparator III. Ferdinand (1637-1657) Kutsal Roma İmparatorluğu'nun katı bir hiyerarşik ve monarşik şekle bürünmesi gerektiğine inanıyordu. O yüzden prenslerin elçilerini kraliyet elçileriyle eşit seviyede görmeyi reddedip prensler onun dengiymiş gibi hareket etmeye kalktığında da bunu hakaret kabul etti. Bir tarihçinin yakın zamanda dediği gibi "iki merasim tarzı" rekabet etmeye başlamıştı –her biri farklı bir Kutsal Roma İmparatorluğu mevhumunu yansıtan biri monarşik diğeri de aristokratik iki görüş.[2]

Ferdinand siyasi açıdan Avusturya ve komşu Bohemya ve Macar krallıklarına gerilemişti. Pek çok prensin XIV. Louis'yle ittifak yaptığı Renanya bölgesinde Fransa nüfuzunun artması Habsburgların o bölgede geri adım atması demekti. Fakat Ferdinand bunu kabul etmedi. Onun Regensburg'a gelişi ihtişamını gösterecek şekilde itinayla tertip edilmiş olduğundan şehre başarılarını yücelten zafer taklarının altından geçerek girdi. Tüm tören alaylarının merkezinde olan Ferdinand şehirde ahşap bir opera binası da inşa edip *Magdeburger Halbkugeln*'in –içinde hava olmayan ve atların bile çekerek birbirinden ayıramadığı birbirine bağlı iki bakır yarıküre– sergilenmesine de nezaret etti. Meclis toplantısı esnasında yapılan görkemli merasimlerde hem oğlu IV. Ferdinand hem de karısı Romalıların kralı ve imparatoriçesi olarak taç giyerken prensler de birbirleriyle sıra kavgası yaptı. (IV. Ferdinand 1654 tarihinde imparator olmadan öldüğü halde daima IV. Ferdinand olarak anılmıştır).

Fakat merasim ve gösteriyle ancak bir yere kadar gitmek mümkündü. Aristokrasinin savunucularından birinin ifade ettiği gibi protokol sadece gücün yansımasının üzerine kuruluydu.

2 Barbara Stollberg-Rilinger, *The Emperor's Old Clothes: Constitutional History and the Symbolic Language of the Holy Roman Empire* (New York and Oxford, 2008), 130.

Bunlar gerçek güçle desteklenmediği müddetçe "boş alamet ve gereksiz kibirden" başkası değildi. İktidar simgelerinin elle tutulur hale dönüştürülmesini başaracak olan III. Ferdinand ile oğlu ve varisi I. Leopold'du (1658-1705). Vestfalya'dan sonraki yarım asırda prensler her ne kadar eşit hak taleplerine devam etse de imparator, Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesindeki hâkim güç haline geldi. Bu konuda çok ter döken III. Ferdinand kendini siyasi bir zaruret haline getirdi –güneybatıdaki zayıf prenslikleri güçlü olanlara karşı destekleyip meclisteki farklı hizipleri birbirine düşürdü. 1653 tarihinde toplanıp on sekiz aydan uzun süren meclis toplantılarına bizzat başkanlık etti. Bekleneceği üzere "öldürücü bir mide hastalığından mustarip olduğunda bile" çalışmayı bırakmadı. Nisan 1657'de son kez günah çıkardığında ölümün henüz ona çok uzak olduğunu söylemişti.[3]

Leopold'un başarısı askeri oldu: Kutsal Roma İmparatorluğu ve Hıristiyan dünyasının Türkler ve Fransızlara karşı müdafaası. Leopold pek kahraman olacak türde biri değildi. Din adamı olması beklenen Leopold abisi Ferdinand'ın ölümü üzerine gençken devlet kademesinde çalışmaya başladı. Cılız ve kırılgan bir yapısı olan Leopold faaliyeti amaçla karıştıran bir müstereddit olup gönderdiği her mektup ve kâğıt oyununda kaybettiği her kuruşu kaydettiği aşırı ayrıntılı bir günlük tutmuştu. Babası gibi o da yetenekli bir müzisyen olup anormal derecede çıkık alt dudağına rağmen hünerli bir flütçüydü. Pek çok hükümdar müzik alanındaki başarıları nedeniyle methedilmiştir. Leopold ise eserlerinin bugün hâlâ çalınmasıyla diğerlerinden ayrılabilir.

3 "Boş alamet ve gereksiz kibirden..." için, bakınız Hippolitus de Lapide (Bogislav von Chemnitz), *Dissertatio de Ratione Status*, 2. b. ("Freystadt" [= Amsterdam], 1647), 394–5. III. Ferdinand hakkında, bakınız Mark Hengerer, *Ferdinand III. (1608–57). Eine Biographie* (Vienna, Cologne, and Weimar, 2012), 338–9, ve Konrad Repgen, "Ferdinand III.", *Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918*, ed. Anton Schindling ve Walter Ziegler (Munich, 1990), 142–67 (163–5).

Fakat Leopold, zulmedip mallarını çaldığı, Protestan ve Yahudilere karşı benzer derecede hassas değildi. Aynı zamanda yeğeni olan ikinci karısı (evlilikleri müddetince karısı ona "Amca" diye hitap etmiştir) Diego Velázquez'in *Las Meninas* (*Nedimeler*) isimli tablosunda resmettiğini tatlı sarışın çocuktur. Fakat İspanya'da yetişmiş olan Margaret Theresa oranın önyargılarını da beraberinde getirdi. Onun tahriki yüzünden Leopold tüm Yahudileri Viyana'dan daha sonra da 1671 tarihinde Aşağı Avusturya'dan kovup tüm servetlerine de el koydu. İmparatorluk hazinesi Yahudi bankerlerden alınan borçlara bağımlı olduğundan bu hamlelerin neticesi Leopold'un mali çöküşü oldu. Maalesef Leopold bu hayati hatadan hiç ders almadı. Sonunda en zengin birkaç Yahudi ailesinin Viyana'ya dönmesini kabul edip birkaç yıl sonra tekrar mallarını yağmaladı. Leopold uzun süre Hollanda ve İngiltere'nin yardımlarıyla ayakta kaldı.[4]

İki düşman zuhur etti. İlki –ismini Parisli kalabalığın kralın bakanlığına taş atmak için kullandığı sapanlardan alan– Fronde dönemine (1648-1653) damgasını vuran entrika ve iç savaştan sıyrılmayı başaran Fransa'ydı. XIV. Louis, Fransa'nın yayılma siyasetini tekrar başlatıp Ren'in batısındaki şehir ve dukalıkları ele geçirmeye kalkarak diğer erkeklerin eşlerini almayı hakkı olarak gördüğü gibi diğer hükümdarların topraklarını almayı da kendi hakkı olarak gördüğünü kanıtladı. Merhamet nedir bilmeyen Louis, Ren kıyısındaki prenslere tehditle boyun eğdirirken diğerlerinin de parayla dikkatini dağıttı. Ona karşı bir mukavemet tertip etmek isteyen Leopold diğer devletlerle ittifaklar yapıp imparatorluk meclisini de Fransız işgalcilere karşı yürütülecek mücadeleye maddi destek vermeye ikna etti. Böylece kendi tabiriyle "Kutsal Roma İmparatorluğu'nu, Alman milletinin hürriyetini, menfaatlerini ve bireylerinin refahını," müdafaa ediyordu.[5]

4 William O. McCagg Jr, *A History of the Habsburg Jews, 1670–1918* (Bloomington and Indianapolis, 1989), 15–18.

5 Alıntılayan Tim Blanning, "The Holy Roman Empire of the German Nation Past and Present", *Historical Research*, 85 (2012), 57–70 (65).

İkinci düşman Osmanlı Türkleriydi. 1571'deki İnebahtı Muharebesi'nden beri Osmanlı İmparatorluğu gerilemekteydi. Tarihçiler gerileme terimini kullanmaktan imtina ediyor olsa da İstanbul'daki yetkili ve yorumcular Türk İmparatorluğu'nun durumunu aynen böyle ifade etmiştir. Bunun ilacı da geçmişteki gibi güçlü bir merkezi idareyle irtikâbı ortadan kaldırmak ve Muhteşem Süleyman'ın yayılma siyasetine geri dönmekti. Osmanlı vezir ve sadrazamlarından müteşekkil yeni bir hanedan bu siyaseti uygulamaya başladı. 1656 tarihinden sonraki yarım asır boyunca sadrazamlık makamı, otuz dört yıl bu makamda kalan, Köprülü sülalesinin elindeydi. Köprülülerin vazifesi sultanın unvanlarını –cihan padişahı, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi vs.– Avrupa'da Habsburglarla savaşarak siyasi gerçekliğe çevirmekti.[6]

I. Leopold'un müşavirleri Fransa ve Türklerin teşkil ettiği bu tehditle nasıl başa çıkılacağı hususunda bölünmüş olup bazıları XIV. Louis ile savaşmaya ağırlık verilmesini tavsiye ederken diğerleri de, hâlâ orta Macaristan'ı elinde tutan, Osmanlı İmparatorluğu üzerine yürünmesini savunuyordu. Aslında iki cephe birbirine bağlıydı. XIV. Louis, o tarihte büyük ölçüde Türklerin vasal devleti olan, Transilvanya'da Habsburg hâkimiyetine karşı baş gösteren isyanlara mali destek verip Habsburg ordularının doğuda meşgul olmasından istifade ederek hem Ren'de hem de İspanya'daki Habsburglara karşı baskıyı artırıp 1674'te İspanyolların elindeki Burgonya'yı (Franche-Comté) ve Charolias'i ele geçirdi. Leopold en kritik anlarda Osmanlılara karşı sefer düzenlemekten vazgeçip, hem Ren'i savunmak hem de veraset nedeniyle çıkacak bir çatışmada İspanya cephesini desteklemek için, birliklerini doğudan batıdan kaydırdı.

1660'larda Transilvanya'nın İstanbul'a itaati kesinlecekmişe benziyordu. Transilvanya'nın istiklaline düşkün prensini süren sultan onun yerine kukla bir yönetim kurarak savaşa zemin

6 Antony Black, *The History of Islamic Political Thought* (Edinburgh, 2011), 262–7.

hazırladı. Türklere karşı silaha sarılmak Kutsal Roma İmparatorluğu'nda imparatorun siyasi nüfuzunun göstergesi olarak görüldüğünden Leopold hem kendisine yirmi bin asker sözü veren imparatorluk meclisi hem de birkaç güçlü prensin ordularınca desteklendi. Buna rağmen 1664 tarihinde Macaristan'daki St. Gotthard'da (Szentgotthárd) Türklere karşı kazandığı zaferden, XIV. Louis'nin İspanya'yı işgal etmek üzere olduğu korkusuyla, gerektiği gibi istifade edemedi. Sadece birkaç hafta sonra Leopold sultanla Vasvar Anlaşmasını imzalayınca iki devlette eski sınırlarına geri döndü.

Vasvar Anlaşmasının şartlarının yetersizliğinden rahatsız olan bazı ileri gelen Macar asilleri, XIV. Louis ve sultanın yardımıyla Leopold'u tahtan indirmek için komplo tertip etti. "İleri gelenlerin komplosu" tümüyle fos çıktı. Komplonun mimarları gizliliği koruyamayı beceremeyip elçileri herkesin gözü önünde kabul etti, propaganda metinleri dağıttı ve içlerinden biri siyasi içerikli mektupları karısının sevgilisine göstermekten çekinmedi. Üstelik sultanla yaptıkları müzakereyi Leopold'a bildiren Viyana'da eğitim almış Osmanlı dragomanıydı (resmi tercümanla hariciye nazırı arasında bir rütbe). Fayda vermeyen birkaç ikazı müteakip Leopold 1670 ilkbaharında ordularını Macaristan'a gönderdi. Baş komploculari tutuklatıp, şatolarını işgal ettikten sonra onları zindana attı. Müteakip soruşturmada iki bin ilave şüpheli daha tespit edildi. Bu kişilerin çoğu kanunları zaman içerisinde gerek gördükleri şekilde uyduran ve Protestanlıkla ihaneti eşdeğer kabul eden mahkemelerde yargılandı.[7]

Leopold, Macaristan'da büyükbabası II. Ferdinand'ın Bohemya'da yaptığı şeyin aynısını yapmaya kalktı. Bunu yaparken desteğini aldığı danışmanları ona "Majesteleri, Macaristan'ı kılıçla fethettiğinden orada dilediği yönetimi kurmak hakkıdır," dediler. Leopold'un askerlerini St. Gotthard'da zafere taşıyan

7 Georg Kraus, *Erdélyi Krónika 1608–1665*, ed. Sándor Vogel (Budapest, 1994), 504; John P. Spielman, *Leopold I of Austria* (London, 1977), 65–6.

komutan olan Raimondo Montecuccoli bunu daha dobra biçimde ifade etmiştir: "Macarlar yakıp yıkmak için yerdeki deliklerinden çıkan gözü dönmüş hayvanlardan farksızdır. Onlar sadece demir çubuktan anlar." Onların tavsiyelerine kulak veren Leopold, Töton tarikatı baş üstadı Johann Ampringen'den düzeni tesis edecek bir idare kurmasını istedi. Montecuccoli'nin Protestanlıkla asiliğin aynı şey olduğuna dair yorumlarından yola çıkan Leopold yeni idarenin ülkede Katolikliği tekrar zorla dayatması gerektiğini de kabul etti.[8]

Ampringen hükümeti Alman üyelerinin bir daha ayılamamış gibi göründüğü sarhoş edici bir merasimle 1672'de başladı. Fakat Macar başpiskopos Szelepcsényi önderliğindeki idarede yer alan Macarlar dini tasfiye yapılması için baskı yaptılar. Protestan hakimlerin şehirlerden kovulması, kiliselerin kapatılması ve okul binalarının işgal edilmesi onların marifetleridir. Yetmezmiş gibi Macaristan'da Protestanlığın vaaz edilmesine izin vermediler ve Lütheryen ve Kalvinist vaizler bu yasağa kulak asmadığında da 1674'te birkaç yüz vaizin tutuklanmasını emrettiler. Tutuklananlardan kırkı ertesi sene Napoli'ye kadırgalarda kürek mahkûmu olmaya gönderildi.

Başpiskopos Szelepcsényi'nin bu hareketleri Leopold açısından daha yanlış bir zamana denk gelemezdi. Napoli yolundaki vaizlerin çektiği ıstıraplar kitapçıklar vasıtasıyla tüm Protestan Avrupa'ya yayıldı ve fidyelerinin ödenmesi için para toplanmaya başlandı. Yine de Leopold, 1672 tarihinde Fransa ile başlayan savaşta Protestan Birleşik Eyaletler, Saksonya ve Brandenburg'un desteğine güveniyordu. Leopold'un danışmanları ona bu diplomatik felakete son vermesini tavsiye etseler de o ayak sürüyerek mahkûmların salıverilmesini ancak Mart 1676'da emretti. O tarihe kadar vaizlerden birkaçı mahrumiyet yüzünden ölmüştü.

8 "Majesteleri Macaristan'ı kılıçla..." için, bakınız Árpád Károlyi, *A magyar alkotmány fölfüggesztése 1673-ben* (Budapest, 1883), 10; *Ausgewaehlte Schriften des Raimund Fürsten Montecuccoli*, ed. Alois Veltzé, c. 3 (Vienna and Leipzig, 1900), 447–50.

Hayatta kalanlar gelecek ay Napoli'ye vardıklarında oradaki İspanyol valisinin huzuruna çıkarıldı ve o da onları bir Hollanda filosuna teslim etti. Fakat Leopold'un itibarı çoktan büyük zarar görmüştü ve tüm Protestan Avrupa'da "yaptıkları yanında Diocletianus'un zulüm ve işkenceleri bile hiç kalan," kişi olarak görülmeye başlandı. (Diocletianus üçüncü asırda yaşamış ve Hıristiyanlara eziyet etmesiyle bilinen bir Roma imparatorudur.)[9]

Vaizlere eziyet skandalı üzerine Leopold, Ampringen hükümetini terk edip 1681'den itibaren kendini Macaristan'da dini hoşgörüyü yerleştirmeye adadı. Gerçi o tarihte artık baskıya gerek kalmamıştı. Katolik din adamlarının azmi sayesinde Macaristan'daki asillerin çoğu Protestanlıktan dönmüştü. Çoğu Barok tarzda yeniden inşa edilen Katolik kiliselerinin ihya edilmesi ve oyunlar, törenler ve yerel dilde edilen vaazlarla taşrada büyük ilerleme kaydedildi. Kürek mahkûmlarının en meşhuru olan Ferenc Fóris Otrokócsi'nin sonunda Katolik olarak Oxford'daki makamını terk edip Macaristan'daki Trnava Katolik Üniversitesi'nde ders vermeye başlaması çarpıcı örneklerden biridir.[10]

Leopold'un hataları Osmanlıların işine yaradı. Buda'daki Türk paşası, Habsburg topraklarına artan bir cesaretle saldıran, dini baskı gören zümrelerin Osmanların denetimindeki Macar topraklarına sığınmasına izin verdi. Kendilerine "haçlı" (*kurucok*) diyen bu kişilerin yöntemleri son derece vahşice olup yerel haklı korkutmak için kazığa oturtma cezasına başvurdular. Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırdan gelen Kazaklar ve Türk düzensiz birliklerinin de katılmasıyla mevcutları XIV. Louis'nin gönderdiği zabitlerle de güçleri arttı. Macar ovasındaki Türklerin elinde bulunan bir şehirden 2 Ocak 1678 tarihine ait şöyle bir kayıt günümüze kadar gelmiştir: "Toplamı 1180 olan Haçlılar ve Fransızlar Kecskemét'e girdi. Çoğu kişiyi kendilerine katılmaya

9 Sándor Payr, *A magyar protestáns gályarabok* (Budapest, 1927), 41–2; Walter Wilson, *Memoirs of the Life and Times of Daniel De Foe*, c. 1 (London, 1830), 91.

10 Graeme Murdock, "Responses to Habsburg Persecution of Protestants in Seventeenth-Century Hungary", *AHY*, 40 (2009), 37–52 (50).

mecbur ettiler, bolca şarap içip zarar verdiler." Aynı kayıtta sınır ötesine akın düzenleyecek Osmanlı birliklerinin şehirden geçişinden de bahsedilmektedir.[11]

1672'de batıda XIV. Louis'nin saldırısıyla başlayan savaşı sona erdiren Nijmegen anlaşmalarına (1678-1679) rağmen Fransızlar Ren üzerinde ilerlemeye devam edip 1681'de Strazburg'u ele geçirdi. Fakat o tarihte doğudaki Osmanlı tehdidi artık inkâr edilir gibi değildi. Yeni Köprülü Sadrazam Kara Mustafa hem Leopold'un Vasvar Anlaşmasını genişletme teklifini reddetmiş hem de haçlıların önderi Tökeli İmre'ye, Macaristan Kralı unvanını bahşetmişti. Buda'daki paşa, Tökeli'ye İstanbul'daki sultanın hazinesinden gelen bir taç giydirdi. Taç giyme merasimine, Habsburglara karşı yürütülen savaşta haçlıları ve Türkleri destekleyen, Transilvanya prensi I. Michael Apafi de katıldı. 1682 sonuna gelindiğinde haçlılar kuzey Macaristan'ın (günümüzde Slovakya) çoğunu ele geçirip Silezya ve Moravya'ya akınlar düzenlemeye başlamıştı.[12]

Leopold da cevaben tahmin edileceği gibi papayla birlikte bir "kutsal ittifak" kurarak Bavyera, Protestan Saksonya ve bolca kilise parasını kendi safına çekmiş oldu. Avusturya topraklarındaki kilise arazilerinin üçte biri müttefiklerin masrafını karşılamak için satıldı. Üstelik Leopold, Lehistan Kralı III. John Sobieski'nin de desteğini kazanmayı başardı –geçmişte haçlıları destekleyen kazaklar ona bağlıydı. Gelecekte Sobieski'nin kırk bin kişilik ordusunun hayati bir öneme sahip olduğu görülecekti. İmparatorluk meclisi Leopold'u altmış bin kişilik bir orduyla destekleme kararı alsa da gönderecekleri askerin mevcudunu belirlemek prenslerin takdirine bırakıldı. XIV. Louis'yi kızdırmak ve onun mali desteğini kaybetmek istemeyen Palatinate ve Brandenburg elektörleri ve Mainz ve Köln başpiskoposları tarafsız kalmayı tercih etti.

11 Tibor Iványosi-Szabó, *Irott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból* (1633–1700), c. 1 (Kecskemét, 2008), 521.

12 Dávid Manó, *Thököly viszonya a Portához* (Cluj, 1906), 24–5.

Nisan 1683'te Osmanlı ordusu İstanbul'un batısındaki Edirne'de bulunan toplanma noktasından yola çıktı. Belgrad'a karadan giden orduyu izleyen Leopold'un elçileri öküzlerin çektiği arabalardan oluşan sıralardan, on altı bin sığırdan oluşan ikmal konvoyundan, tümü tüfekli kırmızı ceketli binlerce piyadeden, şahinler, leoparlar ve hadımlardan hayretle bahsettiler. Ordunun onların yanından geçip gitmesi bütün sabah sürdü. Haziran başında Habsburg Macaristan'ı sınırına varan ordunun mevcudu gelen takviyelerle yüz bin kişiyi aşmıştı.[13]

İmparatorluk komutanı Lorraine Dükü Charles, St. Goddard'da Montecuccoli'nin safında savaşmış tecrübeli bir asker olsa da Macaristan'ın savunmasına az sayıda asker ve elinde harita olmadan gönderildi. Temmuza gelindiğinde kesin olarak geri çekilmeye başlamıştı. Askerlerinin kuşatılmasına izin vermek yerine çoğunu Viyana'nın batısındaki Linz'e doğru çekerek gelecek takviyeleri beklemeye başladı. Bu arada Leopold, Linz akıncıların saldırısına açık olduğundan, Passau'ya sığındı. Böylece Viyana savunmasız ve garnizonuna bağımlı hale geldi. Karşısında bir kuvvet olmayan Osmanlı ordusu Temmuz 1683 tarihinde Viyana'yı kuşattı. Şehrin düşmesi kaçınılmaz görünüyordu. Düşman şehrin garnizonundan on kat kalabalık olduğu gibi şehir surları ve tabyaları da uzun süredir ihmal edilmişti. Orduya refakat eden Sadrazam Kara Mustafa Paşa Türklerin gözünde "Kızıl Elma" olan Viyana'yı alacakmış gibi görünüyordu. Üstelik bir Türk efsanesine göre St. Stephen Katedralinin içindeki büyük bir altın külçesi katedralin kulesi minareye çevrilene kadar saklı kalmaya devam edecekti.[14]

İki ay süren kuşatmada asıl çatışmalar iki tarafında şehir surları önünde kazdığı siperler ve lağımcıların kazdıkları lağım ve karşı lağımların içerisinde yaşandı. Şehir garnizonu ve şehrin kaçmayan sakinleri çok geçmeden dizanteri ve açlıktan kırılmaya

13 Giovanni Benaglia, *Relatione del viaggio fatta à Costantinopoli* (Venice, 1685), 139–47.

14 Karl Teply, *Türkische Sagen und Legenden um die Kaiserstadt Wien* (Vienna, Cologne, and Graz, 1980), 34.

başladı. Şehirde eşek ve kedi kalmadı. Eylülün ilk günlerinde bir Türk lağımı surlarda onarılması mümkün olmayan bir gedik açtı. Sonlarının yakın olduğunu anlayan müdafiler St. Stephen'in tepesinden yardım fişekleri attılar. 7-8 Eylül gecesi Viyana'nın Tuna tarafındaki Kahlenberg Dağı'nda, atılan fişeklere cevaben, ateşler yakıldı. Geleneksel kıyafeti olan peruğu ve çizmelerini giymiş olan Lorraine Dükü Charles dönmüştü fakat bu sefer beraberinde Saksonya, Bavyera ve Lehistan orduları da vardı.

Kral John Sobieski'nin gururu başkasının komutasında savaşmasına müsaade etmediğinden 12 Eylül 1683'te Kahlenberg Dağında Osmanlı ordusunu yenen kuvvetler onun komutasındaydı. Sobieski'nin Varşova'dan başladığı seyahati epey zahmetli geçmişti. Haritası olmadığı gibi muharebenin nasıl bir arazide cereyan edeceğini de bilmiyordu. Lorrainę Dükü Charles'a yazdığı bir mektupta "Orada hangi dağlar var? Açık arazi var mı? Hangi nehirler ve hangi geçitler var?" diye sormuştu. Fakat akşama kadar süren ve sonucu belirsiz olan muharebede tarihteki en büyük süvari hücumu olduğu düşünülen hücuma komuta eden Sobieski oldu. Sobieski'nin Polonyalı on sekiz bin mızraklı süvarisi zırhlarına rüzgârda dalgalanan kartal ve devekuşu tüyünden yapılma kanatlar takmıştı.[15]

Esir askerler ve onları takip eden eşleri Viyana'daki açık artırmada satıldığından köle pazarının utancını yaşama sırası Türklere gelmişti. Osmanlılar askeri açıdan hâlâ güçlü olsalar da Viyana dışındaki bu mağlubiyetten sonra bir daha toparlanamadılar. Başarısız olan Kara Mustafa Paşa da padişahın emriyle boğduruldu. Leopold'un generalleri üç sene sonra Buda'yı ele geçirdi ve Saksonya, Brandenburg, Hannover, Bavyera ve İsveç birliklerinin de iştirakiyle Macaristan'ın çoğunu Türklerin elinden aldılar. Akabinde Habsburg orduları güneye Balkanlara doğru devam edip kısa süreliğine, günümüzde Kuzey Makedonya'nın başkenti olup

15 "Hangi dağlar var?" için, bakınız John Stoye, *The Siege of Vienna* (London, 1964), 208.

Ege sahiline sadece iki yüz kilometre mesafede olan, Üsküp'ü ele geçirdi.[16]

Fakat bir kez daha batıdaki savaş yüzünden Leopold askerlerini çekip Belgrad'ın güneyindeki Balkanları terk etmek zorunda kaldı. Transilvanya ise dini hürriyet tanınması sözü karşılığında fazla direnmeden Leopold'a teslim oldu. Fakat Transilvanya, Macaristan'a dâhil olmadı. Onun yerine imparator tarafından atanan hükümeti ve ona nezaret edecek Viyana'daki bakanlığıyla ayrı bir ülke olarak kalmaya devam etti. 1683 seferinde askerleri Osmanlıları destekleyen Tökeli İmre 1705'te İstanbul yakınındaki Marmara Denizi kıyısında ölene kadar Türklerin müttefiki olarak beyhude yere Habsburgların Transilvanya'yı almasına karşı mücadele etti.

Leopold, Türklere karşı kazandığı zaferi kullanarak sinmiş Macar meclisini Habsburgları Macar tahtının varisi olarak kabule zorladı. Fakat Macaristan örfi hukukla idare edildiğinden meclisin aldığı kararlar uygulamaya geçene kadar fazla bir değer taşımazdı. Yine de Leopold'un Macaristan'ı ele geçirmesinin en önemli tarafı münhasır ya da hanedana aitmiş gibi görünecek bir savaşta Kutsal Roma İmparatorluğu'nun meclisi ve onun bünyesindeki prenslerden destek almayı başarabilmesidir. Leopold'un imparatorluk bünyesinde gizlice Katolikliği ihya etmeye çalıştığından şüphelenen Brandenburg elektörü gibi Protestan prensler bile onun yardımına koştu. Sülalesi geleneksel olarak Habsburgların rakibi olan Bavyeralı yöneticiler de aynısını yaptı. İmparatorluk meclisi gereken parayı tedarik edip Leopold'a asker verilmesini teşvik ederken 1663'ten itibaren kararların daha hızlı alınabilmesi için fasılasız toplanmaya başladı. İşte Leopold, Fransa'yla ikinci mücadelesine böyle bir temelden destek alarak başladı.

1688'de XIV. Louis, Leopold'un Balkanlarda savaşmakla meşgul olmasını fırsat bilerek Ren Vadisi'ne saldırıp çok geçmeden Palatinate'in büyük bölümünü ele geçirdi. Leopold ve Hollandalı

16 Köle satışı için, bakınız Karl Teply, "Türkentaufen in Wien während des Grossen Türkenkrieges 1683–1699", *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien*, 29 (1973), 57–87 (61–2).

lider Orange Prensi William (müstakbel İngiltere kralı III. William) önderliğinde çok geçmeden Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki prenslerin çoğuna ek olarak Savoya ve İspanya'yı da dâhil edecek bir ittifak kuruldu. Otuz Yıl Savaşlarında olduğu gibi, Fransızların İspanyolların Karayiplerdeki toprakları ve hazine konvoylarına saldırması üzerine, çatışmalar İspanyol Habsburglarının deniz aşırı topraklarına da sıçradı. 1697'deki Ryswick Barışıyla taraflar arasında ateşkes sağlansa da barış olmadı. Varisi olmayan İspanya Kralı II. Charles'ın 1700'de ölmesi üzerine savaş tekrar başladı. Hem Leopold hem de XIV. Louis ölen kralın mülküne göz dikerken Fransa'nın İspanya ve onun deniz aşırı topraklarını ele geçirmesi ihtimali tüm Avrupa devletlerini dehşete düşürdü.

İspanya Veraset Savaşlarında (1701-1714) XIV. Louis Bavyera'yı ele geçirip Transilvanya'da, çok geçmeden Macaristan'a yayılacak, bir isyanı tetiklemeyi başardı. 1704 tarihinde İngiliz komutan Marlborough dükü ve İmparatorluk Harp Divanının başkanı Savoya Prensi Eugene Tuna üzerindeki Blindheim'de müttefik Fransız Bavyera ordusunu feci bir bozguna uğrattı. Savaş genelde İngilizlerin tercih ettiği Blenheim ismiyle bilinip bir İngiliz zaferi gibi gösterilir. Aslında Marlborough'nun komuta ettiği ordu, Sör Winston Churchill'in tasvir ettiği gibi, Avrupa'da zafere yürüyen kırmızı ceketli İngilizler askerlerinden oluşan "kızıl bir tırtıl" değildi: Kırk bin kişilik ordunun sadece dokuz bini İngiliz üniforması giyiyordu. Savoya Prensi Eugene'nin ordusu gibi Marlborough'nun ordusunun büyük bölümü de Hollanda ya da Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki prenslerin sağladığı askerlerden müteşekkildi.

Blenheim aynı zamanda Leopold'un da zaferiydi. Bir kez daha imparatorun –savaş ya da diplomasi vasıtasıyla– imparatorluk makamına mana kazandıran bir nüfuza ve önderliğe sahip olduğunu ispatlamıştı. Leopold'un askeri başarılarını yücelten oyunlar oynanıp resimler yapıldı. Türkleri yendiği için çoktan Asyalı

barbarları yenen Avusturya Herkülü gibi görülmeye başlanmıştı. Şimdi de XIV. Louis'ye gösterdiği mukavemet yüzünden Alman Akhilleus'u ya da Kutsal Roma İmparatorluğu'nu simgeleyen Penelope'nin kocası Ulysses olmuştu. Tüm bu tasvirlerin bir gerçeğin altını çizdiği muhakkaktır. Hukukçuların didişmeleri ve rekabet halindeki merasim kurallarına rağmen Habsburg imparatoru Kutsal Roma İmparatorluğu'nun önderi olarak geri dönmüştü. Sebat ve generallerinin başarılarıyla Leopold, Habsburglarla hanedanın büyüklük iddiasını ayakta tutan imparatorluk makamı arasındaki bağa tekrar can vermişti.[17]

17 İşaret eden, Anton Schindling, *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg* (Mainz, 1991), 224.

15

İspanya'nın Görünmez Hükümdarları ve Büyülenen Kralın Ölümü

Habsburgların Yeni Dünya'daki mülklerini ziyarete giden tek kişi Fransisken misyoneri ve İmparator I. Maximilian'ın gayrimeşru oğlu olan Gentli Kardeş Peter'dir (Fray Pedro de Gante, 1480-1572). Peter'in Meksikalıların maddi ve manevi refahına verdiği ehemmiyet Mexico City'nin merkezindeki Colombus Anıtının kaidesine bir heykelinin konulmasıyla ödüllendirildi. 1870'lerde bu heykeli yapan heykeltıraş Charles Cordier'in Peter'in neye benzediğine dair bir fikri yoktu. O yüzden Peter'in kafasını Yunan filozofu Sokrates'e benzetirken kafasının tepesini de tıraş etti (oysa Fransiskenler öyle tıraş yapmaz).[1]

Hiç değilse onuruna bu heykel yapılan Kardeş Peter'in Meksika'ya geldiği doğrudur. Hiçbir Habsburg'un gitmediği onlara ait olan deniz aşırı topraklarda temsili, kralın varlığının canlandırılmasıyla somutun yerini aldığından resimlerde gerçeğin yerini tutmaya başlar. Hakikatle hayal bir kral idealinin sureti ya da ikona da bir araya gelerek hükümdarın ihtişamını ve her yerde hazır bulunma vasfını hatırlatır. Fakat bu şekiller sadece hazır bulunmayan kralların yerini tutmaz. Simgesel olanın yerine bir nesneyi geçirerek onun yokluğunu gizlerken aynı anda da kralla-ra kimliklerini kazandıran krallık fikrini hatırlatırlar.[2]

1 Francisco de la Maza, "Iconografia de Pedro de Gante", *Artes de México*, 150 (1972), 17–32 (28).

2 Bakınız Jean Baudrillard, *Simulacra and Simulation*, çev. S. H. Glaser (Ann Arbor, MI, 1994), 5–7.

Temsil âdeti 1558 tarihinde Şarlken'in ölümüyle başladı. Tüm mülkünde gıyabi cenaze törenleri düzenlendi, binalar siyah örtülerle örtülüp katedrallere her biri imparatorun, onun topraklarının ve zaferlerinin resimleriyle süslenmiş katafalklar yerleştirildi. Katafalkın merkezindeki portre, taç ve vazo, çoktan Yuste Manastırı'na defnedilmiş olan (daha sonra oradan alınıp Escorial Sarayına götürüldü), Şarlken'in cesedini temsil ederdi. Katedralin karanlığında mumlarla aydınlatılan katafalk "nur odası" gibi bir izlenim verirdi. Katafalkın düzenlenmesi, merasimlerim örgütlenmesi ve ölü imparatorun ahlaki vasıflarını anlatan cenaze kitapları basıldı.[3]

Katafalklar ahşap, bez ve alçıdan yapılan geçici yapılardır. Çoğu törenden sonra atıldığı gibi bir kısmı da mumlar yüzünden yandı. Diğer taraftan katafalkların nasıl inşa edileceğini, süslemede kullanılacak simge ve methiyeleri ve refakat edecek cenaze alayı ve *tableaux vivantes*lerin nasıl yapılacağını anlatan cenaze kitapları gelecekteki törenler için rehber niteliğindeydi. Habsburg İspanya'sında şehirler, genelde otuz metreden yüksek olan, çok katlı ve süslü katafalkları yapmak için birbiriyle yarışırdı. Bunların üzerine duvar halıları, portreler, hanedan armaları ve minik heykeller konurdu.

Yeni Dünya'da inşa edilen katafalkların da Avrupa'daki muadillerinden aşağı kalır yanı yoktu. 1559 tarihinde Mexico City'deki San José de los Naturales Şapeli'nde Şarlken anısına inşa edilen katafalk on beş metre yüksekliğinde olup içine sembolik bir taç yerleştirilen haç şeklinde bir binaya sahipti ve tepesinde de imparatorluğun simgesi çift başlı kartalı taşıyıp üzerinde Şarlken'in sloganı *Plus Ultra*'nın yazılı olduğu büyük bir fener asılıydı. Katafalk, Lima'daki muadilinden daha küçük olsa da, Şarlken'in zaferlerini, antik çağ kahramanlarını ve İspanyolların Meksika'yı fethini gösteren resimleriyle, daha süslüydü. Süsleme büyük ölçüde Gentli kardeş Peter'in örgütlediği yerel sanatçıların

3 Minou Schraven, *Festive Funerals in Early Modern Italy: The Art and Culture of Conspicuous Commemoration* (Abingdon and New York, 2016), 53–83.

ürünüydü. Aztek ve Maya piramitlerindeki dokuz kata ithafen katafalkın merdivenini dokuz basamaklı yapmışlardı. Dolayısıyla yapıyı süsleyen sözde Kaldea mektuplarının Aztek hiyeroglifiyle yazılmış olması da çok da şaşırtıcı değildir.[4]

Yeni Dünya'da ölü hükümdarın varisinin tahta çıkışını kutlamak için de benzer derecede şaşaalı kutlamalar düzenlendi. Birkaç ay yas tutulduktan sonra yeni kralın tahta çıkışını ilan eden beyanat okundu ve altın rengi güneşliğin altına bir portreyle sancak yerleştirildi. Yeni kralın tahta çıkışının kutlanmasının geciktirilmesi kasıtlıdır çünkü genelde kralın öldüğü ve yerine varisinin geçtiği haberi aynı gemiyle gelirdi. Sokaklar canlı renkli ipek ve sırmalarla bezenir ve dondurma, çikolata ve badem ezmesi satan tezgâhların da ortaya çıkmasıyla ortamda bir festival havası hâkim olurdu. Yeni Dünya'ya Eski Dünya'dan ne zaman güzel bir haber gelse benzer şeyler yaşanırdı –kraliyet düğünü, doğumu ya da vaftizinde ya da kral aziz günü ya da başka bir hayırlı hadisenin cereyan ettiği zamanlarda.[5]

Hükümdarın canlı suretleri de hazır bulunurdu. Yeni Dünya kral naiplerinin temsil ettikleri hükümdarlardan çok da aşağı kalır bir yanı olmadığı gerçektir. Peru'daki bir kilise görevlisi "kral naibiyle hükümdarın birbirinden çok da farklı olmadığını söyleyebiliriz çünkü kral burada kral naibinin zatında tecelli eder," demişti. Yeni kral naibi kralmış gibi karşılanır, üzerinde klasik, Aztek ve İnka desenleri ve kimi zamanda bunların ilginç karışımları (omzunda papağan bulunan Ulysses gibi) bulunan, zafer takları arasından bir güneşliğin altında geçerdi. Görevi devralışları bir hafta süren karnavaldan farksız ziyafetlerle kutlanır, mahkûm ve fahişeler salıverilir ve soytarılar halkı eğlendirirdi. Valinin kral naibi yetkisine sahip olduğu Manila'da valinin gelişi

4 Cervantes de Salazar, *Túmulo Imperial* (Mexico City, 1560), fols 4v, 14r; Elizabeth Olton, "To Shepherd the Empire: The Catafalque of Charles V in Mexico City", *Hispanic Issues On Line*, 7 (2010), 10–26.

5 Isabel Cruz de Amenábar, "Arte Festivo Barocco: Un Legado duradero", *Laboratorio de Arte*, 10 (1997), 211–31 (224).

havai fişeklerle ve "Resmi Festivaller ve Spontane Eğlenceler" olarak bilinen etkinliklerle kutlanırdı.[6]

"Majestelerinin temsilcisi ve yaşayan sureti olan" kral naibinden kral gibi yürümesi beklenirdi –ağır başlı bir edayla ve yavaş adımlarla yürüyecek ve tüylü şapka gibi şık şeyler takmayacaktı. Fakat hükümdarın temsilcisi olduğundan mutlaka göz önünde olmalıydı. Bu nedenle Mexico City ve Lima'daki kral naibi saraylarının ön cephesi ana meydana bakar ve bu sayede kral naipleri en önemli törensel vazifelerini ifa ederlerdi: verilecek cezalara nezaret eder, yıllık göreve gelme yeminlerini dinler ve doğum günlerinde tebrikleri kabul ederlerdi. İki sarayın üst katlarında mevcut olan yüksek pencerelerden kral naibi kendisini aşağıdaki meydanda bulunan kalabalığa gösterirdi. Mexico City'deki sarayda bu maksatla en az on iki balkon bulunmaktaydı.[7]

Diğer taraftan kral naibinin böyle daima göz önünde olması onun kralın sureti olduğu düşüncesini de zayıflatır. On altı asır müddetince Avrupa'daki krallar artan biçimde halkla aralarına mesafe koymuştu. Bunun kısmı nedeni, hükümdarları ısrarcı tebaasından kurtarmayı amaç edinen, Burgonya sarayının öncülüğünü yaptığı daha üst seviye bir davranış tarzının tatbik edilmesiydi. Saray erkânı (bir Fransa kralının şikâyet ettiği gibi) kralın yatak odasını işgal edip onun kıyafetlerini ödünç almak yerine artık hükümdarlarıyla aralarına mesafe koymaya mecbur bırakılmış ve erişimlerine de sınırlama getirilmişti. Dolayısıyla kralın zatına yakınlık statüyle eşdeğer hale gelip bir sadakat nişanesi olarak görülmeye başlandı. Artık krala gidecek bir tabak yemek yirmi dörde kadar farklı elden geçmekte ve her biri krala biraz daha yaklaşabilmek için farklı bir unvana sahip olmak zorunda

6 "Kral naibiyle hükümdarın..." için, bakınız Alejandro Cañeque, *The King's Living Image: The Culture and Politics of Viceregal Power in Colonial Mexico* (New York and London, 2004), 238; Patricio Hidalgo Nuchera, "La entrada de los gobernadores en Manila", *Revista de Indias*, 75 (2015), 615–44 (626).

7 Christoph Rosenmüller, *Patrons, Partisans, and Palace Intrigues: The Court Society of Colonial Mexico, 1702–1710* (Calgary, 2008), 35–6.

kalmaktaydı. Savoya Prensi Eugene'nin de belirttiği gibi hükümdarla araya mesafe koyulması sayesinde artık hiç değilse her istediklerinde kadın hizmetçileri taciz etmelerinin önüne geçilmişti.[8]

Fakat kralla araya mesafe konulmasının bir nedeni de onun o makama ilahi takdirle geldiği ve bu nedenle ona hak ettiği hürmetin gösterilmesi gerektiğini fikriydi. Bir muasırın tabiriyle Tanrı'nın gölgesi olan hükümdar "kusursuz... Kudreti eksilmez... Her yerde daima hazır ve nazır ve hiç kimsenin sırrına vakıf olamayacağı derecede idrakin ötesindedir." Bu nedenle 1580'lerden itibaren İspanya'daki Habsburg hükümdarlarına *Señor* ya da Lord diye hitap edilmeye başlanmıştır ki dua eden kişiler de Tanrı'ya bu şekilde hitap ederler. Hükümdar sadece Tanrı gibi olmakla kalmayıp aynı zamanda güneşin de vücut bulmuş halidir ve XIV. Louis'den daha önce Güneş Kralı unvanı IV. Philip (saltanatı 1621-1665) tarafından kullanılmıştır. İspanya kralının sarayları da bu düşünceye uygun biçimde semavi ahenk ve mekanik tahmin edilebilirlik ilkeleri esas alınarak, her minik küre semavi hiyerarşideki konumuna göre dönecek şekilde, kâinatı andıracak biçimde düzenlenmişti. Kralın faaliyetleri bu esasa göre tartılıp öngörülür hale getirildiğinden sarayı ziyaret eden bir Fransız asile göre "her gün yapacağı her şey en ince ayrıntısına kadar önceden planladığından hayatının kalanında tam olarak ne yapacağını bilmektedir."[9]

Burgonya saray merasimi "kutsallaştırma, mesafe ve disiplinin" bir karışımı olarak tarif edilse de bundan çok daha karmaşıktı. On beşinci asırdaki Burgonya dükleri araya mesafe koymaya önem verse de tebaalarıyla olan bağlarını da tümüyle kesmemişti. Bu nedenle son Burgonya düklerinden biri olan Cesur Charles

8 *Memoirs of Prince Eugene of Savoy Written by Himself*, ed. F. Shoberl (London, 1811), 198.

9 "Kusursuz... Kudreti eksilmez..." için, bakınız Salvador de Mallea, *Rey Pacifico y Governo de Principe Catolico* (Genoa, 1646), 2. "Her gün yapacağı..." için, bakınız J. H. Elliott, "The Court of the Spanish Habsburgs: A Peculiar Institution?" *Politics and Culture in Early Modern Europe*, ed. Phyllis Mack ve Margaret C. Jacob (Cambridge, 1987), 5–24 (13, alıntılayan Antoine de Brunel).

haftanın üç gününü fakirlerin arzuhallerini dinlemeye tahsis ederek saray maiyetini epey rahatsız etmişti. 1548 tarihinde, saray maiyetinin birkaç hafta eğitilmesinin ardından, Burgonya saray adetlerinin İspanya'da da tatbik edilmeye başlanmasıyla bu adet İspanyol protokolüne de taşındı. On yedinci asırda dahi İspanya kralları haftanın birkaç günü arzuhalleri kabul eder ve saray kapıcılarına o saatler arasında insanların içeri girmelerine mani olmamaları emredilirdi.[10]

Boğa güreşi, at biniciliği ve dini merasimler kralı görebilmek için ilave fırsatlar sağlardı. Fakat bu tür etkinliklerde zuhur etmesi öyle bir tasarlanırdı ki hiç kimsenin imparatorluk maskesi altındaki gerçek kişiyi görmesine müsaade edilmezdi. Kralın davranışları vakur ve ölçülüydü, yüzünde daima ciddi bir ifade hâkimdi ve sessizce yürürdü. IV. Philip sarayında ve yaverlerinin yanındayken bile bu duruşundan taviz vermemesiyle bilinirdi. Soytarının numaralarına gülen karısını azarlayıp bir toplantıda yaverlerinden biri felç geçirip yere yığıldığında parmağını bile kıpırdatmamıştı. Bir İspanyol danışmanın da çok zekice ifade ettiği gibi saray adabı hükümdarı da bir "merasimden" ibaret hale getirmişti.[11]

Hükümdarlar artan biçimde idareden de uzaklaşmaya başladılar. Ayrıntılar üzerine çok kafa yorup her biriyle ilgili talimat verdiğinden yokluğunda idareciler ne yapacaklarını bilemediği için II. Philip'e artık müşkülpesent denmeye başlanmıştı. Oysaki zamanında Philip'in ayrıntılara gösterdiği bu ihtimam onun İspanya ve onun idaresine olan sadakati olarak kabul edilirdi. Philip'in oğlu III. Philip (saltanatı 1598-1621) babasını taklit

10 Carlos Gómez-Centurión Jiménez, "Etiqueta y ceremonial palatino durante el reinado de Felipe V", *Hispania*, 56 (1996), 965–1005 (973–4). Burgonya'da arzuhaller için, bakınız Richard Vaughan, *Charles the Bold: The Last Valois Duke of Burgundy*, 2. b. (Woodbridge, 2002), 182–3.

11 Aktaran Edward Herbert (1583–1648), *Life of Lord Herbert, of Cherbury* (London 1856), 252. IV. Philip'in nazırı için, bakınız Alistair Malcolm, *Royal Favouritism and the Governing Elite of the Spanish Monarchy, 1640–1665* (Oxford, 2017), 42.

ederek işe başlayıp sürekli heyetlerle görüşerek İrlanda ve Afrika'nın işgal planlarını hazırladı. Fakat tasarladığı büyük planlardan bir şey çıkmayınca hevesi kaçıp her şeyi bırakarak devlet işlerini müşavirlerine ve her geçen gün daha çok *valido*su ya da sırdaşı Lerma düküne devretmeye başladı. Kraliyet gözdesiyle başvekil arası bir şey olan *valido* idarenin büyük bölümünü üstlenirdi ve Lerma dükü de bu konumunu kullanarak şahsi bir servet elde etmişti. Yine de bir *valido* hükümdar için önemliydi ve bunun tek nedeni de yaptığı işler değildi. Ne zaman bir hata olsa suçlanacak ilk kişi o olurdu.[12]

Valimiento, "*valido* vasıtasıyla yönetim" IV. Philip döneminde de devam etti ve bu vazife önce Olivares düküne sonra da 1640'lardan itibaren Don Luis de Haro'ya tevdi edildi. İdare onların elinde olduğundan IV. Philip kraliyete has merasimleri icra edip sanatkârların hamisi olurken bir yandan da boş durmayıp otuzdan fazla gayri meşru çocuk edindi. Philip oynaşmaktan fırsat bulduğu zamanlarda başrahibe ve mistik Agredalı Meryem ile mektuplaşarak günah çıkarıp güdeceği siyasetlere dair nasihat istedi. Rahibe ona idareyi ele almasını, bizzat yönetmesini ve gözdelerinden vazgeçmesini tavsiye etti. İdareden dışlandıklarını düşünen asiller de bu tavsiyeleri destekledi. Baskılara boyun eğen Kral Philip 1643 tarihinde Olivares'i görevinden alsa da çok geçmeden onun yerine Don Luis de Haro'yu tayin etti.

O tarihte idarenin kralda olması ve bu mesuliyeti başkasıyla paylaşmaması gerektiği düşünülürdü. IV. Philip'in danışmanlarından birinin tespit ettiği gibi *valimiento* "o asrın en büyük talihsizliği," olup hizipçiliğe, gücenmeye, hoşnutsuzluğa ve iflasa neden olmuştu. Kralı Tanrı tayin ettiğine göre kralın da tıpkı Tanrı gibi bizzat yönetmesi gerekirdi. Kâinatın ilahi düzenine yapılan bu gönderme İspanya'daki hükümdarlık edebiyatının değişmez konularından biriydi. Bir hukukçunun açıkladığı üzere kral "Tanrı'nın

12 Patrick Williams, "Philip III and the Restoration of Spanish Government, 1598– 1603", *The English Historical Review*, 88 (1973), 751–69 (753–6).

yeryüzündeki gölgesi olduğundan icraatlarının da onu andırması," gerekirdi. Dolayısıyla hükümranlığını başkasıyla paylaşmayıp "mutlak bir idari kudret" (*poderio real absoluto*) yaymalıydı.[13]

Mutlakıyet (*absolutism*), Fransız Devriminden sonra 1789'dan önce Fransa'da hüküm süren idareyi tarif etmek için uydurulmuş bir terim olsa da "mutlak" sıfatı Ortaçağ'a kadar geri gider. Latince *absolutus* ya da "arınmıştan" gelen kelimenin asıl manası hukuki olup kanunlarla sınırlanmayan güç manasına gelir. Hükümdarı yasama kaynağı haline getiren Roma hukukundan ilham alınmış olup İspanya kralını meşru iktidarın membaı "mutlak güç" haline getirir. Bazı idarecilerin bu manayı çıkardıkları kesindir –o nedenle on yedinci asrın ikinci yarısından itibaren "hükümdarın emri kanundur" ya da "Majesteleri mutlak efendidir ve hiçbir mazerete ihtiyaç duymadan dilediğini emredebilir" veya krala "herkesin ve her şeyin mutlak ve despotik (*despótico*) hâkimi olarak" itaat edilmelidir demişlerdir.[14]

Fakat hukukçular böyle iddia etseler de hükümdarın gücü hem teoride hem de pratikte sınırlıydı. Öncelikle hükümdarın kanun yapma hakkının kaide ve geleneklerle sınırlı olduğu düşünülürdü ve bunları yok saymak kralın korumakla yükümlü olduğu krallık bünyesindeki istikrara zarar verirdi. Krallıkla arp arasında benzetme yapılarak kralın tebaasının da ahenk içerisinde olabilmesi için bazı tellerin gerilip bazılarının da gevşetilmesi gerektiği söylenirdi. Bazı yazarlar krallığı saat mekanizmasına benzeterek kralın vazifesinin de o mekanizmanın uyum içerisinde çalışmasını sağlamak olduğunu söyledi. Onun vazifesi yeni şeyler icat etmek değil de muhafaza edip yenilemekti.

13 "Asrın en büyük talihsizliği" için, bakınız Alistair Malcolm, *Royal Favouritism and the Governing Elite of the Spanish Monarchy, 1640–1665* (Oxford, 2016), 13. "Tanrı'nın gölgesi..." için, bakınız Sara Gonzalez, *The Musical Iconography of Power in Seventeenth-Century Spain and Her Territories* (London and New York, 2016), 93.

14 I. A. A. Thompson, "Castile", *Absolutism in Seventeenth Century Europe*, ed. John Miller (Basingstoke and London, 1990), 69–98, 239–43 (241).

Bunlardan da anlaşılacağı üzere kral, İspanya'nın tarihi meclisleri Kastilya Cortes'i ya da Aragon Corts Generalini görmezden gelemezdi. İspanya'nın Habsburg hükümdarları ilkesel olarak vergilendirmenin vekillerinin şikâyetlerini çözüme kavuşturmakla mükellef meclise bağımlı olmasını kabul etmese de Kastilya Cortes'inin vergileri onaylama yetkisi hiç sorgulanmadı. Kralla meclis arasındaki mevzubahis işbirliğinin sonucu olarak kral, vekillerin devlet harcamalarını denetlemesine ve hatta nasıl harcanması gerektiğine dair yorum yapmalarına müsaade ederdi. Çalkantılı Aragon krallığında dahi devlet, Corts General'in *pactismo* –Aragon halkı krala ancak kral, Corts Generalin belirlediği esaslara göre hareket ederse itaatle mükelleftir– hususundaki ısrarına rağmen, çatışma değil işbirliğinden yana hareket etti.[15]

On sekizinci asrın ikinci yarısında Cortes ile Aragon Corts General'in gücü azalıp nadiren toplanır hale geldi. Bu durum IV. Philip'in de işine gelmişti çünkü böylece meclis toplamanın mali yükünden de sıyrılmış oluyordu –vekillerin rahatı için gereken minderlerin masrafı bile insanı yıldırmaya yeterdi. Bu durum aynı zamanda vekillerin zaten rüşvet aldıkları halde bir de üstüne maaş almasına sinir olan Kastilya şehirlerinin de hoşuna gitti. Her şeye rağmen mutabakata varma ihtiyacı varlığını korudu ve kral ya da *valido*su daha küçük meclisler, heyetler ve krallığa bağlı şehirlerin kendilerine has yönetimleriyle anlaşma yapmayı sürdürdü. Sahne değişmiş olsa da kraliyet hükmünün mutabakata dayalı olması gerektiği fikri değişmedi. Bu sayede XIV. Louis'nin nasıl idare ettiğini gören dik kafalı Aragon asilleri bile aslında hiç de hoşlarına gitmeyecek yönetim tarzlarının da mevcut olduğunu anlamış oldu.[16]

Yerleşik danışma yöntemleri 1620'li ve 1630'lu yıllardaki Olivares dükü zamanında bir kenara atılınca kargaşa bunun tabii

15 Xavier Gil, "Parliamentary Life in the Crown of Aragon: Cortes, Juntas de Brazos, and Other Corporate Bodies", *Journal of Early Modern History*, 6 (2002), 362–95 (372).

16 Christopher Storrs, *The Resilience of the Spanish Monarchy 1665–1700* (Oxford, 2006), 204.

neticesi oldu. Olivares, İspanya'nın Kastilya harici bölgelerinin vergisini ve askeri katkısını artırma niyetiyle kendi masraflarını ödemediklerini iddia ederken yerleşik hak ve uygulamaları da görmezden gelince 1640'ta Katalonya'da isyan çıktı ve Portekiz, İspanya'dan ayrıldı. Onun güttüğü siyaseti tenkit edenler onu "atalarının, ezelden beri tatbik edilip tecrübeyle sahip olan, tedbir ve hükümlerini terk ederek krallık ve topraklarının arpının akordunu bozmakla," suçladılar.[17]

Olivares'in düşüşü devletin sınırlarını da ifşa etti. İspanya kralları idarelerini tatbik edecek imkânlara sahip değildi çünkü krallığın büyük kısmı onların denetiminin haricindeydi. Paraya ihtiyaç duyan hükümdarlar nesiller boyunca makamları, vergi muafiyetlerini ve mülk hakkını satmıştı. Bunların çoğu şehirlerin ve büyük ya da unvanlı, kendi topraklarında diledikleri gibi at koşturan, asillerin eline geçmişti. Asiller mülklerini vakfa çevirerek onların varisler arasında bölünmesine engel olurdu. On yedini asra gelindiğinde Kastilya'daki arazilerin beşte dördü devlete, unvanlı asillere, şehirlere ve kiliseye aitti. Krallıkta yaşayan hür çiftçiler kalan alanlara sıkışıp zaman içerisinde borçlu ve kirasını ürünle ödeyen çiftçiler haline geldiler. Benzer şekilde alt seviye asil ve *hidalgo*lar çoğunlukla üst seviye asillerin hizmetine girip onların maiyetleri haline geldi.

Yeni Dünya'da da durum çok farklı değildi. Amerika ve Pasifik'teki kral naibi ve valilerin otoritesi mutlak ve ilahi kabul edilirdi. Kral naibiyle bağlı olduğu kral arasındaki yegâne fark belki de kral naibinin beyannameleri "ben, kral" (*Yo, el rey*) olarak imzalamamasıydı. Kral naipleri meclislerle uğraşmak zorunda kalmasa da yine de müzakere etmeye mecburdular. Şehir ve kasabalardaki güçlü belediye meclisleri büyük ölçüde, kral naibinin emirlerine itiraz edebilen, makamına mirasla gelmiş memurlardan oluşurdu. 1609'da III. Philip, Lima'da da bir cortes kurmayı düşündüğünde kral naibi ona şehir meclislerinin yeterince başa

17 Gonzalez, *The Musical Iconography of Power*, 69.

bela olduğunu ve bir de bunun kurulmasının huzursuzluk çıkarmaktan başka bir şeye yaramayacağını söyledi.[18]

Yeni Dünya'daki İspanyol nüfusun büyük bölümü şehirlerde yaşardı. Meksika'da 1600 yılı civarında Avrupalıların yaklaşık yüzde 60'ı, her merkezde bir meydan ve sokaklar dik açılı olacak biçimde ızgara şeklinde kurulmuş, on bir şehirde kalıyordu. Taşra ise kendi kuralları ve yerli asilleri olan "yerli cumhuriyeti" olup Aztek ve Maya gelenekleriyle Katolik Hıristiyanlığı ve ithal edilmiş Avrupa geleneklerinin bir karışımı olmaya devam etti. Rahipler ve vaizler ellerinden geldiğince yerlileri "İspanyolların cumhuriyetinin" suiistimallerinden korumaya gayret etse de yerlilerin İspanyolların mülklerinde, *hacienda*larda bulunan çiftlik ya da madenlerde çalıştırılmalarına mani olamadılar. Yeni Dünya'nın büyük bölümüne yayılmış olan *hacienda*lar kendi içinde minik krallıklar gibi olup Habsburg vali ve kral naiplerinden bağımsız hareket ederdi. Paraguay ve amazon ormanının derinliğindeki Cizvit misyonerleri de kendi teokratik devletlerini ilan ederek ordu kurmuş ve yerlileri daha kolay denetleyip Hıristiyan yapabilmek için belli köylerde toplamıştı.[19]

İspanyol koloni toplumunu kesinlikle homojen değildi. Kanın saflığına (*limpieza de sangre*) verilen ve İspanya'dan miras alınan önem Yeni Dünya'da daha da arttı. İmtiyazlar ırka göre belirlendi. Sadece ilk nesil İspanyol göçmenler (*peninsulares*) ve onların lekesiz torunlarına (*criollos*) üniversiteye gitme, devlet memuru olma, loncaların çoğuna katılma ve vergi muafiyetinden faydalanma hakkı verildi. Zaman içerisinde farklılıklar katlanarak artıp melez ırka mensup olanlar melezliğin derecesi ve yerli ya da siyah köle olmasına bağlı olarak hiyerarşik alt gruplara bölündü. Kişi hiyerarşinin ne kadar tepesindeyse servet elde etme ya da evlilik yoluyla, aksi takdirde girmesi mümkün olmayan,

18 Alejandra B. Osorio, *Inventing Lima: Baroque Modernity in Peru's South Sea Metropolis* (Basingstoke and New York, 2008), 52–3.

19 John Leddy Phelan, *The Kingdom of Quito in the Seventeenth Century: Bureaucratic Politics in the Spanish Empire* (Madison, WI, 1967), 33–7.

crillo sınıfına girme ihtimali de o derece artardı. Herkesin yerini bilmesini sağlamak adına ressamlar on altı farklı melezi, farklı deri renklerini ve kanları kirlenmiş olanların fukaralığı ve ahlaki çöküntüsünü gösteren "kast portreleri" hazırladı.

Katolikliğe bağlılığı İspanya'dan geri kalmayan Habsburg Yeni Dünyası da benzer dindarlık nişaneleri sergiledi. Fakat sınıf ve ırk dindarlıktan önce geliyordu. Habsburg idaresinin tebaasından beklediği Kutsal Ekmek ve Bakire Meryem'e olan göstermelik sadakatin arka planında Yeni Dünya'daki kilise ve merasimlerdeki ayrımcılık yatmaktaydı. Dini makamlar da "pigmentokrasiye" göre belirlenirdi. Rahibe manastırları sadece saf kanlı kadınları kabul ettiğinden evlere rahibe kıyafetli ya da rahibe adaylarının giydiği çiçekli taçları takmış kadınlara ait resimleri asmak bir sosyal itibar meselesiydi. Bu portrelere sıklıkla hanedan armaları eklenir ya da tablonun altına resimdeki kişinin şeceresi yazılarak ailenin ve bu resmin asılı olduğu evin ırk saflığı vurgulanırdı.[20]

Taç giymiş rahibelere ait resimlerin kullanımı ölü kralın kendi katafalkında temsil edilmesi kadar manasızdı. Fakat her ikisi de Tanrı'nın takdir ettiği bir düzeni temsil etme amaçlıdır. Bu düzene göre en tepede saf ırka mensup bir seçkinler sınıfı ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak sınırsız bir otoriteye sahip olan hükümdar yer alırdı. Fakat monarşinin hayali temsiliyle gerçekteki hali arasındaki uçurum gittikçe açılmaya başladı. 1665'te IV. Philip'in ölümü üzerine tahta henüz çocuk olan oğlu II. Charles (1661-1700 yılları arasında yaşadı) geçti. Zavallı bir ahmak olan Charles yaşamaya devam ederek muasırlarını şaşırttı. Cinsel ilişkiye girmeyi beceremediği aşikâr olduğundan ardında varis bırakmadı. İlk karısıyla olan on yıllık evliliğinin ardından kadının hâlâ bakire olup olmadığı bile şüpheliydi. İkinci karısıysa kocasının saraylarındaki mobilya ve resimleri talan edip Renanya'daki açgözlü ailesine göndermekten başka

20 James M. Córdova, *The Art of Professing in Bourbon Mexico: Crowned-Nun Portraits and Reform in the Convent* (Austin, TX, 2014), 169–70.

bir şey yapmadı. Muasırları kralın bu vahim halini büyücülüğe bağladığından Charles "Büyülenmiş" (*El Hechizado*) adıyla anılıp şeytan kovma ayinleri tertip edildi. Kral yönetmekten aciz olduğundan idare onun dul annesi, ikinci karısı ve arka arkaya gelen kral naiplerinin eline geçti.

Perişan haldeki bakımsız II. Charles son aylarını ormanlarda dolaşıp dini şeyler sergileyen sihirli feneri izleyerek ve Escorial Sarayı'nın mahzenindeki atalarının cesetlerini inceleyerek geçirdi. Yapması gereken tek şey halefini belirlemekti. Kardinal Portocarrero başkanlığındaki Hükümet Konsülü krala baskı yaparak XIV. Louis'nin torunu, ileride İspanya Kralı V. Philip olacak, Anjou Dükü Philip'i seçmesini istedi. Konsülün bu talebinin nedeni stratejik olup Pirenelerde barış ve İspanyol sömürgelerinin korunması dikkate alınmış olsa da Fransızların ödediği rüşvetin de faydası olmuştu. 28 Eylül 1700'de Charles'ın ölüm döşeği duası yapıldı. Üç gün sonra Portocarrero'nun ona getirdiği vasiyetnameyi imzaladıktan sonra "artık hiçbir şeyim," dedi. Yine de tüm hekimlerini yalancı çıkararak acı içerisinde bir ay daha yaşadı.

Ölümden sonra yapılan tetkikte kralın "kalbinin çok küçük, ciğerlerinin çürümüş, bağırsaklarının bozulmuş ve kangren olduğu, böbreklerinde üç taş bulunduğu, tek testisinin kömür gibi kara olup kafasının da su dolu olduğu," ortaya çıktı. Günümüz bilgisiyle yapılan değerlendirmeye göre Charles da hypospadias, monorkizm ve atrofik testis bulunuyordu. Muhtemel belirsiz cinsel organları olup çift cinsiyetliydi ve doğuştan taşlı ve enfeksiyonlu tek böbreğe sahipti –diğer bir deyişle tek böbreği, tek testisi ve gelişmemiş penisinin altından çıkan bir idrar yolu vardı. Aynı kaynağa dayanarak, akıl hastalığı ile suratın uzamasına neden olan, kırılgan X sendromuna sahip olduğu da söylenebilir ki bunun Habsburgların asırlar boyu yaptıkları akraba evliliklerinin neticesi olması mümkündü.[21]

21 *European Urology Today*, 27, no. 2 (Mart/Mayıs 2015), 4.

Charles'ın hazin sonu muasırları için bir ibret hikâyesi halini alıp İspanyol kraliyet gücünün zayıflaması ve krallığın çöküşüyle bir anılır hale geldi. Devletin başındaki musibetler onunkilerle bir görülürken hastalıkları da krallığın talihsizlikleriyle kıyaslandı. Charles'ın 1700'de ölümü üzerine yazılan bir mersiyede kralın Avusturya sülalesini nasıl yücelttiği ve "iki cihandaki imparatorluğa" olan katkılarından bahsedilir. Fakat Charles'ın ölümüyle birlikte yarımadadaki ve buna bağlı olarak da Amerika ve Pasifik Okyanusu'ndaki Habsburg hâkimiyeti de miadını doldurdu. Bundan böyle Habsburg mülkü Avrupa'daki topraklardan ibaret olacaktı. Onların "iki cihan imparatorluğu" artık sona ermişti.[22]

22 Antonio Cánovas del Castillo, *Historia de la Decadencia de España* (Madrid, 1910), 617; Pedro Scotti de Agoiz, *El Cenotafio: Oracion Funebre en la Muerte del Senor Rey Don Carlos II* (Madrid, 1700), 45.

16

Barok Sahnesi

Barok, Orta Avrupa'da Katolik ve Habsburg gücünün ihyasıyla, bilhassa İmparator I. Leopold (1658-1705) ve onun iki oğlu İmparator I. Joseph (1705-1711) ve İmparator VI. Charles'la (1711-1740), özdeşleştirilen bir sanat türüdür. Fakat aynı zamanda Habsburgların tüm dünyaya yaydığı evrensel bir lehçedir. Barok terimi on altıncı yüzyılda Aristo mantığında kullanılan aşırı karmaşık bir mukayese tarzına verilen *baroco* isminden gelir –mesela "tüm aptallar inatçıdır; bazı insanlar inatçı değildir; o zaman bazı insanlar aptal değildir." Barok sanatı ve mimarisini tasvir eden en eski eserler baroğu "tuhaflığın zirvesi, aşırı ve gülünç," olarak tarif etmiştir. Daha sonraki yorumcular da benzer derecede saygısızdır. İtalyan filozof ve tarihçi Benedetto Croce'ye (1866-1952) göre barok "sanatsal çirkinlik formudur... Şaşkına çevirme arzusundan doğan sanatsal bir sapkınlıktır."[1]

Croce'nin zihnindeki barok tarzı tumturaklı, aşırı süslü mimari ve kilise tasarımlarıdır. Düğün pastası stükko, keruv ve putti cavort'larla (tümü benzer olsa da keruvlar kutsaldır) kendini gösterir, melekler azizleri semaya kaldırır ve mihraplardan ışık huzmeleri yansır. Barok, binanın hacmini iki kat gösteren yansıtma

1 "Tuhaflığın zirvesi..." için, bakınız Marco Bussagli ve Matthia Reiche, *Baroque and Rococo* (New York, 2009), 11, alıntılayan on sekizinci yüzyıl sanat tarihçisi Francesco Milizia. Croce için bakınız René Wellek *Dictionary of the History of Ideas*, ed. Philip P. Wiener, c. 1 (New York, 1973), 188–95.

havuzları ve sahte iç mekânlar oluşturan *trompe l'oeil*lerle, görsel hileleri kullanır ve perdeleri mermerden yapar. Portrelerde ve sanatta barok ebada önem verdiğinden büyük tuallerde loş ışıktan çıkan devasa, genelde gayri tabii şekillerde duran uzuvları aşırı kısa figürler resmedilir. Baroğun modern çağ despotlarının tercihi "diktatör tarzı" olması hiç de şaşırtıcı değildir. Baroğun gösterişli süslemeleri ve büyük pozları, melekler ve azizler olmadan, Bağdat'taki Saddam Hüseyin ve Panama City'deki General Noriega'nın saraylarını süslemiştir.

Baroğun tiranların gözdesi olacağı düşünülmemişti. Aşırıydı fakat bunun asıl maksadı halkın hayal gücünü harekete geçirmekti. Barok, Rönesans'ın abartılı ve gergin mannerizm usulünden türemişti. Fakat onu asıl harekete geçiren şey on altıncı yüzyıl ortalarında Trent'teki Kilise Konsülü'nde sanatın dinin hizmetinde ve dolayısıyla hislere hitap edip "cennete bir anlık bakış" duygusu verecek seviyede olması gerektiğinin ilan edilmesiydi. Sanat ve mimarı insanları hayran bırakmalıydı, Bakire Meryem ve azizler de (Trent Konsülü onların aracılığının faydalı olduğunu söylemişti) kutsallıkları vasıtasıyla dünyeviyle uhrevi olanlar arasında bir köprü tesis edecekti. Barok bu açıdan İsa'nın, tüm insanlık için geçerli olan, kurtarıcı rolünü tescil etmenin diğer bir yoluydu.[2]

Barok şifreler vasıtasıyla konuşur. Fakat simyacıların simgesel dili gizleyip örtmeyi amaç edinirken Barok semiotikleri kolayca anlaşılacağı biçimde kullanır. Merkezinde genelde simge şeklinde kendini gösteren bir alegori yatar –bir tavır, eylem ya da insan halinin bir yanını gösteren bir desen veya piktogram. Fakat barok sanatta desen genelde manasını izah eden yazılarla birlikte kullanılır. Mesela tenis topları Tanrı'nın kralları nasıl yönlendirdiğini ya da şeytanın ruhları nasıl azaba sürüklediğini gösteriyor olabilir. Ona eşlik eden yazı bize manasının ne olduğunu anlatır.

2 Peter Hersche, *Musse und Verschwendung. Europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*, c. 1 (Freiburg, Basle, and Vienna, 2006), 583.

Barok her şeyden önce bir öğrenme aracı olup dinleyenlerin anlamayacağı bir lisanda anlatmanın da bir manası yoktu.[3]

Barok kiliselerin içi alegori ve simgelerle doludur. Mihrabın tepesinden gelen güneş ışığı bir daire ya da küreden yayılır çünkü bu Tanrı'yı simgeleyen en kusursuz şekildir. Alev ve yanan aziz resimleri Tanrı'nın ruhunun yayılmasını ve Katolik kilisesinin dini yayma gayretlerinin yoğunluğunu anlatır. Güneş ışığını ateş yakmak için odaklayabilecek içbükey bir ayna tek bir alegorik unsurda iki simgeyi bir araya getirir. Kutsal ekmeğin cemaate gösterildiği efkaristiyada ise batık kadırgalar, düşmüş yelkenler ve yırtık armalarla İnebahtı Muharebesi'ni anlatan bir gümüş bezemeyle süslenmiş olabilir. Tahta oymalarda İsa'nın doğumunu anlatan ilk alegorilerle İsa'nın doğumu da ihmal edilmemiştir –günümüzde görülen Yılbaşı İsa'nın doğumu manzaralarının öncüleridir. Bunun ilk örneği 1562'de Prag'da yapılmış olup bu gelenek yirmi sene içinde İspanya'ya erişmiştir.[4]

Barok kiliselerin tavanlarındaki freskler genelde koridorun üzerinde çatı olmadığı ve semaya hem de melek, aziz ve şehitlerin yaydığı nura açık olduğu gibi bir hava verir. Semavi Kudüs'ün resmedilmesi apotheosis, bir azizin ruhunun meleklerin refakatinde cennete alınışının gösterilmesi, için de bir fırsat oluşturur. Tanrı'ya yaklaştıkları esnada azizler cezbeye gelerek kollarını ve ağızlarını açarlar. Bernini'nin St. Theresa D'Avila'daki heykelinde de aynı teslimiyet ifade edilmiş olsa da o, kendisine İsa'nın mızrağı da saplandığından, vecd halindedir. Keruvlar azizlerin etrafında uçarak borazan çalar ve zaferin simgessi olan çiçek demetleri ya da defne yaprakları tutarlar. Fakat keruvlar da bir hayaldir –melekler ve ruhlar faniler tarafından görülebilmeleri için kısa süreliğine insan şekline bürünmüştür.[5]

3 Mario Praz, *Studies in Seventeenth-Century Imagery*, 2. b. (Rome, 1975), 16.

4 Yansıma için, bakınız Evonne Levy, *Propaganda and the Jesuit Baroque* (Berkeley, Los Angeles, and London, 2004), 160.

5 Christian Kleinbub, "At the Boundaries of Sight: The Italian Renaissance Cloud Putto", *Renaissance Theories of Vision*, ed. J. S. Hendrix ve C. H. Carman (Farnham and Burlington, VT, 2010), 117–33 (117–9).

Aşağıda ise insanın faniliğini hatırlatan şeylere yer verilir – kafatası oymalı mezarlar, göğüs kafesinden yapılma şamdanlar ve ölüm dansı tasvirleri. On yedinci asır müddetince Orta Avrupa'da kilise ve asillerin, Roma'nın altındaki hücrelerden çıkarılan ve Hıristiyan azizlerine ait oldukları kabul edilen iskeletler olan, "yeraltı mezarı azizi" satın alması moda oldu. Roma'da bu işe tahsis edilen bir şube iskeletlere uydurma isimler verip satarken gerçek olduklarını gösteren ruhsatlarını da eklemeyi ihmal etmedi. İlave bir ücretle ismi alıcıyla aynı olan bir şehit bulmak da mümkündü. Kemikler menziline vardığında tekrar bir araya getirilerek kilise mihrabına yakın bir camekânda sergilenirdi. Keşiş ve rahibeler bu iskeleti giydirir, göz yuvalarına renkli camlar koyup parmaklarına mücevher takar akabinde de şehit cemaate dönük olarak oturur vaziyette yerleştirilirdi.[6]

Fakat izleyenlerin hayretle bakıp titremekten fazlasını yapması beklenirdi. Barok merasimler, toplu tövbe ve hac vasıtasıyla insanların iştirak etmelerini gerektirirdi. Şehir ve köylerdeki belli azizlere adanmış kardeşlik cemiyetleri hayır işlerinde bulunup günah çıkartıp dua ederken civardaki bölge de türbeler, yol kenarı şapelleri ve İsa heykelleriyle mukaddes bir hale getirilirdi. İbadetler esnasında cemaati de dâhil etmek için Bakire Meryem'e de dua edilirken ibadet edenlerden kilise içindeki hacın önünde diz çökerken İsa'nın çektiği ıstırabı yansıtmaları istenirdi.[7] Bu tür anma törenleri Habsburgların kutsal ekmek ve şarap, haç ve Meryem'e olan sadakatlerini göstermek için sergiledikleri törenlerden farklı değildi. Bir hanedan olarak Katolik inancına olan sadakatlerinin nişaneleri artık toplumsal bir dindarlık gösterisine dönüşmüş ve halk aynı töreni benzer bir sadakatle ifade etmişti. Hanedanın dindarlığı "Avusturya dindarlığı" haline gelirken Avusturya halkı ve topraklarının da mukaddes oldukları onaylanmıştı.

6 Trevor Johnson, "Holy Fabrications: The Catacomb Saints and the Counter-Reformation in Bavaria", *Journal of Ecclesiastical History*, 47 (1996), 274–97.

7 Marc R. Forster, *Catholic Revival in the Age of Baroque: Religious Identity in South- West Germany, 1550–1750* (Cambridge, 2004), 127–9.

Barok Katolikliği en çarpıcı biçimde dini dramlarda kendini gösterdi. Cizvit tarikatı tiyatroyu halka hitap esnasında hem eğitme hem de öğrenci yetiştirme için kullandı. Avrupa ve Yeni Dünya'daki Habsburg topraklarında Cizvit okul ve üniversiteleri, genelde akademik yıl sonunda anne babalar çocuklarını almaya geldiğinde, on binlerce oyun sergiledi. Aktörler genelde eski talebe ve muallimler olup birkaç saat süren oyunlar da genelde meşale ateşi altında biterdi. Çoğu, her biri bir Macar kralını simgeleyen otuz altı aktörün arka arkaya sahneye çıkarak II. Ferdinand'ın 1618'de Bratislava'da taç giymesini canlandıran, uyduruk şeylerdi.[8]

Fakat kimileri klasik çağın efsane ve kahramanlarından ilham alan ve Hıristiyan erdemi ve ahlaki çöküntü alegorileriyle bezeli çok daha kapsamlı eserlerdi. Mesela metanet aslan derisi giymiş Herkül, aşk yay taşıyan Cupid ve cimrilik elinde bir kese tutan bir adam olarak gösterilirdi (bu seçimlere yardımcı olacak bolca rehber mevcuttu). Alegorik kişilerden oluşan bir kafile oyunun ilk yarısını işgal ederek ana konunun birkaç perdeye sıkışmasına neden olabilirdi. Derinlik algısı oluşturmak adına kemerlerle çevrelenen sahne dekorları da gittikçe daha teferruatlı bir hal aldı. Arka plan, bazen bir perdede birkaç kez olmak üzere, sürekli değişirken sahne çeşme, mağara ve zafer arabalarıyla süslenirdi. Perdeler arasında koro şarkı söyler ya da komedyenler çıkardı. Okul ve üniversiteler artan biçimde, bazıları (Viyana'daki gibi) birkaç bin koltuk hacmine sahip, kendi tiyatrolarını yapmaya ağırlık verdiler.[9]

8 Şurada geçiyor: *Apparatus regius, serenissimo ac potentissimo Ferdinando II* (Vienna, 1618). Ayrıca bakınız *Pietas Victrix—Der Sieg der Pietas*, ed. Lothar Mundt ve Ulrich Seelbach (Tübingen, 2002), xii.

9 Franz Lang, "Imagines symbolicae", *Dissertatio de Actione Scenica* (Munich, 1727), 107–54; Ayrıca bakınız Cesare Ripa, *Iconologia* (Siena, 1613); Philippo Picinello, *Mundus Symbolicus* (Cologne, 1687). Daha genel olarak bakınız *The Sopron Collection of Jesuit Stage Designs*, ed. Éva Knapp ve István Kilián (Budapest, 1999).

Saray tiyatrosu bu eğilimleri teşvik ederken şarkılara gittikçe daha fazla yer verilmeye başlandı ve sadece girişte yer alan "bale" ya da "küçük dans" denen profesyonel dansçıların dansları zamanla ayrı bir tür haline geldi. Saray tiyatrosu şatafatlı gösteriler, sahnenin sürekli değişmesi ve orkestrayla insanları şaşkına çevirse de bunun asıl amacı imparatoru yüceltip onun erdemlerini hatırlatmaktı –dindar, savaş alanında kahraman ve nizamın dayanağı. Oyunların çoğu kapalı mekânda sergilenirdi. Viyana'nın ilk tiyatrosu 1650'lerde Hofburg Sarayı'nın bitişiğinde kuruldu. Tuna Nehri'nden toplanan ağaçlarla inşa edilen bina çok geçmeden çürüdü. Bir sonraki de, Hofburg ile şehir suru arasında inşa edilen ve bin seyirci hacimli, ahşap binaydı (*Theater auf der Cortina*). Havai fişek gösterileri ve deniz savaşları ihtiva eden daha kapsamlı eserler ise açık havada sergilenirdi.

Bu eserlere modern orkestranın atası olan flütler, obualar, trompetler, kemanlar ve klavsenler (orglar zamanla yerlerini almıştır) eşlik ederdi. Ayrı ayrı icracıların hâkim temayı tekrar etmesiyle sağlanan ahenk ve aralıksız ezgi esere bütünlük katmak için kullanılırdı. Dinamik türevleri müziğin alçak ve yüksek olduğu kısımlar arasında bir tezat oluştururdu. Fakat besteciler çoğunlukla müziklerini onlarla dans edilecek şekilde bestelediğinden eserleri hızlı ve yavaş kısımlar arasında gider gelirdi. Sarayda atların dansçı olarak kullanıldığı at baleleri (*Rossballett*) de sergilenirdi. Bir eserin büyük bir alanda ve atların koşum takımlarının çıkardığı sese rağmen duyulabilmesi için onlarca trompet ve yüz kadar yaylı müzik aletine ihtiyaç olurdu.[10]

I. Leopold operayla çok ilgilenip mimariyi ihmal etmesiyle eleştirilse de bu haksızlıktır. Viyana'nın Türk saldırısına açık olması yüzünden binaların çoğunun surların içine inşa edilmesi zaruriydi. Bu da inşaat seçeneklerini azaltıp sokakların çok dar olmasına neden oldu. Birkaç asil, sur içinde kendilerine saray

10 Charles E. Brewer, *The Instrumental Music of Schmeltzer*, Biber, *Muffat and Their Contemporaries* (Farnham and Burlington, VT, 2011), 49–50.

inşa edebilecek yer bulmayı başarsa da çoğu şehir dışındaki konaklarından memnundu. Savoya Prensi Eugene her ikisini de yapmış olup süslü cephesi, bakımlı bahçeleri ve yansıtma havuzlarıyla Belvedere, Orta Avrupa'daki Barok saray mimarisinin zirvesi olarak kabul edilir. Leopold da asıl kaleyi II. Rudolf'un kardeşi için inşa edilmiş küçük bir saraya "Leopold Kanadı" olarak bilinen yapıyla bağladı. Şehrin ana caddesinde, 1679 tarihinde şehri vebadan kurtardığı için Tanrı'ya şükür olarak, yirmi metre yüksekliğinde mermer bir sütun inşa ettirdi. Sütunun bir kenarındaki rölyefte Leopold diz çökmüş dua ederken gösterilmektedir. Sağındaki kitabede ise İsa, Tanrı'nın kuzusu olarak gösterilirken solunda da dünya haritası vardır.

Veba Sütunu, Barok tarzına güzel bir örnek teşkil eder. Öncelikle barok on yedini ve on sekizinci asırlarda yeniden doğan Katolik kilisesinin sanatıdır. Seküler mimaride bile sembolizmi, simgeleri ve dini binalarda görülen tarzları kullanır. Protestan Barok diye bir tarz olsa da o Katolik muadilinden çok daha az süslü ve sadedir. İkinci olarak Barok küreseldir ve ilk kıtalar arası sanat ve mimari tarzı olma özelliğini taşır –sütunun üzerindeki kitabede yazıldığı gibi "dünya çapında," bir sistemdir. Üçüncü olarak da bir Habsburg sanatıdır. Barok onların hamiliği ve öncülüğü sayesinde tüm dünyaya yayılmıştı. Bunu yaparken yerel gelenekleri de bünyesine dâhil edip çok daha çarpıcı melez And ve Habsburg Peru'sunun mestizo tarzını üretti. Bu tarzda Tanrı'nın kuzusunun yerini alan gine domuzu düz yüzeyleri kesen çarpık ve iç içe geçmiş geometrik şekillerinde arasında görülür. Benzer şekilde Lima'daki koloni mimarisinin de bariz biçimde Barok olması Habsburg gücünün küresel sınırlarını yansıtır.[11]

Habsburgların dünya çapındaki hâkimiyeti 1700'de II. Charles'ın İspanya ve ona bağlı diğer toprakları Fransız Burbon prensi V. Philip'e devretmesiyle sona erdi. Fakat Orta Avrupa

11 Peter Davidson, *The Universal Baroque* (Manchester and New York, 2007), 2; Gauvin Alexander Bailey, *The Andean Hybrid Baroque: Convergent Cultures in the Churches of Colonial Peru* (Notre Dame, IN, 2010), 18–20, 322–31.

Habsburgları bu devrin bir parçası olmadılar. Charles'ın öleceğini tahmin eden İmparator Leopold, Büyük Britanya ve Fransa ile hasta kralın topraklarını uluslararası dengeleri bozmadan nasıl bölüşebileceklerini müzakere etti. Leopold bunu yaparken Charles'ın mirasından aslan payını –bu nedenle küçük oğluna Charles ismini vermişti– Habsburgların Orta Avrupa kolunun alması gerektiğini düşünüyordu. Aklında Şarlken'in yolundan giderek İspanya, Yeni Dünya ve imparatorluk makamını tekrar birleştirmek vardı. Leopold aynı zamanda, aslında İspanya kraliyetine ait olan, Altın Post tarikatının önderliğini de üstlenip, II. Charles'ın ölümünü bile beklemeden, yeni şövalyeler seçmeye başladı.[12]

Charles'ın ölümünü müteakip çok geçmeden akbabalar toplandı. Leopold'un oğlu Arşidük Charles isminin sebebi olan tacı almak için İngiltere ve Portekiz üzerinden İspanya'ya gitti. Seyahati esnasında Hollanda meclisine hitap edip Windsor'da Kraliçe Anne'le kâğıt oynadı. Hem Britanya hem de Hollanda Birleşik Eyaletleri Fransa'nın İspanya'yı ilhak etmesinden çekindiklerinden Charles'ın iddiasını desteklediler. Charles her fırsatta İspanyol geleneklerine göre hareket edeceğini vurgulasa da beraberinde getirdiği İngiliz birlikleri ondan şüphe edilmesine yol açtı. V. Philip'in başkomutanı, İngiltere kralı II. James'in (İskoçya Kralı VII. James) gayrimeşru oğlu Berwickli Katolik James iken onun başkomutanının bir Fransız Protestan olması işini daha da zorlaştırdı.

İspanya Veraset Savaşının ilk seneleri Leopold ve 1705 tarihinde babasının yerine tahta geçen büyük oğlu Joseph için güzel geçti. Fakat Arşidük Charles, İspanya'da zafer kazanmayı başaramadı. Aragon, Katalonya ve Valensiya Charles'ı desteklediğini ilan etse de diğer bölgelerden pek destek bulamadı. Manila'daki beş manastır Charles'ı desteklediğini söylerken İspanyol adası Guam bir İngiliz korsan filosunu üç ay misafir etti. İspanya sömürgelerinin soğuk durması Charles'ı gidişatın aleyhine

12 Leopold Auer, "Der Übergang des Ordens an die österreichischen Habsburger", *Das Haus Österreich und der Orden von Goldenen Vlies* (Graz and Stuttgart, 2007), 53–64.

olduğunu düşünmeye sevk etti. 1711'de abisi Joseph'in çiçek hastalığı yüzünden ölmesi üzerine Charles, İspanya'yı terk edip VI. Charles olarak Kutsal Roma İmparatoru oldu. Onun gidişiyle yarımadadaki Habsburg yanlısı hareket de çökünce on altı bin kadar İspanyol mülteci Charles'a ait topraklara göç etti. 1714 tarihinde Rastatt'ta imzalanan nihai barış anlaşmasında Charles, İspanyol Alçak Ülkeleri, Güney İtalya ve Milano'yu kazansa da İspanya ve onun sömürgeleri rakibi V. Philip'in eline geçti.[13]

Fakat Charles, Şarlken'in küresel imparatorluğunu ihya edip Orta Avrupa, İspanya ve Yeni Dünya'yı birleştirme hayalinden vazgeçmedi. Viyana'ya döndükten sonra kayıp İspanyol mirasının simge ve mimarisi taklit edeceği bir inşaat programı başlattı. Hofburg'u İspanyol Binicilik Okulu ve İmparatorluk Şansölye Kanadını ekleyip genişleterek mevcut olan binaları birleştirip bir bütün haline getirdi. Hofburg'un tadilatının bu safhasında yeni cephelerin arkasında kalan Eski Kale tümüyle gözden kayboldu.

Onun şerefine inşa edilen imparatorluk kütüphanesi gibi Charles'ın yeni binalarında Habsburg İspanyası'nı simgeleyen çift sütun tasarımına yer verildi. Charles hiç hız kesmeden Viyana dışındaki Klosterneuburg'da bulunan manastırı Escorial Sarayı'nın bir taklidi haline getirmeye kalkıştı fakat parası bitti. O nedenle yaptığı en büyük abide Viyana surlarının hemen dışına inşa edilmiş olan St. Charles Borromeo'ya (Karlskirche) adanmış büyük kilise oldu. Barok tarzını Roma'daki St. Peter Bazilikasını hatırlatan bir kubbeyle birleştiren kilisenin ön cephesinde iki büyük sütun yer almaktadır. Spiral rölyeflerinde Aziz Charles'ın hayatı tasvir ediliyor olsa da tepelerine Habsburg kudretinin simgesi olan taçlar ve kartallar yerleştirilmiştir.

Fakat Charles'ın inşaat hevesinden asıl nasibini alan yer Viyana değil de Macaristan oldu. 1730'larda onun inşaat faaliyetlerinden bahseden bir mersiyede Charles'ın en fazla eseri Macaristan'da inşa

13 Robert F. Rogers, *Destiny's Landfall: A History of Guam* (Honolulu, 1995), 77; William O'Reilly, "Lost Chances of the House of Habsburg," *AHY*, 40 (2009), 53–70 (61).

ettiği belirtilmişti. 1703-1711 tarihleri arasında Macaristan'da isyan vardı. Zaten Leopold'un baskıcı idaresinden mustarip olan Macar asillerini Fransız diplomasisi ve parası da tahrik etti. XIV. Louis'yle gizlice görüştüğü ortaya çıkan Transilvanya ileri gelenlerinden Francis Rákóczi köylüleri yüklerinden kurtaracağına söz vererek ayaklandırdı. Sloganlarından biri "halka pleb gibi değil de piskopos gibi davranılması gerekir," şeklindeydi. Rákóczi'nin mağrur nutuklarına rağmen başlattığı isyan karmaşa ve katliama dönüştü. Çok geçmeden geri çekilmeye başlasa da onu Lehistan sınırındaki sığınığından söküp atmak birkaç seneyi aldı.[14]

1711'de Charles, herkese her şeyi vaat eden, cömert bir barış anlaşması imzaladı. Beş yıl sonra Habsburg komutan Savoya Prensi Eugene, Türk eyaleti Temeşvar'ı ele geçirip Belgrad, Sumadija ve günümüzde Orta Sırbistan olan bölgeyi almak için güneye doğru devam ederek Macaristan'ın kalanını da Türklerin elinden alıp Charles'ın sözünü yerine getirmiş oldu. Charles yeni ele geçirilen bölgeye ek olarak komşu Transilvanya'da da dağ kenarlarına kazılan yollar ve tahkimatlar inşa ettirdi, nehirlere kanallar yaptırdı ve bataklıkları otlağa çevirdi. Topraklarındaki zanaatkâr ve çiftçileri Macaristan'ın ele geçirilen kısımlarına yerleştirdi –çoğunlukla Almanlar olsa da İtalyanlar, İspanyollar, Flamanlar ve hatta Ermeniler bile vardı. Günümüzde Sırbistan ile Romanya arasında paylaşılmış olan Banat ismiyle bilinen bu bölge yaklaşık Belçika büyüklüğünde olup Avrupa'daki etnik çeşitliliği en fazla olan bölgelerden biridir.[15]

Charles, Transilvanya'da dini hürriyetleri gözeteceğine söz verirken Protestanları kiliselerinden kovup Katolik ibadeti teşvik etti. Cluj'daki St. Michael, Katolik kilisesine çevrilip Üniteryen

14 Anton Höller, *Augusta Carolinae Virtutis Monumenta* (Vienna, 1733); Rákóczi'nin sloganı için, bakınız Imre Wellmann, "Az ónodi országgyűlés történetéhez", *Wellmann, 18. Századi agrártörténelem. Válogatás Wellmann Imre agrár- és társadalomtörténeti tanulmányaiból* (Miskolc, 1999), 391–421 (395).

15 Banat tarihi için, bakınız Irina Marin, *Contested Frontiers in the Balkans: Habsburg and Ottoman Rivalries in Eastern Europe* (London, 2013).

cemaati kovulurken Sibiu'da pazar yerine inşa edilen yeni Katolik kilisesi, Lütheryen katedraliyle ana meydanın irtibatını kesti. Yakındaki Alba Iulia'da Charles büyük bir yıldız tabya yapılmasını emrederek ne kadar ciddi olduğunu bir kez daha gösterdi. 140 hektarlık bir alana inşa edilen bu kalenin amacı hem Transilvanya'yı denetim altında hem de Osmanlı Türklerini uzak tutmaktı.

Transilvanya'daki önceden Protestan şehri olan Cluj'da bulunan Cizvit kilisesi Barok olup Charles'ın eserlerinin tipik bir örneğidir. İçi şaşırtıcı derecede sade olsa da yine de alışıldık altın yıldızlı aziz ve keruvları görmek mümkündür. Baba, oğul ve kutsal ruha ek olarak Bakire Meryem'e de adanan kilise de "Ağlayan Meryem" adındaki bir ikon gezdirilip onun mucize kaynağı olduğu ilan edildi. Kilisenin yanında Orta Avrupa'daki, bazılarında da iki yüzden fazla oyuncunun yer aldığı, en büyük oyunların da kaynağı olan bir Cizvit akademisi yer almaktadır. Hem dış cepheye hem de içerideki mihraba hâkim olan çift sütunlar VI. Charles'ın kaybettiği İspanyol mirasını ve Habsburg atalarının dünya krallığını tekrar kurma yönündeki beyhude hevesini hatırlatır. Uzaktaki Transilvanya bile bir Habsburg hükümdarın, Baroğun evrensel mimarisiyle, vazifesini ve doğuştan gelen hakkını ilan edeceği bir sahneye dönüşmüştü.[16]

Ölçek olarak farklı olsa da Cluj'daki Cizvit kilisesi ve Viyana'daki St. Charles Borromeo Kilisesi Habsburg Orta Avrupa'sında Katolik Barok akımının son örnekleri olarak kabul edilebilir. Kalın beyaz ve yaldızlı stükko iç mekânla öne çıkan rokoko süslemelerin ardından kilise tasarımı, Macaristan'da inşa edilen yeni Vac ve Szombathely katedrallerinde görüleceği üzere, daha ciddi ve soğuk bir klasizme doğru devam etti. VI. Charles'ın peşinden Habsburglar hâlâ benzer derecede dindar olsalar da sahne neoklasizme doğru değişirken onların dini performansları da gittikçe

16 Paul Shore, *Jesuits and the Politics of Religious Pluralism in Eighteenth-Century Transylvania* (Aldershot and Burlington, VT, 2007), 117–20; Zoltán Ferenczi, *A kolozsvári színészet és szinház története* (Cluj, 1897), 49.

halka açık merasimler ve Barok maneviyatından uzaklaşmaya başladı. Hanedanın vazifesini algılayış biçimleri de değişti. Efsane yaratma ve esaslı göndermeler hâlâ varlığını korusa da bu hayal gittikçe sekülerleşip devlet ve hükümetin işlevi gibi fikirleri de dâhil etmeye başladı. Yine de arka planda yatan ana fikir hâlâ çok iddialıydı: halkın alicenap Habsburg idaresi altında işinin ehli bir bürokrasi tarafından yönetilerek nizam içerisinde, mutlu, erdemli ve verimli bir hayat sürmesi. Fakat Orta Avrupa Habsburglarının önce biyolojik olarak hayatta kalmayı başarması gerekiyordu. VI. Charles'ın saltanatının son on senesinde gittikçe artan bir biçimde eğer çocukları olmazsa akıbetlerinin İspanya Habsburglarından farklı olmayacağını anlamaya başladılar.

17

Maria Theresa, Otomata ve Bürokratlar

Maria Theresa 1740 tarihinde babası VI. Charles'ın yerine tahta geçip 1780'deki ölümüne kadar Habsburg topraklarını yönetti. Kocası Francis Stephen 1745'te imparator olunca o da imparatoriçe unvanına kavuştu. 1770 ilkbaharında Viyana dışındaki Schönbrunn Sarayı'nın misafir salonunda Wolfgang von Kempelen ve onun satranç oynayan otomatonunu ağırladı. Sarık ve bol kıyafetiyle bir Türk gibi giyinmiş olan insan ebadındaki figür üzerinde satranç tahtası olan bir dolabın önünde oturmuştu. Kempelen yavaşça dolabın kapağını açarak hem Türk'ün içindeki mekanizmayı hem de içinde bir insan saklanmadığını gösterdi. Sonra da bir anahtarla otomatonu kurmaya başladı. Kurulan Türk satranç tahtasına baktıktan sonra piposunu tüttürdü ve saray erkânı onunla satranç oynamaya davet edildi. Tahtada önceki bir oyundan kalma taşlar vardı ve ilk oyun başladı. Oyuncuların ve seyircinin dikkatini sadece Kempelen'in Türk'ü tekrar kurması bölüyordu. Fakat birkaç hamleden sonra Türk rakibini yendi.

Hile mahiraneydi. Dolabın içerisindeki döner bir sandalyenin üzerinde bir cüce oturuyordu. Dolabın kapıları açılıp kapanırken sandalye dönerek onu gizleyip etkileyici görünümdeki dişli ve makaraları ortaya çıkarıyordu. İşin kalan kısmı ayna, mıknatıs ve içinde çalışan kişinin görmesini sağlayan mumun dumanını dışarı veren gizli bir baca vasıtasıyla halledilmekteydi. Bu hile tahmin edilse de ispat edilemedi ve Kempelen'in Türk'ü yaklaşık bir asır

boyunca görenleri hayrete düşürdü. Dolabın içindeki kişilerin satranç ustası olduğu kesindir –hatta biri Napolyon'u bile hile yaparken yakalayıp mat etmişti. Bu hile başarısını Kempelen'in mekanik dehası kadar dolabın içinde saklı kişilerin maharetine de borçluydu.[1]

Otomatlar asırlar boyunca kullanılan oyuncaklar olsalar da on sekizinci yüzyıl ortalarından itibaren bundan fazlası olmaya başladılar. Makine insanlığın doğaya karşı hâkimiyetini sergilese de hareketinin düzenliliği sayesinde Isaac Newton tarafından ifşa edilen mükerrer kâinat kanunlarıyla da uyum içerisindeydi. Demek ki insanın şeklini de mekanik olarak açıklamak mümkündü –bir muasırın tabiriyle "kendi kendini kuran bir makine, sürekli hareketin canlı bir resim." Filozoflar birer birer (Kant, Herder, Rousseau, Bentham) insanların da mekanizma gibi organize edilebileceği hayaline kendilerini kaptırıp mekanik çözümlerin tatbik edilemeyeceği hiçbir alan olmadığını düşünmeye başladılar –askerlerin talimi, hastanelerin örgütlenmesi, hapishane ve imalathane yönetimi gibi. "Gayret, güç, kuvvet ve makine" on sekizinci asır ve on dokuzuncu asır başında felsefe lügatine dâhil oldu.[2]

Filozoflar ve diğerleri artan biçimde cemiyeti bir mekanizma gibi düzenlenebilecek bir nesne olarak idrak etmeye başladı. Halkı yönlendiren dişli ve levyeler devlete aitti ve kişinin devlet algısı şöyle olmalıydı: Hükümdar ve onun memurları tarafından yukarıdan aşağıya tatbik edilen bir denetim ve gözetleme aracı. "Mekanik devletin" en büyük savunucularından birinin de izah ettiği gibi "düzgün inşa edilmiş bir devlet, tüm çark ve dişlileri birbiriyle ahenk içerisinde olan, bir makine gibi olmalıdır;

1 Tom Standage, *The Mechanical Turk: The True Story of the Chess-Playing Machine That Fooled the World* (London, 2002), 105–7.

2 "Kendi kendini kuran bir makine..." için, bakınız La Mettrie, *Machine Man and Other Writings*, ed. Ann Thompson (Cambridge, 1996), 7 (ilk baskısı 1747); Geraint Parry, "Enlightened Government and Its Critics in Eighteenth-Century Germany", *Historical Journal*, 6 (1963), 178–92 (185).

hükümdar da her şeyin hareket etmesini sağlayan ustabaşı, ana zemberek ya da ruh gibidir."[3]

Orta Avrupa'daki Habsburg topraklarını 1740-1780 tarihleri arasında yöneten Maria Theresa da bu ilkeyi benimsedi. İmparator, 1765'ten sonra müşterek hükümdar ve 1780-1790 yılları arasında da tek hükümdar olan II. Joseph de farklı değildi. Nizam, istikrar, dindarlık, mesuliyet ve tepeden idare onların yönetim tarzının temel ilkeleri olarak kabul edilebilir; benzer şekilde bu ustabaşları kendini kısıtlamaya çalışan müesseselerden de nefret etmişti. Müthiş derecede başarılı oldular: Esaslı bir mali ve askeri ıslahat yaparak hükümdarın iradesini yeni tayin edilmiş yerel idare ve bölgeler vasıtasıyla tecelli ettirecek müesseseler kurdular. Hatta çiftçileri kiracı çiftçilikten çıkarıp küçük çiftlik sahibine dönüştürme yönünde adımlar atılıp çocuklarının okula gönderilmesi zorunlu hale getirilirken asillerin imtiyazları da törpülendi. Fakat mekanik devletin düzgün işleyebilmesi için tüm toplumun da yay ve dişlilerden oluşacak şekilde yeniden örgütlenmesi gerekiyordu.

Kempelen'in otomatonu çağına ışık tutan bir misal olsa da onun satranç oyuncusu olarak bir Türk'ü seçmesinin manası da büyüktü. On yedinci asırda Türkler gaddarlık ve vahşetle birlikte anılırdı. Fakat yenilmelerinin ardından egzotik ve neredeyse moda oldular. Viyana'daki asiller hizmetkârlarına kaftan ve sarık giydirip kahve içmeye ve Türklerin taşıdığı tahtırevanlarla dolaşmaya başladı. Maria Theresa'nın Kempelen'i huzuruna kabul ettiği misafir salonu olan Milyon Odası (bu isim sonradan verilmiştir) benzer şekilde İslami desen ve tasarımlarla bezenmişti. Asırlar süren savaşların ardından Osmanlı İmparatorluğu bir tehdit olmaktan çıkmış ve onunla yapılan savaş satranç tahtası üzerinde taş oynatmakla, ileride göreceğimiz gibi, göstermelik düello turnuvalarına indirgenmişti. Osmanlı Türklerinin yerine yeni ve beklenmedik bir tehdit ortaya çıktı. Bu usta saatçi Prusya

3 Parry, "Enlightened Government and Its Critics", 182, alıntılayan J. H. G. von Justi.

kralı "Büyük" II. Frederick'ti –Michel Foucault'un tabiriyle "küçük makinelerin, eğitimli alayların ve uzun talimlerin titiz kralı." Habsburglara diz çöktürecek kişi de oydu.[4]

Habsburgların şansı on yedinci asrın sonuna kadar yaver gidip nesiller boyunca hep erkek varisleri olmuştu. Erkek varis olmadığı zamanlarda da kuzen yönünden hiç sıkıntı çekilmemişti. Habsburglar genetik talihleri sayesinde Burgonya, İspanya, Macaristan, Bohemya ve 1580'de de Portekiz krallığını ele geçirmişti. Fakat bekleneceği üzere soyları zayıflamaya başladı. Sürekli yapılan akraba evlilikleri de kısırlığa ve çocuk ölümlerine neden oldu. 1700 tarihinde İspanyol Habsburglarının başına gelenlerin aynısı şimdi de onların Orta Avrupa kolunun başına gelmek üzereydi çünkü VI. Charles'ın sadece kızı olduğu gibi diğer akrabalarının da oğlu bulunmuyordu. Habsburg nesli tükenmekle karşı karşıyaydı.

VI. Charles 1708 tarihinde istisnai derecede güzel Brunswick Prensesi Elizabeth Christine'le evlenmeden önce doğurgan olduğundan emin olmak için nikâhtan önce onu muayene ettirdi. Akabinde de kırmızı şarapla hamile kalma ihtimalini artırarak onunla her fırsatta ilişkiye girdi. Fakat Elizabeth art arda üç kız çocuğu dünya getirdi ve müteakip on senede hiçbir şey olmadı. Sonra bir kez daha düşük yaşadı. Muasırları Elizabeth Christine'i Katolikliğe gönülden dönmediği için eleştirdiler (Lütheryen olarak büyütülmüştü) ve muhtemelen hamile kalmak için sürekli içtiği kırmızı şarap yüzünden bir zamanların göz kamaştırıcı Beyaz Zambak'ı (*Weisse Liesl*) alkolik bir obez haline geldi.

VI. Charles kızları doğmadan önce bile sadece kız varisi olma ihtimaline karşı tedbir almıştı. 1713'te ondan doğacak herhangi bir kızın varisi olacağını belirten bir miras belgesi hazırlatıp tüm

4 Elizabeth Bridges, "Maria Theresa, 'the Turk', and Habsburg Nostalgia", *Journal of Austrian Studies*, 47 (2014), 17–36 (27–8); Michael Yonan, *Empress Maria Theresa and the Politics of Habsburg Imperial Art* (University Park, PA, 2011), 135–6; Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (New York, 1979), 136.

nazırlarına da gönderdi. Dört sene sonra ilk kızı Maria Theresa dünyaya geldiğinde Charles bu belgeyi halka da duyurup eyalet meclislerinden de tasdik etmelerini istedi. Tümü, Pragmatik Müeyyide adıyla bilinen, belgenin şartlarını kabul edince belgede yazanlar kanun haline geldi. Fakat Pragmatik Müeyyide sadece veraseti belirleyen bir kanundan çok daha fazlasıydı. Orta Avrupa'daki Habsburg topraklarını müşterek bir kamu hukukuyla birbirine bağlayıp Avusturya dukalıkları, Bohemya, Macaristan, Hırvatistan ve İtalya'daki Habsburg mülklerinin verasetini tek bir tasarıyla birbirine bağlıyordu. "Ayrılmaz ve bölünmez" ilk olarak II. Ferdinand tarafından 1621'de kaleme alınmış bir formül olsa da artık Pragmatik Müeyyide şemsiyesi altında bölünmez bir hukuki bağla birbirlerine bağlanmış topraklar ve krallıkların düsturu haline gelmişti. Fakat bu birliği temsil edecek bir hanedan armasını tasarlamak 1915 tarihine kadar kısmet olmayacaktı.[5]

Kendi tecrübeleri ve İspanya'da yaşananlardan ders alan VI. Charles sorunlu bir verasetin uluslararası bir müdahaleye kapı aralayabileceğini bildiğinden Avrupa devletlerini de Pragmatik Müeyyideyi kabule ikna etmeye çalışsa da çoğu devlet bölgesel ve ticari imtiyazlar mukabilinde zoraki rıza göstermekten ileri geçmedi. Charles, Fransa'yla yaptığı müzakereler kapsamında Maria Theresa'nın nişanlısı ve 1736 tarihinden sonra da kocası olan Dük Francis Stephen'in elinde bulunan Lorraine'i vermeye razı oldu. Fakat nihayetinde Charles, Polonya Veraset Savaşlarına (1733-1738) dâhil olarak elde ettiği tüm bu kazançları heba edip hem diplomatik açıdan tecrit edildi hem de Sicilya ve Napoli elinden çıktı. Tek gerçek müttefiki olan Rusya'yı desteklemek için İmparatoriçe Anne ile birlikte manasız bir Balkan savaşına dâhil olması yüzünden Sırbistan'la Belgrad'ı kaybedip Türklerle küçük düşürücü bir anlaşma yapmaya mecbur kaldı.

5 August Fournier, "Zur Entstehungsgeschichte der pragmatischen Sanktion Kaiser Karl's VI.", *HZ*, 38 (1877), 16–47; Peter Berger, "Die österreich-ungarische Dualismus und die österreichische Rechtswissenschaft", *Der Donauraum*, 13 (1968), 156–70 (167).

Charles'ın Ekim 1740'taki beklenmedik ölümü üzerine Habsburg hanedanının erkek soyu, hanedanın askeri açıdan en savunmasız olduğu dönemde, sona erdi. Bavyera Dükü Charles Albert derhal, VI. Charles'ın yeğeni olan karısı Maria Amalia üzerinden, kralın mirasında hak iddia etti. Charles Albert sonunda imparator seçilecek kadar destek bulmayı başarabilse bile Maria Theresa'yı Habsburg mülkünden çıkarmayı beceremedi. Fakat genç Prusya kralı ve Brandenburg elektörü II. Frederick ordusunu ve cesaretini imtihan etmek için sabırsızlanıyordu. VI. Charles'ın ölümünün üzerinden iki ay geçmeden Frederick, Silezya'yı işgal etti.

Frederick'in Silezya üzerinde bir iddiası yoktu. Hariciye nazırı iki asır öncesine ait bir anlaşmaya dayanarak tarihi bir meşruiyet üretmeye kalktığında bunu yapanları "harika bir şarlatanlık örneği sergilediklerini," söyleyerek tebrik etti. Frederick'in bu alaycı müdahalesinden cesaret alan Fransa, Saksonya, Bavyera ve Burbon İspanyası son darbeyi indirmek için bir araya geldi. Bohemya, Yukarı Avusturya ve Dük Francis Stephen'e Lorriane'in karşılığında tahsis edilmiş olan Toskana işgal edildi ve genç kraliçenin mirasını paylaşmak üzere hazırlanan itinalı tasarıların ardından kraliçenin elinde sadece hiçbirinin istemediği Macaristan'la Transilvanya kaldı.[6]

İlginçtir yardımın geldiği yer de Macaristan oldu. Maria Theresa kraliçe olarak taç giydiği Haziran 1741 tarihinden hemen sonra Bratislava'da Macar meclisiyle bir araya geldi. Başında tacıyla ağladığı, üç yaşındaki oğlu Joseph'i (ileride II. Joseph) sıkıca göğsüne bastırdığı, hazır bulunan Macar asillerin onu "kanları ve canları pahasına," destekleyeceklerini söylediği ve idare usulleri karıştırıp ona "kralları" (ya da muhtemelen prensleri) olarak hitap ettikleri doğrudur. Meclisin vaat ettiğinden çok daha azını ve bunu da gayet yavaşça yaptığı doğru olsa da

6 "Harika bir şarlatanlık örneği için", bakınız Tim Blanning, *Frederick the Great, King of Prussia* (London, 2015), 78.

kraliçeyi bu şekilde ağırlamaları onun ve generallerinin moralini düzeltti. Silezya'yı Frederick'e kaptıran kraliçe, Bavyeralılara karşı harekete geçip 1742'de Bohemya'yı geri alıp birkaç ay sonra da Charles Albert'in başkenti Münih'i ele geçirdi. Frederick'i desteklediklerı için Çekleri cezalandırmak isteyen kraliçe Moravya'daki Olomouc şehrinin ortasındaki pazar yerini işgal eden devasa bir tophane inşa ettirdi.[7]

1741 tarihinde Bratislava'da Maria Theresa başı dertte olan kız rolünü oynamıştı. Fakat zafer kazanmasının ardından Amazon savaşçısı rolüne bürünmeye karar verdi. Ocak 1743'te saray maiyetine Kadınlar Gösterisinde yer verdi. Saray maiyetinden on altı kadın, başında üç köşeli şapkası olan kraliçeyle birlikte, at üzerinde ya da arabalarda Viyana'yı dolaşıp havaya ateş etti. İspanyol Binicilik Okulu'nda uydurma bir turnuva düzenlediler. Bu turnuvada Maria Theresa, Kontes Nostitz'le düello edip sonra da başlarında Türk sarığı olan kilden yapılma kafaları mızrakladı. Kadınlar ata "erkek gibi" binerek tüm izleyenleri hayrete düşürdü. Kraliçe ise ata yan binmişti ve bunu yapmasının da bir nedeni vardı. Sadece yirmi beş yaşında olmasına rağmen şimdiden altıncı çocuğuna hamileydi –yirmi yıldan kısa süre içerisinde on altı çocuk doğuracaktı.

Maria Theresa'nın "kadınsı" annelik vasıfları ve hassasiyeti "erkeksi" metaneti ve cesaretiyle birleşerek onu Avrupa'nın en meşhur hükümdarı haline getirdi. İngiltere'de barlar müşteri çekebilmek için tabelalarına onun resimlerini ekledi. Bir İngiliz, Habsburg mirası üzerinde kopan mücadeleyi "Macar kraliçesinin kafasını hemen hemen her caddede görmek mümkündü ve bütün savaş boyunca kendi aleyhimize onun sancağı altında içip savaştık," şeklinde anlattı. Eğer duymuş olsaydı genç Maria Theresa'nın bu iltifata mukabele edeceğine şüphe yoktur –sürekli hamile olmasına rağmen gecelerini içerek, dans ederek ve kâğıt

7 Kraliçenin Macaristan'daki unvanı için, bakınız Emericus Kelemen, *Historia Juris Hungarici Privati* (Buda, 1818), 440.

oynayarak geçirdi. Maria Theresa ancak otuzlu yaşlarında ve on birinci çocuğuna hamile kaldığında düzenli olarak saat onda yatmaya başladı.[8]

Avusturya Veraset Savaşları 1748 tarihine kadar devam etti. Maria Theresa barış şartlarına küfrettiği halde zafer onundu. Silezya'yı Frederick'e kaptırmış olsa da diğer yerlerde düşmanlarını alt edip savaşta kaybettiği toprakları geri almıştı. 1745 tarihinde talihsiz Charles Albert'in (İmparator VII. Charles) ölümü üzerinde mahirane bir diplomasiyle imparatorluk tacını kocası Lorraine Dükü Francis Stephen'in giymesini sağladı. Oybirliğiyle kazanılan seçimde Prusya Kralı II. Frederick dahi Francis Stephen'e oy vermişti. Rivayete göre masrafından çekinen Maria Theresa imparatoriçe olarak Francis Stephen'le birlikte taç giymeyi reddetmiş ve Frankfurt'taki taç giyme merasimini kendi evinin balkonundan izlemişti. Yine de akabinde imparatoriçe unvanını kullanmaya başladı. İmparatorluk çiftçinin portrelerinde de o daima hâkim konumda çizilmiştir. Benzer şekilde hanedanın ismi Lorraine sülalesi olarak değişmeyip Francis, karısının ismini alınca Avusturya-Lorraine sülalesi oldu (daha sonra Habsburg-Lorraine).

Avusturya Veraset Savaşlarını sona erdiren Aachen Anlaşması barış anlaşmasından ziyade bir mütarekedir. Maria Theresa, II. Frederick'i Silezya'yı bırakmaya ikna etmeye yönelik boş bir hayal uğruna ittifaklar tesis etmeye başladı. O tarihe kadar Fransa daima, Habsburgların baş düşmanı olmuştu. Fakat imparatoriçe artık "Fransa hakkında ne söylerseniz söyleyin Prusya Kralı, hanedan için çok daha tehlikeli kalıtsal bir düşman," demeye başladı. O yüzden, Aachen'daki baş müzakerecisi ve sonra da başvekili, Kont (daha sonra Prens) Kaunitz 1749 tarihinde ona deniz müttefikleri İngiltere ve Hollanda Birleşik Eyaletleri'ni terk edip XV. Louis'yle ittifak yapmasını tavsiye ettiğinde İmparatoriçe onun tavsiyesine uydu. Fransa kralı Louis haklı olarak şüphe

8 "Macar kraliçesinin kafasını..." için, bakınız Letter by A. B., *The Town and Country Magazine* (Eylül 1769), 456.

etse de metresi Madam de Pompadour'un müdahalesi ve Kuzey Amerika'da İngiltere ile Fransa arasında savaş çıkması nedeniyle bu "diplomasi devrimini" kabul etti.[9]

Fakat bekleneceği şekilde barışı ilk bozan Frederick oldu. Hatalı olarak idarecisinin kendisine karşı tesis edilen ittifaka katıldığını zanneden Frederick, 1756'da Saksonya'yı işgal etti. Müteakip Yedi Yıl Savaşlarında (1756-1763) Habsburgların kazanması gerekirdi. Fransa'ya ek olarak Maria Theresa İsveç, Rusya ve Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki pek çok prensin de desteğini almış olup müttefik orduların mevcudu yarım milyona erişmişti –II. Frederick'in toplayabildiği asker sayısının iki katı. Yine de, başta Macar hussarların 1757'de kısa süreliğine Berlin'i ele geçirmesi de dâhil olmak üzere, fırsatlar, imparatoriçenin generalleri savunma ekolünden olup düşman topraklarını işgale kalkışmaktan men edildiklerinden, ziyan edildi. Sonuç olarak Berlin, imparatoriçeye gönderilen iki düzine eldivenin de dâhil olduğu bir fidye karşılığında terk edildi. Bu arada İngilizlerin Kuzey Amerika ve Hindistan'daki başarılarından yılan XV. Louis, Avrupa'daki askerlerini çekerek deniz aşırı bölgelere gönderdi. Fakat Maria Theresa'yı barışı ve bir kez daha Silezya'yı kaybetmeyi kabule mecbur bırakan 1762'de müttefiki Rusya'nın ihaneti oldu.[10]

Kaunitz'in "diplomasi devrimi" gayri ihtiyarı İngiltere'nin önde gelen küresel güç olmasını sağlayıp Fransız silahlı kuvvetlerinin gücünü azaltırken Maria Theresa'ya da hiçbir fayda sağlamadı. Asıl ilginç olansa Maria Theresa'nın en çok toprağı ancak II. Frederick'le işbirliği yaparak kazanmış olmasıdır. 1770'te Frederick'le Polonya sınırındaki Spis bölgesi hususunda anlaşıp iki yıl sonra da Prusya ve Rusya ile birlikte Polonya-Litvanya'nın ilk paylaşılmasına iştirak etti (1793 ve 1795 yıllarında iki kez daha paylaşılması üzerine Polonya-Litvanya haritadan silinecektir). İmparatoriçe kendi davranışını "ahlaksızlık" ve Kaunitz de o

9 "Fransa hakkında ne söylerseniz söyleyin" için, bakınız C. A. Macartney, *Maria Theresa and the House of Austria* (London, 1969), 82.

10 János Barta, *Mária Terézia* (Budapest, 1988), 166.

davranışları "haysiyetsizlik" olarak görse de Frederick ondan "ele geçirdikçe ağladı ve ağladıkça da daha fazlasını ele geçirdi," diye bahsetti. İşin ilginci bu paylaşımdan hem II. Frederick hem de Rus İmparatoriçesi Büyük Katerina'dan daha fazla kazanç elde eden Maria Theresa tebaasına 2,6 milyon kişi ve topraklarına da seksen üç bin kilometre kare ekledi. İmparatoriçenin saltanatının sonunda onun Orta Avrupa'daki topraklarının nüfusu yaklaşık 20 milyona çıkmıştı.[11]

Maria Theresa'nın saltanatının yarısı savaşla geçti. Askeri açıdan hayatta kalabilmesi için mali ıslahat ve kaynakların verimli kullanılması şarttı. İstisnai derecede maharetli Kont Haugwitz'in ("bana Tanrı tarafından gönderilmiş birisi,") tavsiyelerine kulak vererek vergileri arttırdı, meclislerle her yıl anlaşma yapmakla uğraşmamak için onları on yıllık bir anlaşmayla kendine bağladı ve önceden meclislerin yetkisindeki pek çok mali işlevi ilga etti. Meclisler şikâyet ettiğinde imparatoriçenin tepkisi sert oldu. Vergi konusunda mızmızlanan Carniola meclisine gönderdiği mesajda "Devlet size açıkça bu miktarı gönüllü olarak vermenizi emretmektedir," dedi. Benzer şekilde, artık Galiçya ve Lodomeria krallığı olarak bilinen, Polonya-Litvanya için 1775 tarihinde hazırladığı yasada vergi hususunda meclislere hiçbir söz hakkı tanımadı. Ona göre para istendiğinde meclis üyelerinin "verelim mi?" diye değil de "nasıl verelim?" diye sorması gerekirdi.[12]

Maria Theresa'nın topraklarındaki meclisler zayıf düştü. Ya senede sadece birkaç saat toplanan törensel kurumlara dönüştürüldüler ya da önemsiz idari mevzularla ilgilenen, taşrayı denetleyen ve merkezden gelen emir, mektup ve beyannameleri cevaplayan merkezi hükümetin bir uzantısı haline geldiler. Maria Theresa ya da oğlu II. Joseph'in bir kez bile toplantıya çağırmadığı Macar meclisinin bile 1765'ten sonra bir ehemmiyeti kalmadı. Orada siyaset bir basamak aşağı inerek yerel taşla örgütlerine

11 Blanning, *Frederick the Great*, 293–4.

12 J. C. Bisinger, *General-Statistik des österreichischen Kaiserthumes*, c. 2 (Vienna and Trieste, 1808), 162.

devredildi. İşbirliğine pek hevesli olmasalar da taşra yetkilileri ve hakimler, fazla itiraz ederlerse askerlerin ve müfettişlerin geleceğini bildiklerinden, genelde onlardan istenileni yaptılar. Macaristan, devlet memurları yerine asillerin yönetimde olduğu belki de yegâne Habsburg toprağı olsa da oradaki asiller de bunu yaparken diken üzerinde duruyordu.[13]

İdari hiyerarşinin tepesinde gittikçe genişleyen, geçmişte rekabet halinde olan farklı daireleri bir araya getiren "süper bakanlığın" başını çektiği, bir merkezi bürokrasi mevcuttu. 1749'da ilk olarak Haugwitz tarafından Bohemya ve Avusturya toprakları için tasarlanan yapıya İdare ve Maliye Müdürlüğü ismi verilmişti. Fakat daha sonra idareyle maliye ayrılıp maliye imparatorluk hazinesine iade edilirken bu yapıya da Birleşik Bohemya-Avusturya Saray Şansölyeliği ismi verildi. Bu yapının altında eyalet yönetimleri ya da *gubernia*lardan oluşan ikinci ve bölge şubelerden oluşan üçüncü bir katman vardı. Bu parçaları en azından teoride bir arada tutan ise 1760'ta Kaunitz tarafından örgütlenen, yedi üyesinin hükümdara tavsiyelerde bulunup "herkesin hayrını gözetmesi" beklenen, Devlet Konsülü'ydü. Macaristan ve Transilvanya kendi şansölyeliklerine sahip olmayı sürdürdü. 1690'larda Viyana'ya taşınan bu kurumlar şehirdeki hanlardan birinin üzerindeki odaları paylaştılar.[14]

Şubeleri başkentin dört bir yanına dağılmış olan hükümet hâlâ ilkeldi. 1770'lere kadar çoğu görevlinin mesai saati belli olmayıp genelde evlerinden çalışırlardı (o tarihten sonra devlet memurlarından sabah sekiz akşam yedi arası hafta sonu da dâhil olmak üzere ve üç saatlik öğle yemeği arasıyla çalışması istendi). Joseph'in tesiri altında yöntem ve uygulamalar artan biçimde rutin bir hal aldı. Joseph devlet memurlarından çok şey bekliyordu –tüm hayatlarını devlete adayacak, halkın refahı için çalışacak,

13 István M. Szijártó, *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792* (Budapest, 2005), 361–2.

14 P. G. M. Dickson, *Finance and Government Under Maria Theresia*, c. 1 (Oxford, 1987), 233.

rüşvet ve hediye almayacak ve her sene resmi değerlendirmeler hazırlayacaklardı. Bunun karşılığında da onlara az da olsa düzenli maaş ödenecek, emekli olduklarında maaş bağlanacak, madalya ve altın ve gümüş kopçalı koyu yeşil bir üniforma verilecekti. Aslında planlananla hakikat kimi zaman Joseph'in hayal ettiğinden çok farklı olabiliyordu. Birkaç on yıl sonra devlet memuru ve oyun yazarı Franz Grillparzer (1791-1872) mesai günlerinden birini şöyle özetlemişti: "Öğle vakti ofise git. Yapacak bir şey bulama. Thukididis oku."[15]

Devlet memurluğu hâlâ, başkentteki bin kadar memurdan mürekkep, küçük bir alandı. Fakat Habsburg toplumundaki etkisi hiç durmadan artmaya devam etti. Maria Theresa'nın girdiği savaşlar yüzünden ordunun mevcudu üçe katlandı. Geçmişte ordular gönüllüler ve eyalet görevlilerinin zorla askere aldığı kişilerden kurulurdu. Aksak seyyahların zorla askere alınması ya da Prusyalı savaş esirlerinin üniforma değiştirmeye zorlanması gibi eski saçma uygulamalara devam edildi. 1760'lardan itibaren Prusya'yı örnek alan "kanton askere alımı" isminde yeni bir sistem kuruldu. Habsburg ordusunu artık, askerlik şubeleri ve devlet memurlarının insan gücünün listesini tuttuğu, yeni askeri bölgeler besleyecekti. Bu şubeler askerlik yapabilecek iktisadi açıdan en ehemmiyetsiz erkekleri tespit edip sonra da onları zorla askere almak için çetelerini gönderirlerdi.

Yeni sistem mucibince harp esnasında kullanılabilecek hayvanlar da dâhil olmak üzere tüm nüfusun sayılması mecburiydi. Tüm toplumun ordunun bir parçası olmasını gerektirdiğinden Kaunitz bu yöntemi "Prusya rejiminin iğrençliğinin temelinde yatan en büyük kölelik ve vahşet," olarak değerlendirse de bu sürece mani olmak elinden gelmedi. Birkaç yıl içerisinde nüfus memurları evleri de numaralandırmaya başladı çünkü askere alacağın kişiyi nerede bulacağını bilmiyorsan kim olduğunu

15 Waltraud Heindl, *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich, 1780 bis 1848*, 2. b. (Cologne and Vienna, 2013), 229, 246.

bilmenin bir faydası yoktu. Numaraların tarzı da belirlendi: Siyah rakamlar, ön kapının üstüne ya da yanına konacak, boyu yedi santim. Devlet memurları mahremiyetin ihlali şikâyetlerine karşılık imparatorluk saraylarının bile numaralandırıldığını söylediler. Her şeye rağmen hem nüfus sayımı hem de evlere numara verilmesi tatbikatının nedeni açıktı. Bir Prusyalı yorumcunun tabiriyle "her vatandaşın devlet mekanizmasındaki bir dişli haline geleceği" yeni bir bürokratik rejim kuruluyordu.[16]

16 "Prusya rejiminin iğrençliğinin temelinde..." için, bakınız Franz A. J. Szabo, *Kaunitz and Enlightened Absolutism 1753–1780* (Cambridge, 1994), 279. "Her vatandaşın devlet mekanizmasındaki..." için, bakınız Barbara Stollberg-Rilinger, *Der Staat als Maschine. Zur politischen Metaphorik des absoluten Fürstenstaats* (Berlin, 1986), 121. Ayrıca bakınız Anton Tantner, "Addressing the Houses: The Introduction of House Numbering in Europe", *Histoire & Mesure*, 24, no. 2 (2009), 7–30 (14–16).

18

Tacirler, Botanikçiler ve Masonlar

Schönbrunn Sarayı, Maria Theresa'nın saltanatının ilk on senesinde inşa edildi. En başından itibaren Versay'a rakip olacak şekilde tasarlandı. Fakat birkaç bakımdan farklıydılar. Schöbrunn uysal asillerin kalacağı bir yer değildi. Ayrıca Versay'dan farklı olarak halka da açık olmayacaktı. Schönbrunn sadece hanedanın yazlığı olarak kullanılıp Versay'da olduğundan çok daha fazla mekân özel oda olarak tahsis edildi. Merkezinde Maria Theresa'nın Francis Stephen'le birlikte kaldığı yatak odası vardı. Burası sabahları hizmetkârlarla dolup taşan bir yer olmayıp çiftin yakınlaştığı ve kimi zaman da kavga ettiği "işlevsel bir yatak odasıydı". Ziyaretçiler onları etkilemesi için tasarlanan kabul ve misafir salonlarında gezdirilirdi. Fakat günümüzde sarayın büyük bölümünü gezmek yasaktır.

Sarayla aynı zamanda inşa edilen, çiçekliklerin geometrik şekillerde dizilip aralarına da heykel ve çeşmelerin yerleştirildiği, bahçelerin maksadı da "tabiatı ve sanatı bir arada" göstermekti. Ana bahçenin ötesindeki tepede günümüzde hâlâ, odak noktası olması için tepesinde bir kartalla mabet şeklinde inşa edilen, Gloriette yer almaktadır. Tepenin dibindeki saraya dönük Neptün Çeşmesi insan boyunun iki katı Neptün, yarı balık Triton, denizatı ve su perisi heykelleriyle süslenmiştir. Neptün'ün Aeneas'ı İtalya'ya göndermek için kullandığı deniz rüzgârını andırarak hem Habsburgların hem de imparatorluğun iddiası olan Roma

kökenine vurgu yapar. Bu göndermenin anlaşılmaması ihtimaline karşılık hemen yakınına yıkık heykel ve sütunlar konulmuştur –Roma'nın üzerine inşa edildiği "Kartaca Harabeleri."[1]

Fakat deniz tanrısı olan Neptün on sekizinci asrın ortalarından itibaren artık Habsburg gücünün ve deniz mirasının simgesi değildi. Maria Theresa'nın topraklarının büyük ölçüde denizle bir bağlantısı olmadığı gibi Polonya Galiçyası'nın ele geçirilmesiyle de imparatoriçenin deniz aşırı değil de kıtasal toprakları artmış oldu. Habsburglar, İspanya vasıtasıyla elde ettikleri geniş sömürge imparatorluğuyla birlikte küresel hâkimiyet iddiasını da kaybetmişlerdi. Fiziki dünyaları artık Avrupa'nın bir köşesinden ibaret olup önderlikleri de yeni ortaya çıkan Prusya tarafından tehdit ediliyordu. Habsburglar bölgesel olarak gerilemeye başlamıştı.

1775 tarihinde William Bolts olarak bilinen İngiliz-Alman-Felemenk maceracı Willem Bolst, Viyana'ya geldi. İş alanında hem beceriksiz hem de güvenilmez ve kabahatleri arasında ticari sırlara ihanet etmek de olan Bolts "zararlı ve işe yaramaz bir hizmetkâr" olması nedeniyle İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nden kovulmuştu. Hâlihazırda bir Avusturya Doğu Hindistan Şirketi kurma teklifiyle II. Joseph'in huzuruna çıkmıştı. 1764'te Kutsal Roma İmparatoru olarak seçilen Joseph ertesi sene otomatik olarak babasının yerine geçerken aynı zamanda Avusturya, Bohemya, Macaristan ve Polonya Galiçyası'nı annesiyle birlikte yönetti. Bolts, Joseph'ten gemilerine doğu okyanuslarında onun bayrağını çekerek ticaret yapması için izin vermesini istiyordu. Kendisine hükümetin tedarik edeceği metal ve silahları oralarda satarak çay satın alıp geri gelecekti. Prens Kaunitz, Joseph'e, sonradan pişman olacak olsa da, anlaşmayı kabul etmesini tavsiye edince Avusturya Doğu Hindistan Şirketi kurulmuş oldu.[2]

1 Beatrix Hajós, *Schönbrunner Statuen 1773–1780. Ein neuer Rom in Wien* (Vienna, Cologne, and Weimar, 2004), 12.

2 "Zararlı ve işe yaramaz bir hizmetkâr" için, bakınız William Bolts, *Considerations on Indian Affairs*, c. 2 (London, 1775), 123–4. Ayrıca bakınız Franz A. J. Szabo, *Kaunitz and Enlightened Despotism, 1753–1780* (Cambridge, 1994), 144–5.

Şirketin seferi 1776'da Toskana'daki Livorno'dan yola çıkan *Joseph und Theresa* isimli gemiyle başladı. Aslında ismi *The Earl of Lincoln Indiaman* olan gemi kısa süre önce yedeğe alınmış üç direkli beş yüz tonluk bir gemiydi (dolayısıyla Kaptan Cook'un gemisi *Discovery* ve Kaptan Bligh'ın gemisi *Bounty*'den çok daha büyüktü). Bolts yolda başka gemiler de satın alarak Mozambik sahili ve Sumatra'nın kuzey batısındaki Nicobar Adasında depolar kurup ikisine de imparatorluk bayrağı çekti. Sırasıyla Portekiz ve Hollandalıların hakkından geldiği iki teşebbüs de fazla sürmedi. Fakat Nicobar Adalarından birine hâlâ imparatoriçe anısına Teressa denmektedir.

Bolts'un borçlu olduğu İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin güçlük çıkarması nedeniyle Hindistan kıyılarındaki başarı da benzer derecede kısa ömürlü oldu. *Joseph und Theresa* ve diğer üç gemi nihayet 1779 tarihinde önemsiz yükleriyle Livorno'ya döndü. Onlarla birlikte gelen beşinci gemi olan *Prince Kaunitz* ise Guangzhou'dan (Kanton) ipek, çay ve hediyelik eşya getirmişti. İhraç edilecek malları tedarik ettiğinden dolayı Viyana hükümetinin de dâhil olduğu Bolt'un alacaklıları gemiler ve yüklerine el koydu. Alacaklıların Avusturya Doğu Hindistan Şirketi'ni, İmparatorluk Trieste ve Antwerp Şirketi ismiyle yeniden kurma teşebbüsü de benzer derecede başarısız olup Antwerp'teki Pietro Proli bankasının on sekizinci asrın en meşhur iflaslardan biriyle batmasına neden oldu. Joseph de elli bin duka kaybetti.[3]

Bu başarısızlıktan yılmayan Bolts, 1782 tarihinde Joseph'e ikinci bir teklifte bulundu. Kaptan James Cook'un Pasifik'teki son seferinin gayri resmi raporlarını okuyan Bolts şimdi de günümüzde Vancouver Adası olan Nootka Sound'da bir koloni kurarak Amerikan yerlilerinden kürk ve deri almayı sonra da bunları Çin ve Japonya'da porselen, çay ve ipekle takas etmeyi teklif ediyordu. Fakat Joseph ilgilenmedi. İki sene önce Schönbruun'daki

3 Mary Lindemann, *The Merchant Republics: Amsterdam, Antwerp, and Hamburg, 1648–1790* (Cambridge, 2015), 288–9.

seralarda meydana gelen bir kazada oradaki nadir tropikal bitkiler mahvolurken onların yerine gelen yenileri de yolda ölmüştü. Joseph ticari değil bilimsel ve botanikle alakalı bir sefer istese de (kabul edeceği şekilde) her iki amaca da erişebilecek bir sefer yapılması da mümkündü. Böylece Bolts parasına Joseph de bitkilerine kavuşmuş olacaktı.

Harikulade bir andı. Habsburg imparatoru seralarını Yeni Dünya'dan gelecek bitkilerle doldurma uğruna küresel ticaret ve sömürgeciliğin nimetlerini eliyle bir kenara itmişti. Yine de bu davranışı büyükbabasının imparatorluk kütüphanesini döşeme tarzı ve VI. Charles'ın kendini Musarumlu Herkül olarak göstermesiyle uyum içerisindeydi. Habsburg imparatorluk hayali çok yönlü olup hiçbir zaman sadece topraktan ibaret olmamıştı. Klasik, dini ve tarihi unsurlar bir arada kullanılarak insanları maddi dünyanın ötesine bakmaya sevk eden ilhamlar üretilirdi. İmparatorluk kütüphanesinin tavanındaki meleğin kucağında duran AEIOU harflerinin pek çok farklı manası olması da bu büyüklük felsefesinin farklı tabakaları olduğunun göstergelerinden biriydi. Bitki türleri de en az insanlar ve bölgeler kadar Habsburg imparatorluk mefkûresinin bir parçasıydı.

Joseph'in Bolts'la görüşmesi Habsburgları çok önceden bilgiyi toplama ve yaymanın merkezine koymuş olan uzun bir kültürel sürecin en dramatik bölümüydü. Bu tür bir bilgi simyacılarınkinden çok daha farklıydı çünkü saklanması değil de yayılması icap ederdi. Benzer şekilde o tarihte moda olan hayvanat bahçesi –ki 1752'de Schönbrunn arazisinde kurulmuş olanı dünyanın en büyüğüydü– kurma sevdasıyla da ilişkili değildir. Hayvanat bahçeleri genelde eğlenme maksatlı olup Schönbrunn örneğinde ise imparatorluk ailesinin kahvaltı yapabileceği bir mekândı. Schönbrunn hayvanat bahçesi 1778 tarihine halka açılmış olsa da içeri girmek için düzgün giyimli olmak zaruriydi. Neyse ki hiçbir zaman kralı eğlendirmek için kaplanların dört fille dövüştüğü XIV. Louis'nin Versay'daki koleksiyonu gibi bir şey olmadı.

Botanik ise bunlardan farklı olarak tıpla olan bağlantısı hasebiyle, gözlem, bitkinin en doğru biçimde resmedilmesi ve sınıflandırmanın önem taşıdığı, katı bir metodolojiye tabiydi. II. Maximilian'ın Viyana'daki imparatorluk tıp bahçesinin müdürü Clusius (Charles de l' Écluse, 1526-1609), Osmanlı İmparatorluğu'ndan getirilen lale ve at kestanesi gibi bitkilerin de dâhil olduğu, türlerin ayrıntılı tasviri ve oymalarının nasıl yapılacağıyla alakalı bir dizi standart belirlemişti. Clusius'un çizimleri üç yüz sene sonra dahi âlimler tarafından kullanılmaktaydı. On yedinci asır müddetince Asya'dan olduğu kadar artan biçimde Yeni Dünya'dan da gelen bitkilerin –üvez, Virginia sarmaşığı ve kızıl sedir– incelenip sınıflandırılmasına devam edildi.[4]

Özellikle Amerika'dan hiç durmadan gelmeye devam eden yeni türler eski katiyetleri ortadan kaldırdı. Artık "ansiklopedicilik" ve her şeyi toplamak mümkün değildi çünkü görüldüğü üzere dünyada birinci asırda İhtiyar Pliny'nin otuz kitapta derlediği "bilinmeye değer 20.000 gerçekten" fazlası vardı. On altıncı yüzyıl sonlarına ait bir koleksiyonda tümü aynı küratör tarafından kaydedilmiş dört yüz katalog başlığı bulunuyordu. Benzer şekilde gerçek âlimin, hermetik öğretide olduğu gibi, nesneler arasındaki yüzeysel farklılıkları görebilmek için onların gizli benzerliklerini algılaması gerektiği fikri de sıra dışı nesnelerin gittikçe artan sayısı karşısında çöktü. Olguların düzenlenmesi, yönetilmesi ve izah edilebilmesi için yeni sınıflar ve sınıflandırma usulleri gerekliydi. Rasgele toplanan bitkilerin sınıflandırılabilmesi için bir temel teşkil edecek "ekoloji cetvellerinin" hazırlanmasıyla botanik dünyası düzene giren ilkler arasında yer aldı.[5]

Fakat bilginin de alışık olunan "tabii, üretilmiş ve mucizevi" (*naturalia*, *artificialia*, *mirabilia*) sınıflandırmasının dışında ele

4 *Verhandlungen des zoologisch-botanischen Vereins in Wien*, 5 (1855), 27 (Abhandlungen); Alfred Lesel, "Neugebäude Palace and Its Gardens: The Green Dream of Maximilian II", *Ekistics*, 61, no 364–5 (1994), 59–67 (62–3).

5 Paula Findlen, *Possessing Nature: Museums, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy* (Berkeley, CA, 1996), 30.

alınması gerekliydi. On yedinci asrın ortalarındaki bir sınıflandırmada manyetizma, mumyalar, evrensel ve suni lisanlar, astronomi ve optik gibi dalların yer aldığını dikkate alırsak bazı ilk dönem sınıflarının epey uçuk olduğunu görürüz. Yine de bu sınıflandırma koleksiyoncuların hoşuna gitti ve onların pratik amaçlarla kullanmaya başladığı sınıflar ilk müzelerin örgütlenmesine de temel teşkil etti. Bu müzelerde mesela paralara, büyük insanların nişanlarına, jeolojik türlere, kelebeklere ve sıra dışı doğumlara (II. Joseph bu sonuncuya ait bir koleksiyonu Viyana'daki üniversitenin tıp fakültesine bağışladı) ayrı dolaplar tahsis edildi.[6]

On sekizinci asırdan evvel Habsburg hükümdarları sadece sistematik olarak topladıkları hayvanları farklı hayvanat bahçelerinde tuttuktan sonra Schönbrunn hayvanat bahçesinde bir araya getirirdi. Fakat diğerlerinden farklı olarak VI. Charles para ve nişan toplamaya merak salıp ölümüne kadar on binlerce nesne biriktirdi. Aralarında sözde metalin ilk kez altına çevrilmesinin anısına 1677 tarihinde basılmış olan meşhur "Simyacı Nişanı" da bulunuyordu. Yer olmadığından Charles koleksiyonunu Hofburg'un Leopold Kanadındaki bilardo salonuna yerleştirdi. Fakat Charles hazinesinin en değerli olan kısmını, paraları ve nişanları sergileyecek bir kitap şeklinde inşa edilmiş olan, bir *Nummothek* ya da seyahat dolabında saklardı.[7]

Fakat koleksiyon sanatını geliştirerek ileride Viyana Doğal Tarih Müzesi olacak yapının temelini atan kişi Charles'ın damadı ve Maria Theresa'nın kocası Francis Stephen'dir. Tarihçiler, Avrupa'nın ilk modern müzesinin hangisi olduğu hususunda tartışıp dursa da Francis Stephen'in doğal tarih koleksiyonu ya da "kabinesinin" ehemmiyeti, zaman içerisinde diğer müzelere de emsal teşkil edecek, düzenlemesinde yatmaktadır. Doğal tarih ve

6 Findlen, *Possessing Nature*, 80; Markus Oppenauer, "Soziale Aspekte der Anatomie und ihrer Sammlungen an der Wiener Medizinischen Fakultät, 1790–1840", *Sudhoffs Archiv*, 98 (2014), 47–75 (52).

7 Bernhard Koch, "Das Münzkabinett des Kunsthistorischen Museums", *Österreichs Museen stellen sich vor*, 9 (1978), 49–62 (52).

fen bilimlerinde kullandığımız bölümler –jeoloji, paleontoloji, omurgalılar, omurgasızlar, böcekler, tarih öncesi insanlar gibi– ilk kez Viyana'da kullanılan sınıflandırma sisteminin ürünüdür. Son asra kadar Avrupa müzelerinde tatbik edilmeye devam edilen daha ilkel olduğu düşünülen insanların cesetlerinin doldurularak insan gelişiminin sergilenmesi âdeti ilk kez 1790'larda Viyana'daki küratorlar tarafından uygulanmıştı.[8]

Francis Stephen'in doğal tarih koleksiyonunun merkezinde otuz bin mineral numunesi, deniz yaratığı, mercan ve 1748'de Fransız-Hollanda asıllı İtalyan soylu Jwan de Baillou'dan satın aldığı salyangoz kabukları yer almaktaydı. Fakat Francis Stephen, Baillou'dan sadece ürünleri içeren sandıkları almakla kalmayıp onu da Hofburg Sarayı'ndaki imparatorluk doğal tarihi kabinesinin müdürü yaptı. Baillou ve ileride Viyana Üniversitesi'nde botanik profesörü olacak Nikolaus Jacquin Leinnaeus'nun sınıflandırmasını genişleterek bitkileri onlara, genelde ikisi de Latince olan, iki isim vererek tanımlamayı esas alan ikili terminoloji sistemini kullanıp Amerikan bitkilerini de sınıflandırmaya dâhil etti. Jacquin'in Batı Avrupa, Karayipler ve Venezuela'ya yaptığı seyahatler esnasında topladığı meyveler de eklenip aynı zamanda imparatorluk kütüphanesine de ev sahipliği yapan Hofburg'un kanadındaki birkaç oda daha bünyesine dâhil edildi.[9]

Doğa tarihi kabinesinin ötesindeki odalardan ikisi astronomi aletlerine ve diğer beşi de Francis Stephen'in para koleksiyonu, işlenmiş değerli taşlar, Mısır ve Asya antikalarına ayrıldı. Francis Stephen'le VI. Charles'ın ayrı para koleksiyonları sonunda birleştirilip listelendi. II. Joseph'in Bolts'la müzakere ettiği ve sonunda maceracının iştiraki olmadan Amerika'ya düzenlenen

8 Günther Hamann, *Die Geschichte der Wiener naturhistorischen Sammlungen bis zum Ende der Monarchie* (Vienna, 1976), 18–20.

9 Gerbert Frodl ve Marianne Frodl-Schneemann, *Die Blumenmalerei in Wien* (Vienna, 2010), 10; Santiago Madriñán, *Nikolaus Joseph Jacquin's American Plants* (Leiden and Boston, 2013), 49–50; C. F. Blöchinger vom Bannholz, *Chevalier Jean de Baillou. Ein Beitrag* (Vienna, 1868), 28.

sefer neticesinde toplanan kuşlar ve memeliler de dâhil edilerek koleksiyon daha da genişletildi. 1795'teki kapsamlı düzenlemenin ardından müze, İmparatorluk ve Kraliyet Pozitif Bilimleri ve Astronomi, İcat ve Doğa ve Zooloji Kabinesi ismini aldı (Physikalisches und astronomisches Kunst- und Natur-Tier-Cabinet).

Daha basit şekilde adlandırırsak, Doğa Tarihi Müzesi Francis Stephen'in başarısıdır. Bu projeye kaynak ve vakit ayıran odur. Hatta deneylerini de orada yaparak inkâr edilemez (ve çok da masraflı) biçimde yoğun ısıya maruz kalan elmasın kömürleştiğini ispatladı. Dahası müzenin ilk müdürleri olacak âlimleri bir araya getirerek müzenin işleyişini temin etmek adına dâhili bir irtibat ve mektuplaşma sistemi de geliştirdi. Elbette İmparator olmasının da faydası olduğu inkâr edilemez ama asıl faydası olan şey Francis Stephen'in mason olması sayesinde edindiği bağlantılarıydı.[10]

Francis Stephen 1731 tarihinde İngiliz elçisi Chersterfield kontunun başkanlık ettiği Lahey'deki bir toplantıda mason olup çıraklık seviyesinden başladı. Aynı yıl Londra'daki bir loncada usta mason olup İngiliz başvekili Sör Robert Walpole'un da evi olan Norfolk'taki Houghton Hall'da düzenlenen bir lonca toplantısına katıldı. Dolayısıyla Francis Stephen'in mason vasıfları kusursuzdu. Viyana'daki 1742'de kurulan ve ilk olan Three Canons locasına bağlıydı. Katolik Kilisesi zaten masonluğu lanetlemiş olduğundan ertesi sene askerler loncayı bastığında Francis Stephen muhtemelen arka kapıdan kaçtı. Francis Stephen'in bu tarihten sonra masonlukla nasıl bir ilişkisi olduğu bilinmese de portresine bile mason simgeleri eşlik ettiğinden bağlantısının devam ettiği tahmin edilmektedir.[11]

10 Renate Zedinger, *Franz Stephan von Lothringen. Monarch, Manager, Mäzen* (Vienna, Cologne, and Weimar, 2008), 241–58.

11 Gilbert Daynes, "The Duke of Lorraine and English Freemasonry in 1731", *Ars Quatuor Coronatorum*, 37 (1924), 107–32 (109); *300 Jahre Freimaurer. Das wahre Geheimnis*, ed. Christian Rapp ve Nadia Rapp-Wimberger (Vienna, 2017), 37.

On yedinci asırda İngiltere'de ortaya çıkan masonluk örgütsel ya da entelektüel olarak birleşik değildi. En basit tabiriyle evrensel bir kardeşlik olan masonluk daha sonra bir masonun söyleyeceği gibi "tüm insanlığın faydasını gözeten bir mabet, her sınıftan, milletten ve dünyanın her köşesinden iyi insanları bir araya getiren bir birlikti." Bu nedenle ırkına bakılmaksızın Batı Afrikalı Angelo Soliman, Viyana'daki Hakiki Ahenk Loncasına kabul edilerek orada düzenlenen kabul merasimiyle mason olmuştu (sonra da muhtemelen usta mason seviyesine yükseldi). Fakat diğer loncalar bu kadar müsamahakâr değildi. Almanca ve İtalyanca konuşanların arasının pek iyi olmadığı Hırvatistan ve Trieste'de bu nedenle ayrı loncalar kuruldu. Üstelik masonluk seçkin bir olgu olarak kalmaya devam edip sadece asiller, makam sahipleri ve zenginleri mensubu olarak kabul etti. Tören kıyafeti, kayıt ve bağış masrafları zaten alt tabakadan insanları caydırmaya yeterliydi.[12]

İleride loncalar kardeşliğe dayalı eşitlik fikrinden yola çıkarak devrimci fikirleri desteklemekle eleştirildi. Fakat loncaların çoğu böyle tartışmalı konulardan uzak durarak vakitlerini ayinle, kanun yazmakla, İsa'nın mason olup olmadığı gibi zararsız konuları tartışmakla geçirdiler. Gizli Bavyera İlluminati loncalarıyla olan bağlantıları siyasi Ütopyanizmi teşvik etse de mensuplar yıkıcı faaliyetler uğraşmak yerine İlluminati hiyerarşisinin tepesindeki "bilinmeyen ustaların" kimliklerini ortaya çıkarmakla uğraştılar. Macaristan'da Draskovic töreni adı verilen ayini yapanlar köylünün ahvali, asillerin imtiyazları ve ıslahat kanunları gibi ihtilaflı konuları sıkça tartıştı. Yine de Macaristan'ın Habsburg hükümdarlarına karşı sadakat ve vatanperverlik sergilemekten çekinmediler.[13]

12 "Tüm insanlığın faydasını gözeten..." için, bakınız L. Lewis, *Geschichte der Freimaurerei in Österreich* (Vienna, 1861), 4. Ayrıca bakınız Ludwig Abafi, *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn*, c. 2 (Budapest, 1891), 262.

13 *Die Protokolle der Wiener Freimaurerloge 'Zum wahren Eintracht' (1781–1785)*, ed. Hans-Josef Irmen (Frankfurt a/M, 1994), 167, 312; Sándor Domanovszky, *József nádor élete*, c. 1, bölüm 1 (Budapest, 1944), 132–42.

Masonlukla bilimsel gayretler arasındaki bağ çok yakın olup kimi zaman iç içe geçer. Farklı loncalar buhar makinesi, kazık çakma ve elektrik gibi konulardaki derslere destek olup bilimsel araştırmaya adanmış kütüphaneler kurdular. Viyana'daki Hakiki Ahenk Loncası düzenli olarak "toplumun geliştirilmesi için tabiatın işleyişini anlama gayretlerinin ürünü olan gözlemlerini," yayınlardı. Dolayısıyla Viyana'nın Doğa Tarihi Müzesi'nin müdürlerinin de dâhil olduğu önde gelen bilim adamlarının masonluğun cazibesine kapılması şaşırtıcı değildir. Bu yüzden Hakiki Gerçek Loncasının ilk büyük ustası saray cerrahı Ignaz Fischer ve ikincisi de jeolog ve müze müdürü Ignaz von Born'dur. Maria Theresa'nın şahsi hekimi olmasının yanı sıra imparatorluk kütüphanesinin başı ve müzenin kurulmasında da pay sahibi olan Gerhard von Sweiten de masondu.[14]

Hakiki Ahenk Loncası Habsburgların Orta Avrupa'daki topraklarında yer alan altmış civarındaki loncanın en meşhuru olup Londra'dan St. Petersburg'a kadar Avrupa'nın her köşesiyle irtibat halindeydi. Hatta Ignaz von Born, Hakiki Ahenk'i, Londra'daki Kraliyet Cemiyeti'ne (ki onun da masonlukla ilişkisi vardır) benzer biçimde, bilimsel gelişmeyi teşvik edecek bir akademiye dönüştürmeyi düşündü. Fakat bunun eşsiz bir örnek olduğu söylenemez. Prag'daki Üç Taçlı Yıldız ve Üç Kartal Loncaları da doğal bilimleri, özellikle de jeolojiyi, desteklerken Transilvanya'daki Sibiu'da bulunan Üç Su Zambağı Loncasının büyük ustası eyalet valisi polimat Samuel von Brukenthal'di. Doğa bilimlerinin hamisi olan Brukenthal'in loncaya kaydettirdiği şahsi hekimi ve nümizmatik Samuel Hahnemann, homeopatik hareketinin kurucusuydu.

Üyeliğe kabul edilen bir mason, Innsbruck loncasında edilen yemine göre, sadece bir mabede değil "vatandaşlardan oluşan bir cemiyete" (*in der bürgerlichen Gesellschaft*) de girerdi. Vatandaşların bir araya gelip tartışarak siyasete yön verecekleri "kamusal

14 "Toplumun geliştirilmesi için tabiatın..." için, bakınız R. William Weisberger, *Speculative Freemasonry and the Enlightenment: A Study of the Craft in London, Paris, Prague, and Vienna* (Boulder and New York, 1993) 128.

alanlar" olan loncalar Habsburg Orta Avrupa'sındaki yegâne sivil toplum örgütü sayılırdı. İngiltere ve Fransa'da değişimi teşvik ve tahrik eden okuma kulüpleri, vatanperverlik cemiyetleri, ıslahat zümreleri ve okuma hareketleri, kahvehaneleri siyasi karikatürlerle kaplı gazetelerle dolu, Orta Avrupa'da 1780'lere kadar mevcut değildi. Edmund Burke'nin tabiriyle İngiltere'de, bağımsız ve istikrarlı bir sosyal nizamın temeli olan, "küçük birlikler" loncalar tarafından yutuldu. Habsburg Orta Avrupa'sında "kamusal alandan" geriye kalan büyük ölçüde seçkin olmayan mecralarla sınırlıydı: birahaneler ve soytarı Jack Sausage'ın (Hans Wurst) doğaçlama ve müstehcen sosyal taşlamalarının yer aldığı halk tiyatrosu. Loncalar, Orta Avrupa'da sivil toplumun ortaya çıkmasına mani oldu mu yoksa onların yokluğu sayesinde mi serpildiler mevzuu hâlâ muallaktadır.[15]

Yine de Habsburg Orta Avrupa'sında masonluk devletin muadili ya da müesses nizama tehdit teşkil edecek sivil toplum ve kamusal alanın temeli olmadı. Masonların üyelerini seçtiği eğitimli sınıfın büyük bölümü devlet memuruydu. Lonca toplantılarında ders verip deneyler yapan bilim adamları ve muallimler de farklı değildi. Dolayısıyla masonluk bürokrasiyi yani toplumun yukarıdan aşağıya yönetilmesini desteklemiş ve hükümdarın otoritesini yansıtan mason devlet ve bilim adamları sayesinde de değişimin en iyi yukarıdan aşağı yapılacağı fikrini pekiştirmiştir. İlk bakışta Habsburg Orta Avrupa'sındaki masonluk bir tarihçinin tabiriyle "sivil mesuliyet" ekolünü ve loncaları da "mikroskobik sivil devletleri" andırabilir. Daha yakından bakıldığındaysa devlet bürokrasisinin ön yargı ve kanaatlerini paylaşan hükümetin aynaları oldukları anlaşılır. Onlar ıslahat yapmak için hükümetin kendisi haricinde hiçbir vasıtanın düşünülmediği "içine kapalı alanlardır."[16]

15 "Vatandaşlardan oluşan bir cemiyet," için, bakınız Ludwig Rapp, *Freimaurer in Tirol* (Innsbruck, 1867), 20.

16 Margaret C. Jacob, *Living the Enlightenment: Freemasonry and Politics in Eighteenth-Century Europe* (New York and Oxford, 1991), 12, 20; Eckhart Hellmuth, "Why Does Corruption Matter? Reforms and Reform Movements

Francis Stephen'den sonra bir asırdan uzun bir müddet hiçbir üst düzey Habsburg mason olmadı. 1793'te masonluğun yasaklanmasının ardından loncaların yerini alan sözde şövalye cemiyetlerinden birinin kurulmasında pay sahibi olduğundan II. Joseph'in yeğeni Arşidük John'un mason olması mümkündür. II. Joseph'in kambur kız kardeşi Maria Anna'nın masonluğa yakınlık duyduğu aşikardı. Klagenfurt'taki bir manastırda kalan Maria, mineral ve böcek koleksiyonunun bulunduğu ve Ignaz von Born'la birlikte deneyler yaptığı, Carinthia Sarayı'nın yanında bir loncaya ev sahipliği yaptı. Bir Klagenfurt loncasına onun ismi verilse de arşidüşesin "kadın loncalarından" birinde kayıtlı bir mason olup olmadığını bilmiyoruz.[17]

Gerçi bunun bir önemi de yoktur. II. Joseph gibi masonluğu "şarlatanlık" (*Gaukelei*) olarak görseler de Habsburg hükümdarları saraylarında ve hükümette masonlarla çevriliydi. Schönbrunn'un bahçesi onların nüfuzuna güzel bir örnektir. Neptün Çeşmesinin doğusunda ve üzerinde Gloriette'nin durduğu tepenin yamacında Mısır sütunlarını andıracak şekilde yapılmış bir dikilitaş bulunur. Bu sütünün üzerinde uydurma hiyerogliflе –çünkü bu sütün yapıldığı zaman henüz kimse hiyeroglif okumayı becerememişti– Habsburgların zaferleri yazılıdır. Fakat dikilitaşın tabanına yakın bir yerde bir dizi mason simgesi görülür –keski, çekiç, pusula ve gönye. Bunları kendisi de mason olan mimar Johann Hetzendorf von Hohenberg oraya koymuştur. Dikilitaşın üzerindeki yazılar gibi Orta Avrupa masonluğunun elitist varsayımları da Habsburg ülküsünün dokusuna eklenerek tüm değişimin mutlaka yukarıdan gelmesi ve erdemli seçkinler vasıtasıyla tatbik edilmesi fikri perçinleşti.[18]

---

in Britain and Germany in the Second Half of the Eighteenth Century", *Proceedings of the British Academy*, 100 (1999), 5–23 (17–9).

17 Friedrich Weissensteiner, *Die Töchter Maria Theresias* (Vienna, 1994), 33–56.

18 Julia Budka, "Hieroglyphen und das Haus Habsburg: Der Dekor des neuzeitlichen Obelisken in Schönbrunner Schlosspark", *Kemet*, 15, no 4 (2006), 58–62 (61).

19

Vampirizm, Aydınlanma ve Tepeden İnme İhtilal

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında vampirler medya malzemesi oldu. Habsburgların kısa süre önce işgal ettiği Sırbistan'ın bir bölümünde halkın vampirlere duyduğu inancı destekleyen belgeler gazete ve tıp dergilerinde boy göstermeye başladı. Canlıları yiyen ölüler, kurbanlarının kanlarıyla kaplanmış mezardan çıkan cesetler, kazığa oturtma ve kafa kesme hikâyeleri eski şekil değiştirenler ve kefen yiyen ceset hikâyeleriyle birbirine karıştı. Paris'teki Voltaire şöyle anlatmıştır: "1730-1735 seneleri arasında vampirden başka konuşulan şey yoktu –nasıl avlanacakları, kalplerinin çıkarılıp cesetlerinin nasıl yakılacağı. Eski çağın şehitlerinden farkları yok; ne kadar yakarsak sayıları o kadar artıyor."[1]

Bu hastalığın Sırbistan'dan Macaristan ve Transilvanya'ya yayıldığı haberleri gelmeye başladı. Sıra dışı ölüm ve manzaralar, veba salgını ve çürümek yerine mumyalaşmış bir cesedin bulunması bir sürü teorinin ortaya atılıp birçok mezarın açılmasına neden oldu. Bu olguyu irdeleyip vampirizmin tutar tarafı olmadığını söyleyen mürekkep yalamış bolca yazar olsa da pek çoğu aslında ölçülü olan hikâyeleri allayıp pullayarak çok daha cazip hale getirdi. 1725 senesinde cesetlerin kefenleri yiyip yemediği üzerine makul bir makale yazan Michael Ranft on sene sonra makalesini yeniden ele alarak Sırp vampirlerinin resimlerini de

1 Voltaire, *Dictionnaire Philosophique*, c. 6 (*Oeuvres complètes*, c. 38, Paris, 1838), 449 (ilk kez 1764'te basılmıştır).

ekledikten sonra "Mezarlarında Öğütüp Çiğnemeye Devam Eden Vampirlere Dair, Macar Vampir ve Kan Emicilerinin Asıl Tabiatı" ismiyle makaleyi tekrar yayınladı (Ranft, Sırbistan'ın Macaristan'da olduğunu zannediyordu).[2]

Vampirler, Moravya'da da görüldü. 1755'te kilise görevlilerinin onayı alındıktan sona bir kadının cesedi, geceleri köylülere saldırdığı gerekçesiyle, mezardan çıkarıldı, başı kesildi ve vücudu yakıldı. Olomouc bölgesinde otuz sene içerisinde dört kez bu şekilde cesetler mezardan çıkarılmıştı. Bunlardan birinde 1731'de yedi çocuğun cesedi mezardan çıkarılıp yakıldı. Bu son hadisenin haberini alan Maria Theresa soruşturması için iki hekim gönderse de imparatoriçenin onlardan duymak isteyeceğini söylemekle mükellef oldukları barizdi. İmparatoriçenin de izah ettiği üzere eğer raporları "saf halkı boş şeylere inanmaktan men edebilirse insanlığa büyük bir hizmet etmiş olacaklardı."[3]

Doktorların bulgularının teslim edildiği Gerhard van Swieten ileride kitapçık olarak yayınlayacağı bir özet hazırladı. Van Swieten, Maria Theresa'nın saray kütüphanecisi, şahsi hekimi ve denetçisiydi. Rasyonalizme kendini vakfetmiş biri olan van Swieten nasıl peruk gitmeyi reddetmişse doğaüstü şeyleri de reddetmişti çünkü ikisinin de mantıklı bir izahı yoktu. Beklenecegi üzere Swieten, Moravya'daki hadisenin yanlış anlama ve dedikodulardan ibaret olduğunu ve kara kedilerin içinde şeytan olduğu ya da büyücülerin sihirli iksirlerine inanmakla bunun arasında bir fark olmadığını söyledi. Yazdığına göre cesetlerin çürümemiş halde bulunmasının mantıklı izahı havanın soğuk olmasıydı. Benzer şekilde tuhaf alametler de umumi hastalıkların neticesiydi. Van Swieten masum insanların cesetlerinin yok

2 Michael Ranft, *Tractat von dem Kauen und Schmatzen der Todten in Gräbern, worin die wahre Beschaffenheit derer Hungarischen Vampyrs und Blut-Sauger gezeigt* (Leipzig, 1734).

3 Ferencz Xavier Linzbauer, *A magyar korona országainak nemzetközi egességügye* (Buda, 1868), 110.

yere mezarlarından çıkarılarak yakınlarının kederlerinin yok yere uzatıldığını söyledi.[4]

Maria Theresa, van Swieten'in raporunu aldıktan sonra 1755'te kiliselerin mezarlardan ceset çıkarılmasına izin vermesini "ölüm sonrası büyü" olduğu gerekçesiyle yasakladı. Ona göre bu tür suçların kaynağı neredeyse daima sahtekârlık ve hurafelerdi. Gelecekte tüm hayalet, cadılık, şeytan tarafından ele geçirilme gibi hadiseler kiliseler tarafından yerel yöneticilere bildirilecek ve akabinde sağlık çalışanları tarafından incelenecekti. Ayrıca kazanacak piyango numarasını önceden haber vermeyi de yasakladı.[5]

Maria Theresa'nın vampir hikâyelerine cevabı Aydınlanma'yı nasıl gördüğü ve Aydınlanma'nın Orta Avrupa siyasetini nasıl etkilediğini gösteren güzel bir örnektir. Aydınlanma mantık ile tabiat kanunları ve insan davranışlarını esas alan açıklamaların üzerinde yükselir. İmparatoriçenin Moravya'daki vampirlik rivayetlerini soruşturması için hekimleri vazifelendirmesi, Swieten'in raporu ve sonunda hem Swieten hem de imparatoriçenin verdiği hüküm mantığı doğaüstü açıklamalara tercih eden Aydınlanma düşüncesinin nitelikleridir. Maria Theresa vampirliği şeytani güçlere bağlamak yerine doğal sebeplere ya da dünyevi unsurlara bağlamaya meyilliydi.

Fakat Aydınlanma tek bir olgu olmayıp her coğrafyaya göre farklı şekillerde tezahür etmişti. Britanya ve Kuzey Amerika'da Aydınlanma halk iradesini artırıp devletin yetkilerini kısıtlama ve ferdi hürriyetleri ve vatandaşlık haklarını teminat altına almayı amaç edinen yeni "hürriyet bilimine" daha çok ağırlık verir. Orta Avrupa'da ise Aydınlanma tam zıddına karşılık gelir –düzenleme, "devlet ya da nizam bilimi" ve ferdin, hükümdarın takdirine bağlı olarak, müşterek faydaya tabi olması. Orta Avrupa

4 Gerhard van Swieten, *Vampyrismus* (Augsburg, 1768). Bu kitap 1755'te basılan Fransızca aslının çevirisidir.

5 Joseph Linden, *Abhandlungen über Cameral- und fiskalämtliche Gegenstände* (Vienna, 1834), 191–3.

Aydınlanması'nın taraftarlarından biri bunu şöyle izah etmiştir: "Bireylerin ve tebaanın vazifesini bir formüle indirgemek mümkündür: Hükümdarın onların mutluluğu için kullandığı tüm usul ve yöntemleri itaat, sadakat ve ihtimamla tatbik etmek."[6]

Bürokrasi ve devlet büyüklerinin her şeyin en iyisini bileceği kanaati kendini en güzel Moravya vampirleri hadisesinde Maria Theresa'nın devlet memurlarına göre hareket etmesi göstermiştir. Hekimlik mesleği çoktan tanzim edilmiş ve üyelerinin büyük bölümü yerel sağlık ocaklarından sorumlu devlet memurlarına dönüştürülmüştü. Bu yeni oluşturulan memuriyetlere sözde doğaüstü hadiseleri soruşturma yetkisi tevdi edilirken onlara, geçmişte sadece kilisenin elindeki bir imtiyaz olan, mezarlara müdahale etme hakkı dahi tanındı. Orta Avrupa Aydınlanması ruhban sınıfı aleyhtarı olmayıp sadece ruhban sınıfa has haklara ve kilisenin ayrı statüsüne karşı çıkmıştı. Hekimlere mezarlıklara müdahale etme yetkisi vermek de bu düzenlemenin uygulamadaki tezahürüydü.[7]

Maria Theresa'yı ilgilendiren halkının refahıydı. "ölüm sonrası büyüye" karşı verdiği emirler onun paternalizminin hatta maternalizmin nitelikleridir çünkü kendisi "Halkının Anası" unvanını büyük bir hevesle kabul etmiştir. Bu maksatla halkını tatlı sözlerle kandırıp onları aklı başında davranmaya ikna etti –geceleri borazan çalmalarını yasakladı, pipolara kapak takılması mecburiyeti getirdi, ahırlara mumla girilmesini ve arsenik reklamını yasakladı vs. Dahası işkence ve cadı davalarının büyük bölümünü yasaklayıp tüm çocukların altı sene okuyacağını ilan ederek köylüyü eğitmeye başladı. Halkının maneviyatını da düşündüğünden Avusturya'daki birkaç bin Protestan'ı da Transilvanya'ya sürgün edip şehirdeki varlıklarını münasebetsiz bulduğu

6 Peter Gay, *The Enlightenment: The Science of Freedom* (New York and London, 1968), 489.

7 Teodora Daniela Sechel, "The Emergence of the Medical Profession in Transylvania (1770–1848)", *Cultural Dimensions of Elite Formation in Transylvania (1770–1950)*, ed. Victor Karady ve Borbála Zsuzsanna Török (Cluj, 2008), 95–114 (99–101).

gerekçesiyle geçici olarak Viyana'daki Yahudileri kovdu. Bazı açılardan Maria Theresa çarpıcı biçimde aydınlanmamış birisiydi.

Maria Theresa'nın bu hareketlerinin temelinde onun hükümdarın halkının refahını sağlamak için Tanrı tarafından tayin edildiğine inanması yatmaktaydı. Bu inanca, on sekizinci asra kadar üniversiteleri ve eğitim tartışmalarını etkisi altına alan, tabiat kanunları da eklendi. Tabiat kanunları teorisinin temelinde, Orta Avrupa Aydınlanması'nın ayrılmaz parçaları olan, iki ilke yatar. İlki toplum ve toplumculuğun insan tabiatının bir parçası olduğu düşüncesidir. İkincisine göreyse devlet toplumun menfaati için vardır –krallar sadece Tanrı onları tayin ettiği için hükmetmez; hükümranlıkları aynı zamanda tebaalarının toplumu için de vardır.

Fakat mantık, tabiat kanunları ve "sosyal menfaat" umumi kanaati devletin yapmakla yükümlü olduğu pek çok şey için rehberlik de eder. Siyasetin anahtarı o tarihte kameralizm ya da "hazine bilimiydi." (hazine odası demek olan *camera* ya da *Kammer*'den türemiştir). Bu, devlet ve kurumlarının hem kendini savunmak hem de halkının refah ve mutluluğunu artırabilmek için gelirlerini nasıl azamiye çıkarabileceğini araştıran bir daldır. Bu müdahalenin ölçüsü yazardan yazara değişir. Bazıları mutluluk için gereken şartları yaratmanın yeterli olduğuna inanır çünkü dış dünyaya nasıl tepki vereceğini belirlemek bireye düşer. Çoğuysa azami mükemmellik için gereken düzenin tesisinde fertlere güvenilemeyeceğini ve alicenap devletin, gerekirse bireysel hürriyetleri de göz ardı ederek, doğrudan müdahale etmesi gerektiğini söyler.

Kameralistler sıklıkla "topyekûn düzenleme programı," diye bir şeyden bahsederler. Buna göre toplumun menfaatine kıyasla ferdin hakları ikinci sırada gelir. Bu nedenle toplumun büyümesi iyi bir şey olarak kabul edildiğinden kürtaj yasaklanmalı ve hamile kadınları korkutup düşük yapmalarına neden olacak sakatlıklara sahip kişilerin halka açık yerlerde durmasına müsaade edilmemelidir. Düşünen beyinlerin temiz hava alması gerektiğinden üniversitelere talebelerin istifade edebileceği bahçeler eklenmelidir. Shakespeare'in *Romeo ve Juliet* isimli eseri insanları

melankolik ve keyifsiz yapabileceğinden son sahnelerin daha neşeli yapılması şarttır. Ayrıca hizmetkâr ve memurlara itimat edilemeyeceğinden hükümdarların hususi sohbetlere kulak misafiri olabilmek için saraylarına gizli koridorlar, geçitler ve gözetleme delikleri yaptırması gerekir.[8]

Kameralizmin "işe yaramaz" olduklarını iddia ederek edebiyatı, felsefeyi ve astronomiyi üniversite müfredatından çıkarmaya çalışan bir faydacılığa yol açma tehlikesi vardı. Diğer yönde aşırıya gittiğinde ise sosyal ihtilal tehdidi ortaya çıkıyordu. Asillerin, onların tarih olmuş meclislerinin ve kilisenin hakları sırtını geleneklere dayamış olup sosyal bir faydaları olduğunu ileri sürmek güçtü. O yüzden çoğunluğun menfaati adına onların ortadan kaldırılması gerekirdi. Bir imparatorluk müşavirinin tabiriyle "meşru bir temele dayanmayan geleneklerin tümü derhal ortadan kaldırılmalıdır." Fakat Maria Theresa kameralizmi bir bütün olarak kabul etmedi çünkü müesses nizamı muhafaza etmenin de onun vazifelerinden biri olduğu düşünülüyordu. Fakat oğlu tepeden inme bir ihtilal başlatmakta tereddüt etmedi. Bunu yaparken de haklı olduğuna duyduğu inanca denk olan tek şeyin geleneklere ve kurumlara duyduğu nefret olduğunu ispat etti.[9]

Joseph'in on yıl süren kısa saltanatı (1780-1790) esnasında misli görülmemiş bir hareketlilik yaşandı: kilise ıslahatı, yeni iktisadi ve sosyal hedeflerin tespiti ve halkın hayatına doğrudan müdahale ederek onların daha iyi bir hayat sürmesini sağlamayı hedefleyen samimi teşebbüsler. Bunun ötesinde Joseph farklı toprakları "tek merkezden yönetilen birleşik bir yapı," haline getirebilmek için birbirine bağladı. Devleti neyin teşkil ettiği üzerinde münakaşa olabilirdi fakat devletin birliği ve halkın bir tür müşterek otoriteye itaat etmeye mecbur olduğu da kesinlikle önemli hususlardı. Joseph kesinlikle ilkini hedef almıştı ve

8 Andre Wakefield, *The Disordered Police State: German Cameralism as Science and Practice* (Chicago and London, 2009), 14.

9 "Meşru bir temele dayanmayan..." için, bakınız T. C. W. Blanning, *Joseph II and Enlightened Despotism* (London, 1970), 3.

yüksek ihtimalle de ikincisinin peşinden geleceğini zannetmişti. En azından etkili kameralist ve Viyana Üniversitesi rektörü Joseph von Sonnefels'in ümidi bu yöndeydi. Sonnenfels halkının mutluluğunu temin eden bir devletin otomatikman onların sevgi ve sadakatini kazanacağını da düşünüyordu. Devleti, homojen ve birleşik tek bir yapı halinde inşa etme fikri hem Joseph hem de haleflerinin hedefi olarak kalmayı sürdürdü. Fakat Sonnenfels'in tüm ümidini bağladığı "devlet vatanseverliğinin" pek de tahmin ettikleri gibi olmadığı görülecekti.[10]

II. Joseph'in cinsel ilişkiye girmesiyle yönetim şekli aynıydı – enerjik ve sınır tanımaz olduğundan kimi zaman taşrada inzivaya çekilerek dinleniyordu çünkü "orada çirkin köylülerle şahincilerin karılarından başka bir şey yoktu." (İkinci karısına, söylediğine göre, vücudu çıbanlarla kaplı olduğundan yaklaşmamıştı.) Arzuhalleri kabulünde ise seçici olmayıp hayatı boyunca belki bir milyona yakın tebaasını kabul etmişti. Rusya İmparatoriçesi Büyük Katerina, Joseph'in "herkesi huzuruna kabul ederek sağlığını mahvettiğini" düşünüyordu. Joseph arzuhalleri kabul etmediği zamanlarda da, genelde günde birkaç tane olmak üzere, ferman yayınladı. Bürokrasi onun yağdırdığı talimatların değil verimliliğini kontrol etmek o talimatlara ayak uydurmakta bile zorlanıyordu –kiliselerdeki mum sayısının ve ayin sürelerinin sınırlandırılması, cenazelerde (ahşap israfını önlemek için) sahte tabanlı tekrar kullanabilen tabutlar kullanılması, ölülerin öpülmesinin (hastalıkların yayılmasına mani olmak için) yasaklanması, anatomik türlerin balmumundan benzerleriyle değiştirilmesi vs.[11]

10 Teodora Shek Brnardić, "Modalities of Enlightened Monarchical Patriotism in the Mid-Eighteenth Century Habsburg Monarchy", *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, ed. Balázs Trencsényi ve Márton Zászkaliczky (Leiden, 2010), 629–61 (640–5).

11 "Orada çirkin köylülerle..." için, bakınız Derek Beales, *Joseph II: Against the World 1780–90* (Cambridge, 2009), 430. "Herkesi huzuruna..." için, bakınız Beales, *Joseph II: Against the World*, 147; Paul von Mitrofanov, *Joseph II. Seine politische und kulturelle Tätigkeit*, c. 1 (Leipzig, 1910), 275.

On sekizinci asır ortalarına gelindiğinde Aydınlanma mütefekkirleri tek bir dini itikadın gerçek üzerinde mutlak bir tekel sahibi olmaması ve bu bağlamda tesis etmeye çalıştıkları yeni mantık temelli toplumda dini hürriyetlerinde mutlaka sağlanması gerektiği hususunda mutabıktı. Kameralistler de dini nedenlerle nüfusun büyük bir bölümünün ehil iş gücünden hariç tutulmasını ekonomik açıdan zararlı görüyordu. Joseph'in 1781'deki ilk icraatlarından biri annesinin Katolik olmayanlara baskı uygulayan fermanlarını askıya alıp hoşgörü siyasi güdülmesini emretmek oldu. Bunun üzerine Lütheryenler, Kalvinistler, Ortodoks Hıristiyanlar ve (ertesi sene) Yahudiler özgürce ibadetlerini yapmaya başladı, devlet memuru olmalarına, mesleklerini ifa etmelerine ve üniversiteye gitmelerine izin verildi. Birkaç yıl sonra Joseph evliliği kamusal bir sözleşme haline getirdi. Böylece miras ve boşanmayla ilgili tüm davalara artık kilise mahkemeleri değil de sivil mahkemeler bakacaktı.

Joseph'in Katolik inancına olan sadakati onun tam bir din hürriyeti ilan etmesine mani oldu. Bu nedenle kilise inşa etme hakkı sadece büyük Protestan cemaatleriyle sınırlı kaldı ve Katoliklere ait olanlar dışındaki ibadethanelerin ön cephesinin ana meydanlar ya da ana caddelere bakmasına müsaade edilmedi. Üstelik Joseph'in hoşgörü fermanı Lütheryen ya da Kalvinist olmayan "mezhepleri" ihtiva etmiyordu –Üniteryenler, Baptistler, Mennonitler vb. Kanunlardaki bu boşluklar yüzünden ilgili kategoriye dâhil olmadıkları gerekçesiyle pek çok Protestan hâlâ eziyet görüyordu. 1830'lar gibi geç tarihlerde bile mezhepçi oldukları iddiasıyla dört yüz Protestan, Tyrolean Zillertal vadisinden sürgün edildi. Yine de ilan edildiği tarihte Joseph'in fermanı Habsburg topraklarını belki de Avrupa'daki dini açıdan en hür topraklar haline getirmişti.[12]

12 Wilfried Beimrohr, *Die Zillertaler Protestanten oder Inklinanten und ihre Austreibung 1837* (Innsbruck, 2007).

Joseph'in Katolikliğe olan şahsi sadakati kurumlarına da yansımadı. Aydınlanma'dan etkilenen pek çok kişi gibi o da keşişlere tümüyle vakit kaybı gözüyle bakıyordu. Voltaire manastırda kalanlar için "şarkı söyler, yerler ve sindirirler," demişti. Bu arada Viyana'da Ignaz von Born meşhur, keşişleri Linnaeus ilkelerine göre sınıflandırdığı, *Monachologia*'sını yayınladı. "Ölümlülerin en mükemmeli olan insanla hayvanların en aptalı olan maymun arasında yeni bir tür," keşfetmiş gibi yaparak keşişleri davranış ve kıyafetlerine göre beş sınıfa ayırdı –Benediktin keşişleri "hepçil ve nadiren hızlı hareket edip... Para istif etmeye bayılır" Carmelite keşişleri "hırçın ve uçkuruna düşkün... Kavga ve patırtıya bayılır," gibi. Joseph'in 1781'de sansürü gevşetmesiyle manastırları ve kilisenin servetini eleştiren kitapçıklar her yeri doldurdu. Hatta bunların pek çoğu gizlice Joseph'in nazırları tarafından bastırıldı.[13]

1770'lerde Habsburgların manastır siyasetinin deneme alanları Lombardiya ile Galiçya'ydı. Annesiyle birlikte yöneten Joseph bu iki eyalette mürtekip ve sadece manevi mevzularla ilgilendikleri gerekçesiyle –yani keşiş ve rahibelerin dua etmek haricinde işe yarar bir şey yapmadıklarını kastediyordu– 250 civarında dini kurumu kapattı. Papa IV. Pius kaçınılmaz olanı geciktirme gayretiyle 1782 tarihinde Viyana'ya gitti –üç asırdır Alpleri geçen ilk Papa olmuştu. Joseph, Papa Pius'u Hofburg'da ağırlasa da onun misafirliğini "yorucu ve nahoş," olarak tarif etti. Papanın aforoz tehdidine de bozulup danışmanlarından birine "aforoz edilince bile yiyip içmeye devam edebildiğimizi artık biliyoruz," dedi. Papa henüz gelmeden Joseph, Avusturya manastırlarının kapatılmasını emretmişti ve VI. Pius'un ziyareti de bu süreci yavaşlatmayı başaramadı.[14]

13 *Monachologia or Handbook of the Natural History of Monks arranged according to the Linnaean System by a Naturalist* (Edinburgh, 1852), 3, 47–8, 64 (İlk olarak Latince 1783'te basılmıştır). İlave kaynak için bakınız Elisabeth Kovács, "Der Besuch Papst Pius' VI. in Wien im Spiegel josephinischer Broschüren", *Archivum Historiae Pontificiae*, 20 (1982), 163–217 (171–4).

14 Beales, *Joseph II: Against the World*, 233.

Joseph'in siyasetinin hedefi olan dini kurumların sosyal bir vazifesi olmayıp ne hastalara bakıyor ne de eğitim veriyorlardı. İki bin kurumdan yedi yüzü kapatılıp on dört bin keşişle rahibe kovuldu. Manastırlarla toprakları satıldı, elde edilen para ruhban sınıfının eğitileceği seminerler düzenlenmesi için ayrılsa da büyük kısmıyla eski keşiş ve rahibelere emekli maaşı ödendi. Kaldırılan manastırların kütüphanelerinin korunması için de gayret gösterilip koleksiyonları üniversitelere, okullara ve imparatorluk kütüphanesine gönderildi. Fakat kütüphanecilere "on beşinci asırdan falan kalma olup hiçbir kıymeti olmayan bu kitaplara," fazla vakit ayırmamaları tembih edildi. Bunun üzerine bunlarla birlikte taşınması çok zahmetli olan nice şey kaybolup gitti. Diğer pek çoğu da çürümeye terk edildi ya da göllere atıldı. Üçüncü Reich'tan önceki Avrupa'nın bu en büyük kitap imha eyleminde yaklaşık iki buçuk milyon kitap yok edildi.[15]

Joseph'in ilk icraatları hem hâkim entelektüel iklime müsait hem de umumi ön yargılara hitap ettiğinden neredeyse hiç tepki çekmedi. Joseph'in toprak reformu ise hem herkesin talep ettiği bir şey olmadığı hem de kısmen "onun güçlü asillerin burnunu sürtüp onları fakir düşürme," isteğinin bir yansıması olduğundan diğerlerinden farklıydı. Kameralizmin bir kolu olan fizyokrasiye göre ülkenin refahının temeli tarım olup hükümetin ana vazifesi de ziraat ve takasın önündeki engelleri kaldırmaktı. Üreticilerin sırtındaki yük azaltılıp maliye, herkesin ödeyebileceği standart bir emlak vergisi tatbikiyle onların menfaatlerini gözetecek şekilde, yeniden düzenlenecekti. Ticareti iktisadi açıdan gerçek servet üretmeyen "steril" bir faaliyet olarak gördüğünden kesinlikle hatalı olan fizyokrasinin cetvel ve uzun matematik formüllerine olan düşkünlüğü hayret vericidir. Bu görüş Joseph'i de tesiri altına alarak onun imtiyazlı sınıflara karşı düzenleyeceği saldırılara entelektüel bir zemin teşkil etti.

15 "On beşinci asırdan falan kalma..." için, bakınız S. Laschitzer, "Die Verordnungen über die Bibliotheken und Archiven der aufgehobenen Klöster in Oesterreich", *MIÖG*, 2 (1881), 401–40 (431).

Joseph, Bohemya'dan başlayarak tüm topraklarında serfliği lağvetti. Toprak sahibiyle köylü arasındaki baskı temelli ilişkiyi tasvir etmek için bambaşka bir alandan aldığı "hayat sahipliği" (*leibeigenschaft*) terimini kullanıp serfliğin lağvedilmesinin "mantık ve insanlık sevgisinin," gereği olduğunu ilan etti. Joseph'in fermanına göre o tarihten itibaren köylüler lordlarının iznine ihtiyaç duymadan topraklarını terk edip evlenebilecekti. O tarihe gelindiğinde çoğu zaten bunları yapabiliyordu. Sonra da köylülerin ektikleri toprakları satın almasına izin verilmesini ve lordlarına borçlu oldukları hizmetlerinin de tek seferlik bir ödemeye çevrilmesini emretti. Değişimi hızlandırmak isteyen otuz bin köylü 1784'te Transilvanya'da ayaklanıp Joseph'in programına hizmet ettikleri zannıyla lordlarını öldürdü. İsyanın elebaşları tutuklandı, işkence gördükten sonra araba tekerleklerine bağlanarak uzuv ve kafaları ezildi.[16]

Bildiğinden şaşmayan Joseph köylülerin tüm mecburi vazifelerini para ödemesine çevirip vergi yükünün eşit paylaşılmasını sağladı. Asillerin vergi muafiyeti kaldırılıp tek bir arazi vergisi uygulandı. Joseph verginin adil olması için yönettiği topraklardaki tüm arazinin yeniden ölçülmesini emretti. Böylece kimin ne kadar araziye sahip olduğu ve ne kadar vergi ödemesi gerektiği ortaya çıkacaktı. Bu Macaristan'da krize neden oldu. Öncelikle Macar asilleri vergi muafiyetini tarihi bir imtiyaz olarak görüyordu ve statü ve servetlerindeki azalma hiç de hoşlarına gitmedi. İkinci olarak Macar asilleri asırlardır hanedana ya da komşularına ait olan arazileri kullanırdı ve aidiyetle ilgili mahkemelerin bir çözüme kavuşmadan uzayıp gitmesinden de gayet memnundular. Arazi incelemesi eski ihtilafları tekrar su yüzüne çıkaracak ve asilleri masraflı ve sonu olmayan davalarla karşı karşıya bırakacaktı.

Macar asilleriyle ilişkiler zaten pamuk ipliğine bağlıydı. Fakat Macaristan itaat edip tarihi müesseselerini ortadan kaldırana kadar

16 "Mantık ve insanlık sevgisinin" için, bakınız Renate Blickle, *Politische Streitkultur in Altbayern* (Berlin and Boston, 2017), 105.

Joseph'in tüm topraklarını birleştiren müşterek bir hükümetin temelini atma hayalleri havada kalacaktı. O nedenle 1780'lerde Joseph, Macaristan'daki resmi dili Latinceden Almancaya çevirip yerel idareleri ortadan kaldırarak seçilmiş idarecileri atanmış memurlarla değiştirdi ve hiçbir meclisi de toplantıya çağırmadı. En fenası Macar kralı olarak taç giymeyi reddetti çünkü yemin ederek krallığın hürriyetlerini teyit etmek gibi bir niyeti yoktu. Onun yerine Bratislava Şatosu'ndaki Macaristan Mukaddes Tacını alarak Viyana'daki hazinesindeki diğerleri arasına koydu.

Joseph'in tutumu tüm Macaristan'da vatanperver duyguları körükledi. Misli görülmemiş bir hakaret olarak gördükleri bu şeye karşı pek çok Macar asili Macar tarzında karşılık vermesi gerektiğini düşündü. Diğerleri, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'ni yanlış anlayarak, Joseph'in despotluğunun yerle bir ettiği Habsburg hanedanıyla Macar asilleri arasındaki bir anlaşmadan bahsettiler. Prusya ile yapılan görüşmeler hoşnutsuz Macarların şüpheli hürriyetlerini savunmak adına dış yardım almaya hazır olduklarını da gösteriyordu. Bu arada Avusturya Alçak Ülkelerinde, muhafazakârlar ve ilericilerin Joseph'in Brüksel merkezli idaresini devirmek için istemeden de olsa bir araya gelmesiyle, bir iç savaş baş gösterdi. Tirol'ün batısındaki uykucu Vorarlberg de Katolik Kilisesini müdafaa etmek için ayaklanan köylülerce yakıldı.[17]

Bu kritik noktada Joseph'in dış siyaseti çözüldü. Maria Theresa, Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki Alman prensleriyle birlikte hareket ederek Avusturya Veraset Savaşları ve Yedi Yıl Savaşlarında onları kendi safına çekmeyi başarmıştı. Cinsiyetine rağmen Kutsal Roma İmparatorluğu'nun önderliğini elinde tutup Prusya tehdidine karşı diğer prensleri kendisini desteklemeye ikna edebilmişti. Joseph ise yeni Köln başpiskoposunun tayinine karışıp gizlice Avusturya Alçak Ülkelerini Bavyera ile takas etmeye kalkarak onları gücendirdi. Anlaşma mantıklıydı çünkü uzak bir ülkeyle Avusturya topraklarına yakın olanı takas etmek istemişti

17 Bu hakaretle ilgili bilgiyi merhum Domokos Kosáry'e borçluyum.

fakat Joseph'in müzakereleri yürütüş tarzı yüzünden Kutsal Roma İmparatorluğu prensleri onu kurulu düzenlerine karşı tehdit olarak görmeye başladı. 1787'de Rusya'yla ittifak yapılarak Türklere karşı başlatılan savaş felaketle sonuçlanınca Joseph Macaristan'dan asker istemek zorunda kaldı. Ödediği bedel çok ağır oldu –dini hürriyet tanıyıp serfliği lağveden ilk yaptıkları haricindeki tüm ıslahatlarından vazgeçti.

Joseph birkaç sene acı çekip kan kustuktan sonra Şubat 1790'da veremden öldü. Son talimatlarından birinde tabutunun üzerine "burada yapmaya çalıştığı her şeyde başarısız olan Joseph yatmaktadır," yazılmasını istedi. Joseph'in talimatı duymazdan gelinse de yazılmasını istediği şey ancak kısmen doğrudur. Joseph'in büyük kameralist ve fizyokratik deneyi terk edip Macaristan'la birleşme çabasından geri adım attığı doğrudur. Fakat diğer taraftan da nelerin yapılmasının mümkün olabileceğini göstermişti. Herkesin menfaati doğrultunda hareket eden alicenap bir devlet aynı zamanda insanların refahı için gereken siyaset ve araçları da üretebilirdi. Hükümdarın elindeki vasıtalar bu amaç uğruna bir makine gibi tertip edilebilir, bürokratlar tepeden gelen talimatları yerine getirip hükümdarın iradesini kendi hayrı için disipline sokulan, askere alınan ve sayılan bir halka tatbik edebilirdi. Habsburg bürokratları mason bağlantıları sayesinde zaten kendilerini yönetici seçkin ve bilgiyi paylaşan kardeşler olarak görüp üstün olduklarına inanmışlardı. Artık II. Joseph sayesinde bir vazifeleri de vardı –toplumun daha iyi hale getirilmesi. Bu AEIOU ya da EUCHARISTIA'dan farklı bir ülkü olsa da en az o kadar iddialı bir teşebbüs olan yeni devlet biliminin de temellerini atmıştı.

20

Arşidüşes ve Habsburg Alçak Ülkeleri

1760 sonlarında Maria Theresa, Tirol'e bağlı Innsbruck'taki Habsburg sarayında yer alan Devler Salonu'nun (*Riesensaal*) tadil edilmesini istedi. Salonunun duvarlarını süsleyip ona adını veren dev Herkül fresklerinden hiç haz etmemişti çünkü "ortalıkta aşırı çıplaklık mevcuttu." Alışık olduğu üzere Fransızca ve Almanca karışık yazarak şu talimatı verdi: "*il y aura der Familiensaal anstatt deren risen* –Devlerin yerine bir aile salonu olmalı." Salon buna uygun olarak yenilendi, freskler duvar kâğıtlarıyla örtülüp aile üyelerinin portreleri asıldı fakat salonun ismi değiştirilmedi.[1]

Yenilenen Devler Salonu, Maria Theresa'nın doğurganlığını yüceltiyordu. Salonun dibinde kocası İmparator Francis Stephen ve varisi II. Joseph'le birlikte resmedilmişti. Duvarlarda ise diğer on beş çocuğunun dev portreleri asılı olup ölü olanlar resimlerde keruvlarla birlikte bulutların üzerinde geziyordu. Maria Theresa'nın çocuklarının portreleri üzerinde onun yirmi torununun ve itibarlı damatlarından birkaçının resmi olup henüz doğmamış olan torunlarına da yer ayrılmıştı. Aile galerilerinin çoğunu ataların portreleri işgal ediyor olsa da Devler Salonu geleceğe bakıyordu –soyunun tükenmesi tehlikesini atlatıp doğurgan kraliçe-imparatoriçe sayesinde geleceğe çok daha güvenle bakan bir hanedan.

Maria'nın on altı çocuğu içerisinde on biri kız olup onlardan üçü küçük yaşta öldü. Hayatta kalan sekiz kadın, Devler

1 Benedikt Sauer, *The Innsbruck Hofburg* (Vienna and Bolzano, 2010), 45.

Salonu'nda güzel, zengin ve üzerlerinde en pahalı kıyafetler olduğu halde resmedildi. Birkaçının ayaklarının dibinde sadakatin simgesi olan köpek yavruları vardı. Artık evlilik pazarında olmamalarına rağmen kocalarının itibarını artıracak münasip eşler olarak gösterilmişlerdi ve onların çocuklarının da ileride iyi eşler olacağı şüphesizdi. Sülalenin erkek üyeleri ise askeri pozlar verirken kimi zaman da arka plana savaş sahneleri eklendi.

Habsburg kadınlarının temel vazifesi erkek varis doğurmaktı. Kadının güzel olması tercih sebebiydi çünkü böyle olduğunda erkeğin vazifesi, bilhassa da rahmin kuruyup kalmaması için sürekli kayganlaştırılması gerektiğine inanıldığından, daha da kolaylaşırdı. VI. Charles evleneceği kadın olan Elizabeth Christine'in (Beyaz Zambak) beklediği gibi çıktığı zaman nasıl rahat bir nefes aldığını günlüğüne kaydetmişti "–kraliçe geldi... Kraliçe güzel, hoş ve iyi." Kraliçelerden de hacca gidip dini merasimlere katılarak, fakirlerin ayaklarını yıkayarak (neyse ki önceden yıkanırlardı) ve dul kalmaları halinde yakındaki bir manastırda inzivaya çekilerek mütevazılık ve dindarlık sergilemeleri beklenilirdi. Bir erkek evlat doğuramamak genelde manevi bir kusura bağlandığından doğurganlıkla dindarlık arasında yakın ilişki vardı.[2]

Habsburg kadınlarının eğitimi onlardan beklenilenlere denkti. Yüksek ihtimalle yabancı biriyle evleneceklerinden önce lisan öğrenirlerdi. O yüzden onlara Latinceye ek olarak İtalyanca, Fransızca, İspanyolca da öğretilirdi. Habsburg kadınları asil muhataplarıyla genelde, "hizmetkârları gibi sıradan biçimde", Alman lehçesiyle konuşurdu. (Maria Theresa'nın Almancası çok kabaydı.) Lisana ek olarak kızlara müzik, dans, resim ve dikiş öğretilirdi. Fakat erkekler gibi kameral bilim, coğrafya ve arma tasarımı dersleri almazlardı. İmparator Charles'ın Maria Theresa'nın onun yerine geçeceğini bildiği halde onun eğitiminde herhangi bir değişikliğe gitmemiş olması çok şaşırtıcıdır. İmparatoriçenin

2 Charles W. Ingrao ve Andrew L. Thomas, "Piety and Patronage: The Empresses-Consort of the High Baroque", *German History*, 20 (2002), 20–43 (21).

daha sonra "babam bana iç ve dış işlerin nasıl yürütüleceğini öğretmeye hiç zahmet etmedi," diye şikâyet etmesinden de anlaşılacağı gibi tahta çıkışı çok daha zorlu oldu. Buna rağmen kendi kızlarının eğitim yelpazesini genişletmeye kalkmayıp onlara siyasetten uzak durmalarını tavsiye etti.[3]

Devler Salonu'ndaki kadın porteleri arasında bir istisna mevcuttur. Mevzubahis istisna Maria Theresa'nın hayatta kalan en büyük kızı ve Ignaz von Born'un yoldaşı muhtemelen mason ve nihayetinde bir başrahibe olacak olan Arşidüşes Maria Anna'dır. Kendisine eş olarak seçeceği kişinin aynı zamanda onun 7923 mineral örneği, 195 farklı türde korunmuş böcek ve 371 iğnelenmiş kelebekten mürekkep koleksiyonuna da ev sahipliği yapması gerekirdi. Onu üzerinde evrak, kitaplar ve bir dünya küresi olan çalışma masasının yanında gösteren portresi damat adaylarını uzak tutacak bir ikaz mahiyetindedir. Kadın kalemini işaret etmektedir. Ressam van Meytens bize onun Habsburg sülalesi için evlenip çocuk yapmaktan fazlasını düşünüp bilgi âlemiyle de ilgilenen bir mavi çoraplı olduğunu söyler.

Maria Anna örneği kadınların sadece üreme makinesi ve dindarlık nişanesi olarak görülmediklerini göstermektedir. Kadınların başta siyaset olmak üzere diğer mecralara yönelmeleri de mümkündü. Habsburg hükümdarları sülalelerine mensup kadınları naip ve vali yapmıştı. Bu yolda en büyük adımı atan 1507 tarihinde Burgonya ve Alçak Ülkelerin idaresini dul kızına devreden I. Maximilian'dır. Fakat İspanyol bağlantısı da önemliydi çünkü Aragon ve Kastilya kadınları idareci olarak kabul edilme

3 "Babam bana iç ve dış işlerin..." için, bakınız C. A. Macartney, *The Habsburg and Hohenzollern Dynasties in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* (New York, 1970), 97; *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Bölüm 3, 2. b., ed. Werner Besch vd. (Berlin and New York, 2003), 2974; Karl Vocelka, *Die Familien Habsburg und Habsburg-Lothringen. Politik, Kultur, Mentalität* (Vienna, Cologne, and Weimar, 2010), 106; Elisabeth Kovács, "Die ideale Erzherzogin. Maria Theresias Forderungen an ihre Töchter", *MIÖG*, 94 (1986), 49–80 (50–1, 74).

ya da mirastan eşit pay alma hususlarında biraz sorun yaşardı. On sekizinci asır müddetince asil İspanyol kadınları yerde bağdaş kurarak otursa da bu onların en yüksek mevkilerde görev almasına mani olmadı. On altıncı asırda İmparator Şarlken güzel karısı Portekiz Prensesi Isabella'yı İspanya naibi olarak tayin etti. Habsburg İspanyol hanedanının son üyesi II. Charles'ın naibi ya da "küratörü" olan dul annesi Avusturyalı Mariana genç krala nefes aldırmadığı gibi siyasi beceriksizliği de dilleri destandı.[4]

Alçak Ülkelerin mutlaka hanedan mensupları tarafından yönetilmesi gerekse de bu makama münasip birini bulmak daima mümkün olmazdı –işte gayrı meşru Don John'a sıra gelmesinin nedeni buydu. Bu boşluğu doldurmak içinse kadınlar devreye girdi. On altıncı asrın yarısından uzun bir süre valiler kadındı –Avusturya Arşidüşesi Margaret, Macar Kraliçesi Mary ve hem gayrimeşru hem de kadın olan Parma Düşesi Margaret. II. Philip 1598'de İspanyol Alçak Ülkelerini yönetme hakkını birkaç kez kızı Isabella ile aynı zamanda Philip'in yeğeni olan kocası Albert'e devretti. Evlilikleri müddetince Isabella, Albert'e "kuzenim," diye hitap etmişti.

Philip, Alçak Ülkeleri Albert ile Isabella'nın çocuklarının yönetmesini tasarlasa da çiftin çocuğu olmadı. 1621'de Albert'in ölümü üzerine Isabella, Brüksel'deki sarayından papağan ve cüceleri çıkardı, saçını kesti ve rahibeler gibi giyinip yaşamaya başladı. Ona rağmen 1633 tarihindeki ölümüne kadar yönetmeye, arşidüşes olarak değil de, IV. Philip'e bağlı sıradan bir vali olarak devam etti. Bilahare Alçak Ülkelerin idaresi dönüşümlü olarak İspanya kralının akrabalarına ve onların olmaması halinde de Kastilyalı ya da Portekiz asillere devredildi.[5]

4 Mercedes Llorente, "Mariana of Austria's Portraits as Ruler-Governor and Curadora" *Early Modern Habsburg Women*, ed. Anne J. Cruz ve Maria Galli Stampino (Abingdon and New York, 2016), 197–224.

5 Luc Duerloo, *Dynasty and Piety: Archduke Albert (1598–1621) and Habsburg Political Culture in an Age of Religious Wars* (London and New York, 2012), 519.

İspanyol Alçak Ülkeleri, günümüzde yaklaşık olarak Belçika ve Lüksemburg'a denk gelen, on eyaletten oluşurdu ve Liege piskoposluğu tarafından tam ortadan bölünmüşlerdi. Her eyaletin kendine has ve gelecek valinin gözetmekle sorumlu olduğu "hakları, hürriyetleri, imtiyazları, gelenekleri ve adetleri vardı." sadece Brabant'ta bunların kâğıda dökülmüş olması valilere diledikleri gibi yorumlama imkânı sunuyordu. Yine de verginin belirlenmesi için, valinin yetkilerini büyük ölçüde sınırlayan, cemiyet temsilcilerinin rızası gerekirdi.

İspanyol Alçak Ülkeleri Flaman ve İspanyol kültürünün senteziydi. Şehirlerde hem aslı hem de tercümesi İspanyolca olan oyunlar sergilenirdi –sadece Lope de Vega'nın Flamanca on dokuz tercümesi vardı. Flaman sanatçılarının eserlerini krala ek olarak İspanyol zenginler de satın alırken Albert ile Isabella, Rubens'in eserlerini Brüksel'deki Coudenberg Sarayı ve İspanya'daki kiliselere koymak için aldı. Bu Habsburgların dindarlık söylemini pekiştiren bir davranış bir şeklidir: Ekmek şarap ayinine gösterilen hürmet ve Bakire Meryem kültü. Diğer taraftan sadece 1638-1647 yılları arasında yüzden fazla Flaman kadın Antwerp garnizonundaki İspanyol askerlerle evlendi. Flamanca bile zamanla İspanyolcadan etkilenmeye başladı.

Din her şeyi birbirine bağlayan çimentoydu. Alçak Ülkelerin on altıncı asırda kuzeydeki Protestan ve güneydeki Katolik bölge olarak ikiye bölünmesi 150.000 kadar insanın mülteci olarak İspanya hâkimiyeti altındaki güney eyaletlerine göç etmesine neden oldu. İspanya Alçak Ülkeleri, Barok Katolikliğinin özü ve görüntüsünü kabul ettiğinden Avrupa'nın hiçbir yerinde orada olduğu kadar yoğun miktarda yol kenarı şapeli, türbe ve heykel bulmak mümkün değildi. Dini tarikatlar ve bilhassa da Cizvitler hem insanları Katolik yapmaya uğraşıp hem de dinin etkisini artırdı. 1640'lara gelindiğinde Cizvit "Flaman-Belçika Eyaletinde" neredeyse dokuz yüz Cizvit rahibi vardı –her 10.000 kişiye İspanya'da beş Fransa'da da sadece bir Cizvit rahibi düşerken orada sekiz tane düşüyordu. Papaz okulları hem ülke dâhilindeki hem

de Latin Amerika, Angola ve Çin'deki Cizvit misyonlarını beslemek için durmadan papaz üretti.[6]

İspanya Veraset Savaşlarında İspanyol Alçak Ülkeleri önce Fransız akabinde de kısa süreliğine İngiliz ve Hollandalılar tarafından işgal edildikten sonra 1713-1714'te anlaşmayla VI. Charles'a devredildi. Rastatt Anlaşmasına göre Charles artık Avusturya Alçak Ülkeleri olarak bilinen eyaletlerin hürriyetlerini muhafaza etmekle yükümlüydü. Charles'ın hizmetindeki mürtekip bir Sardunyalı olan Marquis de Prie, imparatorun zaferlerini gösteren tablolar sergilediği ve genelde olduğu gibi şehir milisleri yerine filintacı ve humbaracıları topladığı, büyük merasimlerde hükümdar adına sadakat yeminlerini kabul ederdi. Fakat her merasimin öncesinde Habsburg idaresinin gücünü sınırlayan eyalet meclisleriyle sıkı pazarlıklar yapılırdı. Merasimde kullanılacak havai fişeklerin masrafı dahi müzakere mevzuuydu. VI. Charles'ın askeri güç gösterisine rağmen Avusturya Alçak Ülkeleri gayri ihtiyari İspanyollar tarafından yönetilmeye devam edildi.[7]

İspanyol selefleri gibi VI. Charles ile Maria Theresa da kadınlar da dâhil olmak üzere akrabalarını vali olarak görevlendirdi. Seksen senelik Avusturya hâkimiyetinin otuz senesinde bu vazifeyi arşidüşesler ifa etti. Buna Maria Theresa'nın yengesi ve Mons'taki St. Waltraud manastırının baş rahibesi olan Anne Charlotte'un uzun süre valilik yapan Lorriane Prensi Charles Alexander'ın (1744-1780) *Madame Royale*'i olarak görev yaptığı yirmi yıllık süreyi de (1754-1773) eklememiz gerekir. Alçak Ülkelerin hem ıslahatçı hem de bölücü siyasete karşı hassas siyasetinde kadın yöneticiler genelde bağımsız politikalar takip edip imparatorluk adına nezaret etmesi için Viyana tarafından tayin edilen elçilere her fırsatta mani oldular. Fakat ne Charles ne de

6 Geoffrey Parker, "New Light on an Old Theme: Spain and the Netherlands 1550– 1650", *European History Quarterly*, 15 (1985), 219–36.

7 Klaas Van Gelder, "The Investiture of Emperor Charles VI in Brabant and Flanders", *European Review of History: Revue européenne d' histoire*, 18 (2011), 443–63 (453–4, 460).

Maria Theresa valileri kızdırmak ya da siyasi istikrarı bozmak istemiyordu. Avusturya Alçak Ülkeleri kendi masraflarını fazlasıyla karşıladığı gibi Maria Theresa'nın oğlu Maximilian Francis'in Köln Başpiskoposu olmasını sağlayan seçim satın alınırken kullanılan "örtülü ödeneğe" de katkıda bulunmuştu.[8]

Avusturya idaresinde ticaret ve sanayi gelişti. Uluslararası ticareti kolaylaştıran yol ve kanalların inşa edilmesiyle gümrük gelirleri ikiye katlandı. Başrahibe kız kardeşinin desteklediği Lorraine Prensi Charles Alexander yeni kurulan bilim akademisine mali destek verdi, Louvian-Dyle kanalının genişletilmesine nezaret etti ve elektrik, hava basıncı ve termodinamikle alakalı ilk araştırmaları destekledi. Kardeşi Lorraine Prensi Francis Stephen gibi Charles Alexander da masondu. Aynı zamanda iflah olmaz bir kadın düşkünü olup Casanova'yla da bir metresi paylaşmışlardı. Günümüze ulaşan "davranış şekillerinde" tiyatrolarda kadınlara başla ya da gözle işaret vererek yakınlaşmanın mümkün olabileceği yazılıdır –yakayı düzeltmek özel olarak buluşma isteğini gösterir, enfiye çekmek kabinine davettir vs.[9]

Gelişmelere rağmen Avusturya Alçak Ülkelerinin ekonomisi tarıma bağlı kalmaya devam etti ve II. Joseph'i son derece rahatsız edecek biçimde toprak sahipleri pek çok eyalet ve şehir meclisinde söz sahibi olmayı sürdürdü. Dini açıdan da Avusturya Alçak Ülkeleri bir müze gibiydi. "Katolik Aydınlanma" Katoliklikle bilimsel merakı uzlaştırmaya, ruhban sınıfının suiistimallerine mani olmaya çalışan yöneticileri desteklemeye ve insanları toplu merasimlerden ziyade şahsi dindarlıkla ruhlarını temizlemeye yönlendirmeye çalışıyordu. Avusturya Alçak Ülkelerinin kadın idarecilerininse bununla alakası yoktu. Arşidüşes Maria Elizabeth, selametin sadece Tanrı'nın lütfuna bağlı olduğu ve bu lütfun da çok az kişiye bahşedildiğine inandığından merasimlerden uzak basit bir dini

8 Derek Beales, *Joseph II: Against the World 1780–90* (Cambridge, 2009), 137.

9 Michèle Galand, *Charles de Lorraine, gouverneur général des Pays-Bas autrichiens (1744–80)*, (Brussels, 1993), 28–30; Heinrich Benedikt, *Als Belgien österreichisch war* (Vienna and Munich, 1965), 109.

anlayışı tercih eden, Jansenizm'in yayılmasına 1730'larda mani oldu. VI. Charles arşidüşese itidal çağrısında bulunsa da o Jansenist din adamlarını tutuklattı. Ayrıca, firari askerler tarafından suiistimal edilmesine rağmen, imparatorun kiliselerin sığınma haklarını lağvetmesi talebini de reddetti.[10]

Katolik Aydınlanma'nın en büyük hedefi teolojilerinin dogmatik olduğu düşünülen Cizvitlerdi. Fakat Avusturya Alçak Ülkelerinde Charles Alexander ile kız kardeşi onların nüfuzunu azaltma ve rahip yetiştirme yetkisini ellerinden alma taleplerini reddetti. Ayrıca ikisi de Cizvit günah çıkartan papazlarını yanlarında tuttular. Avusturya Alçak Ülkelerinde dini eserlerin ve Jansenistlere ait çalışmaların sansürlenmesi, Viyana da bile tam tersi olduğu halde, artarak devam etti. Jansenistlerin tasarruf mantığından uzak olan manastırlar da lükslerini muhafaza etmeyi sürdürdü. Gent'teki St. Peter manastırının keşişleri 1789 gibi geç bir tarihte bile baş keşişlerinin cenaze töreninde et ve mersin balığı da dâhil olmak üzere balık, ananas tatlısı, kavun ve armutla başlayıp kahve ve likörle devam edip istiridyeyle biten bir ziyafet vermişlerdi.[11]

Charles Alexander'ın azizeden farksız kız kardeşi Anne Charlotte'un 1773 tarihinde ölmesini müteakip kardeşi metresini eşi ilan edip ilişkisine hiç sorun yaşamadan devam etti. Pek çok zengin çapkın gibi Charles Alexander da herkesin gözdesiydi. Genelde eli sıkı olan eyalet meclisleri bile oy birliğiyle onun, açılışına bir Roma imparatoru gibi katılacağı, bronz heykelinin yapılmasına karar verdiler. Günümüze ulaşan prensin günlüğünde uzun öğle yemekleri, av, tiyatro ve kâğıt oyunlarıyla geçen boş günler anlatılır. Charles Alexander, 1780'de öldü. Onun ölümüyle II. Joseph uykudaki Avusturya Alçak Ülkelerinin altını üstüne getirdi.[12]

10 Sandra Hertel, *Maria Elisabeth. Österreichische Erzherzogin und Statthalterin in Brüssel (1725–1741)*, (Vienna, Cologne, and Weimar, 2014), 222–33.

11 *Derek Beales, Prosperity and Plunder: European Catholic Monasteries in the Age of Revolution, 1650–1815* (Cambridge, 2003), 215.

12 Benedikt, *Als Belgien österreichisch war*, 110–11; Michèle Galand, "Le journal secret de Charles de Lorraine, gouverneur-général des Pays-Bas autrichiens", *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 62 (1984), 289–301.

Maria Christina, İmparatoriçe Maria Theresa'nın gözde kızı olup onun isim yortusunda doğmuştu. Genç "Mimi'nin" 1760'ların başlarında II. Joseph'in ilk karısı Parma Düşesi Isabella ile yoğun bir ilişkisi vardı. Belki o bunu cinsel bir şey olarak görmemişti fakat onun Isabella'ya gönderdiği mektuplar fiziki ilişkileri bakımından su götürmeyecek kadar kesindir –"Seni çok seviyor ve öpmeyi özlüyorum... Seni öpmek ve senin tarafından öpülmek istiyorum... Senin meleğinkine benzeyen minik kalçanı öpüyorum," (*ertzenglishes arscherl*) gibi. Isabella 1763'te çiçekten ölünce Mimi de üzüntüsünü dindirmek için topraksız Saksonyalı Albert'le evlendi. Maria Theresa genç prense bolca içi boş unvan yüklemiş olsa da Silezya'dan geriye kalan yer olan Cieszyn (Teschen) dukalığı hiç de fena değildi.[13]

Mimi'yi kendine yakın tutmak isteyen Maria Theresa, Albert'i Macaristan'daki naibi olarak tayin etti (daha müsait olan palatin makamı Maria Theresa'nın, hiç istemediği, meclisi toplantıya çağırmasına bağlıydı). On beş sene müddetince Albert, Macaristan'ı, Viyana'ya atla iki günlük mesafede olan, Bratislava'daki başkentten büyük bir sebatla idare etti. Albert karısına ne kadar düşkünse masonluğa da o kadar düşkündü. Mimi'nin 1798'deki ölümü üzerine bu iki sevgisini Viyana'daki Augustinian Kilisesi'ndeki sıra dışı derecede farklı olan mermer mezarda bir araya getirdi. Canova tarafından yapılan mezar mason piramidinin bir tarafına yapılmış bir yoldan aşağı inen yas tutan insanları göstermektedir. Fakat Her Şeyi Gören Göz'ün yerine Mimi'nin kafasını profilden gösteren bir madalyon koymuştur. Mozolenin üzerinde Hıristiyanlığa dair hiçbir şeyin olmaması da daha da şaşırtıcıdır.

II. Joseph 1780'de Albert'le Mimi'yi Avusturya Alçak Ülkelerinin müşterek valisi tayin edip Kont Belgiojoso'yu da Joseph'in

13 "Seni çok seviyor..." için, bakınız Friedrich Weissensteiner, *Die Töchter Maria Theresias* (Vienna, 1994), 72–3; Krisztina Kulcsár, "A helytartói státus. Albert szász herceg (1738–1822) kinevezése és évtizedei Magyarországon", *Aetas—Történéttudományi Folyóirat* (2002), 51–66 (57).

kilise ve devlet ıslahatı tasarılarını ifa etmesi vazifesiyle tam yetkili elçi olarak gönderdi. Böylece valilerin yetkileri sembolik hale gelmişti. Her ihtimale karşı Joseph onlar oraya varmadan önce kendisi oraya gitti. Bir merasim düzenlemeden seyahat etmiş, otellerde kalmış, ama arzuhalleri dinleyip memurları sorgulamaya ve van Eyck'in Gent'teki mihrap süslemesinin, Âdem ile Havva müstehcen olduğu için, kaldırılmasını emretmeye vakit bulmuştu (sonunda bu rahatsız edici eserin üstünün boyanmasına karar verildi). Ziyareti iki aydan kısa sürmesine rağmen Joseph her şeyi gördüğüne ikna olduğundan Albert'le Mimi'nin nasihatlerini dinlemeye gerek kalmadığına hükmetti. Onlara da açıkça söylediği gibi nazırlar liyakat ve münasipliklerine göre seçilirken valilerin tek özelliği prens olmalarıydı.[14]

Joseph diğer yerlerde tatbik ettiği kilise ıslahatlarının aynılarını burada da yaparak hoşgörü ve medeni nikâh talimatı verdi, 160 dini kurumu kapattı, çoğu dini festivali yasakladı ve rahiplerin eğitimini tek bir okulla sınırlandırarak merkezi hale getirdi. Joseph yeni papaz okulunun müdürlüğüne, erken dönem kilise tarihi üzerine yaptığı araştırmalar yüzünden Katolik teolojisinin büyük bölümünü reddeden, taviz vermez Jansenist Ferdinand Stöger'i tayin etti. Talebeler okula kayıt olmayı reddetti, sokaklarda gösteriler yaptı ve Stöger'in kuklasını astı. Belgiojoso'nun gönderdiği birlikler onları dağıttı. Yılmayan Joseph devam ederek 1787'de tarihi eyaletleri ilga etti, onların yerine kurduğu dokuz bölgeyi yönetecek memurlar tayin edip ihtiyaç fazlası pek çok yerel mahkemeyi ortadan kaldırdı.

Joseph'in ıslahatları toplumun tüm kesimlerini ve her kurumu tehdit etti. Kalan darbeyi de vergilerin artıp insanların zorla askere alınacağı dedikoduları halletti. 30 Mayıs 1787'de bir kalabalık, cinayet ve yağma haberleri arasında, Brüksel'in merkezini işgal etti. Gece vakti ana caddeye bakan bir balkonda beliren Albert ile Mimi, Joseph'in tüm kanunlarını geri çekeceklerine söz

14 Beales, *Joseph II: Against the World*, 504.

vererek kalabalığı sakinleştirdi. Asiler dağıldı, kilise çanları çaldı ve ertesi gün iki vali arabayla şehri gezerken insanlar tarafından sevgi gösterileriyle karşılandı. Brüksel'deki saray nazırı Mimi'nin zekâsının günü kurtardığını düşünse de Mimi'nin kendisi bundan o kadar emin değildi. Günlüğüne "umarım bize gösterilen bu muhabbet bizim sonumuz olmaz," diye yazdı.[15]

Joseph'in nazırları valilerin eylemlerini övse de Joseph onların yaptığının kabul edilemez bir teslimiyet olduğunu söyledi. Belgiojoso'nun görevden alınması gibi birkaç taviz verse de sonunda önceki düzenlemelerini tekrar yürürlüğe koyup asker toplamaya başladı. Avusturya Alçak Ülkelerindeki generale gönderdiği mektupta "göz korkutmaktan çekinmeyip tehdit ettiğinde söylediğini yap ama her şeye rağmen başlarının üzerinden ateş etmeye ya da kurusıkı kullanmaya gayret et," dedi. Fakat Joseph'in kullanmaya niyetli olduğu askerler Avrupa'nın diğer ucundaki Türklerle savaşmak için gönderilince Alçak Ülkeler tehlikeli biçimde savunmasız kaldı.[16]

O tarihe kadar dini ve siyasi statükoyu korumak maksatlı olduğundan muhafazakâr olan ihtilal radikalleşti. Artan biçimde sınır ötesindeki Fransa'da olup bitenlerden etkilenen "demokratik" siyasetçiler Joseph'in hayal gücünü bile zorlayacak bir sosyal reform programını devreye soktular. Muhafazakâr ve radikal devrimler 1789'da birleşti ve milisleri Avusturya ordusunu silip süpürdü. Ertesi senenin başında eyalet temsilcileri, Belçika ismini ilk kez resmen kullanarak, Belçika Birleşik Devletleri'ni ilan etti. O tarihe gelindiğinde Albert ile Mimi sürgün edilmişti ve Joseph de ölüm döşeğindeydi.

Joseph son mektubunu Mimi'ye gönderdi. Kısa fakat sıcak bir mektuptu –onu uzaktan kucaklayıp ona elveda diyordu. Aslında Joseph, Mimi'yi önce annesinin sonra da, çok sevdiği, ilk

15 Hanns Schlitter, *Die Regierung Josefs II. in den österreichischen Niederlandern*, c. 1 (Vienna, 1900) 92.

16 "Göz korkutmaktan çekinmeyip..." için, bakınız T. C. W. Blanning, *Joseph II* (Harlow, 1994), 174.

karısı Isabella'nın sevgisini çaldığı için hiç affetmemişti. Fakat Isabella'nın gönderdiği gizli mektupları bilse mutlaka şok olurdu. Isabella ölüm, felsefe ve ticarete dair görüşlerini "İnsana Dair bir Makale" isimli kısa bir metinde topladı. İnsanın boş, bencil, narsist ve mantıksız –ki bu vasfın kadınlara mahsus olduğunu söylemişti– "işe yaramaz hayvanlar" olduğunu söyleyerek onları yerin dibine sokmuştu. Erkeğin asıl önemi yaptıkları hatalarla kadınların erdemini ön plana çıkarmaktı ve Isabella'ya göre kadınların köleliği günün birinde onların üstünlüğü haline gelecekti. Yazının diğer yerlerinde prenseslerin kaderlerine lanet okumuştu –mutsuzluk, hizmetkârlık ve adab-ı muaşeret tantanası.[17]

Isabella'nın neden lanet okuduğunu anlamak zor değildir. Parma'daki, kadınların beyinsiz fakat bariton şarkıcı Farinelli'nin tabiriyle "müthiş derecede uysal periler" gibi davranmasının beklendiği, çok katı bir sarayda yetiştirilmişti. Peri olmalarına rağmen bile kalçalarına taktıkları ve maksadı hem doğurganlıklarını hem de kıymetli kumaşıyla ailesinin servetini göstermek olan büyük panierler yüzünden siluetleri şekilsiz görünürdü. Moda aynı olsa da Viyana ve Habsburg saraylarının davranış tarzı farklıydı. Bu mekânlarda kadın dindarlığıyla hamileliğinin mahrem dünyaları arasındaki alan düzenli olarak, erkek egemen kamu alanına geçen, arşidüşesler, eşler ve dullar tarafından işgal edilirdi. Portrelerinde yukarıdan aşağı bize bakarlar –kendinden emin biçimde masalarında oturan kadınlar ve yanlarında taçlar, dünya küresi bazen de evraklar.[18]

Yine de o dönemde kadınların sergiledikleri bu aşırı davranışların müesses nizamın cinsiyeti belli hiyerarşik yapısına ters düştüğüne dair bir emare yoktur. Fransa'daki Maria Theresa'nın en küçük kızı Marie Antoinette (Maria Antonia) kadınların da

17 Josef Hrazky, "Die Persönlichkeit der Infantin Isabella von Parma", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv*, 12 (1959), 174–239 (194–5, 199).

18 "Müthiş derecede uysal periler," için, bakınız *The Feminist Encyclopedia of Italian Literature*, ed. Rinaldina Russell (Westport, CT, and London, 1997), 203.

kamusal alanda bir rol oynaması gerektiği fikrini Viyana'dan almıştı. Cinsiyetler arasındaki sınırı belirsiz hale getirmesi yüzünden Fransız muhalifler tarafından tüm sınırları çiğnediği söylenerek tenkit edilmiş ve bunu takiben de akla gelecek her türlü şeyle suçlanmıştı –lezbiyenlik, ensest, cinselliğini kullanarak siyasete karışması. Koca eteğinin altındaki feci şekilde bozulmuş haldeki vücudu da geleneklere bir hakaretti. Habsburg kadınlarına bu derece ahlaki ve fiziki bozulma iftiraları atıldığı görülmüş değildi. Benzer şekilde sadece imparatoriçenin değil diğerlerinin de gücü elinde tutması geleneklere aykırı olarak görülmemişti. Habsburg kadınları açısından güç ve onun meşruiyeti hanedandan gelir ve bunun büyüklüğü yanında biyolojik farklılığın bir ehemmiyeti kalmazdı.[19]

19 Bakınız *Marie-Antoinette: Writings on the Body of a Queen*, ed. Dena Goodman (New York, 2003).

21

Sansür, Jakobenler ve *Sihirli Flüt*

Sansür önceden Katolik kilisesinin yetkisinde olup genelde, Cizvitlerden müteşekkil heyetlerle birlikte çalışan, piskoposlar tarafından tatbik edilirdi. Viyana'da sansürle ilgilenmek üniversitenin vazifesiydi yani iş yine orada görevli Cizvitlere düşmüştü. Papa XIV. Clement'in 1770'lerde Cizvitleri sindirmesinden çok önce Maria Theresa onların güçlerini büyük ölçüde azaltıp tekellerine ve aşırı teferruatlı merasimlerine son vermişti. 1752'de Cizvitleri üniversitedeki profesörlük ve denetçilik makamlardan alıp ilgili yayınları inceleme vazifesini başkanlığını Gerhard van Swieten'in yaptığı on kişilik bir heyete verdi. Bu heyetin hazırladığı yasak kitaplar listesi tüm Habsburg topraklarında rehber olarak kullanıldı.

Van Swieten'in imparatoriçe üzerindeki tesiri büyüktü. Şahsi hekimi olduğundan fiziki açıdan son derece yakındı ve Maria Theresa ile olan bu yakınlığını sansür heyetine baskı yapmak için kullandı. Sonuç olarak Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu*'yla birlikte Montaigne, Lessing ve Diderot'nun eserleri de sonunda sansürden geçebildi. Van Swieten öncelikle "hurafeci" dini eserleri, Fransız pornografisini ve siyasi düzenle Katolik kilisesini hedef alan sadece çok aşırı saldırıları sansürledi. Buna rağmen yasaklı kitapların nüshaları saklanıp talep üzerine âlimlere verildi –sadece çok azı tümüyle yasaklandı.[1]

1 Van Swieten'in imparatoriçeyle olan ilişkisine dair sıra dışı bir bilgi için, bakınız Stephan Rössner, "Gerard van Swieten 1700–1772", *Obesity Reviews*, 14 (Eylül 2013), 769–70.

II. Joseph işi biraz daha ileriye götürerek 1780'den sonra sınırlamaların çoğunu kaldırdı. Maria Theresa döneminde beş bin kadar eser yasak olsa da Joseph bu sayıyı dokuz yüze indirdi (sayı yüksek görünebilir fakat çoğu farklı isimlerle basılan aynı eserlerdi). Ayrıca gazeteler üzerindeki baskıyı da azalttı. Bunun sonucunda da kitapçık edebiyatı ve münazaralar coştu. Önceden Viyana'da sadece iki tane haftada iki kez basılan gazete vardı –kısa ömürlü *Gazette de Vienne* ve *Wienerisches Diarium* (sonradan *Wiener Zeitung* adını alan gazetenin hâlâ basılan en eski gazete olduğu iddia edilir). İkisi de dış haberleri yorumsuz yayınlayıp saray tebligatlarını tekrar basardı. Ama artık günlük ve haftada iki kez basılan gazetelerin sayısı artarken, dedikodu, siyasi fikirler ve elektrik, mıknatıs ve kehribarla yapılan deneylere ait haberler de çıkmaya başladı. Kaptan James Cook'un Pasifik seyahati de gazetelere epey bir haber sağlamıştı.[2]

Viyana'da yetmiş kadar kahvehanede okuyup tartışmak mümkündü. Bunlardan biri olan Hofburg'un hemen bitişiğindeki Kömür Pazarı (Kolhmarkt) dar sokağa ilave seksen sandalye koymuştu. Viyana geçmişte sahip olmadığı şeyi elde etmeye başlamıştı –devletten ayrı ve onu eleştirebilen bir kamusal alan. Kahvehanelerden türeyen "boş gezenler," (*Müssigganger*) birahaneler, pansiyonlar, tiyatrolar, parklar ve sayısı ve çeşitliliği şehri ziyarete gelen bir Fransız soyluyu hayran bırakan özel cemiyetler arasında gezip tozmaya başladı. Kütüphaneler de açıldı. Viyana'nın imparatorluk ve üniversite kütüphaneleri zaten halka açık olsa da asilzadeler de kendi özel koleksiyonlarını halkın görmesine izin vermeye başladı. Kitapçılar ve yayınevleri de kütüphaneler gibi kitap ödünç veriyordu.

Viyana'nın köhne bir yanı da vardı. İki yüz bin nüfuslu şehir de on bin "sıradan fahişe," dört bin "üst sınıf" fahişe ve frengi olduğu kayıtlı on iki bin kişi mevcut olup çocuk ölüm oranı yüzde kırktı. Fahişelerin müşteri beklediği "Stretch" (Strich) St.

2 Leslie Bodi, *Tauwetter in Wien. Zur Prosa der österreichischen Aufklärung 1781–1795*, 2. b. (Vienna, Cologne, and Weimar, 1995), 51.

Stephen katedralinden Graben Caddesi üzerinden Kömür Pazarına ve oradan da şehir suru ve Hofburg arazisine kadar uzanırdı. Stretch'in üzerinde karalık köşelere sahip bolca kilise vardı. Daha ucuz fahişeler ise parklarda takılırdı. Maria Theresa sabıkalı fahişelerin sınır dışı edilerek "ancak Türkleri ve kâfirleri baştan çıkarabilecekleri," Macaristan'a gönderilmelerini emretti. Fakat Joseph daha merhametliydi. Parklardaki çalıları söktürdü, kiliseleri kilitledi ve mahkûmları sokakları temizlemekte kullandı. Fahişelerinin kafalarının tıraş edilmesini emredip mesleklerinin reklamını yaptıkları geniş balon etek giymeleri yasaklandı.[3]

Ahlak önemliydi. Maria Theresa, Viyana ve ötesindeki taşrada fahişeliği önlemek için İffet Heyeti (Keuschheitskommission) kursa da heyet alay malzemesi oldu –saygıdeğer ve erdemli kadınlar da tek başlarına yürürken sanki ayine gidiyormuş gibi tespih taşımaya başladı. Yine de belediye meclisine bağlı İffet mahkemesi on dokuzuncu asır başına kadar varlığını sürdürdü. Tiyatro da hem Maria Theresa hem de oğlu için ayrı bir sıkıntı kaynağıydı. Aktrisler meslekleri icabı hafif meşrep kabul edilir gezgin oyunculara da bir kökenleri olmadığından daima şüpheyle bakılırdı. Yetmezmiş gibi tiyatronun saf halkı çok çabuk kandırabilecek bir vasıta olduğu düşünülürdü. Soytarı Jack Sausage'ın, kinayeyle sosyal taşlama arası, kaba dili bilhassa zararlı olarak görülürdü.[4]

3 "Ancak Türkleri ve kâfirleri..." için, bakınız *The Life of David Hume*, ed. E. C. Mossner, 2. b. (Oxford, 1980), 211. Ayrıca bakınız Rüdiger Nolte, "Die josephinische Fürsorge- und Gesundheitspolitik", *Geschichte in Köln. Zeitschrift für Stadt- und Regionalgeschichte*, 21 (1987), 97–124 (117–20); F. S. Hügel, *Zur Geschichte, Statistik und Regelung der Prostitution* (Vienna, 1865), 68–9; A Traveller, "Some Account of the Famous Commission of Chastity, Instituted at Vienna by the Late Empress", *Edinburgh Review* (Kasım 1785), 275–6; *The Imperial Style: Fashions of the Hapsburg Era*, ed. Polly Cone (New York, 1980), 38; bakınız Wilhelm Kisch, *Die alten Strassen und Plaetze Wien's und ihre historisch interessanten Haeuser* (Vienna, 1883), 33–4.

4 Tespihler için, bakınız Giacomo Casanova, *The Story of My Life*, çev. Stephen Sarterelli ve Sophie Hawkes (London, 2001), 193–4.

Basın hürriyeti gittikçe arttığı halde tiyatroya uygulanan sansür de artmaya başladı. Kısa süreliğine denetçi olarak görev yapmış olan Joseph von Sonnenfels tiyatronun "edep, nezaket ve belagat," öğreterek Aydınlanma değerlerini geliştireceğini hayal etti. Bilhassa tiyatrodan sorumlu olan denetçi emektar Karl Franz Hägelin de tiyatroyu "adap ve üslup öğretilen bir mektep," olarak gördü. Bu da senaryolara müdahale edilmesini gerektiriyordu ki sonucu da hüsran verici olacaktı. En fenası da pek çok oyun yazarı sansürden geçebilmesi için Shakespeare'in *Hamlet*'ini defalarca değiştirip trajedinin son sahnesini daha az kanlı ve moral bozucu hale getirmeye mecbur kaldı. Artık ölmek üzere olan Kraliçe Gertrude kocasına komplo kurduğunu itiraf edip ruhuna kurtarırken Hamlet, Claudius'u yine öldürse de ölümcül bir düelloya girmeden Laertes'in yerine kral oluyordu.[5]

Diğer eserlerin de senaryo ve sahne düzenleri değiştirildi. Artık âşıklar yanlarında biri olmadan dışarı çıkmıyor, bir kadının erdemi yatak odasında sınanmıyor ve sahtekârlık asla ödüllendirilmiyordu. "Hürriyet, müsavat, despotluk ve tiran," gibi kelimelere de sansür uygulandı. Mozart'ın eseri *Figaro'nun Düğünü*'nde yer alan "sen büyük bir lord olduğun için aynı zamanda kendini deha da zannediyorsun," cümlesi çıkarılmadan o operanın sergilenmesine izin verilmedi. Mozart'ın eseri, galası 1788'de Viyana'da yapılan, *Don Giovanni*'nin son sahnelerinden birindeki "Çok Yaşa Hürriyet" cümlesi de "Çok Yaşa Mutluluk" ile değiştirildi.

Başlangıçta Viyana'da sadece iki tiyatro vardı. Hofburg'daki Burgtheater (Şato Tiyatrosu) I. Leopold tarafından kurulan eski ahşap tiyatronun torunu olsa da o tarihten sonra birkaç kez farklı maksatlar için kullanılıp sonunda kapalı tenis kortuna çevrildi. Günümüzde Hotel Sacher'ın bulunduğu yerdeki Kärntnertortheater'a (Karintiya Kapısı Tiyatrosu) 1761 senesindeki yangının ardından saray tarafından el konuldu. İki mekânın repertuarları

5 "Adap ve uslup öğreten bir mektep" için, bakınız W. E. Yates, *Theatre in Vienna: A Critical History, 1776–1995* (Cambridge and New York, 1996), 9–10.

farklıydı. Burgtheater'da ekseriyetle Fransız ve İtalyan operaları sergilenirken Kärntnertortheater'da daha popüler eserler ve baleler sergilenirdi. Bazı türler iki tiyatroda da sergilense de komedileri neredeyse sadece Kärntnertortheater'da görmek mümkündü. 1770'lerde birkaç ticari tiyatroya daha ruhsat verildi. Çoğunlukla komedi sergileyen bu tiyatrolar da tıpkı Burgtheater ve Kärntnertortheater gibi sansüre tabiydi.

Çocuklar sürekli aynı hikâyelerin onlara okunmasını sever. Viyanalılar da gözde tiyatroların aynısını yapmasını beklerdi –bir soytarının eşlik ettiği bir kahraman sihirli bir ülkede pek çok varta atlatır. Sihirli aletler kullanarak, soytarının da yardımıyla, rakiplerini alt eder ve sonunda ikisi de kendisine bir eş bulur. Soytarı, Jack Sausage, Pulcinella (Bay Punch'ın atası) ya da şemsiyeci Staberl olabilir –asıl önemli olan abartılı giyinmiş, patavatsız, kurnaz ve alt tabakadan gelerek kahramana destek olmasıydı. Sahnede her biri diğerinden egzotik olan setlerin sürekli değişmesi beklenirdi. Setin vinçler ve makaralar yardımıyla değiştirilmesi yüzünden bu türe "mekanize komedi," (*Maschinenkomödien*) denmeye başlanmıştı.

Mozart'ın *Sihirli Flüt* isimli eserinin galası şehir surunun hemen dışındaki Wieden Tiyatrosu'nda yapıldı. Diyaloglarla şarkıyı birlikte verdiğinden Alman *Singspiel* ilkesine de uyan tipik bir "sihir operasıdır." Kadim Mısır'da geçen hikâye başında Sarastro isminde bir kötünün bulunduğu gizemli bir kardeşliğin etrafında döner. Fakat sonunda kardeşliğin iyi Sarastro'nun da merhametli ve bilge olduğu ortaya çıkar. İki perdede prens Tamino, kuş avcısı ve soytarı yoldaşı Papageno'nun da yardımıyla, Sarastro'nun emniyeti için gözlerden uzak bir yerde sakladığı, prensese layık olduğunu ispatlamak adına farklı imtihanlardan geçer. Tamino sihirli flütü sayesinde tüm imtihanları geçip prensesi kazanır. Prenses, nafile yere bu evliliğe mani olmayan çalışan, Gece Kraliçesinin kızıdır. Bu arada Papageno da sihir sayesinde bir cadıdan "on sekiz yıl ve iki dakika yaşında" güzel bir kadına

dönüşen Papagena'yı kazanır. Ünlü Pa-pa düetini birlikte söylerler. Gece Kraliçesi, Sarastro'nun mabedini yıkmayı denese de sonunda karanlığa atılır (genelde sahnedeki bir kepenkten aşağı). Güneş doğarken Sarastro geceye karşı kazandıkları zaferi ve yeni bir bilgi ve kardeşlik çağının başlangıcını kutlar.

Ayrıntılı ve mükerrer olan senaryodaki pek de gizlenmeye zahmet edilmemiş mason ayin ve inançlarına yapılan göndermeler bir araya geldiğinde tutarsız ama cazip bir bütün oluşturur. Başroldekiler sadece bir ya da iki arya söyler çünkü önemli olan bireysellik değil de operanın vermek istediği mesajdır. Mabetler (Mantık, Tabiat ve İrfan), piramitler, kabul törenleri, *hierophant*lar ve diğer mason simgelerine bolca rastlanır ve karakterlerden birkaçının gerçek masonlardan esinlenilmiş olması da mümkündür –Arşidüşes Maria Anna'nın yoldaşı Ignaz von Born, Sarastro olabilir. Mozart ile opera yazarı Emanuel Schickaneder güncel Alman sihirli operasının tabirleri, *Singpiel*, çarpıcı setler ve gizli mason mesajlarını bir arada sunmayı istediğinden senaryo çok yoğundur.[6]

Müzik de mason göndermeleriyle doludur. Mason ayinlerinde tayin edici bir anahtar olan üç rakamı overtürün başlangıcında üç yüksek akortla ve üç notayla ilan edilir. Birlikte söylenen notalar kardeşlik bağına karşılık gelir; ahenk paralel üç ve altılarla gösterilirken bariz zıtların uzlaşması kontrpuan ve eşzamanlı çalınan iki melodiyle dengelenir. Her türden müzik aleti bulunan orkestrada mason törenlerinde kullanılan klarnete de yer verilir. Mozart'ın diğer bir mason olan Joseph Haydn'e dediği gibi "her müzik aleti kendi haklarına ek olarak diğer müzik aletlerinin de haklarını gözetmezse... Asıl amaç olan güzelliğe erişilemez." Masonların kardeşlik ve eşitlik görüşü böylece sadece müziği değil orkestrayı etkilemiş oluyordu.[7]

6 Joscelyn Godwin, "Layers of Meaning in 'The Magic Flute'", *Musical Quarterly*, 65 (1979), 471–92 (473–4).

7 Katharine Thomson, "Mozart and Freemasonry", *Music and Letters*, 57, (1976), 25– 46 (43).

Masonluğa dair göndermeler sadece *Sihirli Flüt*'le sınırlı olmayıp onlara *Figaro'nun Düğünü* ve diğer muasır oyun yazarı ve bestecilerin eserlerinde de denk gelmek mümkündür. Pek çok tiyatro müdürü ve oyun yazarı, Mozart'ın iş arkadaşı Schickaneder de dâhil olmak üzere *(Sihirli Flüt*'ün galasında Papageno rolünü de o oynamıştır), mason olduğundan bu hiç de şaşırtıcı değildir. İlham kaynağı arayan oyun yazarlarının sıklıkla başvurduğu sihirli hikâyelerin üretken yazarı Christoph Wieland da masondu –tüm eserleri 1794-1811 tarihleri arasında kırk beş kalın cilt halinde yayınlandı. Sansürcülerin masonlukla ilgili göndermelerden rahatsız olmaması da benzer derecede şaşırtıcı değildir çünkü Sonnenfels Hagelin ve yüksek ihtimalle van Swieten de masondu.[8]

Mason ayinlerine saçmalık gözüyle bakan II. Joseph mason değildi. Üstelik bu gizliliğin fitneye yol açabileceğinden endişe ettiğinden lonca üyelerinin isimlerinin polise bildirilmesini istemişti. Ayrıca loncaları birleşmeye zorlayarak örgütledi. Böylece başkentteki on üç olan lonca sayısı üçe düştü. Bohemya, Transilvanya, Macaristan ve Avusturya'dali eyalet loncaları Viyana'daki Büyük Loncanın merkezi idaresine tabi tutuldu. O tarihte bir büyük ustanın söylediği gibi Joseph'in ıslahatları sayesinde "Avusturya krallığındaki tüm mason kurumlarından örgütlü ve düzenli bir bütün oluştu." Joseph'in en başarılı kurumsal birleştirme teşebbüsünün dalga geçtiği ve devlete bağlı bir organ olmayan masonluğun örgütlenmesi olması da çok ironiktir.[9]

1780'lerde Joseph'in ıslahatları kendini göstermeye başlayıp ona olan muhalefet de artarken imparator hem basın hem de tiyatro üzerindeki sansürü artırdı. Joseph soytarıların doğaçlama

8 Francesco Attardi, *Viaggio intorno al Flauto Magico* (Lucca, 2006), 50; Sándor Domanovszky, *József nádor élete*, c. 1, Part 1 (Budapest, 1944), 136; Ludwig Lewis, *Geschichte der Freimaurerei in Österreich* (Vienna, 1861), 27.

9 Karlheinz Gerlach, "Österreichische und preussische Freimaurer im Jahrhundert der Aufklärung", *Aufklärung, Freimaurerei und Demokratie im Diskurs der Moderne*, ed. Michael Fischer vd. (Frankfurt a/M, 2003), 1–32 (28).

konuşmalarını yasakladı, gazetelere ayrı bir vergi koydu ve polise "din, ahlak ve içtimai nizami zaafa uğratmaya çalışan," tüm muhtemel baş belalarını soruşturmasını emretti. Ayrıca ceza kanununu da değiştirerek geriye dönük ceza verip yargılamadan hapse atabilmek adına "ihtiyari gözaltı," diye bir uygulama başlattı. Polis artık ayrı bir bakanlığa bağlı olup yetkileri de halka açıklanmayan fermanlarla belirleniyordu.

1790 tarihinde II. Joseph'in yerine kardeşi II. Leopold (1790-1792) geçti. Alaycı ve menfaatçi birisi olan Leopold hem muasırlarını hem de müteakip nesillere ait tarihçileri Aydınlanma'yla arasının iyi olduğuna ikna edip dinlemeye meraklı olan herkese kendini insanları mutlu etmeye ve "insanlığın temel ihtiyaçlarını," karşılamaya adadığını anlattı. 1765-1790 seneleri arasında Toskana büyük dükü olduğu dönemde idam cezasını kaldırıp sanayide kullanılabilecek yeni bileşikler bulma gayretiyle kendi kimya deneylerini yaptığı doğrudur (kirli tezgâhını Floransa'daki Bilim Müzesi'nde görebilirsiniz). Fakat anayasa hakkındaki samimi tartışmaları Toskana'ya bir anayasa kazandırmazken devletin tüm mali harcamalarının halka açıklanacağına dair verdiği söz sadece bir yılın bütçesinin açıklanmasıyla sınırlı kaldı. Toskana'daki yönetimini anlatırken devletin borçlarının ödenmesiyle övünse de aslında bunu devlet tahlillerinin dörtte üçünü iptal ederek yapmıştı. Serbest ticareti benimseme hevesi yüzündense Floransa'daki yeni gelişmeye başlayan üretim sanayi ortadan kalktı.[10]

Leopold muhalefeti sindirmek için amansız bir kampanya başlattı. Türklerle barış yapıp Belgrad'ı geri verdikten sonra boşta kalan birlikleri kız kardeşi Mimi ve kocasını, Alçak Ülkelerdeki valilik makamına iade etmek için kullandı. Macarları sindirmek için krallığı bölmekle tehdit edip bir yandan da Macaristan "başka hiçbir krallığa ve halka bağlı olmayıp kendi siyasi yapısı ve anayasası olan hür bir krallık ve hukuki yapısı bakımından da

10 "İnsanlığın temel ihtiyaçlarını" için, bakınız Adam Wandruszka, *Leopold II.*, c. 2 (Vienna and Munich, 1965), 193–7; Leopold ve Florentine sanayisi için, bakınız Wandruszka, *Leopold II.*, c. 2, 245.

müstakil olacaktır," diyerek de onların gönüllerini almaya çalıştı. Macar anayasasının nasıl bir şey olacağını tespit etmesi için Macar meclisine bağlı on heyet kurdurdu. Anayasayla yasamayı birbirine karıştıran heyetler temel ve makbul olduğunu düşündükleri on ciltlik bir kanun kitabı yazdılar ama 1830'lara kadar bu kitaplarda yazan hiçbir şey kanun olmadı.[11]

Leopold başta Fransa'ya bir anayasa kazandırdığını söyleyerek Fransız İhtilali'ni methetse de sonunda hizip ve şiddete yol açması onu şok etti. Devrim önderleri Alsas'taki Alman prenslerinin kalan haklarını lağvederek Vestfalya Barışını da reddetmiş oldular ve Leopold'un kız kardeşi Marie Antoinette'yi gözaltına aldılar. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bütünlüğü ve kardeşlik içgüdüleri Leopold'u, Fransa'ya savaş ilan ederse Ren'deki toprakları da ele geçirebileceğini düşünen, Prusya Kralı II. Frederick'in kollarına itti. Ağustos 1791'de Leopold, Dresden yakınlarındaki Pillnitz'de Frederick William'la görüştü. Saksonya elektörünün de eşlik ettiği iki hükümdar Fransız monarşisinin akıbetinin tüm hükümdarları ilgilendirdiğine hükmettiler. Paris'teki Milli Meclis XVI. Louis'nin haklarını iade etmezse silaha sarılmaktan başka çareleri kalmayacaktı.

Pillnitz Beyannamesi, Fransa'da infiale neden olup Girondist'in "savaş yanlılarının" iktidara gelmesini sağladı. Girondist'in yaverlerinden biri durumu "maske düştü ve asıl düşmanımızın imparator olduğu gördük," şeklinde izah etmişti. Fransız hariciye nazırı Leopold'un Fransa ile "sulh içerisinde yaşamayı temenni ettiğine dair" teminat vermesini istese de Viyana'daki Prens Kaunitz böyle bir mesuliyeti kabullenmeye yanaşmadı. Bu arada Fransız aristokrasisine mensup göçmen zümrelerinin gösterişli biçimde Renenya'da toplanması Paris'teki savaş coşkusunu daha da arttırdı. 1 Mart 1792'de II. Leopold beklenmedik biçimde

11 "Başka hiçbir krallığa ve halka..." için, bakınız C. A. Macartney, *The Habsburg and Hohenzollern Dynasties in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* (New York, 1970), 141; Martyn Rady, *Customary Law in Hungary: Courts, Texts, and the Tripartitum* (Oxford, 2015), 216–9.

kalp krizinden ölünce yerine oğlu genç II. Francis geçti (saltanatı 1792-1835). Fransa ertesi ay savaş ilan etti.[12]

Fransız Devrimi Savaşları yirmi seneden uzun sürüp Avrupa'nın büyük bölümünü yutan bir girdaptı. Devrimcilere ait devlet, millet ve halk fikirlerinin cazibesine hem idealistlerin hem muhaliflerin kapıldığı görüldü. Bazıları, İsviçre sınırında oturup pazar vaazında Fransız askerlerinin gelişini Cumhuriyet değerlerini yücelten bir konuşmayla kutlayan rahibin oğlu gibi, safın önde gideniydi –askerler bu safın cep saatini, pabuçlarını ve paltosunu aldı. Diğerleri, Mainz ve Renanya'daki "kulüp üyeleri" gibi, ciddi bir tehdittiler çünkü devrimci cumhuriyetler kurmak istiyor ve "Fransız ordusunun onlara sunacağı saadeti kollarını açmış bekliyorlardı." İtalya Carbonari'deki yaygın devrimci hareketler de çok farklı değildi. Kömür yakıcıların törenleri mason ayinlerini andırırken Carbonari yabancı idaresinden uzak bir "Ausones Cumhuriyeti" kurup tüm tiranları devirmeyi amaçlıyordu.[13]

Avrupa'daki tüm devletler, Jakobenizm olarak tarif edilen, Fransız devrimi fikirlerinin ciddi bir tehdit olduğuna karar verdi. XIV. Louis ile Marie Antoniette'nin başlarının 1793 tarihinde giyotinle kesilmesi bilhassa şok ediciydi çünkü Jakobenlerin nelere muktedir olduğunu gösteriyordu. Fakat devletler dâhili tehdidin ne kadar büyük olduğunu ölçebilecek mekanizmaları haiz değildi. Habsburg topraklarında polis "eleştiri hevesiyle" bölücülüğü karıştırınca muhalefetin boyutunu fazlasıyla abarttı. Ortaya çıkardıkları komplolardan bazıları kendi marifetleri olup aslında sözde komploculari tuzağa düşürmek için tezgâhlanmışlardı. Diğerleriyse dikkat çekmeye çalışanların ürettiği manasız icatlardı. Her şeye

12 "Maske düştü ve..." için, bakınız Alphonse de Lamartine, *History of the Girondists*, c. 1 (New York, 1849), 356.

13 "Fransız ordusunun onlara sunacağı..." için, bakınız Amir Minsky, *'In a Sentimental Mood': German Radicals and the French Revolution in the Rhineland, 1792–1814*, Doktora tezi (University of Pennsylvania, 2008), 42; Joachim Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, c. 2 (Oxford, 2012), 583; R. John Rath, "The Carbonari: Their Origins, Initiation Rites, and Aims", *American Historical Review*, 69 (1964), 353–70.

rağmen II. Francis ile nazırları polis mevcudunu artırdı, yargılamadan tutuklamaya izin verdi ve nihayetinde hortlayan ayrım gözetmeyen sansüre Bunyan'ın *Çarmıh Yolcusu*, Swift'in *Gulliver'in Seyahatleri* ve Mary Shelley'nin *Frankenstein*'ı da takıldı.

1793 tarihinde polise verilen ve halkın da haberi olan talimatlarda "tüm gizli örgütlerin," kapatılması söylendiğinden tüm mason locaları kapatıldı. Birkaç lonca cemiyet olarak davranıp hayatta kalmayı başarsa da abartılı isimleri yüzünden onların da tespit edilmesi uzun sürmedi. Temizlendiği düşünülen bölgelerde bir lonca tespit edildiğinde hükümette anlık bir panik yaşandığı dönemler oldu. Masonluğun 1790'lardaki zahiri çöküşü 1848 ve 1860'larda, denetimin gevşediği dönemlerde, tekrar canlanması dikkate alındığında daha da çarpıcı hale gelir. Belki, Transilvanya'da olduğu gibi, masonluğun kökü kazınmamış sadece geçici olarak faaliyetlerine ara verilmişti.[14]

Bazı komploların yapıldığı da aşikârdı. Birkaç Avusturyalı ve Macar Jakoben, Fransa'yla temasa geçse de faaliyetleri manifesto ve müstehcen şarkılar yazmaktan ileri gitmedi. Mesela:

> İnsanlar güdülmeden kendi başlarına da hareket edebilir
> Eğer adab-ı muaşereti öğrenmezsen öküzün teki gibi asılırsın.
> Kana kan, soluğu alırsın giyotinde.
> Burada bir giyotinimiz olsaydı pek çok büyük adam bedelini öderdi.[15]

İlk komplolardan biri "yüz bin özel eğitimli köpekle" bildiri dağıtılmasını ihtiva ediyordu (yetkililer bile bunu ciddiye almadılar). Bir diğerine göreyse dingiline çiviler konulmuş bir savaş aracı inşa

14 OeStA/HHStA, Kabinettsarchiv. Kabinettskanzleiakten, Karton 20, 1809: 1020; age., Karton 48, 1821: 137; *300 Jahre Freimaurer. Das wahre Geheimnis*, ed. Christian Rapp ve Nadia Rapp-Wimberger (Vienna, 2017), 94; Tudor Sălăgean, "Repere pentru o istorie a francmasoneriei în Transilvania în epoca modernă" *Țara Bârsei*, 9 (2010), 214–221 (217–8).

15 Inge Stephan, *Literarischer Jakobinismus in Deutschland (1789–1806)* (Stuttgart, 1976), 173–4.

edilecek ve köylüler bununla kendilerini süvarilere karşı koruyacaktı. Komplocuların taşrada adamları olmadığından böyle bir şey değil kullanılmak inşa bile edilemedi. 1794'te ileri gelen bir grup Jakoben tutuklanıp mahkemeye çıkarıldı. İçlerinden birkaçının II. Leopold tarafından Macar asillere gözdağı vermek adına devrimci metinler yazmakla vazifelendirildiğinin ortaya çıkması utanç kaynağı oldu. Viyana'da bir, Macaristan'da yedi kişi idam edildi. Yargılananların çoğu ya suçlu bulunmadı ya da affedildi. Kalanlara verilen uzun hapis cezaları da ileride hafifletildi.[16]

Jakoben duruşmalarının önemi komploculara yönelik basit tehditlerden çok daha fazlasıydı çünkü gerçekten de ortalıkta bazı komplolar olduğunu göstererek sansür ve polis şiddetini meşrulaştırdı. Siyaset tartışmaları artık tehlikeli addedildi. Adap ve konuşma sanatının öncüsü olan Viyana'nın salon topluluğu müzik, edebiyat, felsefe ve tiyatro gibi mevzularda konuşmaya teşvik edildi. Siyasetçiler hakkında dedikodu etmeye izin verilse de aykırı siyasi görüşlere hiç hoş bakılmadı. Kamusal alan varlığını sürdürmeye devam etse de siyaset eleştirisi bu alandan çekilip alınarak geriye sadece cılız ve entelektüel açıdan zorlayıcı olmayan şeyler bırakıldı.

Tahsilliler salonlardan uzaklaşıp, Schubert'in *Lieder*'inin piyanoda çalındığı basit mobilyaları, parlak paltoları ve zararsız eğlenceleriyle, Biedermeier'in (ismini hayali bir küçük burjuvaziden almıştır) rahatlığı ve basitliğine yöneldi. Uzun süredir eğitimli ve kültürlü sınıfın tercihi olan Fransızca yerini günlük Almancaya bırakırken günlerini kahvehaneler, kütüphaneler ve loncalarda geçiren aileler artık parklara ve pasta yemeye gitmeye başladı. 1792'de Fransa'yla başlayan savaş herkesin fakirleşmesine neden olurken Viyana'daki kiralar 1780'ler ve 1790'larda üç kattan fazla arttı. Benzer şekilde başkentteki fahişe sayısı da artmayı sürdürüp 1820 tarihinde yirmi bine erişti.[17]

16 Martyn Rady, *The Habsburg Empire: A Very Short Introduction* (Oxford, 2017), 69-70.

17 Werner Sabitzer, "Geschichte der Prostitution. Von 'unzüchtigen Weibspersonen'", *Öffentliche Sicherheit*, 11–12 (2000).

Benzer şekilde monarşi de orta sınıfa yaklaşmaya başladı. II. Joseph daima askeri üniforma giydiği halde İmparator Francis alışverişe frakla giderken İmparatoriçe Caroline Augusta da vazifeşinas ev kadını rolüne büründü. Bu yeni tarza ayak uyduran saray ressamları imparatorluk ailesini, ayağa kalkmaya çalışan bebekler ve başlarında kimse olmadan tehlikeli deneyler yapan çocuklarla, normal hallerinde göstermeye başladılar. Peter Fendi'nin "Arşidüşes Sophie dua ediyor," adlı eserinde İmparator Francis'in gelini, yerdeki dağınık oyuncaklarla birlikte, çocuklarını bir haçın önünde toplamış halde resmedildi. Barok süslemelerinden arınmış haldeki Avusturya dindarlığı gelenekleri Biedermeierler tarafından da kullanıldı.

Tiyatrolar da değişerek romantik operalara yönelmeye başladı. 1821'de Berlin'deki galasından sonra aynı sene Viyana'da sergilenen Weber'in *Der Freischütz*'ü ("Nişancı") bu alanda öncü oldu. Başta Rossini olmak üzere İtalyan operası da revaçtaydı. Diğer taraftan basın onu "müziğin Shakespeare'i" olarak methetmeye devam etse de Mozart gözden düştü. 1790'larda Mozart'ın komedi operası *Così fan tutte* gişe rekoru kırmıştı. Yeni asırda nadiren gösterilen oyun 1840'ta yeniden sahnelendiğinde sadece yedi kez oynandı. *Sihirli Flüt* dahi rağbet görmez oldu. Dört senelik bir aradan sonra 1827'de, ancak başka bir eserin iptal edilmesi sayesinde, Kärntnertortheater'da tekrar başlayabildi. Gerçi bu tarihte artık seyircilerden herhangi birinin sözleri ve müziğindeki göndermeleri anlayabileceği şüpheliydi. Sansür ve polis yüzünden Mozart'ın en büyük operasının ne manası ne de maksadı kalmıştı.[18]

18 Yates, *Theatre in Vienna*, 143.

22

Metternich ve Avrupa Haritası

Clemens von Metternich, 1809'da Avusturya hariciye nazırı oldu. Her şeyini devrimci Fransa'yla Napolyon'a kaptırmış bir Renanyalı olarak göreve geldiği tarihte 1,25 milyon gulden borcu vardı. Hükümdarı İmparator II. Francis (1792-1835) de iflas etmişti. Yayınladığı devlet tahvillerini ödeyemeyen Francis ancak para basarak ve piyango bileti karşılığında tebaasının gümüş mutfak eşyalarına el koyarak mali açıdan hayatta kalabildi. İmparatorluk hazinesinin 1809 tarihindeki 1.200 milyon guldenlik borcuna karşılıksız kâğıt banknotlar yüzünden 1.000 milyon gulden daha eklendi. İki sene sonra Francis iflas ettiğini açıklayıp devlet borçlarının yüzde seksenini ödemekten vazgeçerek pek çok üretim ve ziraat teşebbüsünü batırdı.[1]

Francis'in bölgesel başkenti de zayıfladı. Başlangıçta, İlk Koalisyon Savaşlarında (1792-1797) Fransa'ya karşı tek başına durmayı başaran, Francis'in, kardeşi Arşidük Charles'ın komutasındaki, orduları Büyük Britanya, Prusya ve Hollanda cumhuriyetiyle kurdukları ittifakta kara savaşlarının çoğunu yürütmek zorunda kaldı. Habsburglar, Avusturya Aşağı Ülkeleri ve Lombardiya'dan vazgeçmek zorunda kalsalar da Venedik'le ve ona bağlı Venetia, Istria ve Dalmaçya'yla yaptıkları Campo Formio Barışı şartlarıyla bunu telafi ettiler. Fakat Venedik'in stratejik

1 Metternich'in borçları için, bakınız Wolfram Siemann, *Metternich. Stratege und Visionär, Eine Biografie*, 2. b. (Munich, 2017), 742–4.

önemi haiz İyonya Adaları Fransa'nın eline geçti ve Korfu adasına Avrupa'nın en büyük kalesi inşa edildi. Bu kalenin genişletilmesiyle başlayan Fransa'nın Akdeniz'deki yayılması Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgaliyle sonuçlandı.

Napolyon 1799'da Fransa birinci konsülü beş sene sonra da Fransa imparatoru oldu. Hedefi Fransa'yı doğal sınırlarının ötesine yaymak ve bunun ötesinde de itaatkâr ve zayıf devletlerden bir tampon tesis etmekti. Bu maksatla Habsburg topraklarını parçaladı. İngiliz başvekili Genç William Pitt 1805 tarihinde, Austerlitz'deki Habsburg ve Rusların mağlubiyetini duyduktan sonra, büyük bir isabetle "bu haritayı saklayın önümüzdeki on yıl daha ihtiyacımız olmayacak," demişti. II. Francis'in Napolyon'a karşı yürütülen ve Francis'in her ikisinde de erkenden barış istemek zorunda kaldığı İkinci ve Üçüncü Koalisyon Savaşlarına (1798-1802; 1803-1806) iştiraki neticesinde Habsburglar, Campo Formio anlaşmasındaki kazandıkları her şeyi kaybettikleri gibi Tirol'ü Napolyon'un Bavyeralı müttefikine ve eski Svabya dukalığında (Dış Avusturya) kalan Avusturya topraklarını da Baden'le Württemberg'e kaptırdı. Tek tesellileri Francis'in 1805'te ilhak ettiği Salzburg oldu.[2]

Francis, Dördüncü Koalisyon Savaşlarına (1806-1807) katılmasa da Napolyon'un, bitmek bilmez bir yıpratma savaşına takılıp kaldığı, İspanya'daki hezimetinden istifade etmeye çalışıp Nisan 1809'da İngilizlere katılarak tekrar mücadeleye kaldığı yerden devam etti. Fakat Napolyon'un tepkisi süratle Viyana'yı almak oldu. Sonra da Tuna üzerinde dubalı bir köprü inşa ederek arşidükü gafil avlayıp onu hazırlıksız savaşmaya zorladı. Temmuz 1809 tarihinde yirmi beş kilometrelik bir cephe üzerinde iki gün süren Wagram Muharebesi'nde iki taraf da kesin bir sonuç alamayınca arşidük birliklerini dağılmadan geri çekilmeyi başardı. Fakat Habsburgların tüm kaynaklarını tüketmesi yüzünden

2 "Bu haritayı saklayın..." için, bakınız J. Holland Rose, *William Pitt and the Great War* (London, 1911), 580.

Francis'in barış istemekten başka çaresi kalmadı. Schönbrunn Barışı kahrediciydi. Trieste, Gorizia (Görz-Gradisca), Hırvatistan, Carniola ve Carinthia'nın bir kısmı İlirya Eyaletleri adı altında birleştirilerek Fransa'ya bağlandı. Francis'in Polonya'nın üçüncü ve nihai paylaşımı esnasında (1795) aldığı Batı Galiçya, kukla Varşova dukalığına bağlanırken Galiçya'nın diğer bir kısmı da Napolyon'un en son müttefiki Rus çarı I. Alexander'a verildi.

Fakat Francis'in Napolyon'a karşı yürüttüğü savaştaki kayıpları sadece topraktan ibaret değildi. Napolyon 1804 tarihinde Paris'te Fransa İmparatoru olarak taç giymişti. Francis de Napolyon'la eşit seviyede olabilmek adına kendini Avusturya İmparatoru ilan ederek seçimle gelinen Kutsal Roma İmparatorluğu makamını verasete çevirdi. Akıllıca bir hamleydi. Sadece iki sene sonra Napolyon, Ren Konfederasyonunu kurup kendisini de başkanı ilan etti. Bunun üzerine Bavyera, Württemberg, Baden ve daha küçük on üç devlet Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan ayrılarak bu konfederasyona katıldı. "Şartlar neticesinde imparatorluk seçimi sırasında verdiğim sözleri tutmam artık imkânsız hale gelmiştir," diyen İmparator Francis resmi olarak onu diğer "Alman devletlerine bağlayan bağın koptuğunu," ilan etti.

Hükümdarı kalmayan bin yıllık Kutsal Roma İmparatorluğu sona erdi. Yine de Francis'in 6 Ağustos 1806 tarihli lağvedilme fermanında unvanları arasında hâlâ, aralarında "İmparatorluğun daimi genişleticisinin" de yer aldığı, Kutsal Roma İmparatorlarına has unvanlar zikredilmişti. Neyse ki Habsburglar daha önce Avusturya İmparatorluğu'nu ilan etmeleri sayesinde imparator unvanına sahip olmayı da sürdürdüler. Fakat sıralamaları değişti. Kutsal Roma İmparatoru II. Francis, Avusturya İmparatoru I. Francis oldu; halefi de V. Ferdinand yerine I. Ferdinand oldu ve böyle devam etti.[3]

Fakat Francis on beşinci asırdan beri kullanılan çift başlı imparatorluk kartalıyla imparatorluğun sarı ve siyah renklerini alıp

3 *Wiener Zeitung*, 15 Ağustos 1804; *Wiener Zeitung*, 9 Ağustos 1806.

onları sadece Habsburg simgeleri haline getirdi. Sarı renk ilginç biçimde Brezilya bayrağında da yerini aldı. 1817'de Francis'in kızı Leopoldine (1797-1826), ailesi Brezilya'da sürgünde olan, Portekiz Prensi Pedro'yla evlendi. 1822 tarihinde Pedro'nun Brezilya'nın istiklalini ilan etmesi üzerine ülkenin bayrağını tasarlamak da Leopoldine'e düştü. Leopoldine, Habsburg bayrağındaki sarıyla Portekiz ve Brezilya Braganza hanedanlarının yeşilini bir araya getirdi. Brezilya futbol takımı günümüzde hâlâ Habsburg renkleriyle oynamaktadır.[4]

Paris'te sefir olan Metternich, Fransızlarla tekrar savaşa girmenin pervasızlık olacağını söyleyerek ikazda bulunmuştu. Wagram'ın acısı ve Napolyon'un dayattığı ağır şartların ezikliğiyle bilenen İmparator Francis'in 1809 tarihinde onu hariciye nazırı olarak tayin etmesine şaşmamak gerekir. O esnada ana gayesi zaman kazanmak olan Metternich, Fransa'ya karşı barışçı bir siyaset güdülmesini tavsiye etti. Mutabık kalan imparator, kızı Marie Louise'i asil olmayan sonradan görme malum Korsikalıyla evlendirecek kadar ileri gitti. Aslında Napolyon daha önce iki Rus prensese talip olduğundan o ancak üçüncü olabilmişti fakat prenseslerden ilki onu reddetmiş ikincisiyse babasının iznini alamamıştı.

Tam bir züppe olan Metternich, konferans salonlarında olduğu kadar kadınların yatak odalarında da rahattı. Üstelik Metternich'in bu yasak ilişkileri ona pek çok farklı açıdan fayda sağlıyordu. Hem dedikoduları hem de sırları bu sayede öğreniyordu. Daha fazlasını öğrenmek istediğindeyse tek yapması gereken diplomatik mektupları açtırmaktı. Hepsinden önemlisi 1808 tarihinden itibaren Metternich, eski Fransız hariciye nazırı ve meclis üyesi Talleyrand'ı avucunun içine almayı başarmıştı. Talleyrand'ın sağladığı, birliklerin mevzilenmesinin de dâhil olduğu, istihbarat "Mösyö X'ten" elde edilen bilgiler olarak İmparator Francis'e aktarıldı.[5]

4 Karl H. Oberacker, *Kaiserin Leopoldine. Ihr Leben und ihre Zeit (1797–1826)* (São Leopoldo, 1980), 343–4.

5 Siemann, *Metternich*, 278–9.

Metternich, Napolyon'un evliliğine katılacak heyetin üyesi olarak Mart ve Eylül 1810 tarihleri arasında Paris'teydi. Bu ziyaret vesilesiyle Napolyon'un asıl niyetini anlamaya gayret edip sabah dörtlere kadar onunla takılarak anlattıklarını dinledi. Metternich, Napolyon'un ihtirasının henüz dinmediğine ikna olsa da bir sonraki adımından emin değildi. 20 Eylül'de St. Cloud'daki Napolyon'un sarayında Fransa İmparatoru hedefinin Rusya olduğunu ilan etti. Metternich ileride "nihayet ışığı gördüm," diye yazacaktı, "Paris'te kalmamın gayesine eriştim." Dört gün sonra Viyana'ya doğru yola çıktı.[6]

Metternich her şeyi itinayla tasarladı. Fransız Rus savaşının neticesi muğlak olup herhangi bir tarafı destekleyip desteklememenin kendine has tehlikeleri vardı. O yüzden Metternich "silahlı tarafsızlığı," tercih etti: Napolyon'u destekleyecekti ama bunu sadece Rusya'ya karşı kabul edip ana taarruz esnasında da yapmayacaktı. Çar Alexander'a gizlice Habsburg ordusunun sadece destek vazifesi üstleneceğini bildirdi. İleride Prens Schwarzenberg'in komutasındaki ordu görevini öyle güzel ifa etti ki Çar resmen Francis'e şikâyette bulundu.

1812 seferine çıkan Napolyon'un ordusu o tarihe kadar dünya üzerinde görülmüş en büyük orduydu –sadece otuz bini Schwarzenberg'in komutasında olan yaklaşık altı yüz bin asker. Fransızlar, Moskova'ya girse de Ekim ayında çoktan atlarını yiyerek geri çekilmeye başlamışlardı. Kalanını da Ocak ve Şubat'ın soğuğu halletti. Moskova'dan çekilmenin ardından Napolyon'un rakipleri tekrar bir araya gelerek 1813'te Altıncı Koalisyonu kurdu. Napolyon yeni bir ordu kurmayı başarsa da Leipzig'de cereyan eden Milletler Muharebesinde Habsburg, Rus, İsveç ve Prusya ordularından mürekkep bir kuvvetin karşısında müthiş bir hezimete uğradı. (Saksonya ve Württemberg dört gün süren muharebenin yarısında saf değiştirerek kazanan tarafa geçti).

6 Prince Clemens von Metternich, *Metternich: The Autobiography* (Welwyn Garden City, 2004), 139.

İttifak güçleri batıya Fransa içlerine doğru ilerlemelerini sürdürüp İngiliz birlikleri de İspanya üzerinden Pireneleri geçerken Talleyrand, Paris'te ipleri ele aldı. Fransa senatosundan geri kalanları toplayarak Napolyon'un tahttan indirildiğini ve kendini de geçici hükümetin başkanı ilan etti. Talleyrand bunu takiben Fransa halkının "kendi iradesiyle" Burbon hanedanını tekrar başa getirdiğini duyurdu. XVIII. Louis, halkın ne dilediğinin bir önemi olmadan Tanrı tarafından tayin edildiğini düşündüğünden, Talleyrand'ın bu açıklamasına itiraz etse de Burbon monarşisinin tekrar kurulması Metternich'i ziyadesiyle memnun etti. Rus birliklerinin Calais'e yani İngiliz sahilini görebilecek bir mevkie kadar ilerlediği bir dönemde Metternich çok önceden Rusya'nın kıtanın önde gelen güçlerinden biri olacağını tahmin etmiş ve güçlü ve istikrarlı bir Fransa'nın da denge unsuru olacağını düşünmüştü.

Avrupa haritası Kasım 1814-Temmuz 1815 tarihleri arasında Viyana'da toplanan beynelmilel bir konferans, ya da kongrede tamir edildi. Diğerleri de her ne kadar uzun süre mücadele etmiş olsa da bu kongre her yönüyle Habsburg gücünün zirvesini temsil etti. Napolyon'un Elba'dan kaçıp (Metternich bunu da tahmin etmişti) kısa süreliğine Fransa'da iktidarı ele geçirdiği "Yüz Gün" olarak adlandırılan birkaç ay müddetince kongre toplantılarına ara verildi. Viyana kongresinde iki imparator, dört kral, on bir yönetici prens ve iki yüz elçi bir araya geldi. Hofburg'da ya da Metternich'in şansölye binasında günlük ziyafetler, balolar, avlar, poz verme, opera ve konserlerin ardı ardası kesilmedi. Beethoven, *Yedinci Senfonisi*'ni bizzat yönetti –üçüncü senfonisi olan *Eroica*'yı on yıl önce Napolyon'a adadığından bu onun kefareti sayılırdı.

Metternich istediklerinin çoğunu aldı. Habsburg topraklarının çoğu iade edildi. Alçak Ülkeler kaybedilse de Lombardiya-Venedik krallığı adıyla Avusturya İmparatorluğu'na bağlanan Lombardiya ve Venedik'in elde edilmesi o kaybı telafi etti. Venedik'le birlikte Dubrovnik ve Venedik'in Dalmaçya kıyısındaki diğer toprakları da geldi. Toskana ve Modena, Habsburg

topraklarına ilave edilmese de Habsburg soyundan gelen arşidükler tarafından yönetilmeye devam edilirken Parma da Francis'in kızı ve Napolyon'un ayrıldığı karısı Marie Louise'e verildi. Kongre, Salzburg'un ilhakını da kabul edip Bavyera'dan da bir miktar toprağı teslim etti. Bazı bölgesel düzenlemelerle Galiçya ve Lodomeria da Habsburg idaresine teslim edilirken elden çıkan Krakow özgür bir şehir oldu.

Fransa'nın cezalandırılmayıp 1792'deki sınırlarına dönmesi ve Saksonya'nın Prusya'ya kurban edilmemesi de önemliydi. Kutsal Roma İmparatorluğu da ihya edilmeyip onun yerine Habsburgların idaresinde Avusturya topraklarını da ihtiva eden bir Alman Konfederasyonu kuruldu. Napolyon'un Saksonya, Bavyera ve Wüttemberg'e bahşettiği kraliyet unvanları korunurken Hanover'e de bir tane verildi. Kongre ayrıca büyük Alman prensliklerinin geçen savaşta ele geçirdiği küçük Alman prensliklerini ellerinde tutmasına izin vererek yeni konfederasyonun üye sayısını otuz dörde indirdi (ileride birkaç tane daha katıldı). Metternich bunu yaparak hem Alman konfederasyonunun Fransa ve Rusya'nın tecavüzlerine karşı koyacak güçte olmasını sağladı hem de Prusya'yı buna dâhil etti.[7]

Tüm bu değişikliklerin neticesinde Orta Avrupa'daki birleşik topraklar bloğundan oluşup kuzeyde Alman Konfederasyonu güneyde de İtalya'ya kadar uzanan bir Avusturya İmparatorluğu kuruldu. Rusya ve Fransa'yı birbirinden uzak tutmaya ve kendi başına ayakları üzerinde durmayı başarmasına yeterdi. Avrupa haritası mahirane biçimde yeniden çizilmişti. Müteşekkir olan İmparator Francis, Metternich'e Renanya'daki Johannissberg Şatosunu hediye etti -1813'te onursal prens unvanını alıp 1821'de de benzer derecede onurlu şansölye makamına gelmişti.

Metternich'in dalavereci olduğuna şüphe yoktur. Ülke dışındaki sefirlere mutlaka üç mektup gönderirdi. İlki yaklaşık fikir

7 Enno E. Kraehe, *Metternich's German Policy*, c. 2 (Princeton, 1983), 368, 392–93.

verir, ikincisi kime hitap ettiğini söyler, üçüncüsü ise asıl konuyu ihtiva ederdi. Metternich her fırsatta maksadının meşru krallarının hükümranlığını sürdürmesine yardımcı olmak ve Avrupa güçleri arasında kalıcı barış ve denge sağlamak olduğunu söylemişti. Diğer pek çok şey de olduğu gibi bunların hiçbiri onun asıl amacı değildi. Metternich'in asıl amacı bağlı olduğu hükümdarın ve yeni kurulan Avusturya İmparatorluğu'nun gücünü, bilhassa Alman Konfederasyonu ve İtalya'ya karşı, korumaktı. Meşruiyete vurgu yapması Avusturya'nın lehine olduğunu düşündüğü statükoyu koruma isteğini örtbas etme gayretiydi. İspanya'nın asi Latin Amerika kolonileriyle Polonyalıların tarihi krallıkları üzerindeki meşru hakları ya da Krakow şehrinin istiklali (1846'da işgal etmesi için ordu göndermiştir) mevzubahis olduğundaysa Metternich'in hiç ilgisini çekmemiştir.[8]

Metternich daima imparatora yakın olup onu mevcut gelişmeler ve siyasetten haberdar ederken her şeyi onu memnun edecek şekilde değiştirip filtreden geçirmeyi de ihmal etmedi. Metternich, Francis'le olan ilişkisinden sanki siyasi ikizlermiş gibi bahseder: "Tanrı beni birbirimiz için yaratıldığımızı söyleyebileceğim bir adamın yanına yerleştirdi. İmparator Francis ne istediğini bilir ve onun istedikleri asla benim en çok istediğim şeylerden farklı değildir." Francis de Metternich'in daha merhametli olduğunu söylemekle birlikte bunu tasdik eder gibidir. İşin aslı Francis'in mektupları düşünmekten daha önemli işleri vardı. Onun asıl merakı gönderilmeden önce üzerlerine konan balmumu mühürleri incelemekti. Balmumu üretimi meraklısı olduğundan mektupların üzerindeki balmumlarını incelemeden Napolyon'a gönderilmelerine müsaade etmezdi. Aynı zamanda

8 Metternich'in üç mektubu için, bakınız Mark Jarrett, *The Congress of Vienna and Its Legacy: War and Great Power Diplomacy After Napoleon* (London and New York, 2013), 315. Metternich'in statükoyu korumak için bir kılıf olarak meşruiyeti kullanması şurada mahirane şekilde aktarılmıştır: Julian Schmidt, *Die Grenzboten*, c. 7 (Leipzig, 1848), 542.

boş vakitlerinde kuş kafesi, likör kutusu, tatlı ve Schönbrunn'un seralarını yapardı.[9]

Kongredeki dört büyük Çar Alexander, Metternich, Prusya Prensi Hardenberg ile Büyük Britanyalı Lord Castlereagh olsa da Talleyrand da pek çok konuda tayin edici olmuştu. Viyana Kongresi'nin akabinde dörtlü "müşterek menfaatleri üzerinde fikir teatisinde bulunmak... Ülkelerinin rahat ve huzuru ve Avrupa'da barışın devamını sağlamak adına," düzenli olarak buluşmaya karar verdi. Çar Alexander buna Hıristiyanlığın "yüce gerçeklerine" dayalı bir kardeşlik bağı tesis etme tasarısını da ekledi. Metternich, çarın kutsal ittifak teklifini "kuru gürültü," olarak nitelendirip büyük bir marifet sergileyerek çarın tasarısındaki halkların birliğini hükümdarların birliğine çevirerek Avrupa haritasındaki krallık statükosunu bir kez daha pekiştirmiş oldu.[10]

Statükoyu ve meşru hükümdarların haklarını koruma isteği dört ülke ve Fransa'yı her nerede bir ihtilal tehdidi belirirse müdahale etmeye mecbur bıraktı. 1821'de Avusturya'nın, krallarını korumak adına, Piyemonte ile Napoli'ye girmesine izin verdiğinden bu durum Metternich'in işine geldi. Bu vesileyle yarımadada Habsburg nüfuzunu artmış oldu. Fakat kendilerini en ufak ıslahata bile muhalefet eden kurulu düzenleri savunmak zorunda bulan İngiltere ile Fransa bu durumdan pek de hoşnut kalmadı. Metternich'in bu teminatlara Osmanlı İmparatorluğu'nu dâhil etme gayreti İngilizlerin hoşnutsuzluğunu daha da artırdı –Castlereagh'ın da öngördüğü gibi bu "genel Avrupa siyasetinin tüm krallıkların silahlı müdafisi olmaya dönüşmesiydi."[11]

1818 ila 1822 tarihleri arasında Aachen'da, Avusturya Silezya'daki Opava'da (Troppau), Carniola'daki Ljubljana'da (Laibach)

9 "Tanrı beni birbirimiz için..." için, bakınız Alan Sked, *Metternich and Austria: An Evaluation* (Basingstoke and New York, 2008), 116; E. Vehse, *Memoirs of the Court, Aristocracy, and Diplomacy of Austria*, c. 2 (London, 1856), 472.

10 "Müşterek menfaatleri üzerinde...", için Jarrett, *The Congress of Vienna*, 168.

11 C. K. Webster, *The Foreign Policy of Castlereagh 1815–23: Britain and the European Alliance* (London, 1925), 304, 309.

ve Venetia'daki Verona'da dört kongre daha toplandı. Son üçünün Avusturya İmparatorluğu toprakları dâhilinde olması Metternich'in nüfuzunu gösterdiği gibi onun diplomatik mektupları açmasını da kolaylaştırdı. Fakat Rusya'dan farklı olarak İngiltere ve Fransa sevilmeyen hükümdarları kendi tebaalarına karşı koruma mecburiyetinde kalma düşüncesinden artan biçimde rahatsız olmaya başladı. Büyük devletler müdahale ilkelerinde anlaşamayınca kongre sistemi de çöktü. Yine de uluslararası krizlerin savaş yerine konferans yoluyla çözülmesinin daha iyi olacağına dair bir görüşün temelleri atılmış oldu.

1822'den itibaren Metternich Viyana, Berlin ve St. Petersburg saraylarında gönülsüz bir ittifak tesis ederek artan biçimde Prusya ile Rusya'nın desteğine bel bağladı. (O tarihte Avrupa'nın hâlâ doğu batı değil de kuzey güney şeklinde bölündüğü düşünülürdü.) 1833'te Münchengratz ve Berlin'de bir araya gelen İmparator Francis, Rus Çarı Nicholas ve Prusya Prensi Frederick William "muhafazakâr sistemleri muhafaza etmenin siyasetlerinin sorgulanamaz temeli olduğu," hususunda anlaşıp tüm hükümdarların icabı halinde bir diğerinden askeri yardım istemesini de kabul ettiler.

Habsburglar, Venedik ve onun Adriyatik topraklarıyla birlikte, 1814 tarihinde, birkaç ambara sahip on kalyon ve dokuz daha küçük firkateynden mürekkep bir donanmayı da devraldılar. Başlangıçta hiç ilgilenilmeyen bu donanma sadece posta ve sahil gezintisi yapmak isteyen turistleri taşımakta kullanıldı. Fakat zamanla kıymeti ortaya çıkmaya başladı: 1817'de Arşidüşes Leopoldine'i Brezilya'ya götürüp birkaç yıl sonra da Çin'le yeni bir ticaret anlaşması yapılmasını sağladı. Çinliler, Habsburg gemisi görmeye alışık olmayıp II. Joseph zamanında kullanılmaya başlanılan kırmızı beyaz donanma sancağını tanımadıklarından kaptan onun yerine eski çift başlı kartallı siyah ve sarı bayrağı çekmek zorunda kaldı.[12]

Filo 1821'de Napoli'deki kara harekâtını destekleyerek de kıymetini ispatladı. Ayrıca Peleponez'deki isyanı desteklemek

12 Lawrence Sondhaus, *The Habsburg Empire and the Sea: Austrian Naval Policy, 1797–1866* (West Lafayette, IN, 1989), 49.

için ticaret gemilerine saldıran Yunan korsanlara karşı da kullanıldı. 1820'lerin sonlarına gelindiğinde Habsburgların Ege ve Doğu Akdeniz'de devriye gezen yirmiden fazla gemisi vardı. Fakat donanmaya asıl önemini kazandıran Faslı korsanların faaliyetleri oldu. 1828'de Fas sultanı Habsburg gemilerine dokunmama yönünde verdiği teminattan vazgeçip Akdeniz'den geçerek Brezilya'ya giden gemilere saldırmaya başladı. Bu gemilerden biri olup Rio de Janeiro'ya doğru gitmekte olan *Veloce*'nin mürettebatı fidye için rehin alındı. Denizcilerini kurtarmak isteyen Metternich iki korvet ve iki yelkenli bir brikin birkaç yüz askerle Fas sahiline gitmesini emretti. El Araiş limanının topa tutulmasıyla nihayet bulan sefer son derece başarılı oldu. Çok geçmeden sultan, İmparator Francis'le olan anlaşmasını yeniledi.[13]

Her şeye rağmen 1837 tarihinde sadece dört tane tek ambarlı firkateyn, beş korvet, bir yandan çarklı buharlı gemi ve birkaç küçük tekneden mürekkep donanma hâlâ çok küçüktü. Diğer taraftan ticaret filosunda, Venedik, Trieste ve Rijeka (Fiume) sayesinde, beş yüz kadar büyük ticaret gemisi olup Osmanlı İmparatorluğu ve Kuzey Afrika'yla yürütülen ticarete hâkimdiler. Gemilerin büyük bölümü kurulmalarında Metternich'in payı olan iki şirkete aitti: 1829'da kurulan Tuna Buharlı Gemi Şirketi ile 1836'da şirketleşen Avusturya Lloyd.[14] İkisi de Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de ticaret yapıyordu ve Metternich, Osmanlı padişahını pamuk ve ipek ticaretinde Avusturyalı tüccarlara imtiyaz vermeye zorlamıştı. Mısır valisi Mehmed Ali 1839'da Osmanlıların elindeki Suriye'ye saldırdığında Metternich, Avusturya donanmasına, sultanı desteklemek için Beyrut'u topa tutup Nil deltasını ablukaya alan, İngiliz donanmasına katılmasını emretti. Vali sonunda topraklarını Avrupalı tacirlere açmayı kabul ettiğinde bundan ilk istifade eden Avusturyalılar oldu.

13 J. L. "Eine oesterreichische See-Expedition gegen Marokko vor fünfzig Jahren", *Oesterreichische Monatsschrift für den Orient*, 5, no 6 (1879), 118–9.

14 Miroslav Šedivý, *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question* (Pilsen, 2013), 452–6, 606–11.

Avusturya gemileri sadece pamuk ve ipek taşımakla kalmayıp, tahıl ve tarım ürünleri de dâhil olmak üzere, Doğu Akdeniz'deki ticaretin büyük bölümünü yürüttüler. Köle ticaretiyle de uğraşarak Mısır'daki İskenderiye'den İstanbul ve İzmir'deki köle pazarlarına köle taşıdılar. Köle ticaretine dair rakamlar tartışmaya açık olsa da on dokuzuncu asırda yaklaşık bir milyon Afrikalı köle olarak Doğu Akdeniz'e getirildi. Bu getirilenlerden on binlercesini Avusturya Lloyd şirketinin gemileri taşıdı. Gerçekten de 1870'ler gibi geç tarihlerde bile yapılan soruşturmalar İskenderiye, İstanbul hattında çalışıp da köle taşımayan tek bir Avusturya Llolyd gemisi olmadığını ortaya koymuştur. Bu zavallılardan bazıları Viyana'ya getirilip "hukuki halleri meçhul" kişiler tanımı altında evlerde hizmetkâr olarak çalıştırıldı.[15]

Avusturya'nın Doğu Akdeniz'deki ticari genişlemesi topraksız bir kolonileşme teşebbüsüdür. Yerli kaynakların ekonomik olarak sömürülmesi ve bu genişlemeye nezaret eden diplomat ve müteşebbislerin ataerkil hevesleri. Sadece ticaret deposu kurmakla kalmayıp yerli halkı kendi dinlerine çekmeye çalışmış Katolik misyonerleri desteklemek için Beyaz Nil'den yukarı bir demir gambot göndermişlerdi. Habsburg imparatoru aynı zamanda Mısır ve Sudan'daki Katoliklerin de hamisi olduğundan dinin yayılması oradaki siyasi ağırlığını da artırdı. Viyana'daki Coğrafya Cemiyeti 1857 tarihinde Avusturya bayrağının ekvatorun sadece üç derece kuzeyine dikildiğini ve onun gölgesinde "Hıristiyanlığı ve medeniyeti" yaymak için can attıklarını ilan etti.[16]

Habsburg tacirleri Afrika'da güneye doğru ilerlerken satmaya çalıştıkları kap kacak, tekstil ve şemsiyelerle ilgilenmeyen yerel halka denk geldiler. Bunun yerine de döviz alışverişinde bulunup

15 Alison Frank, "The Children of the Desert and the Laws of the Sea: Austria, Great Britain, the Ottoman Empire, and the Mediterranean Slave Trade in the Nineteenth Century", *AHR*, 117 (2012), 410-44.

16 Helge Wendt, "Central European Missionaries in Sudan: Geopolitics and Alternative Colonialism in Mid-Nineteenth Century Africa", *European Review*, 26 (2018), 481–91 (483–4).

çoğunlukla da Maria Theresa taler olarak bilinen büyük gümüş paraları kullandılar. İlk kez 1741'de basılan talerin tasarımı ve muhteviyatı 1783'te standart hale getirilmiş olup imparatoriçenin ölümü anısına üzerlerine 1780 tarihi basılmıştı. Gümüş içeriği ve özenli deseniyle Maria Theresa taleri Etiyopya, Afrika Burnu ve Hint Okyanusu'nda fildişi, kahve, misk yağı (parfüm için) ve köle almakta kullanılan genel takas aracı haline geldi. 1830'larda Etiyopyalı köle bir kızın dediği gibi "çocuk ve erkek almaya yarayan" bu para ortasından bir tel geçirildiğinde boyun süsü ve yerel yöneticinin vergi toplama aracı haline dönüşürdü. Maria Theresa thaler'i 1945'e kadar Etiyopya, 1970'e kadar da Maskat ve Umman'ın resmi parası olmayı sürdürdü ve günümüzde gayrı resmi olarak Endonezya'ya kadar olan bölgelerde kullanılmaktadır.[17]

Metternich "Avrupa'yı kimi zaman yönetebilsem de Avusturya'yı hiç yönetemedim," demişti. Ana ilgi alanı hariciye olduğundan en az diğerleri kadar yabancı kabul edilen Macaristan, Lombardiya ve Venetia da ilgi alanına giriyordu. Avusturya İmparatorluğu'nun idari reformu için ortaya koymuş olduğu tasarıları imparator ciddiye almadı. Metternich'in asıl baş ağrısı siyaseti ayrıntılarıyla inceleyip oylama usulüyle çalışan devlet heyetleriydi. Siyaseti kendi aralarında belirleyen gerçek güce sahip nazırlarla işlerin çok daha iyi yürüyeceğine inanıyordu. Fakat İmparator Francis ona karşı çıktı. "Değişiklik istemiyorum, kanunlarımız makul ve yeterlidir" ile "vakit değişiklik vakti değil," gibi yorumlar Francis'in siyasi tembelliğini çok güzel özetlemektedir.[18]

Hem Francis hem de Metternich, Avusturya İmparatorluğu ve Avrupa'daki müesses nizamı hedef alan devrimci bir tehdit olduğu hususunda hemfikirdi. Fakat bir konuda yanılıyorlardı çünkü devrimci tehdit, onların ve diğer pek çok devletin zannettiği

17 Adrian E. Tschoegl, "Maria Theresa's Thaler: A Case of International Money", *Eastern Economic Journal*, 27, no 4 (2001), 113–62.

18 *Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau*, ed. Max von Kübeck, c. 1 (Vienna, 1909), 438, 508. "Avrupa'yı kimi zaman..." için, bakınız Sked, *Metternich and Austria*, 116.

gibi, Paris'teki gizli bir komite tarafından yönlendirilmiyor olup daha gevşek biçimde yönetilen neredeyse modern terörist "hücreleri" benzeri birimlerdi. Napoli, İspanya, Rus Polonyası, Balkanlar ve Latin Amerika'daki pek çok devrimci lider birbirini tanır, birbirlerinin savaşlarında omuz omuza savaşır ve birbirlerinin hazırladıkları anayasa taslakları ve devrimci manifestoları okurlardı. Kabul töreni, şifre sistemi ve kana susamış yeminlerini masonluktan ödünç aldıkları hücreler ve sözde dostluk cemiyetleri vasıtasıyla gizlice hareket ederlerdi.[19]

Metternich, Avusturya'nın Alman Konfederasyonu'ndaki başkanlığını tüm bölgelere tatbik edilecek bir sansür programını uygulamak için kullandı. Bu sansürden sadece, okuması hem okuyucu hem de denetçiler için bunaltıcı olan, 320 sayfa üzerindeki eserler muaf tutuldu (tarihçilerin genelde söylediği gibi 20 sayfa değil de 20 *Bogenstein* –yani 16 basılı taraflı katlı kâğıt tabakası, forma). Ayrıca Alman yöneticilere siyasi örgütlere, gösterilere ve yetkilerini aşan temsilci kurumlara göz açtırmamaları için baskı yaptı. Avusturya İmparatorluğu'nda ise sansür uygulaması gevşekti çünkü Viyana'da yıllık on bin eserden sorumlu sadece yirmi beş tane denetçi vardı. Augsburg'da basılan liberal *Allgemenie Zeitung* ve *Leipzig Grenzboten* nadiren bazı sayılarına ek konulmakla birlikte serbestçe satılırken resmi *Wiener Zeitung* dış haberleri hem tafsilatlı biçimde hem de kesmeden yayınlardı.[20]

Metternich fikirlerin oluşmasına mani olmak yerine onu muhbirlerle ve takiple denetlemeyi tercih ettiğinden baskı hafifti. Çocukken ona hocalık etmiş "tanıdığı en iyi insanlardan biri olan" kişinin devrimci cumhuriyetçi olduğunu öğrendiğinde aceleyle davranıp yanlış bir hüküm vermek istememişti. Siyasi mahkûmlar olsa da onlar da umumiyetle, yanlış fikirlere sahip olmak yerine, ya

19 Maurizio Isabella, *Risorgimento in Exile: Italian Émigrés and the Liberal International in the Post-Napoleonic Era* (Oxford, 2009), 42–64; Ayrıca bakınız Richard Stites, *The Four Horsemen: Riding to Liberty in Post-Napoleonic Europe* (Oxford, 2014).

20 Sayfa sayısı için, bakınız Siemann, *Metternich*, 682.

yasak bir cemiyete üye olmak ya da isyana teşvik etmeye kalkışmak gibi şeyler yapmışlardı. Komplo kazanı Lombardiya-Venetia'da bile Metternich'in memurları, sirkin antik Romalıları ehlileştirmesi gibi operanın da İtalyanları daha mülayim yapacaklarını düşündüklerinden, polisten ziyade La Scala'ya bel bağlamışlardı. 1837'de Metternich Macaristan ve Transilvanya'daki liberal muhalefet elebaşlarını –Louis Kossouth, László Lovassy ve Nicholas Wesselényi– isyana teşvik suçundan hapse attırdı. Fakat Moravya'daki Špilberk (Spielberg) hapishanesine nispeten rahat bir mahkûmiyet sürüp üç sene sonra da affedildiler.[21]

Metternich'in idaresine en sert muhalefet ise devletin içerisinden geldi. Reformcu talepler ve toplumu daha ileriye taşıma isteği bürokrasiye sızmaya devam edip durdu. İmparator Francis'in yenilik muhalifliğine rağmen bürokrasinin başarıları kayda değerdi: 1803'te yeni ceza kanunu; 1811'de, asillerin hukuki imtiyazlarını kaldıran, medeni kanun; yeni teknik ve madencilik kolejleri; başta demiryolu ve telgraf hatları olmak üzere iddialı ticari ve endüstriyel teşebbüslere verilen teşvikler. Her sene gizli bir örgüte bağlı olmadıklarına dair yemin eden bürokratlar onun yerine polisin izniyle yabancı gazete ve yasaklı kitapları okuyabilecekleri okuma kulüplerine üye oldular. Viyana'daki binden fazla kıdemli memurdan iki yüz kadarı, Rousseau, İsviçre komünistlerinin ilk çalışmaları ve hatta devrimci Genç İtalya'nın sözcüsü *Il Progresso*'yu bile okuyabilecekleri, Hukuki ve Siyasi Okuma Birliği'nin üyesiydi.[22]

Bürokratlar köylünün esaretine karşı çıkıp kiracı çiftçilere ektikleri toprakların verilmesini istediler. Fakat bunun için toprak sahiplerinin zararlarının karşılanması gerekiyordu ki bu da

21 Siemann, *Metternich*, 92; Alan Sked, "Metternich and the Ficquelmont Mission of 1847–48: The Decision Against Reform in Lombardy-Venetia", *Central Europe*, 2 (2004), 15–46 (20).

22 Waltraud Heindl, *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848* (Vienna, Cologne, and Weimar, 1990), 139, 289; Friedrich Engel-Jánosi, "Der Wiener Juridisch-Politische Leseverein", *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien*, 4 (1923), 58–66.

orduya gidecek kaynakların onlara harcanması demekti. Metternich'in dış siyaseti müdahale ihtimaline dayalı olduğundan daima büyük bir askeri bütçeyi destekledi. Dolayısıyla bürokratlar da yüzlerini Metternich'in idaredeki rakibi ve maliyeden sorumlu olan Kont Kolowrat-Liebsteinsky'a çevirdiler. Kolowrat ıslahatçı olmasa da ahmak da değildi. Metternich'e "senin yönetim araçların silahlı kuvvetler ve mevcut imkânlarla kın kanaat idare etmektir. Benim gözümde bunun sonu ihtilaldir," demişti. Kolowrat askeri masrafları azaltarak 1830-1831'de bütçeyi denkleştirince siyasi nüfuzu da buna bağlı olarak katlanarak arttı.[23]

1835'te Francis'in yerine oğlu Ferdinand geçti. Çocukken geçirdiği raşitizm hastalığı yüzünden Ferdinand'ın sarası vardı ve kafasının şekli bozuktu. Fakat bir idareci olarak asıl sakatlığı devlet meselelerine olan alakasızlığıydı. Seleflerinden bazıları gibi Ferdinand da botanik meraklısıydı –*Ferdinandusa* adındaki tropikal bitki türü ismini ondan almıştır. Francis ölüm döşeğinde Ferdinand'a "yönet ama değiştirme," diye nasihatte bulunsa da akıllılık ederek Ferdinand adına yönetecek bir naipler konsülü ya da devlet konferansı kurdu. Devlet konferansı Kolowrat'ın her fırsatta Metternich'e çelme takmasını sağlayan bir vasıta haline geldi. Bu sayede askeri harcamaların önüne geçmeyi başarsa da maliyeyi zora sokma korkusuyla köylülerin yaşam şartlarını düzeltme hususunda başarısız oldu. 1846'da Galiçya'da patlak veren, köylülerin lordlarını öldürüp kafalarını arabalara yüklediği, kanlı isyanın akabinde taşrada ıslahatın şart olduğu anlaşılsa da devlet konferansı münakaşa ve bir karara varma yönündeki beceriksizliği yüzünden bir şey yapamadı.

Ferdinand'ın saltanatı (1835-1848) esnasında Metternich iç siyaset üzerindeki denetimini o derece kaybetti ki o döneme ait baskıcı uygulamalar onun değil de Kolowrat ile onun devlet konferansındaki yakın dostlarının marifetiydi. Yine de devletin tüm

23 "Senin yönetim araçların" için, bakınız Kübeck, *Tagebücher*, c. 2 (Vienna, 1909), 626; Isabella Schüler, *Franz Anton Graf von Kolowrat-Liebsteinsky (1778–1861)*, (Munich, 2016), 295–6.

hataları ve iç karışıklıklar daima Metternich'in sırtına yüklendi. Stendhal'ın *Kırmızı ve Siyah*'ın da (1830) sürgündeki Kont Altamira bir balodayken bir Peru generaliyle konuşabilmek adına güzel Mathilde'yi terk eder "çünkü o Avrupa'dan, teşkil edeni Metternich olduğundan dolayı, umudunu kesmiştir." Anton von Auersperg'in siyasi şiiri *Viyanalı Şairin Yürüyüşü*'nde (1831) Avusturya halkı hür bırakılmaları talebiyle Matternich'in kapısını tekmeler. Gerçekten de 1848 tarihine gelindiğinde Metternich halkın gözünde "kan emici nazırların içindeki en büyük kan emici, adi şeytan, insanların parasını çalıp kanını içen," biri haline gelmişti.[24]

Her şeye rağmen Metternich'in başarısını görmek için Avrupa haritasına bakmak yeterlidir. Napolyon tarafından ıskartaya çıkarılan haritayı Metternich eski haline getirip yeni Avusturya İmparatorluğu'nu da merkezde, Maria Theresa talerlerini Afrika'ya kadar göndermesini mümkün kılacak, hâkim bir konuma oturtmuştu. Viyana'da 1814-1815 tarihlerinde Metternich'in de çizilmesine, daha sonra da korunmasına, yardım ettiği sınırlar 1914 tarihine kadar Avrupa devlet sisteminin dış sınırlarını belirleyerek varlığını sürdürdü. Merkezde istikrar sağlanınca Avrupa'daki büyük devlet çatışmaları "ikinci dereceye düşerek," doğuda Osmanlı İmparatorluğu'na ve güneyde koloni çatışmalarına doğru kaydı. 1815-1914 arasında sadece dört Avrupa savaşı olup dördü de kısa sürerken 1700-1790 tarihleri arasında pek çok büyük devletin dâhil olduğu on altı büyük harp yaşanmıştı. Metternich Avrupa'ya barış getirmiş olmasa da Avrupa'ya devlet adamlarının dilerlerse üzerinde barış inşa edebilecekleri bir temel sağladı. Metternich'in rehberliğindeki Avusturya İmparatorluğu, Napolyon'un belirlediği marjinal konumundan çıkıp Avrupa'nın asıl söz sahibi haline gelerek kırk sene boyunca da devrimci kargaşalara karşı bir set vazifesi gördü.[25]

24 Schüler, *Franz Anton Graf von Kolowrat-Liebsteinsky*, 232–43; Siemann, *Metternich*, 810–1; R. John Rath, *The Viennese Revolution of 1848* (Austin, TX, 1957), 114–6.

25 T. W. C. Blanning, *The Origins of the French Revolutionary Wars* (London and New York, 1986), 37.

23

1848: Von Neumann'ın Günlüğü ve Radetzky Marşı

Baron Philipp von Neumann, Metternich'in potasında şekil almış bir Avusturyalı diplomattır. Kabarık saçı ve sivri burnuyla bile ustasını andırır. Neumann otuz seneden uzun süre Londra'daki Chandos House'da bulunan Avusturya sefaretinde büyükelçiydi. Bir dizi ilişkinin ardından altmışlı yaşlarının başlarında Dük Wellington'ın büyük yeğeni olan Leydi Augusta Somerset'le evlendi. 1844'te Neumann, Augusta'yla birlikte, sefir olarak görevlendirildiği Floransa'ya gitti. Şubat 1848 tarihinde Fransa'da devrim olduğunu öğrendiği yer ise hemen yakındaki Modena'ydı. Genelde katıldığı balolar ile tanıştığı mühim insanları kaydettiği günlüğünün muhtevası Avrupa'yı saran karışıklıklara paralel olarak değişmeye başladı: "Fransa'da devrimci parti cumhuriyet ilan etti (1 Mart)... Belçika da cumhuriyet oldu ve Kral Leopold, Brüksel'i terk etti (3 Mart)... Polis yarın Modena, Reggio ve Parma da bir isyan tertip edildiğini bildirdi (6 Mart)... İhtilalci hareketlerin yayıldığı Almanya'dan da kötü haberler geliyor (14 Mart)..." Nihayet Neumann'a duymaktan en çok korktuğu haber de erişti: "Arşidük Ferdinand (Modena Prensi) beni çağırttı ve Viyana'dan çok üzücü haberler bildirdi... (18 Mart)."[1]

Neumann'ın günlüğünden de anlaşıldığı üzere Viyana'daki devrimin bekleniyor olması onu daha az şaşırtıcı yapmamıştı.

1 *The Diary of Philipp von Neumann*, ed. E. Beresford Chancellor, c. 2 (London, 1928), 276–8 (düzenlendi).

Avrupa'nın dört bir yanında hükümet ve krallıklar çökmekte, müesses nizamın zafiyeti ortaya çıkmakta, devrim talepleri gittikçe daha cüretkâr bir hal almakta ve isyan ihtimali artmaktaydı. Aşağı Avusturya meclisi 13 Mart'ta Viyana'nın merkezindeki yeni ve muhteşem sarayında toplandığında herkes bela çıkmasını bekliyordu ve bazıları da beklenen belanın çıkması için elinden geleni yaptı. Hadiselerin çoğu tertip edildiği gibi oldu. Talebeler binaya hücum edip meclis üyelerini dağıttıktan sonra birinci katın balkonuna çıkıp aşağıdaki kalabalığa nutuk atmaya başladı. Gecekondu mahallelerinden gelen güruhların da müdahil olmasıyla tantanalı gösteri bir isyana dönüştü. Olay mahallindeki askeri kumandan İmparator Ferdinand'ın kuzeni Arşidük Albrecht kalabalıktan dağılmasını isterken başından vuruldu. Askerleri birkaç saat boyunca atılan taşlara sabrettikten sonra bir grup İtalyan askeri daha fazla beklemeyip ateş attı. Dört kişi vurularak öldü, bir hukuk öğrencisi süngülendi ve yaşlı bir kadın arbedede ezilerek öldü.

Gece çöktüğünde Viyana'da kargaşa hâkimdi. Şehir dışında kalabalık dükkân ve işyerlerini yağmaladı, Zenginlere saldırıp tütün dükkânları ve fırınlara girdi. Merkezde asiler koçbaşı olarak kullanmak için sokak lambalarını söktü ve kaldırımdaki sökülen direklerden kaçan gazları tutuşturarak karanlığı aydınlattı. Hofburg dışında toplanan kalabalık ise imparator lehine tezahürat yaptı. Ama sarayın içinde farklı bir dram cereyan ediyordu. Birkaç gündür hanedan üyeleri arasındaki Metternich düşmanları yaşanacak herhangi bir huzursuzluğu mazeret olarak kullanıp onu görevinden almak için bekliyordu. İmparator Ferdinand'ın yengesi Arşidüşes Sophie'nin örgütlediği baştan tasarlanmış bir eylemle düşmanları Metternich'e istifa etmesi için baskı yapmaya başladı. Siyasi müttefiki Ferdinand'ın amcası Arşidük Ludwig'in de Sophie'nin yanında yer aldığını (Ludwig, Hofburg'un işgal edileceğinden korkmuştu) gören Metternich istemeden de olsa pes etti. Akşam dokuzda istifa mektubunu yazdı. Ertesi gün bir

trenle Viyana Norfbahnhof'tan Londra'ya doğru yola çıktı. Viyana dışındaki yazlık sarayı o gittikten sonra yakıldı.[2]

İmparator Ferdinand beklenmeyecek derecede basit sözlerle her şeyi bir sonuca bağladı: "Hükümdar ben olduğumdan karar verecek kişi de benim. Söyleyin halka her şeyi kabul ediyorum." Nazırları da itiraz etmedi. 14 Mart'ta Ferdinand askerlere kışlalara çekilmelerini emredip düzeni tesis etme vazifesini halk ve talebelerden oluşan milislere verdi. Onları silahlandırmasına da gerek yoktu çünkü cephanelik işgal edilmiş ve silahlar dağıtılmıştı. Ferdinand aynı zamanda sansürün de kaldırılmasını emretti. Saatler içerisinde kitapçılar stoklarında gizledikleri yasak kitapları vitrinlerine taşıdı. Ertesi gün oyun kâğıdı gibi giyinmiş bir tellal Hofburg'un önünde Ferdinand'ın bir anayasa hazırlayıp meclis kuracağını ilan etti. Bilahare imparator üstü açık bir arabayla ve alkışlar arasında şehir turu attı.[3]

Bu arada mevcut reform sloganlarına sarılan Ferdinand'ın nazırları "sorumlu bir vekâlet" kurmaları gerektiğine karar verdi. Bununla artık hükümetin tüm icraatlarından sorumlu olacaklarını ilan etmiş oluyorlardı (yani karar alma yetkisi artık imparatora yakın olan herhangi birine ait değildi). Farklı şube ve devlet konsüllerini vekâletler adı altında bir araya getirdiler ki bu çoğu örnekte sadece kapıdaki levhanın değişmesinden ibaretti. Tüm bunlara rağmen kararlar saray tarafından, çoğunlukla da nazırlara danışmadan imparator adına talimat veren Ferdinand'ın kardeşi ve amcası Arşidükler Franz Karl ile John tarafından, alınmaya devam edildi.[4]

2 Wolfram Siemann, *Metternich. Stratege und Visionär, Eine Biografie*, 2. b. (Munich, 2017), 833–5; Friedrich Rückert, Liedertagebuch 1848–1849 (Göttingen, 2002), 478.

3 "Hükümdar ben olduğumdan..." için, bakınız C. A. Macartney, *The Habsburg Empire, 1790–1918*, 2. b. (London, 1971), 330.

4 Thomas Kletečka, "Einleitung", *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, Abt. 1: *Die Ministerien des Revolutionsjahres 1848*, ed. Kletečka (Vienna, 1996), ix–xlviii (x)

Fakat ihtilal henüz bitmiş değildi. Avusturya İmparatorluğu topraklarında farklı zümreler arzuhaller ve anayasa taslakları hazırlayıp yerel idareleri değişime zorluyordu. Metternich devrilmiş olduğundan onun dönemini hatırlatan hiçbir şeye de lüzum kalmamıştı. Kimi yerlerde tahrikçiler şiddete başvurarak memurları belediye binalarından dışarı attılar ya da evlerinin dışında hiç durmadan bağırıp keman çalarak onlar istifa edene kadar da durmadılar –bu hadise "kedi ciyaklaması," ya da *Katzenmusik* olarak bilinir. Daha aklı başında olan reformcular birbirinden çok farklı olan istekleri örgütleyip birleştirerek devlete sunulacak bir hale getiren heyetler kurdu. Akıl hastanelerindeki mahkûmlar da arzuhal ve anayasa taslakları yazmaya başladı.

Kimi talepler çok basitti –Doğu Galiçya'daki bir köydeki köylüler arzuhallerinde orduya katılmak istemediklerini söylemişti. Diğerleriyse epey kapsamlıydı. Son senelerde pek çok liberal fikir –hukukun üstünlüğü, basın hürriyeti, siyasi temsil ve vatandaş haklarına ağırlık verilmesi– bolca taraftar toplamıştı. Millete önem veren milliyetçilik de benzer oranda revaçtaydı. O tarihte milliyet fikri umumiyetle lisanı ve daha az ölçüde de dini esas alırdı. Entelektüel açıdan tezat olsalar da liberal bireycilik ve milliyetçi kolektivizim birlikte çalışmış ve her ikisi de özünde köylülerin serfliğinin sona ermesi yatan sosyal programları kabul etmişti. Reformcuların taleplerinin evrenselliği kendini gökkuşağının renklerini taşıyan Viyana'daki talebelerin bayrağında göstermişti.[5]

Metternich'in istifasıyla ortaya çıkan baskılara gerektiği gibi mukabele edemeyen hükümetler ardı ardına yıkılıp gitti. Viyana'ya gelen Philipp von Neumann'ın bulduğu tek şey kargaşa oldu. 1848 Mart ayının sonunda şöyle yazmıştı: "Şansölyelikte tam bir karmaşa hâkim; her yerde tahrik ve belirsizlik hüküm sürüyor; istikbalde ülkenin halinin nice olacağını ancak Tanrı bilir." 20 Mart'ta başvekil olarak tayin edilen Kont Kolowrat ancak

5 *Deutscher Kalender für die Bukowina für das Jahr 1935* (Chernivtsi, 1935), 51–63; Theodor Gomperz, *Essays und Erinnerungen* (Stuttgart and Leipzig, 1905), 19.

bir ay dayanabildi. Halefinin akıbeti de farklı olmadı. Bu arada Dâhiliye Nazırı Franz von Pillersdorf, seçilen vekilleriyle haziran sonunda toplanması hesap edilen, yeni imparatorluk meclisi ya da Reichstag'taki tartışmalara temel teşkil etmesi maksadıyla bir anayasa taslağı hazırladı.[6]

Fakat Pillersdorf'un teşebbüsü diğer hadiseler yüzünden yarıda kaldı. Mayısta Avusturya topraklarından gelen temsilcileri bünyesinde barındıran seçilmiş bir meclis tüm Almanca konuşanları birleştirecek yeni bir Almanya için yeni bir anayasa tasarlamak adına Frankfurt'ta toplandı. Ertesi ay imparatorluk topraklarındaki tüm Slavca konuşan halkları –Çekler, Slovaklar, Lehler, Rutenler (ya da Ukraynalılar)– temsil etme maksatlı kendinden menkul bir Pan-Slav Kongresi "bir milletler konfederasyonu" kurma amacıyla Prag'da toplandı. Diğer yerlerdeki gelişmeler de imparator açısından pek hayırlı değildi. Nisan başında Ferdinand, Macarlara kendi hükümetlerini kurma hakkını verince yeni kurulan Macar hükümeti devlet tahvili satmaya, asker toplamaya ve kendi dış siyasetini yürütmeye başladı. Bu arada Lombardiya ile Venetia'da asiler kontrolü ele geçirip kendi demokratik cumhuriyetlerini kurarak Habsburg ordusunu kuzeye çekilmeye zorladı.

Habsburg İmparatorluğu dağılma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Almanca konuşanların yaşadığı Avusturya toprakları yeni Almanya'ya katılacak, Bohemya yeni bir Slav devleti kuracak ve Lombardiya-Venetia ayrılıp belki de Piyemonte krallığına katılacaktı. Hacmi büyük ölçüde küçülen Macaristan ise müstakil bir devlet olacaktı. 1848 ortalarına gelindiğinde Habsburg İmparatorluğu'nun dağılması kaçınılmaz gibi görünüyordu. Bu arada Viyana sokaklarında güç, mevcutları "sakallı unsurlarla" (sakal devrim simgesi olarak kabul edilirdi) kabaran, gittikçe radikalleşen milislerin eline geçti. Tekrar baş gösteren şiddet olayları arasında mayıs ayında hanedan ailesi başkentten Innsbruck'a kaçtı.[7]

6 "Şansölyelikte tam bir karmaşa hâkim..." için, bakınız *Diary of Philipp von Neumann*, c. 2, 281.

7 *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, Abt. 1, 273.

Viyana'da ne yapacağını bilemeyen nezaret, devlete ait varlıkları acilen elden çıkarıp hükümet tahvillerini her zamankinin iki katı faize satarak para toplamaya çalıştı. Nezaretin ilk tepkisi sokakların baskısına boyun eğmeye yönündeydi. Bunun için binlerce kişiye istihdam sağlayabilme adına şehir parklarında işe yaramaz bayındırlık hizmetlerine girişildi. Bu kişiler gündüzlerini işten kaytararak gecelerini de yağmayla geçirdiler. Fakat zamanla devlet, büyük ölçüde savaş bakanı General Latour'un önderliği sayesinde, kendisini toparladı. Latour, kabine toplantılarında ilk ve en çok konuşan kişi haline geldi. Taviz verilmesine karşı çıkan Latour sorunların ancak askeri yöntemlerle çözüleceğine inanıyordu. Yanlış düşünmüyordu.

Fakat Viyana'ya 13 Haziran sabahı üç kırk beşte bomba gibi düşen haberle Latour'un bir alakası yoktu. Bohemya'nın gedikli komutanı General Windischgrätz telgrafla birliklerinin Prag'da pusuya düşürüldüğünü, orada bir ihtilal başladığını, sokaklarda barikatlar kurulduğunu ve acil tedbirler almaya başladığını bildirdi. Windischgrätz'ın telgrafıyla afallayan Viyana'daki nazırlar telgraf trafiğini takip etmekten fazlasını yapamadı. 16 Temmuz sabahı telgraf memuru şöyle bir mesaj gönderdi: "Prag'ın hepten çivisi çıktı. Artık burada duramam." Memur aynı günün gecesi kısa bir mesaj daha göndermeyi başardı. "Prag alevler içerisinde." Nazırlar çok geçmeden irtibatın kesildiğini öğrendi.[8]

Prag'ın çivisinin çıkması kısmen Windischgrätz'ın marifetiydi. Latour'un birliklerinden bazılarını İtalya'ya sevk etmesi yönünde verdiği talimattan rahatsız olup elinde kalan birlikleri Prag'a tehditkâr biçimde yakın mevzilendirdi. Bu gergin ortamda Slav kilisesine mensup bir Sırp rahibin düzenlediği açık hava merasimi (tüm Slavların birliğini kutlamak için yapmıştı) 12 Haziran akşamı beklenmedik biçimde isyana ve garnizona yönelik silahlı saldırıya dönüştü. Windischgrätz'ın kaldığı yerin önünde toplanan kalabalık ona hakaretler yağdırdı. Ardından

8 *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, Abt. 1, 417, 440.

pencerelerden açılan ateş sonucunda generalin karısı hayatını kaybetti. Windischgrätz harikulade bir cesaretle kalabalığın karşısına çıkarak onları ikaz etti: "Karım şu anda kanlar içinde yatıyor olmasına rağmen hepinizden gitmenizi ve beni elimdeki kuvveti kullanmaya mecbur bırakmamanızı rica ediyorum." Kalabalık generali bir lamba direğine doğru çekip asmaya hazırlansa da askerleri gelip onu kurtardı.[9]

Sözüne sadık kalan Windischgrätz, Prag'ı topa tuttu. Top ateşini müteakip askerleri sokaklara ve Eski Şehrin meydanlarına girerek onlara karşı dikilen barikatları kaldırdı. Üç gün süren müsademeyi müteakip tüm mukavemet kırıldı. Windischgrätz, Pan Slav Kongresini kapattı, Bohemya hükümetini lağvetti, meclisin müteakip toplantısını iptal ve sıkıyönetim ilan etti. Siyasi açıdan Windischgrätz'a yakın olan Arşidüşes Sophie'nin baskısı altındaki İmparator Ferdinand generalin bu aşırı tepkisini geriye dönük olarak tasdik edip kendisine Mayıs 1848 tarihinden geçerli olduğunu söylediği acil durumda kullanılacak tam askeri ve sivil yetki verdi.

Lombardiya-Venetia'da Habsburg idaresi tümüyle çöktü. Mart ayındaki beş gün süren müsademelerin ardından İtalya'daki Habsburg komutanı seksenlik Mareşal Radetzky, Milano'yu terk etti. Bilahare, 22 Mart'ta, Venedik Tophanesindeki işçiler isyan edip tüm silahları asilere dağıtarak garnizonu da (çoğu İtalyan'dı) isyana teşvik etti. Meşrutiyet sevdalısı olmadığı gibi askerliğe de düşkün olmayan Piyemonte kralı Charles Albert, Avusturya İmparatorluğu'na savaş ilan ederek, halk oylamasında Piyemonte'ye katılmayı seçen, Lombardiya'yı işgal etti. Radetzky ne zaman kazanamayacağını bilecek kadar tecrübeli bir komutandı. Takviye alamadan Galda Gölü'nün güneyindeki Quadrilateral olarak bilinen kare tabyaya çekilip oradan da bir yere kımıldamadı.

Viyana'daki hükümet, Habsburgların İtalya'daki hâkimiyetinin sona erdiğinden emindi. Nazırları Lombardiya-Venetia'dan

9 William H. Stiles, *Austria in 1848–49*, c. 1 (New York, 1852), 385.

tümüyle çekilmekten men eden tek şey diğer yerlerin de bunu görüp ayrılmaya heveslenmesinden duydukları korkuydu. Fakat mayıs sonunda Latour nihayet Quadrilateral'a takviye göndermeyi başardı. Buna rağmen nezaret bir yandan Radetzky'e askerlerini kışlada tutmasını söylerken diğer yandan da Charles Albert'le ateşkes yapmaya çalıştı. Latour vasıtasıyla haber gönderen Radetzky, hükümetin yapacağı herhangi bir mütarekeye saygı duymakta zorlanacağını ifade etti. O yüzden olduğu yerde kalmak yerine Quadrilateral'den çıkıp haziranda Venetia'yı işgal etti, bilahare batıdaki Charles Albert'in kuvvetlerine yöneldi. Temmuz sonunda Custoza'da gerçekleşip birkaç gün süren muharebenin ardından Radetzky, Charles Albert'i geri çekilmeye ve sonra da barış istemeye zorladı. Bir seneden uzun süre direnen Venedik ise Radetzky'nin patlayıcı taşıyan birkaç yüz insansız balonla düzenlediği saldırılarla hava akınına maruz kalan ilk şehir oldu.[10]

Radetzky'nin Custoza'daki zafer haberi Viyana'da büyük coşkuya neden olup ağustosta Johann Strauss'un eseri *Radetzky Marşı*'nın galasıyla kutlandı. Bu arada Lombardiya'daki demokratik hükümet yıkıldı, askeri yönetim uygulanmaya başlandı ve taşra da terör estirildi. Habsburg askerleri ayrım gözetmeden asi ve taraftarların peşine düşüp yakaladıklarını meydanlarda kırbaçladı ya da astı. Bugün konsere gidip *Radetzky Marşı*'yla tempo tutup alkışlayanlar onun aslında ne olduğunu hatırlasalar iyi olur.[11]

Viyana'daki kargaşa dinmedi. Buna rağmen imparatorun söz verdiği şekilde Haziran'da meclis seçimleri yapıldı. Frankfurt'ta toplanan Alman meclisi için zaten Almanca konuşulan bölgelerde seçim yapılmıştı. Çalışma şekilleri o tarihe kadar belli olup yapılarını halkı da dâhil edecek şekilde yenileyen pek çok yerel meclis içinde aynısı geçerliydi. İki kademeli olarak yapılan seçimlerde seçmenler (genelde barış içerisinde) meclislerde toplanarak oy çokluğuyla vekilleri seçtiler. Seçilen vekiller de, her elli bin

10 *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, Abt. 1, 505.

11 Alan Sked, *Radetzky: Imperial Victor and Military Genius* (London and New York, 2011), 176.

civarında birinci sınıf seçmene bir temsilci olacak şekilde, temsilcileri seçtiler. İki kademeli sisteme ek olarak seçmenlerin yirmi dört yaş üzeri hane sakini (ve erkek) olması şartı sayesinde seçilen temsilcilerin büyük bölümünün siyasi görüşleri ılımlıydı.[12]

Temmuzda Viyana'da toplanan imparatorluk meclisi derhal Innsbruck'taki imparatorun dönmesini isteyince istedikleri oldu. Akabinde meclis anayasa hazırlayıp köylü affının şartlarını belirlemeye koyuldu. Ferdinand, nisan ayında serfliği ortadan kaldıracağına söz verse de köylülerin hangi toprakları alacağı ya da toprak sahiplerinin kayıplarının nasıl tazmin edileceği belli değildi. O sırada İmparator Ferdinand'ın amcası Arşidük John, Frankfurt'taki Alman meclisi tarafından imparatorluk naibi seçildi. Frankfurt meclisinin temsil ediyormuş gibi davrandığı Yeni Almanya'da imparatorluk unvanını kimin taşıyacağı henüz belli olmasa da John'un seçilmesi bu rolü bir Habsburg'un üstleneceğine işaret ediyordu.

Bohemya sindirilmiş, Lombardiya'daki Habsburg hâkimiyeti yeniden tesis edilmiş, imparator başşehre geri dönmüş, Almanya'da bir Habsburg naip seçilmiş ve imparatorluk meclisi Viyana'da toplanmıştı. Bu bakımdan mevcut kargaşadan bir tür düzen çıktığını söylemek mümkündür. Oysaki Macaristan hâlâ istiklalini elde edip Avusturya İmparatorluğu'ndan ayrılmasıyla sonuçlanacak bir yolda gidiyordu. Generaller artık tüm dikkatlerini Macaristan'a çevirmişti. Temsilci kurumların hiç de meraklısı olmayan Windischgrätz, Macaristan'a saldırmadan evvel askeri güç kullanarak devrimci Viyana'yı sindirmeye karar verdi. Ağustos sonunda bu hedefine bir yenisini ekledi –imparatorun yerine yeğeni Franz Joseph'i geçirmek. Windischgrätz'a göre İmparator Ferdinand icap edenden çok daha fazla taviz vermişti ve o makamı hak etmiyordu. O makamı asıl hak eden ordunun ve generallerin gözdesi olan genç ve kararlı Franz Joseph'ti.

12 Thomas Stockinger, "Die Urwahlen zum konstituerenden Reichstag des Jahren 1848", *MIÖG*, 114 (2006), 96-122.

Nisan 1848'de Ferdinand, Macaristan'a Nisan Kanunları, olarak bilinen bir anayasa sundu. Bu anayasaya göre Macaristan'ın ayrı bir hükümeti olacak ve bu hükümet krallığın, askeri ve mali meseleler de dâhil olmak üzere, iç işlerinden mesul olacaktı. Viyana'dakiler hâlâ Macaristan'ın Avusturya İmparatorluğu'nun bir parçası olup "müşterek devletin" yarısını teşkil ettiğini düşünüyordu. Fakat Macar önderleri sadece Macar kralına sadık olduklarını düşünüyorlardı ki o da Avusturya imparatorundan başkası değildi. Bu nedenle Macaristan sanki bağımsız bir devlet-miş gibi hareket edip Avusturya, İtalya'da süren savaş için onlardan askeri ve mali yardım istediğinde reddettiler.[13]

Macar krallığı halkının yarısından azı Macarca konuştuğundan çok milletli kabul edilebilir. Diğerleri Romen, Sırp, Slovak, Alman, Ruten ve Hırvat'tı. Farklı milli unsurlardaki milliyetçilik ve kendini farklı ve siyasi açıdan önemli arz etme şuuru farklılık göstermekteydi. Macarca konuşanların da dâhil olduğu pek çok kişiye kim oldukları sorulduğunda sadece Katolik ya da "şu şehirden ya da bölgeden," olduklarını söylerlerdi. Kuzey Macaristan'daki Slovaklar bölgesel kimlikle daha kapsamlı Slav kimliği arasında gider gelirdi. Kuzeydoğu Macaristan'daki pek çok Ruten kendini tümüyle Macar olarak kabul etse de tek kelime Macarca bilmezken Banat'taki Romen entelektüeller kendilerini "Romence konuşan Macar," olarak tarif ederdi.[14]

1848 olayları bireylerin kim ve nereye ait olduklarına karar verme sürecini hızlandırdı. Pek çoğu kurulan yeni Macar hükümetini kabul etmeyip daha kapsamlı Avusturya kimliğine sahip çıktı ya da özerklik veya devlet kurma vasıtasıyla farklı bir milli kimlik edinme yoluna gitmeyi tercih etti. 12 Nisan'daki Macar kabine toplantısının zabıtları tavrın sertleştiğini göstermektedir. Bratislava'daki Slovakların yaşadığı dağlık bölgelerden, Rus

13 *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, Abt. 1, 155, 192–3.

14 Alex Drace-Francis, "Cultural Currents and Political Choices: Romanian Intellectuals in the Banat to 1848", *Austrian History Yearbook*, 36 (2005), 65–93 (90).

propagandasına göre Sırp ve Hırvat kışkırtıcıların körüklediği, huzursuzluk haberleri geliyordu. Bu arada Hırvatistan'daki vali ya da ban Baron Josip Jelačić, Zagreb'de bir milli meclis kurarak yetkisini aşmıştı. Nazırlar sadık Macarca konuşan birliklerin gönderilmesi hususunda mutabık kalsa da elde onlardan çok az vardı. Daha sonra öğrendiklerine göreyse eğer bir buharlı gemi bulunabilirse Linz'den de bir miktar birlik göndermek mümkündü.[15]

O ilk kabine toplantısının zabıtlarında korkuyu ve Macar hükümetinin göstereceği şiddetli tepkinin diğerlerini soğutmasından duyulan endişeyi görmek mümkündür. Taviz verilmesi şart olsa da yeni ortaya çıkmaya başlayan milliyetçi zümreler arasında güvensizliğin yarattığı boşluk çatışmaları kaçınılmaz hale geçirdi. Siyasi rekabetler yüzünden Macarlarla Sırp, Romen ve Slovaklar, Banat Romenleriyle Sırplar, Transilvanya Almanlarıyla Macarlar birbirine girdi ve bu durum artarak devam etti. Temmuz 1848'e gelindiğinde Macaristan savaş alanı haline gelmişti. İsyan tehdidine karşı Macar başvekili Kont Louis Batthyány milli ordu kurulmasını emretti. Maliye nazırı Louis Kossuth da bu ordunun masrafını karşılayabilmek için ilk Macar kâğıt parasını bastırdı.

Batthyány ile Kossuth'un icraatları Macaristan'ı istiklal yolunda daha da ileri taşıdı. Aldıkları tedbirler Nisan Kanunlarıyla uyum içerisinde olsa da Viyana ayak direterek "Avusturya İmparatorluğu'ndan ayrı bir Macar Krallığının mevcudiyetinin siyasi açıdan imkânsız olduğunun zikredilmesi hususunda" ısrar etti.[16] Macaristan'ı zapturapt altına almak isteyen devlet, Macaristan dâhilindeki tüm askeri birliklerin komutasını Macar generali Ferenc Lamberg'e verdi. Lamberg'in Pest'e gelişi "Aranıyor" posterleri şeklinde hazırlanmış el ilanlarıyla karşılandı. 28 Eylül

15 *Kossuth Lajos összes munkái*, ed. Aladár Mód vd. c. 12 (Budapest, 1957), 22–34.

16 "Avusturya İmparatorluğu'ndan ayrı..." için, bakınız Martyn Rady, "Lajos Kossuth, Domokos Kosáry and Hungarian Foreign Policy, 1848–49", *'Lajos Kossuth Sent Word . . . ' Papers Delivered on the Occasion of the Bicentenary of Kossuth's Birth*, ed. László Péter vd. (London, 2003), 105–17 (111).

tarihinde Pest'i Buda'ya bağlayan dubalı köprü üzerinden geçen Lamberg'i tanıyan bir güruh onu tırpanlarla paramparça etti.

Hırvatistan Banı Josip Jelačić kabiliyetli bir piyanist, vasat bir şair ve kötü bir generaldi. Ayrıca Hırvatistan'ın Macaristan'la olan tarihi bağını kesmeyi kafaya koymuş koyu bir Hırvat milliyetçisiydi. Geçmiş senelerde Macar meclisi, halkın büyük kesiminin Macarca konuşmadığı gerçeğini göz ardı ederek, kademeli olarak tüm Macaristan'da Macarcayı resmi dil haline getirdi. Nisan Kanunları mecliste konuşulacak tek lisanın Macarca olduğunu söyleyerek bu mevzuya son noktayı koyup önceden Latince konuşan meclis mensubu Hırvat vekilleri yok sayarak onlara hakaret etmiş oldu. Jelačić, Macar nezaretinden Hırvatistan'a kendi anayasası ve Hırvatça konuşulacak kendi meclisine sahip olma hakkını vermesini istedi. Macar siyasetçiler her zamanki gibi Hırvat taleplerini küçümserken Kossuth haritada Hırvatistan diye bir yer göremediğini söyleyecek kadar ileri gitti.[17]

Fakat bazı saray mensupları da Jelačić'in planlarına karşı olup Ferdinand'ı yönlendirerek onun "Macar Krallığı topraklarını bir arada tutan hukuki bağın tek taraflı keyfi kararlarla gevşetilmesine asla izin vermem," demesini sağladılar. Dolayısıyla Jelačić'in, Macar hükümetinin aldığı kararlara itaat etmekten başka çaresi yoktu. Jelačić yine de asker toplamaya devam ederek Hırvatistan'ı diktatör gibi yönetmeye başladı ve Macaristan nezaretinden gelen tüm muhaberatı açmadan iade etti. 10 Haziran'da Ferdinand, Jelačić'in elinden tüm yetkilerini alıp onu hain ilan etti. Fakat Jelačić'in yüksek yerlerde tanıdıkları vardı. Arşidüşes Sophie, Jelačić'e mektup göndererek ondan direnmesini isterken Latour da bana ordusunun masrafını karşılaması için Harbiye Nezareti kasasından para gönderdi. Panik içerisindeki Macar hükümeti ağustos sonunda Jelačić'e Hırvatistan'ın bağımsızlığını teklif etti –Kossuth "fakat arkadaş kalalım," diye

17 László Péter, *Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből* (Budapest, 1998), 75.

ekledi. Artık çok geçti. 11 Eylül'de Jelačić, Drava Nehri'ni geçerek Macaristan'ı işgal etti.[18]

Her şey Windischgrätz'ın istediği şekilde cereyan ediyordu. Macar hükümeti çökünce yerine Milli Savunma Heyeti geçti. Kossuth başkanlığındaki heyet, Macaristan'ın istiklalini askeri kuvvetle korumaya meyilli olduğundan Windischgrätz'a aradığı fırsatı vermiş oldu. Lamberg'in öldürülmesiyle afallayan Ferdinand, Jelačić'i tekrar tanımaya karar verince onun Macaristan'a karşı açtığı savaşı da onaylamış oldu. Viyana'dan sürekli gelen askeri ve mali desteğe rağmen Jelačić başarısız oldu. Batıya doğru kendisini takip eden Macar ordusundan kaçarak Macaristan'dan Aşağı Avusturya'ya çekildi. Ekim ayına gelindiğinde nihayet Viyana karıştı ve halk demiryolu raylarını sökerek askerlerin cepheye gönderilmesine mani olmaya başladı. İşçi ve talebelerden oluşan gruplar hükümetin toplantıda olduğu Harbiye Nezaretini basınca nazırlar dört bir yana kaçıştı. Latour makamında kalsa da kalabalık onu dışarı çekip öldürdükten sonra cesedini bir sokak lambasına astı. Devrimciler imparatorluk meclisinin toplantı halinde olduğu İspanyol Binicilik Okulunu da basarak vekilleri silahla tehdit ettiler.

Önceden tasarlanmış bir plan uyarınca hareket eden Windischgrätz, imparatorluk ailesini Moravya'daki Olomouc'a gönderip imparatorluk meclisine de yine Moravya'da olan Kroměříž (Kremsier) Şatosu'na gitmesini emretti. Windischgrätz dürüst vatandaşlardan Viyana'yı terk etmesini istedikten sonra 26 Ekim tarihinden itibaren şehri topa tutmaya başladı. Macaristan'daki hezimetini telafi etmek isteyen Jelačić'in de büyük bir hevesle iştirak ettiği bombardımanda takriben iki bin kişi öldü. Dört gün sonra muhasara neticesinde şehirdeki mukavemet kırıldı.

18 "Macar Krallığı topraklarını..." için, bakınız Macartney, *The Habsburg Empire*, 385; Istvan Deák, *The Lawful Revolution: Louis Kossuth and the Hungarians 1848–1849* (London, 2001), 139. "Fakat arkadaş kalalım" için, bakınız Zoltán I. Tóth, "The Nationality Problem in Hungary in 1848–1849", *Acta Historica* (Budapest), 4 (1955), 235–77 (237).

Windischgrätz şehre girdi, sıkıyönetim ilan etti, pek çok kişiyi derdest edip onlarca devrimciyi de idam etti. Bu arada asilere yardım etme maksadıyla Viyana'ya doğru ilerleyen bir Macar ordusunu da Schwechat'ta dağıttı.

1848 sonbaharında Chatsworth'taki Devonshireları ziyaret etmek için gittiği İngiltere'de olan Philipp von Neumann, Hove'da (Londra ona çok pahalı gelmişti) sürgünde olan Metternich'e uğrayıp Richmond'daki bir ev partisine katıldı. Viyana'dan haberler geldikçe Neumann'ın günlüğüne yazdıklarının sertliği de artmaya başladı: "Pest'te korkunç bir suikast vuku buldu" (8 Ekim). "Viyana'dan gelen haberlere göre orada ürkütücü bir ihtilal cereyan etmekte... Latour'u balta ve çekiçlerle öldürüp cesedini de asmışlar... Nezaret tümüyle panik halinde" (13 Ekim.) "Anlaşılan o ki Windischgrätz 1 Kasım'da Viyana'yı işgal etmiş... İmparatorluk Sarayı ve Kütüphanesi yanmış" (6 Kasım). 9 Aralık'ta da Neumann kısa ve öz biçimde şöyle yazdı: "Bugün imparatorumuzun tahtı yeğeni, veraset haklarından vazgeçmiş olan, Arşidük Franz Karl'ın oğlu Arşidük Franz Joseph'e bırakarak tahttan feragat ettiğini duydum. Eski imparator Prag'a yerleşti."[19]

Neumann'ın bahsettiği şey aslında bir askeri darbeydi. Macaristan'da suların durulabilmesi için İmparator Ferdinand'ın gitmesi gerekiyordu çünkü Nisan Kanunları onun eseriydi. Üstelik zor dönemlerde kararlı bir önderlik göstermeyi becerememişti. Windischgrätz ile kasım ayında başvekil olarak tayin edilen onun bacanağı Prens Schwarzenberg'in düşünceleri bu yöndeydi. Schwarzenberg siyaseten Radetzky ve Jelačić'le aynı çizgide olup siyasetin temposunu da generaller belirliyordu. Viyana'da yayınlanan hicvedici kitapçıklarda "We (Biz)" yerine Windischgrätz, Jelačić ve Radetzky'e karşılık gelen WIR kelimesi kullanılmaya başlandı.

Viyana'dan kaçan imparatorun maiyeti Olomouc'a yerleşti. Üyeleri 2 Aralık'ta imparatorluk ailesinin kalmakta olduğu

19 *Diary of Philipp von Neumann*, c. 2, 297–302 (düzenlendi).

başpiskoposun sarayına davet edildi. Oradaki misafir salonunda Habsburg tarihinde misli görülmemiş bir sahneye şahit oldular. Önce Ferdinand usulüne riayet ederek tahtan feragat etti. Sonra da veraset hakkı kendisinde olan kardeşi Franz Karl bu hakkından vazgeçti. Liberal içgüdülere sahip düzgün bir insan olup generaller ve bunaltıcı karısı Arşidüşes Sophie'den hiç haz etmeyen Franz Karl böyle olmasında ısrar etmişti. Böylece tahta çıkma hakkı on sekiz yaşındaki oğlu Franz Joseph'e geçti. Günümüze kadar gelebilen bir suluboya tabloda gencin annesi ve teyzesi tarafından ileri doğru götürülürken arka planda Ferdinand ile Franz Karl'ın beklediği görülmektedir. Geçici olarak yapılmış tahtın etrafında Schwarzenberg, Jelačić ve Windischgrätz durmaktadır. Schwarzenberg generallerin itaatsizliğinin Avusturya İmparatorluğu'nu kurtardığını söyledi. Kimin tahta çıkacağına da onlar ve öldürülen Latour'un hayaleti karar verecekti.[20]

20 Eugene Bagget, *Franz Joseph. Eine Persönlichkeits-Studie* (Zurich, Leipzig, and Vienna, 1928), 136.

24

Franz Joseph'in İmparatorluğu, Sisi ve Macaristan

6 Ekim 1849'da Macaristan eski başvekili Kont Louis Batthyány, Pest hapishanesinin avlusuna götürüldü. Macar bağımsızlığına destek verdiği için bir Avusturya askeri mahkemesi tarafından asılmasına hükmedilse de birkaç gün önce başarısız bir intihar teşebbüsünde boğazını kesmişti. O nedenle mahkeme cezasını kurşuna dizilme olarak değiştirdi. Batthyány öyle takatten düşmüştü ki infaz mahalline taşınarak götürüldü; bir sandalyeye yığılı halde öldü. Birkaç saat önce, saat sabah beş buçukta, bağımsız Macar ordusuna mensup on üç general de yine aynı ihanet suçlamasıyla ve çoğu asılarak Arad Şatosu'nda idam edilmişti. Mahkûm ani boyun kırılması yerine yavaş yavaş boğularak öldüğünden asılma ağır bir cezaydı. Kurban acı içinde kıvranıp sonunda ekseriyetle bağırsakları da boşaldığından aynı zamanda da küçük düşürücüydü.

Batthyány ve generallerinin idamı Jelačić'in işgaliyle başlayan Macaristan'la Habsburglar arasındaki kanlı savaşın sonunda vuku bulmuştu. Ülke yaklaşık bir yıl kadar direnmişti –Kossuth ülkenin kaynaklarını ve insan gücünü ustaca kullandığı gibi ordularını da iyi yönetmişti. Yine de Macar hükümetinin "yalancı Habsburg hanedanını" indirip yerine Kossuth hükümeti ve meclisini tayin etmesi ancak Nisan 1849'da mümkün olabildi. O tarihe kadar Macar siyasetçiler İmparator Ferdinand'ın kendilerine verdiği Nisan Kanunları hükümleri uyarınca yasalara göre hareket ettikleri düşüncesindeydiler.

Yeni İmparator Franz Joseph'in (1848-1916) talebi üzerine Haziran 1849'da bir Rus ordusu Macaristan'ı işgal etti. Batıdan Avusturya generali von Haynau ve doğudan Rus generali Paskevich'in bastırması neticesinde mukavemet kırıldı. Kossuth kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na sığındı. Kossuth ömrünün kalan kısmında (1894'te öldü) Macaristan'daki Habsburg idaresini tenkit edip Büyük Britanya ve Birleşik Devletlerdeki dinleyenlerini hitabet kabiliyetiyle aşka getirdi. İngilizceyi hapishanede Shakespeare okurken öğrendiği iddiası doğru olmayabilir fakat bu hikâye itibarını ve hür Macaristan davasına olan desteği artırdı. 1851 tarihinde İngiltere'ye giden Kossuth çok iyi karşılanıp gittiği her şehirde yaptığı konuşmaları on binlerce insan dinledi. Haynau, Londra'ya gittiğinde ise tam tersine Barclay ve Perkins bira fabrikalarının arabacıları onu gübre yağmuruna tutup Borough High Caddesi boyunca kovaladı.[1]

Batthyány ile generallerinin öldürülmesi, nazırlarının kapsamlı af teklifini reddeden, genç Franz Joseph'in marifetiydi. Fakat imparatorun henüz, eski başvekillerden birinin tabiriyle "darağacı ve kan banyosuyla", işi bitmemişti ve Haynau'ya Macaristan'da dilediği gibi davranabilme yetkisini verdi. Yüz kişi idam edilip binlercesi hapse atıldı. Avusturya başvekili Prens Schwarzenberg, Haynau'dan öldürmekten vazgeçmesini talep ettiğinde bile Haynau durmadan devam edince nihayet Temmuz 1850'de görevden alındı. Haynau benzeri bir düşüncesizlikle emekli olup Macaristan'daki bir malikâneye yerleşti. Komşularının onu neden yemeğe davet etmediğine ise bir türlü akıl erdiremedi.[2]

1 Tibor Frank, "Marketing Hungary: Kossuth and the Politics of Propaganda', in 'Lajos Kossuth Sent Word . . ." *Papers Delivered on the Occasion of the Bicentenary of Kossuth's Birth*, ed. László Péter vd. (London, 2003), 221–49.

2 Ágnes Deák, *From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849–1867* (Boulder, CO, and New York, 2008), 75–6; "Darağacı ve kan banyosu" için, bakınız Joseph Redlich, *Emperor Francis Joseph of Austria: A Biography* (London, 1929), 64, alıntılayan Baron Wessenberg-Ampringen; Róbert Hermann, "Haynau táborszernagy", *Múlt és jövő*, no. 2 (1999), 89–107 (103).

Acil durum idaresi Macaristan'da 1854'e kadar devam etti ve bazı suçlar müteakip birkaç sene boyunca askeri mahkemelerin yetki alanına girmeyi sürdürdü. Ayrıca Macar vilayet sistemi iptal edilip yerine her biri Viyana'daki dâhiliye nazırının tayin ettiği bir vali tarafından yönetilen idari bölgeler kuruldu. Hırvatistan, Transilvanya ve komşu Voyvodina bölgesiyle birlikte Banat da Viyana tarafından ayrı ve imparatorluk mülkü olarak yönetildi. Özerk yönetime dair her şey kaldırıp Almanca yönetim dili haline getirildi. Geçmişte vilayet ve asiller tarafından icra edilen vazifeler, çoğu Avusturya İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinden gelen, bürokratlar tarafından ifa edilmeye başlandı.

Macaristan'ın Viyana tarafından yönetilen kısımlara ayrılması Schwarzenberg'in (ya da en azından ona yakın birinin) Aralık 1848 gibi erken bir tarihte tasarladığı bir planın parçasıydı. Diğer yerlerdeki gelişmeler daha gelişigüzeldi. Franz Joseph ilk icraatlarından biri olarak Kromeriz'de toplanan meclisi kapatmıştı. 7 Mart 1849'un ilk saatlerinde süngü takmış askerler meclisin toplandığı şatoya girip çıkışları tuttu, sonra da şehre dağılıp bazı radikal vekilleri tutukladılar. Meclisin hazırladığı anayasa taslağı yerine Franz Joseph, kendi tabiriyle döneme daha münasip ve alakasız ve teorik fikirlerden daha az müteessir olan, kendi anayasasını dayattı.[3]

Ferman ya da Mart Anayasası bazı açılardan iyi bir anayasaydı. Buna göre Macaristan da dâhil olmak üzere tüm Avusturya İmparatorluğu seçilmiş bir meclis, tek bir merkezi hükümet ve hükümdar tarafından yönetileceğinden merkeziyetçi bir anayasadır. İmparator gücünü muhafaza etmekle birlikte kısmi otorite sahibi seçilmiş yapılardan oluşan katmanlar mevcuttu. Anayasa daha önce meclis tarafından kabul edildiği üzere serfliğin kaldırılmasını, hukuki eşitliği ve "tüm milli unsurların eşit olduğunu

3 HHStA Kabinettsarchiv. Kabinettskanzlei Geheimakten. Nachlass Schwarzenberg, Karton 10, fasc. 4, no. 200, fols. 97–108 (16 Aralık 1848); *Allgemeine Zeitung* (Augsburg), 12 Mart 1849, 1085; *Wiener Zeitung*, 8 Mart 1849.

ve her milli unsurun kendi lisanı ve milli niteliklerini koruma ve geliştirme hakkı olduğunu da" kabul etmekteydi.[4]

Güzel taraflarına rağmen bu anayasa sinsi bir hileden başka bir şey değildi. Franz Joseph izini bırakmayı kafaya koymuş ve Schwarzenberg'in Avusturya İmparatorluğu'yla Alman İmparatorluğu'nu birleştirerek Orta Avrupa'da, Habsburg imparatorunun siyasi açıdan hâkim olacağı, yeni bölgesel bir blok kurma hayalinin cazibesine kapılmıştı. Alman prenslerini de bu hayale ortak etmek isteyen Franz Joseph hukuki tahditlerle sınırlandırılmaya hazır anayasa yanlısı bir hükümdar gibi görünmeye çalışıyordu. Fakat 1851 ortalarına gelindiğinde Alman yöneticilerin Avusturya İmparatorluğu'yla birleşmeye pek de hevesli olmayıp 1814'te Fransa'nın yenilgisi üzerine kurulan konfederasyonu yeniden kurmayı tercih ettikleri ortaya çıktı. O tarihte Franz Joseph "idarenin iplerini ele alıp kendisini sadece imza atan bir makineden fazlası haline getirdi" dediği Fransa İmparatoru III. Napolyon'a gıptayla bakıyordu.[5]

Mart Anayasasının tatbiki salyangoz hızıyla ilerlerken yerel seçilmiş idarelerle alakalı hükümleri de iyice azaltıldı. Nihayet 1851 yılının yılbaşı arifesinde Franz Joseph, Sylvester Patenti olarak bilinen, bir dizi talimat yayınlayarak Mart Anayasasını lağvedip kanun yapma hakkının sadece kendisine ait olduğunu ilan etti. (31 Aralık St. Sylvester günüdür; patent ise bir tür fermandır). Nisan 1852'de Schwarzenberg'in ölümü üzerine Franz Joseph'in kendini aynı zamanda başvekil ilan etmesiyle de darbe tamamlanmış oldu.

Sylvester patenti, Franz Joseph'in diktatör olarak yönettiği, on yıllık bir neo-mutlakıyet ya da neo-Sezarizmin başlangıcı oldu. İki terim de yakın döneme aittir –o tarihte Franz Joseph'in tatbik ettiği idare şekli mutlakıyet ya da imparator idaresini

4 *Reichsverfassung für das Kaiserthum Österreich* (Vienna, 1849).

5 Rudolf Kiszling, *Fürst Felix Schwarzenberg. Der politische Lehrmeister Kaiser Franz Josephs* (Graz and Cologne, 1952), 128–9.

yönetim organlarıyla tecelli ettirdiğinden, bürokratik mutlakıyet olarak bilinirdi. Fakat bürokratların da kendi siyasi hedefleri olup bu hedef, devlet yönetimi irfanı ve tepeden inme sosyal ve iktisadi gelişmeye inanan, II. Joseph'in ıslahat programını korumaktı. Hatta kendilerine bir isim bile verdiler: "Aydınlanma partisi."[6]

1850'lerde Habsburg devlet memuru sayısı toplamda elli bin kadar olsa da buna kıdemsiz ve yardımcılar da dâhildi. On bin kadarı daha üst seviye "polis hizmetinde" (*Konzeptdienst*) olup bunların tümü de, çoğunlukla hukuk alanında olmak üzere, üniversite mezunuydu. Üst kademeler ekseriyetle liberal görüşte olup orantısız olarak okuma kulüplerinde ve 1848'de reform siyasetinde temsil edildiler. Ferdin eğitim, hukuki eşitlik, basın ve toplanma hürriyeti ve iktisadı sınırların kaldırılması vasıtasıyla güçlendirilmesi gerektiğine inandıklarından liberaldiler. Güçlü devleti liberal reform programının uygulanması için bir vasıta olarak gördüklerinden bu uğurda taviz vermeye hazırdılar –bu yaklaşıma verilen ilk kayıp basın hürriyeti oldu. Fakat bürokratlarla devletin müdahalesini kabul ederek "devleti daha da semirtip" onu liberalizmin savunduğu tüm ferdi hürriyetleri yutan bir canavara çevirdiler.[7]

Bürokratik mutlakıyet çok şey başardı –bir tarihçinin tabiriyle "Josephçi hayal gerçeğe dönüştü." Yeni bilim kurumları, madencilik ve işyerleriyle ilgili yeni nizamnameler, pul kullanan posta hizmeti, yeni yollar, telgraflar ve demiryolları bu başarılar arasında yer alır. 1854'e gelindiğinde bin kilometreden fazla demiryolu döşenmiş olup ilk olarak 1832'de inşa edilen Linz- České Budějovice (Budweis) hattı da attan buhar gücüne çevrilmişti. Yollara gelince sadece üç senede on milyon metre küpten fazla taş

6 J. F. Faber, *Joseph II. und Franz Joseph I. Eine historische Parallel* (Stuttgart, 1863), 51; *Allgemeine Zeitung* (Augsburg), 15 Ocak 1868, 212; Waltraud Heindl, *Josephinische Mandarine. Bürokratie und Beamte in Österreich* (Vienna, Cologne, and Weimar, 2013), 36.

7 Gyula Szekfű, *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története* (Budapest, 1920), 239, 258–60.

döşendi. Londra Çalışma Kurulu'ndan çağrılan uzmanlar Tuna ve Tisza nehirlerinin taranıp yeni kanallar açılmasına yardım etti. Altyapı çalışmalarındaki genişlemeye kömür ve demir üretimindeki artış da eşlik etti. Kredi sağlanması için bankalar kurulurken gümrük engelleri kaldırılarak Avusturya İmparatorluğu tek bir pazar haline getirildi. Eski şehir surları yıkılıp onun yerine ekonomik modernizasyonun mahsulü yeni müteşebbis ve sanayicilerin oturacağı ferah "Halka" inşa edildi.[8]

II. Joseph sayesinde bağlı olduğu toprağı terk edip lordun onayı olmadan evlenebilen köylüler nispeten özgürleşmişti. Fakat ektikleri arazi hâlâ lorda ait olup hâlâ ona hizmet etmekle borçluydular. İhtilalin ilk aylarında Macar meclisi tüm mesaisini ektikleri araziyi köylülere vermeye vakfetse de özgürleştirme şartları imparatorluk meclisi toplanana kadar ertelendiğinden verdikleri sözler muğlak ve parça parçaydı. Karşılaşılan zorlukların başında lordların zararlarının bir şekilde telafi edilmesi ve köylülerin ektikleri arazinin muhtelif hukuki durumları geliyordu –bazıları nesillerdir ekilen atadan kalma köylü toprağıydı; diğerleriyse lordlar tarafından kiralanan arazi, müşterek araziler ya da köylülerin bizzat temizlediği tarlalardı.

İmparatorluk meclisi yuvarlak lafların arkasına saklanarak toprak reformunu hızlandırma mesuliyetinden kaçmıştı. Fakat 1849'dan sonra hükümet toprak reformundan kaynaklanan sorunları ortadan kaldırmak için gereken adımları atmaya başladı. Atadan kalma topraklar bütünüyle köylülere tahsis edilirken lordlara tazminat ödenmeyecekti. Kalanlarıysa devlet tahvil basıp bastığı tahvilleri de yavaşça dağıtarak tazmin edecekti. Tazminat şartları heyetler tarafından belirlenecek ve yeni toprak sahibi köylüler arazileriyle ilgili bilgileri tapu müdürlüklerine bildirmekle yükümlü olacaktı. Tapu müdürlükleri aynı zamanda rehinleri –arazi ister kiralanmış isterse ipotek olsun– komşuları,

8 "Josephçi hayal gerçeğe dönüştü" için, bakınız Robin Okey, *The Habsburg Monarchy c. 1765–1918: From Enlightenment to Eclipse* (Basingstoke and London, 2001), 166.

akrabaları ve kayıtların içeriğine sürekli itiraz eden kiracıları da kaydedecekti. Yüzyılın ikinci yarısında sadece Macaristan'daki mahkemeler yılda üç yüz binden fazla tartışmalı kayıt davasıyla uğraşmış olup sırada en az bir milyon dava bekliyordu.[9]

Geçmişte bu tür küçük tartışmalar önce konak mahkemelerine giderdi fakat derebeylikle birlikte onların mahkemeleri ve taşranın yönetimine olan katkıları da ortadan kalktı. Bu boşluğu doldurmak zorunda kalan devlet tüm imparatorluk bünyesinde 1500 yeni mahkeme ve nezaret şubesi açtı. Merkezden gönderilen talimatların ifa edilmesine nezaret etmeleri maksadıyla bürokratlar taşraya gönderildi. Vazifeleri zordu. Dâhiliye nazırı Alexander Bach, Macaristan'daki devlet memurlarına Macar süvarilerinin kullandığına benzer rahatsız üniformalar satın almalarını emretti. Fakat bu üniformalar onların senelik maaşına denk gelip "Bach hussar" adıyla alay konusu olmalarına yol açtı. Yeterli kaynaklara sahip olmayıp berbat şartlarda yaşamaya mecbur kalan bu memurlar bir yandan taşranın şartlarına ayak uydurup diğer yandan da vazifelerini ifa etmenin imkânsız olduğunu anladılar. Bir Macar köyüne gelen bir "Bach hussar" orada hapishane olmadığını gördü: Mahkûmlar hapishane olmadığından başlarına nöbetçi konmadan bir hana yerleştirilmişti ve yiyecek almaları için de onlara günlük harçlık veriliyordu.[10]

Bach'ın devlet memurlarına gönderdiği talimatlar hukuki ve idari süreçte istikrar, rutin ve tahmin edilebilir neticenin ne kadar mühim olduğunun altını çizmekteydi. Bu maksatla Avusturya kamu hukuku 1850'lerde tüm Avusturya İmparatorluğu'na yayılıp Macaristan ve Transilvanya'nın müphem ve büyük ölçüde kayıt edilmemiş örfü kanunlarının yerini aldı. Fakat yerel ihtiyaçlara cevap verilebilmesi için kanunda ufak tefek değişiklikler yapılması mecburiyeti kanunun intizam ve değişmezliğine zarar verdi. Ayrıca resmi genelgeler, formül kitapları, düzeltmeler,

9 Lajos Králik, *A magyar ügyvédség. Az ügyvédi kar*, c. 1 (Budapest, 1903), 265–8.

10 Anon. (Josef Wizdalek), *Acht Jahre Amtsleben in Ungarn von einem k.k. Stuhlrichter in Disponibilität* (Leipzig, 1861), 15, 23.

fermanlar ve merkezin yaptığı değişiklikler çeşnisi hukuku daha muğlak ve bireysel şartlara tatbikini de tahmin edilemez hale getirdi. Şaşkına dönen bürokratlar sürekli bir yerlere danışmak zorunda kaldığından en basit mevzular bile Bach'ın masasına gelip bir türlü çözülemedi.[11]

Fakat tepede de belirsizlik hâkimdi. Ne anayasa ne de herhangi bir kurumla sınırlandırılmayan Franz Joseph'in kimseye hesap vermesi gerekmiyordu. Beceriksiz olsa da her şeyin piri olduğuna kendini inandırmıştı. İngiliz büyükelçisini şok eden bir örnek de şudur: 1852 senesinin başlarında yollar buz tutmuş olduğu halde, aksi yöndeki tüm ikazlara rağmen, Schönbrunn Sarayı'nın önünde bir süvari resmi geçidi düzenlenmesinde ısrar etti. Atlar tökezleyince iki süvari hayatını kaybetti. Franz Joseph'in dış siyaseti halledişi şekli de çok farklı değildi. Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Çar Nicholas'ı desteklemeyerek 1849 senesinde yardımına koşan müttefikini hüsrana uğratmış olsa da Rusya'ya karşı İngiltere ile Fransa'yı da desteklemeye kalkmadı. Diplomatik bakımdan tecrit edildiğinden Fransa İmparatoru III. Napolyon karşısında yalnız kalınca Fransız ordusu 1859'da Lombardiya'yı işgal etti. III. Napolyon bu eyaleti Piyemonte'ye verip karşılığında da Nice ile Savoya'yı aldı. Harbin ortasında Franz Joseph'in kendini komutan ilan etmesi de işin tuzu biberi oldu. Onun generalliği Solferino Muharebesi'nde yaşanan kıyımın müsebbibidir. İki yıl sonra Habsburg idaresi altındaki Parma, Modena ve Toskana dukalıklarını işgal eden Piyemonte kralı, İtalya kralı olarak ilan edildi.[12]

Nisan 1859'da Avusturya Merkez Bankası batınca kendi parasının karşılığını ödeyemez hale geldi. Franz Joseph bankayı "büyük devlet hazinesi" gibi kullanıp canının istediğini almış

11 Heindl, *Josephinische Mandarine*, 56; MNL OL O142 Justizministerium. Akten-Ungarn, fasc. 1–2, *passim*.

12 İngiliz elçisinin raporu için, bakınız Jonathan Steinberg, *Bismarck: A Life* (Oxford, 2011), 152.

ve o senenin başında adamlarına Londra piyasasında neden kredi verilmediğini bir türlü anlamak istememişti. Bankacılar sorumsuz krallara kredi vermezdi. Anselm Rothschild bunu açıkça ifade etmişti: "Anayasa yoksa para da yok." Franz Joseph'in kendi maliye nazırı Karl Ludwig von Bruck daha da ileri gitti. Mutlakıyet denemesi işe yaramayıp Avusturya İmparatorluğu'nun enerjisini kullanmayı beceremedi diye yazdı. Merkezileşmenin "sakinleşmesi" ve "makul ve kalıcı bir anayasanın" yürürlüğe konulması zaruriydi fakat bunu yaparken maziden kalma kanunları canlandırmaktan uzak durulmalıydı.[13]

Franz Joseph ondan bekleneceği şekilde Bruck'un kesinlikle yapmamasını söylediği şeyi yaptı. Annesine "artık birazcık parlamenter rejimimiz olacak," dedikten sonra daha eski bir kurum olan imparatorluk meclisi ya da Reichsrat'ı diriltti ve insanların meclis diye yutması umuduyla içini ne kadar aristokrat bulduysa onunla doldurdu. Sahtekârlığını daha da inandırıcı kılabilmek adına yerel meclislerden imparatorluk meclisine temsilci göndermelerini istedi ama sadece onun tasdik ettikleri meclise girebilecekti. 1860 tarihindeki Ekim Diplomasında (diploma patentten daha güçlü olan bir fermandır) Franz Joseph bu uydurma anayasanın "kalıcı ve değiştirilemez," olduğunu iddia etse de bankalar hâlâ kredi vermeye yanaşmıyordu. Bruck'un yerine maliye nazırı olan Ignaz von Plener, Franz Joseph'e tavsiyede bulunurken çok katıydı. Ona göre mali istikrar ancak merkez bankası hükümet müdahalesinden kurtulursa ve kredi alma işlemine hakiki bir temsilci kurum tarafından nezaret edilirse sağlanabilirdi.[14]

13 *The Bankers' Magazine and Statistical Register*, c. 15 (New York, 1860–61), 720; Pieter Judson, *Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914* (Ann Arbor, MI, 1996), 75; Plener'in tavsiyesi kısa süre sona şu künyeyle yayınlanmıştır: Anon., *Die Aufgaben Österreichs* (Leipzig, 1860), 39, 70.

14 Fritz Fellner, "Das Februarpatent von 1861", *MIÖG*, 63 (1955), 549–64 (552); Merkez Bankası için, bakınız Plener'in konuşması, aktaran *Pressburger Zeitung*, 20 Aralık 1861.

Franz Joseph sonunda pes etti. "Kalıcı ve değiştirilemez," Ekim Diplomasını iptal edip yerine 1861 tarihinde Şubat Patentini ilan etti. Ekim Diplomasının teknik açıklaması olan patent sayesinde Avusturya İmparatorluğu nihayet, ismi hâlâ imparatorluk meclisi olsa da, gerçek bir meclise kavuştu. Meclis tüm yasama işlemlerinde onayı şart olan iki kamaradan oluşuyordu –aristokrat ve ruhban sınıfının teşkil ettiği lordlar kamarasıyla yerel meclislerin gönderdiği temsilcilerden oluşan avam kamarası. Yerel meclis seçimlerinde nasıl oy verileceğini belirten yeni nizamnameler yayınlanıp bu hak yetişkin erkek nüfusun dörtte birine kadar artırıldı ve oylamada Almanca konuşan halkın lehine olan karmaşık bir uygulama tatbik edildi.

Şubat Patenti imparatorun, başta ordu ve dış ilişkilerle alakalı olanlar olmak üzere, yetkilerini büyük ölçüde korudu. Daha da önemlisi hükümeti ve ona bağlı olan nazırları o seçecekti. Franz Joseph her zamanki gibi bildiğini okuyup nezaretlere siyasetçileri değil de bürokratları tayin etti. Yönetimde görev aldıklarından ona daha sadık olmaları muhtemeldi ve her halükârda tecrübeye siyasi görüşten daha çok önem verirdi. Sonuç olarak önemli siyasi kararların çoğunu seçkin bir bürokrat sınıfı almaya devam etti. Aynı zamanda yasama sıklıkla meclis sürecini tümüyle es geçen kanun hükmünde kararnamelerle ifa ediliyordu. Böylece bürokratik mutlakıyetten demokratik kurumları olan bir devlet değil de bürokratik meşrutiyet doğdu.[15]

Tüm bu sistemin başında kendini imparatorluğun "ilk devlet memuru," olarak tanımlayan kişi yer alıyordu. Sabah beşte iş başında olan Franz Joseph tüm evraklarla ilgilenip nezaretlerin hazırladığı taslakları düzeltir ya da en baştan yazardı. Ofis rutinini ancak nazırlarıyla haftada iki kez yaptığı ve halkının da katılıp onu görebildiği ve kendisine arzuhal verebildiği toplantılar bölerdi. Burada bürokratik rutini değerini gösterdi çünkü bir

15 László Péter, "The Hungarian Diaetalis Tractatus and the Imperial Constitutional Systems: A Comparison", *Central Europe*, 6 (2008), 47–64 (57).

dosyalama sistemiyle kendisine verilen her dilekçeyi takip edebiliyordu –daha önce böyle bir şey istenmiş miydi ve istenmişse de o hususta ne yapılmıştı. Franz Joseph gün boyu Virginia sigarası ve kahve içerek devam ederdi –yaşlanınca bunları puro ve çayla değiştirdi. Devlet işlerine dair bilgisi büyük olsa da kafası fazlasıyla dağınık olduğundan kimi zaman protokole dair en önemsiz meseleler en önde gelirdi.[16]

Franz Joseph, Avusturya'nın Alman Konfederasyonu başkanı olmasına büyük ehemmiyet verdi çünkü hem Baltık ve Kuzey Denizlerine kadar nüfuzunu yayabilmesine vasıta oldu hem de bu başkanlık Kutsal Roma İmparatorluğu ile hanedan bağlantısını hatırlattı. 1863 gibi geç bir tarihte bile Franz Joseph hâlâ kendisine Alman imparatorluk tacının verilmesini ümit ediyordu. Fakat Prusya'nın konfederasyon elçisi Otto von Bismarck'ın da her zamanki açık sözlülüğüyle ifade ettiği gibi Prusya'nın da Almanya'da önderliğe oynamak gibi bir sevdası vardı. 1862'de, Prusya başvekili olarak tayin edilmesinin arifesinde, Bismarck, Londra'da muhafazakâr siyasetçi Benjamin Disraeli'ye Prusya ordusunu nasıl yeniden örgütlemeyi düşündüğü anlattı. Sonra da şöyle devam etti: "ilk fırsatta Avusturya'ya savaş ilan edecek, Alman Konfederasyonu'nu dağıtacak, küçük devletleri hâkimiyet altına alacak ve Prusya önderliğinde Almanya'da milli birliği sağlayacağım. Buraya da bunu kraliçenin nazırlarına anlatmaya geldim." Fakat Bismarck bunu sadece İngiliz hükümetine söylememişti –Disraeli'nin yanında Avusturya sefiri de bulunuyordu.[17]

Nedendir bilinmez Franz Joseph bunu ciddiye almadı. Prusya uyduruk bir bahaneyle 1866'da Avusturya'ya savaş ilan edip yıldırım süratindeki bir saldırıyla yedi haftada Habsburg ordusunun işini bitirdi. Prusya'nın müttefiki olan İtalya krallığı, Adriyatik'te bulunan Lissa'da cereyan eden ve zırhlı savaş gemilerinin katıldığı ilk filo çatışması olan deniz muharebesini kaybettiği

16 Jean-Paul Bled, *Franz Joseph* (Oxford and Cambridge, MA, 1992), 200–2.

17 Steinberg, *Bismarck*, 174; A. J. P. Taylor, *Bismarck: The Man and the Statesman* (London, 1968), 39.

halde, galip tarafta sayıldı. İtalya mükâfat olarak Venedik'i alırken Bismarck, Main Nehri'nin kuzeyindeki tüm devletleri Prusya'nın önderliğindeki yeni Kuzey Alman Konfederasyonu çatısı altında bir araya getirdi. Hanedanın tarihi boyunca var olup Napolyon'u ve 1848 ihtilalini bile atlatmış olan Habsburgların Alman topraklarıyla olan bağlantısı nihayet kesildi.

Franz Joseph yirmi seneden kısa sürede Lombardiya, Venedik ve Alman Konfederasyonunu kaybetti. Avusturya İmparatorluğu Orta Avrupa'dan ibaret hale geldi. Üstelik Macaristan tekrar kaynamaya başladığından kayıplar bununla da sınırlı kalmayacaktı. Sınır dışındaki Kossuth'un körüklediği ayaklanma dedikoduları tekrar ortalıkta dolaşmaya başladı. Avusturya idaresinin katılığını Macar valisi olan Arşidük Albrecht 1858 tarihinde özetledi. Bir Macar heyeti kendisinden krallığın kadim kanunlarının ihya edilmesini talep ettiğinde Albrecht kılıcına sarılarak "benim kanunum budur," demişti. 1861 yılında Viyana'daki meclise gönderilecek vekilleri seçmek için toplanan yerel meclisin işbirliği yapmayı reddedip daha da ileri giderek Franz Joseph'in Macaristan'ın meşru kralı olup olmadığını sorgulamasına şaşmamak gerek. Viyana'da, yeni Halka'daki geçici bir ahşap bir binada, toplanan imparatorluk meclisinde bu nedenle seksen beş vekil eksikti. Macaristan'ın azmini kırmak isteyen Franz Joseph baskıyı artırınca bu seferde vergi greviyle karşılaştı.[18]

Habsburglar açısından Macaristan'ı kurtaran iki kişinin müdahalesi oldu. Bunlardan ilki hukukçu ve siyasetçi Ferenc Deák'tir. Deák, Macaristan'daki kamu hukukunun iki unsur üzerine dayandığını söyledi – Macaristan'a istiklalini kazandıran 1848 Nisan Kanunu ve Macaristan'ın Habsburg topraklarından "ayrılmasının imkânsız olduğunu söyleyen" VI. Charles'ın Pragmatik Müeyyidesi. Mesele bu iki kanun arasında bir köprü kurmayı başarabilmekti ve Deák bunun nasıl yapılacağını çözdü. Müdahale eden ikinci kişi ise Macaristan açısından hiç de

18 "Benim kanunum budur" için, bakınız Péter, "The Hungarian Diaetalis Tractatus", 56.

beklenmedik biriydi: 1854'te on altı yaşında Franz Joseph'le evlenmiş olan İmparatoriçe Elizabeth.

Elizabeth ya da namı diğer Sisi, Franz Joseph'in valesinin tabiriyle, "ideal eş olmakla uzaktan yakından alakası olmayan," birisiydi. İnatçı ve güzelliğine kafayı takmış olup aynanın karşısından kendini alamazdı. Bir erkek varis doğurma vazifesini ifa etmesini müteakip Korfu ve İngiltere'deki kaplıcalar arasında gezip tozmaya başladı. Arada bir kumar oynamak için Monte Carlo'ya uğrar ve Akdeniz'de uzun deniz seferlerine çıkardı –denize olan sevdasını omzundaki çapa dövmesiyle göstermeyi tercih ederdi. Hayatının büyük bölümünde bel çevresini 42 santimde tutsa da devrin korselerine göre ne çok inceydi ne de anoreksisi vardı. Düzenli olarak perhiz yapsa da genelde şarapla sağlıklı bir kahvaltı, etli öğle yemeği ve çok az akşam yemeği yerdi çünkü kahve ve sigara yüzünden akşama kadar iştahı kapanmış olurdu (merasim arabası da dâhil olmak üzere her yerde sigarayı sigarayla yakardı). Tüm bunlara ek olarak Hofburg'daki, yüksek bar ve denge halkalarının günümüze ulaştığı, spor salonunda şevkle egzersiz yapar ve çok iyi ata binerdi. İngiltere'de at üzerinde Northamptonshire Avına katılmış olsa da, kızlarından birinin günlüğündeki hüsran verici nota rağmen, İskoç Avcı Bay Middleton'la aşk yaşamış olma ihtimali zayıftır. Franz Joseph'in valesi de bir ilişki olduğunu ima etmesine ve erkeklerle arası iyi olmasına rağmen bunun ötesinde hiçbir şey bilmiyoruz.[19]

Nedendir bilinmez babası onun bir sirke katılacağını zannettiğinden Bavyera'da aldığı eğitim istikrarsızdı, dolayısıyla büyük ölçüde kendini yetiştirdi. İngilizce, Macarca ve sokak Yunancasını

19 "İdeal eş olmakla..." için, bakınız Cissy Klastersky, *Der alte Kaiser wie nur Einer ihn sah* (Vienna, 1929), 37–8; Sabine Fellner ve Katrin Unterreiner, *Morphium, Cannabis und Cocain. Medizin und Rezepte der Kaiserhauses* (Vienna, 2008), 108–17; "Tabak beim Hof" Sergisi, Frastanz bei Feldkirch, 6–21 Ekim 2007; John Welfare, *The Sporting Empress: The Story of Elizabeth of Austria and Bay Middleton* (London, 1975), 133; *Marie Valérie von Österreich. Das Tagebuch der Lieblingstochter von Kaiserin Elisabeth*, ed. Martha ve Horst Schad (Munich, Berlin and Zurich, 2005), 141.

akıcı konuşurdu ve eserlerine hayran olduğu Heinrich Heine tarzında güzel romantik şiirler yazdı. Kocası tam tersi odunun tekiydi. Kocasının sadece *Ordu Listesi*'ni okuduğu doğru değildir –gazetelerin askeri eklerini de okurdu. Franz Joseph usullere takıntılıydı ve bunun asıl nedeni onlar olmazsa nasıl davranacağını bilememesiydi. Rivayet edildiği üzere gerdek gecesinde karısının karşısına üniformalı çıkmamış olsa da karısının düzenlediği avlardan birine *Lederhosen* giyerek gitmişti. Franz Joseph'in de ilişkileri olsa da umumiyetle iddia edildiği gibi cüsseli aktris Frau Schratt'la değildi. Kendisi gidilecek bir evi ve satın alınabilecek bir kocası olan orta sınıf kadınları tercih ederdi.

Franz Joseph'in Sisi'ye gönderdiği mektuplar (onun gönderdikleri bize ulaşsa da Sisi'ninkiler ulaşmamıştır) muhabbet ve samimiyet açısından fevkaladedir. Ona "cennetten inmiş meleğim, sevgilim, tatlım" diye hitap edip "senin ufaklığın ya da mankenin," (*Männeken*) –Joseph ondan daha kısaydı– diye imzalar. Ailevi haberleri ve dedikoduları paylaşıp şakalaşırlardı. Mektuplarında geçen *Schratt* ya "kız arkadaştır" ya da sinir krizi geçirmesine bakılırsa Harbiye Nazırı'dır. Franz Joseph çalışma odasına Sisi'nin bol elbiseli, saçı belinde yığılmış ve yüzünde belli belirsiz bir tebessüm olan bir resmini asmıştı. (Sisi'nin saçı topuklarına iniyor olsa da yamuk dişlerini göstermekten korktuğundan ağzını açıp gülümsemezdi). Yine de buluşmaları fırtınalı ve hatta şiddetli geçer, eşyalar havada uçuşurdu. Bu ilişkinin uzak mesafeden daha iyi yürüdüğüne şüphe yoktur.[20]

Sisi, Macaristan'a ilk kez 1857'de gidip katı merasimlerin olmadığını görünce hayran oldu. Başında sürekli birileri olmamasından istifade ederek çingene ve hokkabazlarla takıldı ve Macar asillerinin coşkun ilgisinin keyfini çıkardı. Aynı zamanda, her ikisi de Franz Joseph'le müzakere etmek isteyen, Macar soylu Kont Andrássy ile hukukçu Ferenc Deák ile de tanıştı. Sisi, Franz Joseph'e onlarla görüşmesini tavsiye etti. Andrássy, Macar İstiklal

20 *Briefe Kaiser Franz Josephs an Kaiserin Elisabeth 1859–1898*, ed. Georg Nostitz-Rieneck, 2 c. (Vienna and Munich, 1966).

Harbi'ne dâhil olduğu suçlamasından kısa süre önce affedilmiş olsa da Sisi onunla Franz Joseph'i buluşturmayı başardı. Kontun son derece "yiğit, erdemli ve kabiliyetli," olduğunu gören imparator şaşırdı. Sisi'nin ısrarı üzerine gizlice Deák'le de görüşerek neler konuştuklarını şifreli olarak ona da bildirdi. İmparatoriçe bir seneden uzun süre aracı vazifesi üstlenip kocasıyla Macar siyasetçiler arasında haber taşıyarak iki tarafında anlaşmaya varma azmini kamçıladı. Perde arkasında imparatora esnek davranması için baskı yapıp mektuplarında ona ne yapması gerektiğini teferruatıyla anlattı.[21]

Franz Joseph'in nihayetinde Macarlarla anlaşmaktan başka çaresi olmadığından Sisi'nin müdahalesi tayin edici değildi fakat toplantılardan bir sonuç elde edilmesini çabuklaştırıp kocasının Macar önderlerine karşı daha anlayışlı olmasını sağladı. Bunun sonucu da 1867 Tavizi ya da Mutabakatı oldu. Deák tarafından hazırlanan bu anlaşmaya göre Macaristan, Habsburg İmparatorluğu bünyesinde olmaya devam ederek bağımsızlığını kazanıyordu. Bu da anlaşmanın Nisan Kanunlarıyla Pragmatik Müeyyidenin bir karışımı olduğunu gösterirdi. Mutabakat sayesinde Macaristan kendi hükümeti ve Lordlar ve seçilmiş Avam kamarasından oluşacak meclisine kavuştu. Fakat hükümeti Macar kralı sıfatıyla imparator tespit ve tayin edecekti. Macar taleplerini tatmin etmek adına Transilvanya, Macaristan'a dâhil edildi ve Macar kanunu Avusturya kamu hukukunun yerini aldı. Haziran 1867'de Franz Joseph ile Elizabeth, Macaristan kral ve kraliçesi olarak taç giydi. Mukaddes Taç sırayla başlarına konurken kraliçeye bir kraliyet asasıyla küre de verildi. Bu daha önce hiçbir Macar kraliçesine bahşedilmemiş bir onurdu.[22]

1867'de Franz Joseph imparatorluğun iki yarısı için birer anayasa ilan etti. O tarihten itibaren Habsburg İmparatorluğu eşit iki kısımdan oluşacaktı –bir tarafta Macaristan ve diğer tarafta Avusturya toprakları, Bohemya, Polonya Galiçya, Adriyatik sahili

21 *Briefe Kaiser Franz Josephs*, c. 1, 38, 41.

22 Sándor Márki, *Erzsébet Magyarország királynéja 1867–1898* (Budapest, 1899), 57–8.

ve diğer bölgeler. İkincinin belli bir ismi olmayıp resmen İmparatorluk Meclisinde Temsil Edilen Topraklar ve Krallıklar gayrı resmi olarak da "Leitha'nın bu tarafı" (Cisleytanya: Macaristan'ın batı sınırını belirleyen Leitha Nehri) olarak biliniyordu. Fakat iki kısım Pragmatik Müeyyide de olduğu gibi "ayrılamaz ve bölünemez," olarak kalmaya devam etti. Dış siyaset ve ordu "müşterek mesele" olarak görülüp dışişleri ve harbiye nezaretlerinden oluşan "müşterek nezaretlerin" yetkisine devrilecekti. Ayrıca diğer ikisinin masraflarıyla ilgilenecek bir de maliye nezareti eklendi. Diğer bakımlardan iki hükümet ayrı olup Macaristan başvekili Viyana'daki muhatabına sadece "seçkin yabancı," gözüyle bakacaktı. Macaristan'ın artık kendi hükümeti olduğundan imparatorluğun ismi de Avusturya İmparatorluğu yerine Avusturya Macaristan İmparatorluğu oldu (ya da kısaca Avusturya-Macaristan). İmparatorluk-kraliyet (*kaiserlich-königlich* ya da *k.k.*) sıfatı da Macaristan'ın yeni konumuna uygun biçimde imparatorluk ve kraliyet (*kaiserlich und königlich* ya da *k.u.k.*) olarak değiştirildi.

Nezaretlerin üzerinde, Macar ve Cisleytanya başvekilleri ve Franz Joseph'in seçeceği herhangi bir temsilciden oluşan üç kişilik Taht Konseyi yer alacaktı. Taht Konseyi imparatorun vasıtası olup onunla dış siyaset ve orduyu denetimi altında tutacaktı. Yeni Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ya da "çifte krallıkta" meclisler ve "Leitha'nın bu tarafında" ayrıca seçilmiş yerel meclisler olsa da hükümeti parlamenter değildi. İmparator, asgari meclis müdahalesiyle, dış siyaseti yürütüp orduya dilediği gibi komuta ediyordu. Franz Joseph ayrıca fermanla kanun çıkarma yetkisini, yine asgari müdahaleyle, elinde bulundurduğundan meclis sürecini es geçebilir ya da ikame edebilirdi. Hatta icabında Viyana'daki meclisi kapatıp (Macaristan'dakini kapatma yetkisi yoktu) meclis onayı olmadan nezaretlere dilediğini yaptırabilirdi. O bakımdan mutlakıyetin hâlâ devam ettiği söylenebilir.

Daha da önemlisi imparatorluk varlığını sürdürmeye devam edecekti ama Macarların tatmin olması için sadece anayasal bir formül bulunması yeterli değildi. Franz Joseph, bilhassa krallığın

generallerini öldürdüğü için, Macaristan'da hiç sevilmese de Sisi cazibesi ve Macaristan tutkusuyla Macarlarla Habsburg yönetiminin arasını yapmayı başardı. Onların kraliçesiydi, onların lisanını konuşup, onların milli kıyafetlerini giyerek onların topraklarında avlanıyordu. 1866'da Sisi, Franz Joseph'ten Pest dışındaki Gödöllo Sarayı'nı satın almasını istemişti. İmparator "böyle zor dönemlerde tasarruf yapmamız icap eder," diyerek reddetmişti. Ertesi sene Kont Andrássy başkanlığında yeni kurulan Macar hükümeti Macar halkının ona tahta çıkma hediyesi olarak o sarayı aldı.[23]

Andrássy, 1867 tarihinde hükümdarla Macaristan arasında anlaşma sağlanmasında Sisi'nin büyük payı olduğunu biliyordu. Fakat Sisi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun diğer milletleriyle hiç ilgilenmediği gibi bilhassa Çek ve İtalyanlardan nefret ederdi. Tutarsızlıkları ve tuhaflıkları kraliçe olarak Macaristan'ın meselelerine karıştığı gerçeğini örtbas etmeye yetmedi. Kraliçe Victoria (1837-1901), Maria Theresa ve Rus İmparatoriçesi Büyük Catherine (1762-1796) nedeniyle on sekizinci ve on dokuzuncu asrın kadın hükümdarların öne çıkmaya başladığı bir dönem olduğunu düşünebiliriz. İşin aslı o yüzyılda önceki asırlara kıyasla daha az hükümdar kadın olup Burbon Fransası ve İspanyası, İsveç (1720'den sonra) ve Prusya'da kadınların tahta çıkmasına izin verilmedi.[24]

Kraliçeler bunun yerine eş olarak etkili olup perde arkasından devlet işlerine karışarak monarşinin imajını yeniden inşa ettiler. Brezilya Kraliçesi Leopoldine, Brezilya bayrağının nasıl tasarlanacağına karar verirken temkinli kocasını bağımsızlık ilan etmeye teşvik etti. Bazı açılardan Sisi'nin muadili olarak İngiltere kralı VII. Edward'ın (1901-1910) karısı Kraliçe Alexandra kabul edilebilir. Zarif, çok güzel ve siyasete karışmaya meraklı olan Alexandra'nın kocası Kral Edward'dan da çok az şey beklenirken sonunda büyük ölçüde karısı sayesinde hem kendini toparlamış hem de kabul görmüştü.

23 "Böyle zor dönemlerde" için, bakınız *Briefe Kaiser Franz Josephs*, c. 1, 58.

24 Andrássy'nin fikri için, bakınız Egon Cesar Corti, *Elisabeth, die seltsame Frau* (Graz, 1953), 162.

25

Maximilian, Meksika ve Kraliyet Ölümleri

Franz Joseph çocukken askerleri ve topları olan oyuncak kalesiyle oynamaya bayılırdı ve hayatı boyunca da askerliğe, üniformasına ve geçit törenlerine olan ilgisini kaybetmedi. Küçük kardeşleri onunla aynı tedrisat ve askeri eğitimi almış olsalar da her biri çok farklı insanlar olarak yetişti. Karl Ludwig matah bir kabiliyeti olmayan dindar bir Katolik'ti. Becerebildiği tek şey etkinliklerde hükümdarı temsil etmek olduğundan ondan "sergi arşidükü" olarak bahsedilirdi. Ludwig Viktor ("Luzi Wuzi") ekseriyetle aşırı homoseksüelliği ve kadın elbiseleri giymesiyle bilinir. İpek frak giymeyi severdi ve sonunda aklını kaçırdı. Üç kardeşinin aksine, Franz Joseph'in üç küçük kardeşinin en büyüğü olan, Maximilian (daha doğrusu Ferdinand Maximilian) cana yakın, karizmatik, maceracı ve aklı başında biriydi. Arşidüşes Sophie iki büyük oğlu henüz on ile sekiz yaşlarındayken onları şöyle mukayese etmişti: "Oğullarım içinde en terbiyeli olan Franz Joseph'tir... Fakat Maxi herkesin kalbini kazanmayı bilir... Ruhu en zengin olan Maxi'dir."[1]

Franz Josep imparator olduktan sonra dahi Maximilian'ı kıskanmaya devam etti. Makamını amcasını görevden alan bir darbeye borçlu olduğunu bilen Franz Joseph benzer şekilde kardeşinin de onu devirmesinden korkuyordu. Liberal olmamasına rağmen Maximilian kardeşinin katı idaresine muhalifti ve tenkitleri

1 Tina Schwenk, *Maximilian I: A Habsburg on Montezuma's Throne*, Doktora tezi (University of Stirling, 2010), 14.

danışmanları tarafından İmparator Franz Joseph'e iletilirdi. Benzer şekilde Franz Joseph, Maximilian'ı Viyana'dan ve siyasetin spot ışıklarından uzak tutmaya gayret etti. İki küçük kardeş valilik ve alay komutanlığı gibi görevlere getirilirken Maximilian 1850 tarihinde Trieste'de demirli Minerva adındaki bir şalupada görevlendirildi. Annesine gönderdiği mektupta bu durumu şöyle açıkladı: "Tüm arşidükler arasında en düşük rütbeye sahip olan alt tarafı bir korvet kaptanıyım. Ama kendi ayaklarım üzerinde duruyor ve yüce imparatoruma hizmet etmeyi yürekten temenni ediyorum."[2]

İmparatoriçe gibi Maximilian da Heinrich Heine'nin şiirlerinden hoşlanırdı. Heine'nin kayıp aşklar ve dünyevi meşgalelerle alakalı şiirleri Sisi'yi hüzünlendirirken Maximilian seyahatlerle alakalı olanları tercih ederdi. Yazıda ikisi de Heine'nin tarzını taklit etse de Maximilian'ın tasvirleri bariz biçimde yavandır. Ona göre çayırlar daima "zümrüt yeşili," yamaçlar "yüce" ve deniz "koyu mavidir." Başta Akdeniz'de olmak üzere sürekli seyahat eden Maximilian, Atlantik sahilinde dolaşıp Brezilya'ya gitmiş ve tecrübelerini, Heine'nin "Seyahat Resimleri"nden (*Reisebilder*) ilham aldığı, "Seyahat Çizimleri" (*Reiseskizzen*) adı altında kaydetmişti.

İspanya seyahatinde ise işle eğlence birbirine karıştı. Orada kendi tabiriyle "İspanya'nın ebediyen güneşe işlenmiş çift başlı kartalın hâkimiyeti altında ve gücünün zirvesindeyken dünyanın en güçlü imparatorluğu olduğu zamanlara dair hatıralara," denk geldi. 1851'de gittiği bir boğa güreşinde seyircilerin ona hürmet gösterdiğini hayal ederek "bu asil halkın Habsburglar tarafından yönetildiği o güzel günleri hatırladı". Gırnata'da İmparator Şarlken'in dedesi Aragon kralı Ferdinand'ın mezarı önünde "yabancı ülkedeki bir gezgin... Ama mezarda yatan kişinin en yakın meşru torunu," olarak diz çöktü. Habsburgların "altın asasının" İspanya'da kırılmasını tefekkür edip kendine hitap ederek "fakat senin için *plus ultra* olarak parlıyor," dedi.[3]

2 Gabriele Praschl-Bichler, *"Ich bin bloss Corvetten-Capitän". Private Briefe Kaiser Maximilians und seiner Familie* (Vienna, 2006), 154.

3 Maximilian, *Aus meinem Leben*, 7 c. (Leipzig, 1867), c. 2, 24, 68–71, 159, 163–4.

Şarlken'in *Plus Ultra*'sından bahsetse de Maximilian'ın hayali dünya imparatorluğu ya da dine hizmet ülküleri üzerine kurulu değildi. Onun yerine Washington Irving'in romantik İspanya tarihlerine dayalı bir geçmişin temennilere dayalı olarak okunmasıyla içinde bulunduğu çıkmazın ürünüydü. 1858'de Franz Joseph'le Sisi'nin oğlu Rudolf'un dünyaya gelmesinden sonra Maximilian'ın kardeşinin yerine geçme ihtimali iyice azaldı. O yüzden donanmadaki vazifesiyle meşgul olmaya devam etti. 1854'te tümamiralliğe terfi ettirilip adı var kendi yok Habsburg filosunun komutasına getirilince donanmanın büyütülmesine gayret edip yeni pervaneli zırhlıların donanmaya katılmasını sağladı. 1857-1859 tarihinde Novara'nın dünyanın çevresinde döneceği sefer çıkmasını sağladı. Kendisine tahsis edilen bu sıra dışı vazifeyi elinden gelen en iyi biçimde ifa etmeye çalışan Maximilian 1856'da Trieste'nin hemen dışında "peri masalı binası" inşaatına başladı. Maximilian bahçelerinde egzotik kız saçı ve sekoyaların bulunduğu ve kale burçları ve lüks kamaraları olan Miramare'ye Belçika Prensesi ve yeni eşi olan Charlotte'u (Carlota) 1857 tarihinde getirdi.

Maximilian ve Charlotte'unki aşk evliliğiydi. Fakat derhal Avusturya hazinesine aktarılan hatırı sayılır bir çeyiz parası ödemek zorunda kalan Charlotte'un babası Belçika Kralı I. Leopold'a pahalıya mal oldu. Leopold bunun mukabilinde Franz Joseph'ten yeni damadına daha münasip bir vazife bulmasını rica edince Franz Joseph, Maximilian'ı Lombardiya-Venetia eyaletlerinin valisi olarak tayin etti. Bu barutla kaplı zehirli kâseydi. Bölgede Habsburg idaresinden nefret ediliyordu ve Maximilian'ın tayin şartları onun idaresinin İtalyanlar tarafından beğenilmesini sağlayacak herhangi bir şeyi yapmasına müsaade etmiyordu. Yine de "en ufak bir isyan hareketine karşı en sert tedbirleri kullanması" yönündeki Franz Joseph'in talimatını duymazdan geldi. 19 Nisan 1859'da Franz Joseph, Maximilian'ı görevden aldı. İki ay içerisinde Lombardiya'daki Habsburg idaresi çöktü.[4]

4 "En ufak bir isyan hareketine..." için, bakınız M. M. McAllen, *Maximilian and Carlota: Europe's Last Empire in Mexico* (San Antonio, TX, 2014), 32.

Maximilian kaderinde dünya sahnesinde önemli bir rol üstlenmek olduğuna inanan tek hükümdar değildi. Fransa İmparatoru III. Napolyon da, ilk Napolyon'un yeğeni ve onunla aynı ismi taşıdığından, kaderinde neyin yazdığından emindi. Avrupa'da İtalyan bağımsızlığını ve Türkiye'yi Rusya'ya karşı destekledi. Kuzey Afrika, Afrika kıyıları, Orta Doğu ve Güneydoğu Asya da sırasıyla III. Napolyon'un hedefi oldu. Amerika ona stratejiyle olduğu kadar kibirle de açıklanabilecek bir fırsat sundu. Fransız siyaseti, Yeni Dünya'daki güç dengesini bozacağı endişesiyle, uzun süredir Birleşik Devletler'in yayılmasına karşıydı. Bu bağlamda 1840'larda Fransa, Teksas'ın bağımsızlığını destekledi ve sonraki on yıl içerisinde de Birleşik Devletler'le savaşan Meksika'ya destek olarak donanmasıyla güç gösterisi yaptı.

1861'de patlak veren Amerikan İç Savaşı, Birleşik Devletler'in teşkil ettiği jeopolitik tehdidi geçici olarak ortadan kaldırdı. Fakat Napolyon kuzeyden gelebilecek muhtemel yayılma teşebbüslerini temelli ortadan kaldırmaya niyetliydi. İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemek için Kırım'a müdahalesinin Rusların Karadeniz kıyılarında yayılmasını engellemesi gibi Fransa, Meksika'yı da Amerikan yayılmacılığına karşı bir engel olarak kullanmaya karar verdi. Napolyon, Fransa'nın oraya yapacağı müdahalenin yeterli olacağına hükmetti. Meksika'nın uzun vadede kendini müdafaa edebilmek için istikrarlı bir hükümete ihtiyacı vardı –kırk sene önce istiklalini kazanan Meksika'da çoğu askeri olan en az elli farklı hükümet göreve gelmişti. Napolyon'a göre Meksika milletini yeniden inşa edip Birleşik Devletler'in daha fazla toprak kazanmasına mani olacak birliği ancak bir krallık tesis edilebilirdi.

Bu iş için ideal aday Maximilian'dı. Lombardiya-Venetia valiliğinden alınan Maximilian fena bozulduğundan vaktini ya gezerek ya da Miramare malikânesini güzelleştirerek geçiriyordu. Hem o hem de Charlotte soyu ve kabiliyetleri gereği daha fazlasını hak ettiğini düşünmekteydi. 1860'ta Brezilya'yı ziyaret eden Maximilian Yeni Dünya kıyılarına çıkan ilk Habsburg prensi olarak

büyük bir heyecan hissetmiş ve o anda Latin Amerika'ya en münasip yönetim tarzı ona malum olmuştu: demir gibi bir disiplinle adaleti bir potada eriten "bilge tiran." Kaderin kendisine biçtiği rolü oynamaya hazırdı. Napolyon'a göre de Habsburglar ideal adaydı. Bu plan Franz Joseph'in de hoşuna gitmişti çünkü hem Habsburgların itibarı artacak hem de kardeşinin gölgesinden kurtulmuş olacaktı. Fakat asıl sorun Meksika'da zaten Cumhuriyetçi siyasetçi Benito Juárez başkanlığında bir yönetim olmasıydı.[5]

Meksikalı tarihçilerin tümü Meksika'da bir krallık kurma teşebbüsünü ülkenin modern bir cumhuriyete geçiş sürecini baltalayan beyhude bir hamle olarak görürler. Aslında Meksika'nın en büyük akademisyenlerinden biri olan Edmundo O'Gorman'ın uzun süre önce iddia ettiği gibi o tarihte Meksika'da üzerine kralcı bir hareket inşa edilebilecek muhafazakâr bir gelenek de mevcuttu. Meksika muhafazakârlığı Katolik ağırlıklı olup Cumhuriyetçilerin manastır kapatma ve kilise topraklarına el koyup rahipleri kovma uygulamalarına karşıydı. Yine de yönetimi geliştirecek ılımlı reformlara karşı değildiler. Çoğu Meksikalı tarihçinin iddia ettiği gibi bir avuç asker, rahip ve toprak sahibinden çok daha fazla taraftarı da vardı. O'Gorman, Meksika'nın bir Habsburg hükümdar tarafından yönetilmesinde hiçbir acayiplik olmadığını ve bunun "millet olmanın esaslı yollarından," biri olduğunu söylemişti.[6]

Maximilian'a Meksika tahtı 1863'te Miramare'ye gelip ona Şarlken'e yaraşır bir torun diye hitap eden muhafazakâr liderlerden oluşan bir heyet tarafından teklif edildi. Krallığı bir imparatorluk olacağından o da imparator olacaktı çünkü Yeni Dünya'da gelişmenin ancak böyle olacağına inanılıyordu. Bu unvanı kabul eden Maximilian diplomatik ve fiili hazırlıklara koyuldu.

5 "Bilge tiran," için, bakınız *Aus meinem Leben*, c. 6, 17, 164.

6 Edmundo O'Gorman, *La supervivencia política novo-hispana. Reflexiones sobre el manarquismo mexicano* (Mexico City, 1969), 83. Ayrıca bakınız Erika Pani, "Dreaming of a Mexican Empire: The Political Projects of the 'Imperialistas'", *HAHR* 82 no 1 (2002), 1–31 (1–4).

Washington'daki Avusturya elçisinden aldığı ve onu ikaz eden kasvetli mektuplar sayesinde kendisini ne derece zor bir görevin beklediğinin farkındaydı. Bu nedenle askeri destek istediği Napolyon da hiç uzatmadan istediği desteği verdi. Franz Joseph ise o kadar hevesli değildi. Kısıtlı bir mali destek sözü verip Maximilian'a Habsburg topraklarından gönüllülerden oluşacak bir kuvvet toplaması için izin verse de hiç lüzumu olmadığı halde kardeşinden Habsburg olarak tüm hak ve unvanlarından feragat etmesini istedi. Eğer bu macera başarısız olursa Maximilian, Avrupa'ya arşidükten daha düşük bir mertebede dönecekti –Charlotte'tan olan çocuklarının da bir unvanı olmayacaktı. Risk yüksek olup Maximilian neredeyse vazgeçiyordu. Nisan 1864'te yola çıkmadan birkaç gün önce şöyle söylemişti: "Bana birisi gelip her şeyin iptal olduğunu söylese odama kapanıp sevinçten zıplarım. Peki ya Charlotte?"[7]

Ara dönemde Fransız birlikleri Fransız hükümeti ve bankalarına olan borçları tahsil etme bahanesiyle Meksika'yı işgal etti. Aralık 1861'de Veracruz'a çıkan altı bin kişilik kuvvet içerilere doğru ilerledi. Fransız komutanlar karşılarına çapulcuların çıkacağını zannetse de Cumhuriyetçilerin topladığı ordu disiplinliydi; sayıları az olduğunda da gerilla taktiğine başvurdular. Fransız ilerlemesinin yavaşladığını gören Napolyon gittikçe daha çok asker göndermeye başladı. 1863 ortalarına gelindiğinde yaklaşık 40.000 asker göndermişti. O yılın haziran ayında Meksiko City düştü ve Maximilian'ın adına yönetecek bir niyabet hükümeti kuruldu. Hâlâ Miramare'de olan Maximilian, Cumhuriyetçilere karşı güç kullanılmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirip bunun monarşiye ne faydası olacağını sorguladı. Fransızlar ele geçirdikleri her bölgede ne serbest ne de adil olan halk oylamaları yaptılar. Meksikalı bir siyasetçinin Maximilian'a gönderdiği bir mektupta ifade ettiği gibi "Meksika topraklarının dörtte üçü ve tüm nüfusun beşte dördü krallık yanlısı olarak ilan edildi."[8]

7 McAllen, *Maximilian and Carlota*, 124.

8 Joan Haslip, *The Crown of Mexico: Maximilian and His Empress Carlota* (New York, 1972), 206.

28 Mayıs 1864'te Maximilian ve Charlotte, beş yüzden fazla sandıkla Veracruz'a çıktı –buna arabalar, üzerinde Maximilian'ın tasarladığı Meksika imparatorluk armasının bulunduğu porselenleri taşıyan sandıklar, kristal kâseler, mobilyalar ve kaliteli şarap da dâhildi. Dar bir demiryolu ve sonra da çukurlu bir yol üzerinde yapılan Meksiko City seyahati on beş gün sürdü. Trieste'den çıktığı altı haftalık seyahat esnasında Maximilian saray adabına dair devasa bir kılavuz hazırladı –*Reglamento para el Servicio y Ceremonial de la Corte*. Akşam yemeği ve diğer merasimlerdeki oturma düzeni ve yaklaşık yüz ayrı seviyedeki hiyerarşik düzene kadar her ayrıntıya yer veren *Reglamento* yaklaşık altı yüz sayfaydı:

> Atıştırmalıklar Yemek Salonuna yerleştirilecek. İmparatorluk çifti masaya yaklaştığında Merasim Sekreteri peşinde Saray Muhafızı olduğu halde Yemek Salonuna girecek... Birinci Merasim Sekreteri erkekler İkinci Merasim sekreteri ise kadınlar masasıyla ilgilenecek. Bu noktada İmparator fötr şapkasını hazır bekleyen Emir Subayına, İmparatoriçe ise mendilini ve yelpazesini hazır bekleyen Nedimesine verecek.[9]

Maximilian ayrıca Saray Muhafızları için asgari bir boy da belirlemişti. Boyları 1,98'den az olmayacaktı. Her birinin başında tepesinde imparatorluk kartalı bulunan otuz santim yüksekliğinde gümüş miğferler olacaktı.

Maximilian'ın teşebbüslerini hemen kınamak kolay olsa da *Reglamento*'nun sadece saray adabından öte bir maksadı vardı. Maximilian sarayını Meksika siyasi hayatının merkezi yaparak "tüm parti ve fikirleri" müşterek törenler ve hareketlerle birleştirmek istemişti.[10] Haziran 1866'da tertip edilen büyük baloda se-

9 *Reglamento para el Servicio y Ceremonial de la Corte* (Mexico City, 1866), 509.

10 Érika Pani, "El proyecto de Estado de Maximiliano a través de la vida cortesana y del ceremonial público", *Historia Mexicana*, 45, no. 2 (1995), 423–60 (427–9).

kiz yüz misafir bir araya geldiğinde Charlotte takdirle tümünün en son Paris modasına göre giyindiklerini söyledi. Yerli halk da unutulmamıştı: imparatoriçenin nedimelerinden biri, son Aztek hükümdarının torunu olduğu söylenen esmer bir Meksikalı olan Josefa Marela'ydı. Benzer şekilde halkın Nahuatl lisanını konuştuğu yerlerde Maximilian fermanlarını o dilde yayınlamıştır ki Meksika tarihinde bunun bir emsali daha yoktur.

Maximilian, Meksiko City'nin dışındaki Chapultepec Sarayı'na davet etmediği geri kalan kişiler içinde başşehri, Paris'teki Champs Élysées'i örnek olarak, parklar, çeşmeler ve gaz lambalarıyla yeniden tasarladı. Yine de Maximilian'ın hizipleri uzlaştırıp kendisine olan desteği artırma girişimleri sadece merasim ve sembolizmle sınırlı kalmadı. Nazırlarının yer aldığı Milli Saray'a ilk girdiğinde ortamın tam bir keşmekeş halinde olduğunu gördü –dosyalama sistemi yoktu, muhaberat kaydedilmiyordu, evrak yerde üst üste yığılmıştı ve mesai saatleri belli değildi. Siyasi görüşlere bakmadan liyakate göre tayin ve terfi ettirerek idareyi toparlayıp sonra da radikal bir reform programı başlattı. İlköğretim zorunlu hale getirildi, borç mahkûmiyeti ve çocuk çalıştırmak yasaklandı, mesai ve öğle yemeği saatleri belirlendi ve halkın mülki ve su hakları teminat altına alındı.[11]

Maximilian'ın hükümet ve hukuk alanındaki ıslahatlarının da geri kalır yanı yoktu. Yerel patron ve *caudillo*ların gücünü kırmak maksadıyla ülkeyi, her biri onun tarafından tayin edilen bir vali (*prefect*) tarafından idare edilecek, beş eyalete böldü. İdari mahkemeler fertlerle hükümet kurumları arasındaki çok yavaş işleyen işlemleri devraldı. 1865 sonunda siyasi yelpazenin her kesiminden seçilen hukukçulardan teşkil edilen bir heyet medeni kanun, miras, mülk ve taahhütleri düzenleyen bir Sivil Kanun yayınladı. 1867 tarihinde cumhuriyet hükümeti tarafından

11 Robert H. Duncan, *For the Good of the Country: State and Nation Building During Maximilian's Mexican Empire, 1864–67,* Doktora tezi (University of California, Irvine, 2001).

kaldırıldığı ilan edilse de 1865 kanununun dörtte üçü 1870'teki "yeni" Sivil Kanuna eklendi.[12]

Sivil Kanun, Maximilian'ın karşı karşıya olduğu zorluğu göstermektedir. Rejiminin çoğu Meksikalı tarafından kabulünü temin edebilmek adına özünde Cumhuriyetçilere ait olan modernizasyon programını benimsedi. Bunu yaparken de muhafazakârlardan kurtuldu, mal sahiplerinin baskıcı haklarını veya Katolik ruhban sınıfının mülk hakkını iade etmedi. Maximilian daha da ileri giderek 1865 Sivil Kanununa medeni nikâhla tam dini serbestliği de ekledi. Fakat sırf imparatorluk unvanı ve sürekli cilalamaya bayıldığı simgeleri yüzünden Cumhuriyetçiler onu kabul etmedi. Bu nedenle de tahtın gölgesinde bir birlik yaratmak yerine kocaman bir boşluk üretmiş oldu.

Son çabuk geldi. Maximilian'ın emrindeki Fransız kuvvetinin mevcudu azami kırk beş bin askere çıkmıştı. Ayrıca yedi bin Meksikalı askerle Avusturyalı ve Belçikalı gönüllülerin de dâhil olduğu yirmi bin yardımcı askerin masrafı ve teçhizatı karşılanıyordu. 1865'te Amerikan İç Savaşı'nın sona ermesiyle Cumhuriyetçiler savaştan artan silahlarla kendilerini donatıp uluslararası krediler aldılar. Aynı zamanda III. Napolyon da ülkesinde Fransız maliyesini dizginlenmesi ve Prusya'yla yapılacak savaşa hazırlanması için baskı altındaydı. 1865'te Cumhuriyetçilerin gerilla taktiğinden geniş ölçekli taarruza geçmesi gidişatın hiç de iç açıcı olmadığını gösterdi. Ertesi sene Fransız çekilişi başladı. İmparatoriçe Charlotte'un Napolyon'a giderek tahliyeyi ertelemesi için yalvarması da fayda vermedi. Şaşkına dönüp Napolyon'un kendisini zehirlemeye çalıştığına ikna olan Charlotte, Vatikan'a sığınarak Papa IX. Pius'un en sevmediği misafir haline geldi. Deliliği de böylece başlamış oldu.

1862'de İspanyol Generali Juan Prim, III. Napolyon'u Fransa'nın kaba kuvvet kullanarak Meksika'ya göndereceği bir kral

12 Rodolfo Batiza, "Código Civil del Imperio Mexicano", *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, 41 (1981), 571–86.

hususunda şöyle ikaz etmişti: "Onu hiçbir şey ayakta tutamaz; bu desteğin çekildiği gün siz Majestelerinin onun için kurduğu tahttan aşağı indirilecektir." Aynen söylediği gibi de oldu. Fransızların çekilmesinin ardından elinde sadece yirmi bin asker kalan Maximilian önce taşradan sonra da şehirlerden çekilmeye mecbur kaldı. İmparatorluk ordusundan geri kalanların çoğu da ya firar etti ya da saf değiştirdi. 1867 başında Maximilian, Meksiko City'i terk edip buranın 200 kilometre kuzeybatısındaki Queretaro'da karargâh kurdu. Üç ay sonra şehir düştü ve Maximilian ihanete uğradı. Kısa süren bir mahkemede ve Meksika'da idam cezası kaldırılmış olmasına rağmen iki generaliyle birlikte kurşuna dizilme cezasına mahkûm edildi. 19 Haziran 1867'de idam edilmeye götürülürken havadan bahsetti: "Ne güzel bir gün! Hep böyle bir günde ölmek istemişimdir."[13]

İdam mangasının önüne dikilen Maximilian son nutkunu attı: "Meksikalılar! Benim sınıfımdan ve soyumdan gelenler Tanrı tarafından halkın huzuru ya da şehidi olmak üzere tayin edilir. Bazılarınızın çağrısına uyarak bu ülkeye hizmet etmek için geldim... Kendi menfaatlerim için gelmedim... Umarım benim kanım dökülen son kan ve bu bahtsız ülkenin tekrar ayağa kalkması için de bir vesile olur. *Viva Meksika. Viva la Independencia!*" önceden karar verildiği üzere iki generali, İsa'nın çarmıha gerilişini çağrıştırmak için, Maximilian'ın iki yanında durdu.[14]

Vazife bilinci, İsa tarzı bir şehadet ve kefaret öğelerine vurgu yapılan önceden tezgâhlanmış bir ölümdü. Akabinde nice hurafe uyduruldu –Maximilian'a isabet eden mermiler gömleğinde haç izinin belirmesine neden olmuştu, Miramare'deki portresinin üzerinde dikenlerden bir taç zuhur etmişti vs. İdamın resim ve çizimleri tüm Avrupa ve Amerika'da dağıtılırken ilk sahte fotoğraflardan biri de bu sahne için yapıldı. En meşhuru da Eduard Manet'in

13 "Onu hiçbir şey ayakta tutamaz," için, bakınız McAllen, *Maximilian and Carlota*, 65. "Ne güzel bir gün," için, bakınız Haslip, *Crown of Mexico*, 498.

14 McAllen, *Maximilian and Carlota*, 386–7.

Maximilian'ın ölümüne dair yaptığı dört tablo ve taş baskıdır. Bunların biri hariç tümünde idam mangasındaki askerler Meksikalı değil de Fransız askeri olarak gösterilerek III. Napolyon'un Maximilian'ın ölümünden sorumlu olduğu vurgulanmıştı.[15]

Kardeşinin ölümünden pek de müteessir olmayan Franz Joseph sadece bir sonraki avda onun avcılık yeteneklerinin özleneceğini ama buna rağmen "bu güzel sporu yapmaktan geri kalmayacaklarını," söylemekle yetindi. Habsburg İmparatorluğu'ndaysa Maximilian'ın ölüm hikâyesi tekrar tekrar, bilhassa da yeni haftalık resimli gazetelerde, anlatıldı. Macaristan'da basılan *Pazar Haberleri* (*Vasárnapi Újság*) Maximilian'ın biyografisini yayınlayıp Napolyon'un ona nasıl ihanet ettiğini anlattı. Charlotte'un müdahale dramı ve delirmesinde orada yaşadığı "hüsranın" (1927'de öldü) büyük tesiri olduğundan bahsedildi. Daha fazlasını isteyenler için Maximilian'ın asaleti, cesareti ve şehadetinden uzun uzadıya bahseden Fransızca bir metnin Almanca ve Macarca tercümeleri yapıldı. Maximilian'a ölümünden sonra bu itibarı asıl kazandıran şey onun ölüm şekli olmuştu.[16]

Krallar ilk modern ünlülerdi. Görüntüleri, fotoğraflar ve seri üretilen gravürlerle onlara "hayattan daha büyük," bir nitelik kazandırıp mamullere dönüşen, ilgi odaklarıydı. Ölümleri de günlük hayattan uzak olan mevcudiyetlere mana ve yoğunluk katardı. Maximilian'ın 1867'deki ölümü ertesi sene Sırp Prensi Michael'ın öldürülmesiyle devam edecek Avrupa'daki hanedan mensuplarına yönelik suikastların ilkidir. Bunu Rus Çarı Alexander (1881), İtalya Kralı Umberto (1900), Sırp Kralı Alexander ile Kraliçesi Draga (1903), Portekiz Kralı Carlos ile Veliahdı Luiz Felipe (1908) ve Yunan Kralı I. George (1913) cinayetleri takip edecekti.[17]

15 John Elderfield, *Manet and the Execution of Maximilian* (New York, 2006).

16 "Bu güzel sporu yapmaktan..." için, bakınız Donald W. Miles, *Cinco de Mayo* (Lincoln, NE, 2006), 243.

17 Dina Gusejnova, *European Elites and Ideas of Empire 1917–1957* (Cambridge, 2016), 3–10.

1867'den sonra Habsburglar arasında bu tür ölümler umumiyet kazandı. 1889'da Veliaht Rudolf intihar etti. Sisi 1889'da kraliyete mensup herhangi birini öldürmeyi kafaya koymuş bir İtalyan anarşist tarafından Cenevre'de öldürüldü –son sözleri "Hayır olamaz! Şimdi de başıma bu mu geldi?" oldu. Her hadisede basın hayatları kadar ölümlerini de tafsilatıyla ele aldı. Rudolf örneğinde editörler çok dikkat etseler de okuyuculara haberlerin ilk nasıl duyurulduğu, doktorun ölümü teyit edişi, cesedin durumu ve ilk inceleme, Rudolf'un yüzündeki huzur dolu ifade ve benzeri şeyler en ince ayrıntısına kadar aktarıldı. Sisi'nin 1898'deki ölümü bazı haftalık dergilere bir ay boyunca kapak malzemesi oldu. Öldürülmesi siyah elbisesinin kanıyla kaplanıp ağırlaşması da dâhil olmak üzere tüm nahoş ayrıntılarıyla anlatılıp bazen bunlara ölüm anının grafik çizimleri de eklendi.

Krallar ve diğer hanedan mensupları geçmişte kendi görüntülerini tasarlamıştı. Habsburglar mitolojiyi ve hükümranlıklarının ilahi takdire dayandığı fikrini kullanarak kendilerini şekillendirme hususunda aralarında en çalışkan olanlardı. Fakat hanedanlar halk gözündeki algılarını şekillendirme kabiliyetlerini yitirmiş ve zafer takları ve göklere yükselen katafalklar artık tarih olmuştu. Avrupa'nın çoğunda artık hanedanların temsil edileceği çerçeveyi belirleyen basındı. Habsburg örneğinde yeni medya vasıtasıyla aktarılan en güçlü ve akılda kalıcı görüntü ise ölüm anlarıydı. Çok geçmeden, bu sefer işlenmekte olan bir cinayete ait, diğer bir fotoğraf –tüylerle süslenmiş bir arşidük merdiven basamaklarından arabasına doğru iniyor –Avrupa'da Habsburg hâkimiyetinin sonunu hazırlayacak olaylar dizisinin başlangıcını ölümsüzleştirecekti.

26

Memnuniyetsizlik Siyaseti ve 1908 Sene-i Devriyesi

Franz Joseph'in mutlakıyeti milliyetçiliğin kuluçka makinesi oldu. 1848'den önce milliyet din, bölge, akrabalık ve asil, köylü, şehirli ya da rahip olmak gibi sınıf farklarıyla insanları birbirine bağlayan içtimai bağlardan sadece biriydi. Fakat artık hâkim güç haline gelmiş ve merkeziyetçi ve tekçi baskıcı rejimlerle daha da güçlenmişti. 1848 olayları milliyetçilik fikirlerinin etrafında kümelenebileceği bir hikâye sağladı –kahramanca bir hürriyet mücadelesi, milli davanın öncüleri ve millet uğruna acılara göğüs gereken şehitler. Duvarlardaki portreler, numuneler üzerine işlenen basit dizeler ve hatta kahramanlar gibi kesilen saçlar yeni bir kimliğin ortaya çıktığının göstergeleriydi. 1860'larda anayasal idarenin yerleşmeye başlaması milliyetçiliğin cazibesini azaltmadı. Aksine yeni meclisler onun ifade edildiği birer vasıta haline gelerek etkinliğini ve yayılma hızını artırdı.

Aidiyet nişaneleri de değişimin habercisi oldu. Çekler kendilerini diğerlerinden işlemeli düğmeli ceketler giyerek ayırırken Slovenler bunu fare kürkü ve Macarlar da, bir gözlemcinin bildirdiğine göre her biri millet içerisindeki farklı bir eğilimi gösteren en az yirmi üç farklı türü olan, bıyıkla yaptılar. Taşrada yaygın olan kıyafetler tespit edilerek milli olduğu ilan edildi –şatafatlı Macar "Kalocsa" nakışlar geçmişte ülkenin güneyindeki Sırpların yaşadığı köylerde yaygın olan tarzdan ödünç alınmıştı. Cinsellik erbapları yabancı kadınları ahlaki seviyelerine göre sıralayan

listeler hazırladı. Mevzubahis ahlaki seviye gözlemcinin kafasındaki milli dişilik ölçüsü esas alınarak belirleniyordu.[1]

Mekânların da sınırlandırılması gerekiyordu. 1860'larda (on senelik bir tartışmanın ardından) önceden tüm Balkan halklarının toplanma yeri olan Zagreb'deki pazar yeri oraya Jelačić'in at üzerindeki dev bir heykelinin konulmasıyla Hırvatlara ait hale getirildi. Prag'da Çek azizlerinin ve Alman kahramanlarının heykellerinden oluşan kordon Çek ve Alman mahallelerini birbirinden ayırdı. Sokaklar ve dükkânlar da aidiyet simgesi haline geldi ve farklı milli zümreler sadakatlerini oturdukları ve alışveriş ettikleri yerleri seçerek gösterdiler. Macaristan'da hanlar sattıkları içkiye göre farklılık arz ederdi –Almanlara bira, Macarlara şarap ve kalanlara da ucuz brendi. Milliyetlerin sarhoşluğu bile onlara göre farklıydı. Macarlar melankolik, Almanlar geveze, Romenler saldırgan ve Rutenler tutarsız olurdu.[2]

Milliyetçilik hakikat değil de karar temelliydi. Kossuth annesi Alman olduğu halde Macar olmaya karar verirken amcası tanınmış bir Slovak milliyetçisi olmuştu. Fakat pek çoğunun elinde belli bir kimliği kabullenmesini gerektirecek somut bir delil yoktu. Yirminci asrın başında bir asker günlüğüne dört farklı lisanda yazmıştı –askeri mevzuları Almanca, kız arkadaşıyla ilgili şeyleri Slovakça, şarkıları Sırpça ve cinsel fantezileri Macarca kaydetti. Pek çoğu ortama ve maddi duruma göre ne olduğuna karar vermiş ya da birkaç lisan ya da karışık bir argo kullanarak umursamamıştı. Belli bir milli kimliği benimsemekten kaçınanlarla gittikçe umumi hale gelen sınıflardan herhangi birine denk gelmediklerinden onlarla "çift cinsiyetli ya da amfibi" diye dalga geçildi.[3]

1 Alexander Maxwell, "The Handsome Man with Hungarian Moustache and Beard", *Cultural and Social History*, 12 (2015), 51–76 (64); Alexander Maxwell, "Nationalizing Sexuality: Sexual Stereotypes in the Habsburg Empire", *Journal of the History of Sexuality*, 14 (2005), 266–90.

2 Alexander Maxwell, "National Alcohol in Hungary's Reform Era: Wine, Spirits, and the Patriotic Imagination", *Central Europe*, 12 (2014), 117–35 (129).

3 Oto Luthar, "The Slice of Desire: Intercultural Practices Versus National Loyalties", *Understanding Multiculturalism: The Habsburg Central European*

Kimliğin belirlenmesinde komşular, aile, dostlar ve öğretmenler söz sahibiydi. Aralık 1867'de ilan edilen imparatorluğun Macar olmayan kısmının, sözde Cisleytanya, anayasası milletlerin, eğitim yoluyla da dâhil olmak üzere, "kendi milliyet ve lisanlarını muhafaza edip geliştirme" hakkını teminat altına aldı. İki sene sonraki kırktan fazla öğrencinin talep etmesi halinde okulların bir milli lisanda ders vermesini kabul eden kanunla bu teminat daha da pekişti. Fakat milliyet ve milli dil tanımları kısıtlı olup halkın konuştuğu pek çok dili ihtiva etmiyordu –Lemko, Hutsul, Yiddiş, Friulyen, Dalmaçya İtalyancası gibi. Sonunda 1880'de Cisleytanya'da yapılan nüfus sayımında iştirakçilerden Almanca, Bohemya-Moravya dili, Slovakça, Lehçe, Rutence, Slovence, Sırp-Hırvat, İtalyan-Ladino, Romence ve Macarca dillerinin yer aldığı bir listeden "günlük hayatta kullandıkları lisanı" (*Umgangssprache*) seçmeleri istendi.

1881 Macar nüfus sayımı daha esnek olup iştirakçilerin, eğer listede mevcut değilse, "ana dillerini," yazmasına müsaade ediyordu. Ayrıca bu sefer Romence, Ermenice ve dilsizler de seçeneklere eklendi. Yine de sonuç çok farklı değildi çünkü insanları dil temelli bloklardan birini seçmeye mahkûm edip kimlikleri silerek milliyetçiliği daha belirsiz ve geçirgen hale getiriyordu. Nüfus sayımlarını halkı bariz farklı parlak renklerle gösteren ve ara tonların yer almadığı etnik haritalar ve yıkık dökük kulübeleri milli kimliğin nişaneleri olarak gösteren etnografya müzeleri takip etti.[4]

Fertlerin hayatı bürokratik sınıflara bölünürken gittikçe artan biçimde bunlara milliyetçilik prizmasından bakılmaya başlandı. Birkaç milletin bir arada yaşadığı yerlerde ilişki umumiyetle rakip korolar, itfaiyeler, kiliseler, spor kulüpleri, bankalar, veteriner dernekleri ve okullar üzerinden rekabet temelinde belirlendi. Masraf çatışması yüzünden okullar savaş alanı haline geldi, yönetim kurullarındaki farklı dine mensup üyeler devletin kotasını

Experience, ed. Johannes Feichtinger ve Gary B. Cohen (New York and Oxford, 2014), 161–73 (166–7); Tara Zahra, "Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis", *Slavic Review*, 69 (2010), 93–119.

4 *Az 1881. évi elején végrehajtott népszámlalás*, c. 1 (Budapest, 1882), 222-3.

karşılamak için kırk talebenin üzerine çıkabilme gayretiyle diğer milletlere mensup öğrencilere rüşvet vermeye bile kalkıştılar. Prag Üniversitesi Alman ve Çek olarak ikiye bölündü; bitkilerin ismi Latince olduğundan sadece botanik bahçesi müşterek kullanılmaya devam edildi.

Bürokrasinin değer sistemi memurların milliyetler üzerinde olması gerektiğini öğretse de burada da farklılık siyaseti ön plana çıktı. Eyaletlerdeki yönetim birimleri süratle "millileştirilirken" yerel memurlar da genelde kendi lisanlarını konuşan cemiyetlerin menfaatlerini ön planda tuttular. Bürokrasinin merkezinde bir denge kurulmaya sağlansa da bakanlıklar belli milliyetlerin kalesi haline gelerek Polonyalılar maliye bakanlığında ve Çekler de eğitim ve ticarette egemen oldu. Fakat Almanca Cisleytanya'daki tek resmi dâhili iletişim dili olarak varlığını sürdürmeyi başardı. 1867'den itibaren Macaristan'ın da, tümüyle Macarlardan oluşan, kendi memurları olsa da Viyana'daki müşterek hariciye nezaretinde Macarlar yeterli oranda temsil edilmiyordu.[5]

Macaristan'da devlet amansız bir "Macarlaştırma," siyaseti güderek Macar olmayan milletlere ait teşkilatları sindirdi, diğer milletlerin temsilcilerini meclisten uzak tutmak için seçimde hile yaptı ve Macarca haricindeki lisanlarda eğitim veren ortaokulları kapattı. Macar başvekili 1908'de bu durumu açıkça ifade etti: "Tek bir kategorik zorunluluğumuz mevcuttur ki o da Macar devleti ülküsüdür. Her vatandaşımızdan da onu kabul edip kendini kayıtsız şartsız ona teslim etmesini istiyoruz... Macarlar bu ülkeyi başkaları için değil sadece Macarlar için fethetti. O nedenle Macarların hâkimiyeti ve üstünlüğü tartışılmazdır." Budapeşte Üniversitesi rektörü bir adım daha ileri gitti: Macarlaştırmanın amacı asimilasyondur ve "tek bir Slovak kalmayana dek ona devam edeceğiz."[6]

5 Heindl, *Josephinische Mandarine*, 99–120.

6 Gerald Stourzh, *Der Umfang der österreichischen Geschichte* (Vienna, Cologne, and Graz, 2011), 284; Hugh ve Christopher Seton-Watson, *The Making of a New Europe: R.W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary* (London, 1981), 33.

Cisleytanya'da, belli bir milliyetin ekseriyeti teşkil etmediği yerlerde, kanunlarla düzenleme yoluna gidildi. Tartışmaların aktarıldığı mahkemelerden genelde çoğunluğun lehine olan sonuçlar çıktı. İdare mahkemeler öznellik ilkesine göre hareket ediyordu –bir fert kendini hangi milletin mensubu olarak görüyorsa o millete mensuptu. Fakat o derece sahte iddiayla karşı karşıya kaldılar ki sonunda lisan, soy, cemiyet üyeliği ve günlük davranışları esas alan "tarafsız imtihanlar" yapmaktan başka çareleri kalmadı. Kimlik ölçülebilir bir nitelik olurken insanları belli bir sınıfa dâhil etmek devletin asli vazifelerinden biri haline geldi. Nazi Almanyası bu işlemi bir adım daha ileri götürerek aynı zamanda ölüm fermanı manasına gelen kimlik listeleri derlemeye başlayacaktı.[7]

Milliyetçilik Cisleytanya'daki meclisleri işlemez hale getirdi. Öncelikle seçim sistemi Alman orta sınıfının lehineydi. Muhterem liberal sözcüler seçtiler fakat Franz Joseph liberalleri sevmezdi. Orduya para harcanmasına mani olup onu 1855'te papayla yaptığı ve çoğu mektebi ruhban sınıfının denetimine bırakan anlaşmadan vazgeçmeye zorladılar. Liberallerin itibari, büyük ölçüde bağlantıları olan, 1873'teki banka sisteminin çökmesiyle iki paralık oldu. Alman olmayan burjuvazi ve elektörlerin ortaya çıkması onları daha da zayıflattı. Yeni gelenler kendi milli partilerine oy verdi ama bu da ideolojik farklılıklara göre bölündü. Tüm bunların neticesi de partilerin artmasıyla birbirini takip eden zayıf koalisyonlar oldu.

Bunun çözümü milli partileri "eşit ve dengeli bir hoşnutsuzluk içinde tutmak" adına karşılıklı tavizler vererek, bir başvekilin tabiriyle, "orta yolu bulmaya" çalışmaktı. Böylece Polonyalılar Galiçya'nın denetimi ve Slovenler de Carniola'nın idaresi onlara verilerek sakinleştirildi. Alman Katoliklerin gönlü emekli maaşı ve işyeri kanununun çıkmasıyla kazanılırken Cisleytanya da Almanya ve İsviçre'nin ardından Avrupa'daki en iyi iş hukukuna

7 Gerald Stourzh, "Die Idee der nationalen Gleichberechtigung im alten Österreich", *Nationale Vielfalt und gemeinsamen Erbe*, ed. Erhard Busek ve Stourzh (Vienna and Munich, 1990), 39–47.

kavuşmuş oldu. Fakat Çekleri ikna etmenin o kadar kolay olmadığı anlaşıldı. Onların desteğini kazanmak isteyen Franz Joseph, Bohemya'yı da tıpkı Macaristan gibi özerk bölge yapmak istese de Macar liderler kendi ülkelerinin konumlarını zayıflatacağı düşüncesiyle buna şiddetle karşı çıktılar. Bunun üzerine Franz Joseph, Bohemya'da kamu hizmetlerinde Almanca yerine Çekçenin kullanılacağı çözümünü destekledi. Sonuç tam bir keşmekeş oldu. Viyana ve Prag sokaklarında hüküm süren isyan yüzünden sonunda karar süresiz iptal edildi.[8]

Franz Joseph milliyetçiliğin orta sınıf hastalığı olduğunu düşündüğünden oy hakkını işçi sınıfını da dâhil edecek şekilde genişletti. Yüksek vergi ödeyenlerin lehine olan oy verme sistemi de imparatorluk meclisi seçimlerinde terk edilince (yerel meclislerde devam etti) Cisleytanya'da her yetişkin erkeğin eşit oy hakkı oldu. Mecliste çoğunluğu, sınıf edebiyatı yapıp önderleri milliyetçiliği saç renginden fazla önemi olmayan "sahte bir şuur" olarak aşağılayan, sosyalistler ele geçirdi. Yine de sosyalistler içinde bile milli çizgilerle bölünmüş ve birbirleriyle rekabet halindeki Alman ve Çek teşkilatları ortaya çıkmıştı. İlgili sendikalarda da durum farklı değildi. Milli rekabetler siyasi sistemin ayrılmaz parçası olmaya devam etti.

Bunun sonucu da çıkmaz oldu. Steiermark'taki bir ortaokulda lisan dersi verilmesi gibi önemsiz bir mesele dahi münakaşa ve mürekkep hokkalarının uçuşmasına neden olarak imparatorluk meclisini felç etmeye yetti. Bu Franz Joseph'in işine geldi. Anayasa idaresinin işlemediğini gösterdiğinden onun devlet memurlarının başkanlığındaki bürokratik nezaretleri kullanarak milliyetçilerin kavga dövüşüne hiç bulaşmama uygulamasını haklı gösteriyordu. Artan biçimde meclisi askıya alıp kararnamelerle işi götürdü ve meclisi sadece bir kararı aldıktan sonra onların da onaylaması için topladı. Düzenli seçimler ve oy hakkının

8 "Eşit ve dengeli bir hoşnutsuzluk" için, bakınız C. A. Macartney, *The Habsburg Empire, 1790–1918* (London, 1971), 615.

genişletilmesine rağmen bürokratik mutlakıyet gücünden bir şey kaybetmedi. Cisleytanya'nın meclisi olsa da siyasetinin parlamenter olmadığı kesindi.

Yapıdaki kusurlar o tarihte bile bariz olup pek çok çözüm teklif edildi –imparatorluk milliyet temelli birimlere ayrılacak ya da halk, eğitim ve kültür siyasetine nezaret edecek, gevşek milli topluluklara ayrılırken bölge tabanlı birimler de daha az tartışmalı idare mevzularla ilgilenecekti. Birkaç yazar imparatorluğun geri kalanının hayrı için Macaristan'ın imparatorluktan çıkarılmasını tavsiye etse de hiç kimse imparatorluğu iki ayrı devlete bölmeyi düşünmedi. Çek tarihçi František Palacký, Karl Marx, Lord Palmerston ve Avusturyalı sosyalist Otto Bauer gibi çok farklı yazar ve siyasetçi Habsburg İmparatorluğu'nun yıkılmasının Avrupa'nın merkezinde yol açacağı boşluğu muhtemelen Rusya'nın doldurmaya kalkacağı yönünde hemfikirdiler. Palacky'nin söylediği gibi Avusturya İmparatorluğu olmasaydı bile onu icat etmek gerekecekti.

Milliyetçi siyasetçilerin gayesi imparatorluğu bir kalkan olarak muhafaza ederken diğer yandan da kendi milletlerinin menfaati yönünde onu kullanmaktı. Franz Joseph ile nazırlarına göreyse yapılması gereken sadakati sağlayacak birlik fikrini yeşertmekti. 1920'lerde yazan romancı Robert Musil hükümetin gayretleriyle dalga geçerek sözde Paralel Eylem Kampanyasını çaresizce imparatorluğa mana kazandıracak bir fikir bulma teşebbüsü olarak tarif etmişti. (1913'te başlayan kampanya sonunda "İmparatorluk huzur demektir" formülünde karar kıldı). Oysaki devlet mevcut olan yegâne çareyi seçmişti. Onların gözünde imparatorluğu bir arada tutan hanedandı: Hanedan, Habsburg tarihini yücelterek tüm unsurların etrafında birleşebileceği müşterek bir hikâye sağlayabilirdi.

Bunun çerçevesi de Tirollü tarihçi ve devlet arşivcisi Joseph von Hormayr (1781-1848) tespit edildi. Büyük kitaplar yazmasıyla bilinen Hormayr'nin *Milli Tarih Üzerine Cep Kitabı* adlı

eseri bile kırk iki ciltti. 1807-1814 yılları arasında basılan yirmi ciltlik eseri *Avusturyalı Plutark* "Avusturya İmparatorluğu'nun tüm prensleri ve en meşhur general, devlet adamı, âlim ve sanatçılarına" adanmış olsa da Habsburg kahramanlarıyla milli kahramanlar arasında bir denge kurmaya çalışarak başarılarını birlikte anlatmıştı. Hormayr'e göre milliyetçi hislerle imparatorluk ülküsü birbirine tezat değildi çünkü Habsburg iradesi "küçük, zayıf ve istikrarsız devletlerin daha güçlü komşuları karşısında kendini emniyette hissetmesinin teminatıydı." Ayrıca Habsburglar tek bir ülkü etrafında insanları bir araya getirip daha güçlü ve müreffeh olmalarını da sağlıyordu.[9]

Hormayr'in Habsburg tarihine bakışı, milliyetçi tarihi daha kapsamlı emperyalist bir açıdan sunan, müteakip pek çok okul kitabını etkiledi. Artık Slovenlerin tarihi büyük "Avusturya ülkesinin" hikâyesine eklenirken Çeklerin Ortaçağ tarihi Habsburg hanedan tarihine dâhil edilip 1618 isyanı gibi rahatsız edici öğeler hariç bırakıldı. Milli tarihle hanedan tarihinin birleştirilmesi aynı zamanda Habsburgları mevcut tarihi en büyük iki kültürel başarıları çerçevesindeki sunmaya sevk etti. Bunlardan ilki, başlangıçta Franz Joseph'in oğlu Rudolf tarafından yayına hazırlandığından dolayı, Veliahdın Eseri olarak bilinen resmi imparatorluk tarihiydi. İkincisiyse 1908 tarihine denk gelen Franz Joseph'in imparator oluşunun altmışıncı yıldönümünü kutlamasıdır. Fakat her ikisi de imparatorluğun parçalarını bir arada tutan tutkalın ne kadar zayıf olduğunu da ortaya koydu.[10]

Veliaht Rudolf hem liberalizmin hem de sosyalizmin cazibesine kapıldı. Babasının muhafazakârlığını mahlas kullanarak gazetelere gönderdiği öfke dolu mektuplarla tenkit etti. Franz Joseph,

9 *National Romanticism: The Formation of National Movements*, ed. Balázs Trencsényi ve Michal Kopecek (Budapest and New York, 2007), 27–32.

10 Ernst Bruckmüller, "National Consciousness and Education in Imperial Austria", *The Limits of Loyalty: Imperial Symbolism, Popular Allegiances, and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy*, ed. Laurence Cole ve Daniel L. Unowsky (New York and Oxford, 2007), 11–35 (19–21).

Rudolf'u siyaset ve genelevlerden uzak tutabilmek adına, ilk cildi 1886'da piyasaya çıkan, devasa *Kelimeyle ve Resimle Avusturya-Macaristan Krallığı* (*Die österreichhisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*) adlı eserin editörlüğünü ona verdi. Tamamlanması on altı yıl süren setin tamamı on beş gün arayla 397 seferde piyasaya sürülen yirmi dört ciltti. Yirmi binden fazla sayfaya sahip bu eserde 430 civarında kişinin ürünü olan 4.500 civarında çizim bulunmaktaydı. Macarca yazılan türevi Almancasıyla birlikte piyasaya çıksa da bazı bölümleri birleştirdiğinden sadece yirmi bir ciltti. Bu teşebbüs Rudolf'un 1889'daki intiharına rağmen devam edip editörlük işini de, servis tepsisinin mucidi ve patent sahibi olan, dul eşi Belçika Prensesi Stephanie üstlendi.[11]

Seri Viyana ve Aşağı Avusturya'yla başlayıp Hırvatistan'la bitecek biçimde eyalet eyalet düzenlenmişti. Her ciltte coğrafya, bitki ve hayvanlar, etnografya, kültür ve eyaletin tarihi anlatılıp bunlara hükümdar methiyeleri ve imparatorluğun nimetleri ekleniyordu. Mesela Avusturya Silezya'sının anlatıldığı ciltten bir bölüm şöyledir: "İmparatorumuzun, huzuru tesis eden, bilge yönetimi sayesinde küçük ülkemiz onun koruyucu kanatları altında hiç olmadığı kadar serpildi... Dolayısıyla eyaletimiz bu müşterek anavatandaki İmparatorluk toprakları içerisinde birinci sıraya yükseldi." Tüm bunlar Hormayr'inkiyle aynı olan Rudolf'un gayesine denk düşüyordu: "Bu eser vasıtasıyla birbirlerini tanıyan bu toprağın halkları birbirlerini sevsin, hürmet etsin ve desteklesin; anavatana ve imparatora nasıl en iyi biçimde hizmet edebileceklerini düşünsünler."[12]

Macar hükümetinin editörlük haklarını talep ettiği altı cildin hazırlanmasına romancı Maurice (Mór) Jókai eleştiride

11 O tarihte "ispirto lambalı yemek takımı," deniyordu. Bakınız *New York Times*, 17 Mart 1908, 1.

12 "İmparatorumuzun huzuru tesis eden..." için, bakınız *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, c. 17: *Mähren und Schlesien* (Vienna, 1897), 542. "Bu eser vasıtasıyla..." için, bakınız Christiane Zintzen, "Einleitung", *Die österreichisch- ungarische Monarchie in Wort und Bild. Aus dem Kronprinzenwerk des Erzherzog Rudolf*, ed. Zintzen (Vienna, 1999), 9–20.

bulunmadan nezaret etti. Jókai, Budapeşte'den eğlence mekânı olarak bahsedip orayı hem "Balkanların Chicago'su" hem de Ferenc Molnar'ın muasır romanındaki gibi *Aç Şehir* (*Az ehes város*, 1901) haline getiren çarpık ekonomisini es geçti. Dahası Macaristan'la alakalı kısımda kasten milli azınlıkların rolünü hafife alıp Kuzey Macaristan'daki bir önemi olmayan Macarca konuşan Paloc halkına Transilvanya'daki ve Banat'taki milyonlarca Romen'le eşit derecede önem verdi. Macar Yahudilerine ait kısımlardaysa Almanca nüshasında görülmeyen Yahudi aleyhtarı fikirlere yer verildi.[13]

Cisleytanya ciltlerinin her biri o eyaletten gelme bir uzmanın nezaretinde derlendi. Çoğu Viyana'da eğitim almış akademisyenler olduklarından ekseriyetle egzotik ve yabancı şeylerin üzerinde durdular. Galiçya'da babaların çocuklarının yastıkları altına sarımsak koyması ve ebelerin nazar olmasın diye yeni doğan çocuklara üç kez tükürmesi; Güney Slavlar arasında kız kaçırma ve kan davasının hâlâ umumi olması; Steiermark'taki Slovenlerin tahta takunya giymesi gibi. Bu meşakkatli eser Habsburg İmparatorluğu'ndaki halklar arasında karşılıklı anlayış tesis etmek yerine tam zıddına neden olup kültürel farklılıkları ve imparatorluk idaresine rağmen hüküm süren geri kalmışlığın derecesini ortaya koydu.

1898'de Franz Joseph'in imparator oluşunun ellinci yıldönümü için planlanan şenlik imparatoriçenin suikasta kurban gitmesi yüzünden planlanandan çok daha sönük geçti. O nedenle altmışıncı yıldönümü şenliklerinin misli görülmemiş biçimde yapılmasına karar verildi. Franz Joseph'e hürmeten Viyana'nın merkezinden iki merasim alayı geçecekti. İlki hanedanın tarihini gösteren eserler taşıyacak ikincisi de imparatorluk halklarının hükümdarına olan sadakatini çok ciltli Veliahdın Eserini canlandırarak gösterecekti. Hanedan, millet ve imparatorluk böylece yaşlı imparatora duyulan müşterek sadakat çerçevesinde bir araya gelecekti.

13 Erika Szívós, *Az öröklött város. Városi tér, kultúra és emlékezet a 19–21. Században* (Budapest, 2014), 115–29.

Daha en baştan işin kolay olmayacağı anlaşıldı. Macar hükümeti, Franz Joseph'in Macar kralı olarak 1848'den değil de 1867'den beri hüküm sürdüğünü söyleyerek katılmayı reddetti. Viyana şehir meclisi *Hamlet*'in Çekçe oynanmasını yasakladığından Çeklerin zaten keyfi kaçmıştı. Ardından tarihi görseller meselesi tartışma mevzuu oldu. Şölen tertipçileri merasim alayına Habsburg Kralı Rudolf'la başlamak isteseler de kendisi Bohemya Kralı Ottokar'ı mağlup etmiş olduğundan buna tahammül edemeyen Çekler tümüyle çekildi. Radetzky'nin Lombardiya'daki isyanı bastırmasını gösteren tablo da İtalyan boykotuna takıldı. Hırvatlar, 1848'e dair tablodaki rollerinin yağmacılıktan ibaret olduğunu öğrenince vazgeçtiler ve mecburen program son dakikada tekrar değiştirildi.[14]

Milletlerden oluşan merasim alayında Macarlar, Çekler ve İtalyanlar yoktu ve merasime katılan yaklaşık sekiz bin kişi, Viyana'nın daire şeklindeki meydanı Halka'da üç saat boyunca başında II. Rudolf'un tacının taklidiyle beklemek zorunda kalan, imparatorun önünden geçti. Bu şenlik için tasarlanan milli kıyafetlerin o halkların gerçekte giydikleriyle pek alakası olmadığı gibi Viyana'yı temsil edenler de beyaz kravat ve silindir şapkayla yürümüştü. Bir görgü şahidinin bildirdiğine göre onları müteakip "Loden palto ve yeşil bantlı şapkalarıyla Steiermarklılar, gri ceketleriyle Güney Tirollü keskin nişancılar, Rutenler ve kaftanları ve başlarında kadife başlıklarıyla Polonyalılar," geçti. Merasimde ilginç olan şeylerden biri iştirakçilerin çok büyük bölümünün imparatorluğun fakir kesimlerinden gelmesiydi. Katılmaları için küçük bir meblağ ödenen bu insanlar Bukovina, Dalmaçya ve Galiçya'dan, genelde üzerlerinde en sade kıyafetlerle, akın akın gelmişti. Önde gelen sosyalist gazetenin hükmü "şehir gösterisine köylü sadeliği," şeklinde olmuştu.[15]

14 *Neues Wiener Journal*, 12 Haziran 1908, 5.

15 Steven Beller, "Kraus's Firework: State Consciousness Raising in the 1908 Jubilee Parade in Vienna and the Problem of Austrian Identity", *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the*

Üç yüz bin kişinin Halka'da izlediği, kayda değer bir kaza olmadan biten ve imparatorun "bariz biçimde etkilendiği" sene-i devriye şenliği o tarihte büyük bir başarı olarak addedildi. Fakat liberal gazete *Neue Freie Presse*'in de gözlemlediği gibi merasime katılan iştirakçilerin hep bir ağızdan farklı lisanlarda konuşması karşılıklı anlaşılmazlığı vurgulamaktan başka işe yaramamıştı. Lisana ek olarak milletler arasındaki gelişmişlik farkı da çok çarpıcıydı. Bazı seyirciler imparatorluğun fakir kesimlerinden gelen, bir gazetecinin tabiriyle yıpranmış ve çirkin çehreleriyle çocukları korkutan, güruhun görgüsüzlüğü karşısında şok olmuştu. Mimar Adolf Loos, Ortaçağ'a ait barbar kavimleri izliyormuş gibi bir hisse kapılmıştı.[16]

O tarihte göklere çıkarılmış olmasına rağmen bu şölen büyük bir fiyaskoydu. Hem Habsburg resmi tarihinin Çekler, Macarlar ve İtalyanlar tarafından reddedilmesine neden olmuş hem de merasime katılan milletler mevcut farklılık, bölünme ve kültürel hiyerarşiyi gözler önüne sermişti. Gerçekten de resmi geçit tamamlandıktan sonra Prater Park'a yerleşen farklı milli zümreler arasında kavgalar ve serserilik baş göstermişti.[17] Her şeye rağmen Hofburg'un dışında kurulan kürsünün önünden geçerken iştirakçilerin tümü imparatoru selamlamıştı. Nihayetinde hepsinin sadakatinin kaynağı oydu.

İmparator hükümdarlığıyla birlikte yaşlandı. 1870'e gelindiğinde saçı seyrelip bıyığı beyazlamaya başlamıştı. Müteakip on senede sakalı beyazlayıp tümüyle kel oldu. Gözlerinin kenarlarındaki

---

Present, ed. Maria Bucur ve Nancy M. Wingfield (West Lafayette, IN, 2001), 46–71 (57), alıntılayan *Neue Freie Presse*, 11 Haziran 1908 (Akşam baskısı), 4–5; *Arbeiter-Zeitung*, 12 Haziran 1908, 1.

16 *Das interessante Blatt*, 25 Haziran 1908, 3; Megan Brandow-Faller, "Folk Art on Parade: Modernism, Primitivism and Nationalism at the 1908 Kaiserhuldigungsfestzug", AS, 25 (2017), 98–117 (110); Adolf Loos, "Ornament and Crime" (1908), Ulrich Conrads, *Programs and Manifestoes on 20th-Century Architecture*, çev. Michael Bullock (Cambridge, MA, 1970), 21.

17 Karl Kraus, "Nachträgliche Vorurteile gegen den Festzug", *Die Fackel*, 10, no. 257–8 (1908), 9.

kırışıklıklar haricinde gelecek otuz beş sene boyunca hep aynı göründüğünden bir tür zamansızlık algısı da yayıyordu. Katıldığı her etkinlikte aynı şeyi derdi: "Güzeldi. Çok hoşuma gitti." Askeri gömlekle kırmızı süvari pantolonu haricinde bir şey giydiği de nadirdi. Fakat 1866'dan sonra imparatorluğu savaştan uzak tuttuğundan hep "barışın imparatoru" olarak anıldı. Barışı korumasına ek olarak dindardı ve Katolik ayinlere katılırken çok dakik hareket ederdi. Cisleytanya'daki Katolik hiyerarşi arasında dolaşan bir mektup onun "hakikate bağlılığı... Dini vecibelerini yerine getirme hususundaki titizliği... Ve özverili müsamahasına," dikkat çekiyordu.[18]

Franz Joseph'in atlattığı trajediler ve kardeşi, oğlu ve karısının yaşadığı zorlu ölümler imparatorun "hüzünlü adam" görüntüsünü perçinledi. Gözde bir biyografın tabiriyle "ıstırapları büyük bir vakarla göğüsleyen" bir insandı. Çektiği çilelere rağmen "şiddetli dalgalar arasındaki yalçın bir kaya gibi durarak," gece gündüz halkının refahı için çalışmış ve tebaası güven içinde uyuyana kadar da gözüne uyku girmemişti. Franz Joseph'in şahsi mihnet ve idari külfetleri İsa'nın Dikenli Tacıyla mukayese edilerek imparatorun sadece halkın hükümdarı değil kurtarıcısı olduğunun da altı çizildi.[19]

Franz Joseph'in erdemleri ve portresi *İmparatorumuz, Yaşasın Habsburg* ve *Avusturya'nın Neşeli Günü* gibi başlıklar taşıyan bir seri yayınla halka aktarıldı. Bunlar sadece Almanca olmayıp pek çok dilde imparatorluğun her köşesine dağıtıldı. Ayrıca alçı büstlerle Franz Joseph'in resimlerini taşıyan küllük ve önlükler de yapıldı. Yetkililer portrelerin dağılımını takibe gayret ederek imparatorun yüzünün kauçuk toplar üzerine basılmasını yasakladı. Bunlardan en ilginci de 1908'de yüz binlerce Galiçyalı Polonyalı ve Ruten'in bir tacirden imparatorun ucuz şeffaf resimlerini

18 *Wiener Diözesanblatt* (1898, no 22), 255–6.

19 James Shedel, "Emperor, Church, and People: Religion and Dynastic Loyalty During the Golden Jubilee of Franz Joseph", *Catholic Historical Review*, 76 (1990), 71–92 (81–9).

almasıydı. Bu insanlar bu resimleri evlerinin camlarına astılar ki bu sayede geceleri köylerin ve şehirlerin sokaklarında Franz Joseph'in birbirinin aynı olan portreleri parlayacaktı.[20]

Böylece imparator yegâne sadakat kaynağı ve milleti aşan bir ülkünün simgesi haline geldi. Fakat çoktan normal ömrünü aşmış bir faniye gereğinden fazla mesuliyet yüklenmişti. *Neue Frei Presse* 1908'de şöyle ikaz etmişti: "Onun ötesine baktığımızda kalbimizi korku ve endişe sarar. Umalım da krallık daha nice seneler onun tecrübeli ellerinde olsun ki bizde bu sayede birlik, huzur ve mutabakat içinde yaşayabilelim." Sekiz sene sonra imparator öldüğünde bu hedeflere hâlâ erişilmemiş olacaktı. Bu açıdan Franz Joseph'in son sözleri olan "Hiç sırası değildi" cümlesi onun vazifesini yerine getiremediğini "birleşik güçlerle" (*Viribus unitis*) şeklindeki şahsi sloganından çok daha iyi yansıtmaktadır.[21]

20 Daniel L. Unowsky, *Pomp and Politics of Patriotism: Imperial Celebrations in Habsburg Austria, 1848–1916* (West Lafayette, IN, 2005), 120–44.

21 "Onun ötesine baktığımızda..." için, bakınız Beller, "Kraus's Firework", 51.

27

Kâşifler, Yahudiler ve Dünyanın Bilgisi

Bir zamanlar dünyanın önde gelen sömürgeci hanedanı olan Habsburglara ait imparatorluğun artık hiçbir deniz aşırı sömürgesinin kalmamış olması tuhaflığı on dokuzuncu asır gözlemcilerinin gözünden de kaçmamıştır. Yurt dışında toprak ele geçirmeye yönelik pek çok teklif ve şahsi teşebbüs olmuştu. Kâşif ve tacirler Sudan, Yemen, Borneo ve günümüzde Zambiya olan yeri muhtemel bölgeler olarak teklif etseler de yeterli devlet desteğini bulamadılar. Franz Joseph'in Çin kıyısındaki Tianjin (Tientsin) limanında bir mikro koloni elde etmesi de neredeyse tümüyle tesadüf eseridir çünkü Batı karşıtı Boksör İsyanı 1900 tarihinde Çin'de şiddetlenirken elinde müsait bir savaş gemisi vardı. 108 hektarlık Tianjin imtiyazı sadece on beş yıl sürdü ve 1917'de Çin tarafından geri alındı. Şehrin sınırlarının nasıl belirlendiğine bağlı olarak Tianjin günümüzde dünya üzerindeki en kalabalık on birinci ya da on üçüncü şehirdir. İkiz sütunla süslü kamu binaları Tianjin'in kısa süreliğine Habsburg İmparatorluğu'nun "güneşte aldığı yere" karşılık geldiğini hatırlatır.[1]

Habsburg Tianjin'ine gidenler Viyana'nın neden şehrin ticari potansiyelini kullanmadığını düşünerek hayıflanır. Oysaki diğer

1 Brigitte Fuchs, *'Rasse', 'Volk', Geschlecht. Anthropologische Diskurse in Österreich 1850–1960* (Frankfurt and New York, 2003), 127; Mathieu Gotteland, "Les Conséquences de la Première Guerre mondiale sur la présence impériale austro-hongroise en Chine", *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 256 (2014), 7-18 (8).

yerlerde Avusturya-Macaristan tacirleri azimle çalışmaya devam etmişti. Tonaj bakımından gemileri Süveyş Kanalı'ndan geçenler arasında dördüncü sırayı işgal ederken sadece 1913'te Avusturya Lloyd, Hindistan ve Uzak Doğu'ya elli dört sefer düzenledi. 1895'te kurulan Austro-Amerikan hattı da Atlantik karşısına senede bir milyon tona yakın mal taşıdı. İlk kez 1894 tarihinde toplanan Avusturya-Macaristan Koloni Cemiyeti hükümeti yeni koloniler kurarak ticareti artırmaya teşvik etti. Cemiyetin sözcüleri ayrıca Habsburg İmparatorluğu'nun artan nüfusunu gönderebilecekleri yerlerin de bulunabileceğini söylediler. Fakat devlet ne ticareti ne de sömürgecilik taraftarlarının desteklediği "demografik dürtüyü" (*Lebensdrang*) umursadı. Avusturyalı kaşifler 1870'lerde Kuzey kutbunda yeni bir takımada keşfedip ismini Franz Joseph Ülkesi verdiklerinde bile oraya imparatorluk bayrağı dikmediler. Yapmış olsalardı Avusturya bugün petrol ve gaz ihraç ediyor olabilirdi.[2]

Franz Joseph ve nazırları bayrak dikmek yerine dalgalandırmayı tercih edince önce Avusturya sonra da Avusturya-Macaristan savaş gemileri düzenli olarak Pasifik, Amerika ve Kuzey Kutbu'na seferler düzenledi. Franz Joseph'le imparatoriçe, Süveyş Kanalı'nın açılışına katılmak üzere 1869'da Port Said'e gitti. Yirmi beş sene sonra Arşidük Franz Ferdinand devriâlem yapan Avusturya-Macaristan savaş gemisi *Kaiserin Elisabeth*'le seyahat ederek Afrika, Avustralya ve Uzak Doğu'yu ziyaret ettikten sonra bir turist gemisiyle Birleşik Devletler üzerinden evine döndü. Önemli gözlemlerde bulunan Franz Ferdinand dünya üzerindeki sömürgecilik teşebbüslerini eleştirse de yerel halka verilen zarar bu eleştiriler arasında yer almıyordu.[3]

2 *Vasárnapi Újság*, 1 Mayıs 1904, 294–5; Ferdinand de Lesseps, *A History of the Suez Canal: A Personal Narrative* (Edinburgh and London, 1876), 23; Lawrence Sondhaus, *Naval Policy of Austria-Hungary, 1867–1918* (West Lafayette, IN, 1994), 186–7; Simon Loidl, "Colonialism Through Emigration: Publications and Activities of the Österreichisch-Ungarische Kolonialgesellschaft (1894–1918)", *AS*, 20 (2012), 161–75.

3 Franz Ferdinand von Österreich-Este, *Tagebuch meiner Reise um die Erde 1892– 1893*, ed. Frank Gerbert (Vienna, 2013).

Avusturya ve 1867'den sonra da Avusturya-Macaristan donanması 1914'te kadar pek bir icraat sergilemedi. 1866'da Koramiral Tegetthoff'un komutasındaki zırhlılar Adriyatik denizindeki Lissa'da (Vis) İtalyan donanmasını mağlup etti ve filo 1897'deki Girit isyanında Yunan asilere karşı kullanıldı. Franz Joseph'in, ordunun ihtiyaçları dururken, donanmaya para yatırmaya eli gitmiyordu. Bir koramiral nezaretten ödeme alabilmek için "suare, balo ve akşam yemeklerine katlanmak" zorunda kaldıklarını söylemişti. Franz Ferdinand'ın himayesinde donanma Cihan Harbi öncesinde büyüyerek üç dretnot, dokuz zırhlı ve sekiz kruvazörden müteşekkil hale geldi. Fakat yine de altısı dretnot olan on yedi zırhlı ve en az yirmi üç kruvazöre sahip İtalyan rakiplerininkine kıyasla küçüktü.[4]

Bayrak gösterme vazifesi kapsamında donanma dünyanın uzak köşelerindeki keşif ve bilimsel gezileri destekledi. Kuzey Kutbu'nda Grönland'ın beş yüz kilometre doğusundaki bir ada olan Jan Mayen'de gözetleme üssü kuruldu ve nikel yataklarını incelemek üzere Güney Pasifik'teki Solomon Adaları'nda geçici olarak bir yerleşim kurma teşebbüsünde bulunuldu. Donanma ayrıca kâşiflerin silah, talim ve tecrübeli zabit ihtiyaçlarını karşılayıp karşılığında da harita ve topoğrafya bilgileri aldı. Orta ve Doğu Afrika'nın çoğu, Kongo Nehri'nin Nil'le arasındaki su ayrım hattı da dâhil olmak üzere, büyük ölçüde Avusturyalı Alman, Çek ve Macar coğrafyacılar tarafından keşfedildi. Katkıları çizdikleri haritalara da işlendi: Veliaht prens ve karısının onuruna Kenya'daki Rudolph ve Etiyopya'daki Stephanie Gölü ve iki kâşifin onuruna da Kenya'da Teleki Dağı ve Togo'da Baumann Zirvesi.

Kâşiflerin gönderdiği ganimetler, bilimsel ve etnografik malzemeler Habsburg İmparatorluğu'ndaki müzeleri süsledi. 1880'lerde Zambezi Nehri'ne düzenlediği keşif gezisinin masrafları Harbiye Nezareti tarafından karşılanan Çek Emil Holub, çoğu hayvan

4 "Suare, balo ve akşam yemekleri..." için, bakınız Sondhaus, *Naval Policy of Austria-Hungary*, 88.

ve bitki olmak üzere, otuz binden fazla türle geri döndü. Bunlar 1891'de Prater Park'ta sergilenmeye başlansa da tek bir müzeye sığmayacak kadar kalabalıktı. O yüzden Holub'un koleksiyonu dünya üzerindeki beş yüzden fazla kurum ve müze arasında pay edildi. Ölü kuşları Sofya'daki Doğa Tarihi Müzesi'ne, doldurulmuş aslanları Steiermark'taki Admont Manastırı'na, iğnelenmiş böcekleri Prag'a (ilave başka şeyler de vardı), deniz bitkileri Londra'ya ve bazı fosiller Washington'daki Smithsonian'a gitti.[5]

En etkileyici seferse 1857 tarihinde *Novara* firkateyninin devriâleme başlaması oldu. *Novara* iki senede doksan iki bin kilometreden fazla yol kat ederek Antarktika ve Avustralezya da dâhil olmak üzere tüm kıtalara uğradı –Yeni Zelanda'daki Franz Josef buzulunun isminin kaynağı bu seferdir. Gemideki bilim adamları sebebiyle top güvertesinin bir kısmı kütüphaneye çevrilmişti. Seferde yirmi altı bin botanik, zoolojik, coğrafi ve etnoğrafik tür toplandı, oşinografik ölçümler ve dünyanın çekim alanına dair hesaplamalar yapıldı. Sefer sonunda hazırlanan bilimsel rapor yirmi bir cilt olup tamamlanması on yedi sene sürdü. *Novara*'nın getirdiği kahve yaprakları üzerinde yapılan deneyler sayesinde ilk kez saf kokain elde edildi ve çok geçmeden imparatoriçenin en gözde ilacı oldu (içkiyle karıştırarak içerdi).[6]

Yirmi bir ciltlik *Novara* çalışmasının üçü antropoloji ve etnografyaya ayrılıp kafatası türleri, vücut ebatları ve eşya kültürüne dair bölümler hazırlandı. *Novara*'daki bilim adamları genelde ölüm ve cetvel tertibiyle uğraştılar. Tasvirleri küçümseyici olsa da büyük ölçüde gerçeklere dayalıdır: "Javalıların boyu orta boylu bir Avrupalıdan birkaç santim daha kısadır. Vücutları iyi beslenmiş olup göğüs yapıları epey kuvvetlidir. Uzuvları ince ve

5 Barbara Plankensteiner, "Endstation Museum. Österreichische Reisende sammeln Ethnographica", *k.u.k. Kolonial. Habsburgermonarchie und europäische Herrschaft in Afrika*, ed. Walter Sauer (Vienna, Cologne, and Weimar, 2002), 257–88 (271).

6 Sabine Fellner ve Katrin Unterreiner, *Morphium, Cannabis und Cocain. Medizin und Rezepte des Kaiserhauses* (Vienna, 2008), 128–9.

zarif olup elleri hünerlidir. Yüzleri genelde uzun ve geniş olup iki cinsin yüzünde de çocuksu bir ifade vardır." Fakat bilim adamlarının edindiği bilgiler daha sonra yeni "ırk bilimi" kurallarına göre filtreden geçirildi. Augustin Weisbach onların kayıtlarını kullanarak dünya nüfusunu dokuz beyaz ve dokuz siyah ırktan oluşan sınıflara ayırdı. Maymunlara yakın olduğunu düşündüğü Güney Afrika'daki Buşmen ya da Sanlar en alt seviyedeydi. Yahudileriyse beyaz ırkın en alt seviyesine koymuştu. Askeri tabip olan Weisbach teorilerini destekleyebilmek için Balkanlarda da kafatası ölçümleri yaptı.[7]

Weisbach'ın yaklaşımı, Viyana'daki Antropoloji Cemiyeti'nden büyük destek gördü. Cemiyet başkanı Avusturya Macaristan bünyesindeki malzeme bolluğuna vurgu yaparak "kafabilim ve lisan" araştırmalarına ek olarak ırkın önemini sergileyen mizaç ve gelenek araştırmalarının da yapılmasını destekledi. Antropoloji Cemiyeti Orta Avrupa'daki sözde üstün "Nordik tür" ve Darwin'in doğal ayıklama yönteminin bir bölgedeki ırkların arıtılmasında kullanılmasının mümkün olup olmayacağı üzerine yapılan çalışmalara destek verdi. Cihan Harbi esnasında, doğu Galiçya'dan mülteciler ve Rus savaş esirleri şeklinde birçok yeni numune geldi. Doğu Slavları ve diğer "ırkların" zayıflığını göstermek üzere bunların kafatasları, uzuvları ve kan tipleri incelendi. Bu yaklaşımın etkileri 1990'lara kadar kendisini göstermeye devam etmiş olup Viyana'daki Doğa Tarihi Müzesi'nde (Naturhistorisches Museum) ziyaretçiler bir *australopithecine* "maymun adam," şempanze ve Bushman'ın kafataslarını mukayese etmeye davet edilirdi.[8]

7 "Javalıların boyu..." için, bakınız *Reise der österreichischen Fregatte Novara um die Erde* (Anthropologischer Theil 3: Ethnographie), ed. Friedrich Müller (Vienna, 1868), 75; Ferdinand Khull-Kholwald, "Dr Augustin Weisbach", *Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark*, 51 (1915), 8–16.

8 Fuchs, *'Rasse', 'Volk', Geschlecht*, 132; Margit Berner, "From 'Prisoner of War Studies' to Proof of Paternity: Racial Anthropologists and the Measuring of 'Others'", *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900– 1940*, ed. Marius Turda ve Paul J. Weindling (Budapest and New York, 2007), 41–53; Adam Kuper'in mektubu, *Nature*,

Mevzubahis bilim adamlarının çalışmalarının bu yönde kullanılmasını kınamamız mümkündür. Fakat Franz Joseph'le nazırları bilimsel teşebbüsleri destekleyerek AEIOU'nun manalarından birine geri dönmüş oluyordu –yani Avusturya ve Habsburg hanedanı Hıristiyan önderliği ve küresel itibar temelli evrensel bir ülküye dayanmaktaydı. Bu ülkü şimdi de dünyanın bilgisini toplama görevine dönüşmüştü. Viyana'daki yeni Doğa Tarihi Müzesi'nin portikosundaki kitabeye altın harflerle kazınan sözler bu hedefi anlatmaktadır: "Doğa ve Onun İmparatorluğunun İncelenmesi Şerefine, İmparator Franz Joseph, 1881." Binaya kıtaların temsilleri asılmış ve ön cephesine de Kolomb, Macellan ve Cook'la birlikte Argonaut Jason, Büyük İskender ve Julius Sezar'ın heykelleri yerleştirilmişti. Mesaj açıktı: Tabiat imparatorluğunun kâşifleri en az antik çağın imparatorluk kurucuları kadar yücedir. Emil Holub'un cenazesinde konuşan kişinin söylediği gibi diğer ülkeler deniz aşırı bölgelere toprak elde etmek için giderken Avusturyalılar "araştırma aşkı ve diğerlerinin bilgisin artırmak için" gitmişti.[9]

Fakat bina aynı zamanda hanedana da aitti. Doğa Tarihi Müzesi Sanat Müzesi'yle (Kunsthistoriches Museum) birlikte, Hofburg'dan Halka'ya kadar uzanan, yeni İmparator Forumu'nun (Kaiserforum) iki yanında yer alıyordu. İki müzedeki eserlerin kaynağı önceden Hofburg ya da Maria Theresa'nın Savoya Prensi Eugene'in varislerinden satın aldığı Belvedere Sarayı'nda yer alan imparatorluk koleksiyonlarıdır. Sanat Müzesi, tabloları rasgele asmak yerine ekollerine göre asan ilk kişi olan, Christian von Mechel'in 1780'lerde hazırladığı Belvedere koleksiyonunun düzenini korudu. Böylece iki müze hanedanın asırlar boyunca biriktirilmiş "saray koleksiyonlarını," sergilemeye başladı. İmparatorluk Forumunun saraya ve hanedana ait olduğu algısı iki müzenin arkasına

364 (26 Ağustos 1993), 754.

9 Georg Friedrich Hamann, "Emil Holub. Der selbsternannte Vertreter Österreich-Ungarns im Südlichen Afrika", *k.u.k. Kolonial*, 163–95 (171).

Saray Tiyatrosu ve Saray Operası yerleştirilmesiyle daha da pekişti. Böylece Hofburg'a doğru giden kalabalık iki zafer takının altından geçmiş olacaktı. Forum inşaatı bitmediğinden opera ile tiyatro Halka boyunca bir mevkie yerleştirildi ve sarayla olan bağlantıları zayıfladı. Fakat Maria Theresa'nın iki müze arasındaki alana yerleştirilmesi düşünülen heykeli tamamlanınca hanedanın tesisin merkezinde olduğu vurgusu da yapılmış oldu.[10]

Tarihselcilik on dokuzuncu asrın ortalarına ait mimari bir gelenek olup binaların işlevlerine en uygun dönemi yansıtmaları gerektiği manasına gelir. O yüzden Viyana belediye binası şehrin imtiyazlarını elde ettiği Ortaçağ'a ithafen Gotik tarzda yapılmıştır. Bilakis yeni meclisin klasik cephesi, demokrasinin doğum yeri olduğu düşünülen, Perikles dönemi Atina'sına bir göndermedir. İçerideki frizlerde Yunan ve Romalı hukukçular ve hatipler sergilenirken dışarıda dört metrelik bir tanrıça Pallas Athene heykeli yer alır. Başta onun yerine Austraia heykeli koymayı düşünseler de kimse nasıl bir şeye benzeyeceği hususunda fikir birliğine varamadı. O nedenle irfanından bir kısmını mecliste sürekli tartışan vekillere bahşedilebileceği ümidiyle irfan tanrıçası olan Pallas Athene seçildi.

Tarihselcilik adetlerine göre iki müze Yüksek Rönesans tarzında tamamlandı. Bunun amacı on altıncı yüzyılda yaşanan sanat ve eğitimdeki artışın Franz Joseph'in himayesi altında yeniden doğuşunu kutlamaktı. Fakat onlar açılana kadar mimari modası neo-Barok yönünde değişti. 1880 senesinde yayınlanan etkili bir kitapçıkta tarihçi ve Sanat Müzesi'nin küratörü Albert Ilg evrenselliği ve çok yönlülüğü nedeniyle Barok tarzını övdü. İlk olarak Barok, abidelerden orta sınıf villalara ve işçi sınıfının kaldığı apartmanlardan tiyatro ve kiliselere kadar akla gelebilecek her binaya uyardı. İkinci olarak Barok zaten başkentte hâkim olan mimariyle ahenk içerisindeydi. Canlı ve zarif yapısıyla,

10 Christian von Mechel için, bakınız Kristine Patz, "Schulzimmer", *Die kaiserliche Gemäldegalerie in Wien und die Anfänge des öffentlichen Kunstmuseums*, ed. Gudrun Swoboda, c. 2 (Vienna, Cologne, and Weimar, 2014), 437–57.

Berlin'in kısıtlamaları ve "soğuk klasizminden" ziyade, Viyana'ya daha çok yakışırdı. Nihayetinde milliyetler üzeri olduğundan "milletlerin birleşmesine" de yardım ederdi. Ilg'a göre, Barok birleşik bir mimari lisanla "her ferdin bireyselliğini ortadan kaldırarak tek bir hükümdar tarafından yönetilen tek dünya fikrini benimsemesini," sağlardı.[11]

Neo-Barok asrın son yıllarında tercih edilen bir tarz haline geldi. 1890'larda tamamlanan Hofburg'un St. Michael kanadının tasarımı aslında on sekizinci asır başlarının önde gelen Barok mimarı olan Joseph Emanuel Fischer von Erlach'ın planlarını esas almıştı. Dört büyük Herkül heykeli, ikiz çeşmesi ve yeşil bakır kubbesiyle günümüzde saray kompleksinin en çok resmi çekilen kısmıdır. 200 metrelik ön cephesiyle Halka'nın kuzey doğusuna hâkim olan yeni İmparatorluk Harbiye Nezareti binası da neo-Barok tarzda inşa edilmişti. Halka'nın önündeki altı yüz kadar apartmanın tarzı da aynıdır. Bu "kiralık sarayların" (*Mietpalais*) cepheleri binaya aristokrat bir hava katmak için büyük Barok tarzıyla "asilleştirilmiş" olsa da bunların arkalarında orta sınıf daireleri ve onların altında da ofisler ve dükkânlar yer alır.[12]

Neo-Barok tarz başkentle sınırlı değildi. Dünya Savaşı'ndan önceki on yıllarda Fellner ve Helmer'in mimari stüdyoları, Prag'tan Zagreb'e ve Bukovina'daki Chernivtsi (Czernowitz) ve Banat'taki Temeşvar'a kadar pek çok yerde, kırktan fazla opera binası, konser salonu ve otel inşa etmişti. Tümü neo-Barok lisanda inşa edilmiş olup Habsburg İmparatorluğu'nun şehirleri için müşterek bir kamu hukuku ve görsel kimlik mesajı yayarlardı. Yine de Chernivtsi ve Temeşvar'daki Fellner ve Helmer tasarımları milli farklılık ve eşsizlik temelli alternatif bir tarzla karşı karşıya geldi: Temeşvar'daki Macar hâkimiyetinin simgesi

11 Matthew Rampley, "From Potemkin Village to the Estrangement of Vision: Baroque Culture and Modernity in Austria Before and After 1918", *Austrian History Yearbook*, 47 (2016), 167–81 (174–5); Evonne Levy, *Baroque and the Political Language of Formalism (1845–1945)*, (Basle, 2015), 26.

12 Carl E. Schorske, *Fin-de-siècle Vienna: Politics and Culture* (London, 1980), 48.

yeni Romanesk kilise ve Chernivtsi'de kısa süre önce inşa edilmiş ve Bizans ve Romanesk tarzını Ukrayna halk sanatı unsurlarıyla mükemmel biçimde bir araya getirmiş olan Metropolitanlar Rezidansı. Chernivtsi ve Temeşvar istisna değildi. Neo-Barok evrensel bir dil oluşturmaya çalışsa da imparatorluktaki yerel sanatçı ve mimarlar münhasırlık ve farklılık vurgusu yapan milli tarzlar geliştirmeye çabaladı.[13]

Aşırı süslemeleri ve abartılı cepheleriyle neo-Barok eleştirilerin de hedefi oldu. Modernist mimar Adolf Loos onun gereksiz ilavelerini, sadece yamyam ve suçlularda bulunan, dövmelere benzetti –o yüzden ünlü makalesinin ismi *Süsleme ve Suç*'tur (1908). Loos yeni nesil diğer mimarlarla birlikte dikkat dağıtmak ve sahte tarihselcilikten uzak daha basit ve dürüst bir mimarı tarzı öne sürdü. Viyana'daki Hofburg'un St. Michael kanadının karşısındaki mağaza olarak inşa edilmiş Loos Evinin kasten sade bir dışı vardır –pencereler bile asıl planın parçası değildi. 1909'da tasarlanan Loos'un, zarif kıvrımlı sandalyelerinde muasır modanın gereği abartılı oymalar yer almayan, Kafe Müzesi de benzer şekilde süsten yoksundur. Loos'un kendisinin de söylediği gibi "kültürün evrimi faydalı eşyalardan süslemelerin kaldırılmasıyla eş anlamlıdır."[14]

Loos, Secession sanatçıları ve onun sanat ve zanaat ikizi Wiener Werkstatte ile bağlantılıydı. İki hareket de ilham almak için gözlerini yurtdışına çevirmişti –empresyonist ve ekspresyonist sanat ve ileride Art Deco olarak bilinecek tasarım türü. Secession ayrıca, üyelerinin büyük bir gösterişle ayrıldığı (ismi de buradan gelir), Avusturya Sanatçılar Birliği'nin kontrolcü muhafazakârlığıyla da mücadele etmekteydi. Secession'ı tanımlayacak tek bir tarz yoktur. Bünyesinde Gustav Klimt'in yaldızlı portreleri ve yılankavi kadın şekilleri, Oscar Kokoschka'nın cesur renkleriyle düz yüzeyleri ve pornografinin sınırında olan Egon Schiele'nin

13 Rampley, "From Potemkin Village to the Estrangement of Vision", 174.

14 Adolf Loos, "Ornament and Crime" (1908), Ulrich Conrads, *Programs and Manifestoes on 20th-Century Architecture*, çev. Michael Bullock (Cambridge, MA, 1970), 19–24.

çarpık figürlerini barındırır. Mimaride de Loos'un ilkeleri genelde tarihselciliğe dönüş ve abartılı süslemelerle yok sayılır. Secession sanatçılarının eserlerini sergilemek için 1897'de inşa edilen Secession binasının ön girişinde bile yapraklı rölyefler ve Gorgon başları bulunur; üzerini de altın ağaç dallarıyla bezeli bir neo-Barok kubbesi örter.

Viyana Secession akımı evrensel değerlerden dem vurur. Macaristan'daki sanat ve mimariden farklı olarak rüstik milli tarza adanmamış ya da milli kahramanları yüceltmeye kalkmamıştır. Sonuç olarak hükümet ve kamu kurumları onu, önde gelen bir Secessionist'in tabiriyle, "çok sayıdaki halkın tüm vasıflarını birleştirerek yeni ve gururlu bir birlik ortaya çıkaracak bir sanat tarzı" olarak kabul etmişti. Veliaht Prens Rudolf 1889'daki ölümünden hemen önce sanatın "farklı millet ve ırkları tek bir idare altında bir araya getirebileceğini," kabul etmişti. On sene sonra Kültür Bakanlığı tarafından kurulan Sanat Konsülü de "sanat eserlerinin müşterek bir lisanı konuştuğunu... ve karşılıklı anlayış ve saygıya yol açacağını" söylemişti.[15]

Secession'la bağlantılı sanatçı ve mimarlardan hastane, postane ve hatta rasathane inşa etmeleri, kamu binalarının içlerini dekore etmeleri ve park ve gecekondu mahalleleri tasarlamaları istendi. Ayrıca Franz Joseph'in 1908'deki sene-i devriyesinin posterlerini de onlar tasarladı. Fakat Franz Joseph'in bu yeni sanattan anladığı söylenemezdi. Ekspresyonist resimlerden birini gören imparator ressamın kör olduğunu zannettiğinden ona bu meslekten vazgeçmesini tavsiye etmişti. Yeni Harbiye Nezareti binasının inşasına nezaret eden Franz Ferdinand da geleneksel tarzları severdi. Binayla ilgili Adolf Loos'un tasarımını reddederek askeri gücü yansıtmak için sarayla askeri kışlayı birleştiren neo-Barok tarzı tercih etti.

Fin de siècle Viyana'da sadece sanat ve mimari alanında değil

15 Berta Zuckerkandl, *My Life and History*, çev. John Sommerfield (New York, 1939), 25, 179.

pek çok farklı disiplin ve akademik alanda da gelişme yaşadı. Sigmun Freud, filozof Ludwig Wittgenstein, yirminci asır müzik devriminin önderi Arnold Schoenberg ve devrimci Marksizmi sergi salonlarıyla uyumlu hale getiren Karl Renner ile Otto Bauer bu şehrin mahsulleridir. Tümünün ürettiklerinin ortak bir yönü vardır: Mevzubahis nesneyi soyarak altındaki entelektüel inşaat bloğunu çıkarmak ve her birini yöneten kuralları tespit etmek. Dil, modern sanat ve müzik, mantık ve matematik kendilerine has kurallarıyla birbirinden ayrılabilirdi ki bu yüzden Wittgenstein tüm felsefenin bir avuç teori ve öneriye indirgenebileceğini söylemişti. Ancak gözlemlenebilen ve hissedilebilen şeyler gerçek olduğundan ahlak ve estetik ispat edilemezler evrenine aitti. Fakat bu görüş millet ve milli kimlik fikirlerini de aynı yere koyuyordu çünkü bunlar da ispat edilemez varsayımlara dayalı estetik fikirlerdi –o yüzden bilimsel açıdan ispatlanabileceği düşünülen ırk meselesi farklı tutulmuştu.[16]

Fin de siècle Viyana'nın hatırı sayılır şahsiyetlerinin çoğu Yahudi kökenlidir. Freud, Wittgenstein, Loos, Schoenberg ve Bauer'e ek olarak Gustav Mahler, yazar ve oyun yazarı Hugo von Hofmannsthal ile Arthur Schnitzler ve iktisat ve hukuku dönüştüren iki akademisyen olan Ludwig von Mises ile Hans Kelsen de Yahudi'dir. Klimt, Kokoscka ve Schiele gibi diğerleri Yahudi olmayıp Yahudilerin sanat ve mimariye olan katkıları diğer alanlara nispetle daha azdır. Yine de galeri sahipleri, satıcılar ve sanatçı hamileriyle Klimt'in portrelerindekilerin pek çoğu ekseriyetle Yahudi'ydi. Bunlar içerisinde en meşhur olanı Klimt'in birkaç kez resmini çizdiği ve onun rahatsız edici derecede cazip *Judith* adlı eserinin de modeli olan bir şeker baronunun karısı Adele Bloch-Bauer'di.

Orta Avrupa'da Batı Avrupa'ya nispetle daha çok Yahudi vardı. On sekizinci asır ortalarında Avusturya toprakları, Bohemya ve Macaristan'da 150.000 kadar Yahudi mevcuttu. 1772'de

16 James K. Wright, *Schoenberg, Wittgenstein and the Vienna Circle* (Bern, 2007), 156.

Galiçya'nın alınmasıyla bu sayıya, çoğu küçük toprakları eken köylü *Landesjuden* olan, 200.000 kişi daha eklendi. Galiçya'nın doğusundaki ve iki yıl sonra Türklerden alınan küçük Bukovina vilayetinde de Rusya'dan gelen göçlerle semiren bir Yahudi nüfusu vardı. 1900 tarihinde nüfusunun üçte biri Yahudi olan Bukovina'nın başşehri Chernivtsi, Yiddiş tiyatrosuyla birlikte, Avrupa'daki Yahudi kültürünün merkezlerinden biri haline geldi. Chernivtsi ve Viyana'daki siyasetçiler 1910 tarihinde Bukovina'daki Yahudilerin yerel mecliste temsil edilmelerini teminat altına alacak yeni bir seçim kanunu çıkarsalar da bunu yaparken dini azınlıktan başka bir şey olmadıklarını onaylayacak şekilde yapmışlardı.[17]

II. Joseph Yahudileri devlete daha faydalı hale getirebilmek maksadıyla onların sosyal ve iktisadi gelişmelerinin önündeki engelleri kaldırdı. Eşit haklar verilmesi, seküler değerleri ve topluma dâhil olmanın önemini vurgulayan, Yahudi *Haskalah*'ı ya da Aydınlanma'sıyla aynı döneme denk geldi. Yine de Yahudilerin modernizme giderken seçtikleri farklı yollar vardı –asil olup devlet hizmetine girmek, üretim ve ticaret, meslek ve göç. Hassidizmin Talmud geleneklerinden vazgeçmediği Galiçya'nın bazı kesimlerinde asimilasyon stratejileri reddedildi. Diğer yerlerde Yahudiler toplumun parçası olup ilerlemek için köyden şehirlere göç etti. 1880'lere gelindiğinde Viyana nüfusunun yüzde onu Yahudi'ydi. Budapeşte'de daha yüksek olan bu oran 1910'da yüzde 20'yi aşıyordu. Her iki şehirde de iş ve meslek hayatında Yahudiler egemen olup Viyana'nın hukukçularının dörtte üçü ve hekimlerinin yarısı Yahudi'ydi.

Fakat Viyana siyaseti kirliydi. Şehir meclisi, sosyal reformlarla Yahudi tacizini birleştiren, Hıristiyan Sosyallerin elindeydi. Viyana 1895'te alaycı ve fırsatçı Karl Lueger'i Avrupa'nın ilk Yahudi aleyhtarı belediye başkanı olarak seçti. Hıristiyan Sosyaller

17 John Leslie, "Der Ausgleich in der Bukowina von 1910. Zur österreichischen Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg", *Geschichte zwischen Freiheit und Ordnung. Gerald Stourzh zum 60. Geburtstag*, ed. Emil Brix vd. (Vienna, 1991), 113-44.

başta Slavlar ve köylerden gelen fakir Yahudiler olmak üzere yabancılara ikamet etme izni vermeyerek Viyana'yı Alman tutmaya çalıştı. İki milyona varan şehir nüfusunun üçte ikisinden fazlası "kaçak" olduğundan sigorta, oturma ve oy kullanma hakları yoktu. Sokaklarda proto-faşist gruplar toplandı. Mecliste fazla olmasalar da, beş para etmez önderlerini *Heil* diyerek selamlayan Pan-Almanlar şiddete başvurarak en az bir bakanlığın çökmesine neden oldu. Freud ve Wittgenstein'ın beşiği olan Viyana aynı zamanda genç Adolf Hitler'in de beşiğiydi.[18]

Bu şartlar altında Yahudiler ve Viyana'daki eğitimli orta sınıfa mensup kişilerin yabancılaşma, ümitsizlik, hüsran ve köksüzlük hislerinin etkisi altında kalarak sanat mabedine sığınmış olmaları mümkün olsa da bu varsayımın doğruluğunu sınamak kolay değildir. Fakat Viyana'daki kültürel yaratıcılığın gayri milli olup büyük ölçüde de Yahudilerin eseri olduğu muhakkaktır. Bunların bazıları zaman içerisinde Herzl'in Siyonizmini benimseyecek birkaçı da hoşgörüsüzlük siyasetinin cazibesine kapılıp sapkın ve bozulmuşlara ait listeler derleyecekti. Fakat çoğu kendini milliyetçi siyasetin tantanasına kaptırmadı. Neo-Barok ve Secession sanat ve mimari gibi onlar da romantik milliyetçiliğin basitlik ve indirgemeciliğini reddeden evrenselliği benimsediler. Hanedanla birlikte Yahudiler de Habsburg İmparatorluğu'nun bir arada tutan harcın parçasıydı. Bir Yahudi haham ve Reichsrat vekili kendilerini şöyle tarif etti: "Bizler Alman ya da Slav değil Avusturyalı Yahudi ya da Yahudi Avusturyalıyız."[19]

Franz Csokor'un *3 Kasım 1918* isimli dramının galası 1937'de Viyana'da yapıldı. Bir sahnede askerler Habsburg

18 Ulrike Harmat, "Obdachlosigkeit, Wohnungselend und Wohnungsnot, 1848–1914", *Poverty, Charity and Social Welfare in Central Europe in the 19th and 20th Centuries*, ed. Olga Fejtova vd. (Newcastle upon Tyne, 2017), 297-342.

19 Robert S. Wistrich, *Laboratory for World Destruction: Germans and Jews in Central Europe* (London and Lincoln, NE, 2007), 37, alıntılayan Joseph Bloch, 1886. "Bir sanat mabedi" için, bakınız Ernest Gellner, *Language and Solitude: Wittgenstein, Malinowski and the Habsburg Dilemma* (Cambridge, 1998), 45.

İmparatorluğu'nun çöktüğünü öğrendiği için intihar eden albaylarını gömmek için bir araya gelir. Tümü cesedin üzerine bir avuç toprak atar –"Macaristan toprağı... Carinthia toprağı... Çek toprağı." Simgesel olarak imparatorluklarını da onunla birlikte gömerler. Albayın Yahudi silah arkadaşı son olarak kekeleyerek "Avusturya, Avusturya toprağı," der. Csokor'un da altını çizdiği gibi Viyana Yahudileri milletten daha büyük bir şeyi destekliyordu ve belki de kavgacı milliyetçi siyasetin üzerinde yükselen evrensel "Avusturya mefkûresine" yaklaşmışlardı. Fakat 1914'e kadar o ülkü çabucak unutuldu gitti.[20]

20 Jamie A. M. Bulloch, *The Promotion of an Austrian Identity 1918–1938*, Doktora tezi (University of London, 2002), 207.

28

Av ve Avcı: Franz Ferdinand ile Bosna

30 Ocak 1889'un erken saatlerinde otuz yaşındaki veliaht prens Rudolf, genç metresi Maria Vetsera'yı Viyana ormanındaki Mayerling'de bulunan av kulübesinde vurarak öldürdü. Seneler önce bir arkadaşına birisinin ölümünü izlemek için fırsat kolladığını söylemişti ve muradına kavuştuktan birkaç saat sonra da tabancayı kendi kafasına dayadı. Hassas Maria, Rudolf'la bir intihar anlaşması yapmayı kabul etse de Rudolf'un birlikte ölmeyi teklif ettiği ilk şahıs o değildi. Rudolf karısı ve erkek sekreteri haricinde, *horizantale* ve Madam Wolf'un Viyana'daki meşhur genelevinden çıkma, uzatmalı metresi Mizzi Caspar'a da aynı teklifi götürmüştü. Caspar durumu polise bildirecek kadar telaşlandı. Rudolf ölümünden önceki geceyi Caspar'ın yatağında geçirdi.[1]

İmparatorluk sarayı, Rudolf'un cinnet geçirerek intihar ettiğini söyleyerek veliahdın ölümüyle olan bütün bağlantısını bıçak gibi kesti. Diğer taraftan Maria bağlantısını örtbas etmek isteseler de haber basına sızdı. Habsburg İmparatorluğu'nun Avusturya yarısındaki sansür çelişkiliydi. 1867 anayasası basın hürriyeti sağlasa da 1850 tarihli ve hâlâ yürürlükte olan bir fermana göre vilayet valileri kışkırtıcı, münasebetsiz ve hakaretamiz haber ve tiyatro gösterilerini yasaklama hakkına sahipti. Sansürcüler bir orta yol bulmayı başardı. Bir gazete makalesi basılmadan önce

1 Rudolf'un birinin ölümünü görme arzusu için, bakınız Julius Szeps, "Berliner und Wiener Hofgeschichten", *Neues Wiener Journal*, 18 Kasım 1923, 6–7.

sansürlenirse çoğunlukla "tutanaklar için" başlığıyla basılırdı. O yüzden okuyucuların Mayerling'de neler olup bittiğini kestirmesi zor olmadı. Rudolf öldükten sonraki haftalar içerisinde bu trajedi hakkında yazılan kitapları posta yoluyla Almanya'dan istemek de mümkündü.[2]

Rudolf'tan sonra tahta çıkma sırası Franz Joseph'in kardeşi "sergi arşidükü," Karl Ludwig'e geldi. Dindar olan Karl Ludwig, Kutsal Topraklarda hac yaparken Ürdün Nehrinden içtiği su yüzünden dizanteriye yakalanıp 1896'da öldü. Bunun üzerine imparatorun varisi Karl Ludwig'in oğlu Franz Ferdinand oldu. Franz Ferdinand, Veliaht Prens Rudolf'la yakın arkadaş olup bazı maceraları mecliste hararetli tartışmalara neden olmuştu. İki kuzen aynı zamanda Mizzi Caspar'ın yatağını da paylaşırdı. Fakat Rudolf'un ölümünden sonra Franz Ferdinand sorumluluk almayı öğrendi, 1892-1893 yıllarında dünyanın çevresini dolaştı ve akabinde varis olarak yapması gereken vazifeleri şevkle ifa etmeye başladı. (Franz Joseph, pek muhtemel olmasa da, bir erkek çocuk sahibi olursa tahta geçmek, Franz Ferdinand'ın yerine, onun hakkı olurdu.)

1900'de Franz Ferdinand, Sophie Chotek'le evlendi. Franz Ferdinand'ın ailesinin şeceresindeki "ehemmiyetsiz bir ayrıntı" olarak tasvir ettiği şey ileride devasa bir soruna dönüşecekti. Chotekler eski asil bir sülale olsa da hanedan mensubu seviyesinde asil sayılmazlardı. Franz Joseph onun evlenmesine münasip bir eş bulunana kadar müsaade etmedi ki bu da karısının ya da çiftin varislerinin hanedan mensubu seviyesine yükselemeyeceği manasına gelirdi. Franz Joseph'in usullere bağlılığı onu katılaştırdığından Sophie'yi kabullerde nedimelerin yanında bekletip operada ayrı localara oturttu. Franz Ferdinand bu densizlikleri affetmedi.[3]

Veliaht prens Rudolf hevesli bir kuşbilimci olup yayınlanan gözlemleri hâlâ ilgili neşriyatta yer almaktadır. Franz Ferdinand

2 *Wiener Zeitung*, 28 Kasım 1889, 17; *Wiener Zeitung*, 13 Eylül 1889, 17; *Bukowinaer Nachrichtungen*, 3 Mart 1889, 9.

3 Gordon Brook-Shepherd, *Archduke of Sarajevo: The Romance and Tragedy of Franz Ferdinand of Austria* (Boston and Toronto, 1984), 42.

ise kuşlara bakmak yerine onlara ateş etmeyi yeğledi. Avcı olarak hedef ayrımı gözetmeden Hindistan ve Sri Lanka'da iki fille bir kaplan, Mısır'da flamingo, Avustralya'da kanguru ve ördek gagalı platipus ve hatta kendi kedisini bile avladı. Orta Avrupa tarzı avcılıkta kuş ve geyikler avcıya doğru sürülür ve vurulmalarının ardından hizmetkârlar onları toplardı. Franz Ferdinand ömrü boyunca çoğu keklik olmak üzere (av kitapları günümüze ulaşmıştır) 274.889 hayvan öldürdü. Franz Ferdinand küçük hayvanları avlamadığı zamanlarda Bohemya'daki Konopiště Şatosu'ndaki gül bahçesiyle ilgilenip yabani çiçek baskısı yapardı. Aynı zamanda çocuklarına düşkün bir baba ve sadık bir kocaydı.[4]

Franz Ferdinand'ın siyasi görüşleri, şahsiyeti gibi muğlaktı. Macarlardan nefret edip Macaristan'ın Habsburg İmparatorluğu bünyesindeki özel konumunu da yapmak istediği değişikliklerin önündeki bir mani olarak görürdü. Bir ara Hırvatistan'ı Macaristan'ın aleyhine büyütüp ikili yapıyı üçlüye çevirerek Avusturya-Macaristan'ı Avusturya-Macaristan-Hırvatistan yapmayı düşündü. Fakat sonra Çeklerin ardından da Polonyalıların eşit haklar isteyeceğini fark etti. O yüzden yeni milli topraklar yaratarak ya da mevcut vilayetleri koruyup milli azınlıklara kendi eğitim ve kültürel faaliyetlerini yürütme hakkı tanıyarak imparatorluğunu nasıl yeniden şekillendirebileceğini düşünmeye başladı. Yine de müstakbel imparator olarak yetkilerinin kısıtlanmasını istemiyordu ki bu açıdan bir tarihçinin tabiriyle "milletlerin eşitliği değil de tahtın hükümranlığı altında eşitsizliği" mevzubahisti.[5]

1900 tarihine gelindiğinde Franz Joseph yetmiş yaşında ve hastaydı. Hükümete nezarete devam etse de kendi yolunda

4 Rudolf'un yayınlanmış gözlemleri için, bakınız Maarten Bijleveld, *Birds of Prey in Europe* (London and Basingstoke, 1974, ve sonraki birçok baskı), 187, 244. Ferdinand'ın av kitapları için, bakınız Wladimir Aichelburg, *Erzherzog Franz Ferdinand und Artstetten* (Vienna, 1983), 34.

5 Rudolf Kiszling, "Erzherzog Franz Ferdinand und seine Pläne für den Umbau der Donaumonarchie", *Der Donauraum*, 8 (1963), 261–6; Robert A. Kann, *Erzherzog Franz Ferdinand Studien* (Vienna, 1976), 153.

gitmesine izin verip sadece nazırların arasını bulmak için müdahale ediyordu. İmparatorun boşluğunu Franz Ferdinand doldurdu. İlk olarak dünya seyahati esnasında topladığı on yedi bin etnografik ve diğer eşyalardan oluşan koleksiyonunu, tabloların Sanat Tarihi Müzesi'ne gönderilmesinden sonra boşalmış olan, Yukarı Belvedere'ye nakletti. Sonra da Franz Joseph'i ikna ederek sarayı karargâhı ve askeri şansölyeliği olarak kullanmaya başladı. Tahtın varisi olduğundan tüm askeri muhaberatın bir nüshası da Franz Ferdinand'a giderdi ve düzenli olarak zabitlerin terfilerine müdahale ederdi. Ayrıca bürokrasideki adamları da çocuk işi bir şifreyle ona istihbarat gönderirdi. Başvekillerden biri "sadece iki meclisimiz değil iki de imparatorumuz var," diye yakınmıştı.[6]

Franz Ferdinand, Prenses Sophie'ye karşı büyük bir hürmet gösteren, Alman İmparatoru II. Wilhelm ile de yakın dosttu. II. Wilhelm gibi Franz Ferdinand da sabit fikirli olup "Yahudi basın" ve masonlara ateş püskürür ama ihtiyatlı davranırdı –muasır yorumlardan biri "konuşurken az davranırken çok düşünür," şeklindeydi. Franz Ferdinand her fırsatta esip gürlemesine rağmen sulh yanlısıydı. Ordu konusundaki bilgisi sayesinde büyük bir savaştan sağlam çıkamayacaklarını biliyordu. Öyle olmasına rağmen yine de Franz Ferdinand silahlı kuvvetlerin uçak, zırhlı araçlı mekanize birlikler, telefon haberleşmesi ve çağdaş zırhlılarla yenilenmesini teşvik etti.[7]

Franz Joseph yeniliklere karşı biri değildi. Telefondan haz etmeyip Hofburg'a takılmasını reddetse de elektrikli çakmağı vardı ve çocuksu bir hevesle arabaya binmeyi dört gözle beklerdi. Franz Ferdinand'dan farklı olarak harbe girmeye hazır olsa da bu savaşı hangi cephede yapacağına dair bir fikri yoktu. 1870'lere

6 Samuel R. Williamson Jr, "Influence, Power, and the Policy Process: The Case of Franz Ferdinand, 1906–1914", *The Historical Journal*, 17 (1974), 417–43 (418). Şifreli bilgi için, bakınız Zoltán Szász, "Über den Quellenwert des Nachlasses von Franz Ferdinand", *Acta Historica* (Budapest), 25 (1979), 299–315 (304).

7 "Konuşurken az..." için, bakınız Kann, *Erzherzog Franz Ferdinand Studien*, 20.

gelindiğinde geleneksel yayılma alanları olan İtalya ile Ukrayna tıkanmıştı. İmparator Almanya'ya karşı intikam savaşı ilan etmeyi düşünüp generallerine "Hadise D" (D[eutschland] Almanya'ya karşılık geliyordu) adıyla bir savaş planı hazırlamaları talimatını verse de 1879 yılında askeri ittifak yapmakla iktifa etti. Nazırlarının "Yakın doğunun o bölümünde Avusturya'nın eski siyasetini canlandırması" talebiyle Almanya yerine gözünü Balkanlara dikti. Onlara göre Osmanlı İmparatorluğu dağılıyordu ve diğerlerinden önce parçaları onlar kapmalıydı. Parçalanan Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl bölüşüleceğiyle alakalı olan "Doğu Sorununa" Habsburg İmparatorluğu gittikçe daha fazla dâhil oldu.[8]

Habsburgların Osmanlı Türkleriyle olan sınırı Adriyatik'ten Doğu Transilvanya'ya kadar 1850 kilometre uzanan askeri bir bölgeydi. Geçmişte askeri ve diğer hizmetler karşılığında toprak verilen asker-çiftçilerin yerleştiği bu bölgede hâlâ doğruca Viyana'daki Harbiye Nezareti'nden emir alan sınır alayları bulunuyordu. Sınır sakinleri karışık halde o bölgeye yerleşmiş Sırp, Hırvat ve Romenlerden oluşan mülteci ve sığınmacı karışımı kişilerdi. Sınır birliklerinin ana vazifesi sınır boylarını Türk saldırılarına karşı korumak olsa da aynı zamanda İtalya'da ve Macaristan'ı tehdit etmek için de kullanıldılar. 1848'de Jelačić'in Macaristan'ı işgal etmek için topladığı askerlerin büyük bölümü sınır alaylarına mensuptu.[9]

1830'larda firari Türk komutanları Bosna'dan sınır ötesine her fırsatta saldırsa da o tarihlerden itibaren sınırda pek bir faaliyete rastlanmadı. Fakat medeniyetle "doğu" geri kalmışlığı arasındaki geçiş bölgesi olduğundan askeri hududun savunma kadar sembolik bir önemi de vardı. Balkanlarda sınır ötesine geçen seyyahlar minareleri, köhne evleri ve yerde boş oturup kahve içenleriyle farklı bir manzara tasvir ederdi. Onların hayalinde sınır sakinleri medeniyetle barbarlık arasındaki kültürel bir ara

8 Ian D. Armour, *Apple of Discord: The 'Hungarian Factor' in Austro-Serbian Relations, 1867–1881* (West Lafayette, IN, 2014), 26–30.

9 József Thim, *A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története*, c. 1 (Budapest, 1940), 19, 108.

bölgeyi işgal etmekteydi. Bu bağlamda Habsburg etnograflar ve istatistikçiler sınır sakinlerinin tembel, düzensiz ve şiddete meyilli olduğunu ama Alman kültürü ve medeniyetinden de bir şeyler kaptıklarını söylemişti. En azından kadınları çalışkandı ve evlerini temiz tutuyorlardı.[10]

Askeri cephe, karantina uygulamasını da mümkün kılıyordu. Türk tarafından gelenler sarı bayraklı kontrol noktalarında yirmi güne kadar tecrit edilirken pamuk ve yün sandıkları havalandırılıp balyalar, üzerine bir hizmetçi yatırılıp sonra da hastalık belirtisi var mı diye bakılarak, kontrol edilirdi. Sınırdaki ticari alışveriş perde arkasında yapılıp metal paralar sirkeyle temizlenirdi. Bu formalitelerin çoğu manasızdı. Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da çiçek aşısını ilk kullanan ülkelerden biriydi (daha sonra yerini sığır çiçeği aşısı aldı) ve 1830'larda sağlık alanında ciddi ıslahatlar yapmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sorun karantina gerektiren türdeki salgınlar değil de genelde sindirim ve solunumla alakalı olan endemik hastalıklardı. Fakat karantinanın maksadı sadece sağlık tedbiri almak değil aynı zamanda medeniyet ve temizlik açısından üstünlük sergilenmesiydi. O yüzden sınırdaki karantina uygulaması tümüyle gereksiz olduğu anlaşılmasına rağmen devam etti.[11]

1875 tarihinde çoğunlukla Müslüman olan toprak sahiplerinin çoğunlukla Hıristiyan olan köylüleri ezmesi sonucu Hersek'te başlayan isyan diğer Osmanlı eyaletleri Bosna ve Bulgaristan'a da sıçradı. Habsburg ajan ve zabitleri yangını körükledi. O yılın haziran ayında bir buharlı gemi Kotor'daki Habsburg donanma

10 OeStA/HHStA, Kabinettsarchiv Minister Kolowrat Akten, 1829: 1700; 1830: 577; 1830: 1645; András Vári, 'Etnikai sztereotipiák a Habsburg Birodalomban a 19. Század elején', *Tabula*, 3 (2000), 50–76 (58–68).

11 *A Handbook for Travellers in Southern Germany*, 5th ed. (London, 1850), 514; Sam White, "Rethinking Disease in Ottoman History", *International Journal of Middle East Studies*, 42 (2010), 549–67 (557); Andre Gingrich, "The Nearby Frontier: Structural Analyses of Myths of Orientalism", *Diogenes*, 60 (2015), 60–6.

limanına, asilere dağıtılması için, sekiz bin Avusturya tüfeğiyle iki milyon mermi getirdi. Türklerin genelde sivillere yönelik misillemeleri Avrupa'da infiale neden oldu. Sırbistan ve Karadağ prenslikleri Osmanlı devletine karşı ayaklansa da çabucak ezildi. Ama Rusya onlar gibi değildi. 1877 yaz ayında üç yüz bin Rus askeri asileri desteklemek için Tuna'yı geçti. Birkaç ay içerisinde de İstanbul yakınlarına kadar geldiler.[12]

Rus askeri başarısı uluslararası güç dengesini bozdu. Eski Macar başvekili ve mevcut Avusturya-Macaristan hariciye nazırı Gyula Andrássy başlangıçta Rus işgalini destekleyip karşılığında da Habsburg İmparatorluğu'na da ganimetten pay verileceği sözünü almıştı. Şimdiyse Rusya'ya karşı savaş açılmasını istiyordu. Bir süre için İmparator, Andrássy'nin aklına uyacakmış gibi görünse de hazine tamtakırdı. Nedendir bilinmez Andrássy masrafın yayılabilmesini sağlamak için kademeli seferberlik ilan edilmesini önerdi. Franz Joseph'in daveti üzerine Taht Konseyi'ndeki toplantıya katılan Albay Friedrich von Beck'in müdahalesiyle nihayet aklıselim galip geldi. Beck, Franz Joseph'e "böyle bir harbe ne maksatla gireceğiz?" diye sordu. İkna edici bir cevap veremeyen imparator geri adım atarak müzakereyle devam edilmesine razı oldu. 1878'deki Berlin Kongresi'ne Almanya adına Bismarck, İngiltere adına Disraeli ve Habsburg İmparatorluğu adına da Andrássy katılarak çarı Balkanlarda Rusya'nın uydusu olarak kurmak istediği "Büyük Bulgaristan" sevdasından vazgeçirdi.[13]

Berlin Kongresi'nde Bosna ve Hersek, sadece geçici askeri himaye olarak, Habsburglara verildi. Franz Joseph bu eyaletleri tam olarak hâkimiyeti altına almayı umut etse de Andrássy onu aksine ikna etti. Bosna-Hersek'i (bugünkü bilinen ismidir) Habsburg İmparatorluğu'na dâhil etmek Slav, Alman ve Macarlar arasındaki

12 Asilerin Kotor üzerinden desteklenmesi için, bakınız Karl Went von Römo, *Ein Soldatenleben* (Vienna, 1904), 158–9.

13 Scott W. Lackey, *The Rebirth of the Habsburg Army: Friedrich Beck and the Rise of the General Staff* (Westport, CT, and London, 1995), 74–5; Gunther E. Rothenberg, *The Army of Francis Joseph* (West Lafayette, IN, 1976), 97.

hassas dengeyi bozabilirdi. Fakat Andrássy'e göre Bosna-Hersek'i imparatorluğa dâhil etmemek de Sırbistan tarafından ele geçirilmesine zemin hazırlayabilirdi. Kısacası Bosna-Hersek'in statüsünü müphem bırakmak en hayırlısıydı. Bu maksatla Franz Joseph yeni elde edilen bu bölgeyi Habsburg İmparatorluğu'nun Cisleytanya ya da Macar yarılarından birine dâhil etmek yerine müşterek Maliye Bakanlığının nezaretine devretti.

Berlin Kongresi'ne göre artık Sırbistan, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olmayıp tam bağımsız bir devletti. Bosna'nın işgali ve Sırbistan'ın üzerinden Osmanlıların gölgesinin çekilmesi üzerine askeri hududun bir manası kalmadı. Zabitlerinin çoğu da bilhassa Balkanlar olmak üzere düzenli ordularda görev yapmaya gitti. Fakat Balkan halklarının fakir ve hastalıklı olduğu üzerine inşa edilmiş olan askeri hudut mantığı varlığını sürdürmeye devam etti. "Bosna-Hersek Halklarının Bozulması" başlıklı bir makalede Balkan toplumunun "asırlardır medeniyetten uzak yaşadığı," yazılmıştı. Bosna'ya kültürü ve Balkanların geri halklarına temizliği öğretmek Habsburg yetkililerinin vazifesiydi. İddiaya göre asırlar içerisinde birbirleriyle karışıp fiziki ve zihni açıdan gerilemiş ve hastalık ve akıl hastalıklarına karşı savunmasız hale gelmişlerdi. Ayrıca düşük ahlaki değerleri ve temizlikten beri adetleri yüzünden frengi ve cilt hastalıklarına karşı da zayıftılar.[14]

Habsburgların Balkanlardaki medeniyet yayma vazifesinin ilk adımının temizlik kanunu ve temizlik polisi olmasına şaşmamak gerekir. Maliye Bakanlığı'nın kurduğu yeni Bosna-Hersek hükümeti tüm ebe, dişçi, cerrah ve veteriner çalışanlarının Avusturya kanunlarına göre ehil olduklarını ispat etmesini isteyince çoğu işini kaybetti. Ayrıca fahişelerin de kayıt yaptırıp düzenli olarak muayene edilmesi şart koşuldu. İşin aslı Bosnalıların sıhhatinin yerinde olduğu ve zührevi hastalık seviyesinin de Habsburg İmparatorluğu'ndan farklı olmadığı ortaya çıktı. Yılmayan Habsburg

14 Emil Mattauschek, "Einiges über die Degeneration des bosnisch-herzegowinischen Volkes," *Jahrbücher für Psychiatrie und Neurologie*, 29 (1908), 134–48.

hekimleri Bosnalı Müslümanlar arasında tümüyle farklı bir frengi (*škrljevo*) ve Müslüman kadınların pelvislerinde de, dört ayak üzerinde yürümelerinden kaynaklandığını zannettikleri bir daralma tespit ettiler. Sömürgeleştirme ve medeniyet yayma teşebbüsü ekseriyetle kadınlardaki farklılıkların tespitiyle başlardı.[15]

Osmanlı idaresinde Müslüman, Katolik ve Ortodokslar arasında fark olup tümü farklı vergiler öder ve kendi mahkemelerine giderdi. Habsburg idaresi bu ayrımı pekiştirdi. Habsburg İmparatorluğu'nun başka yerlerindeki nüfus sayımlarında lisan alameti farika olarak kabul edilirken Bosna-Hersek de dini farlılık esas alındı. Sebep belliydi. Dilbilimciler Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Doğu Hırvatistan'da Güney Slavların Stokavina lehçesinin baskın olduğunu tespit etmişti. Etkili Sırp akademisyen Vuk Karadžić bu lehçeye Sırpça diyecek kadar ileri gitti –bu nedenle meşhur makalesine "Sırplar Daima Her Yerde" (1849) ismini verdi. Belgrad'daki siyasetçiler tüm güney Slavlarının –Bosnalı, Hırvat, Dalmaçyalı ve Sloven–Sırp ya da onların yakın akrabası olduğu kanaatindeydi ve tüm bu halkları bir araya getirecek Büyük Sırbistan kurma hayalleriyle yanıp tutuşmaya başladılar. Bosna'da yapılan bir nüfus sayımında halkın çoğunun Stokavian ya da Sırpça konuştuğunun ortaya çıkması onların eline güçlü bir silah verdi.

1879 nüfus sayımında 500.000 Ortodoks, 200.000 Katolik ve 450.000 Müslüman'ın yaşadığı ortaya çıkınca hiçbir zümrenin ezici çoğunluğa sahip olmadığı anlaşıldı. Tüm bu zümrelerin sınır ötesinde yaşayan dindaşları mevcuttu –Sırbistan'da Ortodoks Sırplar, Hırvatistan'da Katolik Hırvatlar ve tüm Balkanlarda Müslümanlar. Asıl tehlike Bosna-Hersek'te bir bölünme olması ya da iç savaş patlak vermesi halinde her zümrenin dışarıdan

15 Brigitte Fuchs, "Orientalizing Disease: Austro-Hungarian Policies of 'Race', Gender, and Hygiene in Bosnia and Herzegovina, 1874–1914", *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945*, ed. Christian Promitzer vd. (Budapest and New York, 2011), 57–85; daha genel olarak bakınız, Anne McClintock, *Imperial Leather: Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Context* (London and New York, 1995).

takviye alabilecek olmasıydı. Fakat Habsburg idaresi en büyük tehdidin Sırplar olduğuna hükmetti. Bir maliye nazırının gözlemlediği gibi Sırplar tüm eyaleti alıp tüm Müslümanları da göndermeden rahat etmeyecekti.[16]

Bosna-Hersek'le alakalı Habsburg siyaseti iki ilke üzerine kuruluydu. İlki eyaleti medenileştirip dinler arasındaki gerginliği azaltması beklenen ekonomik modernizasyondu. 1888 tarihinde Bosna'ya giden Veliaht Prens Rudolf "bizim buradaki vazifemiz doğuya batı medeniyetini taşımaktır," demişti.[17] O nedenle eyalette okullar, hastaneler, teknik üniversiteler, kömür ve demir madenleri inşa edilip tütün ekimi ve işlenmesine ek olarak ormanlardan kâğıt üretimine başlandı. Hepsinden önemlisi Bosna-Hersek'teki Habsburg idaresi bin kilometreden fazla demiryolu döşedi. Saraybosna'nın doğusundaki dağlık araziden geçen Kuzey Bosna hattının sadece 160 kilometrelik kısmında doksan dokuz tünelle otuz demir köprü mevcuttu. Bosna ray aralığı sonunda uluslararası bir nitelik kazanıp tüm Avrupa'ya ek olarak Kongo ile Arjantin'de de kullanıldı.

İkinci ilke tüm dinleri bir araya getirecek bir Bosnalı kimliği icat etmekti. Fakat buna fazla emek harcanmadı. Müteakip valiler Secessionist tarzla "neo-oryantalist" desenleri bir araya getiren Bosna tarzı mimariyi teşvik etti. Daha ilginci Saraybosna'daki yeni belediye binası oymaları, at nalı kemerleri ve İslam sanatından alınan renkli cam üzerindeki desenleriyle Gırnata'da Emevilerin yaptığı Elhamra Sarayı'nın taklididir. Bu arada Eyalet Müzesi'ndeki (Zemaljski Muzej) küratörler Ortaçağ'da ne Katolik ne de Ortodoks olmayıp Bogomilizm denen bir sapkınlıktan kaynaklanan bir Bosna dini geleneği olduğunu iddia ederek Bosna'ya yeni bir tarih kazandırmaya çalıştılar. Bu teoriye göre Bosnalı

16 József Szlávy 1882, alıntılayan Zoltán Fónagy, "Bosznia-Hercegovina integrációja az okkupáció után", *Történelmi Szemle*, 56 (2014), 27–60 (33).

17 Diana Reynolds-Cordileone, "Displaying Bosnia: Imperialism, Orientalism, and Exhibitionary Cultures in Vienna and Beyond: 1878–1914", *AHY*, 46 (2015), 29–50 (32).

Müslüman toprak sahipleri İslam'ı kabul etmiş Bogomil asillerinin soyundan gelmekteydi. Küratörler bu tezi çürüten arkeolojik bulgular tespit ettiklerinde onları ya kırdılar ya da sakladılar.[18]

Ayrıca kafatası ölçenler de göreve çağrıldı. Müzede görevli kafabilimciler tesadüfe bakın ki hem Müslüman hem de Katolik Hırvatlarda yaygın olan *brachycephalic* ya da kısaltılmış türdeki Ari-Nordik türüne ait "saf" Bosnalı bir kafatası buldular. Ortodoks Sırpların kafatası ise uzun olup "aşırı *dolichocephaly* sergiliyordu." Bu da onların Bosna'ya göç etmiş daha ilkel bir gruba ait olduklarını gösterirdi. Müze küratörü Ciro Truhelka'ya göre Yahudiler gibi bir yere ait olmayıp dolaşan Sırplar "verem, kısırlık, fiziki takatsizlik ve dayanıksızlığa" daha çok meyilliydi ve kökleri olmadığından bu onları "kültürel parazitler," haline getirmişti.[19]

Bu emsallerden de anlaşıldığı üzere Bosna milleti inşa etme projesi, Müslümanlarla birlikte kültür hiyerarşinin en dibinde kabul edilen, Sırpları da devre dışı bırakmıştı. Fakat Müslümanlara Sırplar kadar hasmane davranılmadığından Müslümanlar yeni yapıya daha çabuk intibak etti. Saraybosna belediye başkanı Müslüman olduğu gibi Müslümanlar şehir meclisinde de çoğunluğa sahip oldular. İlk kez 1910'da toplanan Bosna meclisi başkanı da Müslümandı. Zaman içerisinde Bosnalı Müslümanların Habsburg İmparatorluğu'na olan sadakati Yahudilerin seviyesine çıkıp orduya bu eyaletten kurulma dört alayla destek verdiler. İngiliz Gurkha alayları gibi Bosna alayları da cesaretleriyle nam saldı. 1895'te derlenen "Bosnalılar Geliyor" (*Die Bosniaken kommem*) marşı hâlâ Avusturya ordusunda en çok rağbet gören marşlardan biridir.

İktisadi gelişmeler Müslüman tacir seçkinlere fayda sağlasa da Sırplara neredeyse hiçbir faydası olmadı. Hükümet hürriyetlerini satın alacak paraya sahip olmadığından Müslüman toprak

18 Marian Wenzel, "Bosnian History and Austro-Hungarian Policy: The Zemaljski Muzej, Sarajevo, and the Bogomil Romance", *Museum Management and Curatorship*, 12 (1993), 127–42.

19 Nevenko Bartulin, *The Racial Idea in the Independent State of Croatia: Origins and Theory* (Leiden, 2014), 53-6.

sahiplerinin arazilerinde kiracı çiftçi olarak çalışmaya devam ettiler. Modernizasyonun nimetlerinden istifade edemediklerinden ezici çoğunluğu okuma yazma öğrenemedi. Yetmezmiş gibi Sırp teşkilat ve gazeteleri sıkça yasaklanıp Sırp öğretmenler "siyasi sadakatlerini" ispat etmeleri istenerek sürekli taciz edildi. Seçim sistemine müdahale edilmesiyle Bosna meclisindeki Sırp temsilcilerin, genelde küçük bir Ortodoks iş adamının ajanları olan, Sırp milli hareketinin muhafazakâr kanadından gelmesi sağlandı.

Habsburgların Bosna-Hersek'i işgal etmesi geçici bir çözüm olarak düşünülmüştü. Ekim 1908'de ise bu belirsizliğe bir son nokta koyma gayretiyle eyalet resmen ilhak edilip Habsburg İmparatorluğu'na bağlandı. Habsburg hariciye nazırı ilhak meselesinde Rus muhatabıyla anlamış olduğunu zannetse de hatalıydı. Sonuç olarak diplomatik bağlar kesilip Rusya, Sırbistan'a yaklaştı. Sırbistan'ın 1912-1913 Balkan Savaşları esnasında Osmanlı Makedonyası'na doğru yayılması Viyana'nın Sırpların, Rusya'nın da desteğiyle, çok geçmeden Habsburg İmparatorluğu bünyesindeki tüm Sırpları "kurtarmaya" kalkışacağına dair duyduğu şüpheyi körükledi.

Sırbistan'ın genel seçimle belirlenmiş bir meclisi olsa da hükümeti demokratik değildi. Devlet kurumları gizli cemiyetler ve ordu ve istihbarat teşkilatları bünyesinde görev yapan terörist gruplar tarafından ele geçirilmişti. Bunların merkezinde Birlik ya da Ölüm veya Kara El denen ve başkanlığını Sırp askeri istihbarat başkanı Dragutin Dimitrijević'in yaptığı örgüt yer alıyordu. 1903 tarihinde sevilmeyen Sırp Kralı Alexander ile Kraliçe Draga'yı öldürüp vücudunu parçalara ayıran komplocular da bu örgütün mensuplarıydı. İşlediği cinayetlerle kariyerinde ilerleyen Dimitrijević on sene sonra günümüzde çok tanıdık olan genç erkekleri yetiştirmeye başlamıştı –cılız, kız arkadaşı olmayan ve hayatlarına bir mana katabilmek için çırpınan tipler. Onlara Sırbistan'a dâhil edilmesinden evvel terörist faaliyetlerle Bosna-Hersek'i Habsburg idaresinden kurtarma vazifesi tevdi edildi.

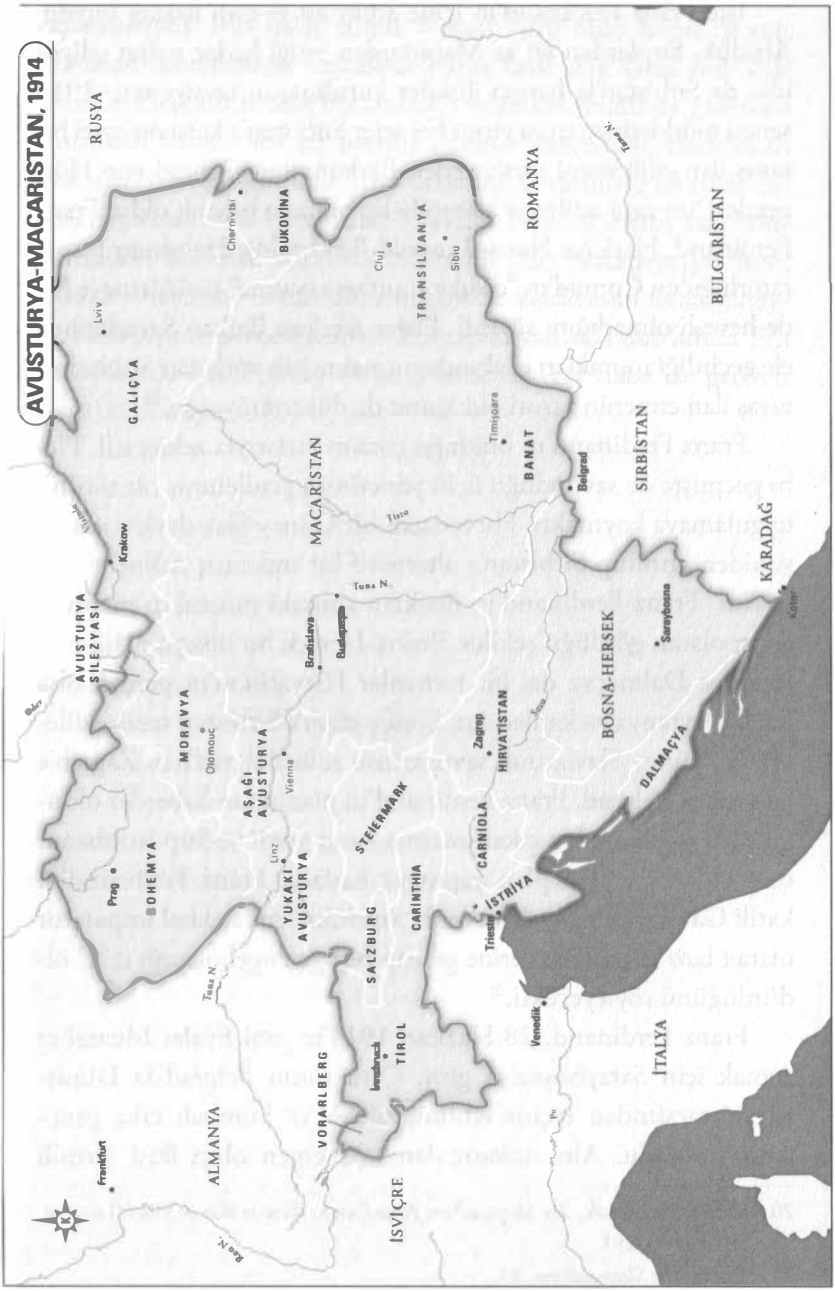
AVUSTURYA-MACARİSTAN, 1914
RUSYA
ROMANYA
BULGARİSTAN
SIRBİSTAN
KARADAĞ
MACARİSTAN
BOSNA-HERSEK
DALMAÇYA
İTALYA
İSVİÇRE
ALMANYA
GALİÇYA
BUKOVİNA
TRANSİLVANYA
BANAT
AVUSTURYA SİLEZYASI
MORAVYA
AŞAĞI AVUSTURYA
YUKAKI AVUSTURYA
BOHEMYA
STEIERMARK
CARNIOLA
HIRVATİSTAN
CARİNTHİA
SALZBURG
TİROL
VORARLBERG
İSTRİYA
Lviv
Chernivtsi
Cluj
Sibiu
Timişoara
Belgrad
Krakow
Bratislava
Budapeşte
Olomouc
Vienna
Linz
Prag
Zagrep
Sarayboşna
Kotor
Trieste
Venedik
Frankfurt
Tuna N.
Tisza
Sava
Po
Rea N.

İşte Franz Ferdinand'ın içine adım attığı cadı kazanı buydu. Arşidük, Sırplardan en az Macarlardan ettiği kadar nefret ediyor olsa da Sırbistan'la barışçı ilişkiler kurulmasını tavsiye etti. 1913 senesi müddetince en az yirmi beş sefer Sırbistan'a karşı önleyici bir savaş ilan edilmesini tavsiye eden Başkomutan Conrad von Hötzendorf'un zapt edilmesi alanında ise bilhassa başarılı oldu. Franz Ferdinand, Hariciye Nazırı Leopold Berchtold'a Habsburg İmparatorluğu'nu Conrad'ın "cadılar mutfağı savaşına" sürüklemeye hiç de hevesli olmadığını söyledi. Diğer taraftan Balkan Savaşlarında ele geçirdiği toprakları el altında tutmakta bile zorlanan Sırbistan'a savaş ilan etmenin zaruri olduğunu da düşünmüyordu.[20]

Franz Ferdinand'ın bulduğu çözüm fazlasıyla zekiceydi. Planı geçmişte de savunduğu üçlü yönetimin yenilenmiş bir türünü uygulamaya koymaktı. Hırvatistan bir Güney Slav devleti olarak yeniden kurulup Sırbistan'a alternatif bir mıknatıs haline getirilecekti. Franz Ferdinand'ın ilhaktan sonraki müteakip mantıklı adım olarak gördüğü şekilde Bosna-Hersek bu ülkeye dâhil edilecek ve Dalmaçya da, bir zamanlar Hırvatistan'ın parçası olsa da, Cisleytanya'ya katılacaktı. Sonuç olarak Sırbistan tecrit edilecek ve Güney Slavlarının savunucusu rolü Belgrad'dan Zagreb'e geçecekti. Belgrad, Franz Ferdinand'ın planından haberdar olduğundan onun aradan çıkarılmasına karar verdi ve Sırp istihbaratı onu öldürmek için plan yapmaya başladı. Franz Ferdinand'ın katili Gavrilo Princip daha sonra arşidükü "müstakbel imparator olarak bazı ıslahatları yerine getirip birliğe engel olacağı için" öldürdüğünü söyleyecekti.[21]

Franz Ferdinand, 28 Haziran 1914'te yeni Eyalet Müzesi'ni açmak için Saraybosna'ya gitti. Onu tümü Belgrad'da Dimitrijević tarafından teçhiz edilmiş silahlı ve bombalı cılız gençler bekliyordu. Altı suikastçıdan üçü ergen olup ikisi yirmili

20 Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914* (London, 2012), 105, 291.

21 Clark, *The Sleepwalkers*, 49.

yaşlarındaydı. Biri hariç tümü Bosnalı Sırp olup hepsi de eşit derecede beceriksizdi. Arşidükle karısı üstü açık Graf and Stift Double-Phaeton marka bir arabayla şehir sokaklarında giderken altısından sadece biri bir bomba atmayı becerebildi. Bombanın zaman ayarlı olduğunu unutup hedefini de tümüyle ıskaladı. Sinirleri çoktan iflas etmiş olan Gavrilo Princip yarım saat sonra, önceki bombalı saldırıda yaralanan çifti hastaneye götüren, Double-Phaeton'ı tekrar göründüğünde kaldırımın kenarındaydı. Yolu şaşıran sürücü arabayı Princip'in yanında durdurdu. Elli sene sonraki Lee Harvey Oswald'la benzer bir fırsat ele geçiren genç iki el ateş etti.

29

Cihan Harbi ve Dağılma

Franz Ferdinand'ın ölüm haberi tüm Avrupa'da Habsburg sülalesinin yaşadığı diğer bir trajedi olarak görülüp Meksika Kralı Maximilian, Veliaht Prens Rudolf ve imparatoriçenin ölümleriyle eşdeğer kabul edildi. 12 Temmuz 1914'te, dönemin Fransa'daki en yüksek tirajlı gazetesi olan, Paris merkezli *Le Petit Journal*, Franz Joseph'in başını ellerinin arasında gösteren renkli resmi kapak yaparken üzerine de daha önce öldürülen Habsburgların silik görüntülerini ekledi. Resimde "İhtiyar İmparatorun Trajedisi: Şansı hiç yaver gitmedi" yazılıydı. Bu sözleri aslında on altı yıl önce karısının suikasta kurban gittiğini öğrenen Franz Joseph söylemişti. İngiltere'deki *The Times*'ın yorumu da farklı değildi: "Herkes, ailesi misli görülmemiş ıstıraplara duçar olmuş muhterem imparatorun matemine ortak olmaktadır."[1]

Cinayetten hemen sonra Franz Joseph, Sırbistan'a karşı bir intikam savaşı başlatmış olsaydı Avrupa devletleri ve hatta Rusya (Rus hariciye nazırının da Sırp saldırganlığına tahammülü yoktu) tarafından bile, desteklenmese de, anlayışla karşılanabilirdi. Romanya Başvekili Ion Bratianu'nun da dediği gibi "tüm Avrupa'nın sempatisini toplaması mümkün olabilirdi." Fakat Franz Joseph tereddüt etti. Çünkü yaz mevsimi olduğundan askerlerin çoğu hasada yardım etmek adına terhis edildiğinden Avusturya-Macaristan ordusu hazır değildi. Rusların Sırpların yanında

1 *The Times* (Londra), 29 Haziran 1914, 9.

savaşa girme ihtimali de bulunduğundan Franz Joseph Almanların 1879 tarihli karşılıklı savunma anlaşmasına binaen onların safında yer alacağından emin olmak istedi.[2]

Önceki senelerde Alman ve Habsburg kurmay subayları arasındaki irtibat büyük ölçüde yılbaşı kartı göndermekten ibaret kaldı. Yine de II. Wilhelm, başlayacak bir savaşın birkaç cephede cereyan edecek çok büyük bir savaş olacağını düşünse bile, Franz Joseph'in yanında duracağına söz verdi. 6 Temmuz'da Berlin'deki Avusturya-Macaristan sefirine imparatorun, iki ülke arasındaki ittifak ve kadim dostluğa binaen, majestelerinin Avusturya-Macaristan'ın yanında duracağından hiçbir şüphesi olmaması teminatı verildi. Franz Joseph'e kayıtsız şartsız destek hususunda "boş çek" veren II. Wilhelm Berlin'den ayrılıp yıllık yat seyahati için İskandinavya'ya gitti. İnisiyatif Viyana'ya geçmesine rağmen askerler hâlâ tarlada çalışıyordu.[3]

Franz Joseph erteleyerek hem haklı mazeretini kaybetti hem de Habsburg askeri hedeflerinin artması nedeniyle Avusturya-Macaristan'ın saldırgan gibi görünmesine neden oldu. Hariciye nezaretindeki Balkanlar uzmanları artık Sırpların cezalandırılmasından değil de Sırbistan'ın haritadan silinmesinden bahsediyordu ve bunu takip edecek daha büyük bir harp de umurlarında değildi. İşin aslı oyalanmakla Avusturya-Macaristan'ın düşmanlarının gittikçe güçlendiği düşüncesiyle böyle büyük bir savaşın çıkmasını da istiyorlardı. Bakanlıktaki bazı düşüncesizler Sosyal Darvinizm temelli bir savaş hayali kurarak üstünlük için yürütülecek kaçınılmaz olan bu savaşta zayıflığın cezalandırılacağını ve Habsburg İmparatorluğu'nun eski gücüne

2 Sean McMeekin, *The Russian Origins of the First World War* (Cambridge, MA, 2011), 27; Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914* (London, 2012), 403.

3 Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918* (London, 2014), 105; Manfried Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*, 2. b. (Vienna, Cologne, and Weimar, 2014), 95–96.

kavuşacağı "tümüyle yeni bir çağı" dört gözle beklediklerini söylediler. Franz Ferdinand'ın denetiminden kurtulan başkomutan Conrad von Hötzendorf, Rusya'nın dâhil olması ihtimaline rağmen, ısrarla savaş ilan edilmesini istedi. Ona göre Habsburg ordusu Sırbistan'ı birkaç gün içerisinde mağlup edip sonra da Rus taarruzunu durdurmaya yönelecekti.[4]

Franz Joseph, temmuzun büyük bölümünü Avusturya Alplerindeki Bad Ischl'de geçirdi. Viyana'dan gelen mektup ve telgrafları alsa da siyasetin belirlendiği taht konseyindeki toplantılara katılmadı. Başlangıçta Macar başvekili Istvan Tisza itidal çağrısı yaptığı halde çok geçmeden saldırgan Sırbistan'ın Macaristan'ın toprak bütünlüğüne karşı da bir tehdit olduğuna karar verdi. Meslektaşlarının önünde zayıf görünmekten korkan Hariciye Nazırı Berchtold da taviz vermez bir tavır takındı. Berchtold'un Sırbistan'a, kabul etmesinin mümkün olmadığı, bir ültimatom verilmesi teklifi Franz Joseph tarafından kabul gördü çünkü bu sayede Avusturya-Macaristan'ın savaş ilanı için bir nedeni olacaktı. Yine de Viyana'daki siyasetçiler hâlâ sınırlı bir alanda yürütülecek "ufak çaplı bir çatışma," hayal etmekteydiler.[5]

23 Temmuz'da Belgrad'daki Avusturya-Macaristan sefiri, diğer pek çok şeye ek olarak arşidükün öldürmesine dair soruşturmayı Avusturya polisinin yürütmesini talep eden, ültimatomu Sırp hükümetine teslim etti. Sırp devletinin egemenliğini hiçe saydığından Sırp hükümetinin, İngiliz hariciye nazırı Sör Edward Grey'in tabiriyle "bir devletin diğerine verdiği en çetin belge olan" ültimatomu, reddetmekten başka çaresi kalmadı. Rus hariciye nazırı bunu daha özlü biçimde ifade etti: "Bu savaş demektir." Sırp hükümeti ültimatomu iki gün sonra reddetti. Saatler içerisinde Avusturya-Macaristan sefareti çalışanları Belgrad'ı terk edip trenle Budapeşte'ye gitti. Tren Macaristan sınırını geçtikten hemen

4 John Leslie, "Österreich-Ungarn vor dem Kriegsausbruch", *Deutschland und Europa in der Neuzeit. Festschrift fur Karl von Aretin*, ed. Ralph Melville (Stuttgart, 1988), 661–84 (675).

5 Rauchensteiner, *The First World War*, 108.

sonra sabah saat üçte coşkulu bir kalabalık tarafından durdurulunca sefir doğaçlama bir konuşma yapmaya mecbur kaldı. Tren geçtiği her istasyonda büyük bir coşkuyla karşılandı.[6]

Avusturya-Macaristan beş gün sonra Sırbistan'a harp ilan etti. Bad Ischl'deki masasında oturan Franz Joseph mukadder emri imzalarken "elimden başkası gelmezdi," dedi. Ertesi gün "halkına" nedenlerini açıklamak için bir beyanat yayınladı. "Savaşlar büyüklük, şeref ve anavatan için yapılır," dedi. Conrad'a yalnız olduklarında "yok olacaksak da onurumuzla yok olalım," demişti. Basiretli olduğu ileride anlaşılacaktı. Ruslar her şeye rağmen Sırbistan'ı destekledi. Almanya'ya Avusturya-Macaristan'a verdiği boş çekin karşılığını ödedi ve İngiltere ile Fransa, Rusya'nın yanında yer aldı. Bir hafta içerisinde tüm Avrupa savaşa girdi.[7]

On beş dilde hazırlanan posterler Habsburg imparatorluk ordusunun seferberlik ilan ettiğini duyurdu. En başından itibaren bir buçuk milyondan fazla askerin cepheye sevk edilmesiyle alakalı lojistik sıkıntılara ek olarak askerlerin morali de ciddi bir sorundu –çok farklı gruplara mensup bu askerler savaşmaya nasıl ikna edilecekti? Habsburg ordusunun zabitleri milliyetçiliğin ötesine geçen "imparatorluk vatanseverliğine" sahip olsalar da erler bu kadar hevesli değildi. Bunun çözümü milli hislere hitap etmekti. Askerlerin kendi milli bayrakları altında toplanmasına izin verildi ve millîetlerinin geleneksel düşmanlarına karşı savaşacakları söylenerek cezbedildiler –Polonyalılar Ruslara, Hırvatlar Sırplara, Macarlar tüm Slavlara karşı gibi. Milliyetçiliğe yapılan göndermeler işe yararmış gibi görünürken bazı yorumcular hayretle "savaşa giden askerlerin büyük bir neşe ve şarkılarla karşılanmasından" bahsetti.[8]

Vatanperverlikten ziyade milliyetçi nefretle dolu Habsburg kuvvetleri zıvanadan çıkarak sivilleri katledip köyleri yaktı. Eylül

6 "Bir devletin diğerine verdiği..." için, bakınız Rauchensteiner, *The First World War*, 113.

7 Steven Beller, *The Habsburg Monarchy 1815–1918* (Cambridge, 2018), 248.

8 Watson, *Ring of Steel*, 91.

1914'teki, köylülerin askerlere pusu kurması üzerine verilen, bildik bir emir şöyleydi: "Belediye başkanı, rahip, rahip yardımcısı ve başta Yahudiler olmak üzere diğer birkaçını seçip derhal vurun. Sonra da köyü yakıp kilise kulesini de yıkmaya çalışın." Bu talimattan da anlaşılacağı üzere zabit kadrosundaki Yahudi düşmanlığına muhalefet (Habsburg zabitlerinin yüzde on yedisi Yahudi'ydi) azalmaya başlamıştı.[9]

Çaresizlik aşırılığa yol açtı. Habsburg orduları eğitimsizdi ve kötü teçhiz edilmişti. 1914'ten önce yirmi yetişkin erkekten sadece biri askeri talim yapmış olup o talimlerin çoğu da baştan savmaydı. Askerleri cepheye taşıyan trenlerin hızı bisikletinkinden fazla değildi; levazım gelişigüzel olup kürek yerine konserve taşımaya başlamışlardı. Bunun ana nedeninin mali sıkıntılar olduğu söylenebilir. Harpten önce hükümet ancak askeri harcamalardan kısarak bütçeyi denk getirmeyi becerebiliyordu. Üstelik generaller de beceriksizdi. Ağustos 1914'teki seferberliğin ortasında Conrad karar değiştirip koca bir ordunun mevzilenmesi gereken yer olan Rus cephesi yerine Sırp cephesinde çakılıp kalmasına neden oldu. Ağustosta Sırbistan'a karşı, tatbikatlarda sınandığında başarısız olacağı anlaşılan bir savaş planına dayalı, bir harekât başlatıldı.[10]

Doğu cephesindeki savaş Batı cephesindekine kıyasla daha hareketli olup Habsburg kuvvetleri bin kilometre uzunluğunda bir cephe üzerinde mevzilenmişti. Ruslar başta çabucak bazı kazançlar elde edip Galiçya'daki Krakow'a bir günlük yürüyüş mesafesine kadar yaklaştı ve Avusturya-Macaristan ordusunun düzenli askerlerinin yarısını yok etti –artık ordu alelacele eğitilmiş acemi askerlerden medet ummak zorunda kalacaktı. Mayıs 1915 tarihinde İtalya'nın da savaş ilan etmesiyle Habsburg birlikleri Alplerde de mevzilendirildi ve 1916 yazındaki ezici Rus taarruzunu müteakip Romanya da Habsburglara karşı savaşa girmeye karar

9 Watson, *Ring of Steel*, 153.

10 Doğu Cephesindeki şartlar için, bakınız Béla Zombory-Moldován, *The Burning of the World—A Memoir of 1914* (New York, 2014).

verdi. Habsburg orduları Ruslar karşısında, Verdun'daki Fransız kalesinin muhasarasını bırakıp müttefiklerinin yardımına koşan, Almanlardan gelecek takviyelere muhtaç kaldı. Habsburg İmparatorluğu Almanya'nın askeri uzantısı haline gelirken stratejik komutanlığını da 1916'da İmparator II. Wilhelm devraldı.

Her şeye rağmen Habsburg ordusu yavaş yavaş kendini toparlamaya başladı. Üç milyon kişi silah altına alındı ve muayeneden geçemeyenler bile Macar "bağırsak hastalıkları taburu" gibi birliklerde kullanıldı. Ordulara ilgili destek kıtaları ve sahra topları tahsis edilirken Bohemya'daki Plzen'de bulunan Skoda Works da süper ağır "Big Bertha" sahra toplarını üretmeye başladı. Kudüs'teki Osmanlı ordusunu desteklemek için bir topçu bataryasıyla üç bin asker gönderildi; çoğu Macar olan bu askerler oraya kendi Çingene bandolarıyla birlikte gitti. Austro Daimler'de, altı silindirli uçak motoru ve dört çeker zırhlı araçlar tasarlamak için, Ferdinand Porsche ile birlikte çalışan Avusturya-Macaristan bilim adamları aynı zamanda ilk çalışan helikopteri de üretti. 1915'te Çek şifre çözücüleri Rusların yeni askeri şifresini üç günde çözdü.

Almanların desteklediği Habsburg orduları başarı kaydetmeye başladı. Geri çekilmeye başlamış olan Sırp ordusu 1915-1916 senelerinde Balkanları terk ederek soluğu Yunan İyon Adalarında aldı. Romanya yenilip Aralık 1917'de barış istemeye mecbur kalırken Rusya da ihtilale kurban oldu. İtalyan cephesi değişmezken Venedik, Habsburgların elinde kalmayı sürdürdü. İtalya cephesinde savaşan Avusturya askerleri düşmanlarına acımaya başladığından onlara makineli tüfekle ateş etmeyi reddedip siperlerine dönmeleri için yalvarıyordu. Kasım 1917'de Habsburg hariciye nazırı "savaşa kazanılmış gözüyle bakabiliriz," dedi.[11]

Fakat siyasetçiler iç siyaseti ihmal etmişti. Ordunun talepleri, itilaf donanmasının ablukası ve Galiçya'daki tahıl silolarının çoğunun Ruslara kaptırılması yiyecek kıtlığına yol açtı. Taşrada yarı

11 Mark Thompson, *The White War: Life and Death on the Italian Front 1915–1919* (London, 2008), 2; F. R. Bridge, *The Habsburg Monarchy Among the Great Powers, 1815–1918* (New York, Oxford, and Munich, 1990), 364.

askeri birimler şeklinde hareket eden firari asker grupları haberleşme ve ziraata daha da zarar verdi. 1915'te un ve ekmek karneye bağlandı; ertesi sene şeker, süt ve kahve sonra da patates karneyle alınır oldu. 1918'e gelindiğinde haftalık patates istihkakı sadece yarım kiloydu. Karneyle dahi yiyecek bulmak kolay değildi. Hafta sonları işçiler köylere gidip yiyecek arayarak patates tarlalarını kazardı. Belediye başkanları kendi şehir sakinlerini doyurabilmek için büyük şehirlere giden levazım trenlerini durdurup yüklerine el koydu. 1917-1918 kışındaki kömür kıtlığı yüzünden ısıtılması imkânsız olduğundan tiyatro, sinema ve diğer eğlence mekânları kapatıldı.[12]

Halka moral vermek adına sinemalarda (açık olduklarında) neşeli birlikler, çalışan fabrikalar ve rahat sokak manzaraları gösteren moral verici filmler gösterildi. Savaş ve kayıplara dair şeyler sansürlendi ve Fransa'dan gelen filmleri nereden geldiği anlaşılmasın diye "temizlediler." Savaştan önce Viyana'daki film üretimi Saturn Films'in ürettiği neredeyse tümü pornografik olan filmlerden ibaretti (günümüzde bunları komedi harici bir şey zannetmek zordur). Savaşla birlikte inisiyatif, melodram, haftalık haber bültenleri ve komedi yapan, Sascha Films'in eline geçti. 1916 tarihli *Viyana Savaşta* (*Wien im Krieg*) filmi bir komedi şaheseri olup sosyal satirle şehri iki sarhoşun gözünden gösteren bozucu mercek çekimlerini bir arada kullanmıştı.[13]

İdari ve askeri yetkililer halkın moralini yükseltmek için 1916'da özel bir Savaş Sergisi (Kriegsausstellung) tertip etti. Viyana Prater Park'taki birkaç yüz metre karelik alanı işgal eden sergide elli salon ve çadır mevcuttu. Sergide açık havada inşa edilmiş siperler, bir sahra hastanesi ve ele geçirilen top ve uçakların sergilendiği bir ganimet salonu bulunuyordu. Sergi eski tema parkın bulunduğu yere kurulmuş olup amacı eğlendirmek kadar bilgilendirmekti. O yüzden tiyatro, sinema, restoranlar ve savaş esirlerinin el işlerinin da dâhil olduğu hatıralık eşyalar satılan tezgâhlar vardı.

12 Jakub S. Beneš, "The Green Cadres and the Collapse of Austria-Hungary in 1918", *Past and Present*, 236 (2017), 207–41.

13 Şuradan erişilebilir: https://vimeo.com/132427132 (son erişim 18 Şubat 2019).

Savaş sergisi savaşı sterilize etti. Büyük sahra topları ve seyyar köprüleri "çocuk oyuncağı" gibi gösterdi. Düşmanlar silah numuneleri, teslim olma resimleri ve "Rus askerlerinin en ilginç ırk örneklerinin modelleriyle" temsil edildi. Camekânlarda atlara verilenlerin de dâhil olduğu bir askerin günlük tayınına ek olarak en son telsizler, savaş ressamlarının eserleri, röntgen cihazları vb. sergilendi. Koca bir bina sadece protezlere tahsis edildi. Sakat kalanlar marangozluk, müzik aleti ve daktilo kullanma gibi alanlarda hâlâ neler yapabileceklerini halka gösterdi. Hayatını kaybedenler için de bir bölüm asker mezarlarına ayrıldı. Yas tutan akrabalara sevdiklerinin bakımlı mezarlarda huzur içerisinde olduğu yönünde teminat verildi.[14]

Savaş sergisi 1916'da imparatorun damadı Arşidük Franz Salvator tarafından açıldı. Salvator 1890'da Franz Joseph'in en küçük kızı ve annesine tıpatıp benzeyen Marie Valerie ile evlenmişti. Franz Joseph tam da ondan bekleneceği üzere kızının evlendikten sonra unvanından mahrum kalmasında ısrar etmişti çünkü Franz Joseph kraliyete mensup değildi. Sergiye ilk gün yirmi bin kişi gelirken beş ayda bu sayı bir milyona çıktı. Savaş Sergisi o kadar başarılı oldu ki kışın kapatıldıktan sonra ertesi sene tekrar açıldı. Bir gazetecinin de gözlemlediği gibi Savaş Sergisi insanların savaşa bakarak savaşı unutmasını sağlamıştı. Ona göre ziyaretçiler tıpkı sinema izleyicileri gibi "dünyayla irtibatlarını kesiyordu."[15]

Sergi kataloğu savaşın neden olduğu mahrumiyeti de gözler önüne serdi. Üç yüz sayfalık katalog sponsorluk sayesinde ucuz tutulmuş ve şirketler devlete hizmet etmek adına imalatlarını nasıl değiştirdiklerini göstermek için birbirleriyle yarış etmişti. Diğer reklamlardaysa deri ve demir kıt olduğundan tahta tabanlı ve çivili pabuçlardan bahsediliyordu. İmparatorluk İncir-Tütün Fabrikası suni kahvesinin "kahve çekirdeklerinden yapılandan

14 "Rus askerlerinin en ilginç..." için, bakınız *Offizieller Katalog der Kriegsausstellung* (Vienna, 1916), 125.

15 Maureen Healy, "Exhibiting a War in Progress: Entertainment and Propaganda in Vienna, 1914–1918", *AHY*, 31 (2000), 57–85 (85).

daha iyi olduğunu" iddia etmekteydi.[16] Savaş sergisi 1918'de açılmadı. Onun yerini daha küçük olan İkame Ürünler Sergisi (Ersatzmittelausstellung) aldı. Didaktik bir sergi olarak Viyanalılara karton ayakkabı, ikame yumurta ve sentetik yağı nasıl kullanacağını anlattı. Kumaş kıtlığı olduğundan sanayiciler ısırgan otundan üniforma yapmaya çalışıp silahlı kuvvetlerde tek cins bluz kullanılmasıyla ne kadar tasarruf edileceğini araştırdılar.

1914'te Sırbistan'a ültimatom verilmesiyle ferdi hürriyetleri (konuşma hürriyeti, toplanma hürriyeti, mülkiyet ve mahremiyet hakkı gibi) askıya alan, fabrikalarda çalışmayı zorunlu hale getiren ve imparatorluk topraklarının büyük bölümünü askeri idareye teslim eden acil durum tedbirleri devreye girdi. 1915 ortalarına kadar Yukarı ve Aşağı Avusturya ile Bohemya haricinde tüm Cisleytanya'da sıkıyönetim uygulandı. Askeri mahkemeler kuralları ciddiye almayarak keyfi kararlar vermeye başlayınca bunun bedelini en fazla Slav azınlık ödedi. Askeri mahkemeler, pek çoğu sadece dil sürçmesi gibi basit suçlar yüzünden, üç milyon civarında insanı yargıladı. 1914'te Steiermark'taki bir grup Sloven iki sene önce Carniola'daki Ljubljana'da Kızıl Haç'a yardım ettikleri için tutuklandı. Sıkıyönetim sıklıkla, sadece beraat ya da ölüm cezasıyla sonuçlanan, hızlı yargılamaları gerektiren "acil durum kanunlarıyla" (*Standrecht*) desteklendi.[17]

Silahlı kuvvetler üretime nezaret edecek "askeri müdürler" tayin ederek ağır sanayinin denetimini de el attı. Savaş boyunca silah ve araç imalatı artmayı sürdürdü –makineli tüfek üretimi 1915'te dört binken 1917'de on beş bin oldu; lokomotif üretimi üç yüzden dört yüze yükseldi vb. Fakat üretim artışı rakiplerle mukayese edildiğinde çok düşüktü. Ayrıca ekonominin dengesini

16 *Offizieller Katalog der Kriegsausstellung*, C.

17 John Deák ve Jonathan E. Gumz, "How to Break a State: The Habsburg Monarchy's Internal War, 1914–1918", *American Historical Review*, 122 (2017), 1105–36 (1123); Martin Moll, "Österreichische Militärgerichtsbarkeit im Ersten Weltkrieg—'Schwert des Regimes'?" *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs*, 50 (2001), 301–55 (315, 323).

bozmak pahasına yürütülüyordu. Ekseriyetle Alman bankalarından alınan krediler ve altın ve yabancı para rezervleri yiyecek değil de çelik ve kömür ithalatı için kullanıldı. 1915'te devletin tahıl üretiminde tekel ilan ederek yiyecek tedarikini yönlendirmesi için bir "Genel Komiser" tayin etmesi de bir işe yaramadı. Polis raporları 1916 gibi erken bir tarihte bile halkın yiyecek dükkânları önünde gece yarısından itibaren kuyruğa girmek zorunda kaldığını göstermektedir. Raporlara göre artık hiç kimse askeri sonuçlarla ilgilenmeyip sadece her şeyin sona ermesini istiyordu.[18]

1918'e gelindiğinde eyalet yönetimleri yiyecek stoklarını sadece kendi halkları için kullanıyordu. Açlık, karne ve yiyecek kuyrukları grev ve ekmek isyanlarına yol açtı. Ocak 1918'de yedi yüz bin işçi on günlüğüne iş bırakırken on binlercesi de tahrikçileri dinlemek için toplandı. 1918 ilkbaharında Yahudi dükkânlarının yağmalanması ve yiyecek kavgalarının sokağa taşmasıyla Krakow karıştı. Askeri bürokrasi hem adaleti hem de ekonomiyi elinde bulundurduğundan kıtlıklar yüzünden artan biçimde devlet ve yönetim suçlanmaya başlandı. 1916 sonbaharında başvekil suikasta kurban gittiğinde polis kimsenin ilgilenmediğini ve çok az siyah bayrak gördüklerini bildirdi. Kasımda Franz Joseph'in ölümü insanların yas tutup daha çok bayrağın ortaya çıkmasına neden olsa da onun haricinde Viyana sokakları "her zamanki gibiydi." Tarihçi ve siyasetçi Joseph Redlich günlüğüne şunları yazdı: "Bütün şehir müthiş bir bezginlik içerisinde; ne ölen hükümdar için keder ne de yerine geçen halefiyle ilgili bir sevinç emaresi var." Halkını besleyemeyen bir devlet önce lüzumsuz sona da gayrı meşru olur.[19]

18 Wienbibliothek im Rathaus, Polizeidirektion, *Stimmungsberichte aus dem Kriegszeit*, c. 1916, no 2, 6 Temmuz, 13 Temmuz.

19 "Bütün şehir müthiş bir..." için, bakınız Z. A. B. Zeman, *The Break-Up of the Habsburg Empire 1914–1918* (Oxford, 1981), 98. İlave kaynak için bakınız Wienbibliothek im Rathaus, Polizeidirektion, *Stimmungsberichte aus dem Kriegszeit*, c. 1916, no 2, 26 Ekim, 23 Kasım; Maureen Healy, *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire: Total War and Everyday Life in World War One* (Cambridge, 2004), 305–9.

Kasım 1918'e gelindiğinde Avusturya-Macaristan silahlı kuvvetlerinde görev yapmak için silah altına alınan sekiz milyon kişiden bir milyonu ölmüştü. İki milyon kadarı yaralı olup dört milyonu hastalıklar yüzünden hastanelik olmuş ve bir buçuk milyon kadarı da esir düşmüştü. Mevcudu tükenmiş olan Habsburg silahlı kuvvetleri sadakatini olmasa da en azından disiplinini muhafaza etmeyi başardı. Kasım 1918 başında bir İtalyan ordusu dört yüz bin Habsburg askerini esir aldığında bunların seksen binden fazlasının Çek ve Slovak, altmış bin tanesinin Güney Slav (çoğunlukla Hırvat), yirmi beş bin tanesinin Transilvanyalı Romen ve hatta yedi bininin Istria ve Tirol'den gelen İtalyan olduğu görüldü. Habsburg İmparatorluğu dağılıp ulusal devletlere bölünürken ordusunun hâlâ çok milletli vasfını muhafazaya devam etmesi ilginçtir.[20]

Franz Joseph'in valesine son sözleri şöyleydi: "Yarın sabah üç buçukta." Seksen altı yaşındaki imparator hasta olmasına rağmen her zamanki saatinde kalkmaya dikkat ederdi. Franz Joseph'in varisi yeğeni Karl'dı. Yeni hükümdar amcasının belirlediği standartlara erişemedi. Muasır bir hicvin de dediği gibi "Otuz yaşında biriyle karşılaşmayı umarken karşında on yaşındaki bir çocuk gibi konuşup davranan yirmi yaşında birini bulursun." Bu hicivlere rağmen Karl kendini barışa adamış iyi biriydi. Fakat selefinin yaşından kaynaklanan otoriteye ya da mirasını devraldığı Franz Ferdinand'ın azmine sahip değildi. Savaşa karşı kayıtsızdı. 1915 ilkbaharında başkomutanlık karargâhını ziyaret ettiğinde söylendiğine göre "bu savaşı kazanmamızın imkânsızlığı aşikâr olduğuna göre neden bu kadar zahmete giriyoruz anlamıyorum," demişti.[21]

Önceki tarihlerde Habsburglar bir askeri felaketle yüz yüze geldiklerinde, toprak ve arada bir prenses kaybetmek pahasına,

20 Alan Sked, *The Decline and Fall of the Habsburg Empire 1815–1918* (London and New York, 1989), 261.

21 "Otuz yaşında biriyle..." için, bakınız Holger H. Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary 1914–1918,* 2. b. (London and New York, 2014), 241. "Bu savaşı kazanmamızın..." için, bakınız Rauchensteiner, *The First World War*, 643.

barış yaparlardı. İtilaf devletleri Romanya ile İtalya'nın desteğini kazanabilmek için onlara Habsburg İmparatorluğu'ndan toprak sözü verdi –sırasıyla Transilvanya ile Tirol ve Dalmaçya'yı alacaklardı. Habsburg İmparatorluğu bu kayıplara katlanabilirdi. Rusya ile barışın bedeli olacak Galiçya'nın bir kısmının feda edilmesini bile atlatabilirdi. Fakat 1916'ya gelindiğinde Habsburg İmparatorluğu'nun kaderi Almanya'nınkiyle bir olup askerlerinin çoğu Alman generallerinin komutasına devredildi.

1917'den itibaren İmparator Karl itilaf devletlerinin barışa ne kadar sıcak baktığını anlamaya çalışarak (sanki verme yetkisi ondaymış gibi) İstanbul'u Ruslara Alsas-Lorraine'i de Fransa'ya söz verdi. Fakat bunlardan hiçbir şey çıkmadığı gibi bir de bu gizli görüşmeler basına sızdı. II. Wilhelm'i temin etmek isteyen Habsburg hariciye nazırı Nisan 1918'de halka açık olarak Karl'ın ayrı bir barış yapmak gibi bir isteği olmadığını ilana mecbur kaldı. Ertesi ay Karl, Belçika, Spa'da bulunan Alman başkomutanlığında II. Wilhelm'i ziyaret etti. Alman ve Avusturya-Macaristan ordularının Alman komutası altında işbirliğine devam etmesini onayladığı gibi, Avusturya-Macaristan'ı Almanya'nın önderliğindeki gümrük birliğine dâhil etme pahasına, Habsburg İmparatorluğu'nun Almanya'nın yayılmacı askeri hedefleri ve iktisadi siyasetine tabi olacağını söyledi. "Boş çekin" karşılığını ödeme vakti gelmişti.

Nisan 1917'de Birleşik Devletler savaşa girdi. Başlangıçta Başkan Woodrow Wilson'ın Habsburg İmparatorluğu'nu parçalamak gibi bir niyeti yoktu. Ocak 1918'de belirlenen "On Dört Maddesi" sadece imparatorluk halklarına "özerk gelişme için en serbest fırsatların tanınmasından" bahsediyordu. İngiliz başvekili Lloyd George imparatorluğu parçalamanın "savaş hedeflerinden biri olmadığını" ilan etti. Fakat Habsburg İmparatorluğu'nu Almanya'dan ayırmanın mümkün olmadığını gören İtilaf devletlerinin tavrı sertleşti. Amerikan dışişleri bakanı "imparatorluğun Avrupa haritasından silinmesini," isterken Haziran 1918'de Wilson "Slav ırkının tüm kollarının Alman ve Avusturya hâkimiyetinden kurtarılmasının şart olduğunu" ilan etti. İtilaf

propagandası artık açıkça imparatorluğun dağılıp yerine ulus devletler kurulmasını destekliyordu.[22]

Mayıs 1917'de Karl, Viyana'daki meclisi tekrar topladı ve iki ay sonra da genel af ilan ederek iki binden fazla siyasi mahkûmu serbest bıraktı. Bunların büyük bölümü imparatorluğun kapsamlı biçimde yeniden yapılanması ya da tümüyle ortadan kaldırılmasını desteklemiş kişilerdi. Geçmişte marjinal olarak kabul edilen fikirler artık meclis salonunda serpiliyordu. Bunlardan ilki tüm Güney Slavlarını, Sloven, Hırvat ve Sırpları bir araya toplayacak ve Adriyatik kıyısında İtalyan iddialarına karşı koyabilecek güçteki tek bir devlette bir araya getirme fikriydi. Sürgündeki Güney Slav Komitesinin öncülüğünü yaptığı birleşik Yugoslav devleti ülküsü 1918 yazında İtilaf devletleri tarafından da benimsendi. İkincisi ise Çekoslovakya'nın müstakbel devlet başkanının hayali olan Çek ve Slovakları tek bir devlette bir araya getirmekti. Londra'da sürgünde olan Masaryk, İngiliz siyasetçileri tasarısının gerçek dışı olmadığına ikna etti.

Son çabuk geldi. Eylül 1918'de Fransızların önderliğindeki Doğu Müttefik Ordusu güney Balkanlardaki Makedon cephesini ezip geçerek Bulgaristan'ı barış istemeye mecbur etti. İtilaf kuvvetleri artık güneyden Avusturya-Macaristan'a saldırabilirdi ve Almanların yardım edecek asker gücü ya da kaynağı kalmamıştı. Batı cephesindeki en son Alman yaz taarruzu başarısız olmuş ve iki milyon Amerikan askeri itilaf kuvvetlerinin karşı taarruzunu desteklemek için Fransa'ya gelmişti. Ekimde Almanlar her cephede çekilmeye başladı.

Ekim başında Alman hükümeti itilaf devletleriyle mütareke görüşmelerine başladı. Kendi kendini yönetme hakkına dair artan talebi karşılama gayesiyle İmparator Karl imparatorluğun sınırlarını milli çizgilerle yeniden belirleme gayesiyle bir manifesto yayınladı. Fakat yeni kurulmuş olan "milli heyetlerin" temsilcileri manifestoda zikredilen hükümetlere denk olarak görülmeleri

22 "Slav ırkının tüm kollarının..." için, bakınız Bridge, *The Habsburg Monarchy Among the Great Powers*, 368.

hususunda ısrar ederek Prag, Zagreb ve Transilvanya'da yönetimi ele geçirdi. Ay sonunda Macaristan'da yaşanan bir ihtilalle solcu lider "Kızıl Kont" Michael Karolyi başa geldi.

Habsburg İmparatorluğu'ndan geriye fazla bir şey kalmamıştı. Avusturya topraklarında dahi müstakil Alman-Avusturya devleti ilan edildi. 11 Kasım'da imparator Karl resmen kamu işleriyle alakasının kesildiğini ilan etti (henüz tahttan feragat etmemişti). Akabinde Avusturyalı sosyalist lider Karl Renner, Schönbrunn Sarayı'ndaki İmparator Karl'ı ziyaret ederek "Bay Habsburg, taksi bekliyor," diyerek ondan acele etmesini istedi. Ertesi gün imparatorluk meclisinden geriye kalanlar cumhuriyet ilan etti. Karl 1921'de iki kez Macaristan'daki idareyi meşru hükümdar olduğu iddiasıyla ele geçirmeye kalksa da başarısız oldu. Ertesi sene Madeira'da öldü ve oraya defnedildi. Kalbi ise çıkarılıp Muri Manastırı'na getirildi –Radbot ile Ita'dan dokuz yüz sene sonra nihayet bir Habsburg öldükten sonra hanedanın İsviçre Aargau'daki baba evine dönmüş oldu.

Habsburg İmparatorluğu kaderini Almanya'nınkine bağladığı için yıkıldı. Kendisini savaştan çıkaramayınca Almanya'nın askeri yenilgisini üstlenmek zorunda kaldı. Fakat Almanya savaşı atlattı. Bulgaristan'la, Osmanlı İmparatorluğu topraklarının büyük bölümünü kaybetmesine rağmen, Türkiye de savaştan sağ çıkmayı becerdi. Habsburg İmparatorluğu tümüyle dağılıp toprakları altı ülke arasında paylaşıldı. Hanedan tutkalı zayıflamış ve 1918'e gelindiğinde parçaları bir arada tutamaz hale gelmişti. Milletler etrafında kimlikler ve sadakatler oluşmuş ve insanlar hanedana değil de artan biçimde onlara sadakat besleyip onlardan bir şeyler ümit etmeye başlamıştı. Hanedanın itibarı azalırken Habsburg İmparatorluğu'nu bir tür siyasi birlik ya da müşterek teşebbüs olarak bir arada tutabilecek müşterek bağ şuuru ortadan kayboldu. Habsburg İmparatorluğu'nun 1918'deki çöküşü bu nedenle nihai ve mutlaktır. Çoğu Avrupa ülkesinin tarihinde 1918 bir devrin kapanışına karşılık gelir (Rusya için 1917). Habsburg İmparatorluğu içinse her şeyin sonu demekti.

Sonuç

İnsanlar hayran oldukları ünlülerle tanıştıktan sonra genelde onların beklediklerinden daha ufak olduğunu söyleyerek hayalle gerçek arasındaki farkı dile getirirler. Aynısını "mahvolmalarını" (Shakespeare'in *II. Richard*'da kullandığı terim) müteakip krallar için de söylemek mümkündür. Zirveden düştükten sonra azalıp sıradanlaşırlar. Hayatları yeknesak hale gelip diğer insanlarınkiyle arasında bir fark kalmaz. Bir süre karizmalarından arta kalanla ve şansları yaver giderse saraylarının zenginliğiyle idare edebilirler. Fakat unvanlarından mahrum kaldıklarında eski hükümdarlar sıkıcı "önemsiz kişilere" dönüşür çünkü Latince aktör maskesi manasına gelen *persona*ları onlardan alınmıştır. Shakespeare'in oyununda tahttan indirilen II. Richard şöyle sızlanır: "Bir ismim yok... Ve artık kendime ne isim vereceğimi bilmiyorum" (*II. Richard*, Perde 4, Sahne 1).

Habsburgların akıbeti de farklı olmadı. Binden fazla kişi bu ismi kullanırken (kimisi açıkça sahtekârdı) arşidük unvanına sahip olanların sayısı da yüzden az değildi. Aristokratlar arasında unvanların hâlâ bir ehemmiyeti olduğundan pek çok arşidük "sosyete evliliği" yapmaya muvaffak oldu. Tercih edilen meslekler arasında bankacılık, ziraat ve galericilik yer alıyordu. Diğer Habsburglar ise bezdirici "meşhur kızlar," sohbet programı sunucusu ve şaibeli iş adamları oldu. Birkaçı, genelde nahoş devletler adına, "aylak sefirlik" yaptı. Onun haricinde hanedanın hayatta

kalan mensupları ortadan kalkan bir cihan imparatorluğundan geriye kalan hatıralardan başka bir şey değildi.

1918'den sonra Habsburglar tek bir şöhret üretebildi. Otto (1912-2011) son imparator Karl'ın en büyük oğlu olup, sürekli söylenegeldiği üzere, Habsburgların hiç sahip olamadığı muhtemelen en iyi imparatordu. Gerçi Otto'yu bu derece farklı kılan Habsburg olması değil de tüm hayatını Avrupa barışı, Katolik Kilisesi ve Avrupa Parlamentosu mensubu olarak ele aldığı pek çok diğer meseleye adamış olmasıdır. Otto azimli ve cesurdu. 1940'ta Fransa'da birkaç bin Yahudi'yi kurtarmak için şahsen müdahale etmiş Bosna savaşından sonra 1997'de, Sırp gangsterlerin ölüm tehditlerine rağmen, Saraybosna'yı ziyaret etmişti. 1930'larda Hitler'le hiç ilgilenmemiş ve Mussolini ile de mesafesini korumuştu. Yine de mütevazı biri olmayıp kendisine Dr. Von Habsburg ya da sadece Herr Habsburg denmesinden memnun olduğunu söylemişti. Temmuz 2011'de Viyana'daki Kapuzin Yeraltı Mezarlığı'na defnedildiğinde "Avusturyalı Otto, Avusturya-Macaristan'ın eski Veliaht Prensi, Macaristan, Bohemya, Dalmaçya, Hırvatistan, Slovenya, Galiçya, Lodomeria ve İllirya Prensi, Toskana ve Krakow Dükü vb." unvanlara sahipti (kalbi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun her iki yarısına da olan bağlılığı yüzünden Macaristan'daki Pannonhalma Benedict Manastırı'na gömüldü).

Otto von Habsburg yedi dili akıcıya yakın derecede konuşabilirdi. İtalyan siyasetçiler Avrupa Parlamentosu'nda dertlerini anlatmada faydası olacağını düşünüp kekeleyerek Latince bir şeyler söylediğinde Otto aynı lisanda ve kusursuz olarak cevap verdi. Kendini "Avrupalı" ve birleşik bir Avrupa'yı kıta barışının teminatı olarak görmesi şaşırtıcı değildir. 1989'dan sonra eski Sovyetler Birliği uydularının Avrupa Birliği üyesi olmasına gayret etti. Fakat Habsburg İmparatorluğu tecrübesi sayesinde Avrupa ülküsünün başarılı olabilmesi için kültür birliğine sahip olması ve halkları arasında müşterek bir kimlik yaratmasının şart

olduğuna inanıyordu. Hıristiyanlığı kültürel bir çimento olarak gördüğünden Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılmasına itiraz etti fakat sekülerizmin Hıristiyanlığın birleştirme gücünü fazlasıyla azalttığının da farkındaydı.[1]

Otto farklı milli topluluklardan nasıl tek bir siyasi yapı oluşturulabileceğini hiçbir zaman ikna edici biçimde açıklayamadı. Yirminci yüzyıldaki çok milletli devletlerin akıbetleri hiç de hayırlı olmamıştı. Çekoslovakya, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'da yeterli müşterek kimlik hissi ve kalıcı bir siyasi proje yaratma arzusu yoktu. Yirmi birinci yüzyılda İspanya, Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği benzer sorunlarla karşı karşıya gelerek bir zamanlar Habsburg İmparatorluğu'nun yaşadığı endişeleri yaşamaya devam etmektedir. Fakat Veliaht Rudolf'un 1889'daki ölümünden hemen önce ifade ettiği üzere "Avusturya tek bir idare altında birleşmiş farklı milletler ve ırklardan mürekkep bir yapıdır... Ve bu mefkûre dünya medeniyeti açısından da büyük ehemmiyet taşımaktadır. Çünkü bu ülkünün günümüzdeki tatbiki, diplomatik bir lisanla ifade etmek gerekirse, pek de ahenkli değildir ki bu durum ülkünün hatalı olduğu manasına gelmez."[2]

Habsburg İmparatorluğu 1918'de çökse de Habsburg ülküsü sadece toprak ve siyasetten ibaret değildi. Habsburg ülküsü karmaşıktır. Merkezinde Roma ve Roma İmparatorluğu mirası yatan bu ülkü Şarlman ve varisleri kendilerini ilk Habsburg hükümdarları olarak gören Staufen sülalesinden imparatorlarla da yenilenmiştir. Kutsal Roma İmparatorluğu bu ülkünün bir cephesinin vücut bulmuş hali olduğundan Habsburgların hedefi daima imparator makamını işgal etmek olmuştur. Babenbergler döneminde kendi efsanevi istisnacılığını geliştiren Avusturya için de durum farklı değildi. Yedi asırdan uzun bir müddet içerisinde gaye ve öncelikler değişti –Katolik inancına hizmet ve Türklere ve sapkınlara karşı

1 Richard Mullen, "Otto von Habsburg," *Contemporary Review*, 293 (Eylül 2011), 274–86.

2 Berta Zuckerkandl, *My Life and History*, çev. John Sommerfield (London, 1938), 133.

yürütülen mücadeleye öncülük etmek aralarında en istikrarlı olanlarıdır. Habsburglar aynı zamanda uluslararası Baroğun müthiş ifade tarzını destekledi, halkına refah ve aydınlanmayı taşıdı, devleti güçlendirdi, Avrupa'yı devrimden kurtarıp mimariyi evrensel bir lehçe haline getirdi ve sınırlarının dâhilinde ve haricinde medeniyeti yaymaya gayret etti. Habsburglar asırlar içerisinde simya laboratuvarları, botanik maceralar ve müze koleksiyonlarıyla bir bilgi imparatorluğu inşa etmeye de gayret etti. Hatıraları sadece mimaride ve sanat ve doğa tarihi koleksiyonlarında değil güç, kader ve bilgiyi birleştirip uhrevi ve dünyevi boyutları insanlığın maddi ve manevi tecrübesinin her alanına dokunacak biçimde bir araya getiren evrensel bir teşebbüste harmanladılar.

Habsburg ülküsünün evrenselliği benimsemesi Habsburgların kimliklerini tek bir milli zümreyle açıklamalarının mümkün olmayacağının göstergesidir. Romanov hanedanına mensup çarlar Rus kimliğini benimseyip Osmanlı sultanları on dokuzuncu asrın son çeyreğinde artan biçimde Türkleşirken Orta Avrupa Habsburgları milletler üstü olmayı sürdürdü. Onlar tek bir birleşik milli topluluğun yöneticileri gibi değil de her toprak ve halkın ayrı ayrı idareciymiş gibi davranırdı. Gerçi aksini yapmaya kalkışsalar hiç şansları olmazdı çünkü Orta Avrupa topraklarında üzerine kimlik inşa edilebilecek çoğunluğu tesis etmiş tek bir millet yoktu. Irk ise farklı bir mevzuydu. Kanın saflığı İspanyol Habsburgların Yeni Dünya'ya da ihraç ettiği kozmik düzenin parçası olup Orta Avrupa'da on dokuzuncu asırda benimsenen medeniyet mevhumu kısmen de olsa da ırk hiyerarşisiyle bağlantılıydı. Fakat ırk hiçbir zaman Habsburg siyasetinin ilkelerinden biri olmadığı gibi tutarlı bir ideolojiye de dönüşmedi. Sadece pek çok yaklaşımdan biri olarak kaldı.

Eski tebaası arasında imparatorluğun yıkılışına pek de üzülen olmadı. Macar "Meşruiyetçi" parti 1930'larda Habsburgları ihya etmeyi denese de Macar meclisinde sadece tek sandalye kazanabildi. İki savaş arası dönemde, iktisadi çöküş yüzünden iki de bir

iç savaşın patlak verdiği, Avusturya'da "Habsburg nostaljisi" ve "temennisinin" (*Wehmut*) arada bir su yüzeyine çıktığı zamanlar oldu. Fakat bu tarihin yanlış hatırlanmasından başka bir şey değildi. Beceriksiz devlet memurları, donuk bir hiyerarşi ve Biedermier klişelerinden ibaret yüceltilmiş ve zamandan beri bir geçmişe şarkılar ve pasta eşliğinde bakmayı ihtiva ediyordu. Eski Habsburg İmparatorluğu'na bağlı diğer bölgelerde ideolojik tarihçi ve yazarlar Habsburg hükümdarlarını, halkın nihayet kaçmayı başarabildiği, millet zindanlarının zalim gardiyanları olarak gösterdiler.

Yıkılan imparatorluğun ardından kurulan devletlerdeki "kurtarılan" milletler kendi üstünlüklerini ilan etmiş ve bu devletlerden hiçbiri tek milletli olmadığından da bunu milli azınlıkları ezerek yapmışlardı. Bedel ödenmesi yakındı. Habsburg İmparatorluğu'nun koruması olmadan kendi içinde bölünmüş olan bu devletler çok geçmeden yakınlarında yeniden doğan imparatorlukların –Nazi Almanyası ve Sovyet Rusya– avucuna düştüler. Sınırları tekrar çizildi ve sınırın yanlış tarafında kalan insanlar sığır kamyonlarıyla taşındılar. Fakat kurbanlar aynı zamanda da işbirlikçiydi. Yerel polis ve milislerin yardımı olmasa Orta Avrupa'daki Yahudilerin toptan imha edilmesi mümkün olmazdı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki komünist idare de bir muhbir ağına bağlıydı. Eski Habsburg İmparatorluğu sınırları dâhilindeki ülkelerden sadece Avusturya demokratik vasfını muhafaza etmeyi başarıp Sovyet denetiminden uzak durarak iki rakip blok arasında tarafsız kalmayı başarmıştır. Diğer bölgelerdeyse Komünist idare 1989'da bir dizi halk ihtilaliyle devrilene kadar varlığını sürdürmeyi başardı.

1990'da bir süreliğine Otto von Habsburg'un yeni demokratik Macaristan'ın devlet başkanı olması gündeme geldi. Tecrübeli tarihçi ve akıl hocası Domokos Kosary ülkesinin sahip olduğu seçenekleri değerlendirip "Ondan iyisini mi bulacağız?" dedi.[3] On sene içerisinde Macar kamu hayatı siyasi domuz yatağına

3 Şahsi sohbet, Mart 1990.

dönüştü. Yeni türeyen milyonerler devlet teşebbüslerini ve dış yardımları talan ederek aile ve dostlarını çalıntı paralarla zengin edip kimi zamanda suç örgütleriyle işbirliği yaptılar. Benzeri bir siyasi çürümeye Macaristan'ın eski Habsburg İmparatorluğu'ndaki komşularında da şahit olundu. Bazı batılı gözlemciler kimi Orta Avrupa devletlerinde serbest teşebbüsün iktidarı ele geçirdiğini söyleyecek kadar ileri gitti. Son yıllarda bölgenin bazı kesimlerinde medya sansürü, mahkemelere müdahale ve devlet destekli Yahudi düşmanlığı ve siyasi şiddet tekrar baş göstermeye başladı.

Dokuz asırdan uzun bir müddet Habsburglar aylaklar, ileri görüşlüler, sihre ve masonluğa bulaşanlar, dini fanatikler, halkın refahına kendini adamış hükümdarlar, sanat ve bilimin hamileri ve büyük saray ve kilise banileri yetiştirdiler. Kimi Habsburglar kendini barışa adarken kimileri de manasız savaşlar peşinde koşturup durdu. Her şeye rağmen, Orta Avrupa siyasetinin tadının kaçmaya devam ettiğini günümüzde, acaba Macar tarihçi haklı mıydı diye düşünmekten kendimizi alamıyoruz –bir Habsburg'dan iyisini mi bulacağız?

Teşekkürler

Öncelikle bu kitabı yazmamı tavsiye eden Peter, Fraser and Dunlop'taki Adam Gaunlett'e teşekkür ederim. Oxford University Press'in Very Short Introductions serisi için hazırladığım Habsburg İmparatorluğu üzerine yazdığım daha kısa bir çalışmayı henüz tamamladım ve bu derece kısa olması içime sinmedi. Daha fazlasını anlatmak istedim ve Adam da bunu mümkün hale getirdi. Londra ve New York editörlerim Simon Winder ve Brian Distelberg'e de teşekkür ederim. Onların ayrıntılı eleştirileri ve bir şeyleri anlatmaya çalışırken zorlandığımda bana yol göstermeleri sayesinde bu kitap çok daha tutarlı ve bölümleri de daha akıcı hale geldi. Roger Labrie her sayfayı satır satır incelerken Beth Wright da metnin gramer hatalarını düzeltti. Eğer anlatımla içerik arasında daimi bir denge mevcut değilse bu hata editörlere değil de bana aittir.

University College London'a bağlı School of Slavonic and East European Studies'deki meslektaşlarıma, sadece tüm metni okuyan Rebecca Haynes değil Simon Dixon, Egbert Klautke, Tom Lorman ve Trevor Thomas'a da çok şey borçluyum. Onlarca yıldır fikirleri ve araştırmalarından beslendiğim doktora öğrencilerine de minnettarım –Jamie Bulloch, Alex Kazamias, Tom Lorman, Robert Gray, Eleanor Janega, Christopher Nicholson ve Philip Barker. Ayrıca erken dönem sinema hakkındaki bilgisini benimle paylaşan Phil Cavendish'e, İmparator Matthias

hakkındaki tavsiyesi nedeniyle Anastazja Grudnicka'ya ve Mecklenburg'daki veraset kanunları hakkında beni bilgilendiren Münster Üniversitesi'ndeki Barbara Stollberg-Rilinger'e teşekkür ederim. Banat hakkındaki bilgimi büyük ölçüde Irına Marin ve Adrian ve Livia Magina ile Transilvanya ve Transilvanya masonluğuna dair bilgimi de Ion-Aurel Pop, Alexandru Simon ve Tudor Salagean'a borçluyum.

Geçen iki sene içerisinde Budapeşte Pazmany Üniversitesi'ndeki Macar anayasası tarihi üzerine Tom Lorman ve Ferenc Hörcher'in yürüttüğü çalışmaya dâhil olmaktan fazlasıyla istifade ettim. 2018 yılında Avusturya-Macaristan ve Birinci Dünya Savaşı hakkındaki bir derse beni davet ettikleri için Richard Butterwick-Pawlikowski ve Natolin'deki College of Europe'a da minnettarım. Bu sayede Habsburg İmparatorluğu'nun dağılışına dair fikirlerimi toparlama imkânı bulabildim. Victory University Wellington'dan Alexander Maxwell'in UCL'de yaptığı konuşmaları da zihin açıcı buldum.

Freak Brothers'ın karikatürlerinden birinde bir karakter oturup kendisi kül olup tükenene kadar sigarasını içer ve bu olduktan sonra da kardeşi onun külünü sigara gibi sarıp içmeye devam eder. Ann'in aşkı yıllar içerisinde benim de benzer bir akıbetle karşılaşmama mani oldu. Anne babam her ne yazarsam yazayım ilgilenmeyi hiç ihmal etmediğinden destekleri ve teşvikleri için onlara da müteşekkirim. 1985'te ilk yayınladığım kitabımı onlara ithaf etmiştim. Bunu da onlara ithaf ediyorum.

Temmuz 2019
Ramsgate, Kent

Okuma Önerileri

Dijital kaynaklar arasında The World of the Habsburgs (www.habsburger.net/en) ve AEIOU Encyclopedia of Austria (www.aeiou.at) yer almaktadır.

GENEL ESERLER

Jean Berenger, *A History of the Habsburg Empire*, 2 c. (Harlow and London, 1994–1997).

Benjamin W. Curtis, *The Habsburgs: The History of a Dynasty* (London, 2013).

Paula Sutter Fichtner, *The Habsburgs: Dynasty, Culture and Politics* (London, 2014).

Martyn Rady, *The Habsburg Empire: A Very Short Introduction* (Oxford, 2017).

Adam Wandruszka, *The House of Austria: Six Hundred Years of a European Dynasty* (London, 1964).

Geoffrey Wheatcroft, *The Habsburgs: Embodying Empire* (London, 1996).

Simon Winder, *Danubia: A Personal History of Habsburg Europe* (London, 2013).

DAHA KISA DÖNEMLERLE İLGİLİ ESERLER

Steven Beller, *The Habsburg Monarchy 1815–1918* (Cambridge, 2018).

F. R. Bridge, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers, 1815–1918* (New York, Oxford, and Munich, 1990).

John Deák, *Forging a Multinational State: State Making in Imperial Austria from the Enlightenment to the First World War* (Stanford, CA, 2015).

R. J. W. Evans, *Austria, Hungary, and the Habsburgs: Central Europe c. 1683–1867* (Oxford, 2006).

R. J. W. Evans, *The Making of the Habsburg Monarchy, 1550–1700: An Interpretation* (Oxford, 1979).

Pieter M. Judson, *The Habsburgs: A New History* (Cambridge, MA, and London, 2016).

Robert Kann, *A History of the Habsburg Empire, 1526–1918* (Berkeley, CA, 1974).

C. A. Macartney, *The Habsburg Empire 1790–1918*, 2. b. (London, 1971).

Robin Okey, *The Habsburg Monarchy c. 1765–1918: From Enlightenment to Eclipse* (Basingstoke and London, 2001).

Alan Sked, *The Decline and Fall of the Habsburg Empire, 1815–1918* (London, 1989).

A. J. P. Taylor, *The Habsburg Monarchy, 1809–1918* (London, 1948, ve sonraki birçok baskısı)

GİRİŞ: BİR İMPARATORUN KÜTÜPHANESİ

Anna Coreth, *Pietas Austriaca* (West Lafayette, IN, 2004).

Robert Folz, *The Concept of Empire in Western Europe from the Fifth to the Fourteenth Century* (London, 1969).

Anke Holdenried, *The Sibyl and Her Scribes: Manuscripts and Interpretation of the Latin Sibylla Tiburtina c. 1050–1500* (Aldershot and Burlington, VT, 2006).

Johanna Rachinger, *The Austrian National Library*, 2. b. (Munich, London, and New York, 2015).

Marie Tanner, *The Last Descendant of Aeneas: The Hapsburgs and the Mythic Image of the Emperor* (New Haven, CT, 1992).

1. HABSBURG ŞATOSU VE "FORTINBRAS ETKİSİ"

Benjamin Arnold, *Princes and Territories in Medieval Germany* (Cambridge, 1991).

Clive H. Church ve Randolph C. Head, *A Concise History of Switzerland* (Cambridge, 2013).

William Coxe, *History of the House of Austria*, c. 1 (London, 1864).

Peter Felder, *Muri Abbey* (Berne, 2002).

Jane Louisa Willyams, *Tower of the Hawk: Some Passages in the History of the House of Hapsburg* (London, 1871).

2. KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU VE ALTIN KRAL

Benjamin Arnold, *Medieval Germany, 500–1300: A Political Interpretation* (Basingstoke, 1997).

Noel Denholm-Young, *Richard of Cornwall* (Oxford, 1947).

England and Europe in the Reign of Henry III (1216–1272), ed. Björn K. U. Weiler ve Ifor W. Rowlands (Aldershot, 2002).

Joachim Whaley, *The Holy Roman Empire: A Very Short Introduction* (Oxford, 2018), 44–66.

3. YERİNDEN OLMAK VE GEÇMİŞİ İNŞA ETMEK

Reinhard H. Gruber, *St. Stephan's Cathedral in Vienna* (Vienna, 1998).

Gerhart B. Ladner, "The Middle Ages in Austrian Tradition: Problems of an Imperial and Paternalistic Ideology", *Viator*, 3 (1972), 433–62.

Len Scales, *The Shaping of German Identity: Authority and Crisis, 1245–1414* (Cambridge, 2012).

Andrew Wheatcroft, *The Habsburgs: Embodying Empire* (London, 1995), 39–68.

4. III. FREDERICK: SATÜRN İLE MARS

F. R. H. Du Boulay, *Germany in the Later Middle Ages* (London, 1983).

Frances Courtney Kneupper, *The Empire at the End of Time: Identity and Reform in Late Medieval German Prophecy* (Oxford, 2016).

Peter Moraw, "The Court of the German King and of the Emperor at the End of the Middle Ages, 1440–1519", *Princes, Patronage and the Nobility: The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450–1650*, ed. Ronald G. Asch ve Adolf M. Birks (Oxford, 1991), 103–37.

Gerald Strauss, *Manifestations of Discontent in Germany on the Eve of the Reformation* (Bloomington, IN, and London, 1971).

Richard Vaughan, *Charles the Bold: The Last Valois Duke of Burgundy* (London, 1973).

5. MAXIMILIAN İLE RENKLE İŞARETLENMİŞ KRALLAR

Giulia Bartrum, *Dürer* (London, 2007).

Gerhard Benecke, *Maximilian I (1459–1519): An Analytical Biography* (London, 1982).

Darin Hayton, *The Crown and the Cosmos: Astrology and the Politics of Maximilian I* (Pittsburgh, 2015).

Harald Kleinschmidt, *Ruling the Waves: Emperor Maximilian I, the search for islands and the transformation of the European world picture c. 1500* (Utrecht, 2008).

Larry Silver, *Marketing Maximilian: The Visual Ideology of a Holy Roman Emperor* (Princeton, NJ, 2008).

6. ŞARLKEN (V. CHARLES): DÜNYANIN HÂKİMİ

Rebecca Ard Boone, *Mercurino di Gattinara and the Creation of the Spanish Empire* (London, 2014).

Karl Brandi, *The Emperor Charles V* (London, 1939).

John M. Headley, *The Emperor and His Chancellor: A Study of the Imperial Chancellery Under Gattinara* (Cambridge, 1983).

William Maltby, *The Reign of Charles V* (Basingstoke and New York, 2002).

Martyn Rady, *The Emperor Charles V* (London and New York, 1988).

Hugh Thomas, *The Golden Age: The Spanish Empire of Charles V* (London, 2010).

7. PROTESTAN MUKAVEMETİ VE MACARİSTAN İLE BOHEMYA

Kenneth J. Dillon, *King and Estates in the Bohemian Lands 1526–1564* (Brussels, 1976).

Paula S. Fichtner, *Ferdinand I of Austria: The Politics of Dynasticism in the Age of the Reformation* (Boulder, CO, and New York, 1982).

Howard Louthan, *The Quest for Compromise: Peacemakers in Counter-Reformation Vienna* (Cambridge, 1997).

Karin J. MacHardy, *War, Religion and Court Patronage in Habsburg Austria: The Social and Cultural Dimensions of Political Interaction, 1521–1622* (Basingstoke and New York, 2003).

Orsolya Réthelyi, *Mary of Hungary: The Queen and Her Court, 1521–1531* (Budapest, 2005).

8. II. PHILIP: YENİ DÜNYA, DİNİ HUZURSUZLUK VE HANEDAN İÇİ ENSEST

Henry Kamen, *The Escorial: Art and Power in the Renaissance* (New Haven and London, 2010).

Henry Kamen, *Philip of Spain* (New Haven and New York, 1997).

Geoffrey Parker, *The Dutch Revolt* (Harmondsworth, 1985).
Geoffrey Parker, *Imprudent King: A New Life of Philip II* (New Haven and London, 2014).
Hugh Thomas, *World Without End: The Global Empire of Philip II* (London, 2014).

9. DON JOHN VE İNEBAHTI'DAKİ KADIRGALAR

Jack Beeching, *The Galleys at Lepanto* (New York, 1983).
Gigi Beutler, *The Imperial Vaults of the PP Capuchins in Vienna* (Capuchin Crypt) (Vienna, 2003).
Niccolò Capponi, *Victory of the West: The Story of the Battle of Lepanto* (London, 2006).
Estella Weiss-Krejci, "Restless Corpses: 'Secondary Burial' in the Babenberg and Habsburg dynasties", *Antiquity*, 75 (2001), 769–80.
Margaret Yeo, *Don John of Austria* (London, 1934).

10. II. RUDOLF İLE PRAG'IN SİMYACISI

R. J. W. Evans, *Rudolf II and His World: A Study in Intellectual History, 1576–1612* (Oxford, 1973).
Paula Sutter Fichtner, *Emperor Maximilian II* (New Haven, CT, and London, 2001).
Peter French, *John Dee* (London, 1987).
Peter Marshall, *The Theatre of the World: Alchemy, Astrology and Magic in Renaissance Prague* (London, 2006).
Sally Metzler, *Bartholomeus Spranger: Splendor and Eroticism in Imperial Prague* (New York, 2014).

11. SAPKINLARIN ZAFERİ

A Companion to the Reformation in Central Europe, ed. Howard Louthan ve Graeme Murdock (Boston, 2015).
Ferdinand II: 450 Years Sovereign Ruler of Tyrol, ed. Sabine Haag ve Veronika Sandbichler (Vienna, 2017).
Valentine Penrose, *The Bloody Countess: Atrocities of Erzsebet Bathory* (London, 1970).
Regina Pörtner, *The Counter-Reformation in Central Europe: Styria 1580–1630* (Oxford, 2001).

Martyn Rady, "Bocskai, Rebellion and Resistance in Early Modern Hungary", *Resistance, Rebellion and Revolution in Hungary and Central Europe*, ed. László Péter ve Rady (London, 2008), 57-66.

12. II. FERDINAND, MUKADDES EV VE BOHEMYA

Robert Bireley, *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578–1637* (Cambridge, 2014).

Bohdan Chudoba, *Spain and the Empire 1519–1643* (Chicago, 1952).

Geoff Mortimer, *The Origins of the Thirty Years War and the Revolt in Bohemia, 1618* (Basingstoke and New York, 2015).

Jaroslav Pánek vb., *A History of the Czech Lands* (Prague, 2009).

Brennan C. Pursell, *The Winter King: Frederick V of the Palatinate and the Coming of the Thirty Years' War* (Aldershot and Burlington, VT, 2003).

13. OTUZ YIL "DÜNYA SAVAŞI"

The Ashgate Research Companion to the Thirty Years' War, ed. Olaf Asbach ve Peter Schröder (London and New York, 2014).

Robert Bireley, *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578–1637* (Cambridge, 2014).

Geoff Mortimer, *Wallenstein: The Enigma of the Thirty Years War* (Basingstoke and New York, 2010).

Geoffrey Parker, *Thirty Years' War* (London and New York, 1984).

Peter H. Wilson, *The Thirty Years War: Europe's Tragedy* (Cambridge, MA, 2011).

14. ANORMAL İMPARATORLUK VE VİYANA SAVAŞI

Maria Goloubeva, *The Glorification of Emperor Leopold I in Image, Spectacle and Text* (Mainz, 2000).

Irina Marin, *Contested Frontiers in the Balkans: Habsburg and Ottoman Rivalries in Eastern Europe* (London and New York, 2013).

John P. Spielman, *Leopold I of Austria* (London, 1977).

Barbara Stollberg-Rilinger, *The Emperor's Old Clothes: Constitutional History and the Symbolic Language of the Holy Roman Empire* (New York and Oxford, 2008).

John Stoye, *The Siege of Vienna* (London, 1964).

Andrew Wheatcroft, *The Enemy at the Gate: Habsburgs, Ottomans and the Battle for Europe* (London, 2009).

15. İSPANYA'NIN GÖRÜNMEZ HÜKÜMDARLARI VE BÜYÜLENEN KRALIN ÖLÜMÜ

Alejandro Cañeque, *The King's Living Image: The Culture and Politics of Viceregal Power in Colonial Mexico* (New York and London, 2004).

J. H. Elliott, *The Count-Duke of Olivares: The Statesman in an Age of Decline* (New Haven and London, 1986).

Festival Culture in the World of the Spanish Habsburgs, ed. Fernando Checa Cremades ve Laura Fernández-González (London and New York, 2016).

Alan Knight, *Mexico: The Colonial Era* (Cambridge, 2002).

Alejandra B. Osorio, *Inventing Lima: Baroque Modernity in Peru's South Sea Metropolis* (Basingstoke and New York, 2008).

16. BAROK SAHNESİ

Michael Kitson, *The Age of Baroque* (London, 1966).

Paul Koudounaris, *The Empire of Death: A Cultural History of Ossuaries and Charnel Houses* (London, 2011).

Evonne Levy, *Propaganda and the Jesuit Baroque* (Berkeley, Los Angeles, and London, 2004).

Derek McKay, *Prince Eugene of Savoy* (London, 1977).

J. W. Stoye, "Emperor Charles VI: The Early Years of the Reign", *Transactions of the Royal Historical Society*, 12 (1962), 63–84.

17. MARIA THERESA, OTOMATA VE BÜROKRATLAR

Edward Crankshaw, *Maria Theresa* (London, 1969).

P. G. M. Dickson, *Finance and Government Under Maria Theresia*, 2 c. (Oxford, 1987).

Michael Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence: War, State and Society in the Habsburg Monarchy 1683–1797* (Abingdon and New York, 2003).

C. A. Macartney, *Maria Theresa and the House of Austria* (London, 1969).

Michael Yonan, *Empress Maria Theresa and the Politics of Habsburg Imperial Art* (University Park, PA, 2011).

18. TACİRLER, BOTANİKÇİLER MASONLAR

Eva H. Balázs, *Hungary and the Habsburgs 1765–1800: An Experiment in Enlightened Despotism* (Budapest, 1997).

Derek Beales, *Joseph II: Against the World, 1780–1790* (Cambridge, 2009).
Derek Beales, *Joseph II: In the Shadow of Maria Theresa, 1741–1780* (Cambridge, 1987).
Paula Findlen, *Possessing Nature: Museums, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy* (Berkeley, CA, 1996).
Franz A. J. Szabo, *Kaunitz and Enlightened Despotism, 1753–1780* (Cambridge, 1994).

19. VAMPİRİZM, AYDINLANMA VE TEPEDEN İNME İHTİLAL

The Austrian Enlightenment and Its Aftermath, ed. Ritchie Robertson ve Edward Timms (Edinburgh, 1991).
Derek Beales, *Property and Plunder: European Catholic Monasteries in the Age of Revolution, 1650–1815* (Cambridge, 2003).
T. J. Hochstrasser, *Natural Law Theories in the Enlightenment* (Cambridge, 2000).
Dorinda Outram, *The Enlightenment*, 3. b. (Cambridge, 2013).
Andre Wakefield, *The Disordered Police State: German Cameralism as Science and Practice* (Chicago and London, 2009).

20. ARŞİDÜŞES VE HABSBURG ALÇAK ÜLKELERİ

Paul Arblaster, *A History of the Low Countries*, 2. b. (Basingstoke, 2012).
Luc Duerloo, *Dynasty and Piety: Archduke Albert (1598–1621) and Habsburg Political Culture in an Age of Religious Wars* (London and New York, 2012).
Early Modern Habsburg Women, ed. Anne J. Cruz ve Maria Galli Stampino (Abingdon and New York, 2016).
Geoffrey Parker, *Spain and the Netherlands, 1559–1659: Ten Studies* (London, 1979).
Caroline Weber, *Queen of Fashion: What Marie Antoinette Wore to the Revolution* (London, 2007).

21. SANSÜR, JAKOBENLER VE *SİHİRLİ FLÜT*

David J. Buch, *Magic Flutes and Enchanted Forests: The Supernatural in Eighteenth-Century Musical Theater* (Chicago, 2008).
Kurt Honolka, *Papageno: Emanuel Schikaneder, Man of the Theater in Mozart's Time* (Portland, OR, 1990).

Ernst Wangermann, *The Austrian Achievement, 1700–1800* (London, 1973).
Ernst Wangermann, *From Joseph II to the Jacobin Trials: Government Policy and Public Opinion in the Habsburg Dominions in the Period of the French Revolution*, 2. b. (Oxford, 1969).
W. E. Yates, *Theatre in Vienna: A Critical History, 1776–1995* (Cambridge and New York, 1996).

22. METTERNICH VE AVRUPA HARİTASI

Mark Jarrett, *The Congress of Vienna and Its Legacy: War and Great Power Diplomacy After Napoleon* (London and New York, 2013).
Prince Clemens von Metternich, *Metternich: The Autobiography* (Welwyn Garden City, 2004).
Alan Sked, *Metternich and Austria: An Evaluation* (Basingstoke and New York, 2008).
Lawrence Sondhaus, *The Habsburg Empire and the Sea: Austrian Naval Policy, 1797–1866* (West Lafayette, IN, 1989).
Bairu Tafler, *Ethiopia and Austria* (Wiesbaden, 1994).

23. 1848: VON NEUMANN'IN GÜNLÜĞÜ VE RADETZKY MARŞI

Istvan Deák, *The Lawful Revolution: Louis Kossuth and the Hungarians 1848–1849* (London, 2001).
Josef Polišenský, *Aristocrats and the Crowd in the Revolutionary Year 1848* (Albany, NY, 1980).
Mike Rapport, *1848: Year of Revolution* (London, 2008).
R. J. Rath, *The Viennese Revolution of 1848* (Austin, TX, 1977).
Alan Sked, *Radetzky: Imperial Victor and Military Genius* (London and New York, 2011).

24. FRANZ JOSEPH'İN İMPARATORLUĞU, SİSİ VE MACARİSTAN

Steven Beller, *Francis Joseph* (London, 1996).
Jean-Paul Bled, *Franz Joseph* (Oxford, 1992).
Ágnes Deák, *From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849–1867* (Boulder, CO, and New York, 2008).
John Deák, *Forging a Multinational State: State Making in Imperial Austria from the Enlightenment to the First World War* (Stanford, CA, 2015).
Brigitte Hamann, *The Reluctant Empress: A Biography of Empress Elisabeth of Austria* (Berlin, 1986).

25. MAXIMILAN, MEKSİKA VE KRALİYET ÖLÜMLERİ

René Chartrand ve Richard Hook, *The Mexican Adventure, 1861–67* (Oxford, 1994).

John Elderfield, *Manet and the Execution of Maximilian* (New York, 2006).

Joan Haslip, *The Crown of Mexico: Maximilian and His Empress Carlota* (New York, 1972).

M. M. McAllen, *Maximilian and Carlota: Europe's Last Empire in Mexico* (San Antonio, TX, 2014).

The Oxford History of Mexico, ed. William H. Beezley ve Michael C. Meyer (Oxford, 2010).

26. MEMNUNİYETSİZLİK SİYASETİ VE 1908 SENE-İ DEVRİYESİ

Gwen Jones, *Chicago of the Balkans: Budapest in Hungarian Literature, 1900–1939* (Leeds, 2013).

The Limits of Loyalty: Imperial Symbolism, Popular Allegiances, and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy, ed. Laurence Cole ve Daniel L. Unowsky (New York and Oxford, 2007).

Alexander Maxwell, *Patriots Against Fashion: Clothing and Nationalism in Europe's Age of Revolutions* (Basingstoke and New York, 2014).

Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present, ed. Maria Bucur ve Nancy M. Wingfield (West Lafayette, IN, 2001).

Understanding Multiculturalism: The Habsburg Central European Experience, ed. Johannes Feichtinger ve Gary B. Cohen (New York and Oxford, 2014).

27. KÂŞİFLER, YAHUDİLER VE DÜNYANIN BİLGİSİ

Steven Beller, *Vienna and the Jews, 1867–1938: A Cultural History* (Cambridge, 1989).

Allan Janik ve Stephen Toulmin, *Wittgenstein's Vienna* (London, 1973).

Martina Pippal, *A Short History of Art in Vienna* (Munich, 2001).

Walter Sauer, "Habsburg Colonial: Austria-Hungary's Role in European Overseas Expansion", *Austrian Studies,* 20 (2012), 5–23.

Carl E. Schorske, *Fin-de-siècle Vienna: Politics and Culture* (London, 1980).

28. AV VE AVCI: FRANZ FERDINAND İLE BOSNA

Gordon Brook-Shepherd, *Victims at Sarajevo: The Romance and Tragedy of Franz Ferdinand and Sophie* (London, 1984).

Cathie Carmichael, *A Concise History of Bosnia* (Cambridge, 2015).

Brigitte Hamann, *Rudolf, Crown Prince and Rebel* (New York, 2017).

Robin Okey, *Taming Balkan Nationalism* (Oxford, 2007).

Gunther E. Rothenberg, *The Army of Francis Joseph* (West Lafayette, IN, 1976)

29. CİHAN HARBİ VE DAĞILMA

Mark Cornwall, *The Last Years of Austria-Hungary: A Multi-National Experiment in Early Twentieth-Century Europe*, ed. Mark Cornwall, 2. b. (Liverpool, 2005).

Maureen Healy, *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire: Total War and Everyday Life in World War One* (Cambridge, 2004).

Manfried Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*, 2. b. (Vienna, Cologne, and Weimar, 2014).

Norman Stone, *The Eastern Front 1914–1917* (London, 1998).

Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918* (London, 2014).

SONUÇ

Gordon Brook-Shepherd, *Uncrowned Emperor: The Life and Times of Otto von Habsburg* (London and New York, 2003).

Dizin

3 Kasım 1918 (Csokor) 393

A

Acontius 149, 150, 154
Adolf, Nassau Kontu, Romalıların Kralı 51, 57, 58, 59, 80, 184, 378, 389, 390, 393
Adolphus Gustavus, İsveç Kralı 196, 197
Adrian (VI.) papa 105, 318, 432
AEIOU (Avusturya dünyaya hükmedecek) 25, 26, 77, 78, 82, 89, 111, 187, 258, 279, 386
  I. Maximilian Kutsal Roma İmparatoru ve 92, 93, 94
  III. Frederick ve 82
  V. Charles ve 97
  Bilime imparatorluk desteği ve 25, 26, 286
  Hanedan armasında kullanılışı 77
Aeneid (Vergillius) 104
Aforoz 46, 54, 68, 102, 180, 275
Agnes (I. Rudolf'un torunu) 11, 63
Ağaç baskı 84, 88
  Melencolia I (Dürer), 157, 434
  Zafer Alayı 84, 88, 92
  Zafer Arabası 88, 234
  Zafer Takı 84, 88, 387
Akhilleus 215
Albert (I.), Romalıların kralı (I. Rudolf'un oğlu) 57
Albert (II.), Romalıların kralı 75
Albert (III. Frederick'in kardeşi) 61
Albert, Âlim 11, 12, 61, 63
Albert, Alçak Ülkelerin valisi 288
Albert, Bilge 11, 73
Albert, Cieszyn dükü 288
Albert, Saksonyalı 288
Albert, Zengin 11, 42
Alçak Ülkeler 22, 29, 81, 124, 135, 141, 146, 147, 188, 290, 311
  I. Maximilian, Kutsal Roma imparatoru ve 92, 93, 94
  Birleşik Hollanda Eyaletleri 136, 163, 189
  Dağılma 420
Habsburg hâkimiyeti 30, 229, 331
Veraset Savaşları ve 278, 331
  Naipler 91, 122, 282, 321
  Ayrıca bakınız Birleşik Hollanda Eyaletleri 136, 189
Alexander (I.), Rus İmparatoru 314

Alexander (I.), Sırbistan Kralı 365, 406
Alexander (II.), Rus İmparatoru 365
Alexandra, kraliçe (VII. Edward'ın karısı) 354
Alfonso (X.), Kastilya kralı 47, 104, 106, 147
Alman Konfederasyonu 312, 313, 319, 348, 349
Alman İmparatorluğu 27
Alman Gotik yazısı 85
Altdorfer, Albrecht 83
Altın Mühür, IV. Charles 60
Altın Post Tarikatı 99, 140, 237
Amerika Birleşik Devletleri 24, 382, 421
Ampringen, Johann 208, 209, 339
Anayasalar 300, 304, 319, 326, 327, 331, 332, 334, 340, 341, 346, 353, 369, 372
  1848 devrimlerine tepki, 332
  1867 Tavizi (Mutabakatı) 252, 395
  II. Leopold'un vaatleri 301
  Cisleytanya 353, 369, 371, 376, 402
  Ekim Diploması 346, 347
  Maria Theresa 318, 354
  Mart (Ferman) Anayasası 340, 341
  Nisan Kanunları, 332, 334, 336, 338
  Şubat Patenti 347
  Vestfalya Barışı, 200, 201, 202
  Yenilenen Anayasa 185
Andrassy, Gyula 401
Anlaşmalar. Bakınız barış anlaşmaları
Anna, Rus imparatoriçesi 251, 273
Anna, Tirollü 174
Anne (Wladislas Jagiello'nun kızı 95
Anne, Büyük Britanya kraliçesi 237
Anne Charlotte (Maria Theresa'nın yengesi) 285, 287
Araf (Dante) 37, 56, 102
Aragon 30, 58, 85, 92, 94, 95, 98, 99, 102, 135, 224, 237, 282, 356
Arcimboldo 160
Arminius 182
Árpád hanedanı 57
Arthur, İngiltere kralı 86, 87, 391
Ascania hanedanı 57
Aşai Rabbani Ayini (ekmek şarap ayini) 54, 116, 164, 177, 187
  Habsburg sadakati 54, 263
Auersperg, Anton von 322
Augustine, Aziz 152
Auto-da-fé (kazıkta yakılma) 131, 133
Avrupa Birliği 426, 427
Avusturya, dukalık 52, 70, 72
  II. Ottokar ve 48, 52, 53, 54, 55, 56, 57
  Din 54
  Düzmece Henry ve Büyük İmtiyaz 64, 65
  Eucharistia 187
  Habsburg'ların yerleşmesi 26, 40, 60
  İç Avusturya 165, 167
  İlgili hak ve unvanlar 65, 66, 80
  "Mesut Avusturya," 96
  Mitoloji, 62, 148, 366
  Sembolizm 149, 161
  Yukarı ve Aşağı Avusturya olarak bölünme, 247

Ayrıca bakınız AEIOU
Avusturya İmparatorluğu 318, 319, 333
Alman Konfederasyonunu yönetme ümidi 348
Bütçe 321
Generallerin itaatsizliği 337
Avusturya Doğu Hindistan Şirketi 256, 257
Avusturyalı Plutark (Hormayr) 374
Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 353, 354, 367, 368, 404, 408, 426
Birinci Dünya Savaşı ve 35, 432
Bosna-Hersek 404, 408
Çöküş 416
Franz Ferdinand'ın yeniden örgütleme planı 348
Kelimeyle ve Resimle Avusturya ve Macaristan Krallığı. Bakınız Veliahdın Eseri (editörlüğünü Franz Joseph'in oğlu Rudolf yapmıştır) 375
Milliyetçi bölünme 368
Osmanlı'yla çatışmalı sınır 210, 322
Ayaklanmalar 91, 103, 171, 179
Aydınlanma 8, 161, 267, 269, 274, 275, 286, 287, 296, 300, 342, 392

B

Babenberg hanedanı 61, 62
Bach, Alexander 344, 345
Bahçeler 24,158, 174, 196, 236, 258, 260, 266, 370, 397
II. Maximilian 357
II. Rudolf 158, 174
Belvedere 236
Franz Ferdinand 397
Hofburg 24
Miramare 358
Prag Üniversitesi 158, 370
Schönbrunn 258, 260, 266
Üniversiteler 158
Wallenstein 196
Baillou, Jean de 261
Barbaros, Türk amirali 106
Barış anlaşmaları 109, 166, 167, 171, 172, 196, 238, 258, 260, 266, 306, 307, 401, 402
Aachen 249, 314
Augsburg, 109, 166, 167, 196
Berlin Kongresi 401, 402
Campo Formio 306, 307
Nijmegen 210
Prag 158, 198
Rastatt 238, 285
Ryswick 214
Schönbrunn 258, 260, 266
Vasvar 207
Viyana Kongresi 311, 314
Vestfalya 200, 201, 202, 204
Zitvatorok 171, 172
Barok Çağı 26, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 305, 387, 388
Dini oyunlar 234
Habsburg himayesi 236
Halk dindarlığı, 236, 241
Kilise 238, 240
Menşei, eleştiri 284,
Mimari, 236, 238, 305, 388
Veba Sütunu, simgesi olarak 236
Saray tiyatrosu 235

Basel Heyeti 79
Basel Vakayinamesi 48
Bathory, Elizabeth 170
Batthyany, Louis 333, 338, 339
Bauer, Otto 373, 391
Bavyera 15, 48, 49, 51, 53, 57, 59, 62, 106, 163, 167, 175, 177, 183, 184, 194, 195, 197, 199, 200, 210, 212, 214, 247, 263, 278, 308, 312, 350
Bayrak bilimi 26, 78
Ayrıca bakınız armacılık
Beck, Friedrich von 401
Beethoven, Ludwig 311
Belçika Birleşik Devletleri 290
Ayrıca bakınız Alçak Ülkeler
Belgiojoso, Ludovico di 288, 289, 290
Beratlar. Bakınız sahtekârlık; miras 65, 76
Berchtold, Leopold 408, 412
Bethlen, Gabriel, Transilvanya prensi 183
Bianca Sforza (Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian'in ikinci karısı) 91
Bilim 300
Bin Pişmanlık (ilahi) 103
Birinci Dünya Savaşı 35, 432
Birleşik Hollanda Eyaletleri 136
Ayrıca bakınız Alçak Ülkeler
Birlik ya da Ölüm, bakınız Kara El 406
Bismarck, Otto von 345, 348, 349, 401
Bligh, William 257
Bloch-Bauer, Adele 391
Blomberg, Barbara 139, 140
Bocskai, Stephen 171
Bodin, Jean 202
Bohemya 7, 11, 12, 13, 14, 29, 48, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 72, 73, 75, 95, 96, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 121, 122, 123, 171, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 197, 200, 203, 207, 245, 246, 247, 248, 252, 256, 277, 299, 327, 328, 329, 331, 352, 369, 372, 377, 391, 397, 415, 418, 426
1848 332, 333
Meclisler 114, 174, 179, 182
Otuz Yıl Savaşları ve 188, 193
Ayrıca bakınız II. Ottokar, Bohemya kralı 57
Bolts, William 256, 257, 258, 261
Boniface (VIII.), papa 58, 59
Born, Ignaz von 105, 264, 266, 275, 282, 298
Bosna 8, 73, 395, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 426
Bosna-Hersek 401, 402, 403, 404, 406, 408
"Bosnalılar Geliyor" (*Die Bosniaken kommen, Wagnes*) 405
Botanik 259
Burbon hanedanı 311
Brahe, Tycho 158
Bratianu, Ion 410
Brezilya 15, 129, 190, 201, 309, 315, 316, 354, 356, 358
Bruck, Karl Ludwig von 346
Brukenthal, Samuel von 264

Bruno, Giordano 149, 159
Buhtunnasır 170, 199
Bunalım 156, 157
Burgkmair, Hans 89
Burke, Edmund 265

C
Calvin, John 119
Canova, Antonio 288
Carlos (II. Philip'in oğlu) 136
Carlos (I.) Portekiz kralı 365
Caroline Augusta (II. Francis'in karısı) 305
Casanova, Giacomo 286, 295
Caspar, Mizzi 395, 396
Castlereagh (Lord Robert Stewart) 314
Celtis, Conrad 84
Cervantes 101, 102, 218
Charles Alexander, Lorraine prensi 285, 286, 287
Charles, Cesur, Burgonya dükü 80, 82, 220
Charles, Steiermark dükü, Avusturya arşidükü 166
Charles (I.), İngiltere kralı 80, 81, 138, 166, 167
Charles (II.), Büyülenmiş, İspanya kralı 24, 227, 228, 229, 236, 237, 283
Charles (IV.), Lüksemburg prensi, Kutsal Roma imparatoru 60, 63, 65, 66, 67, 230, 238, 239, 240, 285
Charles (V.) (Şarlken) 97, 98, 99, 109, 433
Charles (VI.) Kutsal Roma imparatoru 14, 23, 24, 32, 60, 65, 241, 242, 245, 246, 247, 258, 260, 261, 281, 285, 287
  Para koleksiyonu 261
  Saray kütüphanesi ve 23, 24, 25
Charles (VIII.), Fransa kralı 91
Charles (VII.), Bavyeralı, Kutsal Roma imparatoru 249
Charlotte (Carlota), Belçika prensesi 35, 285, 287, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 365
Chotek, Sophie 15, 396
Churchill, John, Marlborough dükü 214
Churchill, Winston 214
Cihan imparatorluğu 138
Cizvitler 122, 169, 234, 240, 284, 285, 287, 293
  Eğitim ve 169, 234, 240
Clement (VII.), papa 104
Clement (XIV.), papa 293
Clusius (Charles de l'Ecluse) 259
Cook, James 257, 294, 386
Cordier, Charles 216
Cortes (Kastilyalı) 224
Cortés, Hernando 99, 129, 133
Cortés, Martin 133
Corts-General (Aragon) 99
Cosi fan tutte (Mozart) 305
Coxe, William 37
Croce, Benedetto 230
Csokor, Franz 393, 394
Cymburga (III. Frederick'in annesi) 73

Ç
Çarmıh Yolcusu (Bunyan) 303
Çin 129, 131, 192, 193, 257, 285, 315, 381

D
Dante Alighieri 56, 104
Darvinizm 411
Deak, Ferenc 349, 351, 352
Dee, John 159
Devler Salonu (Riesensaal) 280, 282
Devlet bürokrasisi ve merkezileşme 222
Ayrıca bakınız ademi merkeziyetçilik, devlet; yönetim sistemleri
Devrimler 302, 303, 304, 323, 406, 415, 429
1820 304
1848 323
1989 429
Fransa 302
Devrimci cemiyetler 303, 406
Rus Devrimi 415
Viyana kongresine sonrası savunma 311
Ayrıca bakınız Jakobenlik; isyanlar; ayaklanmalar
Dietrichstein, Adam von 154, 155
Dimitrijevic, Dragutin 406, 408
Dindarlık ve azizlik 63, 76
I. Maximilian, Kutsal Roma imparatorunun azizlik şeceresi 93
Habsburgların Babenberglerin itibarına el koyması 78
Ita (Radbot'un karısı) 34, 36
Ayrıca bakınız Katoliklik; Habsburgların Katolik sadakati
Dini çatışma 105, 120, 227, 233, 274
Kutsal ekmeğin manası üzerine tartışma 227, 233
Worms Meclisi 105, 120
Ayrıca bakınız Katoliklik ve Katolik Kilisesi; mezhepleşme; Cizvitler; Yahudiler; Protestanlık; İspanyol Engizisyonu; Otuz yıl Savaşları 188, 193
Dini hoşgörü 135, 173, 179, 274
II. Rudolf'un Hükümdar Fermanı 173, 179
Diocletianus 209
Disraeli, Benjamin 348, 401
"Doksan Beş Lord Vakayinamesi" 78
Don Giovanni (Mozart) 296
Don John 7, 13, 139, 140, 141, 144, 145, 146, 147, 148, 283
Donanma, Habsburg 383
Draga (Sırbistan kralı I. Alexander'ın karısı) 365, 406
Dürer, Albrecht 83

E
Eflatun 152
Ekloglar (Vergillius) 147
Ekonomi 274, 286, 317, 343, 376, 404, 418, 419
1873 banka batışı 371
I. Maximilian, Kutsal Roma imparatoru dönemi 92, 93, 94
II. Francis dönemi 15, 302, 303, 306, 307, 308
II. Leopold dönemi 15, 300, 301, 304
II. Joseph dönemi 300, 305, 315, 342
II. Philip dönemi 124, 128, 143, 144
Alçak Ülkeler 189, 238

Avusturya'nın Akdeniz ticareti 316
Avusturya Merkez Bankası 345
Baharat ticareti 141, 192
Birinci Dünya Savaşı karneye bağlama- ayrıca bakınız vergilendirme 416
Bosna-Hersek 401, 402
Çin'le ticaret 257
Franz Joseph dönemi 382, 390
Geçiş ücreti 41, 67
Habsburg geliri, erken dönem kaynakları 38
Köle ticareti 201
Macar 353
Para birimi 129
Piyango 269, 306
Savaş zamanı seferberlik 401, 413
Şarlken dönemi 96
Ticaret şirketleri 316, 317, 417
Edward (VII.), Büyük Britanya kralı 354
Eleonora Gonzaga, Mantualı 186
Elizabeth Christine, Brunswick prensesi 245, 281
Elizabeth (Kutsal Roma İmparatoru Sigismund'un kızı, II. Albert'in karısı 72
Elizabeth (Sisi, Franz Joseph'in karısı) 350, 351
Elizabeth (I.), İngiltere kraliçesi 281
Endonezya 192, 318
Ensest 7, 33, 124, 137, 292
Erlach, Joseph Emanuel Fischer von 388
Ernest, Babenberg dükü 12, 64, 393
Eroica (Beethoven) 311
Eski Kale (Alte Burg). Bakınız Hofburg 21, 22, 23, 61, 70, 124, 238
Etichonid sülalesi 34
Eugene, Savoya Prensi 214, 220, 236, 239, 337, 386
Evlilikler 14, 42, 54, 56, 94, 95, 96, 103, 106, 115, 137, 186, 226, 281, 284, 288, 309, 323, 396
I. Ferdinand ile Anne (Wladislas Jagiello'nun kızı 95
I. Maximilian, Kutsal Roma imparatoru ile Mary (Cesur Charles'ın kızı) 81
I. Maximilian, Meksika imparatoru ile Belçika Prensesi Charlotte 357
I. Napolyon ile Marie Louise 309
I. Philip ile Deli Juana 13, 136
II. Albert ile Elizabeth (Kutsal Roma İmparatoru Sigismund'un kızı 72
II. Ferdinand, Avusturya arşidükü ile Philippine Welser 166
II. Ferdinand, Kutsal Roma imparatoru ile Eleonara Gonzaga 186
II. Ferdinand, Kutsal Roma imparatoru ile Maria Anna 177
VI. Charles ile Brunswick Prensesi Elizabeth 245
V. Charles, yeğenleri 82
V. Charles ile Portekiz Kraliçesi Isabella 283
Aragon Kralı Ferdinand ile Foix Düşesi Germaine 95
Franz Ferdinand ile Sophie Chotek 396

Franz Salvator ile Marie Valerie 417
Habsburglar ile Staufen, Lenzburg, Pfullendorf, Hombourg hanedanları 43
Macar Kralı II. Louis ile Mary (Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian'in torunu) 13
Maria Christina (Mimi) ile Saksonyalı Albert 288
Philipp von Neumann ile Augusta Somerset 323
Ayrıca bakınız şecere; miras
Eyck, Jan van 289

F
Fahişelik 218, 294, 295, 304, 402,
Farinelli 291
Faşizm 393
Ayrıca bakınız milliyetçilik
Fendi, Peter 305
Ferdinand, Aragon kralı 92, 95, 98, 356
Ferdinand, Kardinal-Infante (III. Philip'in oğlu) 198
Ferdinand, Tirol dükü, Avusturya arşidükü 14, 166, 168
Ferdinand (I.), Avusturya İmparatoru 15, 318, 321, 325, 327, 331, 334, 337
Ferdinand (I.), Kutsal Roma İmparatoru 97, 103, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 121, 122, 123
Ferdinand (II. Philip'in oğlu) 194, 198
Ferdinand (II.), Kutsal Roma imparatoru 198, 246
Ferdinand (III.), Kutsal Roma imparatoru 197, 199, 200, 203, 204
Ferdinand (IV.), Romalıların kralı 14, 203
Fırtına (Shakespeare) 161
Figaro'nun Düğünü (Mozart) 296, 299
Filipinler 142
Fischer, Ignaz 264, 299, 388
Fortinbras etkisi 42, 43, 44
Foucault, Michel 245
Francis (I.), Avusturya İmparatoru. Bakınız II. Francis. Kutsal Roma imparatoru
Francis (I.), Fransa kralı 308
Francis Stephen (I.), Kutsal Roma imparatoru 242, 246, 247, 249, 255, 260, 261, 262, 266, 280, 286
Masonluk 263, 265
Francis (II.), Kutsal Roma imparatoru 15, 302, 303, 306, 308
Frankenstein (Shelley) 303
Fransa 15, 31, 34, 44, 58, 60, 81, 83, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 96, 100, 101, 102, 103, 106, 108, 115, 147, 163, 165, 168, 188, 197, 198, 200, 203, 205, 206, 208, 213, 214, 219, 223, 237, 246, 247, 249, 250, 265, 284, 290, 291, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 323, 341, 345, 358, 363, 410, 413, 416, 421, 422, 426
Akdeniz'deki kazanımlar 307
Alçak ülkelerin işgali 136

Amerika Birleşik Devletleri ve 24, 382, 421
Birinci Dünya Savaşı ve 432
Fransız Devrimi 302
İspanya Veraset Savaşı 214, 237, 285
Kongre sistemi 315
Otuz Yıl Savaşları 188, 193
Viyana Kongresi sonuçları 314
Yedi Yıl Savaşları 250, 278
Ayrıca bakınız XIV. Louis, Fransa kralı; I. Napolyon, Fransa imparatoru; III. Napolyon, Fransa imparatoru; devrimler
Franz Ferdinand, Avusturya arşidükü,
Suikast 8, 15, 33, 44, 382, 383, 390, 395, 396, 397, 398, 408, 410, 412, 420
Franz Joseph, Avusturya imparatoru 8, 15, 27, 33, 331, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 365, 367, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 386, 387, 390, 396, 397, 398, 401, 402, 410, 411, 412, 413, 417, 419, 420
I. Maximilian, Meksika İmparatoru ve 355, 357
Birinci Dünya Savaşı ve 412, 413
Bürokratik mutlakiyet ve meşrutiyet 347
Çocukluk 340, 355
Devrime karşı tepkiler 398
Dış siyaset felaketleri 412
Franz Ferdinand ve 396
İhtiyarlık ve ölüm 397
Maliye 360, 402
Franz Karl, Avusturya arşidükü 15, 325, 336, 337
Franz Salvator (Marie Valerie'nin kocası) 15, 417
Frederick (I.), Barbarossa, Kutsal Roma imparatoru 42, 45, 46
Frederick (II), Babenberg, Avusturya dükü 62
Frederick (II.), Kutsal Roma imparatoru 42, 46
Frederick (II.), Prusya kralı 247, 249, 251
Frederick (III.), Kutsal Roma imparatoru 12, 70, 73, 82, 95
I.Maximilian ve 85
Cesur Charles ve 80, 82
Doksan Beş Lord Vakayinamesi 77, 78, 79
Hanedan arması ve 77
Matthias Cornivus ile ilişkileri 81
Veraset 82
Ayrıca bakınız AEIOU (Avusturya Dünyaya Hükmedecek)
Frederick, Tirol dükü ("Boş Cep") 72
Frederick, Yakışıklı 11, 59, 60, 61
Frederick, Bilge, Saksonya elektörü 102
Frederick (V.), Bohemya kralı 13
Frederick William (II.) Prusya kralı 301, 315
Der Freischütz (*The Marksman*, Weber) 305
Freud, Sigmund 391, 393

Freydal (I. Maximilian, Kutsal Roma imparatoru) 85
Fugger ailesi (banker) 90, 94

G
Garcia (II.) Kongo kralı 191
Gazeteler 294, 308, 319, 320, 336, 340, 365, 378, 396, 410
Allgemeine Zeitung 319, 340, 342
Leipzig Grenzboten 313, 319
Il Progresso 320
Le Petit Journal 410
Neue Freie Presse 378
Sansür 8, 132, 293, 305
Sunday News (*Vasarnapi Ujsag*) 365
Wiener Zeitung 294, 308, 319, 336, 340, 396
George, David Lloyd 421
George (I.), Yunan kralı 365
George, Brandenburg Margrave'i 119
Germaine, Foix düşesi 95
Germania, Tacitus 84
Giovanni Andrea Doria 145, 147
Gömme ve cenaze adetleri 217
Gregory (X.), papa 48, 142
Grey, Edward 412
Grillparzer, Franz 171, 253
Gulliver'in Seyahatleri (Swift) 303

H
Habsburg İmparatorluğu, Bakınız Avusturya İmparatorluğu; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu
Habsburgların Katolikliğe bağlılığı 106, 116, 160, 187, 227, 230, 233
Ekmek şarap ayinine hürmet 284
Halk karşısında dindarlık sergilenmesi 160, 187, 227, 233, 244
Sapkınlara yapılan zulüm 106, 116
Ayrıca bakınız dindarlık ve azizlik 63, 76
Habsburg Kontu (balad) 43, 47
Haçlılar 209
Hagelin, Karl Franz 299
Hahnemann, Samuel 264
Hamlet (Shakespeare) 42, 296, 377
Hanedan arması 77
I. Maximilian, Meksika İmparatoru 355, 359, 360, 361
Aztek, Maya 218
Çift başlı kartal 217, 315, 356
Innsbruck'taki saray 87, 280
İnebahtı 139, 141, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 206
St. George şapelindeki abide 77
Şarlken'in Herkül Sütunu, 25, 101, 192
Ayrıca bakınız bayrak bilimi
Hardenberg, Karl August von 314
Harikalar Salonu 160, 166
Haritacılık. Bakınız haritalar
Haritalar 7, 9, 29, 39, 107, 108, 110, 141, 196, 199, 236, 369, 383
Avrupa'daki Habsburg toprakları 110, 199
Avusturya-Macaristan 375

Donanmanın haritacılığı desteklemesi 141, 196
Etnik haritalar 369
Güney Svabya 39
Kolomb 386
Orta Avrupa'daki Habsburg toprakları 9
Haro, Don Luis de 222
Haugwitz, kont 251, 252
Haydn, Joseph 298
Haynau, Julius Jacob von 339
Heine, Heinrich 351, 356
Henry, Cüzzamlı (Kutsal Roma İmparatoru II. Frederick'in oğlu) 52
Henry, Portekiz kralı 129
Henry (IV.), Kutsal Roma imparatoru 59
Henry (V.), Kutsal Roma imparatoru 36
Henry (VIII.), İngiltere kralı 101, 102
Henry (VII.), Lüksemburg prensi, Kutsal Roma imparatoru
Heraclides, Jacob, Moldavya despotu 163
Herkül 24, 25, 62, 78, 101, 192, 234, 258, 280, 388
Hermes Trismegistus 152
Hermetik Külliyat 153, 154
Hermetizm 165
Ayrıca bakınız simya
Herzl, Theodor 393
Hitler, Adolf 393, 426
Hofburg, Viyana 21, 22, 23, 24, 61, 124, 167, 177, 181, 235, 238, 260, 261, 275, 280, 294, 295, 296, 311, 324, 325, 350, 378, 386, 387, 388, 389, 398, 434
Aile taksimi 70, 123
Burgtheater 296, 297
Koleksiyonlar, 276
St. Michael'ın kanadı 388
Sembolizm 23
Şapel 77, 87, 97, 169, 177, 186
Ayrıca bakınız Saray Kütüphanesi (Hofbibliothek)
Hofmannsthal, Hogu von 391
Hohenberg, Johann Hetzendorf von 266
Hollanda. Bakınız Alçak Ülkeler 30, 81, 90, 91, 136, 163, 184, 189, 190, 191, 192, 193, 201, 205, 209, 237, 261, 306
Hollanda Cumhuriyeti. Bakınız Alçak Ülkeler 136, 189
Holub, Emil 383, 386
Homburg hanedanı 43
Hormayr, Joseph von 373
Hötzendorf, Conrad von 408, 412
Hukuki reformlar 92, 202, 223, 252, 342
Bürokratik 342
Tabiat kanunu teorisi 271
İmparatorluk Yüksek Mahkemesi 92
Milliyetçilik ve 369
Mutlakiyet ve 341, 342
Yahudiler ve 128, 132
Ayrıca bakınız sansür; anayasalar; miras hukuku; Roma hukuku
Hume, David 98, 295
Hus, Jan 116
Hussitler 72
Hükümdarın sureti 216, 219

Hümanizm 104, 105, 154
Adrian, Utrechtli, (VI. Adrian, papa) 105
Alfonso de Valdes 104, 106
Dini hoşgörü 135
Erasmus, Rotterdamlı 104, 105
Hermetizmle ilişki 165

I

Ilg, Albert 387, 388
Innsbruck, Tirol 43, 49, 68, 72, 87, 90, 97, 123, 164, 166, 264, 265, 274, 280, 327, 331, 433
Irk 226, 227, 385, 390, 421, 428
Masonluk ve 263, 265
Tayvan'ın demografisi 193
Yeni Dünya hiyerarşisi 226, 428
Irving, Washington 357
Isabella Clara Eugenia (II. Philip'in kızı) 13, 283
Isabella (I.), Kastilya kraliçesi 13, 95
Isabella, Parma düşesi 288
Isabella, Portekiz kraliçesi 13, 103, 124
Ita (Radbot'un karısı) 34, 36

İ

İkinci Dünya Savaşı 429
İncil 27, 73, 78, 146, 147, 182
Eski Ahit 87
Kıyamet alametleri 47
On Emir 35
Yeni Ahit 121
İngiltere, Britanya 13, 38, 47, 53, 85, 101, 102, 106, 126, 131, 138, 140, 143, 155, 163, 183, 188, 205, 214, 237, 248, 249, 250, 263, 265, 314, 315, 336, 339, 345, 350, 354, 358, 401, 410, 413
Birinci Dünya Savaşı 432
İspanya Veraset Savaşları, 285, 237, 214
Napolyon Savaşları, 307, 308
Yedi Yıl Savaşları 250
"İnsana Dair Bir Makale" (Parma Düşesi Isabella) 291
İskender, Büyük 152, 386
İspanya 7, 13, 14, 22, 24, 29, 30, 63, 79, 83, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 110, 111, 113, 124, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 150, 154, 155, 167, 177, 181, 182, 187, 188, 189, 190, 192, 198, 200, 201, 205, 206, 207, 214, 216, 217, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 236, 237, 238, 241, 245, 246, 256, 283, 284, 285, 307, 311, 313, 319, 356, 357, 427, 433
II. Philip ve 154, 189
Habsburg kayıpları 238
İspanya Veraset Savaşları, 285, 237, 214
Otuz Yıl Savaşları ve 188, 193
Şarlken ve 30, 31, 96, 97
Ayrıca bakınız koloniler ve kolonicilik; Cortes (İspanya meclisi)
İspanyol Engizisyonu 131
İsyanlar 90, 103, 127, 186, 239, 286, 333
II. Joseph dönemi 286

Alçak Ülkeler 90
Bohemya 186
İspanya 127
Köylü Savaşları 103
Macar 239, 333
Transilvanya 333
Ayrıca bakınız devrimler; ayaklanmalar
İtalya 22, 29, 40, 44, 46, 67, 75, 79, 91, 92, 98, 100, 101, 106, 107, 113, 140, 142, 146, 152, 175, 181, 188, 238, 246, 255, 302, 312, 313, 320, 328, 329, 332, 345, 348, 349, 365, 399, 414, 415, 421
Risorgimento 319
Staufen çatışması 46, 47

J
Jacquin, Nikolaus 261
Jagiello hanedanı 98, 112, 115
Jakobenizm 302
James (I.), İngiltere kralı 183
James (II.), İngiltere kralı 237
James, Berwickli 237
James (IV.), İskoçya kralı 183
Jansenizm 287
Jason (mitolojik) 148, 182, 386
Jelacic, Josip 333, 334
John (VII. Henry'nin oğlu) 59
John, Avusturya arşidükü, imparatorluk naibi 30
John, İngiltere kralı 15, 58, 59
John George (I.), Saksonya elektörü 183, 184
John Sigismund (II.), Transilvanya prensi 118
John Sobieski (III.), Polonya kralı 210, 212
John, akraba katili 11
John (XXIII.), antipapa 72
Jokai, Maurice (Mor) 375
Joseph (I.), Kutsal Roma imparatoru 14, 230
Joseph (II.), Kutsal Roma imparatoru 15, 244, 247, 260, 266, 279, 287, 288, 294, 299, 305, 315, 343,392
Devrimci reformlar 302, 319
Din siyaseti 154
Juan (Aragon Kralı Ferdinand ile I. Isabella'nın oğlu) 13, 95, 138, 140, 144, 145, 146, 147, 363
Juana, Deli 13, 94, 95, 136
Juarez, Benito 359
Julio (II. Rudolf'un oğlu) 156

K
Kadınlar 248
Ayrıca bakınız Maria Theresa, Kutsal Roma imparatoriçesi
Kalvinizm 119, 120, 121, 200
Ayrıca bakınız Protestanlık
Kameralizm 271
Kamu hizmeti 372
Ayrıca bakınız bürokrasi ve merkezileşme
Kamusal alan 304
Kanunların Ruhu (Montesquieu) 293
Kanzelin 11, 34
"Kara Efsane" (edebiyat türü) 137
Kara El 406
Kara Mustafa 210, 211, 212

Karadžić, Vuk 401,
Kardeş Kavgası (*Grillparzer*) 171
Karl (I.), Avusturya imparatoru 15, 337
Karolyi, Michael 423
Kastilya 13, 30, 47, 95, 98, 99, 100, 108, 131, 135, 224, 225, 282
Katerina, Büyük, Rus imparatoriçesi 251, 273
Katolik Birliği 194
Katoliklik ve Katolik Kilisesi 107, 108, 122, 162, 164, 262, 240, 426, 468
  II. Joseph devri, 343, 392
  Aşai Rabbani (Eucharist) 54, 116, 164, 177, 187
  Aydınlanma ve 161, 267
  Katolik Aydınlanması 287
  Koloni misyoner faaliyetleri 122, 128
  Masonların suçlanması 263
  Sansür ve 8, 132
  Tazminat Fermanı 196 .
  Tekrar din değiştirme 169, 185
  Yeni Dünya 237
  Ayrıca bakınız, Cizvitler; Protestanlık; dini çatışma; dini hoşgörü; İspanyol engizisyonu
Kaunitz (Wenzel Anton) 249, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 301
Kelley, Edward 158, 159
Kelsen, Hans 391
Kempelen, Wolfgang von 242, 243, 244
Kepler, Johannes 159, 195
Keşif 383
Khlesl, Melchior 168, 169, 171, 172, 173, 180
Kırmızı ve Siyah (Stendhal) 322
Kiburg hanedanı 11, 30, 43, 48
Klimt, Gustav 389, 391
Kokoschka, Oscar 389
Kolomb, Kristof 141, 386
Koloniler ve kolonicilik 30, 31, 32, 102, 104, 126, 129, 133, 134, 190, 257, 313, 322, 382
  Otuz Yıl Savaşları ve 188, 193
Kolowrat-Liebsteinsky, Franz Anton von 321, 322
Kongo, krallık 191, 192, 383, 404
Kongre sistemi 315
  Ayrıca bakınız Metternich, Clemens von Conrad, Romalıların kralı
Konstantin, Büyük 64, 66, 148
Kosary, Domokos 429
Kossuth, Louis 333, 334, 335, 338, 339, 349, 368
Königsfelden Vakayinamesi 63
Köprülü sülalesi (Osmanlı İmparatorluğu vezirleri) 206, 210
Köylüler 239, 263, 268, 270, 273, 277, 278, 320, 321, 326, 331, 343, 377, 400
  Serfliğin kaldırılması 277, 279, 331
Kunigunda (II. Ottokar'ın karısı) 53
Kutsal İttifak 143, 145, 146, 149
Kutsal Roma İmparatorluğu 7, 22, 27, 29, 30, 34, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 54, 56, 57, 60, 64, 72, 73, 74, 76, 83, 89, 92, 93, 94, 100, 103,

108, 109, 111, 112, 122, 163, 173, 176, 183, 188, 193, 195, 196, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 207, 213, 214, 215, 250, 278, 279, 301, 308, 312, 348, 427
III. Frederick'in yönetimi 78, 83
Büyük Fetret 46
Dağılma 327
Habsburg mülkleri 130
Hükümranlık meselesi 105
İdari reformlar 118, 169
Kral ve imparator unvanlarının manasının değişmesi 214
Kuzey Alman Konfederasyonu 349

L

Ladislas, Macar kralı (II. Albert'in oğlu) 12, 75, 82
Lamberg, Ferenc 333, 334, 335
Lanzelin, bakınız Kanzelin 11, 34
Latour, Theodor Franz von 328, 330, 334, 335, 336, 337
Lawrence, Saint 124, 315, 382
Le Morte d'Arthur (Malory) 86
Lenzburg hanedanı 43
Leopold (Yakışıklı Frederick'in kardeşi) 12, 60, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215
Leopold (IV. Rudolf'un, Kurucu, kardeşi) 71
Leopold (I.), Kutsal Roma imparatoru 14, 230, 235, 236, 237, 296
Leopold (I.), Belçika kralı 357
Leopold (II.), Kutsal Roma imparatoru 15, 300, 301, 304, 323, 357
Leopold (III.), İyi, Avusturya dükü, Aziz 76
Leopoldine (II. Francis'in kızı) 15, 309, 315, 354
Liberalizm 85, 319, 320, 326, 337, 342, 355, 371, 378
Linnaeus, Carl 275
Loew, Judah 160
Lombardiya-Venetia, krallık 320, 327, 329, 357, 358
Loos, Adolf 378, 389, 390, 391
Lothar (III.), Kutsal Roma imparatoru 42, 234
Louis (II.), Macaristan kralı 13
Louis (IV.), Bavyera kralı, Romalıların kralı 59
Louis (XI), Fransa kralı 60, 81, 98, 112, 113
Louis (XII.), Fransa kralı 91
Louis (XIV.), Fransa kralı 200, 205, 206, 207, 209, 210, 213, 214, 224, 228, 239, 258, 301, 302
Louis (XV.), Fransa kralı 249, 250
Louis (XVIII.), Fransa kralı 311
Lovassy, Laszlo 320
Ludovico Sforza, Milano dükü 91
Ludwig, Avusturya arşidükü 15, 17, 30, 87, 263, 265, 299, 324, 346, 355, 391, 396, 434
Ludwig Viktor, Avusturya arşidükü 15, 355
Lueger, Karl 392
Luiz Felipe (I. Carlos'un oğlu) 365
Luther, Martin 102, 103, 105, 106, 116, 120, 164
Lüksemburg hanedanı 30, 136

Lütheryanizm 119, 120, 121, 123
Hoşgörü 120
Teoloji 121
Yayılma 119
Ayrıca bakınız Protestanlık; dini çatışma, dini hoşgörü

M
Macar Şehri (*Az ehes varoş*, Molnar) 376
Macaristan 7, 8, 9, 12, 13, 14, 29, 30, 55, 58, 63, 72, 73, 74, 75, 85, 95, 96, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 141, 170, 171, 172, 173, 178, 188, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 238, 239, 240, 245, 246, 247, 248, 252, 256, 263, 267, 268, 277, 278, 279, 288, 295, 299, 300, 304, 318, 320, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 344, 349, 351, 352, 353, 354, 365, 368, 370, 372, 373, 375, 376, 382, 383, 385, 390, 391, 394, 397, 399, 401, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 420, 421, 422, 423, 426, 429, 430, 432
II. Albert 288
II. Joseph ve soylular 276
II. Leopold ve 300, 301
II. Louis ve 13
II. Rudolf ve 172, 236
Elizabeth (Sisi) ve 351
Franz Joseph ve 338, 339, 341
İsyanlar 277
Kendi kendini yöneten hükümetin ilgası 289
Macarlaştırma 370
Maria Theresa ve 288
Matthias, Kutsal Roma imparatoru ve 81, 82, 95, 171, 172, 173
Meşruiyetçi parti 428
Metternich ve 320
Osmanlı-Habsburg savaşları 206, 209
Sigismund, Kutsal Roma imparatoru ve 12, 72, 82
Toprak reformu 276
Ayrıca bakınız, meclisler, Macar
Macellan, Ferdinand 98, 142, 386
Magdeburg, Yağmalanma 193, 194, 196, 199
Mahler, Gustav 391
Malory, Thomas 86
Manastır Konsülü (Kolsterrat) 165, 169
Manastırlar 62, 217, 228, 238, 266, 287, 384, 433
Admont 384
Babenberg temelleri 62
Escorial Sarayı 228, 238, 433
Klagenfurt 266
Muri 423
St. Peter, Gent 287
Yuste 217
Manet, Edouard 364, 365
Marela, Josefa 362
Margaret (Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian'in kızı) 91, 94, 95
Margaret (Babenberg Dükü II. Ferdinand'ın kızı) 140
Margaret Maultasch (Koca Ağız) Tirol Kontesi 52, 53, 67, 68

Margaret, Parma Düşesi 13, 140, 283
Margaret Theresa (I. Leopold'un ikinci karısı) 205
Maria Amalia (VI. Charles'ın yeğeni) 247
Maria Anna (Maria Theresa'nın kızı) 182
Maria Anna (II. Ferdinand'ın ilk karısı) 15, 177
Maria Anna (Steiermark dükü II. Charles'ın karısı) 15, 176 177
Maria Antoinette (Maria Antonia) 15, 291
Maria Christina (Mimi, Maria Theresa'nın kızı) 15, 288
Maria Elizabeth (Maria Theresa'nın kızı) 286
Maria Manuela, Portekiz prensesi 136
Mariana, Avusturyalı 283
Maria Theresa, Kutsal Roma imparatoriçesi 8, 14, 15, 65, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 255, 256, 260, 264, 268, 269, 270, 271, 272, 278, 280, 281, 282, 285, 286, 288, 291, 293, 294, 295, 318, 322, 354, 386, 387, 434
  Sansür ve 293, 305
Marie Louise (I. Napolyon'un karısı) 15, 309, 312
Marie Valerie (Franz Joseph'in kızı) 15, 417
Marx, Karl 373
Marksizm 391
Marquis de Prie (Hercule-Louis Turinetti) 285
Mary (V. Charles'ın kız kardeşi) 107, 112, 119
Mary (I.) İskoçya kraliçesi 140
Mary (I.) Tudor, İngiltere kraliçesi 13, 124, 126
Mary, Burgonya düşesi 13, 86
Mary, Macar kraliçesi 283
Masaryk, Tomas 422
Masonluk 255, 262, 263, 265, 398, 430, 432
  I. Francis Stephen 262, 280, 286
  Baskı ve uyanış 326
  Franz Ferdinand'ın nefreti 397
  Saksonya Dükü Albert 288
  Sanatsal göndermeler 137
Matthias, Kutsal Roma imparatoru 14, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 187, 432
Matthias Cornivus, Macar kralı 81, 82, 95
Maximilian, Bavyera dükü 177, 183, 184, 195
Maximilian Francis (Maria Theresa'nın oğlu) 286
Maximilian (I.) Meksika imparatoru 410, 434
Maximilian (I.) Kutsal Roma imparatoru 15, 28, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 106
Maximilian (II.) Kutsal Roma imparatoru 13, 14, 111, 149, 154, 165, 166, 167
Mechel, Christian von 386, 387
Meclisler (Alman ve Orta Avrupa meclisleri) 114, 117, 120, 139, 170, 173, 178, 179, 182, 185,

190, 202, 203, 204, 224, 251, 301, 309, 325, 327, 330, 340, 353
Bohemya 174, 179, 182
Lahey 190
Carniola 167
Regensburg 202
Sopron 179
Macar 178, 213
Avusturya 176
Mehmed Ali (Mısır paşası) 316
Meksika (New Spain) 8, 15, 22, 98, 99, 109, 129, 131, 155, 216, 217, 226, 355, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 410, 434
I. Maximilian'in imparatorluğu 15, 98, 355, 358, 363
Fransız müdahalesi, 246, 250
Meksika-Amerika savaşı 358
Ayrıca bakınız koloniler ve kolonicilik
Meksiko City, Meksika 360, 361, 362, 364
Melankoli, bakınız bunalım 156, 157, 158
Mercurino di Gattinara 105
Merovenj hanedanı 34
Meryem, Agredalı 148, 149, 175, 177, 184, 186, 187, 199, 222, 227, 231, 233, 240, 284
Metternich, Clemens von 8, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 336, 434
Meytens, Martin van 282
Mezarlar. Bakınız yeraltı mezarları
"Mezarlarında Öğütüp Çiğnemeye Devam Eden Vampirlere Dair, Macar Vampir ve Kan Emicilerinin Asıl Tabiatı" (Ranft) 268
Mezhepleşme 170
Michael, Sırbistan prensi 365
Michael (I.) Apafi, Transilvanya prensi 210
Milli Tarih Üzerine Cep Kitabı (Hormayr) 373
Milliyetçilik 368, 371
Mimari ve 236
Barok 236
Belvedere Sarayı 236, 386
Champs Elysees 362
Devler Salonu 280, 282
Escorial Sarayı 124, 125, 147, 433
Fellner and Helmer (stüdyo) 388
Gotik 67, 85, 387
Habsburg Şatosu 27, 33, 37, 38, 40, 72
Halka, Viyana 377, 378, 388
Hofburg, Innsbruck 166
Hofburg, Viyana 61, 167, 177, 235, 261
Innsbruck 87, 280
Klasik 25, 387
Mozoleler 67, 69, 87, 111, 124, 198, 288
Neo-Barok, 387, 388, 389, 390, 393
Neo-Gotik 50
Neo-oryantalist 404
Rönesans 28, 29, 84, 231, 387
Romanesk 67, 389
Schönbrunn Sarayı 258, 260, 266
St. Stephen Katedrali 82, 211
Tarihselcilik 387

Viyana Secession 389, 390, 393
Ayrıca bakınız şatolar; bahçeler, saraylar
Miras 47
I. Rudolf 11, 26, 34
II. Ferdinand, Kutsal Roma imparatoru 52, 187, 194
III. Ferdinand 197, 199, 200, 203
II. Ottokar 48, 52, 53, 54, 55, 56, 57
Fortinbras etkisi, 33, 42, 43, 44
İspanya, kolonileri ve II. Philip'in diğer unvanları 38
Macaristan ve Bohemya'da I. Ferdinand 14, 308
Pragmatik Müeyyide 246, 353
Sahtekârlık 69, 127, 158, 269, 296
Zahringen ve Kiburg toprakları 43
Miras kanunu 60
Mises, Ludwig von 391
Modernleşme 113, 200, 235, 260
Molnar, Ferenc 376
Monachologia (Born) 275
Montecuccoli, Raimondo 208, 211
Montesquieu 293
Moser, Johann Jacob 196, 202
Mozart, Wolfgang Amadeus 296, 297, 298, 299, 305
Mozoleler, bakınız yeraltı mezarları
Musil, Robert 373
Müslümanlar 127, 128, 136, 141, 142, 400, 403, 405
Müzik 298

N

Nadasdy, Thomas 121
Napolyon (I.), Fransa imparatoru 307, 308, 309, 310, 322
Napolyon (III.), Fransa imparatoru 345, 358, 360, 363
Nazi Almanyası 371, 429
Neptün 104, 150, 161, 255, 256, 266
Neron 64, 65, 78, 88
Neumann, Philipp von 8, 323, 326, 327, 336
New Spain, bakınız Meksika (New Spain) 128, 132
Newton, Isaac 151, 243
Nibelunglied (destan) 62
Nicholas (I.) Rus imparatoru 315, 320, 345
Nostitz, kontes 248, 351
Nüfus demografisi 193, 254, 369, 382, 403
Balkanlar, 385, 403
Nüfus sayımı 254, 369

O

O'Gorman, Edmundo 359
Olivares, Kont-Dük (Gaspar de Guzman) 189, 222, 224, 225
Opera. Bakınız müzik 203, 235, 296, 396
Osmanlılar 21, 100, 106, 112, 113, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 170, 183, 188, 206, 210, 211, 212, 244, 314, 316, 322, 358, 401, 421
II. Leopold ve 15, 300

V. Frederick'le nafile müzakereler 183
Birinci Dünya Savaşı ve 401
Çöküş 399, 421
Doğu Sorunu (Avrupa güçleri tarafından bölünme) 421
Egzotikleştirme 244
İnebahtı'dan sonra gerileme ve reform
Kutsal İttifakla savaş 143, 145
Kuzey Afrika ve Akdeniz'in fethi 101, 106, 107
Macaristan'da savaş 112,113, 115
Macaristan'ın işgali 118
Mohaç'ta Macarların yenilgisi 115
Viyana kuşatması 210, 211, 212
Otomata 8, 242
Otrokocsi, Ferenc Foris 209
Otto (I. Karl'ın oğlu, Avusturya imparatoru) 11, 15, 33, 348, 373, 391, 426, 427, 429
Ottokar (II.) Bohemya kralı 48, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 377
Otuz Yıl Savaşları 188, 193
Oxenstierna, Axel 197

P

Palacky, Frantisek 373
Palmerston (Henry John Temple) 373
Papalık 59, 60
Ayrıca bakınız aforoz; bireysel papalar
Parlamentolar 426
Ayrıca bakınız cortes (İspanyol parlamentoları)
Corts-General; meclisler (Alman, Orta Avrupa parlamentoları); meclisler (Macar)
Paskevich, Ivan 339
Pazmany, Peter 432
Pedro (I.) Brezilya imparatoru 109, 216
Pedro (II.) Kongo kralı 191
Penelope (mitolojik) 215
Peru 98, 128, 129, 132, 133, 218, 226, 236, 322
Peter, Gentli, (Pedro de Gante) 109, 216
Petrark 65
Pfullendorf hanedanı 43
Philip (I.), Kastilya kralı 86, 91, 95, 106
Philip (II.), İspanya kralı 13, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 149, 154, 283
Don John ve 140, 141, 144
Isabella Clara Eugenia ve 13, 129, 283
Kutsal İttifak ve İnebahtı Savaşı, 143, 144
Philip (III.), İspanya kralı 13, 181, 182, 189, 221, 225
Philip (IV.), İspanya kralı 220, 221, 222
Philip, Svabya prensi 42
Philip (V.), İspanya kralı 228
Pillersdorf, Franz von 327
Pitt, Genç William 307
Pius (II.), (Enea Silvio Piccolomini), papa 74, 79

Pius (IX.), papa 363
Pius (V.), papa 143, 146, 149
Pius (VI.), papa 275
Plener, Ignaz von 346
Pliny, İhtiyar 259
Plus Ultra (Şarlklen'in sloganı) 101, 217, 357
Polis 300, 323, 419
Polonya 115, 183, 246, 250, 251, 256, 308, 352
Polonya'nın parçalanması 308
Pompadour, Madame de 250
Portekiz 13, 35, 103, 106, 107, 124, 129, 132, 134, 188, 189, 190, 191, 192, 198, 225, 237, 245, 257, 283, 309, 365
Portocarrero, kardinal 228
Prag, Bohemya 7, 22, 56, 67, 116, 122, 123, 125, 151, 156, 158, 159, 160, 161, 166, 170, 174, 179, 180, 182, 183, 184, 186, 187, 195, 198, 199, 232, 264, 327, 328, 329, 336, 368, 370, 372, 384, 388, 407, 423
Pragmatik Müeyyide 246, 353
Premyslid hanedanı 57
Prim, Juan 363
Princip, Gavrilo 408, 409
Protestan Müdafiler (Bohemya) 174, 179
Protestanlık 27, 107, 119, 121, 122, 126, 162, 163, 164, 168, 174, 183, 191, 239
  Kutsal ekmeğin manası üzerine tartışma 227, 233
  Vestfalya Barışı ve 200, 201, 202
  Worms Meclisi ve 105, 120
  Yayılma 121
  Ayrıca bakınız Katoliklik ve Katolik Kilisesi; dini çatışma; dini hoşgörü
Prusya 244, 247, 249, 250, 253, 254, 256, 278, 301, 306, 310, 312, 314, 315, 348, 349, 354, 363
  Fransız Devrim ve Napolyon Savaşları 302
  Ayrıca bakınız Alman İmparatorluğu

R

Radbot (Kanzelin'in oğlu) 11, 35, 37
Radetzky 8, 323, 329, 330, 336, 377
Radetzky Marşı (Strauss) 8, 323, 330
Rakoczi, Francis 239
Ranft, Michael 267, 268
Recife 190
Redlich, Joseph 43, 49, 50, 339, 419
Reform, bakınız Protestanlık
Reform Heyetleri 176, 185
Reglamento para el Servicio y Ceremonial de la Corte (I. Maximilian, Meksika imparatoru) 361
Ren Konfederasyonu 308
Renate, Lorraine düşesi 33, 66, 262, 277
Renner, Karl 391, 423
Requesens, Luis de 141, 144, 146, 147
Resimler 8, 134, 136, 150, 205, 289, 391, 433
  "Arşidüşes Sophie dua ediyor" (Fendi) 305

"Dinin Yardımcısı" II. Philip ve II. Maximilian için (Titian) 134, 136
Gent Mihrap Süslemesi (Van Eyck) 289
İnebahtı Alegorisi (Titian) 150
Judith (Klimt) 391
Las Meninas (Velazquez) 205
Portrecilik 227
Strigel'in Habsburg aile portresi 97
Richard (II.) (Shakespeare) 425
Richard, Cornwall earl'ü 257
Richelieu, kardinal 197
Rilke, Rainer Maria 44
Roma hukuku 176
Romanov hanedanı 428
Romeo ve Juliet (Shakespeare) 271
Rossini, Gioachino 305
Rothschild, Anselm 346
Rousseau, Jean-Jacques 243, 278, 320
Rönesans 28, 29, 84, 231, 387
Rubens, Peter Paul 284
Rudolf (Franz Joseph'in oğlu) 374, 395
İntihar 395
Rudolf (Kanzelin'in oğlu) 34
Rudolf (Kral Rudolf'un oğlu) 58
Rudolf (I.) Romalıların kralı 57, 58, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 93
Rudolf (II.) Kutsal Roma imparatoru 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 166, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 236
Rudolf (IV.), Kurucu, Avusturya dükü 404
Rudolf, İhtiyar 42
Rusya 53, 188, 246, 250, 273, 279, 310, 311, 312, 315, 345, 358, 373, 392, 401, 406, 410, 412, 413, 415, 421, 423, 429
Polonya-Litvanya paylaşımı, 250, 251
Rus-Türk savaşı 358
Ayrıca bakınız Sovyetler Birliği 426, 427

S

Saadi hanedanı 141
Safevi İmparatorluğu 141
Sahtekârlıklar 69, 127, 158, 269, 296
Ayrıca bakınız miras
Sanat hareketleri 160, 161, 230, 231, 236
Ayrıca bakınız mimari; Barok Çağı
Sansür 8, 132, 293, 305
Saray Kütüphanesi (Hofbibliothek) 23, 24, 25
Saraylar 166, 184, 228, 255, 258, 266, 354, 358, 362, 404, 433
Belvedere 236, 386
Chapultepec 362
Coudenberg, Brüksel 284
Escorial, 228, 238, 433
Elhamra 404
Gödöllö 354
Heidelberg 184
Hofburg, Innsbruck 166
Milli Saray (Meksika) 362

Miramare, 358
Napolyon, St. Cloud
Schönbrunn 255, 258, 260, 266
Versay 255
Yıldız (Hvezda,) 166
Ayrıca bakınız mimari; Hofburg (Viyana)
Sausage, Jack (Hans Wurst) 265, 295, 297
Savaşlar 413
I. Napolyon ve Mısır 307
I. Maximilian, Kutsal Roma imparatoru, XII. Louis, papa ve Venedik 311, 315
I. Rudolf ve II. Ottokar 377
II. Francis ve Fas 316
II. Joseph ve Osmanlılar 247
II. Philip'in gerçek ve planlı 129
II. Selim ile Malta Şövalyeleri 143
III. Frederick ve Cesur Charles 80, 81
III. Napolyon ve Franz Joseph 345
Amerikan İç Savaşı 358
IV. Rudolf (Kurucu) ve Aquileia patriği 66
V. Charles, muhtelif – 97, 98, 99
VIII. Charles'ın Napoli krallığını işgali 91
Avusturya'nın Napoli'ye müdahalesi 92
Avusturya Veraset, 249, 278
Avusturya-Prusya 256, 348
Balkan Savaşları 406, 408
Bohemya İsyanı 188
Bosna 399, 402, 405, 426
Charles Albert, Sardunya-Piyemonte kralı ve Avusturya İmparatoru 314, 329
Cesur Charles'ın Lorraine ve İsviçre Vaud'u işgali 81
Doğu Krizi 315
Fransa'ya karşı Koalisyon Savaşları 306
Fransa din 108
Fransız devrimi 302
İspanya Veraset 214, 237, 285
İsviçre kantonları ve Habsburglar 60
Kırım 345, 358
Kutsal İttifak ve Osmanlılar 143, 145
Matthias Corvinus'un Avusturya'yı işgali 81
Meksika-Amerika 358
Osmanlıların Kuzey Afrika'yı fethi 101
Polonya-Litvanya paylaşımı, 250, 251
Polonya Veraset 246
Sigismund, Kutsal Roma imparatoru ve Hussit sapkınlar 72
Yakışıklı Frederick, Bavyera Kralı Louis'ye karşı 60
Yedi Yıl 250, 278
Ayrıca bakınız Otuz Yıl Savaşları
Schickaneder, Emanuel 298, 299
Schiele, Egon 389, 391
Schiller, Friedrich 38
Schnitzler, Arthur 391
Schoenberg, Arnold 391
Schratt, Katharina 351
Schubert, Franz 304

Schwarzenberg 310, 336, 337, 339, 340, 341
Scipio Africanus 192
Selim (II.) Osmanlı Sultanı 143, 150
Sendivogius (Michal Sedziwoj) 160
Serflik. Bakınız köylüler
"Seyahat Resimleri" (*Reisebilder*, Heine) 356
"Seyahat Çizimleri" (*Reiseskizzen*, I. Maximilian, Meksika imparatoru) 356
Sezar, Julius 64, 65, 69, 78, 88, 386
Shakespeare, William 42, 161, 181, 271, 296, 305, 339, 425
Sırbistan 239, 246, 267, 268, 401, 402, 403, 406, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 418
Sidney, Philip 155, 172
Sigismund (III. Frederick'in kuzeni) 72
Sigismund, Lüksemburglu, Kutsal Roma imparatoru 12, 82
Sihirli Flüt (Mozart) 8, 293, 297, 299, 305
Simya 151, 162
Siyon Liderlerinin Protokolleri 127
Toplum Sözleşmesi (Rousseau) 278
Sosyalizm 374
Sokrates 216
Soliman, Angelo 263
Somerset, Augusta 323
Sonnenfels, Joseph von 273, 296, 299
Sophie, Bavyera prensesi 15, 295, 305, 324, 329, 334, 337, 355, 396, 398
Sovyetler Birliği 426, 427
Ayrıca bakınız Rusya
Spranger, Bartholomeus 161
Staufen hanedanı 57
Steiermark, dukalık 14, 30, 52, 66, 73, 74, 75, 89, 94, 120, 135, 164, 165, 166, 168, 171, 174, 175, 176, 372, 376, 384, 385, 418
Stendhal 322
Stephanie, Belçika prensesi 15, 375, 383
St. George Şapeli, Wiener Neustadt 169, 187
St. Michael Kilisesi 119
Stoss, Veit 87
Stöger, Ferdinand 289
Strauss, Johann 88, 330
Strigel, Bernhard 97, 98, 112, 113
St. Stephen Katedrali 82, 211
Suikastlar 134, 376, 410, 419
Süleyman (I.) Muhteşem, Osmanlı Sultanı 104, 114, 141, 143
Süsleme ve Suç (Loos) 389
Svabya, dukalık 9, 30, 34, 42, 44, 46, 47, 49, 51, 56, 61, 72, 76, 83, 307
Habsburg toprakları
Swieten, Gerhard van 268, 269, 293, 299
Sylvester, Saint 58, 341

Ş

Şarlken, Kutsal Roma imparatoru 7, 30, 31, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 124, 134, 137, 139, 140, 166, 217, 237, 238, 283, 356, 357, 359, 433

Naiplik 218, 219, 225, 226, 228
Şarlman 27, 181, 427
Şatolar 33, 37, 38, 40, 42, 72, 86, 433
Şecere 33, 38, 44, 62, 79, 85, 87, 104, 126, 128, 171, 179, 227, 396
I. Maximilian, Kutsal Roma imparatoru ve 95, 96
Babenberg hanedanı 61, 62
Ensestin tehlikeleri 137, 292
Franz Ferdinand 396
Şecere aşkları (edebiyat türü) 78

T
Tacitus 84, 138
Talleyrand (Charles Maurice de Talleyrand-Perigord) 309, 311, 314
Tayvan 192, 193
Tegetthoff, Wilhelm von 383
Terörizm. Bakınız suikastlar
Theresa D'Avila, Saint 232
Theuerdank (I. Maximilian, Kutsal Roma imparatoru)
Tıp ve temizlik 400
Tianjin 381
Tilly (Johann Tserclaes) 184
Tirant lo Blanc (Martorell) 86
Tirol, vilayet 12, 14, 30, 67, 68, 69, 71, 72, 82, 87, 89, 90, 120, 123, 164, 166, 167, 168, 174, 265, 278, 280, 307, 420, 421
Tisza, Istvan 343, 412
Titian 103, 148, 150, 160
Tiyatro 295
Ayrıca bakınız müzik.
Tökeli, İmre, Macaristan kralı 210, 213
Töton Şövalyeleri 53, 208
Transilvanya 117, 118, 119, 120, 170, 171, 174, 183, 188, 206, 210, 213, 214, 239, 240, 247, 252, 264, 267, 270, 277, 299, 303, 320, 333, 340, 344, 352, 376, 399, 421, 423, 432
İsyanlar 171, 239
Osmanlılar ve 210, 213
Protestanlık 126
Trent Konsülü 231
Ayrıca bakınız mimari
Thurzo, Stanislas 179
Trismegistus, Hermes 152
Truhelka, Ciro 405
Tschernembl, George 169
Tunus 98, 101, 107, 110, 146, 147

U
Ulysses 215, 218
Umberto (I.) İtalya kralı 365
Utraquistler 116

Ü
Üçüncü Reich, bakınız Nazi Almanyası 276
Üniteryanizm 119, 120
Ünlü 298

V
Vampirler 268
Vega, Lope de 284
Velazquez, Diego 205
Veliahdın Eseri (Franz Joseph'in oğlu Rudolf editörlüğünü yapmıştır) 374

Venedik, İtalya 85, 91, 92, 110, 143, 144, 146, 306, 311, 315, 316, 329, 330, 349, 407, 415
Vestfalya, Barış 200, 201, 202, 204, 301
Vetsera, Maria 395
Veraset. Bakınız şecere; miras hukuku; miras; evlilikler
Vergilendirme 24, 45, 47, 48, 71, 89, 90, 91, 100, 113, 123, 165, 224, 226, 251, 277, 284, 289, 300
  Alçak Ülkeler 89, 135
  Habsburg hükümdarları ve Habsburg meclisleri 45, 51, 90, 134, 224, 372
  İspanyol Cortes 100, 224
  Ayrıca bakınız ekonomi
Victoria, Büyük Britanya kraliçesi 354
Vergillius 148
Viyana, Avusturya 21, 23, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 186, 199, 202, 203, 205, 207, 209, 211, 212, 213, 215, 235, 238, 240, 242, 244, 252, 256, 257, 260, 262, 263, 264, 271, 272, 275, 278, 285, 287, 288, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 299, 301, 304, 305, 307, 310, 311, 314, 315, 317, 320, 322, 324, 325, 326, 327, 331, 332, 333, 335, 336, 340, 349, 353, 356, 370, 375, 377, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 400, 406, 411, 412, 416, 418, 426, 433, 434
  1848 devrimleri ve 322, 327
  Osmanlı kuşatması 210, 211, 212
  Ayrıca bakınız mimari; Horburg; müzeler; St. Stephen Katedrali
Viyana Savaşta (*Wien im Krieg*, film) 416
Viyanalı Şairin Yürüyüşü (Auersperg) 322
Voltaire 267, 275

W

Wallenstein (Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna) 194, 195, 196, 197
Walpole, Robert 262
Washington, George 24
Weber, Carl Maria von 305
Weisbach, Augustin 385
Weisskunig (Beyaz Kral, alegori, I. Maximilian, Kutsal Roma imparatoru) 85, 86, 91
Welser, Philippine 90, 166
Welser sülalesi 166
Wenceslas (II.) Bohemya kralı 56
Werner, Strazburg piskoposu 36
Werner (I.) Radbot'un oğlu 35, 36, 40
Werner (II.) 42
Wesselenyi, Nicholas 320
Wieland, Christoph 299
Wilhelm (II.) Alman İmparatoru 388, 411, 415, 421

William (II.) Bavyera dükü 167
William (III.) İngiltere kralı 214
Wilson, Woodrow 193, 196, 209, 421
Windischgratz, Prens I. Alfred 329, 331, 332, 336, 337
Wittelsbach hanedanı 49, 52, 57, 59, 67, 175, 177
Wittgenstein, Ludwig 391, 393
Wladislas Jagiello, Macaristan ve Bohemya kralı 95
Wolf, Johanna 47, 58, 395
Worms Meclisi 105, 120

Y

Yahudiler 8, 78, 79, 94, 127, 128, 132, 139, 140, 149, 190, 274, 381, 392, 393, 405, 414, 426
  I. Leopold ve 205
  II. Joseph ve 392
  II. Philip ve 127, 128, 139, 140
  Birinci Dünya Savaşı'nda Yahudi düşmanlığı 430
  Doksan Beş Lord Vakayinamesi 78, 79
  "Irk bilimi" ve 383, 384
  Kabala 94
  Maria Theresa ve 271
  New Holland (Hollanda Brezilya kolonisi) 190
  Otto (I. Karl'ın oğlu, Avusturya imparatoru) ve 426
  Zulüm 149
  Ayrıca bakınız dini çatışma
  Yeni Dünya, 132, 190
  Ayrıca bakınız koloniler; Meksika (New Spain)
Yeraltı mezarları 56, 67, 68, 69, 186, 187, 233, 426,
  I. Maximilian, Kutsal Roma imparatoru, Innsbruck 280
  Aragon kralı Ferdinand 92, 356
  Augustinian Kilisesi 186, 288
  Kapuzin Yeraltı Mezarı 170, 186, 187, 426
  Escorial Sarayı, 228, 238, 433
  Gaming (Aşağı Avusturya) 61
  Graz 166
  Loreto Şapeli 186, 187
  Muri Manastırı 34, 35, 36, 423
  Speyer Katedrali 57
  St. George Şapeli, Wiener Neustadt 169, 187
  St. Stephen Katedrali, Viyana, 82, 211
"Yeraltı mezarı azizleri" 187
  Yuste 108, 217
Yeni Hıristiyanlar. Bakınız Yahudiler; Müslümanlar
Yönetim sistemleri 127, 134, 135, 222, 223, 267, 269, 271, 275, 286, 302, 323, 330, 336, 340, 347, 359, 370, 408, 418, 419
  Aydınlanma ve 267, 269, 274, 275, 286, 287, 296, 300
  Bürokratik meşrutiyet 347
  Kameralizm 271
  Kral naibi (viceroy) 134
  Mutlakiyet (krallık) 223, 341, 342, 346, 373

Valido, valimiento (valido ile yönetim) 222
Ayrıca bakınız devlet bürokrasisi ve merkezileşme
Yugoslavya 427

Z
Zahringen hanedanı 43
Zápolya, Kohn, Macar kralı 117, 118
Zita (I. Karl'ın karısı) 15, 35
Zümrüt Tablet (simya metni) 151, 152, 154